

PRŮZKUMY

PAMÁTEK

II/2021

ROČNÍK XXVIII

PRŮZKUMY PAMÁTEK

RECENZOVANÉ PERIODIKUM

DENKMALFORSCHUNG

HISTORICAL MONUMENTS'
RESEARCH & DOCUMENTATION

Ročník XXVIII., číslo 2

www.pruzkumypamatek.cz

Časopis Průzkumy památek vydává Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze.

Vydávání periodika je podpořeno úkolem DKRVO Prezentace výsledků výzkumu a vývoje NPÚ a podpůrná vědecká činnost pro výzkumné a vývojové pracovníky NPÚ – podpora recenzovaného periodika Průzkumy památek.

Studie a materiálie procházejí nezávislým lektorským posouzením.

Časopis je indexován v databázi EBSCO (od roku 2021).

Vedoucí redaktor: PhDr. Vladislav Razím

Výkonný redaktor: PhDr. Olga Klapetková

Redakční rada: PhDr. Alena Černá; PhDr. Zdeněk Dragoun; Doc. PhDr. Ing. Jiří Fajt, PhD.; JUDr. PhDr. Pavel Kroupa; Dr. Thomas Kühtreiber; Ing. Petr Macek, Ph.D.; PhDr. Vladislav Razím; Ing. Jan Sommer; Prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc.; JUDr. Jiří Varhaník; Ing. Jan Žížka

Adresa redakce:

Sabinova 373/5 130 11 Praha 3

tel.: 274 008 283

e-mail: klapetkova.olga@npu.cz

Distribuce a předplatné:

Mgr. Dita Roubíčková

tel.: 274 008 285

e-mail: roubickova.dita@npu.cz

Textová příprava: Vojtěch Hytha, DiS.

Překlady německých resumé: PhDr. Jindřich Noll

Překlady anglických anotací: Mgr. Lucie Kasíková

Tisk: PB Tisk a. s., Příbram

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2021

Layout: © Lepton studio, 1994–2021

Registrace povolena pod číslem MK ČR E 6836
Vychází 2x ročně

ISSN: 1212-1487

Za původnost a věcnou správnost
uveřejněných příspěvků odpovídají autoři.

Vyšlo: 31. 12. 2021

Úvodník

Pohled historika: setkávání a mýjení se stavební historií a historií

Ansicht eines Historikers: Begegnen und Vorübergehen der Baugeschichte und Geschichte

Martin Musilek 1–4

Studie

K nestarší podobě hradu Buchlova

Zur ältesten Gestalt der Burg Buchlov

Radim Vrla 5–18

Středověké a raně novověké dřevěné konstrukce kostela sv. Martina v Sedlčanech se zvláštním zřetelem k pozdně gotickému krovu nad lodí

Die mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Holzkonstruktionen der St. Martinskirche in Sedlčany mit besonderer Berücksichtigung des spätgotischen Dachstuhl über dem Kirchenschiff

Jan Veselý – Jan Kýpta 19–36

Opavský hrad a středověké jádro tzv. Müllerova domu čp. 1

Die Burg und der mittelalterliche Kern des sog. Müllerschen Hauses Nr.-Konskr. 1 in Opava

František Kolář – Petra Kaniová – Jana Koudelová – Dalibor Prix – Romana Rosová – Michal Zezula 37–84

Zapomenutý špitál sv. Alžběty v Boru u Tachova a jeho výstavba v letech 1515–1518

... neb potom Buoh vie, kdy bychom [se] biskupa dočkali, aby jej posvětil

Das vergessene Spital der Hl. Elisabeth in Bor u Tachova und sein Ausbau in den Jahren 1515–1518

Roman Lavička 85–106

Palác královny Anny Jagellonské

Po stopách zaniklé rezidence na Pražském hradě

Der Palas der Königin Anna von Böhmen und Ungarn in der Prager Burg Auf den Spuren der verschwundenen Residenz auf der Prager Burg

Petr Uličný 107–126

Luxusní interiér pozdní renesance na Staré Městě pražském v zrcadle pozůstalostních inventářů

Das spätere Renaissancezeitliche luxuriöse Interieur in der Prager Altstadt im Spiegel der Nachlassinventare

Alena Nachtmannová 127–146

Přestavba českobudějovické radnice v letech 1727–1730

Lesk a bída barokního stavění

Der Rathausumbau in České Budějovice in den Jahren 1727–1730 Glanz und Elend des barockzeitlichen Bauens

Daniel Kovář 147–170

Materiálie

K nálezu raně gotické podpory v Hradci Králové

Zum fund des frühgotischen Dienstes in Hradec Králové

Miroslav Kovář – Radek Bláha 171–177

Z odborného tisku 178–204

Titulní strana: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele, pohled na skřípkovou klenbu, 1515–1518 (foto R. Lavička, 2020).
Zadní strana: Nejstarší dochovaný pohled na město Opavu, dřevorez Johanna Willenbergera z doby před rokem 1593 (SZMO, FP, inv. č. A 73. 430).

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ
STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE

POHLED HISTORIKA: POTKÁVÁNÍ A MÍJENÍ SE STAVEBNÍ HISTORIE A HISTORIE

PHDR. MARTIN MUSÍLEK, PH.D.

Stavebně historické studie jsou na stránkách časopisu Průzkumy památek vzhlédem k jeho tematickému zaměření zcela běžné. Proto se na následujících řádcích pokusím popsat spolupráci historiků se stavebními historiky prizmatem několika konkrétních příkladů z vlastní badatelské praxe. Podobných textů, zabývajících se vztahem historie s dalšími vědními disciplínami, vzniklo v poslední době několik. Pokud se nemýlím, konkrétnímu vztahu historie a stavební historie ale doposud nebyl věnován žádný.

Poprvé jsem se se stavební historií a stavebními historiky setkal jako začínající badatel v Centru mediivistických studií, když jsem měl štěstí osobně se zúčastnit několika exkurzí po vybraných českých středověkých kostelech s Milenou Hausarovou a Petrem Mackem. Mně jako historikovi tyto exkurze značně rozšiřovaly obzory a při postupném „prolézání“ kostelních interiérů i exteriérů jsem si uvědomoval, jaké informace v sobě mohou ukrývat dochované stavby. Pomyslným vrcholem vždy bylo dosažení půdního prostoru, který je většinou pro poznání minulosti kostela nejzajímavější. Mnohdy se přitom musí počítat také s množstvím špíny, prachu, ptačích exkrementů apod., ale výsledek stojí většinou opravdu za to. Naskytla se mi příležitost obdivovat nádherný portál v kostele sv. Prokopa v Záboří nad Labem a přemýšlet o jeho původu, v podstřeší na vlastní oči spatřit původní gotický štít kostela sv. Vavřince v Církvici u Kutné Hory, nebo se kochat bílým románským štítem kostela sv. Matouše v Třeboníně, oním pověstným „bílým kostelem“ (*alba ecclesia*), o němž tak poutavě psal v *Hledání zmizelého věku* Zdeněk Smetánka.

Právě tato první setkání se stavebními historiky a s možnostmi stavebně historické analýzy ve mně vzbudila přesvědčení o nutnosti důsledné interdisciplinární spolupráce nejen mezi historiky a archeology, ale obecně o potřebě skutečného poznání minulosti, kterou nelze nahlížet pouze prizmatem jedné vědní disciplíny. Uvědomil jsem si, že jedině využití všech dostupných vědních oborů dokáže strhujícím způsobem rozšířit torzovitou mozaiku našeho poznání. Toto poznání však nesmí jít či plynout vedle sebe, bez doteku a vzájemné interakce. Nesmírně důležitý je dialog mezi jednotlivými vědními obory a disciplínami, vzájemné hledání limitů dílčích oborů. Právě nikdy nekončící debaty se stavebními historiky i archeology pro mne znamenají velkou inspiraci a nové podněty k přemýšlení.

Všichni z nás, kdo se o podobný interdisciplinární výzkum pokoušeli, vědí, jak obtížné je v dnešní uspěchané době posadit k jednomu diskusnímu stolu badatele různých vědních oborů. Jsem ale stále hluboce přesvědčen o správnosti a smyslnosti podobného snažení, byť si musíme bez obalu přiznat, že skromné výsledky někdy zůstávají daleko za původním záměrem. Přestože je kritická skepse vždy na místě, neměla by nás odrazovat od dalšího společného výzkumu a od hledání průsečíků v práci historika a stavebního historika. Bylo by naivní domnívat se, že důsledný interdisciplinární průzkum může vést k „totálnímu“ poznání dějin. Mnohdy se stává, že výpověď různých vědních disciplín je u jedné a téže lokality (městského domu, hradu, tvrze apod.) zcela odlišná či rozporuplná a zjištěné skutečnosti namísto toho, aby otázky zodpovídaly, další a další otázky vyvolávají.

Jeden z příkladů, který dosvědčuje výše řečené, představuje stavebněhistorický výzkum čtyř domů čp. 507/I až 510/I na Havelském tržišti v Praze. Dle stavebních historiků jejich vnitřní interiéry sloužily v první třetině 15. století převážně k ubytování jedné rodiny majitele. Písemné prameny v těchto domech naopak zachycují ubytování hned několika nájemníků či několika rodin najednou. Vysvětlení tohoto rozporu může být prosté – středověký člověk měl výrazně nižší nároky na obytný prostor a intimitu, zejména v hlavním městě království, které bylo stejně jako dnes pro většinu tehdejší populace v řadě ohledů příliš drahé. Méně majetní řemeslníci a živnostníci se jednoduše museli uskrovnit, pokud chtěli bydlet na Starém Městě pražském a využívat lukrativní polohu domů ležících na Havelském tržišti, nebo museli vzít zavděk přístavbami v hloubce domovní parcely.

Právě v otázce uspořádání městského domu lze spatřovat zásadní problém – až na výjimky nedochází k plnohodnotné diskusi mezi odborníky různých vědeckých disciplín. Někdy se zdá, jako by si historie, archeologie a stavební historie sverepě kráčely vlastními cestami bez ohledu na poznatky ostatních oborů. Součástí archeologických, stavebněhistorických a uměnovědných statí jsou sice pravidelně také kapitoly věnované historii zkoumaného objektu, většinou však jde pouze o jakýsi přilepený nezbytný doplněk – appendix hlavního sdělení. Přestože jsou dnes archivní studie běžnou součástí stavebněhistorických výzkumů městských jader, k jejich výpovědi není vždy přihlíženo s náležitou pečlivostí. Například někdy je z údajů písemných pramenů o zvyšujících se trhovách cenách chybně automaticky vyvozováno stavební zlepšování domů, přestože trhové ceny v průběhu jednotlivých let i desetiletí často z různých příčin výrazně kolísaly. Na jedné straně tak chybí kvalitní diskuse a propojování poznatků, které v důsledku mohou vést ke komplexnějšímu poznání, na druhé straně neznalost nebo nesprávné užití různých druhů písemných pramenů svádí k jejich nepřesnému nebo povrchnímu vyhodnocení, což snižuje výpovědní hodnotu a odbornou relevantnost publikovaného výstupu. Ochuzujeme se tím o možnost komplexnějšího pochopení urbanistického a architektonického vývoje města a jeho proměn ve 14. a 15. století, někdy také o širší možnosti interpretace zkoumaných jevů.

Podobně nekriticky (a netýká se to pouze historie a stavební historie) bývají významné milníky v dějinách města automaticky vztahovány ke konkrétní stavbě. Například požárové vrstvy v dochovaných domech na Starém Městě pražském jsou někdy až příliš přímočaře a bez náležité kritiky spojovány s velkým požárem města v roce 1316, přestože jediný dochovaný písemný pramen – *Zbraslavská kronika* Petra Žitavského – nezmiňuje konkrétní rozsah požáru, ani neuvádí, kolik staroměstských domů tenkrát vyhořelo. V každém středověkém městě často docházelo k větším či menším lokálním požárům domů či jejich částí – automatické spojování požárových horizontů pouze s velkými požáry města tak může vést ke zkreslení skutečného rozsahu požáru a k přeceňování jeho vlivu na další stavební a architektonický

rozvoj městské aglomerace. Je zřejmé, že požáry, povodně či jiné katastrofy akcelerovaly stavební práce, mnohdy však přestavbu města ve skutečnosti mnohem více ovlivňovaly politické, hospodářské a společenské trendy. Pouze spolupráce obou oborů pak může po náležité kritice vést k opatrným závěrům o vlivu různých pohrom na vývoj města.

Poslední konkrétní příklad, který uvádím, představuje spolupráci historika a stavebního historika při výzkumu vnějšího opevnění na hradu Ohebu ve východních Čechách. Toto mohutné opevnění, reagující na rozvoj palných zbraní, je v soudobé literatuře dobře známo. Dobroslava Menclová vyslovila hypotézu, že k jeho vybudování došlo v reakci na zimní tažení uherského vojska Matyáše Korvína do Čech roku 1469. Nejnovější stavebněhistorický výzkum však odhalil hned několik stavebních fází, z nichž nejstarší vnější zeď z lomového kamene může pocházet již z první poloviny 15. století. Tuto hypotézu nemáme podloženou přesným datováním, podporuje ji „pouze“ historický kontext. V této době hrad vlastnil Jan Hertvík z Rušinova, přední orebský hejtman a husitský politik, majitel řady hradů, tvrzí, městeček a několika desítek vesnic. Hrad Oheb s okolním zbožím patřil k jeho klíčovým majetkům. Na sklonku hejtmanova života se navíc setkáváme s hospodářskými problémy jeho početných panství, které mohly mimo jiné souviset právě s náročnými stavebními úpravami hradu. Hertvíkova politická i vojenská aktivita naznačuje, že právě v letech 1421 až 1455, kdy hrad pravděpodobně vlastnil, by dávalo největší smysl vybudovat první fázi vnějšího opevnění, které bylo později již v době správy hradu rodem Trčků z Lípy několikrát upraveno a rozšířeno do dnešní podoby. Spolupráce historika a stavebního historika v tomto případě nabízí nové smělé hypotézy. Pokud lze vnější opevnění hradu skutečně datovat do první poloviny 15. století, šlo by nepochybně o jedno z nejstarších doposud dochovaných opevnění svého druhu v Čechách, což nevyklučují ani archeologické nálezy. Mohlo se tak stát předobrazem pro další podobná mladší opevnění. Toto zjištění nás nutí uvažovat o tom, zda podobná opevnění, dnes zpravidla datovaná do jagellonské éry, nemohla být také staršího původu a zda je nelze datovat taktéž ještě do doby husitské či poděbradské. To by pak znamenalo doklad pro mnohem rychlejší reakci opevnění na překotný rozvoj palných zbraní. Je zřejmé, že problematika datace a interpretace opevnění vybraných hradních lokalit ještě projde odbornou diskusí. A protože ani opakované pokusy o dendrochronologický rozbor dochovaných dřev ohebského opevnění nevedly k přesvědčivým výsledkům, jde o pravděpodobnou, ale stále pouze hypotézu, vyvolávající opět více otázek než odpovědí.

Jedna věc je ale na základě výše uvedených nesourodých příkladů jistá. Interdisciplinární výzkum se dnes neobejde bez spolupráce širokého týmu odborníků. Pro výzkum (nejen) městských lokalit se jedná o spolupráci historiků-archivářů, archeologů, archeobotaniků, numizmatiků, stavebních historiků, historiků umění, antropologů a dalších specialistů. V samozřejmosti, s jakou podobné rozsáhlé badatelské týmy nyní vznikají, jde jistě o velký posun oproti předcházejícím desetiletím, i když ve všech dobách pracovali badatelé, kteří se neuzavírali pouze ve škatulce vlastního vědního oboru a k minulosti přistupovali komplexně s pokusy o přesahy do dalších disciplín. Zde stojí opět za zdůraznění osobní rovina a neustálá interaktivní debata mezi vědními obory, pořádání mezioborových konferencí nebo pracovních kolokvií, jež ale musí být dobře obsahově připraveny a ukončeny seriózním závěrem, ideálně v podobě kolektivní monografie s úvodní jednotící studií, která publikované texty prováže a zasadí do širšího kontextu. Přitom nelze rezignovat ani na vyslovování hypotéz a následné diskuse nad nimi. Nepodaří-li se tyto hypotézy podpořit relevantními důkazy, neměly by časem „povýšit“ na tvrzení, jak se někdy stává.

Nové, zejména přírodovědné metody dnes umožňují vyvozování nebývalého množství nových závěrů a interpretací. Poznání naší minulosti není strnulé, stále se vyvíjí a proměňuje novými poznatky a interpretacemi. Většina dosavadních modelů, konstrukcí či poznatků obecného i analytického rázu bude v budoucnu překonána, poopravena či zcela

nově interpretována. Nové výzkumné směry a metody, jsou-li správně využívány a aplikovány, si získávají respekt a stále větší oblibu, ale neměli bychom zapomínat, že stejně jako pro historika zůstává primárním zdrojem poznání pramen, v nejširším slova smyslu písemný dokument (v pozdějších obdobích také mluvené slovo či verbální záznam), pro stavebního historika zůstane nejdůležitějším pramenem stavba samotná.

Historie, stavební historie a další vědní disciplíny se bezpochyby pohybují na jedné pomyslné lodi poznání minulosti. Bez důkladné spolupráce a intenzivní debaty se může lehce stát, že loď na cestě k poznání ztroskotá. To by ale bylo škoda. Mnohem optimističtější výhled představuje sen o vzájemné spolupráci, která do plachet vnese nový vítr. Zda se oba vědní obory vydají tím prvním nebo druhým směrem, už záleží na každém z nás.

Martin Musil

K NEJSTARŠÍ PODOBĚ HRADU BUCHLOVA

RADIM VRLA

On The Earliest Look Of Buchlov Castle

In 2020, the building history research of the Buchlov Castle was completed and uncovered some new information about its development. The presented article focuses on the earliest structures which were probably constructed around the mid-13th century. In the first place, they are two buildings in the southeast part of the castle core: a gate with a ground floor passage and an adjacent building with a rectangular floor plan. Both buildings retain Late Romanesque architectural elements in the original position. The article further deals with two prismatic towers that are related to the castle's earliest building stage as well. The western tower is better preserved with remains of the original vertical medieval division. The eastern tower was substantially rebuilt during the Late Gothic times. Its ground plan formation differs from the western tower, and it is possibly of an earlier origin.

Keywords: castle – Late Romanesque architecture – gate – jambs – prismatic tower

V roce 2020 byl dokončen stavebněhistorický průzkum hradu Buchlova, který přinesl některé nové informace k jeho stavebnímu vývoji. V předkládaném článku je věnována pozornost nejstarším konstrukcím, vzniklým zřejmě v době kolem poloviny 13. století. V první řadě je to dvojice objektů v jihovýchodní části hradního jádra. Jedná se o bránu s průjezdem v přízemí a přilehlý objekt obdélného půdorysu. V obou objektech jsou v původní poloze dochovány pozdně románské architektonické články. Dále článek pojednává o dvojici hranolových věží, spojených rovněž s nejstarší stavební fází hradu. Západní věž je dochována lépe, v jejím interiéru jsou patrné pozůstatky původního vertikálního středověkého členění. Východní věž byla silně přestavěna už v pozdní gotice. Její půdorysné utváření je odlišné od západní věže a je možné, že je staršího původu.

Klíčová slova: hrad – pozdně románská architektura – brána – ostění – hranolová věž

Hrad Buchlov zajisté náleží mezi nejceněnější a nejzajímavější památky svého druhu – a to nejenom v rámci České republiky (obr. 1). Jedním z hlavních důvodů je skutečnost, že jeho složitý stavební organismus v sobě nese velmi významné pozůstatky kvalitních architektur, přetvářejících jej po dobu téměř 800 let. Pro své nesporné kvality byl hrad v roce 2002 prohlášen za národní kulturní památku. NPÚ ÚOP v Kroměříži v roce 2020 zpracoval stavební část SHP hradu. Při průzkumech a dokumentaci, souvisejících s prací na uvedeném materiálu, bylo možno získat další nové, zpřesňující informace, které přinesly nové poznatky, či formulovaly nové otázky, týkající se stavebního vývoje hradu. Cílem tohoto článku je seznámit odbornou veřejnost s některými z nich, týkajícími se především stavebního vývoje hradu ve 13. století.¹⁾

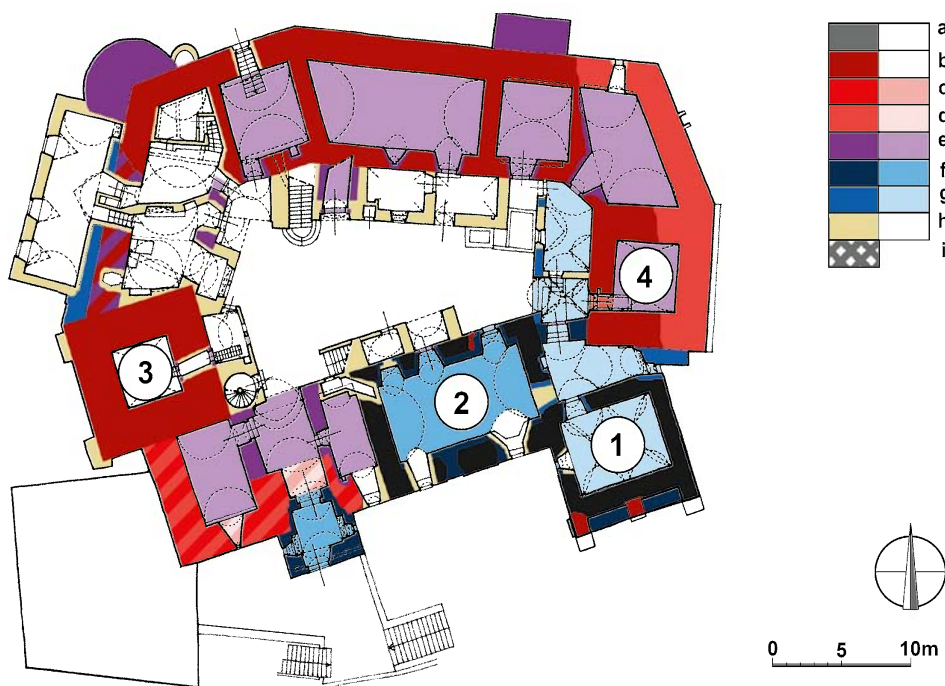
Obr. 1: Buchlov (okres Uherské Hradiště) – celkový pohled na areál hradu od jihu; hradním stavbám vévodí hmota hradního jádra s pozdně románskými stavbami (archiv Správy SH Buchlov, 2020)

POZDNĚ ROMÁNSKÉ STAVBY V JIHOVÝCHODNÍ ČÁSTI JÁDRA

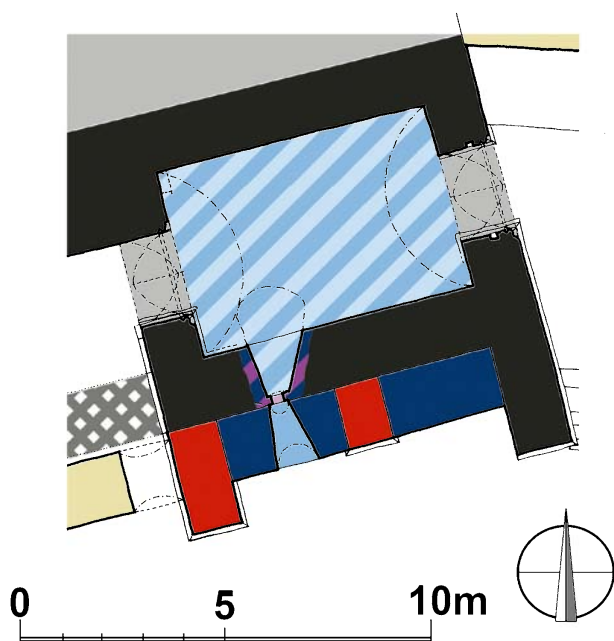
V této části předkládaného článku se budeme zabývat především spodní částí Kaplové věže a přilehlého objektu, spoluvytvářejícího východní část jižního křídla hradního jádra (obr. 2/1, 2, obr. 3). V rámci dokumentačních prací bylo možno provést přesnější zaměření ostění portálů

1) Texty i dokumentace, uvedené ve zmíněném SHP, byly pro účely tohoto článku rozšířeny a doplněny. Konkrétní literatura, zabývající se stavebními počátky hradu je uvedena v pozn. 3, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 15, 16, 20 a 32, z další literatury vybírám: J. Kohoutek, Hrad jihovýchodní Moravy. Zlín 1995, s. 19–26, 122; J. Kohoutek – J. Novotný, Průzkumná sondáž v areálu hradu Buchlova (k. ú. Buchlovice, okr. Uherské Hradiště), in: Přehledy výzkumů 1986, Brno 1989, s. 75; J. Kuthan, Česká architektura v době posledních Přemyslovců: města, hrady, kláštery, kostely. Praha 1994; J. Petrů, Státní hrad Buchlov – Státní zámek Buchlovice. Brno 1968; též, Státní hrad Buchlov. Dějiny, stavební a umělecký vývoj a význam hradního areálu.

Brno 1982; též, Raněgotická kaple na hradě Buchlově, in: Monumentorum tutela 5, Brno 1969, s. 343–352; O. Piper, Österreichische Burgen 7. Wien 1909, s. 12–25; M. Pojsl, Hrad Buchlov, in: Malovaný kraj 9, č. 3, Břeclav 1973 s. 18–19; K. Svoboda, Hrad Buchlov na Moravě. Buchlovice 1934.

Obr. 2: Buchlov: A – půdorys přízemí hradního jádra s barevným vyznačením stáří středověkých a renesančních konstrukcí; a – pozdně románská fáze (kolem pol. 13. století), b – gotika 1 (2. pol. 13. století – 1. pol. 14. století), c – gotika 2 (polovina 14. století – pol. 15. století), d – gotika 3 (70. – 80. roky 15. století), e – gotika 4 (přelom 15. a 16. století), f – renesance 1 (kolem pol. 16. století), g – renesance 2 (konec 16. – 1. pol. 17. století), h – mladší konstrukce, i – předpokládaný průběh pozdně románské hradby u západního průčelí Kaplové věže (viz obr. 3); dále jsou v půdorysu označeny části jádra, zmiňované v textu: 1 – Kaplová věž s bránou, 2 – jihovýchodní objekt, 3 – západní věž, 4 – východní (Archivní) věž (všechny snímky a kresby R. Vrla, 2021, není-li uvedeno jinak).

Obr. 3: Buchlov – půdorys průjezdu brány v suterénu Kaplové věže s vyznačením předpokládaného stáří jednotlivých konstrukcí, legenda barevného označení – viz obr. 2.

brány v dolní části Kaplové věže²⁾ a okenního ostění mírně hrotitého okna v patře jižní fasády přilehlé části jižního křídla. Profilace portálů brány počíná na čelní ploše ostění

2) Dokumentaci usnadnil i fakt, že prostor průjezdu brány, dlouhodobě využívaný jako kotec pro hlídání psa, byl v roce 2019 zcela vyčištěn a vyklizen.

ní drobným okosením, na které navazuje vyžlabení a oblý prut, oddělený od plochy špalety mělkým výřezem (obr. 4/C). Průběžná profilace vyrůstá v trnoži z oblého dráčku, ten se však zde svým hrotem obrací proti přichozímu a jeho oblý průběh zdobí plochu špalety (obr. 5). Mírně lomený oblouk východního portálu brány (obr. 4/A) vyrůstá z rozšířené trnože, završené esovitě prohnutou stříškou (obr. 4/D). Rozšířená trnož probíhá až k vnitřní ploše ostění, kde je ukončena svislou plochou, na východní straně pak probíhá po obou stranách od vjezdu, vytvářejíc trnož celého průčelí brány. Na severní straně se dnes zanořuje pod terén, na straně opačné pak probíhá plynule až k jihovýchodnímu nároží, tvořenému opěrným pilířem, který je integrální součástí stavby. Zde se zalámuje na jeho jižní čelo a u jeho jihozápadního nároží je opět ukončena svislou plochou (obr. 6 vpravo). Poněkud odlišná je si-

tuace u západního portálu brány (obr. 4/B, obr. 7); rozšířená trnož zdobí východní (interiérovou) stěnu, u severní špalety je odsekána, na jižní straně je zčásti dochována, situace v jihozápadním koutě průjezdu svědčí o tom, že přecházela i na jižní stěnu průjezdu, resp. na její západní část. Trnož krytá profilovanou římsou se zalámuje na plochu špalet průjezdu, na vnější, západní straně, však probíhá dál v ploše průčelí. Tato situace je patrná pouze u jižní stojky portálu, u protější stojky je soklová partie druhotně odsekána (obr. 4/B). I zde je rozšířený sokl završen stejně tvarovanou stříškou jako u východního portálu. U západního průčelí je pravouhlé zalomení trnože v úzké, svislé partii odsekáno, v dalším pokračování na západní stěně však dochází ke změně profilace jejího završení; esovitě tvarovaná stříška je zde dochována pouze v délce cca 120 cm od špalety portálu. Odsud je pak rozšířená trnož, probíhající ve stejné výšce i šířce, završena prvkem s pultově se svažující stříškou (obr. 6). Takto završená trnož pak obíhá jihozápadní opěrný pilíř, ze stejné tvarované trnože pak vyrůstá i střední pilíř, „utopený“ dnes ve vnější fasádě druhotně rozšířené jižní zdi brány.

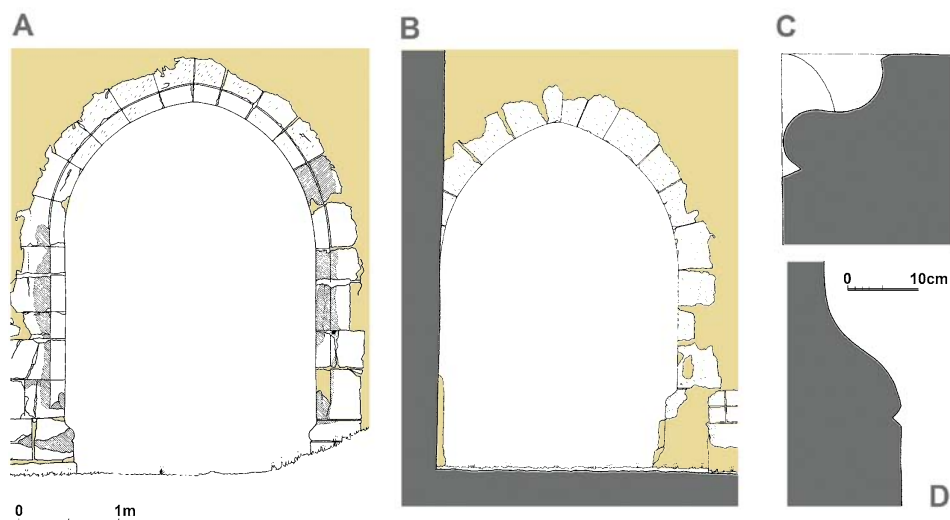
V interiéru brány, pozměněném valenou renesanční klenbou s novodobou, cementovou omítkou na povrchu (obr. 3, obr. 7), dále zaujme mírně poškozená klenební konzola pozdně románského tvarosloví, situovaná v západní stěně, v blízkosti severozápadního koutu prostoru (obr. 7 vpravo, obr. 8). Stěna v okolí konzoly a okraje konzoly samotné jsou pokryty zmíněnou novodobou omítkou, takže nelze zkoumat její vztah ke zdivu – vzhledem k její poloze je však téměř jisté, že je zde umístěna druhotně – bez původní funkce.

Ve své západní části je jižní stěna prostoru průjezdu prolomena drobnou okenní nikou s vně se půdorysně nesouměrně zužujícími špaletami, do interiéru sklopeným parapetem a poměrně plochým, do interiéru mírně stoupajícím záklenkem, pronikajícím valenou klenbou průjezdu (obr. 7 vlevo). Okno obdélného tvaru o světelných rozměrech 28 × 85 cm je opatřeno v kameni sekaným ostěním bez profilace s druhotně vsazenou kovanou mříží. Vnější plocha ostění je situována cca 160 cm od jižní stěny průjezdu, zeď samotná je však široká cca 310 cm. Jižní část zdi, široká cca 150 cm, je prolomena další, vně se rozšiřující nikou s oblým záklenkem, přiloženou k vnějšímu líci ostění (srov. obr. 6, nahoře uprostřed). Samotné ostění je sestaveno ze 4 v kameni sekaných bloků, přičemž nižší, východní stojka je v horní části doplněna cihlou. Parapet niky na severní straně původně překrýval spodní část ostění, při novodobých úpravách byla jeho jižní část odstraněna a v ponechané kaverně je přístupný parapet okenního ostění. Parapet na jižní straně je vodorovný, tvoří jej vrstva suti, ohraničená subtilní cihelnou příčkou u jižního líce zdi. I tento stav je dílem novodobých úprav.

U východního portálu dnes nejsou dochovány žádné stopy po způsobu uzavírání brány; absence případných otvorů pro zasouvací závoru může být způsobena pozdějšími zásahy (úpravy při vkládání mladší klenby, novodobé zásahy při odstranění mladších zazdívek...), jasno zde však může vnést pouze případný hloubkový průzkum.

Nyní si povšimněme objektu souvisejícího se severozápadním nárožím popsané brány (obr. 2/2). Jak je výše uvedeno, v jeho jižním průčelí jsou v úrovni prvního patra dochována ostění dvojice rozměrných, mírně hrotitých oken (obr. 9/A, obr. 11/2). Profilace těchto ostění je v obou případech shodná (obr. 9/B). Vychází ze stejného principu, jako u portálů brány, je však ale složitější; špaleta i čelní plocha jsou pročleněny mělkými výřezy, na které navazují oblé pruty, oddělené vyžlabením. Hmota čelního prutu je tímto vyžlabením projmuta, to pak plynule přechází na prut zadní. Oba pruty zde v trnoži vyrůstají z drápků, které jsou však expresivně lomené (obr. 10). Obě ostění byla analyticky přiznána při posledních úpravách v 90. letech 20. století, v úrovni přízemí je pak ve stávající fasádě mírně vpadlou plochou naznačena existence dvojice dalších, půlkruhem sklenutých oken, jejichž poloha neodpovídá osám zmíněných oken v patře (obr. 11/2). Nalevo odsud je v půdorysně přímo probíhajícím zdivu analyticky přiznán pozůstatek tupohlavého nároží, kterým se půdorysný průběh popisované jižní zdi původně lomil k severozápadu (obr. 11/5).

Několik dalších stavebních detailů, náležejících popisovanému objektu, je patrné v nádvorní fasádě. Především se jedná o armatury obou nároží objektu, prosvítající

Obr. 4: Buchlov – zaměření architektonických detailů brány; A – portál ve východním průčelí, pohled od východu, B – portál v západním průčelí, pohled od západu, C – profilace ostění portálů brány, D – profilace soklové římsy, související s architekturou portálů brány; legenda označení ploch – viz obr. 8.

stávajícími omítkami a nátěry průčelí (obr. 12). Jsou zhotoveny z hladce opracovaných bloků a jejich horní dochovaná úroveň sahá až do plochy spodní partie dnešního 2. patra. Ve východní části fasády přízemí je analyticky přiznán fragment ostění štíhlého, hrotitého okna (obr. 12 dole, obr. 13). Z původní situace je dochována pravá stojka, budovaná ze dvou bloků, náběh archivolty a parapet (část parapetu?) s náběhem další stojky. Vnitřní hrany ostění jsou zdobeny průběžným okosením. Parapet je situován jen nízký nad stávající dlažbou nádvoří. V analyticky přiznané sondě je přístupná i zadní plocha stojek, která se pak zalamuje kolmo k rovině fasády, tvoříc část špalety okenní niky. Zadní stěna sondy má mírně šikmý průběh (směrem dolů se zužuje) a je pokryta historickou omítkou. Pravděpodobně se jedná o část jednodílného okna, za současného stavu však nelze vyloučit ani okno sdružené.

Styk obou popisovaných staveb vytváří v půdoryse jistou anomálii; jižní fasáda jižní zdi objektu s hrotitými okny probíhá v půdorysné úrovni severní špalety ostění vnitřního průjezdu brány; hmota ostění zde tedy nevyčnívá z plochy zdi (obr. 3). Sokl ostění, bezpochyby původně vyvinutý stejně, jako na protější straně, je zde druhotně odsekán. Hladké bloky ostění západní strany výřezu průjezdu (druhotně obnažené) se zde neorganicky zanořují do zmíněné jižní zdi objektu (obr. 4/B).

Pokusme se nyní, na základě dokumentovaných situací, vyslovit teze o stavebním vývoji popsaných konstrukcí. Na rozdíl od některých starších badatelů mám za to, že nejstaršími prokazatelně existujícími stavbami v areálu hradního jádra jsou výše popsané stavby, tedy spodní část Kaplové věže s bránou a přilehlý objekt s dvojicí mírně hrotitých oken. Podle mého názoru je možné v dnešní architektuře brány rozeznat dvě základní stavební etapy, kterými objekt prošel v průběhu 13. století. V nejstarší fázi zde vznikl objekt obdélného půdorysu, na severní straně pravděpodobně přiložený ke skalní stěně. V jeho přízemí byl situován rozměrný průjezd brány, vybavený dvojicí v kameni sekaných portálů velmi kvalitního provedení. Jihovýchodní nároží objektu bylo zpevněno k jihu vybíhajícím opěrným pilířem, jehož východní stěna byla

Obr. 5: Buchlov – trnož jižní stojky západního portálu brány, pohled od severovýchodu.

součástí hlavního průčelí a plynule na ni přecházena profilovaná římsa soklu, zalamující se pak i na jeho stěnu jižní, u jejíhož západního okraje končila. Rozšířený sokl završený římsou stejně profilace zdobil i boční partie západní stěny průjezdu, je možné, že přecházel i na jeho jižní a severní stěnu (viz výše). Zmíněný sokl se zalamoval kolem špalet západního otvoru průjezdu a přecházel na západní průčelí brány – zde byl však proveden pouze v jeho pohledové partii; změnu profilace římsy v jižní části, i mírně neorganické napojení prvků zde lze vysvětlit jednoduše. Profilovaná, stará římsa probíhala až do míst, kde se na západní průčelí brány napojovala dnes již neexistující hradba, vymezující z jižní strany trasu přístupové komunikace v prostoru západně od brány. Tato hradba probíhala přibližně v půdorysné úrovni jižní zdi stavby. Nevíme, jestli dochovaná klenební konzola byla součástí prostoru průjezdu brány (který by v tom případě měl být zaklenut), případně pocházela z jiného hradního interiéru. Je velmi pravděpodobné, že popsané okno v jižní zdi průjezdu není dílem původní stavební etapy, ani následných středověkých etap.

U obou sledovaných staveb je možno, na základě in situ dochovaných architektonických detailů, předpokládat přibližně stejnou dobu výstavby. Rámcově zde lze uvažovat o období kolem poloviny 13. století. Zmíněná anomálie ve styku obou staveb může naznačovat, že v průběhu výstavby byla jako první vystavěna brána, ke které byla vzápětí přiložena jižní zeď sousedního objektu, jejíž vysunutí k jihu může souviset s tvarem a polohou skalního podloží, případně s jinou eventualitou, kterou dnes

Obr. 6: Buchlov – spodní partie Kaplové věže s bránou, pohled od jihozápadu; napravo trojice pilířů v jižní zdi věže (prostřední z nich je „pohlčen“ mladší přístavbou), vlevo, v průhledu otvorem v recentním opěrném pilíři, je vidět spodní část západního portálu brány.

nejsmo schopni odhalit. Za pozornost jistě stojí i nepravděpodobné rozmístění oken v jižní fasádě objektu; k důvodu tohoto řešení, ale i k funkci objektu samotného se zatím nedovedeme přesněji vyjádřit.³⁾ Z interiéru objektu dnes neznáme žádný detail; vzhledem k rozmístění oken můžeme uvažovat o tom, že úroveň dnešní podlahy 1. patra leží přibližně v úrovni podlahy původní, v přízemí však byla situace složitější (viz níže).

V pokročilé druhé polovině 13. století je předpokládána výstavba velmi kvalitního prostoru kaple nad průjezdem brány.⁴⁾ Dvojice obdélných polí žebrové, křížové klenby, završující její prostor, bylo potřeba vynést dalšími opěrnými pilíři, situovanými na jižní straně. Předpokládáný starší pilíř u jihovýchodního nároží byl tedy doplněn dalším, obdobně půdorysně vyvinutým pilířem u nároží jihozápadního a kratším pilířem v ose jižní zdi. Jejich rozšířené trnože jsou opatřeny v kameni sekanou římsou jednoduchého, pultového sklonu, které jsou jasně odlišují od starších prvků. U starší fáze je možno předpokládat, že trnoží s profilovanou římsou bylo vybaveno hlavní průčelí brány, i s pohledovými stěnami opěrného pilíře a plocha západní fasády po stranách portálu – pouze však v prostoru uličky předpokládaného parkánu. Jižní fasáda brány, na kterou navazovala hradba zmíněného parkánu, už zřejmě nebyla pohledově exponovaná – obracela se do skalnatého svahu.⁵⁾

Je pravděpodobné, že při následné úpravě, kterou spojujeme s pokročilým 13. stoletím, došlo k odstranění vý-

3) Co se týká funkce objektu, dříve byl považován za původní hradní palác (naposledy M. Plaček, Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2001, s. 142, tam další literaturu), což je, vzhledem k rozměrům a utváření objektu, málo pravděpodobné. Nověji je zvažována i sakrální funkce objektu (srov. literaturu v pozn. 12, s. 28). Objekt je ovšem možné spojit např. i se sídlem purkrabího.

4) O. Pánek – J. Němec – Z. Gardavský, Hrad Buchlov, věž brány a kaple. SÚRPMO Brno – Olomouc 1976 (strojopis práce uložen na SH Buchlov a NPÚ ÚOP v Kroměříži); k tomuto materiálu podrobněji ve 4. kap. tohoto článku; nověji M. Plaček, o. c. v pozn. 3, s. 144 – tam další liter.

5) Za současného stavu znalostí nejsme schopni stanovit, jestli tento svah ležel vně tehdejší opevněné plochy hradu (viz níže).

še zmíněné parkánové hradby a dvojicí nových opěrných pilířů doplněné jižní průčelí se začalo více pohledově uplatňovat z ohrazeného prostoru hradního areálu. Pro tento předpoklad je nutná existence nové hradby, posunuté zde níže do svahu, jejíž případnou polohu, podobu a rozsah plochy jí vymezené dnes nejsme schopni ani odhadnout.

Ve stejném období je prokazatelně upravován i sousední objekt; svědčí o tom fragment štíhlého hrotitého okna v nádvořním průčelí. Jeho současná poloha (parapet leží v úrovni stávající dlažby nádvoří) svědčí o tom, že v době jeho zřízení ležela úroveň této části nádvoří níže; totéž lze říct o podlaze přízemí objektu (dnešní podlaha přízemí leží v podstatě v úrovni nádvoří).

Interiéry sledovaného objektu byly radikálně přestavěny v období kolem poloviny 16. století.⁶⁾ S touto aktivitou pravděpodobně souvisí i druhotné požití bloku stojky ostění shodné profilace, jako je popsáno u oken v jižní fasádě (obr. 9/C). Blok byl objeven v armatuře nároží hospodářského traktu, uzavírajícího jižní stranu 2. nádvoří. Tento trakt vzniká rovněž v době kolem poloviny 16. století a je velmi pravděpodobné, že zmíněný blok pochází právě z jihovýchodního objektu,⁷⁾ kde mohl být součástí ostění zaniklého okna, či vstupu.

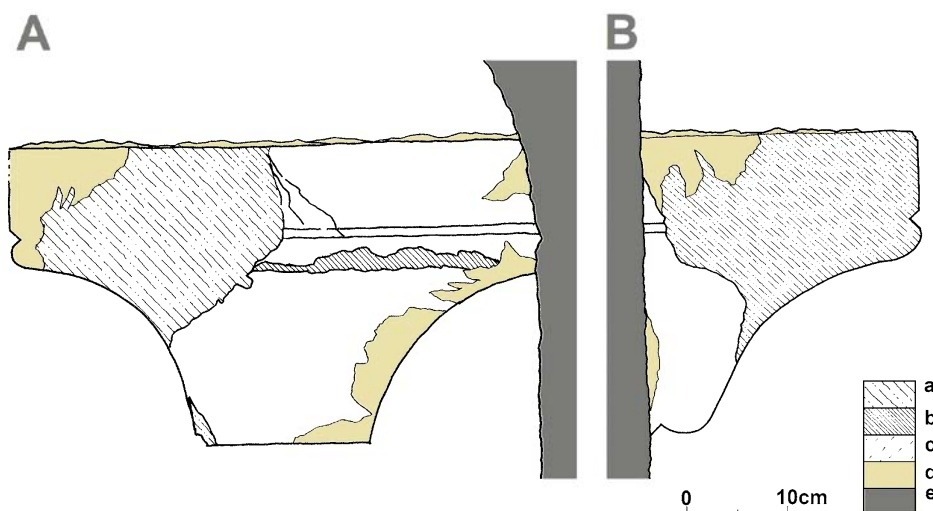
ZÁPADNÍ VĚŽ JÁDRA

Západní věž hradu Buchlova představuje mohutnou stavbu čtvercového půdorysu o rozměrech cca 10 × 10 m (obr. 2/3). Její dnešní výška dosahuje cca 22,5 m nad úroveň stávající dlažby nádvoří, přibližně stejnou výšku má i její západní průčelí, obrácené do parkánu. Interiér věže obsahuje ve stávajícím horizontálním členění přízemí a 1. až 3. patro, nahore je pak věž kryta zaatikovou střechou.

Přízemí věže je tvořeno valenou klenbou završeným, neosvětleným prostorem, vysokým cca 5 m (obr. 14/A, obr. 15/A). Místnost je přístupná úzkou chodbičkou, druhotně proraženou v cca 3 m široké, východní zdi věže.

Obr. 7: Buchlov – interiér průjezdu brány, pohled od severovýchodu na západní portál; vpravo v koutě klenbové konzoly, vlevo okénko v jižní zdi.

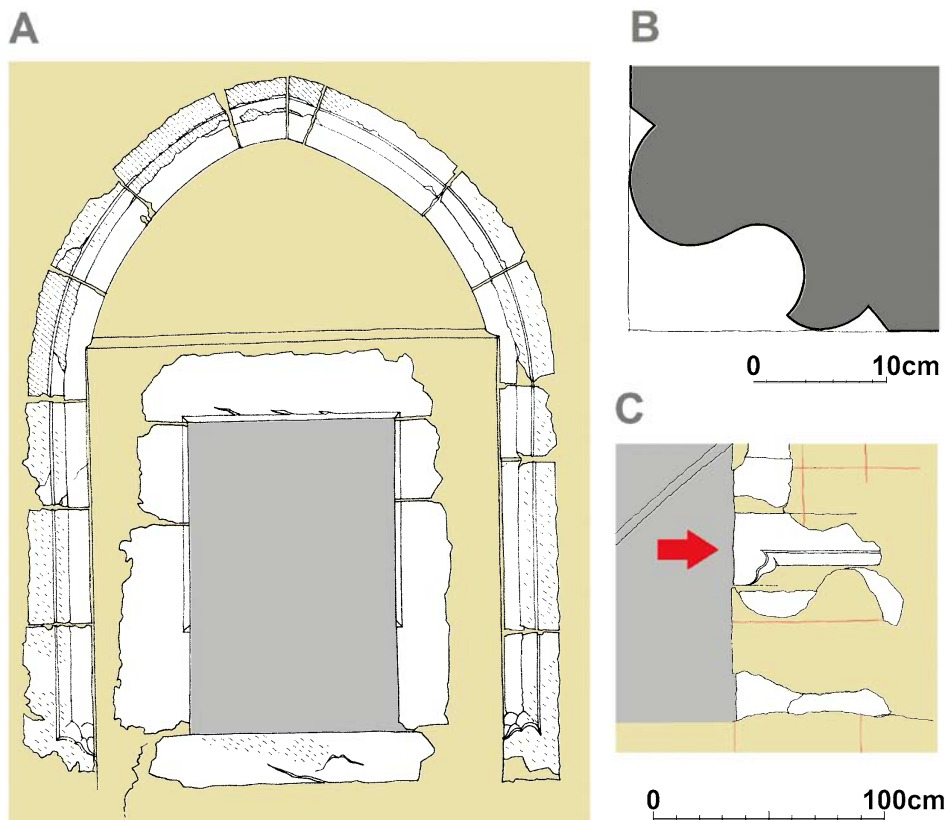

Obr. 8: Buchlov – zaměření klenbové konzoly v západní stěně průjezdu; A – pohled od východu, B – pohled od jihu; legenda označení ploch: a – odlomený povrch kamene, b – ohlazený a zvětralý povrch kamene, c – povrch opatřený pekovaním, d – malta a omítka, e – zdivo, architektonické detaily a terén v řezu.

Vstupy do chodbičky jsou z obou stran vybaveny v kamenní sekanými ostěními, práh západního z nich je situován cca 2,5 m nad podlahou prostoru. Podlaha místnosti je tvořena neupraveným skalním podloží, stěny místnosti nasedají přímo na toto skalní podloží a ve svých spodních částech jsou budovány z lomového zdiva nepříliš pečlivé skladby. Ve zdivu je zde použito i velkých kusů horniny, místy jsou patrné i drobné úlomky cihel – jedná se však o pozdější úpravy. Zmíněná spodní partie zdiva má výrazně světlejší odstín, než partie nadlehlé, ty jsou tmavší a pokud je možno soudit, skladba jejich líců je pečlivější. Tato partie, jejíž spodní okraj leží ve výšce cca 1–1,5 m nad úrovní podlahy (jedná se o vodorovnou linii, výška neupravené podlahy kolísá) je zčásti pokryta zbytky interiérové omítky, na jejímž povrchu jsou pozůstatky bílých li-

6) R. Vřha, Hrad Buchlov. Stavebněhistorický průzkum, I. stavební část. NPÚ ÚOP v Kroměříži 2020 (elaborát uložen na SH Buchlov, NPÚ ÚPS v Kroměříži a NPÚ ÚOP v Kroměříži), s. 357.

7) Tamtéž, s. 359.

Obr. 9: Buchlov: A – ostění východního okna v patře jižního křídla jádra, pohled od jihu, stávající situace s analytickým příznáním ostění kolem mladšího okna; B – profilace ostění téhož okna (východní stojka); C – detail zaměření bloku obdobné profilace, druhotně použitého v armatuře nároží renesančního objektu na druhém nádvoří, pohled od západu; legenda barevného označení – viz obr. 8.

Obr. 10: Buchlov – východní okno v patře jižní fasády jižního křídla, detail východní trnože ostění, stav 2020.

ček. V nejvyšších částech stěny tvoří omítka s dochovanými ličkami souvislou velkou plochu. Na západní stěně je dochován i zlomek vodorovné linie, kterou byla tato omítka ve své dolní partii ukončena; tento detail leží cca 2 m nad patou zdi. Zmíněná klenba má rezný, cihelný líc a její paty byly do severní a jižní zdi vloženy dodatečně. Čela klenby jsou pokryta výše zmíněnou interiérovou omítkou, která zde nepřerušeně probíhá i za zdivo klenby.

Místnost v prvním patře je rovněž završena valenou klenbou, západní stěna je pročleněna okenní nikou, protější pak nikou vstupní a topnou komorou, související s dochovanými kachlovými kamny (obr. 14/A, obr. 15/B). Zmíněné otvory i kamna jsou novověkého původu, stěny i klenba jsou pokryty interiérovou omítkou. Z místnosti, ležící jižně odsud je do hmoty věže vyhloubena půdorysně poměrně složitě utvářená, klenutá chodbička, zpřístupňující dnes zaniklý převět, situ-

ovaný v koutě mezi jižní stěnou věže a západní stěnou jižního křídla. Chodbička je dnes přístupná ze zmíněné místnosti vstupem, vybaveným úzkým, hrotitě završeným ostěním, jehož hrana je zdobena okosením, které je v trnožích ukončeno poškozeným, oblým prvkem (ostění nese stopy druhotných úprav, či druhotného osazení). Na historickém zaměření od A. Prokopa z roku 1891 je zde zachycena zaslepená chodbička, probíhající přímo skrze šířku jižní zdi do interiéru věže;⁸⁾ dnes není v omítaných plochách stěn patrna žádná anomálie, prokazující její existenci).

2. patro věže dnes zaujímá místnost, zaklenutá valenou klenbou s odsazenými patami a se styčnými lunetami, jejichž hrany jsou vytaženy v hřebínky (obr. 14/A, obr. 15/C). Místnost je osvětlena novověkými okny od východu i západu, jižní zeď je prolomena vstupem a topnou komorou, náležející dochovaným kachlovým kamnům. Popsané detaily místnosti jsou novověké.

3. patro obsahuje jediný do krovu otevřený prostor, přístupný z úrovně pod podlahou druhotně proraženým vstupem od severu, z prostoru půdy (obr. 14/A, obr. 15/D). Zdi prostoru, kromě zdi severní, mají po celé výšce místnosti konstantní šířku cca 2,2 m, zmíněná severní zeď je užší (cca 1,7 m). V úrovni roštu krovu se pak šířka zdiva vodorovným ústupkem na všech čtyřech stranách zmenšuje na cca 1,2 m). Líce zdiv, jsou zřejmě tvořeny převážně lomovým, kamenným zdivem, zúžená horní část je budována převážně ze zdiva cihelného. Situace je zde ovšem má-

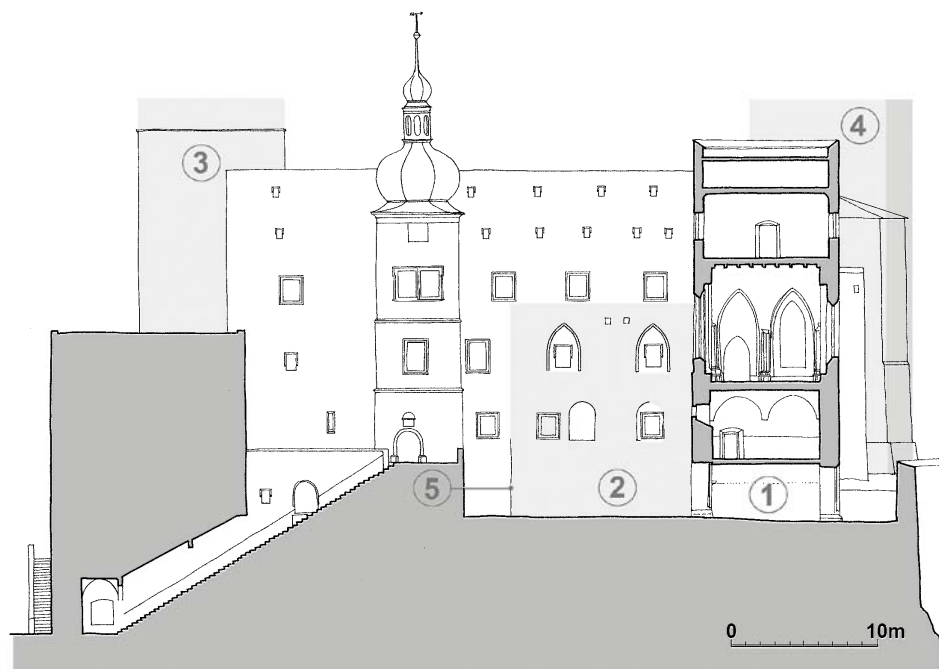
8) A. Prokop, Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher beziehung. Vídeň 1904, s. 223, obr. 306.

lo přehledná díky novodobým maltovým vysprávkám, pocházejícím převážně z doby po požáru hradu v roce 1932. Severní stěna prostoru je prolomena rozměrnou okenní nikou se segmentovým záklenkem a do interiéru se půdorysně mírně rozevírajícími špaletami; záklenek je sestaven z dvojice cihelných pasů, interiér niky má novodobou omítku a od interiéru věže je uzavřen novodobou příčkou s kovovými dveřmi. V ose východní stěny, v její horní části, je patrna obdélná plocha zazdivky drobné okenní niky, jejíž ostění je zachováno na vnější fasádě (viz níže); zazdivka je budována ze smíšeného zdiva. V ose západní stěny, tentokrát v její dolní polovině, je patrna nejasná anomálie ve skladbě zdiva, v jižní stěně je pak drobná, amorfni kaverna.

V celé své výšce je dnes přístupné pouze západní průčelí věže. Jeho spodní část tvoří rozšířený sokl, završený římsou pultového sklonu, budovanou z kamenných, sekaných bloků. Sokl přechází plynule i na severní a jižní stěnu, u nároží je zčásti překryt dvojicí recentních opěrných pilířů. Nároží věže jsou po celé výšce armována v kameni sekanými kvádry, zdivo je kamenné, lomové. V ose průčelí v úrovni 1. a 2. patra je průčelí prolomeno novověkými okny, situovanými v cihelných zazdivkách. V ploše nad zmíněnými okny, v úrovni 3. patra je v patrna partie nepravidelného tvaru překrytá maltou, v horní části je zdivo budováno z cihel a větších bloků kamene. Zde se nachází drobný otvor, kterým je prostrčen střešní žlab, nad ním se nachází segmentový cihelný pas, související pravděpodobně s existencí jiného otvoru.

Ze severního průčelí věže je přístupná pouze horní část, nad střechami přilehlého křídla; v poměrně kompaktním zdivu je zde patrna cihelná plocha, odpovídající okenní nise ve 3. patře (viz výše); nahoře je ohraničena dvojitým cihelným pasem segmentového průběhu, cihelná plocha pod pasem je prolomena drobným, obdélným okénkem s dřevěným překladem.

Východní průčelí je ve své horní partii dobře patrné z nádvoří, jeho zdivo působí kompaktně, v horní partii je dochováno ostění drobného okénka; výřez okénka je hrotitý, jeho ostění je složeno ze čtyř bloků – dvojici krátkých stojek, archivoly a poškozeného parapetu (obr. 16). Hrany ostění jsou zdobené průběžným okosením, horní partie zdiva nad popsáním oknem je utvářena stejně jako u severního průčelí (viz výše). Velmi zajímavá situace je dnes ukryta pod stříškami přilehlého chodbového traktu; ze stísněného prostoru je zde patrná archivolta hrotitého portálu, vybaveného v kameni sekaným ostěním, jehož hrana je zdobena okosením (14/E, obr. 17). Z prostoru pudy jsou přístupné 3 bloky ostění, přičemž prostřední

Obr. 11: Buchlov – zjednodušené zaměření jižní fasády jádra s vyznačením objektů, zmíněných v textu; 1 – průjezd brány v suterénu Kaplové věže, 2 – pozdně románský objekt v jižním křídle, 3 – západní věž, 4 – východní věž, 5 – místo tupouhelného nároží.

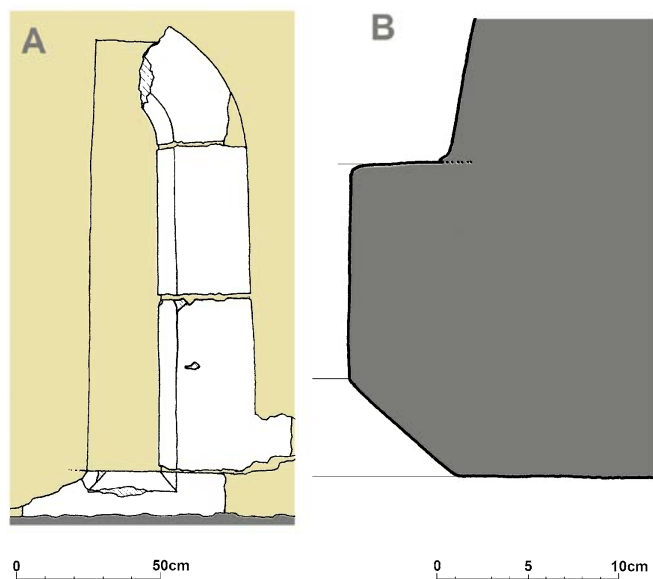
obsahuje i hrotitý vrchol portálu. Bloky jsou vůči sobě mírně posunuty (obr. 17/A, obr. 18/A). Zbylá část portálu je skryta pod podlahou pudy, kterou tvoří násyp nad klenbou arkádové chodby. Nízkým výřezem horní části portálu je možno nahlédnout do zčásti sutí zasypané niky s mělkým, cihelným záklenkem a svislými, půdorysně rovnoběžnými špaletami, budovanými z lomového kamene. Na ploše záklenku jsou dochovány zbytky hladké omítky.⁹⁾ V jižní špaletě je dochována mělká kapsa po závoře, její vnější vyústění má rozměry cca 30 x 20 cm, v protější špaletě jí odpovídá pouze drobný otvor nepravidelného utváření. Zadní část niky je vyplněna mladším zdivem – je zde k západu klesající, cihelná, segmentová klenbička, končící u svislé, cihelné příčky; vybouraným otvorem v ní je vidět do komínového prostoru. Na historické fotografii pořízené po požáru hradu v roce 1931, kde je zachycena tato partie bez zastřešení, je patrný další, zajímavý detail v dnes nepřístupném drobném prostoru pudy v jihozápadním koutě nádvoří (obr. 18). Nalevo od špalety stávajícího okna, osvětlujícího místnost 2. patra, jsou dochovány pozůstatky levé špalety v kameni sekaného ostění s okosenou hranou; pravá špaleta není patrna, snad s ní souvisí anomálie pod parapetem zmíněného okna. Plocha zazdivky mezi špaletou a anomálií byla vyplněna cihelným zdivem. V dolní části východního průčelí věže je opět patrný rozšířený sokl, situovaný v téměř stejné výšce, jako na západním průčelí. Je však krytý vrstvy interiérových omítek.

Stávající vertikální členění interiéru věže je pravděpodobně dílem druhé poloviny 17. století (obr. 14/A). Pro odhad starší situace máme k dispozici několik významných podkladů, které však nestačí k podrobnějšímu náhledu do předbarokní podoby věže, či stáří této stavby. Kompakt-

9) Povrch omítky je hladký, nejsou zde patrné otisky dřevěného bednění.

Obr. 12: Buchlov – pohled na jižní stranu nádvoří jádra s vyznačením kamennými bloky armovaných nároží staršího objektu (červené šipky); žlutá šipka označuje polohu torza okenního otvoru z obr. 13, pohled od severozápadu, stav 2019.

Obr. 13: Buchlov – zaměření torza okenního ostění, dochovaného v nádvorní fasádě jižního křídla jádra: A – čelní pohled, B – vodorovný řez stojkou ostění.

ně působící hmota věže s rozšířeným soklem a kvádry armovanými nárožími působí dojmem jednotné výstavby po celé dochované výšce (s výjimkou horní partie ze smíšeného zdiva). Pokud bychom se chtěli vyslovit k předpokládanému stáří věže, musíme konstatovat, že zatím nemáme po ruce žádný přímý důkaz o tom, že by mohla pocházet z doby založení hradu, tedy z období 1. poloviny 13. století.¹⁰⁾ Dochované architektonické detaily věže se nehlasí k pozdně románskému tvarosloví, jaké známe z výše zkoumaných objektů brány a přilehlého objektu. Pokud

se jedná o portály s průběžným okosením hrany (to je patrné u ostění okénka 4. patra; ostění vstupu a sousedního okna (obr. 18/A, B) neznáme v plném rozsahu) ty by mohly pravděpodobně souviset s obdobně zdobenými prvky, dochovanými ve fragmentech v nádvořním průčelí objektu u brány (viz výše), či z vnějšího líce severního křídla jádra¹¹⁾. Tyto prvky jsou součástí rozsáhlé stavební aktivity, probíhající zde zřejmě od 60 – 70. let 13. století, spojené s osobou krále Přemysla Otakara II.¹²⁾ Tato rozsáhlá přestavba se zřejmě protáhla až do 14. století.

Je možné, že výstavba západní věže byla již součástí původního záměru a že nízká spodní část s odlišnou skladbou líců interiéru přízemí (viz výše) je starší, než zbylá část věže, jedná se však pou-

ze o spekulaci. Téměř s jistotou však můžeme tvrdit, že v pozdějším období, počínajícím ve 2. polovině 13. století, byla věž dostavěna.

Podle dochovaných pozůstatků fasádních otvorů jsme schopni pro širší období středověku rámcově určit vertikální členění interiéru věže (obr. 14/B). Vstup do věže můžeme ztotožnit s fragmentem vstupního portálu, dokumentovaného ve východní fasádě věže. Tento vstup nebyl opatřen vpadlinou pro padací můstek, přístupný byl jistě z podlahy pavlače, přiléhající ze strany nádvoří k východní fasádě věže, uzavírána byl výplní z vnitřní strany, kde jsou dochovány otvory po závoře. Vstup vedl do interiéru, osvětleného oknem, situovaným vedle zmíněného vstupu. Jestli byl prostor prosvětlen ještě dalšími okny, dnes nevíme. Podlaha prostoru ležela pravděpodobně někde v úrovni předpokládaného prahu vstupního portálu, maximální výšku místnosti můžeme odhadnout podle ústupku v šířce zdiva věže pod podlahou dnešního 3. patra. Byl-li prostor završen klenbou, či vodorovným stropem, nevíme.

Pod vstupní místností se nacházel cca 7 m vysoký prostor, bez viditelných stop jakýchkoliv otvorů. Nelze ovšem vyloučit existenci větracích okének v místech překrytých dnes omítkou, či v místech dnešního vstupu ve východní zdi. Dnešní podlahu tohoto prostoru tvoří rostlá skála, zjištěná dolní hrana interiérové omítky nasvědčuje tomu, že prostor byl ve spodní části vyplněn do výšky cca 2 m násypem, na kterém byla podlaha. Nevíme, ve které fázi stavebního vývoje věže vznikla tato úroveň podlahy, či kdy byly stěny prostoru opatřeny omítkami. Co se omítek týče, s velkou pravděpodobností pocházejí z mladší (ovšem předbarokní) stavební fáze, snad ještě středověké.

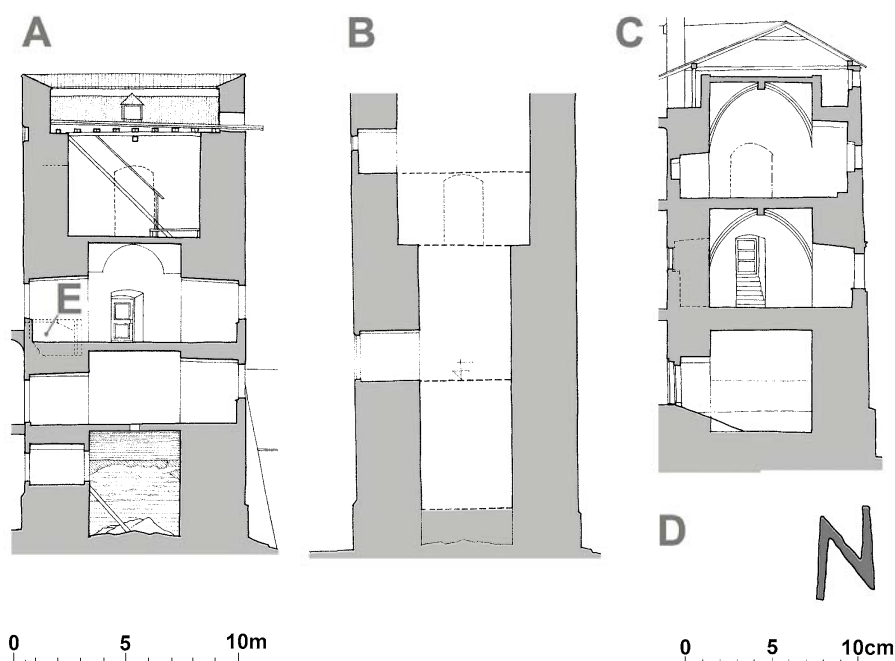
10) O. Pánek – J. Němec – Z. Gardavský, o. c. v pozn. 4, s. 1; dále např. D. Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha 2001, s. 48.

11) R. Vrla, *Poznámky ke stavebnímu vývoji severního traktu jádra hradu Buchlova*, *Průzkumy památek* XIX, č. 2, 2012, s. 185–209.

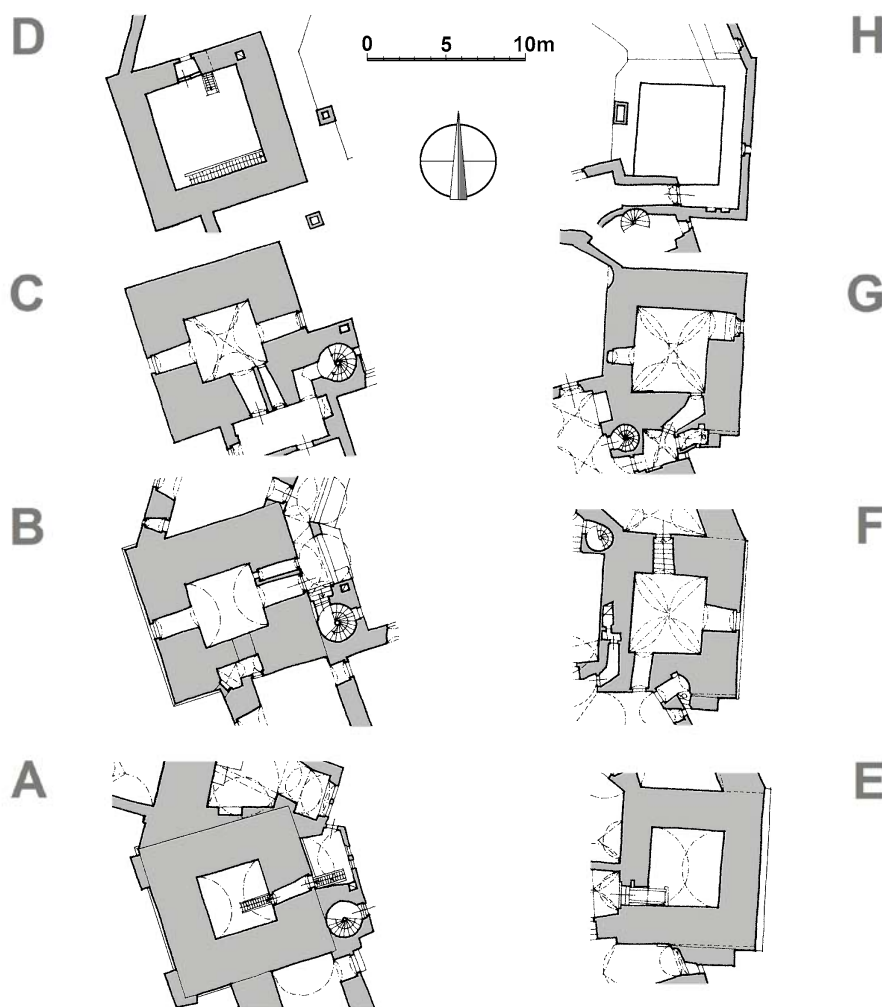
12) D. Janiš – R. Vrla a kol., *Hrady Zlínského kraje*. Lukov 2018, s. 67.

Nad vstupní místností byl situován prostor, jehož podlaha zřejmě ležela přibližně v úrovni ústupku v šířce zdiva věže, tedy v podstatě v úrovni podlahy dnešního 3. patra. Výšku prostoru dnes nedokážeme spolehlivě odhadnout, jeho zastropení lze teoreticky klást někde pod úroveň zaslepené okenní niky okénka ve východní zdi – stopy po něm však ve stávajícím zdivu nejsou patrné. Prostor předpokládaného předbarokního 2. patra věže byl opatřen interiérovými omítkami a osvětlen rozměrnou okenní nikou ze severní strany. Je možné, že zmíněná okenní nika je dílem pozdější, snad pozdně gotické přestavby a že prostor byl původně osvětlen okny menšími (pozůstatkem takového snad může být zmíněná anomálie v západní stěně interiéru – viz výše). Existenci někdejšího 3. patra dokládá pozůstatek okenní niky s dochovaným ostěním ve východní zdi; stěny interiéru však nesou stopy výrazných úprav a výše zmíněný ústupek v šířce zdiva, situovaný pod stávající střechou, je zřejmě pozdější úpravou.¹³⁾

Prostor předpokládaného někdejšího 3. patra západní věže byl pravděpodobně využíván k obytným účelům. Stávající výškové členění věže a její zapojení do přilehlých prostor hradního jádra je bezpochyby dílem novověku, přesněji je snad možno tuto radikální přestavbu vložit do období po polovině 17. století.¹⁴⁾ Tato úprava horní část věže zcela vyčlenila z obytných prostor a degradovala jej v obtížně přístupnou půdu bez možnosti širšího využití. Špatně dochované a málo čitelné situace na stěnách tohoto prostoru působí dojmem, jako by byly delší čas vystaveny vlivu povětrnosti, která by vážně poškodila úpravy povrchů; další závažné poškození prostoru přinesl požár hradu

Obr. 14: Buchlov: A – svislý řez západní věží, vedený ve směru východ – západ, s pohledem k jihu, současný stav; B – tentýž řez s rekonstrukcí možného stavu ve středověku; C – svislý řez východní věží, vedený ve směru východ – západ, s pohledem k severu, současný stav; D – kamenická značka na armatuře nároží západní věževěže; E – poloha původního vstupu do patra věže.

Obr. 15: Buchlov – půdorysy jednotlivých úrovní obou hranolových věží, současný stav; A – D západní věž; A – přízemí, B – 1. patro, C – 2. patro, D – 3. patro, E – H východní věž, E – přízemí, F – 1. patro, G – 2. patro, H – 3. patro.

13) Výmluvně o tom svědčí drobná okenní nika ve východním průčelí, jejíž vnitřní vyústění je v horní části tímto ústupkem odstraněno.

14) R. Vřla, o. c. v pozn. 6, s. 367.

Obr. 16: Buchlov – okénko ve východní fasádě západní věže, pohled od východu.

v roce 1932, po kterém byly provedeny četné maltové výpravky líců.¹⁵⁾

VÝCHODNÍ (ARCHIVNÍ) VĚŽ JÁDRA

Východní věž hradu Buchlova, respektive její torzo, se dnes pohledově téměř neuplatňuje. Při pozdně gotické přestavbě ve druhé půli 15. století byla snížena a její východní část (východní zeď a snad i přilehlé partie severní a jižní zdi) byly z velké části vystavěny znovu.¹⁶⁾ Oproti popsané západní věži však vykazuje další výrazné odlišnosti. Stavba samotná má obdélný půdorys o rozměrech cca 10 × 8,8 m (obr. 2/4, obr. 14/D, 15/E – H). Zatímco šířka severní a jižní zdi jsou téměř konstantní po celé zachované výšce (cca 2,5 m), zbylé zdi jsou užší. Západní dosahuje šířky jen cca 2 m, opačná, východní zeď je v úrovni přízemí širší (cca 2,5 m), vyšší partie jsou pak užší (cca 2,3–2,2 m), její vnější líc má mírně kónický průběh. Na vnějších fasádách věže nejsou stopy po rozšířeném soklu.¹⁷⁾ Interiér věže je

15) Na nejstarší veduté hradu, pocházející z roku 1593 je zřejmě zachycena vysoká, stanová střecha, završující popisovanou západní věž. Na další veduté z roku 1719 je věž zakryta jakousi nízkou (snad provizorní?) střechou ve tvaru komolého jehlanu. Je možné, že v období mezi vznikem těchto vyobrazení došlo ke zničení střechy věže a její pozdější náhradě provizoriem, je ovšem taky možné, že střecha byla později situována níže a stěny prostoru byly ataku povětrnosti vystaveny delší dobu. Obě veduty jsou publikovány R. Vrla – J. Novotný, *Jihovýchodní část opevnění hradu Buchlova*, in: *Castellologica bohemia* 11, Praha 2008, s. 437–455, s. 449, obr. 18, s. 452, obr. 2.

16) R. Vrla, o. c. v pozn. 11, s. 206.

horizontálně členěn na tři klenuté prostory (obr. 14/D). Přízemí je přístupné výpravným, leč poškozeným gotickým portálem ve východní zdi, přímo z nádvoří.¹⁸⁾ Prostor je druhotně prohloubený a zaklenutý, snad byl prosvětlen druhotně zaslepeným okénkem situovaným vedle vstupu. Obě místnosti, situované v prvním a druhém patře, jsou zaklenuty vždy jedním polem křížové žebrové klenby do kruhového svorníku se znakem pánů z Cimburka a osvětleny okny od východu. Obě místnosti mají ve svých západních zdech zaslepené okenní niky, u místnosti v 1. patře je dochováno a analyticky přiznáno i jeho ostění.¹⁹⁾ V 1. patře je rovněž přístupná část analyticky přiznané armatury jihozápadního nároží věže. Jedná se o osm kvádrů s hladce opracovanými stěnami, na jižní stěně druhého kvádrů odspodu je dochována kamenická značka ve tvaru písmene „N“ (obr. 14/D). Na půdě je patrna upravená koruna sníženého zdíva věže a subtilní nástavba, kryjící horní část a rub klenby místnosti ve 2. patře.

Při snaze o identifikaci detailu či konstrukce, prokazatelně související s obdobím před a kolem poloviny 13. století, se zaměříme na již výše zmíněnou část nárožní armatury staré části věže. Nejstarším, podmíněně datovatelným prvkem v organizmu věže je kamenická značka ve tvaru písmene „N“, dochovaná na povrchu armovacího bloku jihozápadního nároží věže. Svým tvarem odpovídá značkám, zjištěným na pozdně románských prvcích cisterciáckého kláštera Velehrad.²⁰⁾ Vypovídací hodnota tohoto pozoruhodného detailu je však poněkud snížena jeho obecným tvarem.

Vznik výše zmíněného portálu vstupu do přízemí věže je možno klást až do pokročilé druhé poloviny 13. století.²¹⁾ V přístupných partiích zdíva však nejsou patrné přesvědčivé indicie, které by svědčily pro druhotné prořazení vstupu, či dodatečné osazení portálu. Vypovídací schopnost je zde však snížena pozdějšími úpravami. Do stejného období je kladeno i ostění okna v západní zdi místnosti v 1. patře.

Je tedy možné, že východní věž, zvaná též Archivní, byla budována již v době výstavby výše zmíněné brány a přilehlého objektu, tedy v době kolem poloviny 13. století. Na jejích starších částech, tedy západní, jižní a severní zdi, je dobře patrna anomálie v šířkách konstrukcí. Původní půdorysné utváření a polohu východní zdi věže dnes neznáme. Je možné, že spodní partie této zdi obsahuje starší konstrukce a že původní půdorys věže byl přibližně stejný, jako je tomu u dnešního torza, nelze však vyloučit ani jiné řešení.²²⁾

Jak už bylo konstatováno jinde, vstup v přízemí (byť možná zřízený později, v pokročilé 2. polovině 13. století),

17) Nebavíme se zde o soklu východní fasády, který je dílem pozdějších úprav.

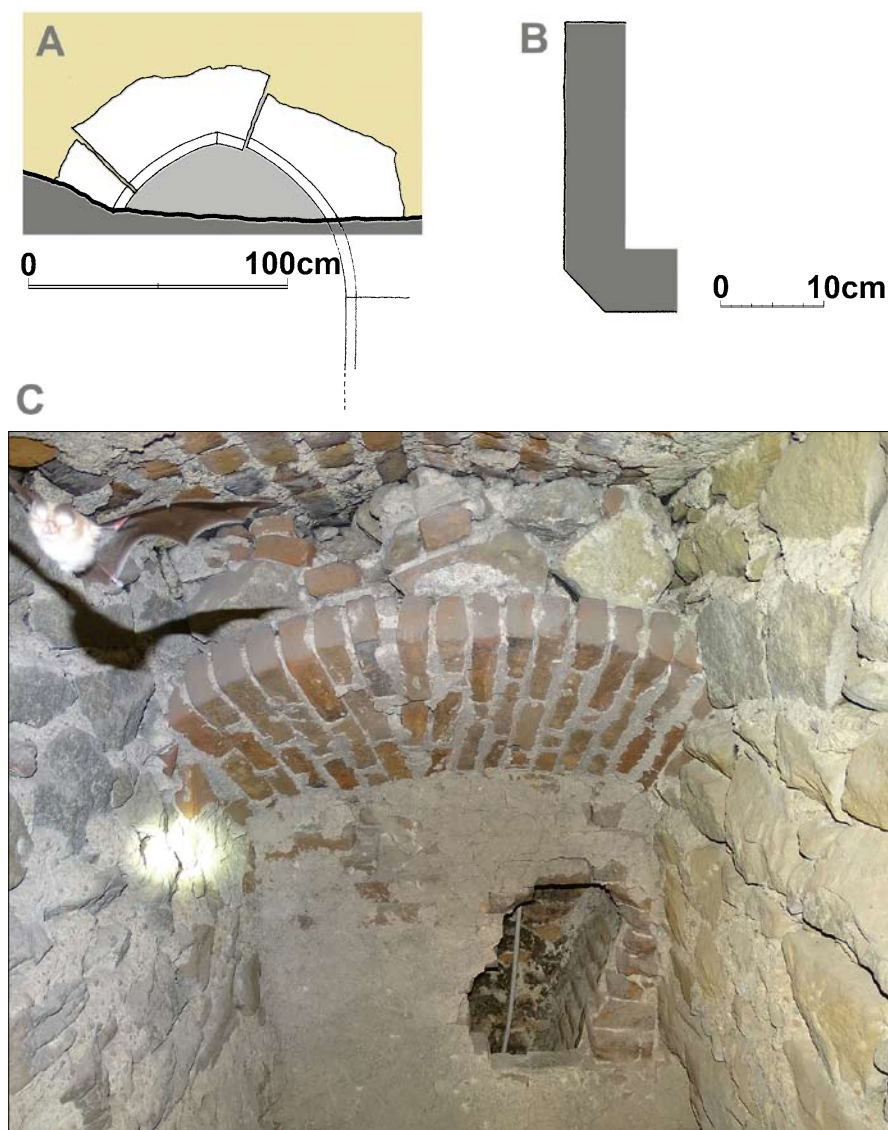
18) K přesnějšímu popisu interiérů východní věže R. Vrla, o. c. v pozn. 11, s. 192, 193, 195, 196, 197 a 199.

19) Tamtéž, s. 191, obr. 15/1.

20) M. Pojsl, *Velehrad, stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Brno 1990, s. 64, značky č. 81 a 82.

21) R. Vrla, o. c. v pozn. 11, s. 205.

22) V úvahu zde přichází například i možnost, že východní strana věže byla vybavena břitem a její půdorys byl tedy pětiboký; analogie pro věže takového půdorysu pro dané období z našich zemí neznáme, můžeme je však nalézt například v sousedním Rakousku (např. Schauenstein, Dobra, Buchenstein, Mollenburg ad.). Tento zajímavý problém však může vyřešit pouze případný archeologický výzkum.

Obr. 17: Buchlov – pozůstatek vstupu ve východní zdi západní věže; A – zaměření přístupné části ostění vstupu, pohled od východu; B – zaměření profilace přístupné části ostění vstupu; C – pohled do interiéru vstupní niky, pohled od východu, stav 2020 (srov. obr. 14/E).

může naznačovat obytnou funkci věže.²³⁾ Stávající vertikální členění interiéru věže je pozdně gotické, související s dvojitou přestavbou ve druhé polovině 15. století.²⁴⁾ Je však možné, že to navazuje na členění starší (viz okno v 1. patře).

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ V CELKOVÉM KONTEXTU STAVEBNÍHO VÝVOJE HRADU V OBDOBÍ STŘEDOVĚKU

Ohledně geneze zmíněných konstrukcí je zde na místě zmínit dnes neprávem opomíjený materiál, zpracovaný SÚRPMO v roce 1976,²⁵⁾ přístupný dnes pouze v několika exemplářích strojopisu. Vznikl na základě průzkumů, prováděných na Buchlově v 60. a 70. letech 20. století

23) D. Janiš – R. Vřla a kol., o. c. v pozn. 12, s. 21 a 68; mezi příklady donjonů s přímými vstupy z nádvoří do přízemí je zde nesprávně uvedena i hranolová věž na hradě Zvíkově (srov. D. Menclová, České hrady I. Praha 1972, s. 102 a 214); za upozornění děkuji Jiřímu Varhaníkovi.

24) D. Janiš – R. Vřla a kol., o. c. v pozn. 12, s. 68.

25) O. Pánek – J. Němec – Z. Gardavský, o. c. v pozn. 4.

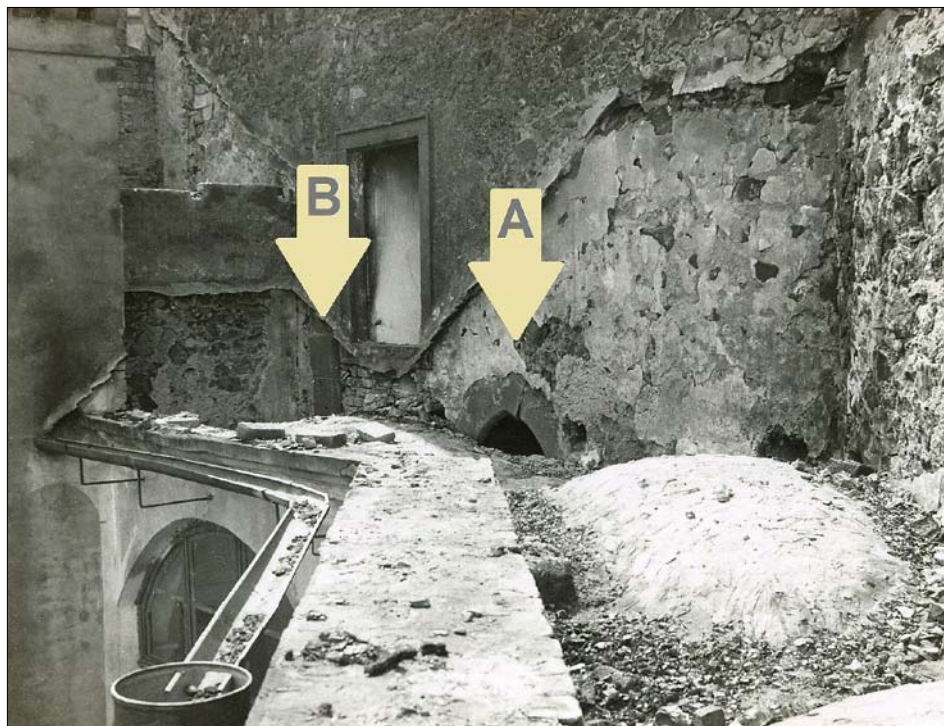
v rámci přípravy zamýšlených razantních stavebních úprav Kaplové věže. Jedná se o nejpodrobnější stať, zabývající se Kaplovou věží a některé závěry v ní uvedené jsou odlišné od závěrů, prezentovaných v tomto článku. I z tohoto důvodu je užitečné (alespoň ve stručnosti) obojí teze porovnat. Zdeněk Gardavský se v této rozsáhlé práci, na podkladě vlastních průzkumů (jak vyplývá z textu zmíněného materiálu, ty byly prováděny pouze v organizmu Kaplové věže), poměrně podrobně vyjadřuje ke stavebnímu vývoji Kaplové věže, ale i celého hradního jádra. Zmíněný autor v závěru uvažuje o tom, že nejstarším objektem z celého areálu jádra je zřejmě západní hranolová věž. K ní se přimykala severní hradba, stavěná současně s východní věží. Z té byla vystavěna jenom její spodní část – a to do výše přilehlé severní hradby. Teprve pak byla budována (rovněž v téže výšce) věž brány. Kvůli založení této brány ve svažitém terénu bylo její jižní průčelí vybaveno trojicí opěrných pilířů, založených v hloubce cca 275 cm na k jihu klesajícím skalním podloží.²⁶⁾ Na tento celek pak navázala jižní hradba s palácem. Teprve pak mělo dojít k výstavbě horní partie východní věže – s ponecháním vodorovného stupně

v jejím východním průčelí. Pak byla věž brány propojena parkánem s jihozápadním nárožím jádra. Z. Gardavský předpokládá vznik brány v 1. polovině 13. století, snad ve 40. letech; věž měla být původně dvoupodlažní s průjezdem v podzemí a obrannou plošinou v úrovni přízemí až dolní části dnešního 1. patra, s nezastropěným prostorem průjezdu. Výška objektu měla v této době dosahovat cca 10 m (jižní zeď, založená na klesajícím skalním podloží pak měla dosahovat cca 11,5 m²⁷⁾). Následně, po polovině 13. století (snad v 50. – 60. letech) měla být budována masivní přízdívka mezi pilíři jižního průčelí a vstupní věž měla být zvýšena až do úrovně parapetů dnešního 2. patra (o cca 4,2 m). Průjezd měl být v této fázi zaklenut do patek (jedna je zachována v severozápadním koutě); 1. patro věže bylo využito jako obranné a věž byla zastřešena.²⁸⁾ Zmíněná přízdívka jižní zdi Kaplové věže je tedy podle Z. Gardavského starší, než samotná architektura kaple; dále autor odmítá existenci dvojice velkých,

26) Tamtéž, s. 1.

27) Tamtéž, s. 1.

28) Tamtéž, s. 2, 93–96.

Obr. 18: Buchlov – část východního průčelí západní věže s pozůstatky středověkých otvorů v prostoru půdy, A – horní část vstupu do věže, B – pozůstatek ostění okenního otvoru; historická fotografie po požáru v roce 1931, pohled od severovýchodu (historický fotoarchiv NPÚ ÚOP v Brně).

kaplových oken v jižní zdi a předpokládá, že do interiéru kaple zde byla prolomena pouze 2 menší střílnová okna, oddělená zdí středního pilíře, ponechaného ze starší stavby.²⁹⁾ Další teze, týkající se stavby kaple samotné, zde nejsou zmíněny, protože předložený článek se jimi, ani kaplí samotnou, nezabývá.

Z uvedených závěrů Z. Gardavského lze spolehlivě vrátit kontinuitu zdiva, probíhajícího na severní straně mezi západní a Archivní věží; jeho východní i západní partie jsou prokazatelně dílem mladších stavebních etap.³⁰⁾ Totéž platí i o východní zdi Archivní věže, v jejíž armatuře jsou druhotně použité architektonické detaily.³¹⁾ Podle mého názoru lze za sporné mít i současné budování všech tří opěrných pilířů u jižní zdi Kaplové věže a též starobylost jižní přízdívky jižní zdi věže; proti prvnímu předpokladu svědčí odlišnost profilace soklových říms, proti druhému pak okénko v jižní zdi průjezdu, které lze těžko považovat za původní, resp. středověkou součást stavby, nemluvě o jeho nice v jižní přízdívce. Zde lze pouze litovat toho, že není k dispozici přesnější dokumentace nálezových situací, na základě kterých Z. Gardavský formuloval své teze.

Při úvahách o podobě (či plánované podobě) hradního jádra v období před polovinou 13. století narážíme neustále na nedostatek konkrétních informací. Architektura hradního jádra, jejíž součástí byl pravděpodobně i oblouk, armovaný kvádry s obloučkovým vlysem³²⁾ jistě za-

ujala vrchol skalního suku, jehož utváření bylo zřejmě složité. Snad později, možná v průběhu rozsáhlé stavební akce v období kolem poloviny 13. století, byla k jihovýchodnímu boku zmíněného suku přiložena výstavná brána, následně pak i objekt při jejím severozápadním nároží. Zmíněné staré hradní jádro bylo jistě vymezeno hradbou, jejíž zbytky lze tušit v obvodovém zdivu jádra dnešního, především na severní a jižní straně, je možné, že hradní palác byl už od počátku budován u severní hradby. Tento stav však máme za doložený teprve ve druhé polovině 13. století, kdy je hrad nákladně dostavován. Obdobně je tomu i s dvojicí hranolových věží. Zde je zajímavé jejich odlišné půdorysné utváření i absence rozšířeného soklu u Archivní věže. K úvaze se zde nabízí starší původ některých dochovaných konstrukcí toho-

to objektu.³³⁾ Na základě stávajících znalostí lze připustit, že tento významný královský hrad, založený v průběhu 1. poloviny 13. století, byl budován podle záměru, který byl realizován postupně, přičemž docházelo k jeho drobným i zásadnějším změnám. Je možné, že původní stavební záměr již počítal s existencí obou hranolových věží, situovaných na západním a východním okraji areálu jádra, propojených hradbami, uzavírajícími nádvoří. Jak už je naznačeno výše, k dobudování hradního jádra došlo snad až někdy v závěru 13. či v první půli 14. století.

Předkládaný článek přináší dokumentaci nově objevených detailů a situací, u dříve známých artefaktů pak jejich přesnější zaměření. Tyto dokumentace vznikly při provádění dílčích operativních průzkumů a dokumentací, či při zpracování výše zmíněného stavebněhistorického průzkumu. Na jejich základě pak bylo možno získat detailnější pohled na stavební vývoj hradu v průběhu 13. století, zpochybnit, či doplnit některé dříve vyřčené teze. Práce přináší též rozvíjení dalších úvah na dané téma a chce být užitečným východiskem pro další bádání.

*Tento článek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Nemovitě památky v ČR**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

RADIM VRLA: NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV,
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V KROMĚŘÍŽI,
RIEGROVO NÁM. 3228/22, KROMĚŘÍŽ
VRLA.RADIM@NPU.CZ

29) Tamtéž, s. 2.

30) R. Vrla, o. c. v pozn. 11, s. 193.

31) Tamtéž, s. 187, obr. 4.

32) Např. B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska I (A-I). Praha 1994, s. 315; T. Durdík – P. Bolina, Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha 2001, s. 149; D. Janiš – J. Kohoutek, Hrad Buchlov a jeho úloha ve fortifikačním a správním systému středověké východní Moravy, in: Slovácko XLIV, Uherské Hradiště 2002, s. 167–181, zde s. 171–172; nejnověji R. Vrla, o. c. v pozn. 6, s. 343.

33) V souvislosti s půdorysným utvářením Archivní věže srov. pozn. 22.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

- T. Durdík – P. Bolina, Středověké hrady v Čechách a na Moravě, Praha 2001
- D. Janiš – J. Kohoutek: Hrad Buchlov a jeho úloha ve fortifikačním a správním systému středověké východní Moravy, In: Slovácko XLIV., str. 167-181, Uherské Hradiště 2002
- D. Janiš – R. Vrla a kolektiv, Hrady Zlínského kraje, Lukov 2018
- J. Kohoutek, Hrady jihovýchodní Moravy, Zlín 1995
- J. Kohoutek – J. Novotný, Průzkumná sondáž v areálu hradu Buchlova (k. ú. Buchlovice, okr. Uherské Hradiště), In: Přehledy výzkumů, Brno 1986
- O. Pánek – J. Němec – Z. Gardavský, Hrad Buchlov, věž brány a kaple, SÚRPMO Brno, Olomouc, 1976 (strojopis práce uložen na SH Buchlov a NPÚ ÚOP v Kroměříži)
- J. Petrá, Státní hrad Buchlov, státní zámek Buchlovice, Brno 1968
- J. Petrá, Raněgotická kaple na hradě Buchlově, In: Monumentorum tutela 5, 1969 Brtaislava, s. 343 – 352
- J. Petrá, Státní hrad Buchlov. Dějiny, stavební a umělecký vývoj a význam hradního areálu, Brno 1982

- O. Piper, Österreichische Burgen 7, Wien 1909
- M. Plaček, Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí, Praha 2001
- M. Pojsl, Velehrad, stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera, Brno 1990
- K. Svoboda, Hrad Buchlov na Moravě, Buchlovice 1934
- A. Prokop, Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher beziehung, Vídeň 1904
- B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 1 (A-I), Praha 1994, s. 315
- R. Vrla, Poznámky ke stavebnímu vývoji severního traktu jádra hradu Buchlova, In: Průzkumy památek 2012/II, Praha 2012, s. 185 – 209
- R. Vrla, Hrad Buchlov, stavebněhistorický průzkum, I. stavební část, NPÚ ÚOP v Kroměříži 2020 (elaborát uložen na SH Buchlov, NPÚ ÚPS v Kroměříži a NPÚ ÚOP v Kroměříži)
- R. Vrla – J. Novotný: Jihovýchodní část opevnění hradu Buchlova, In: Castellologica bohemia 11, Praha 2008, s. 437 – 455D.

ZUR ÄLTESTEN GESTALT DER BURG BUCHLOV

Die landesfürstliche Burg Buchlov (Buchlau, Bez. Uherské Hradiště [Ungarisch-Hradisch]) ist in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts gegründet worden. Im Burgkern befinden sich bis heutzutage Bauten, die sich mit dieser Periode (bzw. mit der Zeit gegen Mitte des 13. Jahrhunderts) verbinden lassen. Im Rahmen der 2020 vollendeten bauhistorischen Untersuchung der Burg hat man die architektonischen Details im ursprünglichen Burgtor und dem anliegenden rechteckigen Objekt dokumentiert (Abb. 2/1, 2; Abb. 4; 8; 9). Diese Architekturdetails stammen aus der betreffenden Periode und sind in situ (außer der Konsole, s. Abb. 8) erhalten. Beide betreffenden Bauten befinden sich am südöstlichen Burgkernrand. Die Tordurchfahrt hatte in den Zwinger gemündet, dessen Wehrmauer später abgerissen wurde (Abb. 3). Der Torbau stand am Fuß eines Felsenhügels mit dem Burgkern, zu dessen Bebauung auch das erwähnte Objekt vom rechteckigen Grundriss angehörte.

Die ursprüngliche Gestalt des Burgkerns ist heute nicht genug bekannt, zu seiner architektonischen Ausstattung gehörte wohl auch der mit Bogenfries geschmückte Werksteinbogen an (Literatur zu ihm: s. Zit. in Anm. 32). Der primäre Kern war mit der Ringmauer umgeben, deren Reste sich im Umfassungsmauerwerk der heutigen Bebauung ahnen lassen (vor allem an der Nord- und Südseite); es ist nicht ausgeschlossen, dass der Palas sich an der Nordseite seit Anfang an befand. Teil der Ringmauer mögen auch zwei quadratische Türme in der westlichen und östlichen Stirn des Burgkerns gebildet haben. Sie sind jedoch über unterschiedlichen Grundrissen aufgebaut, der östliche (Archiv-) Turm hat nicht den verstärkten Sockel wie der westliche. Den älteren Ursprung des östlichen Turms möge das Steinmetzzeichen an einem Quader seiner Eckarmatur beweisen (s. Abb. 14/D). Die heutige Gestalt dieses Turms ist durch einen gründlichen spätgotischen Umbau beeinflusst, bei dem seine Ostseite völlig neu ausgebaut wurde. Es ist daher nicht ausgeschlossen, dass die Gestalt seiner Ostseite ursprünglich unterschiedlich war (auch ein fünfeckiger Grundriss wird alternativ in Frage genommen).

Anhand der bisherigen Kenntnis lässt es sich zustimmen, dass man diese bedeutende, in den 1220er-1230er Jahren gegründete landesfürstliche Burg nach einer Absicht ausbaute, die sukzessiv vollzogen wurde, wobei kleinere sowie grundsätzlichere Änderungen aufgenommen wurden. Es ist möglich, dass die ursprüngliche Bauabsicht mit Vorhandensein von beiden quadratischen, mit den den Burghof umfriedenden Wehrmauern verbundenen Türmen an der Ost- und Westseite des Burgkerns schon gerechnet hatte. Die Vervollendung des Burgkerns erfolgte wohl erst im ausgehenden 13. oder in der 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Buchlov (Buchlau, Bez. Uherské Hradiště [Ungarisch-Hradisch]), Gesamtansicht von Süden; die Silhouette der Burg dominiert die Masse des Burgkerns mit spätromanischen Bauten (Archiv der Verwaltung der Staatlichen Burg Buchlov, 2020).

Abb. 2: Buchlov, Burg; A – Burgkern, Grundriss vom Erdgeschoss, Baualtersplan der mittelalterlichen und renaissancezeitlichen Konstruktionen: a – spätromanische Phase (gegen Mitte des 13. Jahrhunderts); b – Gotik 1 (2. Hälfte des 13. – 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts); c – Gotik 2 (Mitte des 14. – Mitte des 15. Jahrhunderts); d – Gotik 3 (1470er–1480er Jahre); e – Gotik 4 (um die Wende des 15. und 16. Jahrhunderts); f – Renaissance 1 (gegen Mitte des 16. Jahrhunderts); g – Renaissance 2 (Ende des 16.–1. Hälfte des 17. Jahrhunderts); h – spätere Konstruktionen; i – vorausgesetzte Linie der spätromanischen Wehrmauer bei der Westseite des Kapellenturms (s. Abb. 3). Weitere Burgkernanteile, die im Text erwähnt sind: 1 – Kapellenturm mit dem Tor; 2 – südöstliches Objekt; 3 – westlicher Turm; 4 – östlicher (Archiv-) Turm (alle Fotos und Zeichnungen R. Vrla 2021, falls nicht anders angegeben).

Abb. 3: Buchlov, Burg, Tordurchfahrt im Untergeschoss des Kapellenturms, Grundriss – Baualtersplan, Legende s. Abb. 2.

Abb. 4: Buchlov Burg, Tor. Bauaufnahme der architektonischen Details: A – Portal an der Ostseite, Ansicht von Osten; B – Portal an der Westseite, Ansicht von Westen; C – Profilierung der Torportalergewände; D – Profilierung des mit der Torportalarchitektur zusammenhängenden Sockelgesimses; Legende der Bezeichnung der Flächen – s. Abb. 8.

Abb. 5: Buchlov, Burg, westliches Torportal, südlicher Pfostensockel, Ansicht von Nordosten.

Abb. 6: Buchlov, Burg, Kapellenturm, untere Partie mit Tor, Ansicht von Südwesten, rechts drei Pfeiler an der südlichen Turmmauer (der mittlere ist vom späteren Zubau „verschlungen“), links im Durchblick durch die Öffnung im rezenten Strebepfeiler ist die untere Partie des Westportals des Tors sichtbar.

Abb. 7: Buchlov, Burg, Tordurchfahrt, Westportal, Ansicht von Nordosten, rechts in der Ecke eine Gewölbekonsolle, links in der Südmauer ein Fensterchen.

Abb. 8: Buchlov, Burg, Tordurchfahrt, Aufnahme der Gewölbekonsolle an der Westwand: A – Ansicht von Osten zu; B – Ansicht von Süden zu; Legende zu den Flächen: a – abgebrochenes Steinstück; b – geglättete und verwitterte Steinoberfläche; c – die aufgepeckte Oberfläche; d – Mörtel und Verputz; e – Mauerwerk, architektonische Details und Gelände im Schnitt.

Abb. 9: Buchlov, Burg; A – Burgkern, Südflügel, Obergeschoss, östliches Fenstergewände, Ansicht von Süden, heutiger Zustand mit analytischer Präsentation des Gewändes rund um das spätere Fenster herum; B – dasselbe Fenster, Gewändeprofilierung (östlicher Pfosten); C – zweiter Burghof, ein Block mit ähnlicher Profilierung, der sekundär einen Eck-

armaturteil bildet, Ansicht von Westen; Detailaufnahme – Deutung der Farbenbezeichnung s. Abb. 8.

Abb. 10: Buchlov, Burg, Südflügel, Südfassade, östliches Fenster im Obergeschoss, Detail des östlichen Gewändesockels (2020).

Abb. 11: Buchlov, Burg, Burgkern, Südfassade. Vereinfachte Bauaufnahme mit ersichtlich gemachten, im Text erwähnten Objekten: 1 – Tordurchfahrt im Untergeschoss des Kapellenturms; 2 – spätromantisches Objekt im Südflügel; 3 – Westturm; 4 – östlicher Turm; 5 – Stelle der stumpfwinkeligen Ecke.

Abb. 12: Buchlov, Burg, Burgkern, Hof südseite mit ersichtlich gemachten Steinblöcken der Eckarmatur des älteren Objekts (rote Pfeile); gelber Pfeil bezeichnet die Lage des Fensteröffnungstorsos aus der Abb. 13, Blick von Nordwesten (2019).

Abb. 13: Buchlov, Burg, Burgkern, Fenstergewände an der Hoffassade des Südflügels, Aufnahme: A – Frontansicht; B – horizontaler Schnitt über den Gewändepfosten.

Abb. 14: Buchlov, Burg; A – Westturm, vertikaler Schnitt in der Ost-West-Richtung mit Blick nach Süden, heutiger Zustand; B – derselbe Schnitt mit Rekonstruktionsversuch des möglichen Zustands im Mittelalter; C – Ost-

turm, vertikaler Schnitt in der Ost-West-Richtung mit Blick nach Norden, heutiger Zustand; D – Westturm, Eckarmaturquader, Steinmetzzeichen E – Rest nach dem Eingang.

Abb. 15: Buchlov, Burg, Grundrisse von einzelnen Geschossen von beiden quadratischen Türmen, heutiger Zustand: A-D Westturm, A – Erdgeschoss; B – 1. Obergeschoss; C – 2. Obergeschoss; D – 3. Obergeschoss; E-H Ostturm, E – Erdgeschoss; F – 1. Obergeschoss; G – 2. Obergeschoss; H – 3. Obergeschoss.

Abb. 16: Buchlov, Burg, Westturm, Ostfassade, Fensterchen, Ansicht von Osten zu.

Abb. 17: Buchlov, Burg, Westturm, Ostmauer, Rest nach dem Eingang: A – Aufnahme des zugänglichen Gewändeteils, Ansicht von Osten; B – Aufnahme der Profilierung des zugänglichen Eingangsgewändeteils; C – Blick in die Eingangsnische, Ansicht von Osten (2020).

Abb. 18: Buchlov, Burg, Westturm, Dachraum, Teil der Ostfassade mit Resten nach den mittelalterlichen Öffnungen: A – Turmeingang, Oberteil; B – Rest eines Fenstergewändes, historisches Foto nach dem Brand im Jahr 1931, Ansicht von Nordosten (NPÚ ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstelle] in Brno, historisches Fotoarchiv).

STŘEDOVĚKÉ A RANĚ NOVOVĚKÉ DŘEVĚNÉ KONSTRUKCE KOSTELA SV. MARTINA V SEDLČANECH SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM K POZDNĚ GOTICKÉMU KROVU NAD LODÍ

JAN VESELÝ – JAN KYPTA

**Medieval and Early Modern Wooden Structures of Saint Martin's Church in Sedlčany
With Special Regard to the Late Gothic Truss above the Nave**

The study mainly focuses on the analysis of the truss above the nave of the parish church of Sedlčany (Central Bohemia). Dating from the 1440's, the construction bears traces of a (today vanished) defence gallery which is depicted in the town's veduta from 1602. The description of the truss is accompanied by a similar plan and photographic documentation. Closer attention is paid also to the truss above the narthex that dates this annexe to the early 17th century.

Keywords: Sedlčany – parish church – carpentry construction – medieval truss – defence gallery

Hlavním předmětem studie je analýza krovu nad lodí farního kostela v Sedlčanech (okres Příbram). Konstrukce pocházející ze 40. let 15. století nese stopy (dnes zaniklého) obranného ochozu, zachyceného na vedutě města z roku 1602. Popis krovu je doprovázen podrobnou plánovou a fotografickou dokumentací. Bližší pozornost je věnována i krovu nad předsíní lodí, který tuto přístavbu datuje do počátku 17. století.

Klíčová slova: Sedlčany – farní kostel – tesařská konstrukce – středověký krov – obranný ochoz

ÚVODEM

Městský farní kostel sv. Martina v Sedlčanech (okres Příbram) se jakožto jedna z nejvýznamnějších památek gotické architektury středního Povltaví stal předmětem zájmu zástupců několika generací uměleckých a stavebních historiků. Poslední a nejpodstatnější bibliografickou položkou je rozsáhlá monografická studie Dalibora Prixe, který se ve velkém komparačním záběru speciálně věnoval středověkému stavebnímu vývoji kostela, a zvláště etapě z doby počátku vlády Václava IV. (Prixe 2017). Argumentačně impozantně rozkročený článek obsahuje vyčerpávající přehled dosavadního bádání, který proto v našem příspěvku vynecháváme. Značně redukovat můžeme obligatorní celkovou charakteristiku dispozice a stavebních proměn kostela od počátku do současnosti, protože obojí je dobře dostupné v relativně nedávno vydané knížce o kostelích Sedlčanska (Sommer – Stecker 2011, 114–129).

Můžeme se tedy rovnou věnovat dřevěným konstrukcím v podstřeší, jejichž nově provedené exaktní datování významně zmnožilo pevné záchytné body v poznání stavebního vývoje kostela. Potěšující je mimo jiné skutečnost, že výsledky dendrochronologické analýzy, již provedl Tomáš Kyncl, napomáhají rovněž objasnit samotný počátek jeho výstavby, neměl-li ovšem dřevěného předchůdce. Hlavním předmětem našeho zkoumání je však krov lodí, dosavadním bádáním vyzdvihovalý jako mimořádně cenná konstrukce pozdně gotického typu. Hypoteticky byl datován buď ještě do 15. století (Žižka 1996, 9), případně do 16. století (Líbal 2001, 443). Zevrubnému zkoumání však zatím podroben nebyl. Nyní bezpečně víme, že představuje doklad obnovy kostela v pohusitském období. Cenný

Obr. 1: Sedlčany, kostel sv. Martina. Celkový pohled od jihozápadu (všechny fotografie J. Veselý, 2021, není-li uvedeno jinak).

Obr. 2: Výřez z veduty Sedlčan od Jana Willenberga z roku 1602, zachycující opevněný areál kostela. Stopy ochozů se dochovaly na krovu lodi, který vznikl v roce 1441 (převzato z: Podlaha – Zahradník 1901).

je rovněž krov nad západní předsíní, který tuto přístavbu datuje do předbělohorského období. Na obě konstrukce detailně nahlédneme optikou specializovaného bádání. Přehled nových zjištění ale začneme dendrodaty z doby posledních Přemyslovců.

VZNIK KOSTELA

Odhlédneme-li od dílčích úprav, vývoj tří základních dispozičních částí sedlčanského kostela – západní věže, lodi a presbytáře se sakristií – započal v pokročilé 2. polovině 13. století a završen byl ještě v předhusitském období. V raném novověku přibyla západní předsín s depozitářem v patře, na počátku 60. let 19. století zvětšila kapacitu kostela severní dvoudílná patrová přístavba, jež sestává ze schodiště a boční lodi s horním podlažím sloužícím jako kruchta.

Co se týče středověkých stavebních etap, jasná představa panuje ohledně stáří velkého presbytáře obdélného půdorysu se sakristií po severní straně. Presbytář se sakristií, která fungovala i jako boční kaple, vznikly zároveň jako kompletní novostavba v rámci velké přestavby, již Dalibor Prix klade na základě formální analýzy na přelom 70. a 80. let 14. století. Tím došlo k výrazné proměně raně gotického kostela, jehož dochované torzo nejsme prozatím schopni v celistvosti postihnout. Problémy činí především rozbor stavebního vývoje lodi.

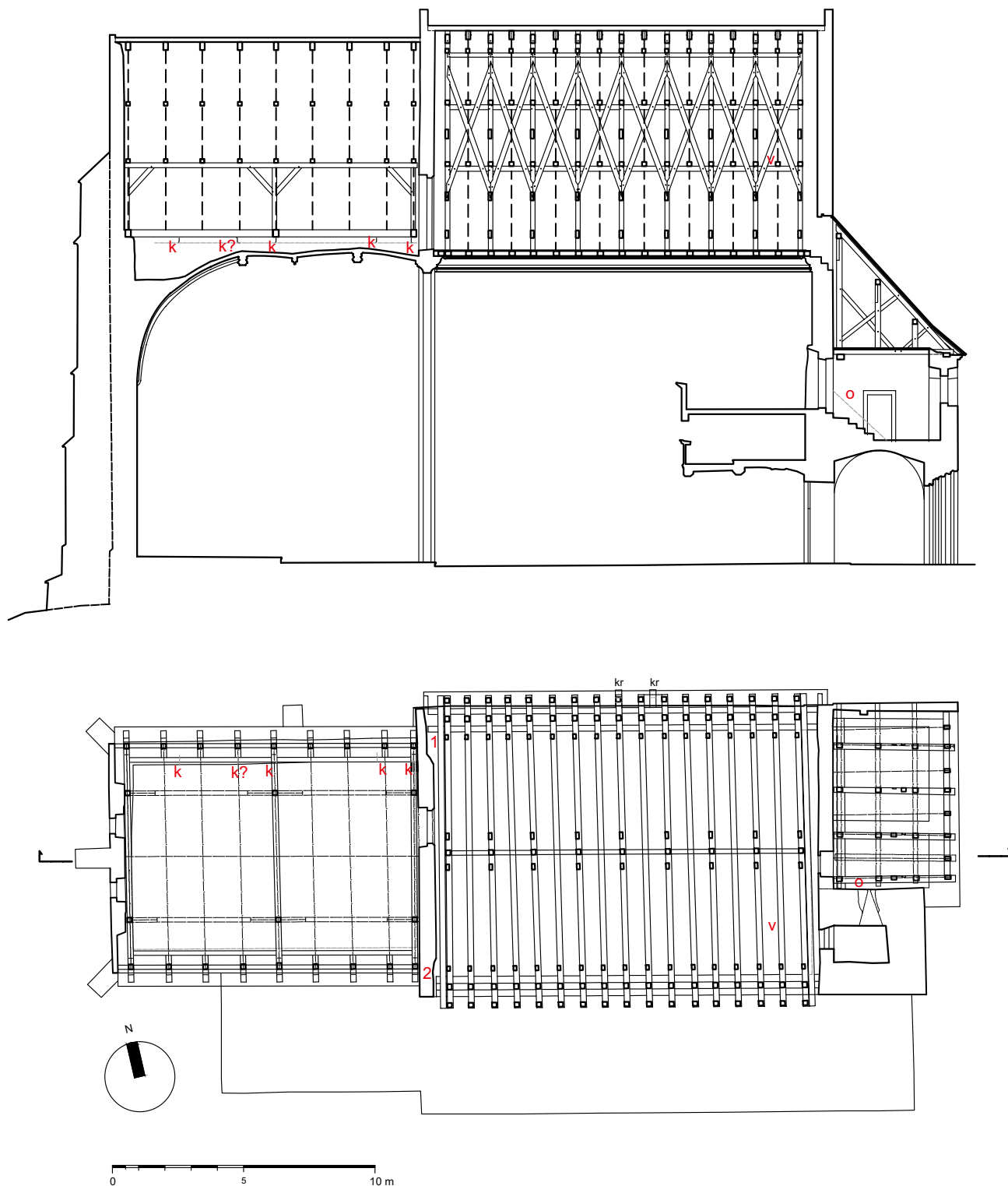
Z raně gotického kostela přetrvala západní věž, situovaná mimo hlavní půdorysnou osu kostela tak, aby svým bokem lícovala se severním průčelím lodi. K takto asymetrickému způsobu napojení věže a lodi nacházíme tři regionální analogie (srov. Razím – Varhaník 1995), které napovídají, že původní loď sedlčanského kostela byla zprvu podstatně užší než dnes. Průběh zbořené jižní zdi lodi lze spolehlivě rekonstruovat podle nálezových situací v interiéru lodi a v podkroví. Blíže se jimi zabýval Dalibor

Prix, který formuloval hypotézu, že k rozšíření lodi k jihu došlo až v rámci velké přestavby na přelomu 70. a 80. let 14. století. Tento závěr se však ocitá v rozporu s existencí raně gotické tribuny, zaujímající celou dnešní šířku lodi. Dalibor Prix proto předestřel hypotézu o dodatečném prodloužení tribuny, přičemž její v lucemburském období doplněná část by prý měla věrně napodobovat původní tvarosloví. V tomto bodě hledíme na Prixovu argumentaci rezervovaně. Za pravděpodobnější považujeme představu Jana Žižky, který operuje s dvěma raně gotickými fázemi lodi: loď by měla být do dnešní podoby rozšířena ještě ve 13. století, přičemž tribuna by vznikla v rámci této (tzn. druhé) raně gotické fáze (Žižka 1996, 9). Zatímco chronologie rozšíření půdorysu lodi vzbuzuje otázky, představa o vývoji západní věže je poměrně jasná. Spadá do první stavební etapy, přičemž se dochovala v podstatě kompletně ve své raně gotické podobě. Výrazně ale byla zvýšena na přelomu 70. a 80. let 14. století, kdy přibýlo poslední patro s velkými kružbovými okny a pravděpodobně také ochoz s cimbuřím a zděná helmice.

Datace výstavby raně gotického sedlčanského kostela se zatím zakládala výhradně na formální analýze kamenických prvků. Badatelé přitom vycházeli hlavně z tvarosloví západního portálu, druhotně osazeného ve zdivu raně novověké předsíně. Shodně uvažovali o poslední čtvrtině 13. století, nejnověji Dalibor Prix navrhl tento interval zúžit na dobu vymezenou „přibližně“ roky 1275 a 1285/1287 (Prix 2017, 12). Výsledky dendrochronologické analýzy jeho empirii potvrzují. Nutno ovšem zdůraznit, že datace se týká prvků užitých při výstavbě věže, takže přetrvávají nejasnosti nad vývojem obvodového zdiva lodi.

Z dřevěných konstrukcí v raně gotickém zdivu věže byl v prvé řadě analyzován trám, který je dnes z malé části obnažen na podlaže druhotně vylámaného průchodu z podkroví lodi do horních pater věže. Dubový trám, který byl původně kompletně obezděn, nepochybně tvoří součást ztužujícího věnce zdiva věže; zhotoven byl z kmene pokáceného někdy v rozpětí let 1276–1291 (běl se dochovala jen zčásti). O cca 2 m výše jsou v jižní a východní zdi věže patrné dutiny po další úrovni takového ztužení, z trámů obdobné dimenze. Dvě další data byla získána ze dřev použitých jako překlad šterbinového okénka na jižní straně někdejšího třetího patra věže (okénko dnes ústí do podkroví předsíně lodi). U jednoho se dobu pokácení kmene podařilo určit přesně: rok 1280; u druhého jako interval: kácení proběhlo někdy v letech 1279–1286. Na základě uvedených výsledků lze v podstatě s jistotou tvrdit, že výstavba věže proběhla v 80. letech 13. století, a to spíše na počátku desetiletí.

Do 13. století spadá ještě další získané datum, a sice z lešeňového kuláče v severní obvodové zdi hlavní lodi, který se nalézá cca 2,5 m pod její korunou (dnes v podkroví mladší severní lodi). Získané datum kácení dřeva – 1280 – je překvapivé, nemá však dostatečnou váhu, protože jej autor analýzy Tomáš Kyncl označil jako nejisté. Podle charakteru zdiva a souvislostí bychom očekávali, že daný úsek zdiva pochází až z vrcholně gotické přestavby kostela. Dubový kuláč však mohl být také použit druhotně. Ve zdivu severní a západní zdi lodi jsou dochovány ještě další kuláče lešení, bohužel ale nedatovatelné.

Obr. 3: Celkový podélný osový řez kostelem a půdorys krovů. Vyznačena poloha některých prvků a nálezových situací: 1 – otisk starší střechy lodě, 2 – přezdívaná část štítu mezi lodí a presbytářem, k – kapsy s otisky po vazných trámech staršího krovu, v – poloha ložiska vrátku, Kr – kamenné krakorce, o – otisk střechy starší předsíně (všechny kresby a zaměření J. Veselý, 2001, 2021; s využitím 3D skenu kostela zpracovaného F. R. Václavíkem, 2021).

Raně gotická věž sedlčanského kostela je již druhým exaktně datovaným příkladem ze souboru čtyř regionálních zástupců dané typologické skupiny, kterou charakterizuje vysunutí věže mimo hlavní půdorysnou osu kostela tak, aby svým bokem lícovala s fasádou lodi. Jako první se podařilo datovat kostel v nedalekých Nechvalicích. Jeho výstavba proběhla zřejmě o něco dříve, čemuž napovídá

datace překladu zárubně vstupního otvoru ve štítě mezi podkrovími lodi a presbytáře. Zhotoven byl z kmene pokáceného v zimní sezóně 1268/1269 (analýzu provedl Tomáš Kyncl). S časovým odstupem dendrodat koresponduje slohově pokročilejší ráz kamenických prvků sedlčanského kostela, na což upozornil Dalibor Prix (Prix 2017, 12).

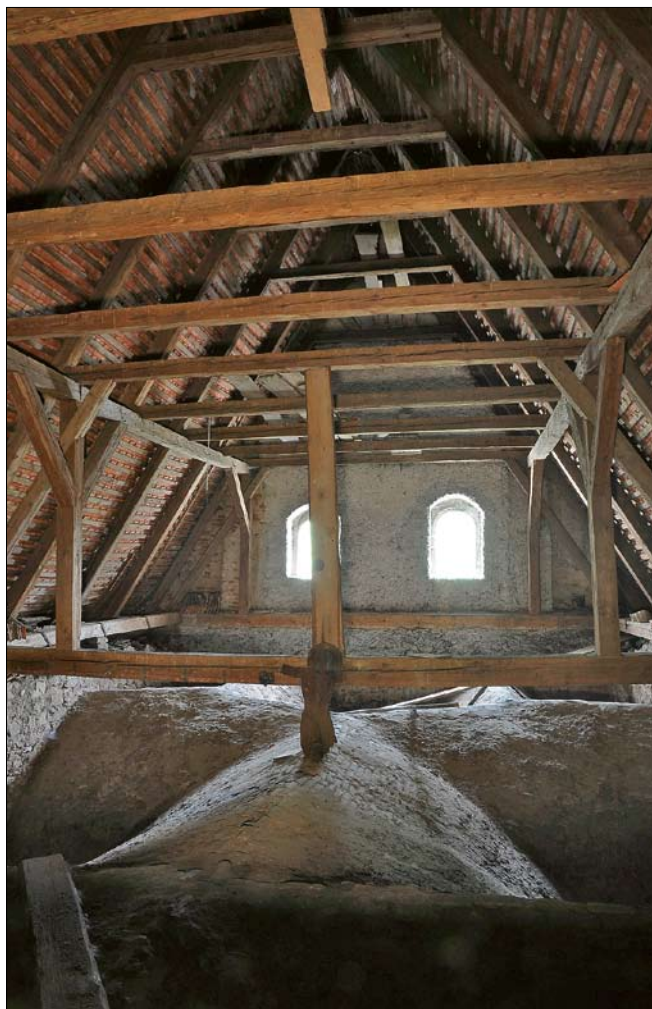
CELKOVÁ CHARAKTERISTIKA KROVŮ

Zastřešení sedlčanského kostela sestává, pomineme-li věž se zděnou helmicí, z pěti samostatných střešních celků. Jsou jimi střechy nad hlavní lodí, presbytářem, západní předsíní, dodatečnou severní lodí a sakristií. Jednotlivé krovy se vzájemně liší dimenzemi i stářím. Největší a zároveň nejstarší krov patří střeše lodi; vztyčen byl už ve 40. letech 15. století. Druhý nejstarší krov, pocházející ze samého počátku 17. století, se nachází nad západní předsíní. Následuje krov nad presbytářem, jenž vznikl v závěru 18. století. Nejmladší jsou krovy nad severní lodí a sakristií, které oba souvisejí s úpravami kostela v 60. letech 19. století. Je přirozené, že v závislosti na době svého vzniku se jednotlivé krovy od sebe odlišují také typologicky. U dvou nejstarších krovů však zaujme typologická příbuznost, ačkoliv vznikly v odstupe 160 let.

Krov nad lodí vznikl v roce 1441, nebo nedlouho poté.¹⁾ Konstrukce typologicky patří k široké skupině vrcholně a pozdně gotických kroekvních hambalkových krovů s klasovými vzpěrami a s podélným vázáním pod hřebem střechy. Jeho charakteristickým detailem jsou přes obvodové zdi výrazně vyčnívající vazné trámy, zakončené svislými závlačky se vzpěrkami. Zvláštní zajímavost tohoto krovu představují stopy po konstrukci obranného „ochozu“, který zachytil na veduté Sedlčan z roku 1602 Jan Willenberg (obr. 2).²⁾

Krov nad západní předsíní pochází z roku 1603.³⁾ Její střecha je pultová, poměrně strmá. Krov má s ohledem na rozměry značně robustní konstrukci s trojicí rámových stojatých stolic zavětrovaných hustou soustavou ondřejských křížů, šikmých vzpěr a pásek, takže působí velmi archaicky (obr. 24; 25).

Krov presbytáře vznikl v samém závěru 90. let 18. století.⁴⁾ Oproti oběma starším krovům je již poměrně subtilní. Typologicky se jedná o kroekvní hambalkový krov

Obr. 4: Celkový pohled do krovu nad presbytářem. V pozadí středověký štít se zeslabením na obou stranách, jež odpovídá nárožním věžičkám obranného ochazu.

1) Datace vychází ze série dendrodat získaných ze vzorků odebraných z celkem devíti různých prvků konstrukce. U všech se podařilo zjistit přesné datum kácení dřeva, které proběhlo ve dvou zimních sezónách – 1439/1440 a 1440/1441 – a také v mezidobí.

2) Jak vyplývá dále z popisu stop na konstrukci, není označení ochoz v našem případě úplně přesné, neboť kvůli konstrukčnímu řešení nejspíš nebylo možné tudy plynule procházet. Do jednotlivých polí se vstupovalo zvlášť z prostoru vlastního krovu. Přesto budeme pro jednoduchost v dalším textu označení ochoz používat, opatřujeme jej ale důsledně uvozovkami.

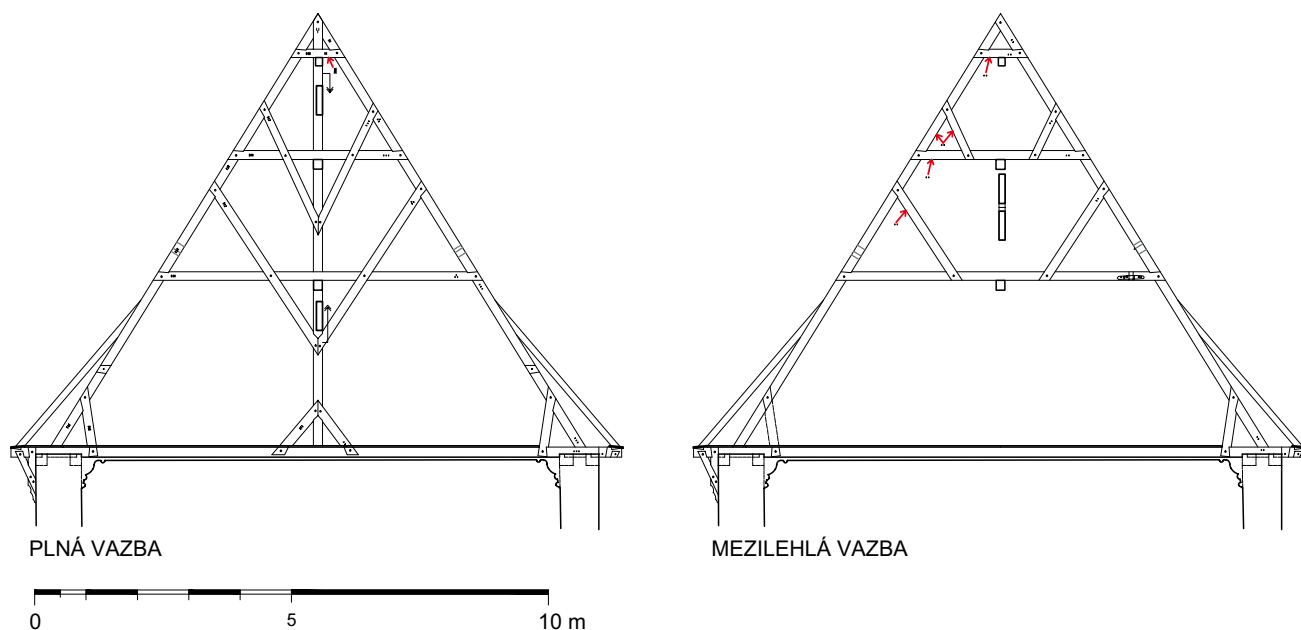
3) Z krovu západní předsíně byly pro dendrochronologickou analýzu odebrány vzorky ze čtyř prvků. Datovat se podařilo všechny, přičemž získaná data opět spadají do úzkého intervalu. Dva prvky byly zhotoveny ze dřeva káceného v roce 1603, jeden v zimní sezóně 1602/1603. U čtvrtého prvku byla doba kácení stanovena jako rozpětí 1602 až 1603.

4) Z krovu nad presbytářem byly odebrány vzorky ze tří prvků. Jeden byl zhotoven ze dřeva káceného

Obr. 5: Krov nad severní přístavbou z 60. let 19. století. Vpravo severní zeď hlavní lodi s vrcholně gotickou omítkou a mladší zazdívkou barokního okna z roku 1668.

v roce 1797, dva ze dřeva káceného v zimní sezóně 1797/1798.

Obr. 6: Krov nad lodí, příčné vazby. Zobrazeny jsou vazby č. 2 a 5, včetně identifikovaných tesařských značek a dalších detailů.

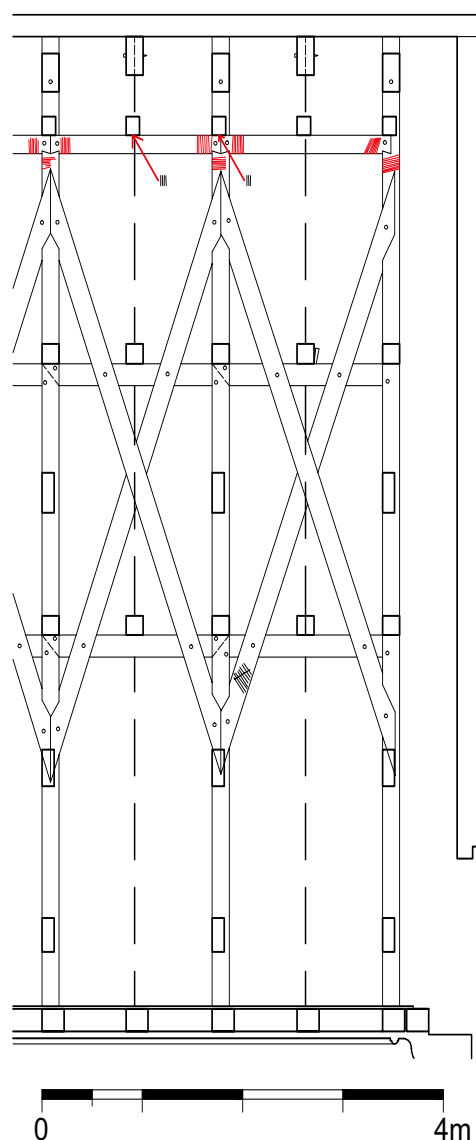
s dvojicí stojatých stolic, s vaznými trámy pouze v plných vazbách, mezilehlé vazby jsou založeny na krátkatech za-
čepovaných do výměn mezi vaznými trámy. Příčné ztužení
plných vazeb zajišťují dlouhé vzpěry, probíhající z vazných
trámů přes sloupky stojatých stolic až do hambalků. Po-
délkové ztužení sestává z pásek mezi sloupky a ližinami
stojatých stolic (obr. 4).

Zastřešení obou částí severního traktu kostela pochází
z doby vzniku severní lodí, vybudované na počátku 60. let
19. století.⁵⁾ Dodatečná loď i sakristie jsou chráněny pul-
tovými střechami s krovky progresivní, úspěšné vaznicové
soustavy. Krov nad severní lodí má dvojici stolic, z nichž
první, stojatá podpírá horní konce krokvi při obvodové
stěně lodí a druhá, ležatá, v rovině kolmé k rovině krokvi
podpírá tyto zhruba v polovině jejich délky (obr. 5). U kro-
vu nad sakristií je stojatá stolice zcela vypuštěna a horní
konce krokvi spočívají na patní partii krovu presbytáře.
Oba severní krovky spočívají na tradiční soustavě vazných
trámů s výměnami a krátkaty, usazené nad podlahou pů-
dy nezávisle na stropní konstrukci, jak je běžné i u star-
ších konstrukčních soustav.

Podrobněji se budeme věnovat pouze dvěma nejstarším
krovům. Problematiku zastřešení presbytáře budeme řešit
s ohledem na zaniklé starší konstrukce, nikoliv stávající
krov, který víceméně kopíruje jejich vnější formu. Svůj
zájem zaměříme hlavně na krov nad lodí.

KROV NAD LODÍ

Loď je završena sedlovou střechou mezi dvěma zděnými
štity, krytou dnes bobrovkami na hustém latění. Střecha
má poměrně velký sklon – 57°. Na jižní straně se v úrovni
koruny zdíva pohledově uplatňuje přesah střechy nese-
ný přečnívajícími zhlavími vazných trámů se závlačemi
a vzpěrkami. Mezi nimi se nacházejí mimo rytmus vazeb
dnešního krovu dva kamenné dvoudílné krakorce se za-
oblenými čely (obr. 8), které spolu s dalšími nálezoými

Obr. 7: Krov nad lodí, výřez z podélného vázání v rozsahu vazeb č. 1–5. Vyznačeny jsou dnes patrné kreslené značky

5) V tomto případě dendrochronologická analýza realizována nebyla.

Obr. 8: Detail koruny jižní obvodové zdi lodi s přečnávajícími konci vazných trámů krovu, které jsou opatřeny závlačovými konzolami. Uprostřed dva kamenné krakorce, z nichž levý se nachází mimo rytmus vazeb dnešního krovu.

Obr. 9: Krov nad lodí, způsob napojení krokvi a sloupku ve vrcholu vazby č. 1. V pravé spáře je partný dřevěný hřeb, jímž je krokev přibita ke sloupku.

situacemi představují pozůstatky staršího, vrcholně gotického krovu, vztyčeného při velké přestavbě kostela na přelomu 70. a 80. let 14. století.

Stávající krov náleží ke skupině pozdně gotických krovebních hambalkových krovů, s centrálním podélným ztužením. Konstruktivní schéma působí díky řadě detailů archaicky. Všechny příčné vazby krovu mají kromě kro-

kví, vazného trámu a poměrně vysokých námětků tři patra hambalků a krátké patní vzpěry. Vazné trámy jsou nakamponovány na masivní pozednice, umístěné na obou stranách po dvojicích. Pozednice lícují s obvodovým zdivem. Plné a mezilehlé vazby se střídají v rytmu A–B–A. Plné vazby mají centrální sloupek s krátkými patními vzpěrami a dvě úrovně klasových vzpěr. V mezilehlých vazbách, kde sloupky chybějí, jsou klasové vzpěry redukovány na krátké vzpěry mezi hambalky a krokvi. Vazné trámy všech vazeb výrazně přesahují přes obvodové zdi a jsou opatřeny profilovanými svislými závlačemi s krátkými šikmými vzpěrkami (obr. 1; 3; 6; 8).⁶⁾

Podélné vázání sestává ze sloupků plných vazeb, krátkých vodorovných rozpěr mezi sloupky (situovaných vždy těsně pod hambalky) a z dlouhých ondrejských křížů, které probíhají mezi sloupky sousedních plných vazeb a převazují spodní dvě úrovně rozpěr (obr. 3; 7). Spoje mají většinou formu jednostranných rybinových plátů. Převaha spojů je nekrytých; kryté pláty jsou použity pouze ve třech místech: 1) u závlačí a jejich vzpěrek na koncích vazných trámů (obr. 17); 2) u spojů pásků a patních vzpěr s vazným trámem (obr. 14) u ondrejských křížů a nejhořejších rozpěr na krajních vazbách (obr. 3; 7; 15). Čepované jsou spoje mezi krokvi a vazným trámem, mezi sloupky a vazným trámem a mezi rozpěrami a sloupky v první a druhé úrovni (zde mají čepy šikmá čela, aby čep sousedních rozpěr probíhal vždy napříč celého sloupku, a proto jsou zajišťovací dřevěné hřeby umístěny střídavě nahoře a dole) (obr. 7). Ve třetí horizontální úrovni jsou rozpěry na sloupky plátované (obr. 7; 15). Ve vrcholech mezilehlých vazeb je poloplát probitý hřebem (obr. 10), ve vrcholech plných vazeb probíhá sloupek až do vrcholu a krokve jsou k němu pouze přiloženy a přibity každá jedním masivním dřevěným hřebem (obr. 9).

Na krokvičích plných vazeb jsou ve výšce 145–160 cm nad podlahou půdy prázdné rybinové dlabý po vodorovných prvcích, které bezpochyby patřily konstrukci zaniklého obranného „ochozu“ (obr. 6; 20). S ním zjevně souvisely také otvory kruhového profilu, vrtané do krokvi shora. Tyto otvory, vyskytující se po dvojicích, nebo trojicích, se nacházejí 28 až 60 cm nad prvními hambalky; v některých jsou dosud zachovány zalomené zbytky hřebů, jimiž byly shora přibity námětky / krokve zastřešení „ochozů“ (obr. 21). S obrannými „ochozy“ zřejmě také souviselo zdvojení vazných trámů první a poslední vazby: mezi vazný trám a zdivo štítu byl vložen další trám obdobných rozměrů, jenž byl na koncích rovněž opatřen závlačemi se

6) Závlačové konzoly se dnes dochovaly pouze na jižní straně. Na severní straně byly odstraněny patrně v rámci přístavby nové lodi v 60. letech 19. století. Zachyceny jsou ještě vedutou Josefa Soukupa z roku 1836 (viz *Nádvořík* 2015, 48).

vzpěrkami, jako je tomu u vazných trámů krovové soustavy. Žádné další detaily osvětlující blíže funkci se na těchto trámech nalézt nepodařilo. V patě obou štítů jsou v úrovni vazných trámů zazděny subtilnější krátké trámy ukončené na fasádě stejným způsobem jako ostatní trámy patního roštu, tzn. přečnívajícím zhlavím, svislou závlačí a šikmou vzpěrkou. Smysl těchto prvků nám uniká.

Všechny prvky krovu byly opracovány tzv. vysokou prací – na lícování byla použita širočina. Kvalitu tesařské práce na krovové konstrukci lze označit za vysokou. Většina prvků je ostře hraněná a má minimum oblin. Tím spíše překvapí poněkud chaotický způsob značení jednotlivých vazeb a prvků. V konstrukci jsou užity dvě samostatné číselné řady. První, pro příčné vazby, začíná jedničkou u západního štítu a končí sedmáctkou u štítu východního. Druhá pro podélnou vazbu začíná naopak u štítu východního a má pouze devět čísel, odpovídajících rytmu příčných plných vazeb. Z hlediska provedení shledáváme dvě základní podoby značení. Buď tesařské, a tedy zhotovené sekyrou, příp. dlátem, nebo kreslené. U tesařsky provedených značek lze rozlišit tři formy: 1) hluboké záseky úzkým dlátem se šířkou břitu 2 cm, tzv. *ďubky* (obr. 10; 14); 2) delší a mělčí, ale stále velmi výrazné záseky dlátem se šířkou břitu 4 cm (obr. 11); 3) jemnější záseky tímtéž širším dlátem (obr. 12). Pouze u vazby č. 10 jsou některé značky X vyseknuty sekerou (obr. 13). Kreslené značky jsou buď červené, provedené rudkou (obr. 15), nebo černé, provedené uhlem, nebo olůvkem (obr. 12). Mají podobu dlouhých čar kreslených ve směru přibližně kolmém na podélnou osu prvků. Čáry jsou řazeny hustě vedle sebe, někdy patrně s přeškrtnutím, nebo „praporkem“, nejasného významu. Kreslené značky jsou velmi špatně viditelné, zejména u černé varianty (obr. 12; 15).

Co se týče formy a rozmístění, značení prvků příčných vazeb je v podstatě nesystematické. Provedeno je převážně tesařsky, použity jsou ale nejméně tři druhy značek. Na některých vazbách jich je až zbytečně mnoho (na jednotlivých krokách se značky opakují až čtyřikrát, a to u většiny spojů), jinde zřejmě zcela chybí. Zde ovšem nelze vyloučit někdejší existenci dnes nezřetelných černých

Obr. 10: Krov nad lodí, vrchol vazby č. 2 se značkami prvního typu (tzv. *ďubkami*).

Obr. 11: Krov nad lodí, jižní pata vazby č. 12 se značkami druhého typu.

kreslených značek. Značky se většinou nalézají na čelním, vazebném líci prvků, jinde jsou ale i na spodních lících. Na několika prvcích je pak značení zdvojené: kromě tesařsky provedené značky je na jiném místě nakresleno číslo uhlem či olůvkem. Na některých vazbách je zřetelně odlišena pravá a levá strana, například použitím dlouhých tenkých záseků na levé a „*ďubek*“ na pravé straně, odlišným způsobem uspořádání záseků do řádek, případně umístěním značek na levé straně na spodních lících prvků, jinde nejsou strany odlišeny vůbec. Zvláštní je také podoba značení od vazby X výše, kde na většině ze sedmi následujících vazeb není desítka nijak vyjádřena, nebo se nachází pouze u některých značek a ostatní značky na téže vazbě mají pouze formu jednotek nad 10 (obr. 11; 14).

Oproti příčným vazbám je značení prvků podélného vázání poměrně systematické a jednotné. Je provedeno téměř výhradně kreslenými značkami na svislém vazeb-

Obr. 12: Krov nad lodí, pata sloupku vazby č. 5 se značkami třetího typu v různém uspořádání na všech prvcích, na levé vzpěře dokonce zdvojeným – tesařským i malovaným (černá malovaná značka na snímku počítačově zvýrazněna).

Obr. 13: Krov nad lodí, jižní pata vazby č. 10 se značkou vyseknutou sekýrou.

ném líci sloupků, rozpěr a ondřejských křížů, vždy na každém prvku u daného tesařského spoje (obr. 7; 15). V úrovni rozpěr pod prvními hambalky jsou značky černé a mají formu hustě řazených řad paralelních čar. Ve střední a horní úrovni jsou značky kreslené rudkou, na některých ondřejských křížích však také jemným rytím jehlou nebo břitkem knejpu.

Pozoruhodným, nikoli však vzácným jevem je také přítomnost mělkých závrťů na spoji některých příčných vazeb. Jedná se o vazby č. 1, 3, 7 a 11, přičemž nejvíce závrťů nalezneme na vazbě č. 1. To odpovídá běžné praxi, kdy první vazba sloužila zároveň jako šablona na výrobu vazeb následujících. Závrty na dalších vazbách napovídají zřejmě tomu, že v pokročilém stádiu vázání byly již první příčné vazby rozebrány a s jejich sloupky byla paralelně vyráběna podélná vazba středového rámu. Skutečnost, že jsou prvky podélného rámu značeny v opačném směru než příčné vazby, svědčí pak o tom, že bylo číslování provedeno naráz po dokončení celé podélné vazby a že tedy musela ležet kompletně svázaná na tesařské podlaže.

Obr. 14: Krov nad lodí, krytý plátový spoj patní vzpěry a vazného trámu na severní straně vazby č. 11. Nad spojem patrná značka s téměř nezřetelnou malou desítkou (x).

Popsaný postup může také vysvětlovat změny užívaných značek na příčných vazbách. Tesarský mistr, jenž vedl vázání prvních pěti vazeb, se zřejmě následně přesunul na vazbu podélného rámu a jeho tovaryš, jenž práci na příčných vazbách převzal, začal používat odlišný typ značek.

S ohledem na středověké stáří krovu a nepochybnou existenci plochého stropu lodi po celou dobu existence stávajícího krovu zaujme skutečnost, že vazné trámy nejsou profilované a že nenesou stopy povrchových úprav (nátěrů). Zdá se proto, že v lodi existoval již od 40. let 15. století podhled, nejspíš kazetový a s ohledem na velikost a význam stavby snad i malovaný.

K podobě předchozího krovu můžeme učinit jen několik poznámek, vyplývajících ze sporých nálezových situací. V jižní patě štítu nad vítězným obloukem se dochoval otisk starší střechy v podobě kapes po šesti silných střešních latích (obr. 3: 1). Pod těmito otisky probíhá ve zdivu nerovný ústupek, který by mohl být pozůstatkem redukované vazby, jejíž krokve by byly uloženy přímo na zdivu štítu. Celá sekvence zachovaných otisků je dlouhá 242 cm. Vyplývá z ní, že plocha starší střechy ležela proti dnešní střeše o 14–15 cm níže a měla nejspíše jen velice nízké námětky. Průměrná vzdálenost mezi hranami střešních latí činila 36 cm.⁷⁾ Další indicií mohou být dva výše zmíněné kamenné krakorce pod přesahem střechy na jižní straně, z nichž první se nalézá mezi závlačovými konzolami 7. a 8. vazby a druhá přesně pod přečnávajícím zhlavím 9. vazby krovu lodi, u níž závlačová konzola chybí (obr. 3: Kr; 8). Osová vzdálenost krakorců činí 130 cm, což víceméně koresponduje s roztečí kapes po vazných trámech staršího krovu presbytáře (viz dále v textu a na obr. 23). Ztotožňujeme se s názorem D. Prixe, jenž je považuje za pozůstatek transportního vikýře (Prix 2017, 20). I stávající krov měl v historii svůj transportní vikýř, který se ale nacházel na severní straně, mezi 2. a 3. vazbou, což dokládá ložisko svislého bubnu vrátku, zachované na prvním hambalku 2. vazby (obr. 3: v; 6; 16).

⁷⁾ Z dané rozteče nedokážeme s jistotou dovodit druh použité krytiny, v kombinaci s předpokládanou vzdáleností mezi vazbami 130 cm (viz dále) ale můžeme předpokládat nejspíše krátký šindel.

Obr. 15: Krov nad lodí, krytý plátový spoj mezi sloupkem vazby č. 1 a rozpěrou pod horními hambalky. Vlevo je patrná rudková značka č. 9 – jedna z nejlépe viditelných na celé konstrukci podélného rámu.

Obr. 16: Krov nad lodí; detail ložiska svislého bubnu vrátku na prvním hambalku vazby č. 2 (na krokvi patrná značka).

Nálezová situace na někdejší severní fasádě, skryté dnes v podstřeší severní lodi z 60. let 19. století, přináší další dílek do pomyslné skládanky. Je zde dochována vrcholně gotická úprava fasády (z přelomu 70. a 80. let 14. století), která byla v ploše pokryta jenom hrubě hozenou nenatíranou omítkou okrové barvy. Stejnou úpravu jižní fasády kostela dokládají historické fotografie, které zachycují tmavší plochu fasády s výraznými bílými paspartami kolem hrotitých oken (Nádvořík 2015, 164, 166, 169). Podstatné ale je, že koruna severní obvodové zdi lodi, na jejíž líc navazuje vnější pozednice krovu ze 40. let 15. století, je pod touto pozednicí v celém průběhu (v pásu o výšce cca 10 cm) rozvolněna. Zakončení omítky je zde olámané a ani pozednice evidentně nikdy nepřišla do styku s omítkou fasády (obr. 18). Na vrcholně gotické omítce nejsou nikde otisky závlačí. Otisky, zmiňované Janem Žiž-

Obr. 17: Krov nad lodí; severní zhlaví vazného trámu vazby č. 2, s prázdnými dlaby po závlači a vzpěrci konzoly. Na horním lici vazného trámu patrný dlab pro práh ochozu.

Obr. 18: Detail severní zdi lodi v podstřeší přístavku z 60. let 19. století. Nad plochou pokrytou vrcholně gotickou hrubou omítkou je pozednice dnešního krovu uložena na mírně rozvolněné koruně zdiva. Nahoře zhlaví vazných trámů s prázdnými dlaby po prvcích konzol.

kou (Žižka 1996, 7, 9) se nalézají pouze pod patami vazeb č. 1, 2 a 3 a jsou mladšího data.

Všechny konzoly na severní straně byly odstraněny nejspíše během výstavby severní lodi a zbyly po nich pouze rybinové dlaby na východních lících přechýlujících zhlaví vazných trámů (obr. 17; 18). Pod zhlavím 1. vazby při západní věži spatřujeme v omítce skutečně zřetelný otisk závlače, zdivo je zde však částečně přezděno z cihel a omítka s otiskem je druhotně doplněna na cihelné dozdvíce a v jejím bezprostředním okolí. Zhlaví vazného trámu 1. vazby krovu lodi je vyměněné a zhlaví souběžného trámu, o němž jsme se zmínili v popisu krovu, zcela chybí. Na pozednici i námětku 1. vazby jsou navíc patrné stopy ohorení.⁸⁾ V úseku navazujícím směrem k výcho-

8) Současné námětky souvisejí až s úpravou střechy po odstranění „ochozů“, nejspíše v 18. století, a toto lokální ohorení souvisí nejspí-

du, odpovídajícím 2. a 3. vazbě, je zdivo od koruny až do úrovně cca 1 m pod ní z větší části bez omítky a v místě někdejších konzol je vymyto i pojivo mezi kameny zdiva. „Stíny“ konzol vznikly patrně lokálním vyplněním nejvíce uvolněných částí zdiva, provedeným současně s výše popsanou cihelnou dozdvíčkou (obr. 19).

Nálezové situace tedy svědčí o tom, že starší krov lodi byl usazen v podstatě ve stejné úrovni jako stávající, neměl ale na koncích vazných trámů obdobný systém závlačových konzol jako krov pozdně gotický.

ZANIKLÉ „OCHOZY“

U problematiky zastřešení sedláčského kostela jsou zásadní otázky stran stáří a podoby obranných „ochozů“. Klíčovou výpověď o fortifikačních aspektech kostelního areálu jako celku skýtá známá Willenbergova veduta z roku 1602 (obr. 2). Při pohledu od severovýchodu je na ní zachycen celý areál chráněný mohutnou hradbou okrouhlého průběhu. Na její koruně, nikoli ale po celém obvodu, byly osazeny kryté ochozy, z nichž vyrůstalo několik vížek čtyřbokého, nebo polygonálního tvaru. Do opevněného areálu se vstupovalo od severozápadu, kde v linii hradby stála věžová brána, jež se v pozmeněné podobě dochovala jako samostatná zvonice dodnes. Mohutná okružní zeď z větší části zanikla v 18. a 19. století. Jelikož Sedlčany

ve středověku nikdy nebyly chráněny průběžnou kamennou městskou hradbou, suploval její funkci právě areál farního kostela, který obyvatelům města mohl v případě potřeby sloužit jako refugium (Razím 2020, 843–844). S touto jeho rolí nepochybně souvisela existence vedutou zachycených „ochozů“ v patách střech presbytáře a lodi, doplněných dvojicí polygonálních hrázděných vížek nad oběma východními nárožími presbytáře.

Co se týče podoby vlastního kostela, veduta zachycuje ještě řadu dalších detailů. Z hřebene střechy presbytáře vyrůstal výrazný sanktusník. Podoba západní věže kostela se lišila od současného stavu pouze existencí velkých hodin v úrovni předposledního patra. Jako pod-

še s velkým požárem města v roce 1802, kdy shořela zvonice stojící v bezprostřední blízkosti (Habart 1994, 289–291). Poškození a opravy zdiva patrně tomuto ohni předcházejí.

statný ukazatel výpovědní hodnoty veduty se jeví rovněž skutečnost, že její autor znázornil severní bok lodi bez otvorů, což odpovídá nálezovým situacím v dnešním podkroví dodatečné přístavby. Zde je patrné jedno větší zazděné okno, které však bylo prolomeno až v roce 1668, o čemž svědčí letopočet vyrytý do čerstvé omítky kolem daného otvoru (všiml si jej již Žižka 1996, 10). K severnímu boku presbytáře přiléhá vysoká hmota sakristie (v dnešním rozsahu a podobě), jejíž pultová střecha končí těsně pod „ochozem“.

Vztah ochozů nad presbytářem a lodí není z veduty dobře patrný. Z dále popsaných poznatků vyplývá, že byly založeny v rozdílných úrovních. Zdá se ale, že mohly být nějakým způsobem propojeny, protože veduta nezachycuje jejich jednoznačné oddělení. Tvary střech nad lodí i presbytářem se až na ochozy v podstatě neliší od dnešního stavu, a to včetně detailů štítů. Pouze v horní části východního štítu presbytáře jsou zachycena dvě malá, dnes neexistující okénka. Čelní stěny ochozů, které probíhají jak na ohradní zdi, tak na kostele, jsou zobrazeny jako světlé, členěné pouze otvory, což je odlišuje od vížek, kde autor zobrazil jednoznačně hrázděnou konstrukci. Pro pořádek je nutné dodat, že počet otvorů „ochozu“ lodi neodpovídá počtu polí, který je dán konstrukční strukturou krovu – 8 polí. Willenberg vyznačil pouze 5 otvorů, což ale s ohledem na generalizaci veduty musíme brát s rezervou. Rozdíl ve způsobu zobrazení vížek a ochozů však může pouze znamenat, že bylo obojí provedeno v hrázděné konstrukci, ale dřevěná kostra hrázděných stěn „ochozů“ byla zakryta omítkou.⁹⁾

Vzdor skromnému rázu stop „ochozů“ na dochovaném krovu lodi si můžeme učinit alespoň rámcovou představu o jejich podobě. Jak jsme již zmínili, jedná se o vodorovné dlaby na krokvicích plných vazeb (obr. 6; 20), rybinové kamy na přečnívajících koncích vazných trámů (obr. 17) a otvory po hřebcích, někde včetně zachovaných zbytků hřebců, jimiž byly přibity námětky zastřešující „ochoz“ (obr. 21). Z těchto stop dokážeme dovodit, že čelní stěna „ochozů“ byla založena na 19,5 cm širokém prahu položeném na

Obr. 19: Detail severní zdi lodi v podstřeší přístavky z 60. let 19. století. Vpravo zdivo věže, vlevo část zdiva pod vazbami č. 1–3. Cihelná vysprávka s otiskem konzoly vazby č. 1 byla zjevně vyždívána ze strany interiéru lodi. S dozdívkou souvisí i ostrůvky malty kolem stínů konzol vazeb č. 2 a 3 na vymytém kamenném zdivu. Vpravo nahoře ohořelá část pozednice.

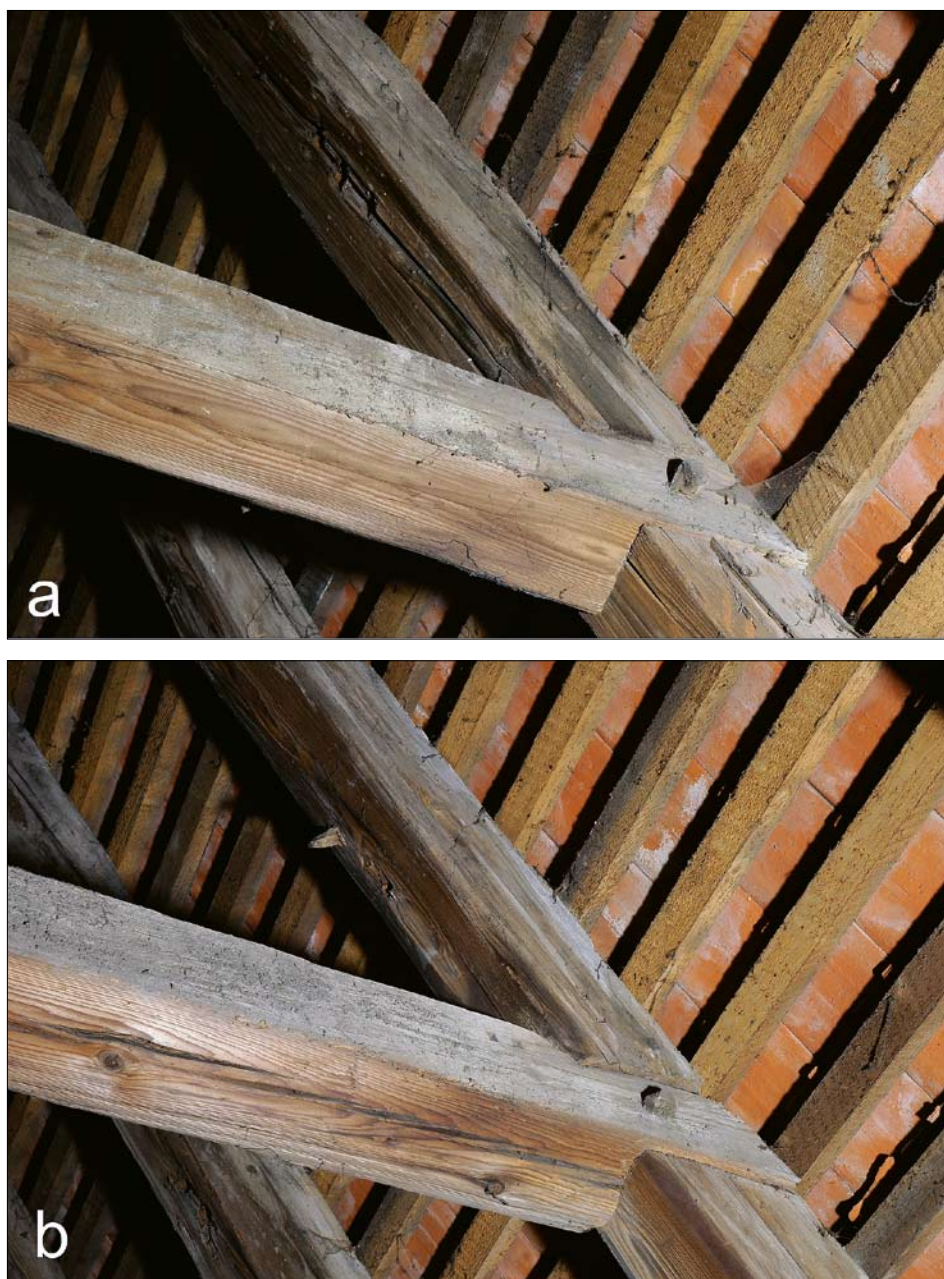
Obr. 20: Krov nad lodí, paty vazeb na jižní straně. Patrné jsou prázdné dlaby po vodorovných vazných prvcích zaniklého obranného ochozu. Pohled k západu.

koncích vazných trámů, které přečnívaly o necelý 0,5 m přes obvodové zdivo lodi. Předsazení bylo ztuženo závlačemi se vzpěrkami. Práh byl na každém z vazných trámů fixován proti vodorovnému posunu rybinovým kámpem. Jestli byly tyto spoje navíc zajištěny dřevěnými hřeby, nedokážeme pro nepřístupnost daných partií posoudit.

Na spodním prahu stály nad každým druhým vazným trámem sloupky svázané vodorovnými trámkami s krokvení plných vazeb krovu. Spoj těchto trámků s krokvení měl podobu nekrytých rybinových plátů rozevřených směrem do nitra krovu. Jak vypadal spoj se sloupky ochozu, nevíme. Na sloupcích pak nepochybně byla shora načepována průběžná horní ližina.

Poloha čelní stěny „ochozů“ na vyložených zhlavích vazných trámů se šířkou patního prahu 19,5 cm zachovávala v podlaze „ochozu“ mezi fasádou a patou stěny mezeru

9) Pro relevanci rozdílného zobrazení srovná vedutu nedalekého hradu Vysokého Chlumce ze stejné doby a od téhož autora.

Obr. 21: Krov nad lodí, detaily otvorů v krokvicích nad prvními hambalky – pozůstatek po námětcích / krokvicích „ochozu“: a – trojice prázdných otvorů, b – dvojice otvorů se zalomeným zbytkem jednoho hřebu.

širokou kolem 25 cm, jež je dostatečně široká, aby mohla plnit funkci podsebití. Pouze předpokládáme, že byla zaklopena krátkými silnými deskami, které byly volně uloženy mezi trámy.

Vysoké námětky, které „ochozy“ zastřešovaly, byly patrně na dolním konci osedlány na horní ližinu, na horním konci, který byl klínovitě ztesán „do ztracena“, byly pak přibity jedním až třemi silnými dřevěnými hřeby na horní plochu krokve krovu. Výšku čelní stěny neznáme. Vodorovné trámy, které ji svazovaly s krovem, měly horní líc v úrovni asi 160 cm nad vaznými trámy. Poměr mezi celkovou výškou střechy a výškou stěny ochozu na Willenbergově vedutě této výšce odpovídá, z konstrukčního hlediska by ale měla horní ližina stěny být buď o cca 20–40 cm výše (pro funkčnost předpokládaného plátového rybinového spoje mezi vodorovným prvkem a sloupkem musí zůstat na sloupku pod spojem i nad ním dostatečná hmo-

ta dřeva), nebo naopak o cca 10 cm níže (aby na ni mohl být 16 cm vysoký provazující vodorovný prvek shora nakampován) (obr. 22).

Výplň stěny, mezi prahem, ližinou a sloupky, mohla mít různý charakter. Z analogií známe stěny ochozů roubené (pak by byla stěna spíše nižší), hrázďené i bedněné. Velikost vedutou naznačených otvorů odpovídá spíše druhé variantě. V tomto případě by pole mezi základními sloupky, dlouhá cca 1,5 m, byla rozdělena dalšími (nejspíše dvěma) sloupky, mezi nimiž by ve středním poli bylo dvojicí vodorovných paždíků vymezeno okno. Volná pole mezi prvky rámové stěny mohla být vyzděna, mohla mít dřevohliněné výplně, nebo byl rám z vnější strany pobit svislým prkenným deštěním. Světlý povrch bez členění, zachycený vedutou, může znamenat, že byla užita dřevohliněná výplň, přičemž celá stěna byla pokryta omítkou. Výrazně vodorovně členěné roubení, svisle členěné deštění, nebo pohledové hrázďení by autor jistě zachytil obdobně jako na okolních domech či vížkách ochozů.

Hledáme-li mezi českými kostely analogie s ochozy pod střechami, narazíme na problém v podobě odlišného konstrukčního uspořádání. Většina známých podobných útvarů má formu polopater rámové či roubené konstrukce, na které je teprve vystavěn krov vlastní střechy (Banín v okrese

Svitavy – kostel sv. Barbory, Liděřovice v okrese Pelhřimov – kostel sv. Linharta, Kočí v okrese Chrudim – kostel sv. Bartoloměje, ve stopách Kurdějov v okrese Brno-venkov – kostel sv. Jana Křtitele). Jen některé z těchto konstrukcí ale byly podrobeny detailnímu průzkumu s náležitě publikovanými zjištěními (Banín: *Sommer* 1992; Kočí: *Václavík – Šeda – Novotný* 2020; Kurdějov: *Dohnalová – Bláha* 2013; Liděřovice: nepublikované zaměření Jiřího Bláhy). Tato polopatra mívají výšku necelých 2 m, u presbytáře kostela v Kočí však dosahuje výšky jen 1,2 m. Výjimku představuje krov presbytáře kostela sv. Bartoloměje v Rakovníku, kde byl ikonograficky doložený ochoz konstrukčně řešen velmi podobně jako v Sedlčanech, přičemž podle stop na dochovaném krovu lze určit jeho výšku, která činila cca 2,4 metry.¹⁰⁾ Všechny zmíněné pří-

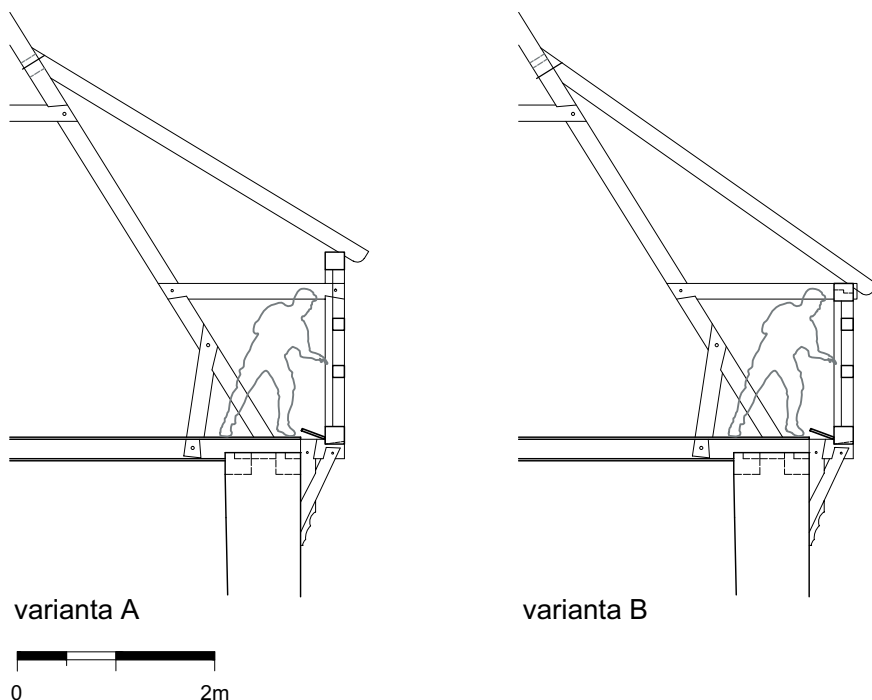
10) Nálezové situace v podstřeší rakovnického kostela zatím čekají na řádné vyhodnocení a publikování. Za upozornění na tento příklad

klady spojuje se sedlčanským kostelem detail přecházejících zhlaví stropních / vazných trámů se závlačky a vzpěrkami, podobné je i tvarování vzpěrek. Všechny zmíněné konstrukce (jsou-li exaktně datovány) jsou ale mladší než námi sledovaná. Nejbližší dataci najdeme u typově nejbližšího krovu kostela v Rakovníku, i v tomto případě ale činí časový rozdíl takřka 20 let.¹¹⁾ Odhadovaná výška čelní stěny ochozu v Sedlčanech zapadá do obvyklého rozpětí známého z analogií; pohybuje se pod středem intervalu.

Způsob konstrukčního napojení ochozu na krov měl u sedlčanského kostela zásadní dopad na komunikační řešení. Krokve výrazně zasahovaly do prostoru ochozu (mezi patou krokví a čelní stěnou ochozu byl volný pruh v šíři 50 cm) a vodorovné prvky byly situovány velmi nízko (podchodná výška 144 cm), což plynulý průchod ve směru západ – východ silně komplikovalo. Nejednalo se tedy o klasickou chodbu jako u většiny výše uvedených příkladů (obr. 17; 22).

Na rozdíl od presbytáře scházely u „ochozů“ lodi vížky. Otázkou zůstává, zda byly „ochozy“ na obou částech kostela vzájemně přímo propojeny. Na jižní straně toto propojení přímo vylučuje dochovaná podoba paty štítu nad vítězným obloukem. Středověké zdivo zde probíhá v homogenní podobě až k patě. Navíc se zde dochovaly i otisky starší krovové konstrukce (viz výše). Na severní straně naopak zdivo vykazuje výrazné nepravidelnosti, pata štítu je zde z velké části přezděna za použití cihel (obr. 3; 2). Jednoznačně interpretovatelné stopy průchodu však nenacházíme ani na zdivu, ani na krovu.

Také na presbytáři zachycuje veduta ochoz identické formy jako nad lodí. Na obou východních nárožích je zakončen polygonálními hrázděnými vížkami s vysokou

Obr. 22: Krov nad lodí, varianty rekonstrukce obranného „ochozu“: A – vysoká varianta s horní ližinou stěny nad vodorovným trámkem; B – nízká varianta s horní ližinou čelní stěny pod vodorovným trámkem (kresba J. Veselý).

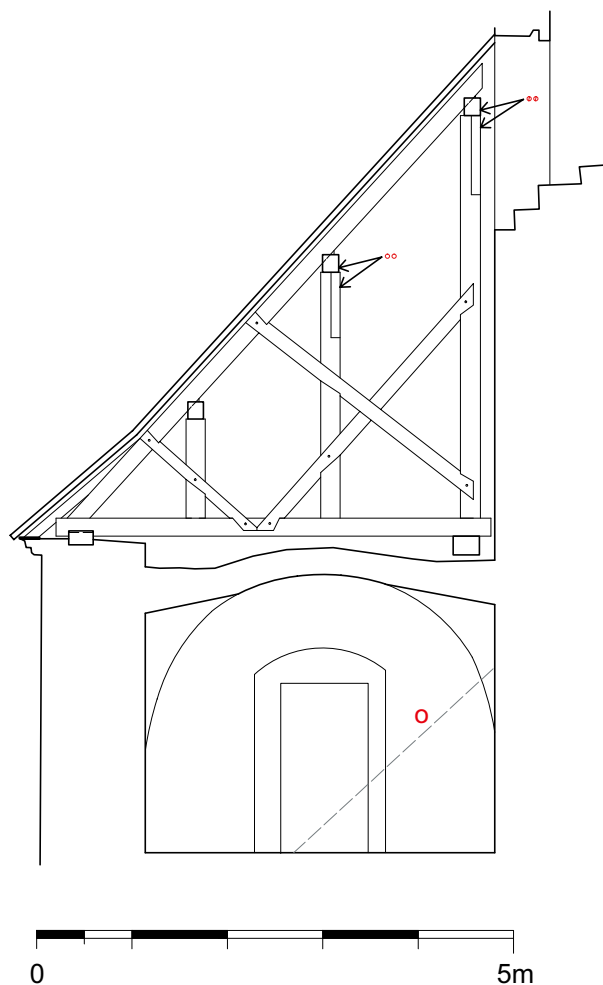
Obr. 23: Podstřeší presbytáře; detail koruny jižní obvodové zdi. Šípkami vyznačeny zbytky kapes po vazných trámech staršího krovu, otazníkem vyznačeno místo se zazdívkou, kde není otisk přímo patrný.

jehlancovou střechou. Jedinou stopou po „ochozu“, resp. po zmíněných vížkách je zde ale výrazná redukce tloušťky zdiva východního štítu na obou stranách ve vzdálenosti cca 2,8 m od hřebene (obr. 3; 4).

Stopy po nedochovaném středověkém krovu presbytáře jsou minimální. Koruny podélných obvodových zdí jsou ve velké míře přezděny v souvislosti s výstavbou stávajícího pozdně barokního krovu. Starší zdivo obvodových zdí i štítu je mírně zarudlé, patrně v důsledku ohně. Na jižní straně se podařilo identifikovat části pěti až šesti kapes s otisky vazných trámů (obr. 3; k; 23). Ty se v porovnání s vaznými trámy lodi kostela nacházejí o nejméně

a možnost nahlédnout do terénní dokumentace děkujeme Vladislavu Razímovi.

11) Odběr a dendrochronologickou analýzu vzorků provedl Tomáš Kyncl v roce 2017. Deset ze dvanácti odebraných vzorků bylo středověkých, kmeny použité na jejich výrobu byly skáceny ve třech zimních sezónách: 1457/58, 1458/59, 1459/60.

Obr. 24: Západní předsíně lodi, příčný řez patrem a krovem, pohled k severu. Šipkami a symboly vyznačena poloha a podoba rudkových značek na stolicích, o – obrys střechy starší předsíně.

45 cm výše a mají navíc rozestupy kolem 110 cm, což je vzdálenost téměř dvojnásobná ve srovnání s dochovaným krovem nad lodí. Z toho vyplývají dva závěry: 1) podlaha ochozu presbytáře byla položena výše; 2) nalezené otisky nejspíše nepatří konstrukci současné s krovem nad lodí. Domníváme se, že jsou pozůstatkem konstrukce z doby výstavby presbytáře. To lze vyložit dvojím způsobem. Původní krov presbytáře přetrval (na rozdíl od krovu nad lodí) do závěru středověku a byl ve 40. letech 15. století doplněn o ochoz, nebo byl v této době rovněž nahrazen novým krovem, který byl ale osazen ještě výše a dnes po něm nenacházíme žádných stop. Pro tuto variantu ale nesvědčí Willenbergova veduta, kde je výškový rozdíl mezi patry obou krovů neviditelný, ačkoliv jinak jsou proporce stavby velmi věrné. Zdá se tedy, že na presbytáři přetrval až do 18. století původní krov z konce 14. století. Z náleзовých situací popsanych v obou částech stavby také můžeme dovodit, že vrcholně gotické krovky nad lodí i nad presbytářem měly řídceji řazené příčné vazby, v osových vzdálenostech 125 až 130 cm.

Badatelé, kteří se doposud sedlčanským kostelem zabývali, kladou vesměs vznik ochozů až do pozdější doby, ponejvíce do 16. století (souhrnně Prix 2017, 20). Stopy nalezené na konstrukci krovu však svědčí o skutečnosti,

že ochozy byly součástí původní koncepce krovu, neboť charakter spojů je shodný s ostatními spoji a dlaby na krokvicích byly zjevně prováděny do čerstvého dřeva.

KROV ZÁPADNÍ PŘEDSÍNĚ

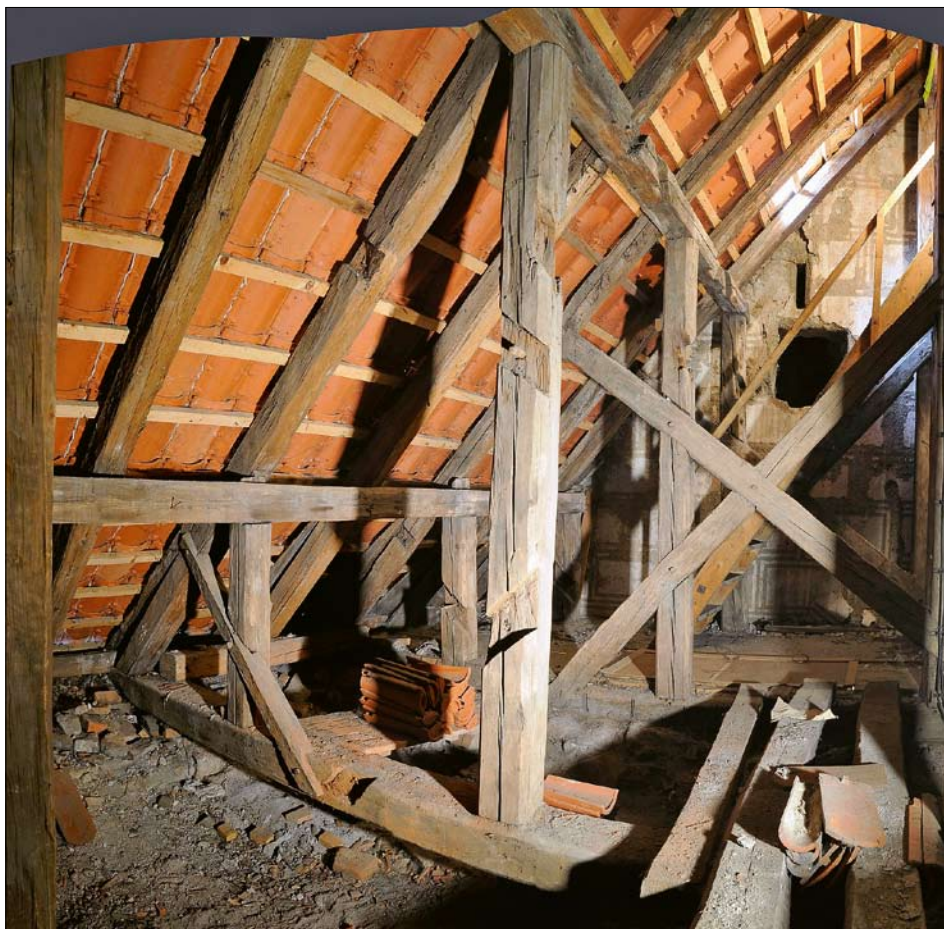
Krov pultové střechy předsíně vznikl v roce 1603, nebo v letech bezprostředně následujících. Datuje tak i vznik celého západního přístavku, jenž spadá do éry, kdy Sedlčany patřily Jakubu Krčínovi z Jelčan. Vlastní krov má masivní konstrukci s trojicí stojatých stolic vynášejících krokve. Má čtyři plné a tři mezilehlé vazby. Původně měly pravděpodobně všechny vazby vazné trámy, dnes tyto v jižnějších dvou mezilehlých vazbách nad klenbou depozitáře chybí. Vazné trámy jsou uloženy na dvojici patních podélných trámů – pozednici uložené na koruně západní zdi přístavku a trámu probíhající s odstupem 16 cm podél západní zdi lodi a uložené na jihu na zeď přístavku a na severu v kapse zapuštěné do staršího zdiva věže. V plných příčných vazbách je tuhost konstrukce zajištěna převázáním mezi vazným trámem, sloupky stolic a krokvi v podobě ondrejského kříže a patní vzpěry. V podélném směru zajišťují tuhost konstrukce pásy mezi sloupky a vaznicemi dvou vyšších stojatých stolic, u nejnižší stolice nikdy nebyly (obr. 3; 24; 25). Profily krovu jsou masivní, většinou ostře hraněné, opracované tzv. vysokou prací. Spoje jsou většinou plátové, na sloupcích a vazných trámech a vaznicích kryté, na krokvicích nekryté. Zajištěny byly obligátně dřevěnými hřeby. Čepové spoje jsou užity pouze mezi sloupky stolic a vaznými trámy i vaznicemi (ližinami). Vazné roviny jsou na příčných vazbách otočeny k jihu, na podélných k východu, což souvisí s technologickým postupem výstavby. Na příčných vazbách se nepodařilo nalézt tesařské značení, na podélných vazbách je u obou vyšších stolic použito značení rudkou kreslenými kroužky, v případě nejvyšší stolice přeškrtnutými, vždy na všech stýkajících se prvcích (obr. 24; 26). Zajímavým konstrukčním detailem jsou čepy na sloupcích stolic, procházejí skrz vaznice až pod krokve; čepy jsou šikmo zaříznuty ve spádu střechy (obr. 26). Také tento detail souvisí s technologií vázání a vztyčování krovu.¹²⁾

Nově získaná exaktní data významně zpřesňují naši představu o vývoji kostela v předbělohorském období, do kterého byla dosud řazena jen úprava fasád západní věže. Tento závěr vycházel z charakteru sgrafitové rustiky, která pokryla všechny její boky v 16. století. V autentické podobě se sgrafitová omítka dochovala v podkroví, především na jižní stěně věže obrácené do patra a do podkroví západního přístavku. Je tedy nepochybné, že přístavba, jejíž průchozí přízemí stále slouží svému původnímu účelu a jejíž patro původně fungovalo jako depozitář, vznikla později.

V nejnovější literatuře byla výstavba předsíně omylem přiřazena k historizujícím úpravám kostela, realizovaným na počátku 60. let 19. století (Sommer – Stecker 2011, 117–118). Lze tušit, jak k nedopatření došlo. V regionálním soupisu památek je uvedeno, že raně gotický portál, druhotně osazený v západní zdi předsíně, byl na toto místo

12) Za konzultaci stop tesařské technologie, technických řešení a upozornění na specifika pultových střech děkujeme tesaři Davidu Stejskalovi.

přenesen v roce 1864 (*Podlaha – Šittler 1898, 97*). Stáří samotné předsíně, která je tu stroze označena za „*nevkusný přístavek*“, zde není nijak upřesněno. Vzhledem k tvarosloví valečných kleneb (s trojúhelnými výsečemi a hřebínky na hranách) v přízemí i v patře ale není pochyb, že předsíň pochází z raného novověku. Při orientačním stavebněhistorickém průzkumu kostela ji takto jasně označil Jan Žižka. Uvedl, že má „*ještě pozdněrenesační charakter*“, její výstavbu ale hypoteticky spojil s úpravami kostela ve 2. polovině 17. století (*Žižka 1996, 10*). Tehdy byly ve stavební praxi stále běžné trojúhelné klenební výseče s hřebínky. Jak ale uvádíme výše, přístavba vznikla již v předbělohorském období, a to na místě starší předsíně, nebo spíše nepoměrně skromnějšího přístřešku lehké konstrukce, jak napovídá otisk jeho střechy dochovaný na jižní stěně věže, viditelný v patře dnešního přístavku. Otisk má podobu šikmého ukončení sgrafitové rustiky, pod ním pokračuje jen hladká omítka (obr. 3: o; 24: o; 27).

ZÁVĚR

Krov nad lodí sedlčanského kostela je z typologického hlediska příkladem plně rozvinuté středověké krokevní hambalkové konstrukce s řadou archaických prvků, jimiž jsou zejména velká hustota vazeb i obkročné střídání plné a mezilehlé vazby, stejně jako absence prahu neboli podvlaku v patě podélného rámu. Mezi archaické detaily patří rovněž forma tesařských značek, jejichž typové analogie známe zejména z Prahy 14. a 15. století. Obdobu rudkou malovaných značek nalezneme například na krovu kostela sv. Linharta v Lidéřovicích (viz výše). Ke konstrukčnímu schématu krovu nalezneme řadu typologických analogií, které se koncentrují zejména v jižních a jihovýchodních Čechách. Geograficky i časově nejbližším příkladem jsou krovy hřbitovního kostela sv. Jiljí v Milevsku – nad presbytářem 1435/36 d, nebo krov nad lodí kostela Nanebevzetí Panny Marie při františkánském klášteře v Bechyni (nepublikováno).¹³⁾ Pro specifickou podobu mezilehlých

13) Za konzultaci děkujeme Jiřímu Bláhovi.

Obr. 25: Krov nad západní předsíní lodi, celkový pohled k severu (v pozadí sgrafitová omítka věže). Prázdné dlabý souvisejí s odstraněnými zavětrovacími prvky.

Obr. 26: Krov nad západní předsíní lodi, detail sloupku a ližiny střední stojaté stolice s rudkovými značkami.

Obr. 27: Patro západní předsíně lodí; detail severní stěny s původně fasádní sgrafitovou omítkou věže. Šipkami vyznačeno šikmé rozhraní rustiky a hladké omítky, značí otisk střechy starší předsíně (srov. obr. 3:o; 24:o).

vazeb s redukovanými krokevními vzpěrami ve více úrovních pak krov nad lodí kostela Obětování Panny Marie při klášteře dominikánů v Českých Budějovicích – 1559/60 d (Kovář – Lavička 2017, 136). Co se týče schématu plných a mezilehlých vazeb i způsobu podélného vázání, je kupodivu asi nejbližší nám známou analogií výše zmiňovaný krov nad presbytářem městského kostela sv. Bartoloměje v relativně dosti vzdáleném Rakovníku. Ten je sedlčanskému krovu blízký i časově. Odstup devatenácti let zde však již stačil k posunu znamenajícímu rozvolnění sledu vazeb (plná je jen každá třetí vazba) a k doplnění podélného vázání patním podvlakem.

Na sedlčanském krovu jsou ojedinělé konstrukční detaily v podobě stop po napojení zaniklého ochozu, který navíc v pravém slova smyslu ochozem nebyl. Před sebou tak máme příklad obranného polopatra, které se výrazně liší od jiných, navenek podobných fortifikačních útvarů, představujících samostatné podlaží, nad nímž teprve je umístěna vlastní krovová konstrukce. Také v tomto ohledu je nejbližší známou analogií zmíněný krov v Rakovníku, i když zde jsou stopy po ochozu ještě skromnější, výrazně redukované při puristických zásazích na počátku 20. století. Použit zde však byl zjevně velmi podobný princip svázání konstrukce rámových čelních stěn ochozu

s krokvemi krovu vodorovnými prvky, oproti Sedlčanům ale probíhajícími přes celou šířku příčné vazby (de facto tedy mají podobu sníženého hambalku). Jak vypadalo vysazení ochozu přes obvodové zdivo u rakovnického kostela, dnes nelze zjistit. Není tedy zřejmé, zda se i zde uplatňoval nepravý ochoz jako v Sedlčanech.

Dnešní krov nad lodí sedlčanského kostela nahradil konstrukci, která existovala poměrně krátkou dobu. Vznikla patrně na přelomu 70. a 80. let 14. století, kdy kostel prodělal výraznou přestavbu. Vzhledem k náročnosti a rozsahu této přestavby se můžeme domnívat, že příslušný krov byl patřičně solidní konstrukcí. Příčinné souvislosti výstavby nového krovu po přibližně šedesáti letech proto můžeme hledat v pohnutých

událostech husitských bouří, kdy mohl kostel utrpět vážné škody během tradovaného obležení Sedlčan husitským vojskem (Habart 1994, 270). Podobné úvahy se naskýtají v případě stavebního vývoje nepříliš vzdáleného farního kostela v Načeradci na Podblanicku (Veselý – Kypta – Nachtmannová 2019). Zde byl krov nad lodí, jenž vznikl v rámci stavební fáze na konci 80. let 14. století, nahrazen novým krovem v polovině 40. let 15. století. I zde lze příčinu hledat v událostech husitské revoluce. Dvacetiletý rozdíl mezi poškozením staré a vznikem nové konstrukce není žádnou výjimkou. Provizorní opravy a přežívání takového řešení po několik desetiletí byly vcelku běžnou historickou praxí.

*Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ **Nemovité památky v ČR**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

ING. ARCH JAN VESELÝ, MGR. JAN KYPTA, PH.D.:
NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE,
SABINOVA 373/5, PRAHA 3
VESELY.JAN@NPU.CZ, KYPTA.JAN@NPU.CZ

PRAMENY A LITERATURA

- Dohnalová, P. – Bláha, J. 2013: Nové poznatky ke stavebnímu vývoji kostela sv. Jana Křtitele v Kurdějově, *Průzkumy památek* XX, č. 1, s. 237–256.
- Habart, Č. 1994: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko IV. Sedlčany (rukopis pochází z roku 1941).
- Kovář, D. – Lavička, R. 2017: Dominikánský klášter v Českých Budějovicích. České Budějovice.
- Libal, D. 2001: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha.
- Nádvořík, J. 2015: Tenkrát v Sedlčanech. Sedlčany.
- Podlaha, A. – Šittler, E. 1898: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém III. Politický okres sedlčanský. Praha.
- Podlaha, A. – Zahradník, I. 1901: Jana Willenbergova pohledy na města, hrady a památné stavby král. Českého z počátku XVII. století. Praha.
- Prix, D. 2017: Přestavba kostela sv. Martina v Sedlčanech ve 14. století, *Průzkumy památek* XXIV, č. 1, s. 3–38.
- Razím, V. 2020: Středověká opevnění českých měst 2/2. Katalog Čechy P–Ž. Praha.
- Razím, V. – Varhaník, J. 1995: Příspěvek k typologii kostelů 13. století na Podblanicku. *Památky středních Čech* 9, č. 1, s. 1–11.
- Sommer, J. 1992: Kostel sv. Barbory v Baníně. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 100, č. 4, s. 233–239.
- Sommer, P. – Stecker, M. 2011: Kostely na Sedlčansku. Sedlčany.
- Václavík, F. R. – Šeda, B. – Novotný, D. 2020: Stavebněhistorický průzkum kostela sv. Bartoloměje v Koči (rkp. poskytnutý autory z jejich archivu).
- Veselý, J. – Kypka, J. – Nachtmannová, A. 2019: Krovy kostela sv. Petra a Pavla v Načeradci. *Památky středních Čech* 33, č. 2, s. 1–17.
- Žizka, J. 1996: Sedlčany – kostel sv. Martina. Zjednodušený průzkum pro opravu exteriéru kostela (rkp. uložen v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze).

DIE MITTELALTERLICHEN UND FRÜHNEUZEITLICHEN HOLZKONSTRUKTIONEN DER ST. MARTINSKIRCHE IN SEDLČANY MIT BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DES SPÄTGOTISCHEN DACHSTUHLS ÜBER DEM KIRCHENSCHIFF

Das Hauptthema der vorliegenden Studie stellt die Analyse des Dachstuhls über dem Schiff der Pfarrkirche in der Stadt Sedlčany (Seltschan, Bez. Příbram) dar. Der Dachstuhl ist der dendrochronologische Analyse gemäß im Jahre 1441 oder kurz danach entstanden. Seine Konstruktion gehört typologisch der breiten Gruppe der hoch- und spätgotischen Sparren-Kehlbalken-Dachstühle mit den ährenförmigen Streben in Gestalt des Buchstabens „V“ und dem Längsverband unter dem Dachfirst an. Als sein charakteristisches Detail lassen sich die die Umfassungsmauern deutlich überlappenden Binderbalken bezeichnen, die die vertikalen Holzanker und kurzen Spreizen abschließen. Als Konstruktionsdetail stellen sie Rest nach dem Wehrgang dar, dessen Gestalt die Vedute der Stadt aus dem Jahre 1602 aufnimmt. In der Tatsache handelte es sich aber nicht um einen Wehrgang im Sinne eines kontinuierlichen Gangs, denn den Durchgang in der Kirchengrundrisshauptachsenrichtung hinderten die Sparren. Man konnte einzelne Joche nur abgetrennt betreten. Aus dem Charakter der Fügung der Holzteile lässt sich ableiten, dass der Wehrgang einen ursprünglichen Teil des Dachstuhls aus den frühen 1440er Jahren bildete.

Die Wehrgangreste erhielten sich in mehreren mittelalterlichen Kirchen Böhmens und Mährens. Die ähnlichen bekannten Wehrelemente unterscheiden sich grundsätzlich in ihren Konstruktionsprinzipien. Die übrigen Wehrgänge haben nämlich die Form von selbständigen Geschossen in der Rahmen- oder Blockbauweise, auf die der eigentliche Dachstuhl aufgesetzt ist. Die Ausnahme stellt außer der Seltchaner Kirche nur noch der Chordachstuhl der St. Bartholomäus-Pfarrkirche in der Stadt Rakovník (Rakonitz), wo der Wehrgang ähnlich gelöst wurde; dieses Beispiel ist jedoch um ungefähr zwei Jahrzehnte jünger.

Eine wertvolle Konstruktion in der Seltchaner Pfarrkirche ist auch der Pultdachstuhl der westlichen Schiffsvorhalle. Der dendrochronologische Analyse gemäß stammt er aus dem Jahre 1603 (d) oder kurz danach.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Sedlčany (Seltschan, Bez. Příbram), St. Martinskirche. Gesamtansicht von Südwesten (alle Fotos J. Veselý, falls nicht anders angegeben).
- Abb. 2: Sedlčany, Stadtansicht von Johann Willenberg, 1602, Ausschnitt mit dem befestigten Areal der Kirche. Spuren nach dem abgebildeten Wehrgang sind an dem im Jahr 1441 (d) entstandenen Dachstuhl erhalten.
- Abb. 3: Sedlčany, St. Martinskirche. Längsschnitt der Kirche, Grundriss

der Dachstühle. Die Lage von etlichen Elementen und Befunden ersichtlich gemacht: 1 – Abdruck des älteren Schiffsdachs; 2 – der wieder aufgemauerte Teil vom Giebel zwischen dem Schiff und Chor, k – Lager nach den Binderbalken des älteren Dachstuhls; v – Lage des Haspellagers, Kr – Kragsteine, o – Dachabdruck nach einer älteren Vorhalle (alle Zeichnungen und Bauaufnahmen J. Veselý 2001, 2021)

Abb. 4: Sedlčany, St. Martinskirche. Chordachraum, im Hintergrund der mittelalterliche Giebel mit Verjüngungen an beiden Seiten, die den Ecktürmchen des Wehrgangs entsprechen.

Abb. 5: Sedlčany, St. Martinskirche. Nördlicher Zubau, Dachstuhl aus den 1860er Jahren.

Abb. 6: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärretypen: Bindergespärre (links), Leergespärre (rechts).

Abb. 7: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Ausschnitt des Längsverbands im Ausmaß der Gespärre Nr. 1–5.

Abb. 8: Sedlčany, St. Martinskirche. Detail der Mauerkrone der südlichen Umfassungsmauer mit überlappenden Binderbalkenenden mit den Holzankerkonsolen. In der Mitte zwei Kragsteine, der Linke befindet sich außer dem Rhythmus der Gespärre des heutigen Dachstuhls.

Abb. 9: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 1, Fügung der Sparren und der Säule beim First.

Abb. 10: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Spitze des Gespärres 2.

Abb. 11: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 12, südlicher Sparrenfuß.

Abb. 12: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 5, Abbundzeichen vom dritten Typ in unterschiedlicher Anordnung an allen Elementen, an der linken Strebe in beiden Ausführungen, der gehauenen und der gemalten (das schwarze gemalte Zeichen digital ersichtlich gemacht).

Abb. 13: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 10, südlicher Sparrenfuß mit einem mit Axt ausgehauenen Abbundzeichen.

Abb. 14: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 11, gedeckte Verblattung zwischen der Fußstrebe und dem Binderbalken. Deutliches Abbundzeichen über der Fügung mit wenig deutlicher römischer Zahl X.

Abb. 15: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, gedeckte Verblattung zwischen der Säule des Gespärres 1 und dem Riegel unter dem Hahnenbalken. Links deutliches Rötelaabbundzeichen Nr. 9 – eines der deutlichsten an der ganzen Stuhlwandkonstruktion.

Abb. 16: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 2, erster Kehlbalken, Haspellager, Detail.

Abb. 17: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 2, nördlicher Binderbalkenkopf mit leeren Blattsassen nach dem Maueranker

und Strebe der Konsole. An der Oberseite des Binderbalkens deutliche Blattsasse für die Wehrgangschwelle.

Abb. 18: Sedlčany, St. Martinskirche. Nördliche Schiffsmauer im Dachraum des Zubaus aus den 1860er Jahren. Hochgotischer grober Putz an der Maueroberfläche, oben Binderbalkenköpfe mit deutlichen leeren Blattsassen nach den Konsolenteilen.

Abb. 19: Sedlčany, St. Martinskirche. Nördliche Schiffsmauer im Dachraum des Zubaus aus den 1860er Jahren, Detail. Rechts das Turmmauerwerk, links Teil des Mauerwerks unter den Gespärren 1-3.

Abb. 20: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Südseite, Sparrenfüße. Deutliche leere Blattsassen nach horizontalen Verbandselementen des verschwundenen Wehrgangs, Blick westwärts.

Abb. 21: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Nagelöffnungen in den Sparren über den ersten Kehlbalken – Detail der Reste nach Aufschiebungen/Wehrgangsparren: a – drei leere Öffnungen; b – Paar Öffnungen mit einem abgebrochenen Holznagelrest.

Abb. 22: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Wehrgang, Rekonstruktionsvarianten.

Abb. 23: Sedlčany, St. Martinskirche. Chordachraum, Mauerkrone der südlichen Umfassungsmauer. Pfeile bezeichnen Positionen der Binderbalkenlagerreste nach dem älteren Dachstuhl.

Abb. 24: Sedlčany, St. Martinskirche. Westliche Schiffsvorhalle, Querschnitt über das Obergeschoss und den Dachstuhl. Pfeile und Symbole bezeichnen die Lage und Gestalt der Rötels-Abbundzeichen; o – Dachumriss nach der älteren Vorhalle.

Abb. 25: Sedlčany, St. Martinskirche. Westliche Schiffsvorhalle, Dachstuhl, Gesamtblick nordwärts (im Hintergrund der Sgraffitoverputz vom Turm). Eine Menge Windverstrebelemente fehlt, wovon die leeren Blattsassen zeugen.

Abb. 26: Sedlčany, St. Martinskirche. Westliche Schiffsvorhalle, Dachstuhl, axiale Stuhlwand, Detail der Stuhlsäule und des -rähms mit Rötels-Abbundzeichen.

Abb. 27: Sedlčany, St. Martinskirche. Westliche Schiffsvorhalle, Obergeschoss, Detail der nördlichen Außenwand, ursprünglich mit Sgraffitoverputz. Pfeile zeigen zur Trennlinie zwischen dem Sgraffito und dem glatten Putz – dem Dachumriss der älteren Vorhalle.

OPAVSKÝ HRAD A STŘEDOVĚKÉ JÁDRO TZV. MÜLLEROVA DOMU ČP. 1

FRANTIŠEK KOLÁŘ – PETRA KANIOVÁ – JANA KOUDELOVÁ
– DALIBOR PRIX – ROMANA ROSOVÁ – MICHAL ZEZULA

Opava Castle and the Medieval Centre of 'Müller's House No. 1'

The Lichtensteins' castle in Opava gained increased attention from experts paradoxically only after its demolition as part of the redevelopment in late 1891 and early 1892. The Opava-based historian Vincenc Prasek was the first to point out the medieval origin of the structure, claiming that it was built by order of Přemek I, Duke of Opava († 1433), as a urban castle at the beginning of the 15th century. The following generations of historians continued Prasek's undertaking. Based on the analysis of written sources, they reconstructed the history of the castle that was rebuilt into a four-wing Renaissance palace at the turn of the 16th and 17th centuries. At the end of the 20th century, they even attempted to reconstitute the original appearance of the Gothic urban castle. Beginning in 2005, the former structure was specified by partial architectural research and the related building history research of 'Müller's House', the only surviving aboveground part of the castle compound, which helped to confirm or rather correct the earlier findings, and moreover brought a number of new items that could not have been discerned from the scarce archival materials.

Keywords: Silesia – Opava – castle – castle kitchen – 14th–16th century

Paradoxně teprve poté, co byl lichtenštejnský zámek v Opavě na přelomu let 1891–1892 v rámci asanačních zásahů zbořen, dočkal se tento objekt zvýšené odborné pozornosti. Jako první na středověký původ stavby upozornil opavský historik Vincenc Prasek s tím, že ji jako městský hrad nechal na počátku 15. století vybudovat opavský vévoda Přemysl I. († 1433). Následující generace badatelů na Prasekův počin navázaly a na základě analýzy písemných pramenů rekonstruovaly dějiny hradu, na přelomu 16. a 17. století přestavěného na čtyřkřídový renesanční zámek a na sklonku 20. století se pokusily i extrahovat ze stavebního komplexu představu o prvotním vzhledu gotického městského hradu. Od roku 2005 poznání zaniklého objektu zpřesňují i dílčí archeologické výzkumy a s nimi provázaný stavebněhistorický průzkum tzv. Müllerova domu, dnes jediné dochované nadzemní součásti hradního areálu. Na jejich základě lze potvrdit, respektive korigovat starší poznatky; významnou měrou však přinesly i řadu nových zjištění, která z nečetných dochovaných archíválií nebylo možno rozpoznat.

Klíčová slova: Slezsko – Opava – hrad – hradní kuchyně – 14.–16. století

ÚVOD

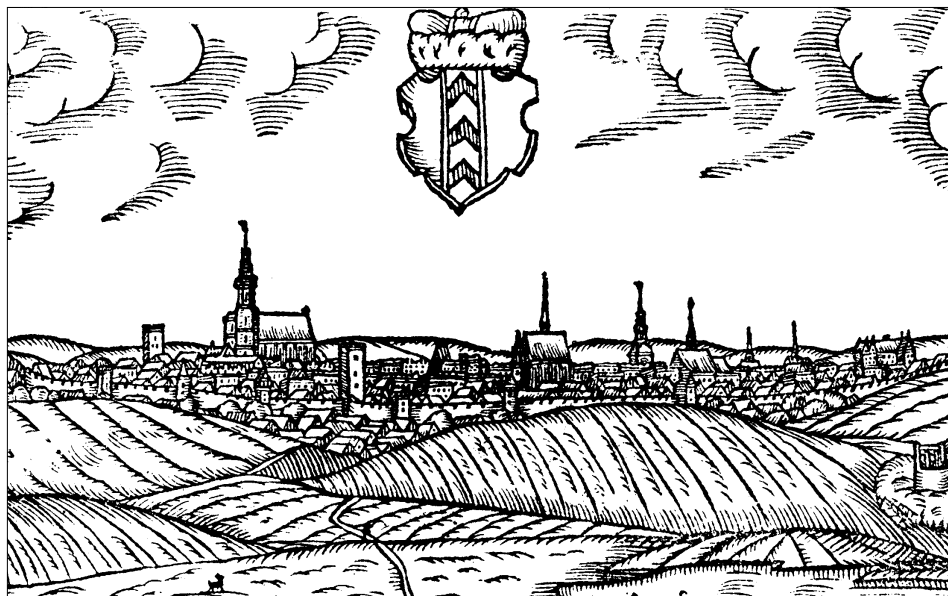
Romantismus 19. století přinesl v celé Evropě oživení zájmu o hrady i tvrze. V Čechách a na Moravě odstartoval éru poznávání těchto působivých, nejednou ovšem jen v troskách dochovaných imponujících rezidencí nerozlučně spjatých se zaniklou slávou středověké elitní světské společenské vrstvy – vládců a šlechty.¹⁾ I když zanícený romantismus zejména pozdního 19. století s prudkým rozvojem industrializace a změnami společenského klimatu v souvislosti s 1. světovou válkou odezněl, zájem o hrady a tvrze ze strany historiků, architektů i historiků umění přetrval a ve vazbě na rozvoj archeologie před polovinou 20. století se stal i polem, k němuž archeologové měli stále více co říci. V Čechách se důležitým mezníkem poznávání opevněných sídel středověkých panovníků a šlechty stala v roce 1972 dvousvazková souhrnná publikace Dobrosłavy Menclové, dodnes čtivým způsobem shrnující bádání předcházejících dekád.²⁾ Ve své době se jednalo o pozoruhodnou syntézu poměrně pečlivých stavebně-

Obr. 1: Opava-Město, digitální katastrální mapa. Červeně vyznačen objekt Müllerova domu čp. 1, červenou šrafovou areál někdejšího hradu a předhradí.

1) V souvislostech následujícího textu snad postačí připomenout alespoň patnáctisvazkové souhrnné dílo Augusta Sedláčka, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, vydané nakladatelem Františkem Šimáčkem v letech 1882–1927 a ilustrované Karlem Liebscherem, Vojtěchem Králem z Dobré Vody, Romanem Havelkou, Jindřichem Bubeníčkem a dalšími.

2) D. Menclová, *České hrady I–II*. Praha 1972.

Obr. 2: Nejstarší dochovaný pohled na město Opavu, dřevorez Johanna Willenbergera z doby před rokem 1593. Opaavský hrad s palácem a dvojicí nárožních věží zobrazen upravo (SZM, FP, inv. č. A 73. 430).

Obr. 3: Plán obléhání města Opavy císařským vojskem v roce 1627, vyhotovený vojenským inženýrem v císařských službách Felicem Florianim. Opaavský zámek vlevo dole pod označením castello, objekt dnešního Müllerova domu znázorněn jako obdélná zděná stavba v linii hlavní městské hradby v sousedství zámku (ÖStA Wien, o. c. v pozn. 69).

historických analýz jednotlivých objektů, historických údajů, uměnovědného zhodnocení a autorka se nevyhýbala ani sporadické účelové reinterpretaci tehdy dostupných poznatků archeologie, pomocných věd historických či dalších disciplín. Dobroslava Menclová zamýšlela obdobně zpracovat i hrady na Moravě, k tomu však již nedošlo a zájemci se mohou opřít jen o německy vydané třicetistránkové „pilotní“ teze.³⁾ Reakce odborníků na kompendium o českých hradech na sebe nedala dlouho čekat; před polovinou 80. let 20. století vydal Tomáš Durdík v nakladatelství Alba-tros v edici OKO drobnou knihu *České hrady*,⁴⁾ v níž se vymezil proti dominantnímu umělecko-historickému pojetí Dobroslavy Menclové a představil svůj systematický typologický pohled na košatou problematiku.⁵⁾ Ten potom konzistentně držel po celou, neobyčejně plodnou kariéru⁶⁾ a v jednotlivých problémových okruzích propracovával.⁷⁾ Výsledkem „syntetizující“ a systematicky poměrně ukázněné složky Durdíkova pohledu na téma středověkých hradů se pak stala Encyklopedie českých hradů.⁸⁾ Na Moravě adekvátní úlohu splnila zejména obdobná publikace Miroslava Plačka⁹⁾ a éru syntetických „zemských“ přehledů u nás prozatím uzavřela kniha *Hrady českého Slezska*,¹⁰⁾ byť založená na odlišných metodických východiscích a z různých důvodů nekompatibilní s Durdíkovými a Plačkovými pracemi.¹¹⁾

Další ze základních přístupů ke studiu českých, morav-

3) Táž, *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity F 14–15, 1971, s. 97–127.

4) T. Durdík, *České hrady*, Praha 1984.

5) Tamtéž, s. 7–9. Vhodné je podotknout, že systematická stavební typologie byla v 50. až 80. letech 20. století rozvíjena jak v Německu, tak zejména v Polsku a dílem i v Maďarsku a Durdíkův metodický přístup tak zapadal do škály tehdy inovativních a dobově moderních trendů.

6) Srov. J. Klápště – P. Sommer, Prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc. (24. 1. 1951 – 20. 9. 2012), *Archeologické rozhledy* LXIV, č. 4, 2012, s. 799–801.

7) Opět jen jako pars pro toto uvedme T. Durdík, *Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě*, Praha 1998; *týž*, *Hrady přechodného typu v Čechách*, Praha 2007.

8) Poprvé vydaná v roce 1995 nakladatelstvím Libri, viz T. Durdík, *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1995. Srov. také *týž*, *Ilustrovaná*

encyklopedie českých hradů. Praha 1999 (vydáno opakovaně a se čtyřmi svazky dodatků z let 2002–2011); T. Durdík – P. Bolina, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001. Nelze ovšem zapomínat na nesčetné autorovy studie věnované konkrétním objektům či dílčím problémovým okruhům.

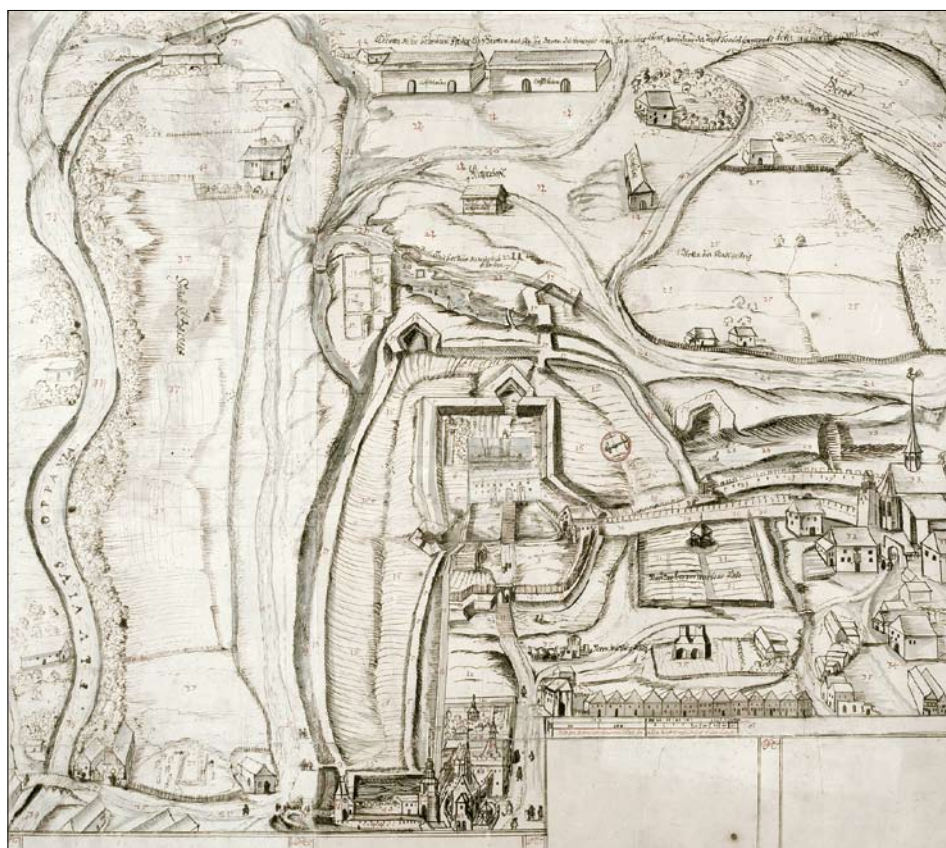
9) M. Plaček, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996.

10) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, *Hrady českého Slezska*, Opava – Brno 2000.

11) Paralelně vznikaly i četné menší – řekněme územní – souhrnné přehledy vycházející více méně dodnes; z nich jen namátkou lze připomenout např. F. Kašička – B. Nechvátal, *Tvrze a hrádky na Strakonicku*, Strakonice 1986; srov. druhé přepracované a podstatně rozšířené vydání *týž*, *Hrady, hrádky a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku*, Strakonice 2014; F. Musil, *Hrady, zámky a tvrze okruhu Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1995; F. Gabriel – J. Panáček, *Hrady okresu Česká Lípa*, Praha 2000; J. Kohoutek, *Hrady jihovýchodní Moravy*, Brno 2000.

ských a slezských hradů se soustředí na preciznější poznání konkrétních objektů, přičemž stěžejní role tu zaujímají archeologické výzkumy a stavebněhistorické i archivní průzkumy. Úloha této sféry je nesmírně důležitá a nepochybnitelná, neboť pomáhá zpevnit fundamenty, na nichž poznání hradní architektury stojí a syntézy se při svém širokém teritoriálním záběru nevyhnuly zjednodušením, nepřesnostem, ba ani omylům. Právě výsledky průzkumu určitých lokalit přinášejí leckdy informace, jež v následných krocích vedou, či alespoň by v budoucnu měly vést ke změnám nebo úpravám některých obecných syntetizujících závěrů. Výčet odborníků, kteří v uplynulých dobách přispěli nebo stále přispívají k prohloubení poznatků o jednotlivých hradech, hrádcích či tvrzích, by byl takřka nekonečný a v tomto textu irelevantní, byť zpřesněné, i jen dílčí informace o každém takovém objektu hraji v pokusech o celkové pochopení hradní problematiky nezastupitelnou roli.¹²⁾

Součástí diskursu agilní kastelologie se přirozeně stal i zájem o hrady umístěné ve městech, anebo v tak těsném kontaktu s městy, že české bádání pro ně bez větších rozpaků užívá pojmu „městský hrad“.¹³⁾ A to přesto, že v českých zemích, na rozdíl od prostředí italských městských středověkých republik, případně některých německých říšských měst, zatím – s interpretačně problematickou výjimkou přestavby táboreského Kotnova ve 20. letech 15. století – nebyl spolehlivě doložen žádný objekt tohoto typu, který by vystavělo město samo pro svou potřebu.¹⁴⁾ Výzkum „městských“ a „příměstských“ hradů – ať již v obecném či užším slova smyslu – v rámci celoevropského kastelologického bádání zesílil zejména v 80. a 90. letech 20. století a pokračuje i v současnosti.¹⁵⁾ V českém a slo-

Obr. 4: Pohledový plán opavského zámku s okolím z doby kolem roku 1650. Zámek označen č. 6, opevněné předzámčí č. 9, objekt dnešního Müllerova domu č. 8 (SZM, UHP, inv. č. U 4059 A).

venském prostředí se soustředěnější pozornosti tématu dostalo na konferencích archeologů středověku v Nitře v září 1996 a v Brtnici a Panské Lhotě v září 2001.¹⁶⁾ Ve sborníku z první z uvedených konferencí byla publikována i stať týkající se „městských hradů“ v českém Slezsku,¹⁷⁾ v níž byla mezi tzv. městské hrady zahrnuta i zaniklá vévodská rezidence v Opavě (obr. 1).¹⁸⁾

siècle). Paris 2002; A. Wheatley, The Urban Castle, in: A. Wheatley, The Idea of the Castle in Medieval England. New York 2004, s. 44–77; P. Cressier, Castrum 8: Le château et la ville – espaces et réseaux. Madrid – Rome 2008; C. Müller – H.-H. Häffner ed., Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin 2008; E. Jeangrand-Leroux, Château et villes en Bourgogne à l'époque moderne, in: Chastels et maisons fortes III: actes des journées de castellologie de Bourgogne, 2008–2009, Chagny 2010, s. 205–220; T. Biller, Die mittelalterliche Stadtbefestigungen im deutschsprachigen Raum: ein Handbuch I. Systematischer Teil. Darmstadt 2016, zde s. 244–249.

16) Viz příspěvky např. Jozefa Labudy, Marty Mácelové a zejména Miroslava Plačka ve sborníku Archaeologia historica 22/97. Sborník příspěvků přednesených na XXVIII. celostátní konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky k problematice archeologie středověku. Nitra 23.–26. září 1996. Brno – Nitra 1997, s. 181–190, 191–198, 199–215. Viz zejména příspěvky Vladislava Razíma, Jiřího Doležela nebo autorského kolektivu Lubica Fillová – Marta Mácelová – Michal Šimkovic ve sborníku Archaeologia historica 27/02. Sborník příspěvků přednesených na XXXIII. konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky s hlavním zaměřením na hrady a jejich úlohu ve středověkém vojenství a osídlení, Brtnice a Panská Lhota 17.–21. září 2001. Brno 2002, s. 307–326, 327–354, 355–370.

17) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, Městské hrady v českém Slezsku, Archaeologia historica 22/97, Sborník příspěvků přednesených na XXVIII. celostátní konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky k problematice archeologie středověku. Nitra 23.–26. září 1996, Brno – Nitra 1997, s. 249–272.

18) Tamtéž, s. 254–255. Podrobněji P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda,

chodní Moravy. Zlín 1995; tjž, Hrady v oblasti Vizovické vrchoviny. Brno 2003.

12) Nesluší se tvrdit, že odborná literatura něco uvádí a tvrzení vůbec nedoložit, proto s omluvou všem dalším autorů podrobných průzkumů jednotlivých hradů, tvrzí nebo hrádků, jmenujme alespoň námátkou třeba J. Anderle, Pozdně románský hrad Loket, Průzkumy památek V, č. 1, 1998, s. 3–12; V. Razím, Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny. Příloha časopisu Průzkumy památek XIX, 2012; J. Varhaník, Brána v „Plášti“ na hradě Zvíkově, in: Dějiny staveb 2015, Plzeň 2015, s. 99–104.

13) Srov. již T. Durdík, o. c. v pozn. 4, s. 69.

14) Kriticky k pojmu už T. Durdík, 1995, o. c. v pozn. 8, s. 184–185; stručně, ale výstižně též V. Razím, Reč středověké fortifikační architektury. Terminologie a její souvislosti. Praha 2018, s. 15.

15) Např. R. Scherer-Hall, Zur Typisierung von Burgen und Schlössern und deren Erscheinungsformen, Burgen und Schlösser 39/II, 1998, s. 87–93; G. Blicke – P. Contamine – N. Faucherre – J. Mesqui, Le château et la ville: conjonction, opposition, juxtaposition (XIe–XVIIIe

Obr. 5: Východní obvod opavských hradeb, akvarel Franze Biely z roku 1813. Zámek zcela vpravo, mezi zámkem a hradební věží městského opevnění patrný objekt dnešního Müllerova domu (SZM, UHP, inv. č. U 189 A).

Obr. 6: Zámek ze severozápadní strany, Anonym, černobílá fotografie, kolem roku 1890. V popředí příkop mezi zámkem a předzámčím, vpravo průčelí objektu dnešního Müllerova domu (SZM, FP, č. neg. D 216).

Bývalá existence hradu v Opavě samozřejmě koncem 20. století nebyla neznámou. Zmínili se o něm již v 19. věku např. Reginald Kneifel¹⁹⁾ či Gottlieb Biermann,²⁰⁾ za jejichž časů objekt opakovaně přestavěný na zámek ještě stál. Přitom R. Kneifel jej vídal zapojený do reliktů městského hradebního systému (obr. 5, 22),²¹⁾ což ovšem záhy přestalo platit.²²⁾ Jak v bouřlivých proměnách Opavy v 19. století postupně mizel starobylý urbanistický kontext, začali si badatelé, topografové a vlastivědci – de facto s příslovečným křížkem po funuse – zámku všímat více. Např. Erasmus Kreuzinger si sice při popisu objektu vystačil s charakteristikou R. Kneifela,²³⁾ avšak notně rozšířil historické

o. c. v pozn. 10, s. 284–292.

19) R. Kneifel, *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien. II. 2. Von den übrigen Herrschaften, Städten und Ortschaften der beiden Herzogthümer Troppau und Jägerndorf, dann dem Fürstenthume Neisse in alphabetischer Ordnung*. Brünn 1805, s. 50–51.

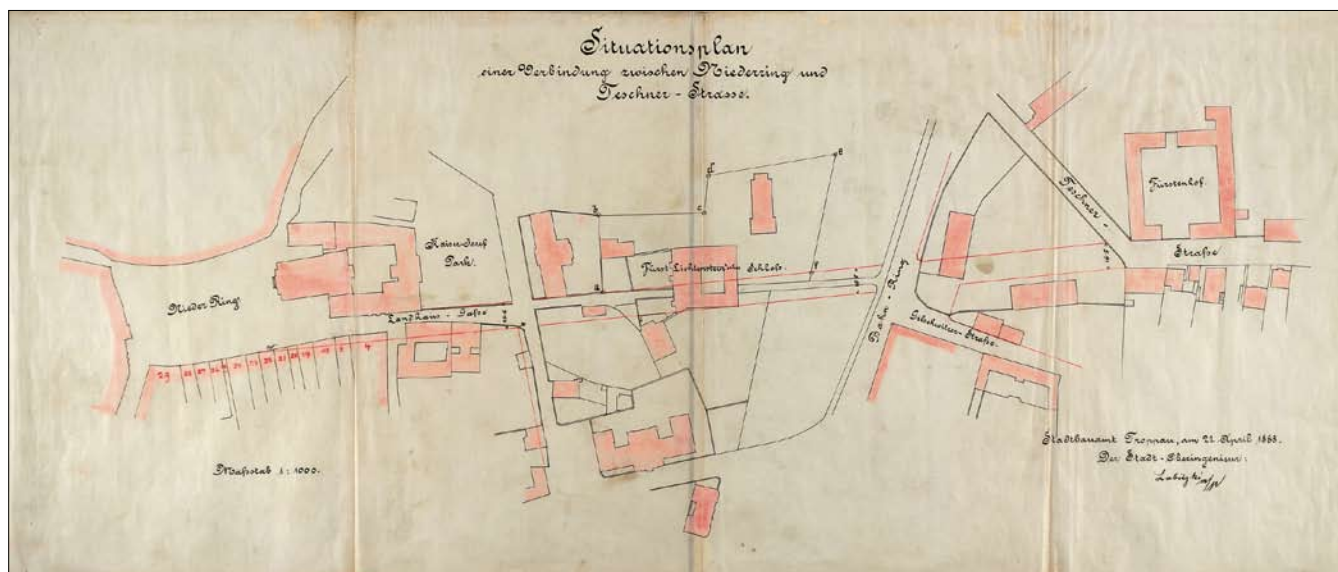
20) G. Biermann, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 511.

21) R. Kneifel, o. c. v pozn. 19, s. 51. Autor byl přesvědčen, že zámek byl velmi starý, když jej už v roce 1604 označili jako „altes Schloß“. Popsal jej jako stísněnou pevnou budovu se silnými zdmi obklopenou příkopem a rozpoznal, že vnější valové opevnění bylo mladšího původu.

22) Např. F. Ens, *Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis, nach seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen Eigenthümlichkeiten III. Beschreibung des Oppalandes und seiner*

Bewohner im Allgemeinen und die Ortsbeschreibung des Fürstenthums Troppau im Besondern. Wien 1836, s. 138, poznamenal, že v místech bývalých hlubokých hradních příkopů a valů město zdombilo přívětivé květinové a ovocné zahrady. K zániku městského opevnění nejpodrobněji F. Kolář – P. Kaniová – R. Rošová – M. Zezula, *Opevnění města Opavy (současný stav výzkumu)*, in: *Forum urbes medii aevi V. Městské fortifikace ve vrcholné středověkých zeměpanských městech střední Evropy*, Brno 2008, s. 174–249, tam zvláště s. 187, 217, 224, 233; P. Kaniová, *Demolice opavského opevnění v 19. století*, in: *Opavské hradby* (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, s. 108–117.

23) Ostatně Kneifel sám byl inspirován kronikou Jacoba Schickfusse (*New vermehrte Schlesische Chronica vnnd Landes Beschreibung... biß an das 1619 Jahr, da sich dero Oesterreichischen Wienerischen Linien Regierung gantz endet Mit sehr vielen Nothwendigen Sachen*

Obr. 7: Situační plán s vyznačením připravované nové komunikace mezi Dolním náměstím a Těšínskou ulicí z roku 1888, perokresba, autor Eduard Labitzký. Příímým důsledkem tohoto stavebního záměru byla demolice opavského zámku v letech 1891–1892 (ZA v Opavě, fond Zemská školní rada Opava, kart. 405).

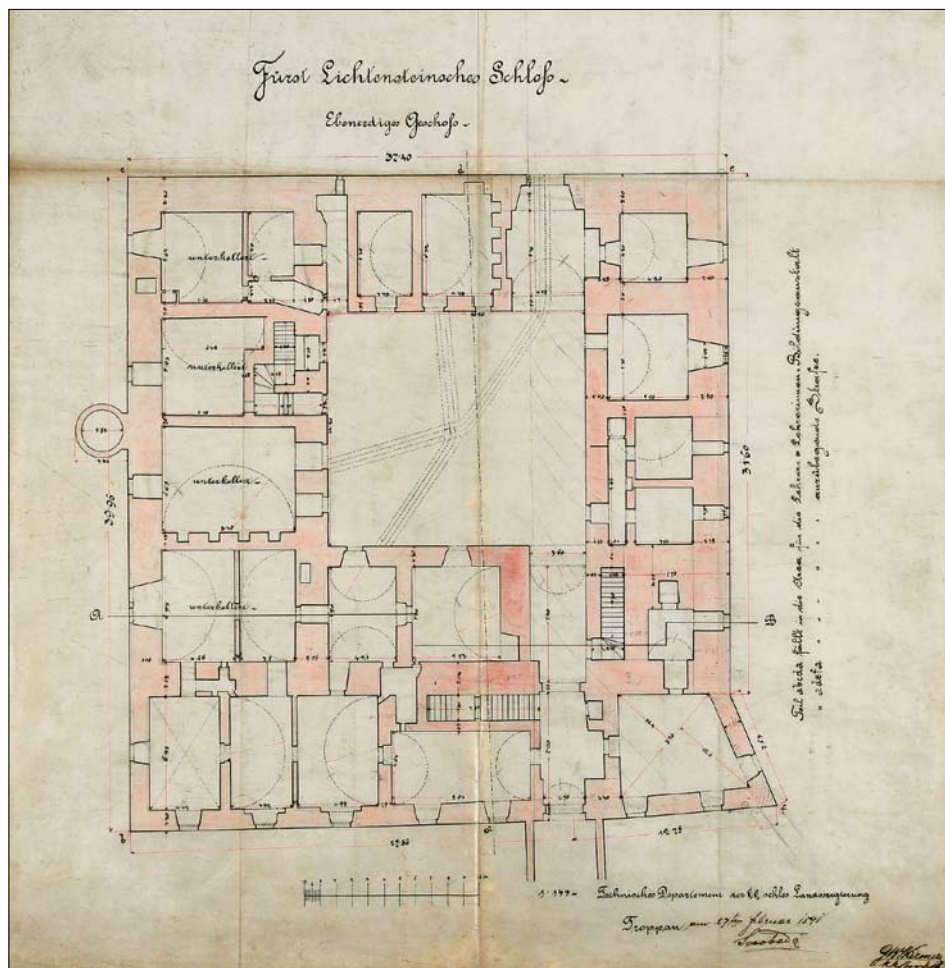
údaje o jeho držbě, kterou vysle-
doval až do roku 1523.²⁴⁾ Jako
první také uvedl „vpravo před
bránou“ obytný dům knížecích
úředníků – tedy dnešní Mülle-
rův dům čp. 1 (obr. 6) – a pozna-
menal, že tento dům zaujal mís-
to zaniklého starého mlýna.²⁵⁾
Když pak během čtyř měsíců na
přelomu let 1891–1892 byl zbo-
řen i vlastní opavský zámek, de-
molici takřka souběžně prová-
zela výstava dnes nezvěstných
fotografií a série článků o his-
torii objektu v místním tisku.²⁶⁾
Jejich autorem byl gymnasijsní
učitel a respektovaný historik
Vincenc Prasek.²⁷⁾ Ten postřehl
zmínku o novém hradě v Opa-
vě z listopadu 1431 v zemských
deskách opavských²⁸⁾ a z vněj-

vermehret und gebessert. Leipzig
1625, kniha IV, kapitola XX, s. 134),
který poprvé při popisu zámku
v Opavě užil charakteristiku, že se
jedná o stavbu poněkud „těsnou“
 („... ist daselbst eine alte fürstliche
Burck, aber etwas enge...“).

24) E. Kreuzinger, Chronik der alten und
neuern Zeit Troppau oder Troppau
und seine Merkwürdigkeiten (Die
Handbuch für Einheimische und
Wegweiser für Fremde). Troppau
1862, s. 170. Autor ovšem připomněl
i Kneifelovu zmatenou smyšlenku,
že hrad vystavěl v 10. století údajný
markrabě Johann Friedrich, syn domnělého hraběte Siegfrieda
z Riegesheimu.

25) Tamtéž, s. 170–171.

26) Souvislosti demolice zmapoval a výstižně popsal P. Šopák, Epilog
opavského zámku v ohnisku urbanistických a monumentických
snah přelomu 19. a 20. století, in: H. Míketová – K. Müller a kol.,
Opavský zámek. Opava 2012, s. 16–19.

Obr. 8: Zaměření opavského zámku (přízemí) před plánovanou demolicí z února 1891, perokresba (ZA v Opavě, fond Zemská školní rada Opava, kart. 405).

27) V. Prasek, Das Liechtenstein'sche Schloss in Troppau. Troppauer
Zeitung 106/278, 4. 12. 1891, s. 1–2; 106/282, 10. 12. 1891, s. 1–2;
106/285, 13. 12. 1891, s. 1–2; 106/291, 20. 12. 1891, s. 1–2; 106/293,
23. 12. 1891, s. 1–2; 107/23, 29. 1. 1892, s. 1–2; 107/25, 31. 1. 1892,
s. 1–2; 107/39, 18. 2. 1892, s. 1–2; 107/89, 17. 4. 1892, s. 1–2; 107/91,
21. 4. 1892, s. 1–2.

28) Edice viz J. Kapras ed., Pozůstatky knih zemského práva knížetství

Obr. 9: Výškový pohled na výstavní budovu Slezského zemského muzea, Učitelův ústav a objekt dnešního Müllerova domu, pohlednice, 30. léta 20. století. Budova Slezského zemského muzea byla v letech 1893–1895 postavena zčásti v místech zasypaného městského příkopu, Učitelův ústav (dnes Mendelovo gymnázium) z let 1896–1899 zaujal místo zbořeného zámku – někdejšího hradu. Objekt dnešního Müllerova domu v prostoru bývalého předhradí, uchovávaný ve své hmotě středověké stavební konstrukce, představuje jedinou dochovanou nadzemní součást hradního areálu (SZM, FP, inv. č. FP13475).

ších historických okolností usoudil, že hrad nechal vystavět opavský přemyslovský vévoda Přemysl I. v letech 1428–1431, respektive v intervalu let 1420–1430.²⁹⁾ Cenným se stal jeho schematický plán zámku, v jehož hmotě Prasek správně identifikoval dvě nárožní hranolové věže na jižní straně, polohu původní brány jádra a vyznačil také v hradbách propusti, které sloužily k průtoku vody mezi městskými a hradními příkopy.³⁰⁾ S Praskovým závěry o době vzniku opavského hradu nesouhlasil jiný opavský gymnaziální profesor, Josef Zukal. V jediné půlvěťě precizně vystihl, že objekt „kníže Přemek okolo r. 1400 zbudoval.“³¹⁾ Zukal byl fenomenálním znalcem archivních pramenů a dobře věděl, co píše, ale svůj soud pohříchu nijak nezduvodnil a tak se na něj časem pozapomnělo. Když potom po 2. světové válce sepsal stěžejní historickou studii o opavském hradě/zámku archivář Stanislav Drkal,³²⁾ znovu opakoval Praskův údaj o první zmínce o hradu z roku 1431. Drkalovy zásluhy přitom zůstaly nepopíratelné v líčení mladších, zvláště raně a pozdně novověkých dějin stavby a v upozornění na plánovou dokumentaci uchovanou v opavských archivech. Avšak namáhavou cestu k objasnění data vzniku objektu bylo potřeba zopakovat. Rudolf Gudrich se domníval, že hrad byl vystavěn v roce 1417, zjevně však šlo jen o dedukci založenou na listině potvrzující transfer dvou oltářů z Hradce nad Moravicí do Opavy.³³⁾ Krok vpřed potom znamenal poznatek Františka Šiguta, že hrad v Opavě zachytila již listina vévody Přemysla, údajně z 8. července 1413.³⁴⁾ Z analýzy

opavského II. Desky zemské 1. (1431–1536). Historický archiv 31. Praha 1908 (dále jen ZDOP II), s. 11–12, č. 1, fol. Or–Ov: „Actum... in novo castro...“

29) V. Prasek, 1891, o. c. v pozn. 27, 106/278, 4. 12. 1891, s. 2; 106/282, 10. 12. 1891, s. 1–2.

30) Týž, 1892, o. c. v pozn. 27, 107/91, 21. 4. 1892, s. 2.

31) J. Zukal, Paměti Opavské. Črty kulturní a místopisné. Opava 1912, s. 33.

32) S. Drkal, Historie opavského zámku, in: A. Grobelný – B. Sobotík edd., Opava. Sborník k 10. výročí osvobození města, Ostrava 1956, s. 134–164.

širších historických okolností Šigut dovodil, že hrad nechal Přemysl vystavět v rozmezí let 1403–1413.³⁵⁾ Ale v roce 1997 bylo upozorněno na nedochovanou listinu ze 17. srpna 1404, v níž český král Václav IV. jako lenní senior potvrdil, že vévoda Přemysl I. Opavský své manželce Anně z Lucku pojistil věnou zástavu na hradě v Opavě i s příkopem před městskou Ratibořskou bránou a s lovem ryb, se dvěma mlýny, z nichž jeden pracoval u hradního příkopu a druhý ležel u vsi Branky, a s komorní vsí Kylešovicemi.³⁶⁾ To autory stati přivedlo k dataci vzniku hradu do doby kolem roku 1400 a bádání tak po téměř stovce let dospělo k tomu, co věděl Josef Zukal už na přelomu 19. a 20. století.³⁷⁾ Spektrum známých středověkých písem-

ných pramenů týkajících se opavského hradu se od té doby nerozšířilo o žádný údaj sahající hlouběji do minulosti.

V roce 2000 byla bádáním otevřena otázka stanovení spodní časové hranice, tedy data, po němž mohl být hrad v Opavě vybudován. Historici již od 19. století znali smířčí dohodu mezi prvním opavským vévodou Mikulášem, nemanželským synem českého krále Přemysla Otakara II., a opavskými měšťany z 3. dubna 1284, v níž vévoda, mimo jiné, měšťanům slíbil, že nevstaví ani nezaloží uvnitř městských hradb ani v hranicích města (moderním jazykem řečeno: na katastru Opavy) žádné opevnění.³⁸⁾ I když slib byl vázán jen na Mikulášovu osobu a jeho smrtí v červenci 1318 de facto vypršel, absence písemných zmínek o nějakém hradě v Opavě po zbytek 14. století, archeologické doklady o dřevěné sroubené zástavbě příměstského charakteru vystavěné zde ještě na přelomu první a druhé čtvrtiny 14. století³⁹⁾ a skutečnost,

33) R. Gudrich, Kronika obce Kylešovic I. Opava 1932, s. 9.

34) Listina byla ve skutečnosti sepsána a zpečetěna v den sv. Alžběty, tedy 19. listopadu 1413; srov. edici v F. Šigut ed., Opavský listinář. II. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae. (1402–1417). Opava 1962 (dále jen OL II), s. 19–21, č. 26, tam s chybným datem 8. července 1413.

35) Tamtéž, s. 21, pozn. 4.

36) A. Sedláček ed., Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480. Historický archiv 39. Praha 1914, s. 71, č. 459. Listina zapadala do série privilegií, která ve dnech 16. a 17. srpna 1404 král vystavil při pobytu ve Vratislavi ve prospěch opavských a ratibořských Přemyslovců; viz Registrum St. Wenceslai. Národní knihovna Praha, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XVI C7, fol. 330v–331v, č. 74.

37) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 17, s. 254.

38) Schlesisches Urkundenbuch. Fünfter Band 1282–1290, ed. W. Irngang, Köln – Weimar – Wien 1993, s. 64–65, č. 83: „... Insuper spondem us sepedictis civibus non solum infra muros civitatis sed nec et in terminis eiusdem civitatis aliquam municionem velle vel debere construere, edificare vel plantare...“

39) J. Juchelka, Výzkum v prostoru ulic Komenského, Praskova a Sněmovní. Příspěvek k problematice opavského hradu, in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2005–2006. Katowice 2007, s. 181–191.

Obr. 10: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, lokalizace zkoumaných ploch s vynesemím identifikovaných středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu. Výřez z digitální katastrální mapy s vloženým geodetickým zaměřením Müllerova domu v úrovni 1. PP a historickým zaměřením zámku z roku 1891 v úrovni 1. NP. Stávající zástavba černou linií s šedou výplní; zaměření zámku modrou linií bez výplně; barevně odlišený archeologické výzkumy a stavebněhistorická dokumentace z let 2005–2021; středověké nadzemní konstrukce tmavě šedě, středověké podpovrchové konstrukce v barvě příslušného výzkumu s tmavě šedým podkresem (úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

že vévodským hlavním sídlem byl jen 8,5 km vzdušnou čarou vzdálený mohutný Hradec (nad Moravicí), naznačují, že s výstavbou opavského hradu se začalo nepříliš dlouho před přelomem 14. a 15. století. Dalibor Prix proto nastolil hypotézu, že impulsem k výstavbě přemyslovské rezidence v Opavě se stala zástava do té doby sídelního Hradce, učiněná krátce před polovinou března 1383.⁴⁰⁾ Tato dedukce následně nebyla literaturou vyvrácena, ale více méně akceptována, třebaže často s odlišně formulovaným zdůvodněním.⁴¹⁾ Širším společensko-historickým souvislostem vzniku a fungování středověkého hradu v Opavě věnoval pozornost od počátku 21. století zejména Martin Čapský.⁴²⁾ Řada jeho postřehů a interpretací se opírala

40) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 481–483. K zástavě srov. revers Voka Jičínského a Lacka Helfštýnského z Kravař z 16. března 1383, Zemský archiv (dále jen ZA) Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 7, sign. A I-16, ověřený opis.

41) Viz např. M. Čapský, Opava v pozdním středověku, in: K. Müller – R. Žáček a kol., Opava. Historie, kultura, lidé. Dějiny slezských měst. Dějiny českých, moravských a slezských měst. Praha 2006, s. 96–136, tam s. 99–100; týž, K počátkům opavského hradu, in: H. Miketová – K. Müller a kol., Opavský zámek. Opava 2012, s. 7–9; F. Kolář, Proměny opavského městského opevnění v čase. Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 56–79, tam s. 56.

42) M. Čapský, „... Okna sklená, ale některá kolečka od povětří vybita...“ Reflexe rozpadu zeměpanské rezidenční sítě na pozdně středověkém Opavsku, in: L. Bobková – J. Konvičná edd., Korunní země

o důvěrnou znalost osobnosti stavebníka hradu – vévody Přemysla.⁴³⁾ Autor ovšem v jednom z příspěvků zpochybnil, že by vydání listiny krále Václava IV. ze 17. srpna 1404 souviselo s dokončením opavské Přemkovy rezidence. Mínil, že vystavení věnné záruky litevským Gediminovcům bylo diktováno jejich obavou, zda „nedochází ke krácení Anniných práv.“⁴⁴⁾ To sugerovalo představu, že objekt byl vybudován neobyčejně rychle, asi již v polovině 80. let 14. století či kolem roku 1386.⁴⁵⁾ Přesto se dnes zdá, že na místě je jistá zdrženlivost. Martin Čapský připomněl, že v roce 2002 Marek Starý na základě listiny z 28. března 1386 posunul první sňatek vévody Přemysla Opavského s volyňskou princeznou Annou z Lucku do sklonku roku

v dějinách českého státu III. Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Praha 2007, s. 187–206.

43) Viz M. Čapský, Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků. Brno – Opava 2005, k opavskému hradu zvláště s. 131–138.

44) M. Čapský, 2012, o. c. v pozn. 41, s. 9.

45) I. Korbelářová, Dvorská kultura, in: I. Korbelářová – M. Zezula edd., S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři. Opava – Ratibor 2018, s. 33–45, tam na s. 33. Naopak rezervované se k době výstavby hradu vyjádřili třeba J. Juchelka, o. c. v pozn. 39, s. 189–190; S. Králová, Opava (k. ú. Opava-Město, okres Opava), in: Přehled výzkumů 57/2, Brno 2016, s. 305–306; P. Kozák, Inventář knížecího zámku v Opavě z roku 1544, in: Sborník Zemského archivu v Opavě, Opava 2017, s. 182–201, tam s. 184; nebo V. Razím, Středověká opevnění českých měst 3. Katalog Morava a Slezsko. Praha 2019, s. 235, 238, 240.

Obr. 11: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, rekonstrukce předpokládaného rozsahu středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu ve fázi II. a III. (80.–90. léta 14. století – 1. polovina 15. století). Výřez z digitální katastrální mapy s vloženým geodetickým zaměřením Müllerova domu čp. 1 v úrovni 1. PP a historickým zaměřením zámku z roku 1891 v úrovni 1. NP. Stávající zástavba černou linií s šedou výplní; zaměření zámku modrou linií bez výplně; barevně odlišeny archeologické výzkumy a stavebněhistorická dokumentace z let 2005–2021; tmavě šedě středověké konstrukce v úrovni 1. NP (úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

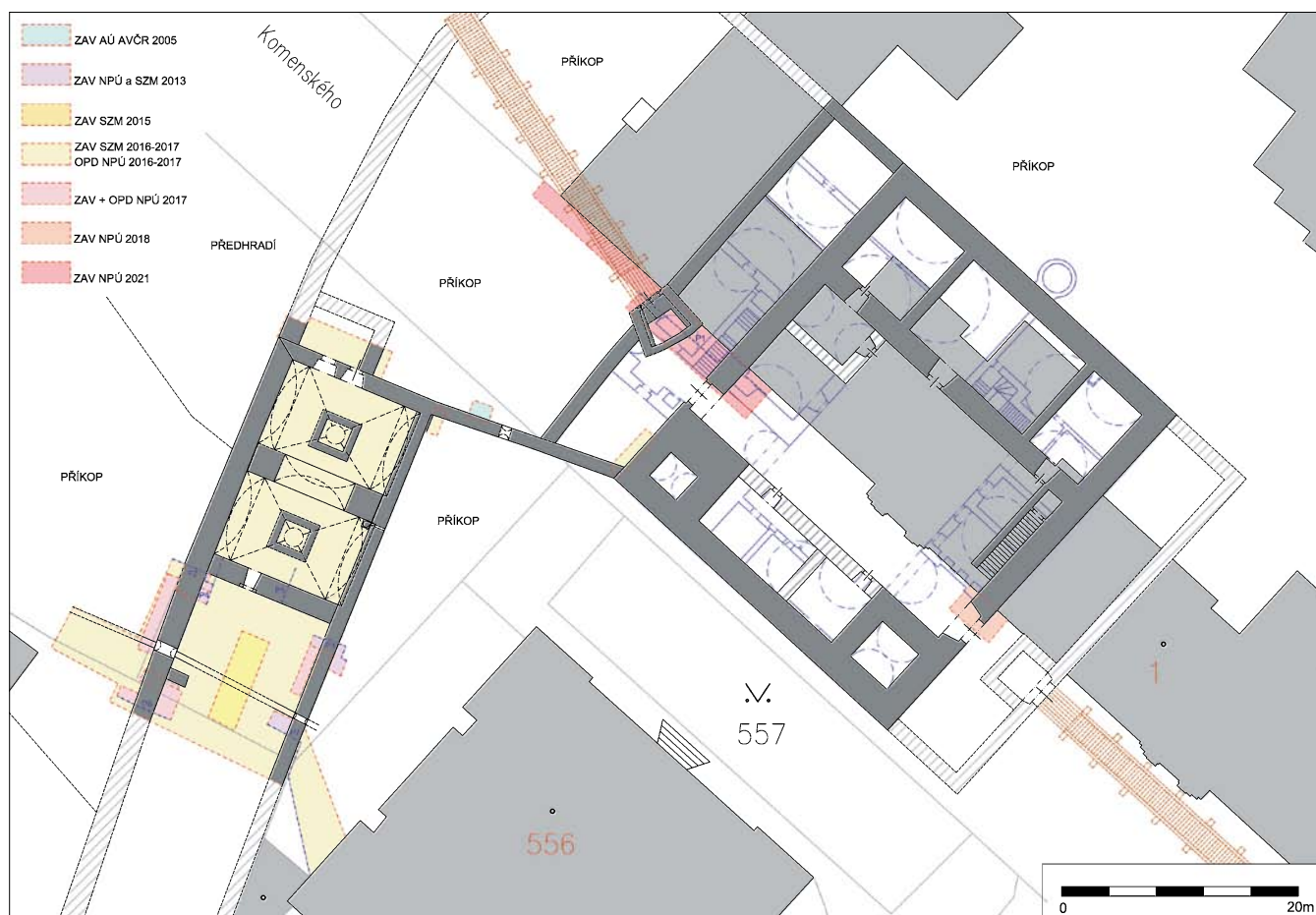
1385 nebo prvních měsíců roku 1386.⁴⁶⁾ Nelze pochybovat, že ony záruky na Anninu věnnou zástavu musel Přemysl složit již v době svatby a bylo-li s odstupem asi osmnácti let pojištění věna znovu kodifikováno, předcházela mu jistě nějaká změna.⁴⁷⁾ Pro absenci písemných dokladů nevíme, na jakých statcích bylo Annino věno zprvu Přemyslem zaručeno, ale bylo-li asi v letech 1403–1404 upraveno, což

si vyžádalo nový souhlas českého krále s jeho pojištěním na opavském hradě ze 17. srpna 1404, můžeme usuzovat, že vážným podnětem bylo právě čerstvé dokončení výstavby hradu, včetně jeho zázemí, k němuž náležel vévodský mlýn. I když je nesporné, že opavský hrad patřil k menším knížecím rezidencím, vybudování celého areálu s mohutnými příkopy, hradbami, věžemi, dalším vybavením a s potřebným provozním a hospodářským zázemím jistě celkově zabralo více než dva či tři roky. Přičteme-li k tomu dále, že není jasné, kdy přesně se po roce 1383 začalo se stavbou – ještě v letech 1383–1389 Přemysl postupně splácel nemalé dluhy a vyrovnával nejrůznější pohledávky –, lze připustit, že v rámci již dříve stanoveného maximálního intervalu let 1383–1404 se výstavba opavského hradu nejpravděpodobněji vměstnala do let 1390–1403.⁴⁸⁾

46) M. Starý, Anna „von der Luczka“. (K původu první manželky vévody Přemysla I. Opavského), in: M. Starý, ed., *Genealogia ac heraldica Bohemica*. Praha 2002, s. 57–65.

47) Srov. např. vystavení věnných záruk, souhlasy českého krále Václava IV. a následné změny a úpravy týkající se manželství Přemyslova synovce Jana II. Opavského a Ratibořského s Gediminovou Helenou Litevskou z 16. ledna 1407, 15. května 1407, 28. listopadu 1407, 15. května 1411 a 15. listopadu 1412; F. W. de Sommersberg, *Silesiacarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti, accedunt codicis Silesiae diplomatici specimen, et diplomatarium Bohemo-Silesiacum, quibus ut historia ab origine gentis usque ad imperium augustissimi et invictissimi Caroli VI. Lipsiae 1729*, s. 951, č. 49; *týž*, *Silesiacarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti: quibus historia ab origine gentis ad obitum usque d. Imperatoris Rudolphi II. Germaniae: Hungariae: Bohemiaeque regis potentissimi speciatim recensetur: accedunt Tabulae Genealogicae*. Lipsiae 1730, *Mantissa diplomatum. Ducatus Silesiae litterae*, s. 87–88; *Codex diplomaticus Poloniae quo continentur privilegia ducum Silesiae*. Kodeks dyplomacyjny Polski obejmujący przywileje książąt szlaskich. IV, edd. M. Boniecki – M. Bobowski, Warszawa 1887, s. 21–23, č. 15; s. 24–26, č. 16; s. 26–27, č. 17. Srov. M. Starý, K původu Heleny Litevské, manželky vévody Jana II. Ratibořského, *Genealogické a heraldické listy XX/2–3*, 2000, s. 41–44.

48) Podobně např. M. Čapský, *Život u hradb. Opavský hrad*, in: F. Kolář ed., *Opavské hradby*. Opava – Ostrava 2013, s. 138–145, zde s. 142. Ostatně se stavbou kaple sv. Kříže na Ratibořském předměstí Přemysl rovněž započal až roku 1390; ke kapli srov. D. Prix, *Poznámky k rekonstrukci původní podoby kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách*, *Umění XXXVIII*, 1990, s. 335–337; *týž*, *Výsledky stavebně historického průzkumu kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách*, *Průzkumy památek II*, č. 2, 1995, s. 59–66; *týž*, *Kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách a její vztah k slezské architektuře ve druhé polovině 14. století*, *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické* 45, 1996, s. 193–213. Do širšího kontextu Přemyslovy vlády v Opavsku a souvislostí s výstavbou hradu v Opavě zařadil kapli sv. Kříže M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 109–112; také *týž*, 2012,

Obr. 12: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, rekonstrukce předpokládaného rozsahu středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu ve fázi IV. (1. polovina 15. století). Výřez z digitální katastrální mapy s vloženým geodetickým zaměřením Müllerova domu čp. 1 v úrovni 1. PP a historickým zaměřením zámku z roku 1891 v úrovni 1. NP. Stávající zástavba černou linií s šedou výplní; zaměření zámku modrou linií bez výplně; barevně odlišeny archeologické výzkumy a stavebněhistorická dokumentace z let 2005–2021; tmavě šedě středověké konstrukce v úrovni 1. NP (úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Přemyslův hrad v Opavě se tedy nejpozději počátkem 15. století stal – vedle Hradce nad Moravicí – jednou z hlavních vévodských rezidencí v zemi. Přemysl jej však krátce před 17. srpnem 1404 postoupil své choti, vévodkyni Anně.⁴⁹⁾ Po brzkém Annině skonu († asi nedlouho před 30. listopadem 1407)⁵⁰⁾ se opavský hrad vrátil do Přemyslových rukou⁵¹⁾ a vévoda jej využíval až do své smrti 28. září 1433.⁵²⁾ Poté opavské sídlo krátce mezi 29. zářím 1433 až 2. únorem 1434 drželi pravděpodobně společně Přemyslovi synové, ale po rozdělení země zůstal hrad v Opavě v rukou mladších bratrů Viléma a Arnošta,⁵³⁾ zatímco nejstarší Václav si ponechal Hradec nad Moravicí. Vilém hrad udržel i při dalších děleních komorního ma-

o. c. v pozn. 41, s. 8–9.

49) A. Sedláček ed., o. c. v pozn. 36, s. 71, č. 459.

50) Srov. Registrum St. Wenceslai, o. c. v pozn. 36, fol. 12r–15v, č. 8.

51) Viz např. ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 1014, Kopíř oltářních nadací opavských kostelů z let 1295–1672, fol. 109v–111r; ZDOp II, s. 11–12, č. 1, fol. 0r–0v.

52) ZA Opava, fond Josef Zukal, inv. č. 208aII, Chronik Fürstenstein, fol. 14v. Věna dalších Přemyslových manželek, Kateřiny Minsterberské a Heleny Bosenské již nebyla pojištěna přímou držbou opavského hradu; alespoň dochované písemné zprávy se o ničem takovém nezmiňují.

53) Viz k 20. lednu 1436, F. Šigut ed., Opavský listinář. III. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae. (1422–1440). Opava 1967 (dále jen OL III), s. 41–42, č. 51; k 21. lednu 1436, OL III, s. 40–41, č. 50; k 25. dubnu 1436, OL III, s. 42–43, č. 52.

jetku opavských Přemyslovců v letech 1442, 1448 a kolem roku 1450.⁵⁴⁾ Další vlastnictví po Vilémově skonu († 23. října 1452) však zůstává nejasné pro nedostatek písemných pramenů. Zdá se, že po bratrově smrti se v držení hradu uvázal opavský a minsterberský vévoda Arnošt, ale už před 27. červnem 1457 většinu svých částí opavského vévodství, zřejmě včetně hradu v Opavě, prodal vévodovi Boleslavu V. Opolskému.⁵⁵⁾

Rezidenční význam hradu v Opavě tak notně poklesl, neboť Bolko Opolský se v Opavě zdržoval jen příležitostně a krátkodobě. Nejinak tomu bylo po jeho smrti († v květnu 1460), kdy se opavský hrad od smlouvy z 15. srpna 1460 nacházel v rukou českého krále Jiřího z Poděbrad.⁵⁶⁾ Patrně nikoliv náhodou proto koncem 50. až počátkem 70.

54) Viz k 1. květnu 1442, Archiwum Państwowe Wrocław, fond Zbiór Klosego, inv. č. 102, sign. 97, č. mikrofilmu T 79465, Memorabilia conventus s. Wenceslai Oppaviensis fratrum ordinis praedicatorum, pag. 42 („... Datum Oppaviae in Arce nostra...“). Srov. A. Sedláček, Ein Beitrag zur Geschichte der Herzoge von Troppau-Münsterberg, Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens XLVIII, 1914, s. 151–159, zde s. 155.

55) Srov. ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 23, sign. A XXVIII-2. K Bolkovi Opolskému nověji D. Radek, Bolek V. Opolský (okolo 1400 – † 1460). Život a legenda. Opava 2018.

56) Srov. Registrum St. Wenceslai, o. c. v pozn. 36, fol. 179v–180v; souhrnně P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285, 490–497.

let 15. století v Opavě vystupují opavští hejtmáni, kteří v nepřítomnosti zeměpánů spravovali komorní statky.⁵⁷⁾ U nich však nemáme jistotu, zda na hradě jen úřadovali, anebo i sídlili. Přinejmenším Žibřid Donát z Velké Polomi totiž disponoval vlastní tvrzí ve Velké Polomi, vzdálenou jen 15 km od Opavy, a o dalším ze zástupců zeměpanské moci, Bernardu Bírkovi z Násile zase víme, že v Opavě vlastnil výstavný dům nedaleko farního kostela, nazývaný „Hrádkem“.⁵⁸⁾ Král Jiří opavský hrad navštívil jen v lednu 1464 a 16. prosince 1465 opavské vévodství postoupil svým synům Viktorínovi, Jindřichovi Staršímu a Hynkovi,⁵⁹⁾ kteří paralelně již před 26. lednem 1464 vykoupili zbytek města a příslušný díl Opavska od přemyslovského vévody Jana Opavského a Hlubčického.⁶⁰⁾ Královi synové se v Opavě rovněž objevovali jen sporadicky a rezidenční úloha opavského hradu se obnovila teprve poté, co se 9. března 1472 smlouvou v Poděbradech Jiřího potomci podělili o rodové majetky a Viktorín z Kunštátu a Poděbrad získal opavské vévodství, včetně jmenovitě uvedeného hradu v Opavě.⁶¹⁾ Jen hypoteticky předpokládáme, že Viktorín, který do Opavy přesídlil po propuštění z uherského zajetí asi počátkem roku 1473, nechal tamní hrad postupně upravit a přizpůsobit svým potřebám (viz dále). Jako sídlo jej využíval do pozdního jara 1485, kdy se smlouvou z 12. května 1485 opavského vévodství vzdal ve prospěch českého a uherského krále Matyáše Korvína.⁶²⁾ Král se pochopitelně v Opavě nezdržoval a hrad spravoval prostřednictvím dosazených hejtmánů, z nichž je např. k 6. prosinci 1486 doložen uherský šlechtic Štefan Tho-

mory.⁶³⁾ O mnoho lépe na tom bývalá rezidence nebyla ani po Matyášově smrti († 6. dubna 1490), kdy se opavským vévodou stal jeho nemanželský syn Jan, vesměs se ale zdržující v Uhrách. Roku 1501 převzal Opavsko s hradem v Opavě český král Vladislav II. Jagellonský, který je obratem postoupil svému bratrovi Zikmundovi. Ten do Opavy téměř každoročně v letech 1502–1505 alespoň na krátko zavítal a jeho vzácné dochované dvorské účty prozradily, že nechal příležitostně sídlo udržovat v dobrém stavu.⁶⁴⁾ Avšak po jeho odchodu do Polska na královský trůn počátkem roku 1507 opavský hrad úlohu zeměpanské rezidence opět ztratil a nadále byl spravován dosazenými hejtmany⁶⁵⁾ a od roku 1515 opakovaně zastavován.⁶⁶⁾

POZNATKY O STAVEBNÍ PODOBĚ OPAVSKÉHO HRADU

Zatímco výstavba opavského vévodského hradu – v 16. století přeměněného na zámek – zabrala několik let v závěru 14. století, jeho zánik byl záležitostí necelých čtyř měsíců na konci 19. století. Opavský zámek, snesený na přelomu let 1891 a 1892, byl jednou z nejceněnějších památek demolovaných v rámci urbanistické proměny historického jádra města v posledních desetiletích 19. století.⁶⁷⁾ Zánik hmotné podstaty objektu a razantní proměna jeho bezprostředního okolí představují stěžejní limitující faktory při posuzování podoby a stavebního vývoje hradu ve středověku (obr. 9). Základní představu o dispozici hradu a jeho původním vzhledu tak, kromě nepočetných středověkých písemných zmínek, umožňují především písemné prameny raného novověku, dobová ikonografie a v neposlední řadě archeologická zjištění.

Přehled pramenů

Hrad, potažmo zámek, zobrazuje ve více či méně schematizované podobě většina historických vedut Opavy. Nejstarší je dřevorez Johanna Willenbergera z doby před rokem 1593, zachycující ještě středověký hrad před pozdní renesanční přestavbou, s palácem a dvojicí nárožních věží (obr. 2).⁶⁸⁾ Rámcovou podobu zámku po renesanční přestavbě zohled-

57) Souhrnně a výstižně P. Kozák, Úřad zemského hejtmána v proměnách středověkého Opavska, in: L. Bobková – M. Čapský – I. Korbelářová a kol. edd., Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa VII. Opava 2009, s. 127–149, zvláště s. 144–145. Prvním známým správcem opavského komorního statku, dosazeným vévodou Bolkem Opolským byl slezský šlechtic Mikuláš z Logowa, zmíněný 4. května 1458, J. Kapras, ed., Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského I. Kniha přední (1413–1484), Historický archiv 28. Praha 1906 (dále jen ZDOP I), s. 60, č. 548: „Ja Mikulass Logowsky, starosta w Oppawie...“ Ještě před 29. únorem 1460 Bolko do úřadu dosadil rytíře z Opavska, Žibřida Donáta z Velké Polomi, viz Státní okresní archiv Opava (dále jen SOKA Opava), fond Archiv města Opava, inv. č. 128, sign. XI-1: „... Zibřida z Welike Polomie w ti czasy Starosti w Oppawie...“; též k 21. dubnu 1460, SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 218, sign. IBb19, kopiář městských privilegií, fol. 108r–108v: „... Panossy Zybrzyda z Polomie, w ty czasy Starosty Oppawskiego...“

58) SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 30, sign. XIII-5. K Bernardu Bírkovi zevrubně P. Kozák, Z dolnoslezské Olešnice do hlavního města Českého království. Pozoruhodný život opavského zemského hejtmána Bernarda Bírky z Násilí († 1483), in: J. Brňovják – W. Gojniczek – A. Zářický edd., Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek). Katowice – Ostrava 2011, s. 107–130.

59) C. Grünhagen – H. Markgraf edd., Lehn- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter II. Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 16. Leipzig 1883, s. 156–158, č. 36.

60) Srov. Národní archiv (dále jen NA) Praha, fond Řád maltézských rytířů, inv. č. 2018, sign. Jo XXXIX Op. 33.

61) F. Palacký ed., Zápisy knížat Minsterberských v Olešnici od r. 1454 do 1489. Archiv český čili staré písemné památky české i moravské z archivův domácích i cizích I. Praha 1840, C. II, s. 297–319, tam na s. 300–306, č. 4: „... najprvé město a hrad Opawa...“.

62) F. Palacký ed., o. c. v pozn. 61, s. 313–314, č. 10. Pozdější nároky pánů z Kunštátu na opavský hrad, zmíněné např. 22. srpna 1487 (tamtéž, s. 316–317, č. 12) už nedošly naplnění.

63) ZA Opava, o. c. v pozn. 52, fol. 63v.

64) P. Kozák ed., Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmána Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507. Kritická edice. Rationes curiae Sigismundi Iagellonici, ducis Glogoviensis et Opaviensis, Silesiae et Lusatiarum summi capitanei de annis (1493) 1500–1507. Editio critica. Praha 2014. Srov. též např. SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 218, sign. IBb19, fol. 10r–11r, 98r–99r, č. 75; ZA Opava, fond Klarisky v Opavě, inv. č. 34a, inv. č. 34, sign. A XII.

65) Viz např. SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 218, sign. IBb19, fol. 65v–66v, č. 48: „... Pana Hanusse Vnuwierda z welikeho Logosse, w ty czasy starosty na zamku Oppawskem...“ Jen ojedinele do Opavy zavítal král Vladislav Jagellonský, doložený ve městě 21. a 22. dubna a 14. května 1511, viz ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 92, sign. B III-3, inv. č. 92a, sign. XIV-10, inv. č. 92 b, sign. XIV-10, přičemž můžeme spekulovat, že využil k pobytu opavský hrad.

66) Přehledně S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 145–151; H. Miketová, Opavský hrad/zámek do třicetileté války, in: H. Miketová – K. Müller a kol., Opavský zámek. Opava 2012, s. 9–11, tam s. 10–11.

67) K dobovým souvislostem transformace historického intravilánu Opavy viz P. Šopák, o. c. v pozn. 26, s. 16–21.

68) Slezské zemské muzeum (dále jen SZM), FP, inv. č. A 73. 430. K vyprávění hodnotě zobrazení P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 290.

ňuje plán obléhání města Opavy císařským vojskem v roce 1627, vyhotovený vojenským inženýrem v císařských službách Felicem Florianim (obr. 3).⁶⁹⁾ Naproti tomu nejdetailnější vyobrazení nabízí cenný pohledový plán opavského zámku s okolím z doby kolem roku 1650, doplněný samostatným popisem (obr. 4).⁷⁰⁾ Z hlediska určení dispozice hradu a pokusu o rekonstrukci jeho středověkého stavu jsou důležité půdorysné plány přízemí a 1. patra objektu, pořízené v 50.–80. letech 19. století v souvislosti se stavebními úpravami bývalého zámku na okresní úřad. Tato dokumentace byla bezprostředně před demolicí zámku v roce 1891 doplněna precizním zaměřením objektu, zahrnujícím opět půdorys přízemí (obr. 8) a patra a navíc také řez objektem, vedený ve směru severovýchod–jihozápad.⁷¹⁾ Prostorové souvislosti hradu/zámku s předhradím/předzámčím ve vztahu k městskému opevnění a okolní zástavbě pak ozřejmují dobové mapy a situační plány z poslední čtvrtiny 18. a z 19. století (obr. 7).⁷²⁾

Dochované středověké písemné zmínky⁷³⁾ se většinou omezují na prosté konstatování existence hradu v daném období, např. v datačních formulích listin z 19. listopadu 1413 („...Actum et datum in Castro nostro Oppauiensj...“),⁷⁴⁾ z 21. listopadu 1431 („... in novo castro...“),⁷⁵⁾ nebo z 20. ledna 1436 („... Actum et datum in Castro nostro Oppauiensj...“).⁷⁶⁾ Jindy byl hrad uveden jako orientační bod nebo organizačně nadřazený objekt, jako tomu bylo v listinách z 18. dubna 1484 („...we wsy nassij Kilessowicz ych blízko pod Zamkem nassim Oppawu ležiczy...“),⁷⁷⁾ případně z 25. dubna 1485 („...w Wsy nassi rzeczeney Kilessowicze, pod Miestem a Zamkem nassym Oppawu

69) Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv (dále jen ÖStA Wien, KA), H III b 66, Truppa, Citta in Silesia. K plánu, který jsme dříve pracovníce nazývali „dánský plán“ (poprvé F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 225–226, obr. 19 na s. 186; F. Kolář, Opevnění Opavy v 17.–18. století, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 90–107, tam na s. 92–95, pozn. 9; viz zejména L. Linhartová, Analýza rytiny historického bojiště Opava. Bakalářská práce na FSv ČVUT. Praha 2012, rkp.; H. Miketová – K. Müller a kol., Opavský zámek. Opava 2012, s. 43; nověji pak P. Hrnčířek, Field fortifications during the Thirty Years' War in contemporary military plans. Nepublikovaný příspěvek prezentovaný 10. června 2019 v rámci konference „Polní opevnění v období třicetileté války v dobových vojenských plánech“ konané v Prachaticích, dostupné z: https://www.academia.edu/45589584/Field_fortifications_during_the_Thirty_Years_War_in_contemporary_military_plans.

70) Plán představuje výřez východní části města s axonometricky ztvárněnou zástavbou, v intravilánu je stěžejním předmětem zájmu zámek s předzámčím, v extravilánu pak zámecký hospodářský dvůr. Zámek je prezentován formou vlepené papírové skládáčky s vykreslenými vnějšími i dvorními fasádami; SZM, UHP, inv. č. U 4059 A. Místo pro legendu zůstalo na plánu prázdné, dodatečně se však podařilo dohledat text přiřazující číslům v plánu příslušný popis; SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 1719, kart. 238. K plánu P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 290.

71) ZA Opava, fond Zemská vláda slezská v Opavě, inv. č. 1015, kart. 147; ZA Opava, fond Zemská školní rada Opava, kart. 405.

72) Viz např. schematický plán opevnění Opavy z konce 18. století (SZM, FP), situační plán zámku a okolí z roku 1885 (ZA Opava, fond Zemská školní rada Opava, kart. 405).

73) Základní souhrn do roku 1474 viz P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 284–285.

74) ZA Opava, o. c. v pozn. 51, fol. 109v–111r, edice viz OL II, s. 19–21, č. 26.

75) ZDOP II, s. 11–12, č. 1, fol. 0r–0v.

76) SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 204, sign. VII-1; edice viz OL III, s. 41–42, č. 51.

77) SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 218, sign. IBb19, Kniha opisů privilegií města Opavy, fol. 110v–111r.

Obr. 13: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Půdorysná situace korun zdí západní části hradu (hlavní hradba, parkánová hradba a relikt věžové brány, mladší stavební konstrukce), v pozadí objekt Müllerova domu, pohled od severovýchodu (foto F. Kolář, 2021).

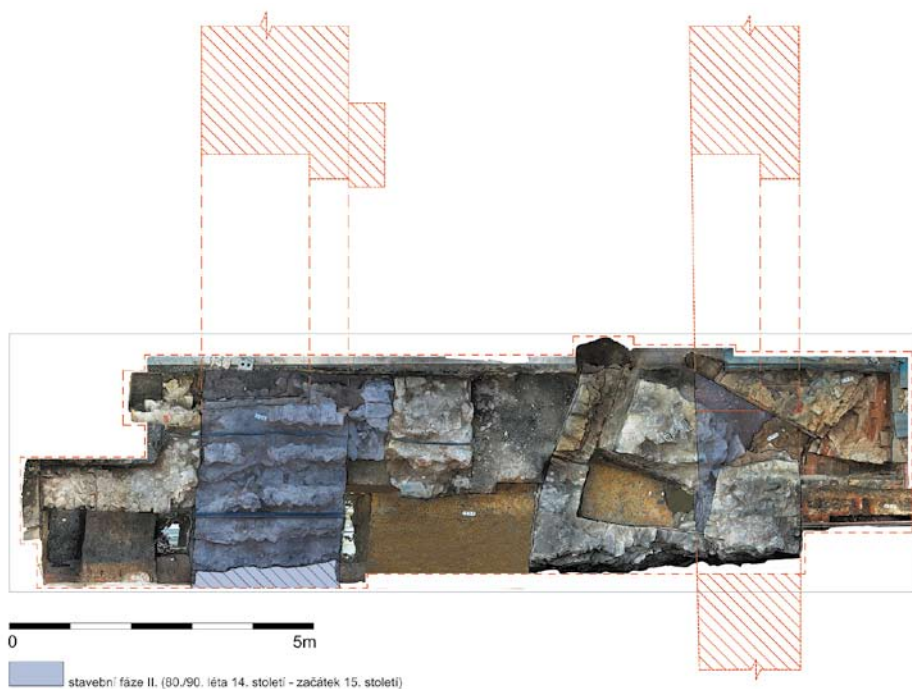
ležiczy...“).⁷⁸⁾ Někdy byl připomenut pouze jako působiště vévodských úředníků, třeba v nedatované listině Jana Korvína, vévody opavského a liptovského, z let 1494–1500 („...Thomanouj Mandlouj sluzebniku nassemu na Zamku Oppawskem...“).⁷⁹⁾ Jen vzácně středověké písemnosti reflektují přítomnost a způsob využití některých veřejných nebo i reprezentativních, případně privátních prostor hradu. Tak zápis v zemských deskách poznamenal, že jednání zemského soudu ve dnech 17. až 20. prosince 1432 se uskutečnilo „...in novo castro in stuba familie...“, protože po požáru Opavy z července 1431 nebylo možné užívat zemskou soudnici v klášteře minoritů.⁸⁰⁾ Později, před 17. prosincem 1485 se část vyjednávání o osudech klimkovického panství odehrávala v menší světnici vévody Viktorína z Poděbrad a Kunštátu („...w malej Swiethniczy na hradie w Oppawie...“⁸¹⁾ a „...w swietnicze na zamku...“).⁸²⁾

78) Tamtéž, fol. 106r–106v.

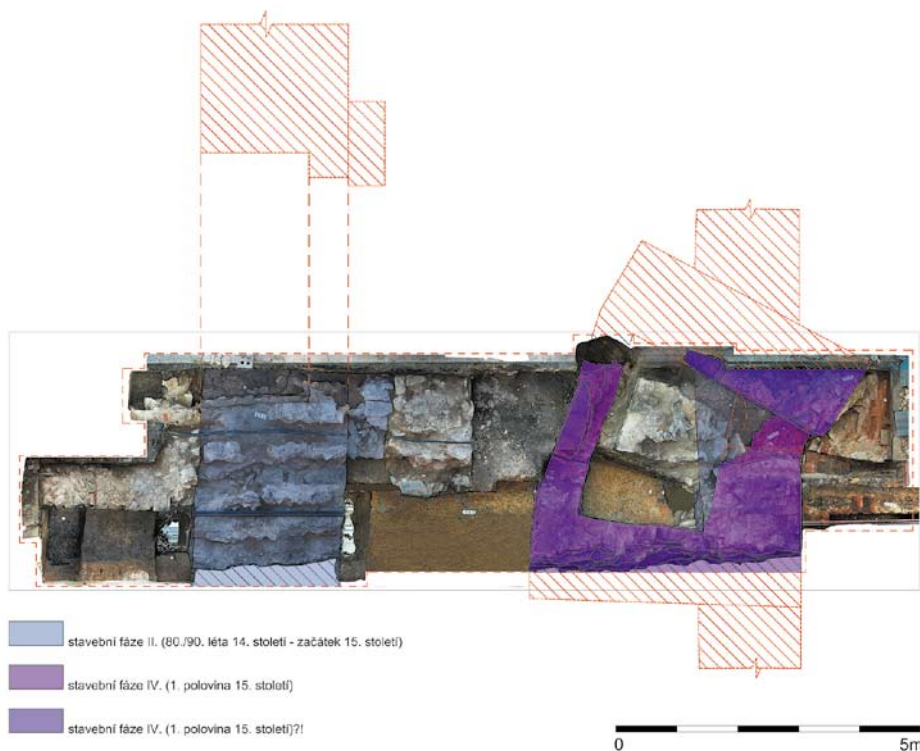
79) ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 81, sign. B IV-23.

80) J. Kapras, ed., o. c. v poz. 57, s. 17, č. 147, fol. 12; F. Kopetzky, Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau 1061–1464, ed. F. Kürschner. Archiv für österreichische Geschichte XLV. Wien 1871 (zvláštní otisk), s. 133, č. 474.

81) Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno), fond Nová sbírka [G 2], sign. 696, Slezsko, kart. 66, č. 696/5ch; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 182, pozn. 4. K souvislostem podrobně M. Čapský, Konstruování (ne)spravedlivého zeměpána. Viktorín z Poděbrad

Obr. 14: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Půdorysná situace korun zdiva západní části hradu, pohled od severovýchodu. Barevně odlišena stavební fáze II. (hlavní a parkánová hradba), červenou čárkovanou linií rekonstrukce předpokládaného půdorysu kulisových bran v hlavní a parkánové hradbě (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 15: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Půdorysná situace korun zdiva západní části hradu, pohled od severovýchodu. Barevně odlišena stavební fáze II. (hlavní a parkánová hradba) a fáze IV. (hranolová branská věž v parkánové hradbě), červenou čárkovanou linií rekonstrukce předpokládaného půdorysu kulisové brány v hlavní hradbě a mladší hranolové branské věže v parkánové hradbě (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

v roli rozhodčího šrotičích sporů, in: M. Nodl – M. Wihoda edd., *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně. Země a kultura ve střední Evropě 8. Brno 2008, s. 147–158.

82) MZA Brno, o. c. v pozn. 81, kart. 66, č. 696/51.

83) Inventář hradu z roku 1544, P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 182–201;

Obecný rámec možné původní podoby hradu, založený především na výpovědi ikonografických pramenů, zpřesňuje několik dochovaných popisů z období raného novověku. Jedná se zejména o inventář hradu z roku 1544, urbáře z let 1586 a 1604, inventář pozůstalosti zástavního pána Karla Basty, hraběte z Chustu, z roku 1612 a zmíněnou separátní legendu k pohledovému plánu opavského zámku s okolím z doby kolem roku 1650.⁸³⁾

Výpověď ikonografických a písemných pramenů ke stavební podobě opavského hradu koriguje, byť dosud v omezené míře, rovněž archeologie. Situační plány zámku a jeho okolí s vyměřením trasy plánované nové silnice (dnes Komenského ulice) z let 1888 a 1891 dokládají (obr. 7),⁸⁴⁾ že archeologizované relikty hradu se nachází především pod vozovkou a chodníky Komenského ulice (jihozápadní partie hradu) a pod nádvořím Mendelova gymnázia (severovýchodní část hradu). Podpovrchové pozůstatky střední partie hradu, tedy nádvoří s částí západního a východního křídla, byly naproti tomu zlikvidovány výstavbou podsklepeného traktu bývalého učitelského ústavu, dnes Mendelova gymnázia, který půdorys někdejšího areálu hradu prořezal ve směru severozápad-jihovýchod.⁸⁵⁾ Tento předpoklad byl potvrzen prozatím čtyřmi záchrannými archeologickými výzkumy

urbáře z let 1586 a 1604, ZA Opava, fond Velkostatek (dále jen Vs) Opava – zámek, inv. č. 2, 3, 4, 5; inventář pozůstalosti Karla Basty z roku 1612, ZA Opava, fond Zemské právo opavsko-krnovské v Opavě, inv. č. 47, kart. 7; legenda k pohledovému plánu opavského zámku a okolí z doby kolem roku 1650, SOKA Opava, o. c. v pozn. 70.

84) ZA Opava, fond Zemská školní rada Opava, č. kart. 405. Plány byly publikovány in: H. Miketová – K. Müller a kol., o. c. v pozn. 69, s. 97, 99.

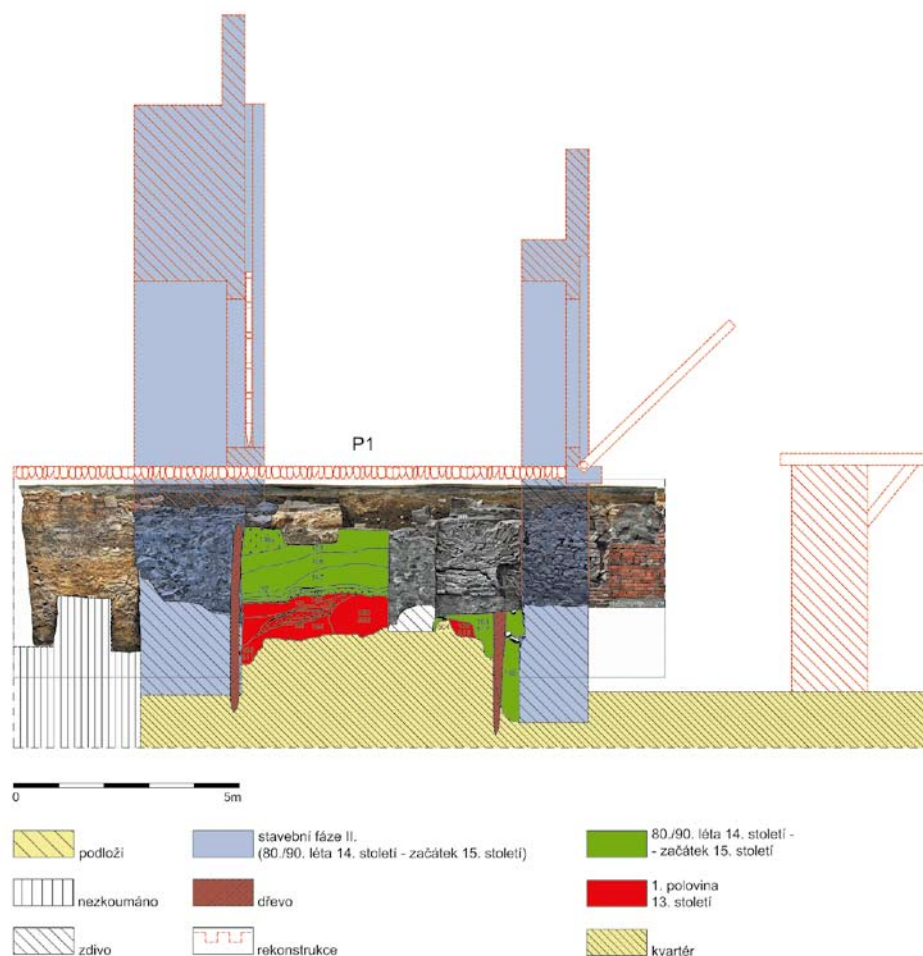
85) V roce 1998 Dalibor Prix předpokládal, že podpovrchové zbytky hradu „větším dílem“ zničila novostavba výstavní budovy Slezského zemského muzea, P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285. Na nepřesné lokalizování archeologizovaných pozůstatků odstraněného hradu laskavě upozornil v roce 2005 opavský archivář Jiří Peterka v soukromé diskusi s odkazem na výše uvedené situační plány s vyměřením nové silnice.

v Komenského ulici (obr. 10–12). V roce 2005, v rámci záchranného archeologického výzkumu Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně (detašované pracoviště Opava) souvisejícího s rekonstrukcí trolejového vedení, bylo v jedné ze sond na zahradě tzv. Müllerova domu čp. 1 (při chodníku na jižní straně Komenského ulice) zachyceno zdivo spojovací hradby mezi hradem a městským opevněním.⁸⁶⁾ Návaznost této spojovací hradby na jihozápadní nároží hradu byla následně zjištěna ve výkopu pro inženýrské sítě, situovaného zčásti ve vozovce a zčásti v chodníku na jižní straně Komenského ulice, dokumentovaného roku 2016 pracovníky Slezského zemského muzea (dále jen SZM).⁸⁷⁾ V roce 2018 realizovalo opavské pracoviště Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě (dále jen NPÚ, ÚOP v Ostravě), záchranný archeologický výzkum související s výměnou dešťové kanalizace v chodníku podél jižní části jihozápadní fasády budovy Mendelova gymnázia. Přitom se podařilo zachytit krátký úsek základového zdiva jihovýchodní hradby hradu a dokumentovat terény, do nichž bylo toto zdivo založeno.⁸⁸⁾ Prozatím poslední

archeologický výzkum v prostoru někdejšího hradu provedlo opavské pracoviště NPÚ, ÚOP v Ostravě, v trase chodníku podél severní části jihozápadní fasády budovy Mendelova gymnázia. Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán sanací obvodového zdiva gymnázia a v sanačním výkopu byly mimo jiné odkryty a dokumentovány dobře dochované pozůstatky základových zdív severozápadní hradby hradu, severozápadní parkánové hradby a torzo hranolové zděné stavby v linii parkánové hradby, pravděpodobně branské věže (obr. 13–17).⁸⁹⁾

Středověké terénní úpravy

Shrneme-li v této souvislosti stručně závěry týkající se doby výstavby středověkého opavského hradu, potom lze konstatovat následující: v zatím přesněji neurčené době po 16. březnu 1383⁹⁰⁾ se rozhodl vévoda Přemysl I., že na

Obr. 16: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Jihozápadní podélný profil P1, fotoplán a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadložím s podpovrchovými relikty zděných konstrukcí západní části hradu. Barevně vyznačen původní terén (červená), souvrství stavebních násypů (zelená), výdřeva stavebních výkopů (hnědá) a zdivo stavební fáze II. (hlavní a parkánová hradba; transparentní šedá); červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby nadzemních partií hlavní a parkánové hradby s dvojicí kulísových bran. Brána v hlavní hradbě zajištěna padací mříží, brána v parkánové hradbě opatřena předpokládaným padacím mostem (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

komorních pozemcích⁹¹⁾ přiléhajících z východu k hlavní městské hradbě v těsném sousedství města Opavy vybudoje novou příměstskou rezidenci. Hlavní etapa výstavby asi zaujala několik let po 7. lednu 1385, respektive po přelomu let 1385/1386, kdy se vévoda oženil, vyplatil z nejtíživějších dluhů a před 2. lednem 1386 i zbavil závazků a potenciálních nároků moravského markraběte Jošta na opavské vévodství.⁹²⁾ Předpokládáme, že výstavba a vybavení rezidence byly ukončeny nedlouho před 17. srpnem 1404, nejspíše kolem let 1400–1403. Archeologické výzkumy z let 2018 a 2021 v Komenského ulici před průčelím gymnázia prokázaly, že místo, které si vévoda Přemysl vyvolil za staveniště budoucí rezidence – tedy terén za městskou hradbou asi z poloviny 13. století, protnutý městským příkopem, jehož počátky sahaly pravděpodobně už před rok 1224⁹³⁾ – bylo oproti intravilánu města položeno níže. Jednalo se o prostor v širší inundaci řeky

86) J. Juchelka, o. c. v pozn. 39, s. 184, 186–187.

87) Dosud nepublikováno.

88) F. Kolář – M. Cejpová – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, Hradní kuchyně na dvorech opavských a ratibořských Přemyslovců, in: I. Korbelářová – M. Zezula edd., S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři. Opava – Ratibor 2018, s. 159–187, tam s. 169.

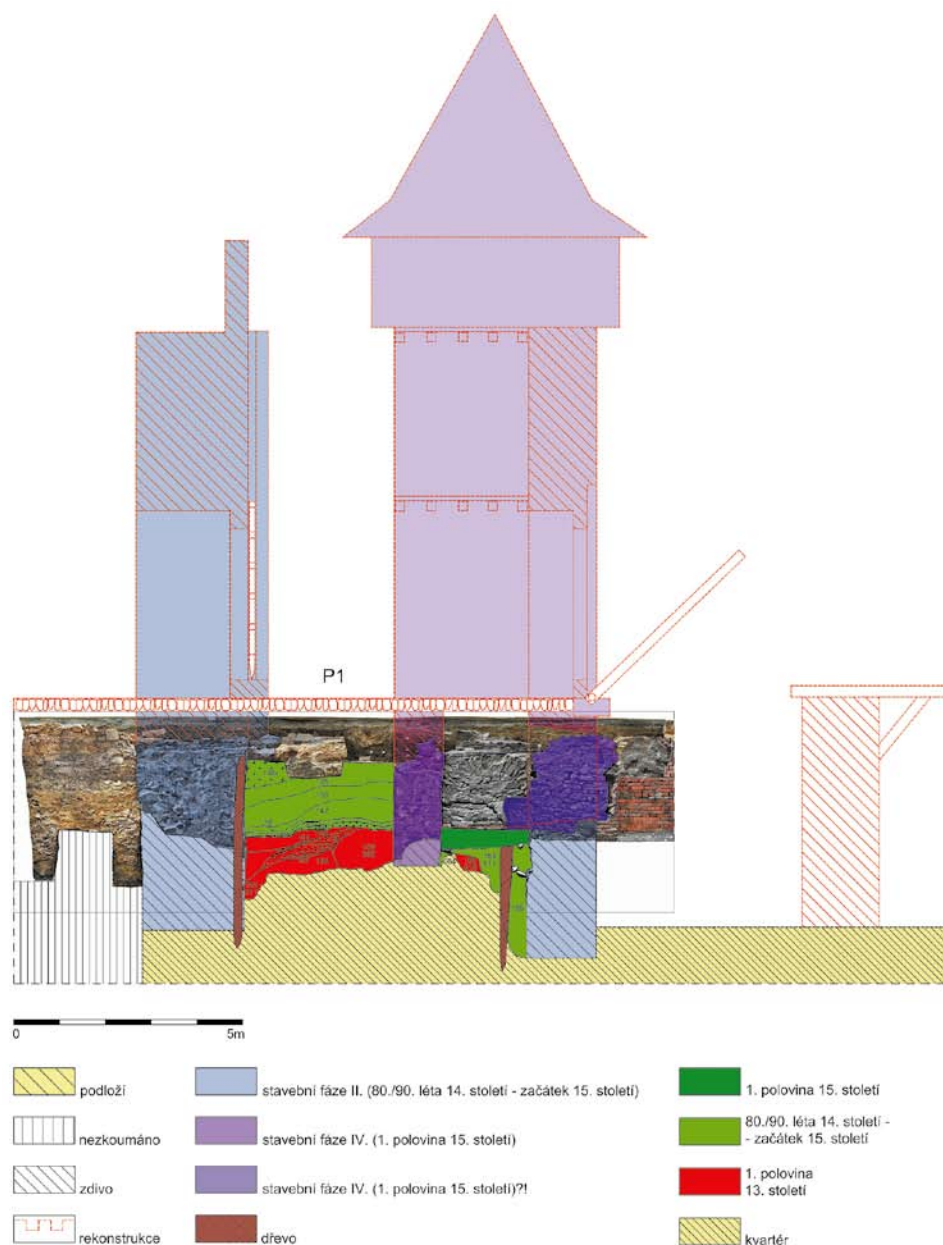
89) Dosud nepublikováno.

90) Srov. ZA Opava, o. c. v pozn. 40.

91) K rozsahu a struktuře komorních majetků u Opavy V. Pohanka, Proměny zeměpanské domény v prostoru středověkého Ratibořského předměstí Opavy, in: Slezský sborník CIX, 2011, s. 5–32.

92) Srov. ZA Opava, o. c. v pozn. 52, fol. 21r.

93) F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 174–249.

Obr. 17: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Jihozápadní podélný profil P1, fotoplán a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadloží s podpovrchovými relikty zděných konstrukcí západní části hradu. Barevně vyznačen původní terén (červená), souvrství stavebních násypů (zelená), výdřeva stavebních výkopů (hnědá) a zdivo stavební fáze II. (hlavní a parkánová hradba; transparentní šedá) a stavební fáze IV. (hranolová branská věž v parkánové hradbě; transparentní fialová); červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby nadzemních partií hlavní a parkánové hradby hradu s branami. Kulisová brána v hlavní hradbě zajištěna padací mříží, věžová brána v parkánové hradbě opatřena předpokládaným padacím mostem (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Opavy potenciálně ovlivňovaný působením vody. Ze severní strany korytem mlýnského náhonu, jenž v daném úseku kopíroval tok řeky, a z jihu pak odpadními a povrchovými vodami z areálu města, odváděnými do městského příkopu propustí či propustěmi v městských hradbách.⁹⁴⁾ Anonymní stavitelé v Přemyslových službách tento nepříznivý faktor kompenzovali tím, že staveniště budoucího hradu vymezili příkopem a následně – s využitím zeminy získané z hloubení příkopu – jej zvýšili mohutnými několika-metrovými násypy natolik,⁹⁵⁾ že naopak povrch příštího nádvoří hradního jádra mírně převyšoval okolí (obr. 16–17).⁹⁶⁾

Parkánová hradba s branami

Svého druhu tarasní zdí, zajišťující tyto násypy, byla na severozápadní a pravděpodobně i jihovýchodní straně areálu hradu parkánová hradba, plnící v těchto místech zároveň funkci eskarpy hradních příkopů. Brána v parkánové hradbě byla zpočátku pravděpodobně kulisová, patrně vybavená jednoduchým padacím mostem. Archeologický výzkum z roku 2021 prokázal, že tato brána byla dodatečně nahrazena vtaženou, asymetricky situovanou hranolovou branskou věží (obr. 14–17, 42–43). Tato věž, pravděpodobně zaniklá již před rokem 1586,⁹⁷⁾ s místností nad průjezdem, mohla stát ještě 8. prosince 1544, kdy inventář hradu zmínil „dvorskou světnici mezi mosty“, v níž byly složeny zásoby železa.⁹⁸⁾ Vyzděná šachta

94) Jedna z odvodňovacích struh v městském intravilánu je znázorněna na pohledovém plánu opavského zámku s okolím z doby kolem roku 1650 (SZMO, o. c. v pozn. 70) a zmíněna v legendě k plánu jako „Špitální příkop“ nebo „Špitální kanál“ (SOKA Opava, o. c. v pozn. 70, zde pod číslem 31 a 35). „Velkou strouhu“ v těchto místech uvedl rovněž daňový registr z konce 17. století, J. Zukal, *Das Stadtgebiet von Troppau am Ende des 17. Jahrhunderts*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens, 1905/1906, s. 7. Také plán nerealizované přestavby opavské bastionové fortifikace z roku 1779 (ÖStA Wien, KA, Karten und Plansammlung IV – Troppau) v těchto místech hradební linie zaznamenal „vyústění městských stok“ („Sortie des Égouts de la Ville“).

95) K problematice zemních prací spojených s budováním hradů a metodice výzkumu jejich pozůstatků v terénu zejména B. Wasik, *Buildownictwo zamkowe na Ziemi Chełmińskiej od XIII do XV wieku*. Toruń 2016, s. 63–127.

96) Archeologické objevy nezachytily podlahové úrovně, ale již těsně

pod povrchem chodníku jen základové partie zdí. Nepočtený keramický materiál získaný při výzkumu v letech 2018 a 2021 v násypových vrstvách hradního staveniště zahrnuje především redeponovanou keramiku rané středověké výrobní tradice (poslední čtvrtina 12. – první polovina 13. století) a tzv. přechodný horizont opavské keramické produkce (rámcově 40.–50. léta 13. století) pocházející patrně z terénů, do nichž byl hlouben hradní příkop. Objevují se zde však rovněž sporadicky zastoupené nálezy keramiky vrcholně středověké produkce (14.–15. století), související s dobou výstavby hradu, viz obr. 50/12–14.

97) V urbáři z června 1586 již není zmíněna; viz ZA v Opavě, fond Vs knížecí Opava, inv. č. 2, sign. Sb. urbářů 28; inv. č. 3, sign. Sb. urbářů 32.

98) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 190. Vágní formulace ovšem připouští alternativu, že onou světnicí byl míněn čeledník na předhradí, doložený v urbáři z roku 1586; srov. F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rošová, o. c. v pozn. 88, s. 170.

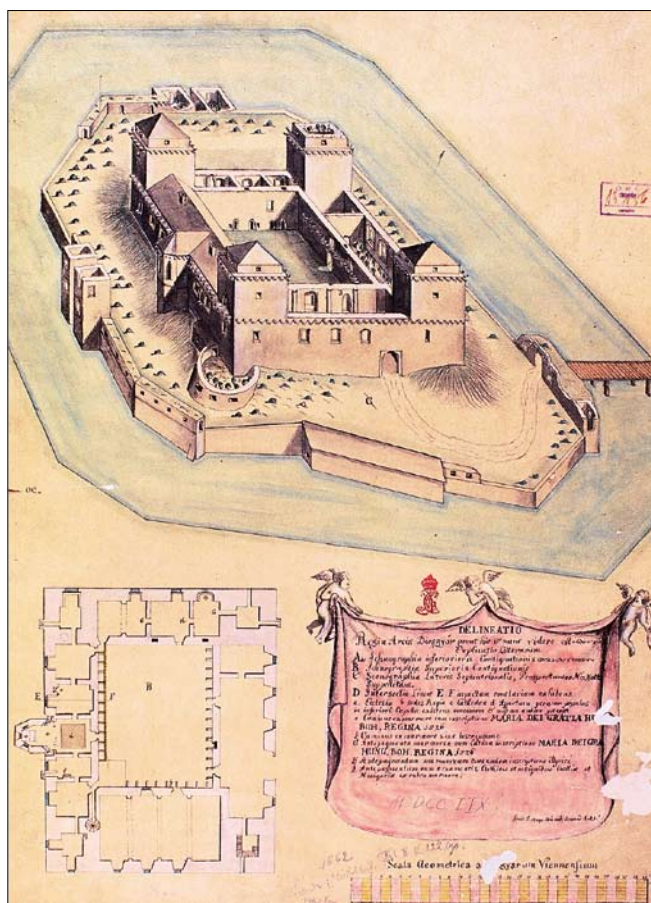
v interiéru naznačuje, že hranolová branská věž v parkánové hradbě mohla být vybavena padacím mostem kolébkové konstrukce, na něj navazoval dřevěný most přes příkop oddělující hrad od předhradí.⁹⁹⁾ Šachta však může být rovněž pozůstatkem suterénu (určeného např. k obsluze střílny kontrolující přístup k bráně z prostoru příkopu), brána by pak pravděpodobně byla vybavena spíše jednoduchým padacím mostem. Na základě vyobrazení plánu obléhání města Opavy v roce 1627¹⁰⁰⁾ předpokládáme, že také na východní straně hradu ještě v roce 1627 stála obdobná hranolová průjezdní brána,¹⁰¹⁾ k jejímuž vnějšímu východnímu líci se připínala parkánová hradba.¹⁰²⁾

Obvodová hradba jádra s branami

Samotné lehce obdélné hradní jádro, charakterizované již v roce 2000,¹⁰³⁾ tvořila masivní, přibližně 2,5 m silná obvodová hradba, na východní straně ověřená archeologicky v roce 2018, na západní straně v roce 2021. Poměrně pečlivě kladené zdivo z lomového kamene¹⁰⁴⁾ pojeného kvalitní vápennou maltou bylo založeno do hloubky cca 4,0 m (!) – tj. napříč celým záměrně navrženým souvrstvím, jež plochu hradního staveniště vyvýšilo nad okolní terén – až na úroveň geologického podloží, v tomto případě spraše. Otisky svislých a horizontálních dřevěných prvků, patrné na líci zdiva, dokládají pravděpodobnou výdřevu stavebních výkopů výkopů (obr. 14–17). Zatímco díky archeologickým zjištěním disponujeme poznatky o síle, způsobu založení a charakteru konstrukce, původní podobu hradebního ochozu neznáme. Vzhledem k předpokládané době výstavby v závěru 14. století lze v obecné rovině usuzovat na otevřený ochoz chráněný předprsní zdí s cimbuřím. Na základě nejnovějších zjištění, týkajících se dochovaného nadzemního reliktu městské parkánové hradby v Opavě (obr. 34), budované asi ve stejné době jako vévodský hrad, můžeme i u hradu hypoteticky uvažovat o existenci cim-

Obr. 18: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, rekonstrukce středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu v úrovni 1. NP (tmavě šedě) a předpokládaný průběh příkopů ve fázi IV. (1. polovina 15. století) (celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 19: Hrad Diósgyőr (Maďarsko) kolem roku 1760, kolorovaná kresba, P. Hugo Maria Hazael [zdroj: I. Feld, Die Schauplätze grossadeligen Lebens in Ungarn in der Zeit von König Matthias Corvinus (1458 bis 1490), in: Zwischen Kreuz und Zinne: Festschrift für Barbara Schock-Werner zum 65. Geburtstag. Braubach 2012, s. 67–78, zde na s. 67].

99) V barokní době jej vystřídal podklenutý most ze smíšeného zdiva, archeologicky potvrzený při výzkumu v roce 2021; viz také P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285.

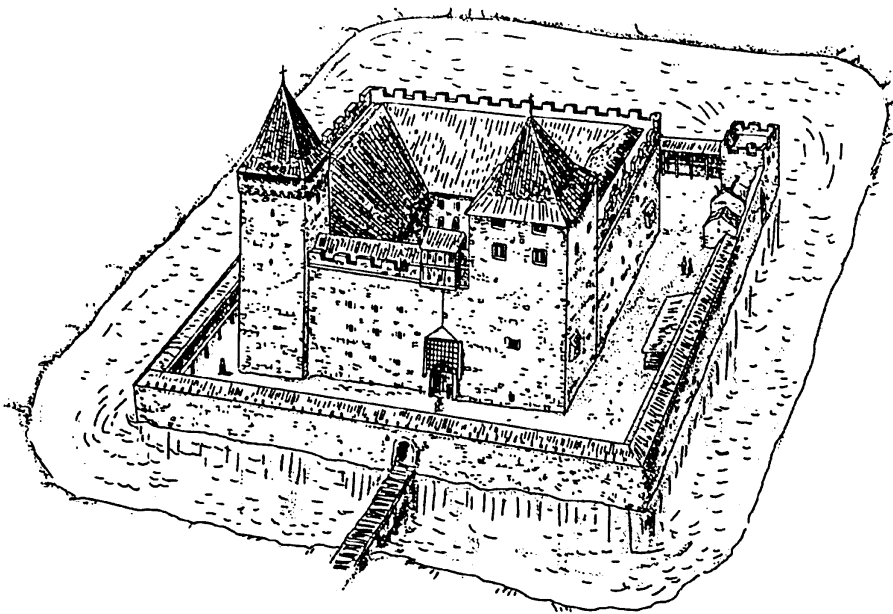
100) ÖStA Wien, o. c. v pozn. 69.

101) Zadní branskou věž, rovněž se světnicí v patře, zaznamenal popis zámku v urbáři z roku 1586, ZA Opava, fond Vs knížecí Opava, inv. č. 2, sign. Sb. urbářů 28, fol. 3v; inv. č. 3, sign. Sb. urbářů 32, fol. 9v: „ein Thorhaußel mit einem Thorstuebel...“

102) V urbářích z let 1586 a 1604 je v těchto místech uveden dřevěný zchátralý parkán, ZA Opava, fond Vs Opava – zámek, inv. č. 2, sign. Sb. urbářů 28; inv. č. 3, sign. Sb. urbářů 32: „... darumb ein hülzeren baußfelliger Parchendt...“

103) Základní popis P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285–289; aktualizovanou charakteristiku viz F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 169.

104) Jedná se o místní, tzv. hradeckou drobu.

Obr. 20: Hrad Arensburg (Kuressaare, Estonsko), rekonstrukce stavu na konci 15. století (zdroj: T. Borowski, o. c. v pozn. 136, s. 323).

buří s dlouhými stínkami.¹⁰⁵⁾ Pohledový plán opavského zámku a jeho okolí z doby kolem roku 1650 navozuje dojem, že proluky cimbuří byly dodatečně – v 15. století, nejpozději při renesanční přestavbě na počátku 17. století – zazděny a nahrazeny šterbinovými střílnami pro palné zbraně. Vstup na hradební ochoz lze předpokládat z kamenného schodiště přisazeného k jihovýchodní hradbě a zajišťujícího rovněž přístup do patra paláce.¹⁰⁶⁾

Vstup z parkánu do hradního jádra dovolovala na severozápadní i jihovýchodní straně dvojice kulisových bran v obvodové hradbě, zajištěných namísto padacích mostů nejspíše padacími mřížemi. Původní podobu bran patrně uchoval ještě tzv. pohledový plán z doby kolem roku 1650; jihovýchodní brána je zde dosud znázorněna s lomeným portálem, na vnější straně pak s postranními drážkami pro padací mříž a mříží samotnou.¹⁰⁷⁾ Archeologicky byla naproti tomu zachycena základová partie severovýchodní špalety severozápadní brány, včetně čtvercového předsazení zdiva pro osazení zaniklého portálu a navazujícího (pravděpodobného) základu obdélného půdorysu pro předstupu-jící pilíř s postranní drážkou padací mříže (obr. 14–17).

Palác

Severní bok jádra zaujímal patrový podsklepený palác (obr. 11–12). Sklepy určené skladovacím účelům, spojené průchody ve střezech dělicích zdí, byly patrně přístupné šjíj z nádvoří; komunikaci s přízemím a prvním patrem paláce zajišťovalo zděné točité schodiště.¹⁰⁸⁾ Sklepy byly celkem tři,

jeden plochostropý a dva klenuté, jak shodně vypovídají zámecké urbáře z let 1586 a 1605 („...drey unterschiedene keller, darunter zwee gewelbett...“)¹⁰⁹⁾ i pozůstalost Karla Basty z roku 1612 („...W Sklepie... W sklepie druhem... w Piwniczi...“).¹¹⁰⁾ Trojprostorové přízemí paláce asi sloužilo jako provozní zázemí, postranní místnosti byly zřejmě kryté povalovými stropy, valečně zaklenuta byla pouze střední, největší prostora. Hypoteticky se mohlo jednat o onu dvořanskou světnici (*stuba familie*), zmíněnou v souvislosti se zasedáním zemského soudu v roce 1432, jakýsi víceúčelový prostor sloužící k vyřizování nejrůznější agendy, ale také např. k běžnému každodennímu stolování

dvorských osob přítomných na hradě.¹¹¹⁾ Shodné trojprostorové schéma jako v suterénu a přízemí bylo uplatněno i v patře.¹¹²⁾ Ústřední pozice zde náležela velkému reprezentačnímu, jednacímu a hodovnímu sálu, prosvětlenému velkými, nákladně zasklenými okny, s nímž snad lze spojit zmínku o „aule“ v účetních záznamech z roku 1505,¹¹³⁾ a o němž se v inventáři z roku 1544 hovoří jako o „veliké světnici panské“, vyhřívané kachlovými kamny, jež byla „rozličnými barvami nákladně udělaná“, a vybavené cínovým umyvadlem zabudovaným do zdi. Velký sál pravděpodobně disponoval arkýřovým převětem, jehož torzo je patrné na pohledovém plánu zámku z doby kolem roku 1650.¹¹⁴⁾ Na severozápadě s velkým sálem sousedily soukromé prostory hradního pána, patrně obytná světnice vytápěná kachlovými kamny a spací komora vybavená vlastním arkýřovým převětem.¹¹⁵⁾ S obytnou světnicí lze pravděpodobně spojit výše uvedené zmínky o „malé světnici“ z roku 1485,¹¹⁶⁾ stejně jako informaci o opravě kamen ve vévodské světnici („...Item rustico, qui in stuba domini principis fornacem calafaciebat...“),¹¹⁷⁾ podchycenou účty polského prince a hlo-

109) ZA Opava, o. c. v pozn. 108.

110) ZA Opava, fond Zemské právo opavsko-krnovské v Opavě, inv. č. 47, kart. 7.

111) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 284, 288. Původně byla dvořanská světnice přímočaře ztotožněna s velkým sálem v patře (srov. P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 17, s. 288; M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 137–138; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 182, pozn. 4; F. Kolář – M. Cejpová – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 169), nyní se spíše kloníme k větší prostorové a funkční diferenciaci hradních interiérů. Dvořanská světnice z roku 1432 by, opět zcela hypoteticky, mohla odpovídat síni inventáře z roku 1544, P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196.

112) Dalibor Prix dříve soudil, že v patře se nacházely jen dvě místnosti, viz P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285.

113) P. Kozák ed., o. c. v pozn. 64, s. 443.

114) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196.

115) Na tzv. pohledovém plánu zámku z doby kolem roku 1650 je na severovýchodním průčelí patrná dvojice převětů, jeden funkční a jeden dochovaný v podobě zazděného otvoru a konzol předstupujících před fasádu. V případě zrušeného převětu se patrně jednalo o zařízení přístupné původně z kouta velkého sálu.

116) MZA Brno, o. c. v pozn. 81, č. kart. 66, č. 696/5ch (17. 12. 1485); č. 696/5 l (18. 12. 1485).

117) P. Kozák ed., o. c. v pozn. 64, s. 435.

105) Úsek parkánové hradby dochovaný za výstavní budovou SZM v Sadech u muzea disponuje částečně dochovanou předprsní zdí s cimbuřím. Šířka stínek činí cca 1,7 m, dochovaná výška 0,4 m, naproti tomu druhotně zazděné proluky jsou široké 0,53–0,57 m.

106) Strmé zděné schodiště nesené dvěma arkádami, přisazené k hradbě a zastřešené pultovou střechou na dřevěných sloupcích zakreslil ještě zmíněný pohledový plán opavského zámku, SZM, o. c. v pozn. 70.

107) SZM, o. c. v pozn. 70.

108) Vřetenové schodiště („šnek“) uvedl v této souvislosti již inventář hradu z roku 1544, P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196, zmínily je rovněž urbáře z let 1586 a 1604, ZA Opava, fond Vs Opava – zámek, inv. č. 2, 3, 4, 5.

hovského a opavského vévody Zikmunda Jagellonského v roce 1505. Tytéž účty k 11. lednu 1505 dokládají i vévodovu spací komoru, sousedící s obytnou světnicí („...qui laboravit fornacem in stuba ante caminatum domini principis...“).¹¹⁸⁾ Obě privátní prostory tvořící „vévodský byt“ lze pak s potřebnou dávkou opatrnosti ztotožnit se „světničkú“ a „komorou s pěkným lůžkem“ z inventáře z roku 1544.¹¹⁹⁾ Druhá – v tomto případě zcela hypotetická – obytná jednotka obdobné skladby, určená hradní paní, se mohla nacházet jiho-východně od velkého sálu, kde urbář z roku 1586 uvedl mimo jiné světnici se spací komorou („...ein stuben mit einer Schlaf Cammer...“).¹²⁰⁾

Nárožní hranolové věže

Protilehlá jižní nároží hradního jádra obsadily dvě poměrně nízké hranolové věže se sedlovými střechami a trojúhelnými štíty (obr. 11–12).¹²¹⁾ Způsob využití jednotlivých podlaží věžních interiérů neznáme, stejně jako není jasné, zda prostor mezi věžemi při vnitřním lici jihozápadní hradby byl již od počátku

Obr. 21: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017: Tufitový fragment ostění náročně profilovaného okna, druhotně využitý v barokních konstrukcích Müllerova domu čp. 1 (místnost 005, spodní partie pilíře vynášejícího klenbu místnosti). Původně bylo ostění pravděpodobně součástí některého z oken hradního paláce (foto L. Wünsch, 2016).

118) Tamtéž, s. 429.

119) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196.

120) ZA Opava, o. c. v pozn. 108.

121) Horní podlaží věží byla snesena při pozdně renesanční přestavbě hradu na zámek. Problematika proměny hradu v Opavě v pozdně renesanční zámek nebyla v literatuře dosud uspokojivě řešena. Stranou lze ponechat úvahu Bogusława Czechowicze, že k proměně hradu v objekt o vyrovnané výšce korunních zdí osazených obloučkovou renesanční atikou došlo už mezi lety 1504–1528 za těšínského vévody a opavského hejtmána, Piastovce Kazimíra II., viz B. Czechowicz, Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza. Warszawa 2005, s. 475. Autorův dohad koliduje s vyobrazením stavby z doby kolem roku 1590 a málo pravděpodobná je i představa, že by na nevelkém opavském hradě v zástavní držbě byla realizována jedna z nejstarších obloučkových atik v zaalpské Evropě, a to dříve, než na proslulém Riedově zámku Frankenštejnu ve Slezsku (dnes Żąbkowice Śląskie). Zrcadlo slavného markrabství moravského od Bartoloměje Paprockého z Hlohoh, vytištěné roku 1593 v Olomouci, doprovází rytiny tehdy mladého slezského rytce Johanna Willenbergera. Pohled na Opavu obsahuje nejstarší prozatím známé vyobrazení opavského hradu z doby kolem roku 1590. Hrad je na něm zachycen schematicky v pohledu od jihozápadu, dobře patrná je pravidelná dispozice s podélným palácem na severovýchodní straně a dvojicí nárožních hranolových věží na jihozápadní straně, B. Paprocký z Glohol a Paprocké Woly, Zrcadlo slavného markrabství moravského. Faksimile prvního vydání v olomoucké tiskárně dědiců Milichtallerových roku 1593. Ostrava 1993, list CCCXLVIII; k vedutě P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 290. V pořadí další ikonografické podklady, zejména plán obléhání Opavy v roce 1627 (ÖSTA Wien, o. c. v pozn. 69) a plán opavského zámku a okolí z doby kolem roku 1650 (SZM, o. c. v pozn. 70), již objekt zachytily po renesanční přestavbě. Výsledkem ubourání horních partií nárožních hranolových věží a zastavění prostoru mezi věžemi a částí severozápadního parkánu se stal hmotově vyrovnaný trojkřídový zámek s fasádami završenými obloučkovou atikou. Renesanční přestavba se uskutečnila v mezidobí 1593–1627, vzhledem k historickým okolnostem pravděpodobně v čase zástavní držby císařského generála Jiřího Basty a jeho syna Karla Basty v letech 1605–1612; k zástavním držitelům viz S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 145–151.

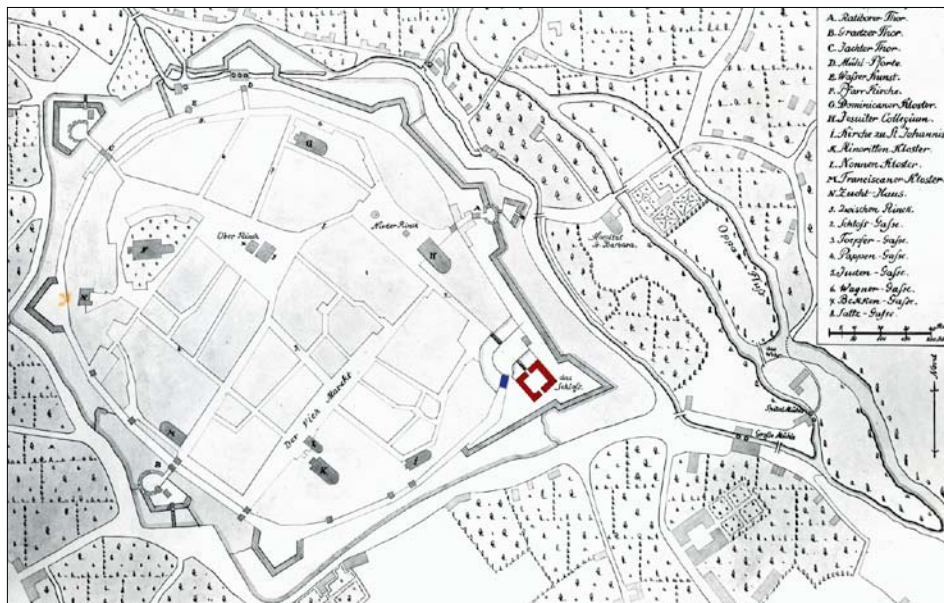
zastavěn (minimálně v úrovni přízemí), případně tato zástavba pochází z pozdějších období středověku, respektive ji lze připsat teprve adaptaci na renesanční zámek. V úvahu připadají provozní i obytné funkce; v klenutém podlaží některé z věží si lze představit hradní pokladnici, zmíněnou v účetních záznamech z 9. února 1505.¹²²⁾ Část věžních interiérů, případně mezilehlé zástavby, však bylo možné využít pro uložení zbraní, zbroje a dalšího vojenského materiálu.¹²³⁾ Dobové vnímání příslušnosti arzenálu k hradu, nehledě na střídání zeměpanských dynastií nebo zástavních držitelů, dobře ilustrují dochované seznamy „střelby při zámku“ z let 1544 a 1612.¹²⁴⁾ O skladu zbraní na opavském hradě, nejen pro potřeby hradní posádky, nelze z ryze praktických důvodů pochybovat ani pro období středověku, navzdory absenci relevantních dokladů. Jednou dochovanou, pohříchu obecnou zmínku představuje ujednání mezi opavským vévodou Viktorínem z Poděbrad a uherským a českým králem Matyášem Korvínem z 12. května 1485. V něm král Viktorínovi v rámci nuceného odstoupení Opavska výměnou za statky ve Slavonii slíbil, že mu dvojnásobně vynahradí ponechání zásob, děl a jiné výzbroje na hradech Hradci a Opavě.¹²⁵⁾ Důležitost přede-

122) P. Kozák ed., o. c. v pozn. 64, s. 436.

123) K praktické, symbolické i reprezentační stránce „držení“ zbraní a vojenského materiálu na panských sídlech v obecné rovině viz např. V. Prchal, Společnost hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie. Praha 2015, s. 91–121.

124) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 190; ZA Opava, o. c. v pozn. 110. V roce 1558 si tehdejší zástavní držitel stěžoval, že je „střelba všecka na nejvyšší zapuštěná, zrzavělá, kola polámaná, nekovaná, nemalý náklad musí být, má-li se zase napravit... šípův mělo být dvé hromady, není jich jedna hromada i to na větším díle bez železa a ohnivých zádných není a měla hromada ohnivých být“, ZA Opava, fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského v Opavě 1507–1784, inv. č. 45, kart. 2, fasc. 2; M. Čapský, o. c. v pozn. 42, s. 203.

125) F. Palacký ed., o. c. v pozn. 61, s. 313–314, č. 10: „... buďto od špiže všelijaké, od děl aneb od kterýchkoli jiných a jakovýchkoli potřeb tu nechá a zuostaví...“; P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285; D. Radek, Zeměpanské strategie Matyáše Korvína v prostře-

Obr. 22: Plán města Opavy se schematickým vyznačením průběhu opevnění, z doby před rokem 1800. Na plánu je dobře patrný prostorový vztah hradu a předhradí k městu – hrad (červeně) byl situován vně města, zatímco předhradí bylo vsunuto do městského intravilánu (tj. model hradu ležícího vně města, ale sdílejícího jeho obranný systém). V jižní části předhradí, vysunutý do městského parkánu, se nachází zděný objekt (modře) dnešního Müllerova domu (fotoarchiv, NPÚ, ÚOP v Ostravě).

vším palných zbraní, dislokovaných na jednotlivých hradech, v kontextu rodového jmění zeměpanských dynastií dokresluje dochovaná smlouva z 15. října 1437 upravující rozdělení země a majetku mezi opavsko-ratibořská knížata Mikuláše a Václava. Mimo jiných komodit (např. stříbro) měl být na polovinu rozdělen rovněž veškerý arzenál zahrnující děla, munici a zbroj.¹²⁶⁾

Kaple

Součástí hradu ve středověku byla rovněž kaple zdůrazňující privilegované postavení opavského zeměpána. Ke kapli se nepřímě vztahovalo papežské privilegium z 30. dubna 1397, umožňující vévodovi Přemyslovi a jeho manželce Anně z Lucku svobodnou volbu zpovědníka.¹²⁷⁾ Není známo, jaká byla stavební podoba kaple, komu byla zasvěcena, ani kde se v hradním areálu nacházela. Mohla být součástí paláce, případně zaujímat některé z podlaží jedné z hranolových věží, méně pravděpodobně se jednalo o samostatný objekt přiléhající k obvodové hradbě. Retrospektivně ji dokládá teprve inventář z roku 1544, reflektující již bývalou kapli druhotně využívanou jako sklad vojenského materiálu („...V kapli šípův vohnivých hromada. Item druhých šípův železných hromada...“).¹²⁸⁾

Dispozice hradu a možné inspirační zdroje

Nepříliš obvyklá byla v případě opavského hradu pravidelná čtvercová dispozice jádra s dvojicí vtažených hranolových

vých věží v nárožích a palácem při jedné ze stran, pro kterou se v soudobé hradní produkci z přelomu 14. a 15. století v Čechách, na Moravě ani ve Slezsku nedostává přesvědčivých analogií (obr. 11–12, 18, 42). Nad typologickou příslušností Přemyslova opavského hradu se už ve 30. letech 20. století zamýšlel Herbert Weinelt a přiřadil jej k vodním tvrzím/hradům tzv. franského typu.¹²⁹⁾ To v roce 1997 oprávněně odmítl Pavel Kouřil.¹³⁰⁾ Dalibor Prix v téže stati po negativním srovnání s dalšími vévodskými hrady ve Slezsku navrhl hledat inspiraci spíše ve středověkých Uhrách v okruhu anjouovských hradů z konce 14. století, spjatých s fundátorskou aktivitou dvora krále Ludvíka Velkého, které počátkem 80. let 14. století převzal nebo dokončil král

Zikmund Lucemburský.¹³¹⁾ Tezi reflektovala jen nepřímě a polemicky část badatelů¹³²⁾ a teprve po dvou desetiletích ji rozpracoval, upřesnil a do kontextu maďarského a slovenského bádání posledních dekád zasadil František Kolář.¹³³⁾ Je však potřeba nepouštět ze zřetele, že mnohem náročnější, rozlehlejší a stavebně komplikovanější hrady uherských králů a královen (Zvolen, Víglaš, Diósgyőr – obr. 19) můžeme považovat toliko za povšechný impuls, tedy za zdroj rámcové inspirace pro volbu pravidelného čtvercového obrysu, uplatnění nárožních hranolových věží¹³⁴⁾ a rozvinutí palácového „domu“ podél celé strany dispozice, podmíněný specifickými ekonomickými a společensko-historickými okolnostmi, v nichž se Přemysl I. Opavský nacházel na přelomu 14. a 15. století. Těsnější vztahy, např. v rovině přímé nápodoby jediného konkrétního vzoru, nelze doložit.¹³⁵⁾ Pravidelnými, takřka čtvercovými dispozicemi s obvodovou zástavbou a dvěma nárožními hranolovými věžemi se sice vyznačovaly i některé hrady

129) H. Weinelt, Die Herkunft der westschlesischer Wasserburgen, Deutschmähr.-schles. Heimat 22, 1936, s. 202–205, tam s. 205; *tjž.*, Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien, Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamt-schlesischen Raume 9, 1937, s. 33–44, zde s. 44.

130) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 17, s. 255.

131) Tamtéž, s. 254–255; dále D. Prix, Kulturní vývoj. 16. Útlum v pozdním středověku, in: K. Müller – R. Žáček a kol., Opava. Historie, kultura, lidé. Dějiny slezských měst. Dějiny českých, moravských a slezských měst. Praha 2006, s. 369–385, tam s. 369–370.

132) Např. B. Czechowicz, o. c. v pozn. 121, s. 412, pozn. 1611, v souvislosti s hypotetickými domněnkami o pravidelném obvodu jiného zaniklého hradu na Opavsku, ve Štítně.

133) F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 169–170.

134) K jejich především symbolické hodnotě a takřka nulovým schopnostem poskytnout efektivní flankovací krytí kurtin viz P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 482.

135) Nepravděpodobná je i bezprostřední návaznost Přemyslova hradu na pravidelné hrady typu tzv. italského kastelu z 13. století v Podunají a Čechách (např. Písek, Kadaň, Vídeň, Kőszeg a další), případně přímo na severoitalské příklady.

di slezských knížat, in: Slezský sborník CXIII, 2015, s. 223.

126) Registrum St. Wenceslai, o. c. v pozn. 36, fol. 605v–609r, č. 507: „... Item czoż gest puossek prachu a gine zyrsye genż k dielu slussij to take na dwie dieliti magi...“; M. Čapský, Poklady slezských knížat – rodové jmění i nástroj každodenní reprezentace, Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1/2008, Opava 2008, s. 322.

127) C. Krofta ed., Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia V. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. Pontificum Romanorum. II. (1397–1404). Pragae 1905, s. 630, č. 1163; M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 138.

128) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 190.

řádu německých rytířů v Pobaltí, třeba Arensburg (dnes Kuressaare v Estonsku – obr. 20) nebo Neidenburg (dnes Nidzica v Polsku), vybudované v druhé polovině 14. století,¹³⁶⁾ avšak i ony se buď rozvinutou čtyřkřídlou zástavbou s arkádovými chodbami po obvodu nádvoří, anebo vysunutím věží z obvodu a situováním brány mezi nimi, znatelně lišily od Přemkovy opavské rezidence. V úvahu je třeba vzít i skutečnost, že v době výstavby hradu v Opavě se vévoda ocitl v prudkém konfliktu s řádem německých rytířů a doložené Přemyslovdy diplomatické mise do Prus, včetně Elbingu a Malborku, se datují teprve do let 1408 a 1418,¹³⁷⁾ kdy už hrad v Opavě byl dokončen. Proto nemůžeme potvrdit přímé ovlivnění koncepce Přemyslovdy opavské novostavby řádovými hrady v Prusku a přes některé základní podobnosti jsou vzájemné spojitosti spíše nepravděpodobné.¹³⁸⁾

K stavebnímu vývoji hradu v 15. až první polovině 16. století

Snad už v první polovině 15. století se zvýšila obranyschopnost hradu. V jeho západním čele byla dílem snesena koruna parkánové zdi a do hradby vsazena poněkud nepravidelná hranolová věž se slabší tylovou zdí a suterénem opatřeným šterbinovým oknem nasměrovaným do příkopu před hradním jádrem (obr. 12, 14–17, 43). Součástí adaptace potom patrně byla i výstavba obdobné branské věže na východní straně, rovněž při hraně parkánu a před mostem přes příkop chránící rezidenci od východu. Spolehlivé opory pro upřesnění datace tohoto zásahu postrádáme, jistou indicií – kromě stratigrafie určující relativní chronologické vztahy – může být jen sporadický nález keramického zlomu z doby před polovinou 15. věku (obr. 50/14).

136) K Arensburgu z četné literatury např. A. Tuulse, *Die Burgen in Estland und Lettland*. Dorpat 1942, s. 211–221; K. Aluve, *Kuressaare linnus*. Arhitektuuriajalooline uurimus. Tallin 1980; též třeba *týž*, *Kuressaare linnuse restaureerimine ja kohandamine uutele ülesannetele*, *Ehitus ja arhitektuur* 1/2, 1985, s. 54–60, s přihlédnutím k distribucím funkcí jednotlivých hradních prostor; nověji pak T. Borowski, *Miasta, zamki i klasztory państwa krzyżowego Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie nad Bałtykiem – Inflanty*. Warszawa 2010, s. 323–329. K Neidenburgu např. B. Guerquin, *Zamki w Polsce*. Warszawa 1974, s. 220–221; T. Torbus, *Die Konventsburgen im Deutschordensland Preußen*. Oldenbourg – München 1998, např. s. 184, 213–219, obr. na s. 705; L. Kajzer – S. Kotodziejski – J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*. Warszawa 2004, s. 316–319.

137) Vztahy vévody Přemysla Opavského k řádu německých rytířů analyzovali např. M. Wihoda, *Stagnace a úpadek řádu německých rytířů na Opavsku ve 14. a na počátku 15. století*, *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické* 41, 1992, s. 200–209; M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 201–210.

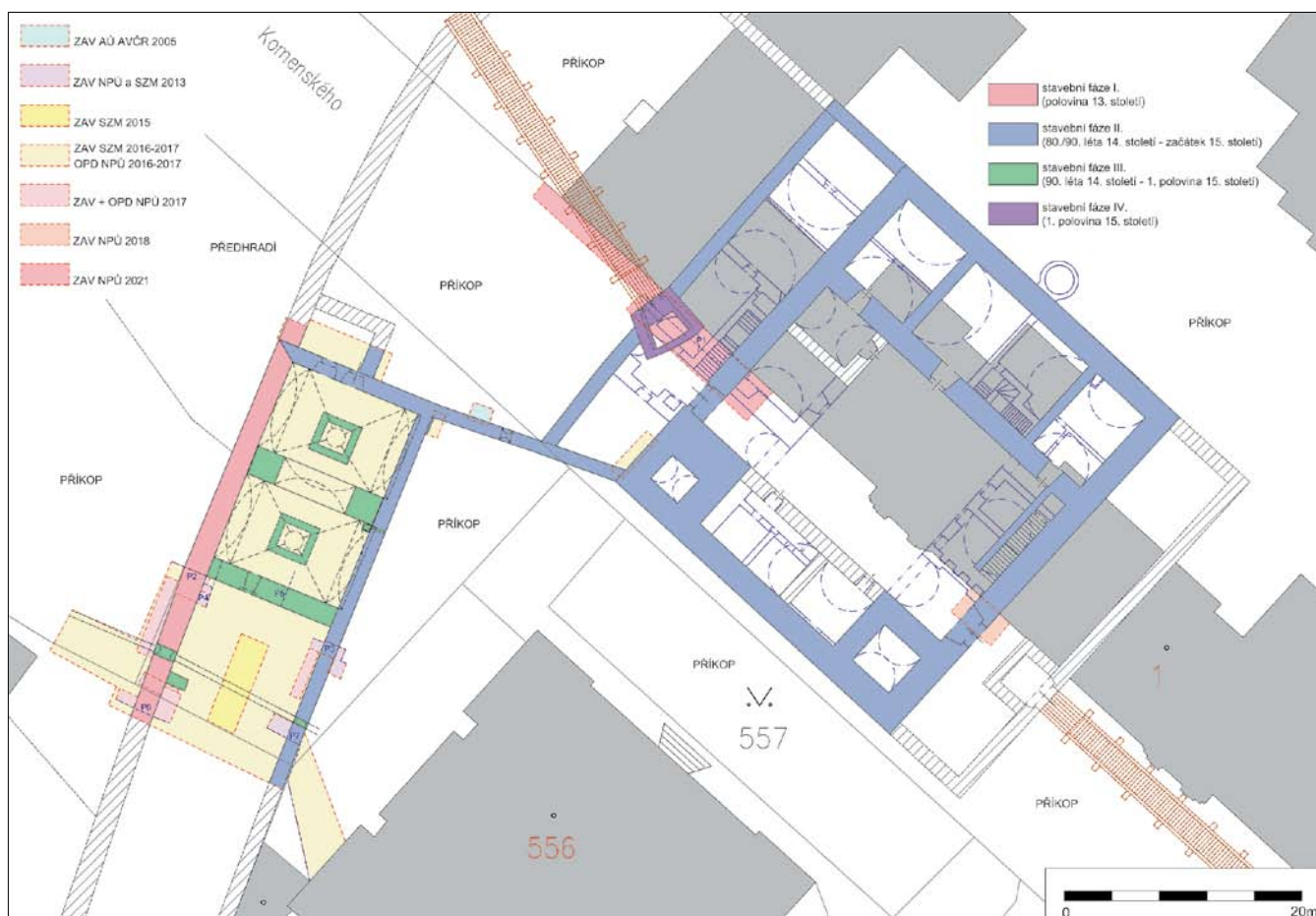
138) Kriticky k vazbám hradů v českých zemích k Pobaltí nověji např. L. Hobl, *Souvislost hradů v Čechách s řádovými hrady v jižním Pobaltí*. Disertační práce na Filosofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň 2020, rkp.

Obr. 23: Opava, objekt Müllerova domu po rekonstrukci, pohled od západu. V prostoru někdejšího městského parkánu vpravo od objektu podpovrchová přístavba (2017–2019); v pozadí vpravo výstavní budova Slezského zemského muzea (1893–1895), stojící v místech bývalého městského příkopu; v pozadí vlevo Mendelovo gymnázium, někdejší Učitelství (1896–1899) na místě zbořeného zámku, bývalého hradu opavských vévodů (foto L. Wünsch, 2019).

Základní schéma hradu ze závěru 14. století se jistě proměňovalo i později v 15. a v první polovině 16. století v důsledku vzrůstající potřeby rozšiřování počtu obytných i provozních místností. Vedle modernizace stávajících objektů lze předpokládat i výstavbu nových prostor, a to jak v hradním jádře, tak v severozápadním parkánu (obr. 11, 12, 24). Hodnocení možného či pravděpodobného stavebního vývoje je však kvůli absenci nadzemních partií objektu problematické a do značné míry pouze spekulativní. Představy a budoucí rekonstrukční modely je třeba zakládat na detailním vyhodnocení zjištění archeologické povahy a jejich důsledné komparaci s ikonografií a písemnými prameny. Za daných okolností v procesu poznání možné stavební podoby hradu a jejích proměn ve středověku hraje klíčovou roli druhotně užitá kamenná stavební články. Jedná se o torzálně dochované prvky v sekundární pozici, ať již v archeologických náleзовých situacích, nebo ve zdivu mladších objektů v areálu zaniklého opavského zámku, u nichž se vzhledem k jejich tvaru nebo lokalizaci nabízí hypotetická spojitost s hradem/zámkem.¹³⁹⁾ Jedním z takových prvků je tufitový fragment ostění náročně profilovaného okna, druhotně využitý v barokních konstrukcích Müllerova domu čp. 1 na někdejší předhradí opavského hradu (obr. 13, 21). Podle profilace lze usuzovat, že se jedná o horní levé nároží ostění pravoúhlého, nejpravděpodobněji obdélného okna. Z rozměrů prvku vyplývá, že představuje přibližně třetinu délky svislé hrany vnitřní světlosti předpokládaného okna, a tedy, že výška tohoto okna mohla činit přibližně 2–2,5 m. Dochovaný profil naznačuje, že okno s vnitřní kamennou křížovou konstrukcí bylo děleno v nejméně čtyři obdélné průzory;

139) K základní identifikaci dosud známých, druhotně užitých tufitových článků viz F. Kolář – P. Kaniová, *Nálezová zpráva. Operativní průzkum a dokumentace náleзовých situací během rekonstrukce městského Müllerova domu čp. 1 v Opavě. Suterén*. Opava 2019, rkp., s. 15–16, 45–52, 58–61, 92–93, 102–106, 110–111 (uloženo v archivu NPÚ, ÚPO v Ostravě).

Obr. 24: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, dílčí barevné vyhodnocení identifikovaných a předpokládaných středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu ve fázi IV. (1. polovina 15. století). Výřez z digitální katastrální mapy s vloženým geodetickým zaměřením Müllerova domu čp. 1 v úrovni 1. PP a historickým zaměřením zámku z roku 1891 v úrovni 1. NP. Stávající zástavba černou linií s šedou výplní; zaměření zámku modrou linií bez výplně; barevně odlišeny archeologické výzkumy a stavebněhistorická dokumentace z let 2005–2021; barevně jednotlivé středověké stavební fáze v úrovni 1. NP (úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

z nich spodní měly podobu na výšku postaveného obdélníku, horní potom formu obdélníků naležato. Z této představy o základní podobě okna a z profilace, tvořené vnějším výžlabkem, oblounem a krycím odsazeným páskem s šikmou horní plochou, lze dále odvodit přibližné časové zařazení prvku rámcově do období pozdní gotiky. Podobné tvary lze v pozdně gotické profánní architektuře Opavska důvodně předpokládat v intervalu poslední třetiny 15. až počátku 16. století.¹⁴⁰⁾ Zatím jen teoreticky usuzujeme, že okno, z něhož fragment pocházel, mohlo vzniknout nejdříve krátce před koncem roku 1484 za opavského vévody Viktorína z Poděbrad, snad v rozmezí let 1477–1484, a nejspíše osvětlovalo velkou či malou světnici v patře severního křídla hradu. Nepřímým důkazem, že velká okna přestavěného hradu pocházela z poslední čtvrtiny 15. století, pak mohou být i záznamy z 24. prosince 1502 a 9. února 1505, kdy se u hradní pokladnice jen opravoval portál, 22. února 1505 šašek *Byenyasz* amatérsky spravil závěsy (nejspíše dveří v neupřesněné místnosti) a 27. února 1505 bylo za pouhý 1 groš vyspraveno okno (asi jen okenní křídlo) v obytné světnici vévody Zikmunda

Jagellonského v prvním patře paláce.¹⁴¹⁾ Z účetních výkazů za léta 1499–1507 tedy zdánlivě vyplývá, že hrad běžně sloužil svému poslání a závažnější stavební práce, včetně osazení kamenných okenních a dveřních ostění, musely proběhnout před sklonkem 15. století.

Přestavby, jimiž hrad na konci 15. a na prahu 16. století prošel, však zřejmě byly přeci jen rozsáhlejší. Účty Zikmunda Jagellonského totiž k 3. dubnu 1505 podchytily i vyplacení 100 zlatých na pokyn vévody a se souhlasem hejtmana Albrechta Sobka ze Sulova na Vusoši zástupcům opavských měšťanů s neurčitou zmínkou, že se jedná o úhradu jakéhosi zvýšení pohodlí ve velkém jednacím sále („... *qui aule domino principi accomodaverant*...“).¹⁴²⁾ Tyto práce z doby před rokem 1505 sice můžeme opatrně spojit také s možným pořízením velkých kachlových kamen „rozličnými barvami nákladně“ udělanými, snad i s instalací cínového umyvadla do zdi, relativně vysoká částka však mohla zahrnout i zvětšení oken a jejich osazení novými kamennými ostěními. Potom bychom museli kalkulovat s možností, že výše zmíněné okno vzniklo až kolem roku 1500, respektive před rokem 1505.

Další stavební činnost je na hradě v Opavě doložena teprve v 30. až 40. letech 16. století v období zástavní držby rodem Cetřysů z Kynšperka.¹⁴³⁾ Ve sbírkách SZM je

140) Pokud známe z Opavy sporadické příklady obdélných oken dělených kamennými pruty z doby kolem roku 1400, mají odlišnou podobu i profilaci; viz např. okno v areálu kláštera minoritů; zatím nepublikovaný nález Františka Koláře a Petry Kaniové z roku 2020.

141) P. Kozák ed., o. c. v pozn. 64, s. 251, 436 a 437.

142) Tamtéž, s. 443.

143) Oldřich Cetřys z Kynšperka a Lorenzdorfu († 1542/1543) byl pří-

uloženo torzo pískovcové erbovní desky, pocházející patrně ze zbořeného zámku, na níž je spolu se znakem Oldřicha Cetryse z Kynšperka zobrazen erb jeho manželky Barbory z Rottalu. Nevíme přesně, v kterých místech byla deska původně osazena a jaké povahy byly stavební aktivity Oldřicha Cetryse. Ale inventář z roku 1544 lapidárně hovoří o „*nových pokojích, kde dal stavěti pan Voldřich Cetrys*“.¹⁴⁴⁾ Z kontextu vyplývá, že se pravděpodobně jednalo o tři obytné světnice, vybavené kachlovými kamny, prosvětlené zasklenými okny a zajištěné uzamykatelnými dveřmi. Není však zřejmé, zda se jednalo o adaptaci starších hradních místností, anebo o výstavbu prostor nových.¹⁴⁵⁾ Vyobrazení opavského hradu na Willenbergerově rytině města z doby kolem roku 1590 i přes svou schematicnost naznačuje, že středověký vzhled objektu nebyl přestavbou z 30. let 16. století výrazněji pozměněn.¹⁴⁶⁾ Siluetě stavby nadále dominovaly nárožní hranolové věže a obdélný palác s vysokou sedlovou střechou v pozadí. Na druhou stranu však již prostý výčet místností všeho druhu v inventáři z roku 1544 a urbáři z roku 1586 dovoluje předpokládat nárůst zastavěné plochy. Mezi hranolovými věžemi mohla být vystavěna přízemní zděná provozní budova (pokud se zde nenacházela již od počátku),¹⁴⁷⁾ pro obytné a provozní účely bylo před rokem 1586 zřejmě vybudováno nebo přestavěno i krátké křídlo mezi jihozápadní věží a palácem, rozšířené na úkor parkánu o předsazený západní trakt.¹⁴⁸⁾

PŘEDHRADÍ S OBJEKTEM HRADNÍCH KUCHYNÍ

Z hlediska polohy hradu vůči městu jsou v odborné literatuře obvykle reflektovány tři základní typy prostorového vztahu mezi hradem a městem. První představují hrady ležící vně města, se kterým nesdílí jeho fortifikační systém, druhý typ hrady položené vně města, ale sdílející jeho obranný systém, třetí typ pak vlastní městské hrady situované uvnitř města, přičemž městská hradba tvoří součást fortifikace hradu.¹⁴⁹⁾ Určující kritérium jednotli-

Obr. 25: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Průběh městské hlavní hradby a parkánové hradby (v pozadí), odkrytých v rámci archeologického výzkumu SZM, v pozadí objekt Müllerova domu, pohled od jihozápadu (foto F. Kolář, 2017).

vých typů zpravidla představuje skutečnost, zda v daném prostoru vznikl dříve hrad nebo naopak město.¹⁵⁰⁾

slušníkem rytířského stavu a dvořanem králů Ludvíka Jagellonského a Ferdinanda I. Habsburského. Od roku 1531 držel v zástavě opavský hrad a příslušné komorní zboží, R. Fukala, Cetrys z Kynšperka, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada 2 (14). Ostrava 2001, s. 22–28; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196, pozn. 30.

144) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196.

145) Tamtéž, s. 185, Cetrysovu činnost spojil se severním palácem.

146) K stavební činnosti Oldřicha Cetryse na opavském hradě viz P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 288–289; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 184–185. K torzu Cetrysovy erbovní desky K. Müller, Erbovní deska Oldřicha Cetryse z Kynšperka a Barbory z Rottalu, in: P. Šopák ed., Paměť Slezska. Památky a pamětové instituce českého Slezska v 16. až 19. století. Opava 2011, s. 34; H. Miletová – K. Müller a kol., o. c. v pozn. 69, s. 28–29.

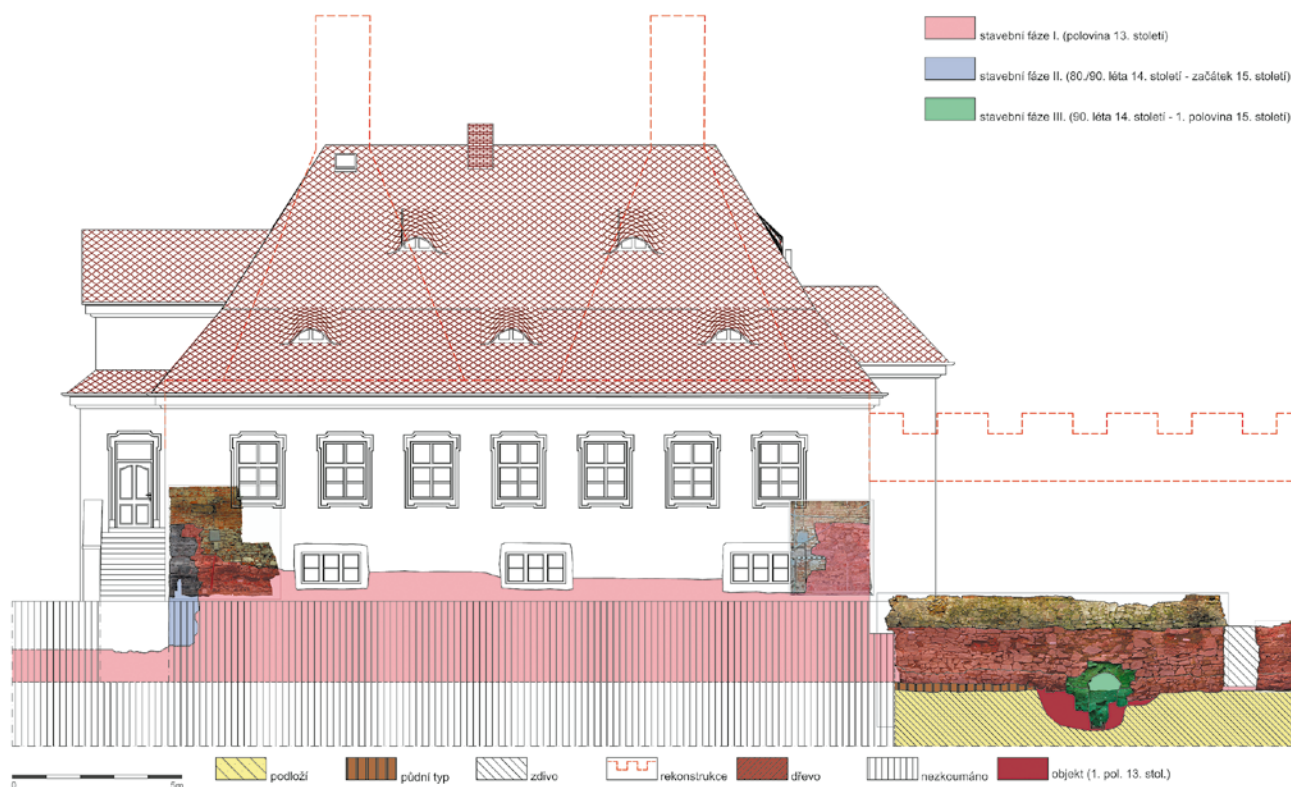
147) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 289. Od úrovně hradebního ochozu je prostor mezi věžemi na Willenbergerově veduté Opavy volný, případná zástavba při vnitřním lici hradební zdi proto mohla být nejspíše pouze přízemní.

148) Srov. ZA Opava, fond Vs knížecí Opava, inv. č. 2, sign. Sb. urbářů 28, fol. 2v–3r; inv. č. 3, sign. Sb. urbářů 32, fol. 8v–9r. Další stavební vývoj jádra stručně sumarizovali S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 158–164; P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285–289.

149) K modelům vztahu města a hradu pro polské území viz B. Guérquin, o. c. v pozn. 136, s. 27–29; M. Chorowska, Rezydencje średniowieczne na Śląsku. Zamki, pałace, wieże mieszkalne. Wrocław 2003, s. 25–26; pro bývalé nisko-otmuchovské knížectví vratislavských

biskupů M. Legut-Pintal, Towns and Castles in the Medieval Duchy of the Bishops of Wrocław, in: Forum Urbes Medii Aevi VIII/1–2. Počátky měst ve střední Evropě. Brno 2014, s. 208–217; pro někdejší území řádu německých rytířů v hranicích současného Polska B. Wasik, o. c. v pozn. 95, s. 35–37; pro německojazyčné oblasti např. A. Baeriswyl, Zum Verhältnis von Stadt und Burg im Südwesten des Alten Reiches. Überlegungen und Thesen an Beispielen aus der Schweiz, in: C. Müller – H.-H. Häffner edd., Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin 2008, s. 21–36; T. Kuntzel, Die Stadt unter der Burg und die Burg in der Stadt. Strukturelle Beobachtungen an wüstgefallenen Burgflecken, in: C. Müller – H.-H. Häffner edd., Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin 2008, s. 37–58; T. Biller, o. c. v pozn. 15, s. 244–249.

150) V piastovských slezských věvodstvích, jež měla kvůli geografické blízkosti, obdobnému státoprávnímu uspořádání a v neposlední řadě osobním vazbám mezi zeměpanskými dynastiemi na Opavsko nepochybně formativní vliv, lze konstatovat následující: 1) hrady ležící vně města, se kterým nesdílí jeho fortifikační systém, se vyvinuly ze starších raně středověkých kastelánských hradů a příslušná institucionální města, chráněná hradbami, se při nich etablovala dodatečně na místě staršího rozptýleného podhradního osídlení (např. pravobřežní hrad ve Vratislavi, Opolí, Ratibor, Bytom); 2) hrady ležící vně města, ale sdílející jeho obranný systém představovaly buď starší dřevohliněné kastelánské hrady, přestavěné na zděné objekty (Lehnice, Otmuchov, Těšín, Olešnice a další), nebo mladší, již přímo zděné, vrcholně středověké hrady (Bolkov), které stavebně předcházely vzniku města a disponovaly od počátku samostatným opevněním; 3) vlastní městské hrady situované v rámci města vznikly již při založení města, nebo byly stavěny v okamžiku,

Obr. 26: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Západní fasáda objektu s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní reliktu hlavní městské hradby z poloviny 13. století (transparentní červená), spojovací hradby městského opevnění a hradu ze závěru 14. století (transparentní modrá) a propust v hlavní hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů a navazující průběh městské hlavní hradby (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Opavský hrad byl vybudován vně města, při východním ohybu městské fortifikace. V souvislosti s výstavbou vévodského sídla byla rozebrána přilehlá část městské hradby a na jejím místě vzniklo předhradí vsunuté do městského intravilánu. Hrad byl od předhradí oddělen obezděným příkopem, předhradí vůči městu vymezil další příkop a pravděpodobně val s palisádou či jiné lehčí ohrazení.¹⁵¹⁾ S městským opevněním hrad propojila dvojice uzavíracích zdí vedených napříč příkopem. Skutečnost, že hrad nebyl zasazen do městského intravilánu, ale přimyká se k hradbám zvenčí, mohla – slovy Martina Čapského¹⁵²⁾ – navozovat dojem symbolického vyjádření autonomie městského života a zeměpanského sídla, tedy model prostorově oddělené vévodské rezidence známý z některých slezských vévodství, ale i z moravského markrabství (Brno, Olomouc). Městské opevnění Opavy se však napojovalo na fortifikaci hradu, město vůči hradu zůstávalo „otevřené“ a městská obec tak byla s vévodským sídlem chtě nechtě úzce propojená. Případné obsazení hra-

du útočníkem zvenčí vystavovalo město značnému nebezpečí, zatímco při ohrožení města a jeho bran nepřítelem mohl hrad díky svému vlastnímu uzavřenému prstenci opevnění a druhé separátní bráně fungovat jako relativně samostatná obranná jednotka.¹⁵³⁾ Efektivní symbióza hradu s městským opevněním a jeho obránci navíc vévodovi umožňovala snížit početnost hradní posádky a tím zlevnit personální náklady. Opavská rezidence tak v symbolické i praktické rovině zřetelně uplatňovala dominanci zeměpána nad „jeho“ městem¹⁵⁴⁾ a z hlediska výše nastíněné typologie spíše odpovídala modelu hradu ležícího vně města, ale sdílejícího jeho obranný systém (obr. 18, 22). Na rozdíl od slezských příkladů tohoto typu však byl opavský hrad integrován do organismu již plně konstituovaného města, navíc vybaveného zděnými hradbami, teprve dodatečně.

Struktura zástavby předhradí a její vývoj v 16.–17. století na základě písemných pramenů

V prostoru uvolněném vybouráním části východního úseku hlavní městské hradby a v navazující části intravilánu města bylo vyměřeno předhradí opavského hradu (obr. 18). V obecné rovině představovalo předhradí specifický, od hradního jádra prostorově oddělený a funkčně odlišný areál. Přesto, že se jedná o část hradu prozatím nejméně

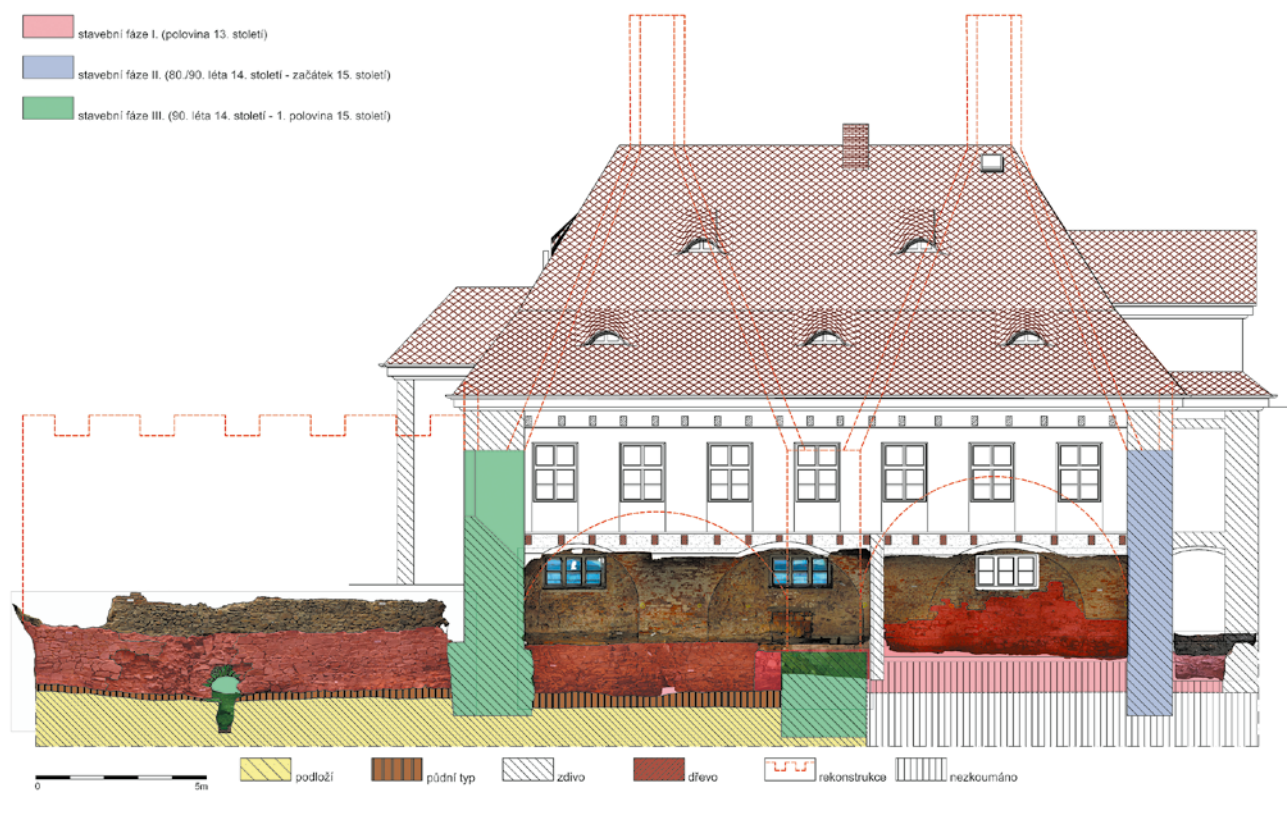
kdy město přistoupilo k výstavbě zděné fortifikace, případně byly do městského intravilánu vloženy dodatečně (Vratislav – levobřežní hrad, Břeh, Hlohov, Horní Hlohov, Svídnice, Javor, Slezská Středá, Frankenštejn).

151) Obezděný příkop mezi hradním jádrem a předhradím („... einen ausgemauerten Wassergraben...“) a příkop oddělující předhradí od města („... mit einen Wassergraben umgeben...“) jsou uvedeny v urbářích z let 1586 a 1604, ZA Opava, o. c. v pozn. 108. Val s palisádou na vnitřní hraně příkopu kolem předhradí je patrný na pohledovém plánu zámku z doby kolem roku 1650, SZM, o. c. v pozn. 70).

152) M. Čapský, 2013, o. c. v pozn. 48, s. 138–145.

153) F. Kolář, Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 56–79, tam s. 56–58.

154) Srov. M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 136.

Obr. 27: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Podélný řez objektem s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená), spojovací hradba městského opevnění a hradu ze závěru 14. století (transparentní modrá; v řezu), jižní obvodová zeď (v řezu) se základem pilíře dymníkových komínů a propust v hlavní hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů a navazující průběh městské hlavní hradby (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

prozkoumanou,¹⁵⁵⁾ lze je zjednodušeně definovat jako bezprostřední chráněné hospodářské a provozní zázemí, jež mohlo v některých případech rovněž představovat důležitý prvek obrany hradu, případně shromaždiště vojenské síly.¹⁵⁶⁾ Ve shodě s výše řečeným zobecněním nelze než konstatovat, že v konkrétním případě opavského hradu strukturu a charakter zástavby předhradí ve středově-

ku neznáme, písemné prameny v tomto ohledu neposkytují dostatečnou oporu a prozatím nedisponujeme ani významnějšími archeologickými poznatky.¹⁵⁷⁾ Písemné zprávy k předhradí pochází teprve z přelomu středověku a novověku (inventář z roku 1544)¹⁵⁸⁾ a z raného novověku (urbáře z let 1586 a 1604, inventář pozůstalosti Karla Basty z roku 1612 nebo popis pohledového plánu opavského zámku z doby kolem roku 1650).¹⁵⁹⁾ Cenná je v tomto kontextu výpověď inventáře z roku 1544 a urbáře z roku 1586, v jejichž případě lze opatrně předpokládat, že některé zmíněné objekty a provozy mohly být ještě středověkého původu, respektive mohly rámcově odpovídat struktuře zástavby ve středověku.¹⁶⁰⁾ Inventář z roku 1544 věcně rozlišil hrad s předhradím – hospodářský dvůr – mlý-

155) Důvodem je především obecně menší vypovídací schopnost terénních pozůstatků zástavby a opevnění předhradí, protože převážná část staveb nebyla zděná a při recyklaci stavebního materiálu po zániku hradu byla předhradí nejsnáze dostupná. I z této příčiny se archeologické, stavebněhistorické, uměnovědné a další bádání nejčastěji soustředí především na jádra hradních dispozic, viz J. Hložek, Předhradí vrcholně středověkých hradů, Castellologica Bohemica 10, Praha 2006, s. 31–38; T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 2000, s. 37; J. Kovář, Předhradí moravských hradů ve 14. století. Současný stav archeologických výzkumů, in: Člověk a společnost v dějinách. Zborník příspěvků z rovnomeného sympózia Trnava, 9.–10. novembra 2006. Trnava 2007, s. 65–100. K výjimečným dokladům archeologicky zkoumaných předhradí s identifikovanými dobře dochovanými relikty dřevěné a dřevohlíněné zástavby patří Veselí nad Moravou, M. Pláček – M. Dejmal a kol., Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě. Brno 2015, zejména s. 53–70.

156) Obecně k předhradím, jejich funkcím, struktuře a charakteru zástavby alespoň T. Durdík, o. c. v pozn. 155, s. 37–44; T. Durdík – P. Bolina, o. c. v pozn. 8, s. 64–68; J. Hložek, o. c. v pozn. 155, s. 31–38; J. Kovář, o. c. v pozn. 155, s. 65–100; J. Hložek, Předhradí středověkých hradů ve světle písemných pramenů, in: Způsoby přizpůsobování. Role adaptace ve vývoji (nejen) lidského druhu, Sborník abstraktů a příspěvků z 16. výjezdního interdisciplinárního semináře v Nečtiněch, 19.–22. ledna 2015, Plzeň 2015, s. 129–140; B. Guerquin, o. c. v pozn. 136, s. 30.

157) Relikt roubené stavby zjištěný archeologicky v tomto prostoru Jiřím Juchelkou v roce 2005 představuje vzhledem k dendrochronologické dataci dřevěné konstrukce pozůstatek městské zástavby předcházející výstavbě hradu a předhradí, viz J. Juchelka, o. c. v pozn. 39, s. 183–184, 187–190.

158) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 182–201.

159) ZA Opava, o. c. v pozn. 108; ZA Opava, o. c. v pozn. 110; SOKA Opava, o. c. v pozn. 70. Proměny zástavby předhradí opavského hradu/zámku v raném novověku nastínil již S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 154–157. Nově problematiku shrnuli F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 170.

160) Srov. J. Hložek, 2015, o. c. v pozn. 156, s. 129–130.

161) Zatímco objekty nacházející se na hradě a předhradí jsou v inventáři nadešly „při zámku“, „na zámku“, „v předhradí“, zástavba hospodářského Velkého dvora na pravém břehu řeky Opavy, na předměstí nedaleko hradu, byla identifikována označením „ve dvoře“, P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 185.

Obr. 28: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Jižní fasáda objektu s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní reliktu městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá; v řezu) a jižní obvodové zdi hradních kuchyní z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

ny – rybníky.¹⁶¹ Z textu vyplývá, že na předhradí se tehdy nacházela kovárna, kuchyň, pekárna a dvě stáje. Komplexnější přehled, včetně základní prostorové orientace nabízí urbář z roku 1586. V jižní části předhradí („auf der rechten hand“) jmenuje nejprve čeledník („ein gesindt stuben“), tři komory a dvě velké zděné kuchyně („zwo grosse gemauerte Küchen“), zatímco na severní straně eviduje celkem pět stájí (dohromady pro 18 koní), dále dvě komory („Cammern“) a dvě komůrky („Kämmerleien“), kůlnu („ein Schopen“), komoru na uskladnění zeli („ein kohl Cammer“), malou zahrádku s ovocnými stromy („ein klein Gärttel“) a kovárnu se studnou („eine schmitten, sambt einen brun-

nen“). Mimo předhradí, v parkánu na jihovýchodní straně zámku, urbář uvedl pekárnu se dvěma komůrkami („ein Packheusel sambt Zweyen kleinen Cammerln“) a holubník („ein Taubenhaus“). Mladší urbář z roku 1604 upřesnil, že čeledník byl již zchátralý („ein Pau-fällig gesindt stuben“), část stáje – až na dvě, které zůstaly na předhradí – byla přesunuta do jihovýchodního parkánu, chyběla už kovárna a setrvala zde pouze studna. Trendu redukce zástavby předhradí odpovídaly informace v pozůstalosti Karla Basty z roku 1612. Ta zachytila na předhradí již jen dvě stáje („W gizdne Masstali... W druhé Masstali“) a dvě zděné kuchyně („W Kuchyni Przed Zamkem w Przedni... W zadni Kuchyni tež Przed Zamkem“). Přehled uzavírá popis pohledového plánu opavského zámku z doby kolem roku 1650, který na předhradí výslovně uvedl pod č. 8 jen bývalou kuchyni, tehdy již knížecí sýpku („Eine Kuchel so ietz der fürstl. Schüttboden ist“).¹⁶²

Z uvedeného přehledu vývoje a struktury zástavby předhradí opavského hradu/zámku v 16. až první polovině 17. století vyplývá několik zjištění. Předně, ústředními výrobními objekty komorních majetků patřícími k opavskému hradu (později zámku) byly předměstské hospodářské dvory, mlýny, rybníky, pivovary a zahrady. Zásobování dvora opavských vévodů bylo zajišťováno prostřednictvím naturálních poddanských dávek, nákupu potravin na místním trhu (v případě luxusnějších požívatín a ingrediencí prostřednictvím dálko-

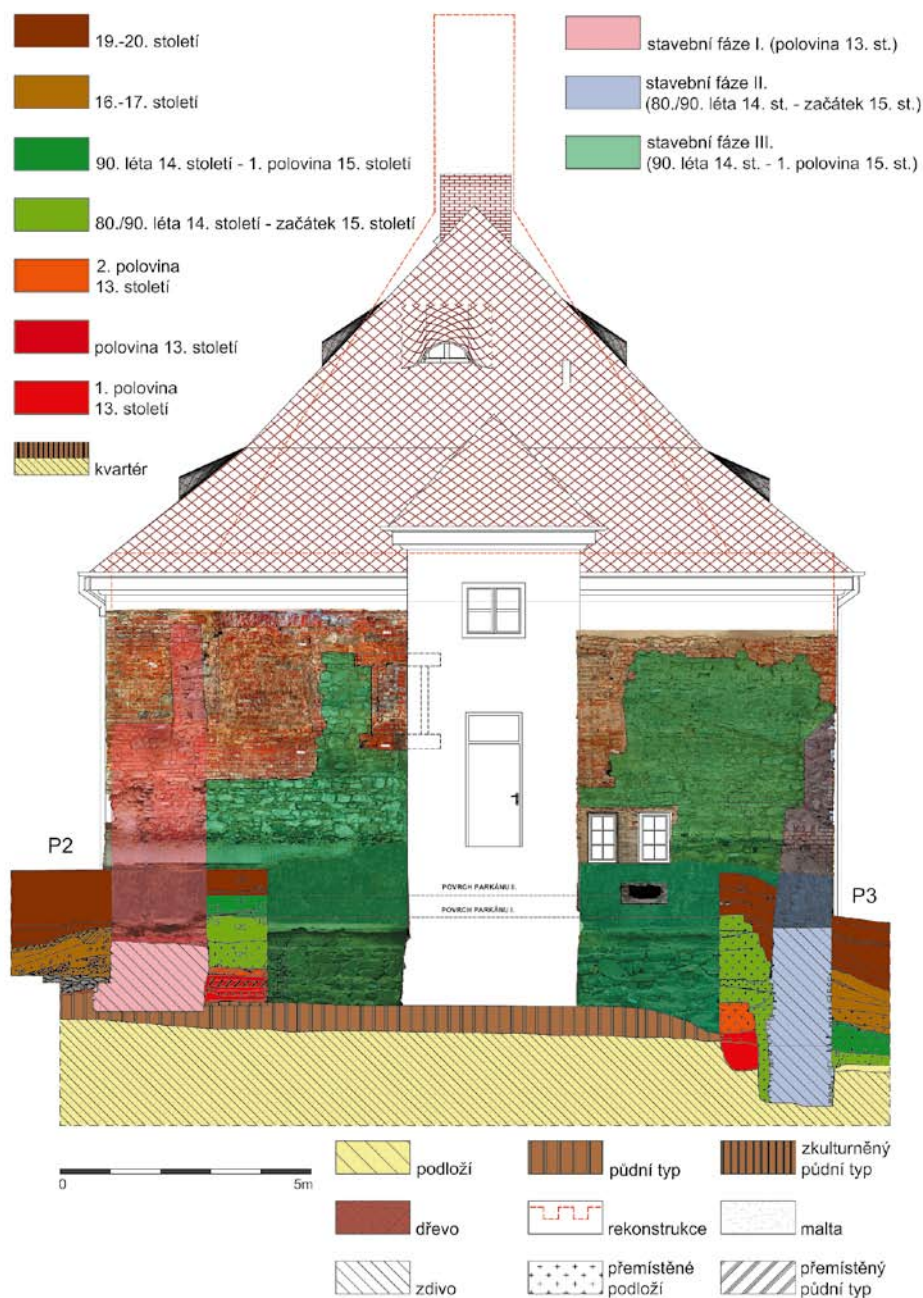
vého obchodu) a využíváním přírodních zdrojů formou lovu a rybolovu.¹⁶³ Hrad tak představoval vysoce pri-

162) ZA Opava, o. c. v pozn. 108; ZA Opava, o. c. v pozn. 110; SOKA Opava, o. c. v pozn. 70.

163) K zeměpanské doméně např. V. Pohanka, o. c. v pozn. 91, s. 5–32; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 185–187. K povaze dalších příjmů M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 136; M. Čapský, 2013, o. c. v pozn. 48, s. 143–144. K zásobování šlechtických dvorů v českém prostředí viz J. Hrdlička, Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650). České Budějovice 2000, s. 32–79; pro Uhry srov. D. Duchoňová – T. Lengyelová, Hradné kuchyne a šľachtické stravovanie v ranom novoveku. Radosti slávností, strasti každodennosti. Bratislava 2016, s. 85–113.

vilegované konzumentské prostředí spotřebovávající výsledky ekonomické činnosti probíhající mimo jeho zdi. Předhradí v Opavě tedy plnilo pouze roli bezprostředního provozního zázemí rezidence, která vzhledem k omezeným rozměrům nebyla ve svých zdech schopna obsáhnout veškeré objekty nutné k zajištění běžného chodu.¹⁶⁴⁾ Nelze zapomínat, že opavský hrad navzdory relativně skromné velikosti představoval do počátku 16. století – vedle Hradce nad Moravicí – jedno z ústředí vévodského dvora.¹⁶⁵⁾ V této souvislosti lze v obecné rovině na předhradí předpokládat ubytovací prostory služebného personálu (patrně čeledníků, případně nejruznější komory a komůrky uvedené v inventáři 1544 a urbáři z roku 1586), jež byly co do vnitřní diference a počtu odvislé od proměnlivých ekonomických možností a společensko-reprezentačních ambicí jednotlivých vévodů. Na předhradí se dále nacházely stáje pro koně, nezbytný předpoklad mobility a důležitý prvek reprezentace vévodů. Těž s chovem a zaopatřením koní se pojila kovářna, seníky pro skladování píce a kůlny. Z hlediska uložení zemědělských produktů spotřebovávaných na hradě vévodskou domácností byly nezbytné nejruznější skladovací prostory jako sýpka a komory. Ústředním objektem předhradí, dominujícím z hlediska velikosti, výstavnosti i zvoleného stavebního materiálu však byly hradní kuchyně s doprovodnými provozy a zařízeními (pekárna, studna, užitková zahrada).

Zatímco ostatní, převážně dřevěná provozní zástavba předhradí prošla v 16. a první polovině 17. století určitými proměnami z hlediska počtu i funkce, zděný objekt kuchyní představoval naproti tomu zjevný stabilní prvek (obr. 4, 18). Důvodem nebyla jen vyšší životnost zděné stavby, ale především nepostradatelnost tohoto zařízení v každodenním provozu hradu a později zámku. Na základě pohledového plánu opavského zámku z doby kolem roku 1650 a přísluš-

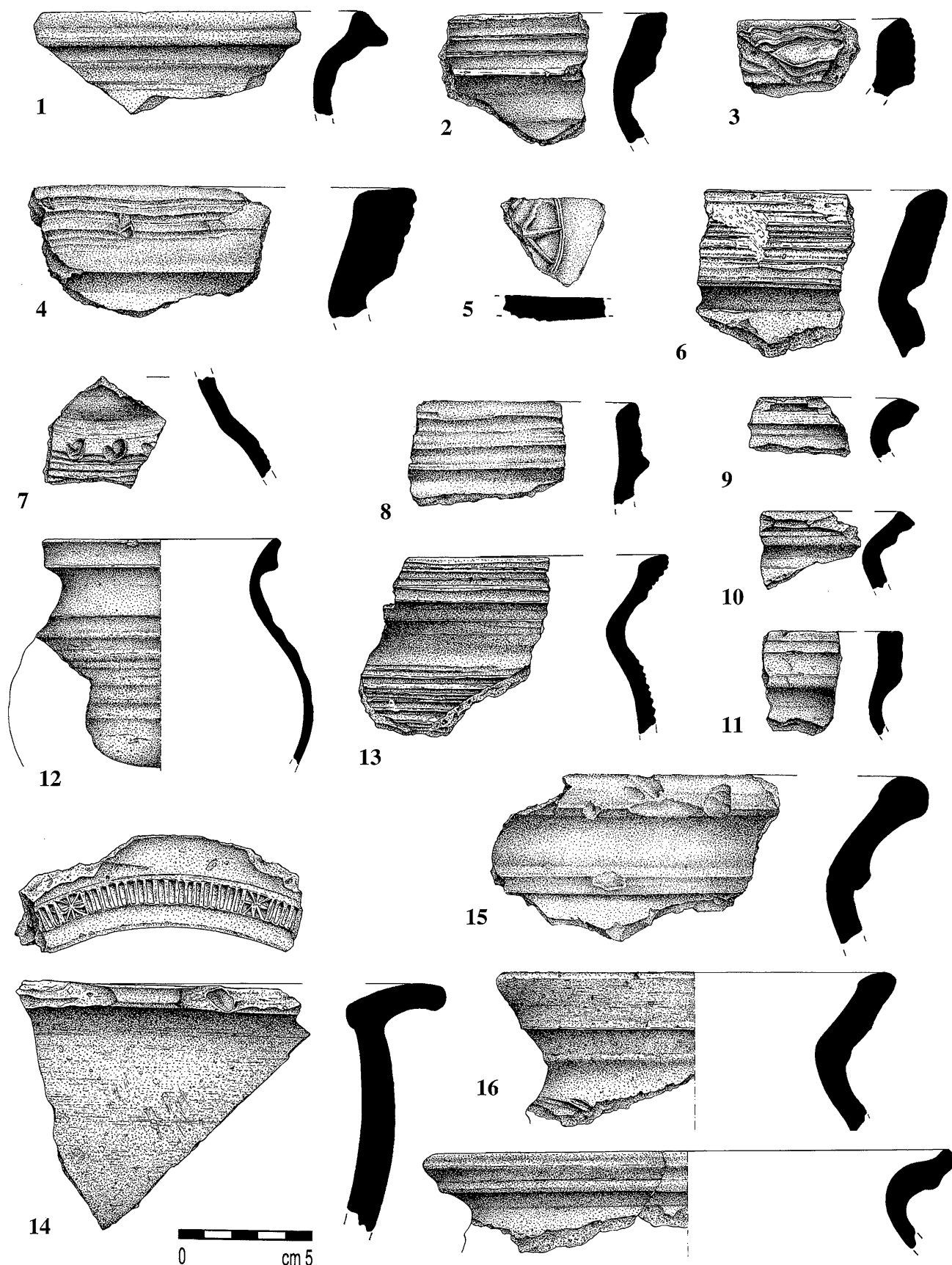
Obr. 29: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Jižní fasáda objektu s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadložím (profily P2 a P3). Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá; v řezu) a jižní obvodové zdi hradních kuchyní z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dydníkových komínů (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

né legendy lze hradní kuchyně spolehlivě lokalizovat do míst dnešního Müllerova domu, který je shodou okolností jediným, dodnes nad povrchem terénu dochovaným pozůstatkem někdejšího opavského hradu (obr. 9, 10).¹⁶⁶⁾

166) Na skutečnost, že někdejší hradní kuchyně, přeměněná na sýpku mezi lety 1612 a 1650 a roku 1726 na byt zámekého purkraběte, je dodnes uchována ve hmotě Müllerova domu, poprvé upozornil S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 155, 158, pozn. 159. Problematiku dále rozvinuli F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 192, pozn. 22; F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 59–60, pozn. 14; zejména pak F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 170–175.

164) Srov. T. Durdík – P. Bolina, o. c. v pozn. 8, s. 64–65; T. Durdík, o. c. v pozn. 155, s. 36–37.

165) Poslední shrnutí dané problematiky viz F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 159–160, s odkazy na příslušnou literaturu.

Obr. 30: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, profil P2 a P4. Výběr keramických nálezů raně středověké výrobní tradice (poslední čtvrtina 12. – první polovina 13. století) a tzv. přechodného horizontu opavské keramické produkce (rámcově 40. – 50. léta 13. století) z vrstev, do kterých byla založena hlavní hradební zeď: 1–3, 6 (vrstva s. j. 132); 4, 5 (vrstva s. j. 130), případně z konstrukčních vrstev souvisejících již s výstavbou hradby: 7 (vrstva s. j. 126). Výběr keramických nálezů vrcholně středověké produkce (2. polovina 14. – 1. polovina 15. století) z násypových vrstev parkánu z doby výstavby parkánové hradby: 8 (vrstva s. j. 121); 9–13 (vrstva s. j. 120). Výběr keramických nálezů vrcholně středověké produkce (15. století) z odpadních vrstev ukládaných v parkánu a spojovaných s kuchyňským provozem: 14, 16, 17 (vrstva s. j. 114); 15 (vrstva s. j. 115) (kresba H. Klásková, H. Pravdová, 2013).

Müllerův dům čp. 1 – hradní kuchyně, sýpka a obytný dům

Müllerův dům čp. 1, státem chráněná kulturní památka, se nachází na parcele č. 558 (k. ú. Opava-Město), na východním okraji historického jádra města Opavy a svým severním vstupním průčelím se obrací do Komenského ulice (obr. 1). Jedná se o samostatně stojící, patrový hranolový objekt s předstupujícím středem hlavního severního průčelí, neseným segmentovými arkádami. Pod tímto nepravým portikem se nachází obdélný vstup do suterénu. Do zvýšeného přízemí stoupá půlvaleně podklenuté vnější schodiště. Zadní, tedy jižní průčelí je doplněno středovým schodišťovým rizalitem s valbovou stříškou, umožňujícím přístup do všech podlaží objektu, včetně podkrovní. Fasády završuje novobaročně profilovaná korunní římsa, nad níž nad předstupující partií vyrůstá barokní vikýř s čelem členěným pilastry a postranními volutami. Vikýř s obdélným oknem je završen trojúhelným štítem se štukovou kartuší s letopočtem 1726. Obdélná okna fasád lemuje profilované šambrány, v přízemí jen obdélné, v patře a ve vikýři s povysazenými překlady s prokrojenými horními rohy. Objekt kryje mohutná barokní valbová střecha. Místnosti v suterénu, seskupené kolem středové chodby, jsou klenuté valeně s výsečemi, v přízemí mají rovné stropy omítané pohledy (obr. 6, 9, 13, 23).¹⁶⁷⁾

Zděnou stavbu v místech dnešního Müllerova domu zachytila většina historických vedut a plánů Opavy zobrazujících současně zámek (obr. 5). Poprvé ji zohlednil již plán obléhání Opavy v roce 1627,¹⁶⁸⁾ nejstarší detailnější představu o vzhledu a situování objektu nabízí pohledový plán opavského zámku z doby kolem roku 1650.¹⁶⁹⁾ Samostatný popis k tomuto plánu dokládá, že mezi lety 1612¹⁷⁰⁾ a 1650 se změnilo využití objektu – původní hradní kuchyně byly adaptovány na sýpku.¹⁷¹⁾ Jako knížecí sýpka sloužila stavba až do první čtvrtiny 18. století, kdy byla v letech 1722–1726 barokně přestavěna na obydlí zámekského purkraběte („...im J. 1722 wurde der vordere Teil des Schlosses samt der Burggrafgebäude gebaut...“).¹⁷²⁾ Od poloviny 19. století, po zrušení patrimoniální správy, byl bývalý purkrabský dům pronajímán k obytným účelům. Od 70. let 19. století si dům pronajímala a posléze koupila rodina Müllerů, jejichž jméno se stalo synonymem pro pojmenování objektu dodnes. Prvním v pořadí nových občanských vlastníků byl komorní purkrabě advokát Franz Müller s manželkou Annou a po nich jejich syn, také advokát, Otto Müller.¹⁷³⁾ V majetku rodiny Müllerů

Obr. 31: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Severní fasáda objektu s vyznačením hlavních náleзовých situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové reliktu městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), nadzemní reliktu spojovací hradby městského opevnění a hradu ze závěru 14. století (transparentní modrá) a podpovrchové reliktu zděné přístupové rampy v rámci kontreskarp příkopu mezi hradem a předhradím (transparentní modrá; v řezu). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů, vstupem a vydávacím oknem (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

dům zůstal do poloviny 20. let 20. století, kdy jej koupila Zemská správní komise pro Slezsko. V roce 1927 byla stavba adaptována pro potřeby knihovny Zemského muzea, následně zde byla instalována stálá expozice tzv. legionářského muzea. Před poslední celkovou rekonstrukcí v budově sídlilo archeologické pracoviště SZM.¹⁷⁴⁾

Na základě analýzy indikační skici stabilního katastru z roku 1836 a jejího porovnání s dalšími dobovými plány, mapami a vedutami byl již dříve vysloven předpoklad do datečného vložení zděné stavby v místech Müllerova domu do parkánu městského opevnění.¹⁷⁵⁾ Otázku dochování středověkých konstrukcí ve hmotě Müllerova domu, jejich vztah k městské fortifikaci a k opevnění hradu a též způsob využití objektu ve středověku však umožnily zodpovědět teprve průzkumy a výzkumy související s celkovou rekonstrukcí Müllerova domu a přístavbou k němu v letech 2015–2019 (obr. 10–12). V roce 2013, před zahájením

167) D. Prix, Opava, Müllerův dům čp. 1, Komenského 8 (heslo objektu pro připravované vydání Uměleckých památek Moravy a Slezska, zpracováno v dubnu 2006). Nepřesný výtah viz D. Prix – B. Samek – K. Dolejší – A. Filip, Opava, in: B. Samek – K. Dolejší ed., Umělecké památky Moravy a Slezska 3. P–O. Praha 2021, s. 439–504, tam s. 444.

168) ÖStA Wien, o. c. v pozn. 69.

169) SZMO, o. c. v pozn. 70.

170) Zmínka o přední a zadní kuchyni na předhradí v pozůstalosti Karla Basty, ZA Opava, o. c. v pozn. 110.

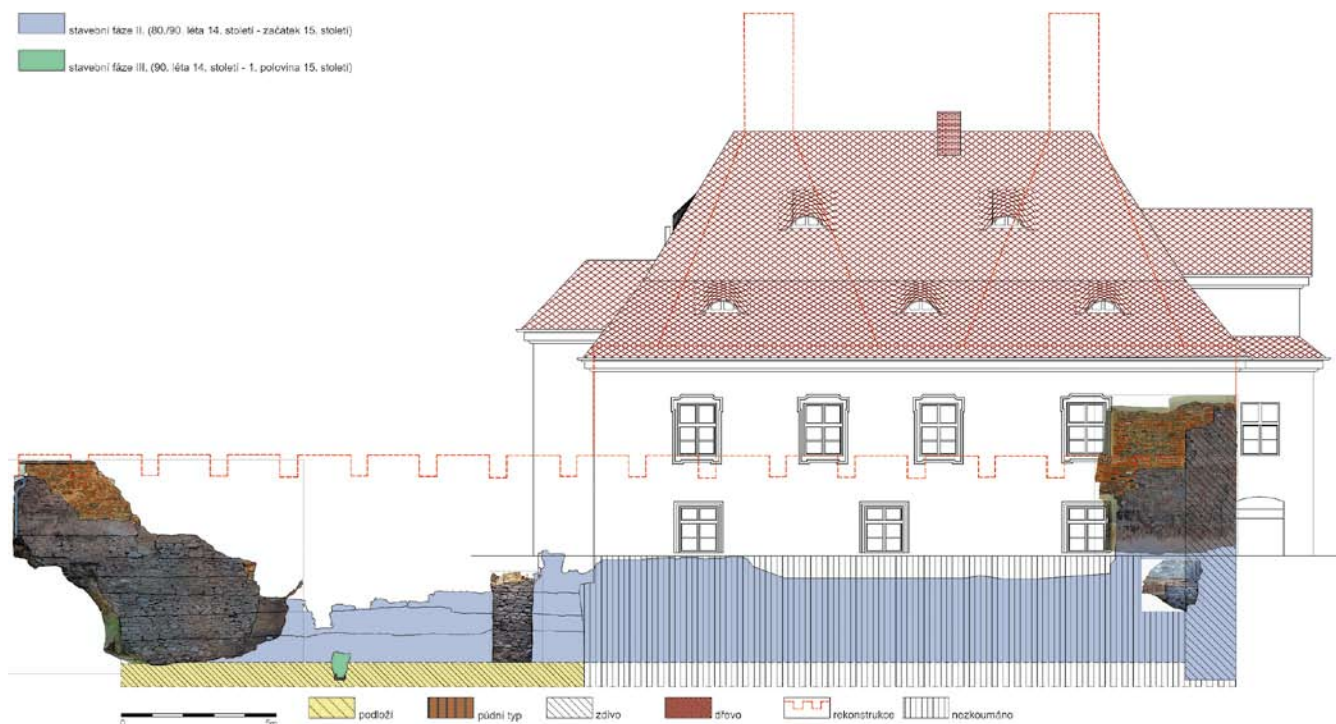
171) SOKA Opava, o. c. v pozn. 70.

172) SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 2272; D. Kouřilová – P. Kaniová – H. Pavelková – R. Rosová – F. Kolář, Stavebně historický průzkum tzv. Müllerova domu v Opavě, Komenského 8. Opava 2013, s. 7 (nepublikovaný strojopis, uložen u objednatele, architektonická kancelář Ateliér 38, s. r. o., Husova 9, 702 00 Ostrava 1).

173) Srov. Opavské adresáře z let 1888, 1896, 1901, 1905, 1911 a 1924.

174) D. Kouřilová – P. Kaniová – H. Pavelková – R. Rosová – F. Kolář, o. c. v pozn. 172, s. 3–4, 6–17, 34–47.

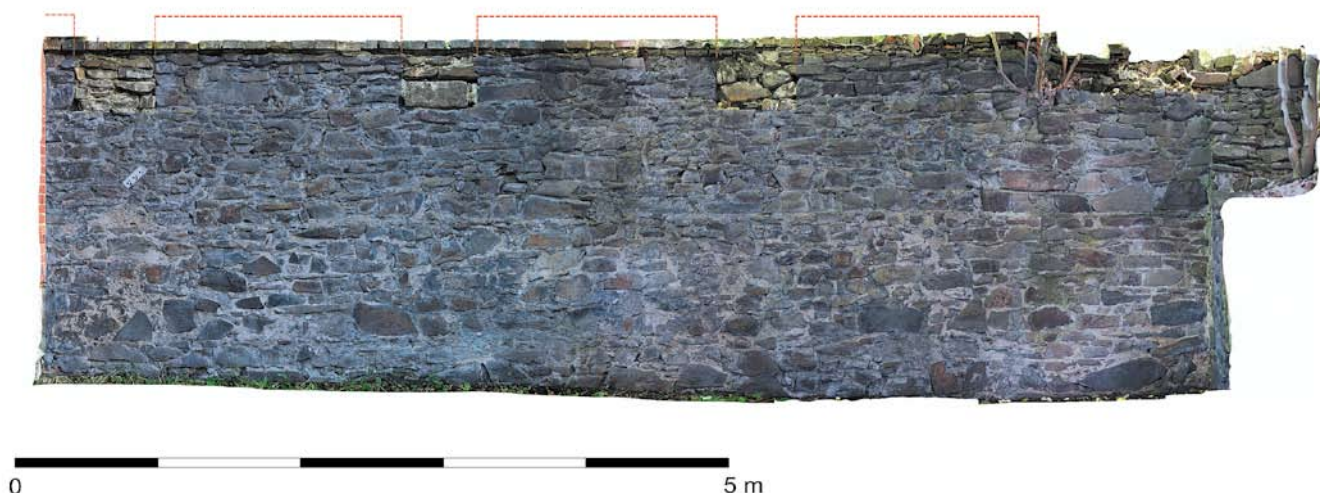
175) F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 192, pozn. 22.

Obr. 32: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Východní fasáda objektu s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty spojovací hradby městského opevnění a hradu (v řezu) a městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá) a propust v hlavní hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů a navazující průběh městské parkánové hradby (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 33: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Podélný řez objektem s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty spojovací hradby městského opevnění a hradu (v řezu) a městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá), jižní obvodová zeď (v řezu) se základem pilíře dymníkových komínů a s výlevkou, a propust v parkánové hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů a navazující průběh městské parkánové hradby (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 34: Opava, Sady u muzea, operativní průzkum a dokumentace 2021. Část dochovaného úseku nadzemního zdiva městské parkánové hradby, vnější líc (dnes součást ohradní zdi Střední školy průmyslové a umělecké v Opavě, v sousedství výstavní budovy Slezského zemského muzea a Müllerova domu). Hradba je vyzděna z lomové hradecké droby na vápennou maltu, poměrně pečlivě lícované zdivo vykazuje zřetelné členění do technologických pásů, ve spárách mezi těmito pásy nejsou otvory po lešení. V horní části zdiva patrná částečně dochovaná předprsní zeď s cimbuřím tvořeným dlouhými stínkami (cca 1,7 m) a úzkými prolukami (0,56 m), v pravé části opěrný pilíř stavebně provázaný s hradbou (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

projekčních prací, byl pracovníky NPÚ, ÚOP v Ostravě, vyhotoven standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP)¹⁷⁶⁾ a ve spolupráci se SZM proveden plošně omezený zjišťovací archeologický výzkum při jižní obvodové zdi domu.¹⁷⁷⁾ V roce 2015 uskutečnilo SZM další zjišťovací archeologický výzkum na zahradě objektu v místech plánované podpovrchové přístavby.¹⁷⁸⁾ V prosinci 2015 až únoru 2016 proběhl restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek především v přízemí Müllerova domu.¹⁷⁹⁾ V letech 2016–2017 realizovalo SZM v interiéru i exteriéru objektu záchranný archeologický výzkum.¹⁸⁰⁾ V souběhu se stavebními pracemi a archeologickým výzkumem SZM provedl NPÚ, ÚOP v Ostravě, operativní průzkum (OPD), zahrnující dokumentaci omítek zbavených zděných konstrukcí v interiéru i exteriéru objektu, včetně partií odhalených archeologickým výzkumem SZM, dokumentaci dřevěných konstrukcí v interiéru (prkenné podlahy, trámové zákloповé stropy, krov) a dokumentaci historických dveřních výplní.¹⁸¹⁾ V exteriéru, v místech plánované podpovrchové přístavby, nebyly historické te-

Obr. 35: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Průběh městské parkánové hradby a hlavní hradby (v pozadí), odkrytých v rámci archeologického výzkumu SZM, pohled od východu (foto F. Kolář, 2017).

176) D. Kouřilová – P. Kantová – H. Pavelková – R. Rosová – F. Kolář, o. c. v pozn. 172.

177) F. Kolář – J. Skalická, Opava (okr. Opava), Komenského ulice 8, Müllerův dům, parcela č. 558, in: Přehled výzkumů 55/2, Brno 2014, s. 249–251.

178) S. Králová, o. c. v pozn. 45, s. 305–306.

179) T. Skalík, Müllerův dům. Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek – část A/interiér. Opava 4. 2. 2015. Restaurátorská zpráva, rkp. (uloženo u objednatele, Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava); týž, Müllerův dům. Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek – část B/ exteriér, Opava 4. 3. 2015. Restaurátorská zpráva, rkp. (uloženo u objednatele, Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava).

180) Výsledky archeologického výzkumu nebyly dosud publikovány.

181) P. Kaniová – J. Koudelová, Dokumentace dveřních výplní městského „Müllerova“ domu čp. 1 v Opavě. Nálezořá zpráva. Opava – Ostrava 2017, rkp. (uloženo v archivu dokumentace NPÚ, ÚOP v Ostravě); F. Kolář – P. Kaniová, o. p. v pozn. 139; F. Kolář – P. Kaniová – J. Koudelová, Operativní průzkum a dokumentace nálezořových situací během rekonstrukce městského Müllerova domu čp. 1 v Opavě – Nálezořová situace v exteriéru. Nálezořá zpráva. Opava – Ostrava 2020, rkp. (uloženo v archivu dokumentace NPÚ, ÚOP v Ostravě).

rény s archeologickými movitými nálezy pracovníky SZM důsledně exkavovány až po úroveň plánovaného stavebního zásahu.¹⁸²⁾ Aby se předešlo ztrátě vypovídací hodnoty těchto uloženin při odtěžení stavební technikou, bylo se zástupci SZM domluveno odebrání těchto zbytkových terénů v režii NPÚ a následně byl i zde proveden operativní průzkum zděných konstrukcí odkrytých při archeologickém výzkumu.¹⁸³⁾

182) Dokumentace v interiéru i exteriéru Müllerova domu byla prováděna na etapy po předání prostor či ploch ze strany SZM pracovníkům NPÚ, ÚOP v Ostravě.

183) Předstihový archeologický výzkum v roce 2013 prokázal, že zděné konstrukce tvořící část hmotné podstaty Müllerova domu a archeologizované zděné konstrukce v exteriéru jižně od objektu (v místech plánované přístavby) původně tvořily jeden funkční celek. Proto byly tyto zděné konstrukce – nadzemní i podpovrchové, odhalené archeologickým výzkumem SZM – předmětem dokumentace NPÚ.

Obr. 36: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Podélný řez objektem s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadložím (profily P4 a P5). Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty spojovací hradby městského opevnění a hradu (v řezu) a městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá), jižní obvodová zeď (v řezu) se základem pilíře dymníkových komínů a s výlevkou, a propust v parkánové hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

K STAVEBNÍMU VÝVOJI OBJEKTU V MÍSTECH DNEŠNÍHO MÜLLEROVA DOMU VE 13.–15. STOLETÍ

Při operativním průzkumu a dokumentaci, v kombinaci s dalšími pozorováními a poznatky z let 2005–2021, bylo možno podstatně upřesnit dosavadní představy o stavební historii Müllerova domu a dílem i o celkovém středověkém vývoji opavského hradu. Na jejich základě lze rozlišit jednotlivé etapy vývoje této části areálu:

Stavební fáze I (polovina 13. století)

Nejstarší zděnou konstrukci v rámci stávajícího objektu Müllerova domu představuje úsek hradební zdi (obr. 24–29, 37, 38). Celá západní obvodová zeď domu je ve spodní části tvořena hlavní městskou hradbou silnou 1,8–2,1 m, která je v některých partiích dochována až do výšky 2 m nad úroveň současného terénu. Archeologický výzkum SZM umožnil sledovat a následně dokumentovat průběh hlavní městské hradby v celé její dochované výši od základové spáry nejen v interiéru Müllerova domu, ale rovněž v exteriéru. Při severozápadním nároží domu byl z venkovní strany podchycen průběh hradby pokračující severním směrem, v místě jižní podpovrchové přístavby byla dokumentována hlavní městská hradba vedoucí k jihu v délce cca 12 m. Hradba je vyzděna z místní lomové tzv. hradecké droby na vápennou maltu, poměrně pečlivě lícované zdivo vykazuje nepříliš zřetelné členění do technologických pásů. Přibližně v polovině dokumentované délky je hradební zeď přerušena vertikální spárou, která může být dokla-

dem etapovitě výstavby hradebního prstence. Základová partie je oboustranně lavicovitě rozšířená,¹⁸⁴ zdivo bylo jen mělce (zhruba 0,5 m) založeno do povrchu soudobého terénu.¹⁸⁵ Ten podle zjištění předstihového výzkumu z roku 2013, v kombinaci s drobnější sondáží doprovázející OPD v roce 2017,¹⁸⁶ představuje sídlíštní horizont tvořený redeponovanou zeminou. Jedná se o kulturní souvrství se zahlučenými objekty, obsahující keramiku raně středověké výrobní tradice, datované v Opavě do rámcového intervalu poslední čtvrtiny 12. století až 30. a 40. let 13. století a rovněž již vrcholně středověkou keramiku tzv. přechodného horizontu z doby kolem poloviny 13. století.¹⁸⁷ Oproti ostat-

184) Zhruba v polovině délky dokumentovaného úseku hradby se však předsazení vnějšího líce postupně ztrácí. Základová partie hradební zdi v interiéru je již zcela bez předsazení.

185) F. Kolář – P. Kaniová, o. p. v pozn. 139.

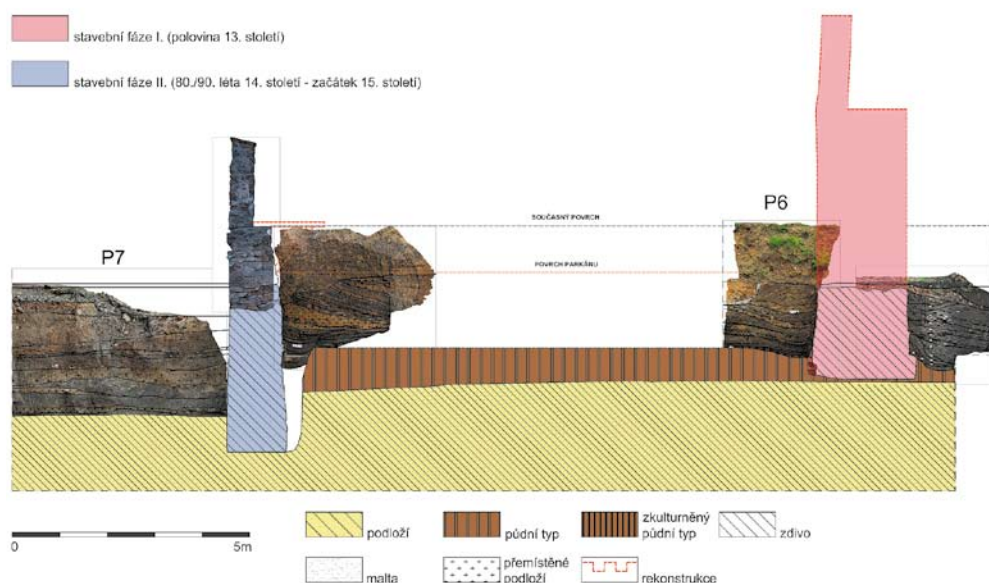
186) Relevantní keramický materiál pro datování výstavby městské hlavní hradby v tomto úseku poskytl předstihový výzkum v exteriéru Müllerova domu v roce 2013, v kombinaci s drobnější sondáží při OPD zděných konstrukcí v roce 2017 (tj. dokopání archeologických terénů ponechaných v kontaktu s městskou hradbou po ukončení výzkumu SZM). Pro upřesnění stratigrafických vztahů zdiva hradební zdi k okolním historickým terénům poskytl důležité vodítko kontrolní profil na jižní stěně stavební jámy v místě přístavby, ponechaný zde po ukončení archeologického výzkumu.

187) K datování nejstarší opavské keramiky srov. F. Kolář – M. Zežula, Die Straßen und Ringe im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Opava/Troppau aus der archäologischen Sicht, in: S. Krabath – J. Piekalski – K. Wachowski edd., Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowoczesnego miasta Europy środkowej. Wrocławia antiqua. Studia z dziejów Wrocławia 13. Wrocław 2011, s. 219–247, tam s. 221, pozn. 1; M. Zežula, Kuchyňská a stolní keramika, in: K. Vojtkůvková – M. Zežula edd., Předměty

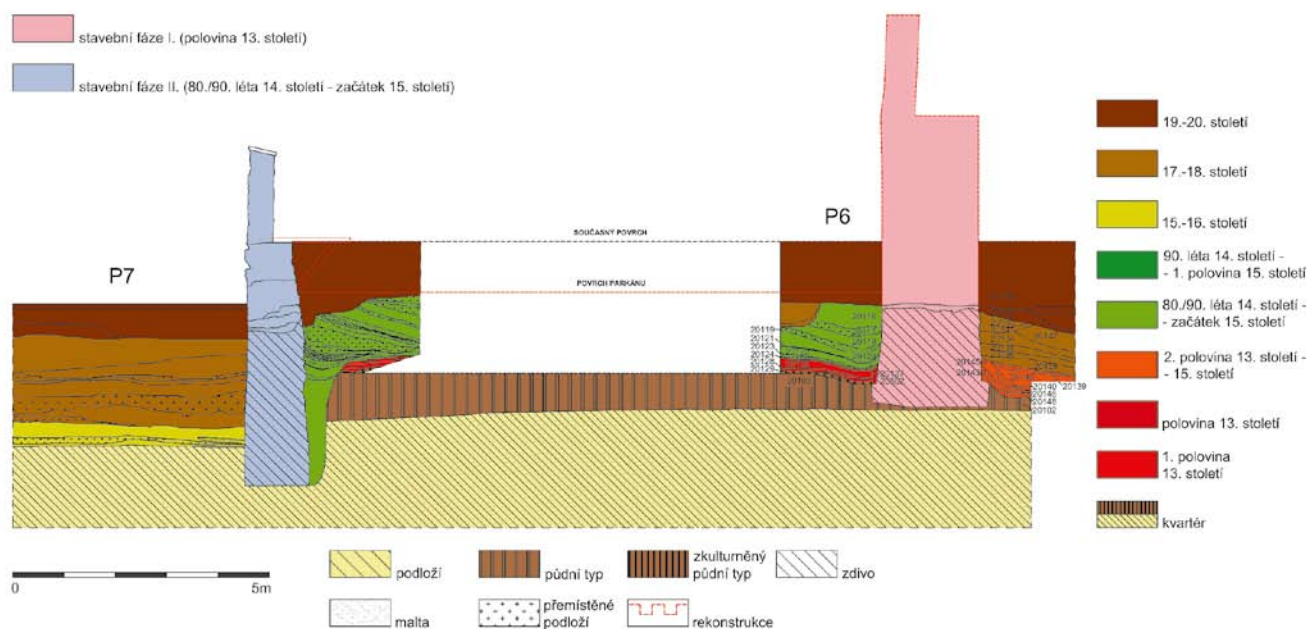
ním archeologicky zkoumaným úsekům opavské městské fortifikace¹⁸⁸⁾ tak zde linie hlavní hradby protнула starší sídlištní horizont související – vzhledem k přítomnosti keramiky přechodného horizontu – pravděpodobně spíše s počátky institucionálního města než s možným předlokačným osídlením (obr. 29 – profil P2; obr. 30).

Z hlediska rekonstrukce stavební podoby hlavní hradební zdi je důležitá nálezová situace na jižní fasádě Müllerova domu zbavené omítek (obr. 28, 29).¹⁸⁹⁾ Na jihozápadním a jihovýchodním nároží bylo dobře patrné, že kamenná zeď, tvořící podstatu jižního boku domu je vložena na spáru mezi dvojicí rovnoběžných zdí dosud uchovaných v západním a východním průčelí, původně však pokračujících jižním směrem mimo stávající objekt. Tyto zdi byly v exteriérové části v minulosti sneseny, přičemž jejich výše popsané archeologizované podpovrchové reliktu byly odkryty při přístavbě Müllerova domu a omítek zbavená fasáda tak dočasně zprostředkovala jejich otisk,

respektive jizvu v místě ubourání. Negativ zdíva v jihozápadním nároží je široký 1,8 m, vysoký od základové spáry po předpokládanou korunu ochozu 5,7 m a v horní partii opatřen předprsní o šířce 0,66 m a výšce cca 1,95 m. Typo-

Obr. 37: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Rekonstrukční řez parkánem jižně od Müllerova domu, fotoplán. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové reliktu a předpokládaná nadzemní část městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), a dochované podpovrchové i nadzemní reliktu městské parkánové hradby (transparentní modrá; v řezu). Předprsní parkánové hradby je v těchto místech částečně novodobě přezděna, zachovává však autentickou výšku i šířku původního řešení. Před vnějším lícem parkánové hradby rovné dno příslušného úseku městského příkopu (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 38: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Rekonstrukční řez parkánem jižně od Müllerova domu, fotoplán a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadloží (profily P6 a P7). Barevně vyznačeny dochované podpovrchové reliktu a předpokládaná nadzemní část městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), a dochované podpovrchové i nadzemní reliktu městské parkánové hradby (transparentní modrá; v řezu). Před vnějším lícem parkánové hradby rovné dno příslušného úseku městského příkopu (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

vyprávějí. Opava – Ostrava 2012, s. 28–31.

188) F. Kolář, Opevnění Opavy ve 13.–14. století, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 42–55, tam s. 46, 49.

189) Důležitost tohoto zjištění umocňuje fakt, že z nadzemních částí opavské fortifikace se dochovaly pouze nečetné reliktu – přibližně 12 m dlouhý úsek parkánové hradby, včetně části předprsní, dále

torzo nároží hranolové hradební věže provázané s jádrem hlavní hradby při kostele sv. Janů a výčet uzavírá parkově upravený zemní bastion, tzv. Ptačí vrch, v jižním ohybu fortifikační linie; viz P. Kaniová – M. Kiecoň – F. Kolář – R. Rosová, Dílky skládáčky našeho poznání o opavském městském opevnění, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 20.

Obr. 39: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Kamenná výlevka a základové zdivo jednoho ze dvou masivních hranolových pilířů, jež mohly prostřednictvím segmentových pásů vynášet dvojici zděných dymníkových komínů hradních kuchyní, místnost 006, pohled od jihu (foto F. Kolář, 2016).

Obr. 40: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Dochovaný průběh spojovací hradby městského opevnění a hradu (A) v místě provázání s městskou parkánovou hradbou (B), pozůstatky cihlového náběhu druhotně odsekaného vynášecího pasu dymníkového komínu (C), fragment středověkého okenního ostění (původně patrně z hradního paláce) druhotně užitý ve spodní partii barokního pilíře vynášejícího klenbu, místnost 005, pohled od jihu (foto F. Kolář, 2016).

ve určení parapetní zídky dokumentované v řezu lze pouze podle obecných analogií předpokládat jako standardní cimbuří s prolukami a stínkami zhruba stejně širokými.¹⁹⁰⁾ Ochoz mohl být původně doplněn deštěním, jehož přesah přes vnitřní hranu koruny zdi byl vynesena na (zaniklých) dřevěných nebo kamenných konzolách. Pozůstatky tohoto řešení však nebyly na jihozápadním nároží Müllerova domu patrné. Ikonografické prameny zachytily městskou hradbu teprve pro 16.–19. století, kdy aktuální podoba hradebního ochozu v jižním sousedství Müllerova domu

190) Se situací na jižní fasádě Müllerova domu je ve shodě kolorovaný plán z roku 1838 zachycující hradební zeď v řezu, SOkA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 891, č. kart. 72. Jednalo se o cca 2 m širokou a 8,5 m vysokou zeď s ochozem a parapetní zídou širokou asi 0,5 m a vysokou cca 2,5 m.

již byla výsledkem pozdně gotických, případně renesančních stavebních úprav (obr. 5). Podle nich se jednalo o prostou nečleněnou zeď opatřenou v horní části štěrbinovými střílnami; koruna zdi, respektive její předprsně byly opatřeny krytinou.

Stavební fáze II (80./90. léta 14. století – začátek 15. století)

V další etapě byl v souvislosti s výstavbou hradu opavských Přemyslovců snesen úsek hlavní městské hradby v prostoru nově vyměřeného předhradí. K jejímu ubouranému čelu v místech severozápadního nároží Müllerova domu byla přiložena kolmá hradba probíhající napříč nově vyhloubeným hradním příkopem ve funkci jeho uzavírací zdi a spojující městskou fortifikaci s jihozápadním nárožím hradního jádra. Tato příčná hradba z lomového kamene na vápennou maltu, pečlivě kladeného do technologických pásů, je silná 1,4 m. Dnes tvoří severní obvodovou zeď Müllerova domu a místy sahá až do výšky 5,5 m nad současným terénem. Ve spodní části severozápadního nároží Müllerova domu je v podobě střídavě na sebe kolmých armovacích kamenů dobře patrné provázání líce této hradby s čelem ubourané městské hlavní hradby (obr. 24, 26, 31).¹⁹¹⁾

Spojovací hradba městského opevnění a hradu, plnící souběžně funkci uzavírací zdi hradního příkopu, byla v místě severovýchodního nároží Müllerova domu stavebně provázána s paralelně budovanou městskou parkánovou hradbou (obr. 40). Ta v rámci domu tvoří spodní část jeho východní obvodové zdi, místy až do výšky 2,8 m nad současným terénem. Obdobně jako u hlavní městské hradby bylo vzhledem k odebrání historického nadloží při archeologickém výzkumu v místech podpovrchové přístavby jižně od Müllerova domu možné doku-

191) Při rekonstrukci Müllerova domu bylo zbořeno zděné schodiště do zvýšeného přízemí při západní polovině severní fasády a kopány základy nového schodiště, což umožnilo dokumentovat situace ve spodní části severozápadního nároží stavby. V těchto místech, v linii západní obvodové zdi Müllerova domu byly zachyceny podpovrchové relikty hlavní městské hradby, snesené zde v souvislosti s výstavbou předhradí. Na sníženou korunu tohoto zdiva nasedá v kolmém směru spodní část zdiva severního průčelí – uzavírací zeď hradního příkopu.

mentovat parkánovou hradbu ve značném rozsahu, navíc až pod úroveň základové spáry (obr. 32, 33, 35). Důležité informace o způsobu založení parkánové hradby a předpokládané době výstavby přinesl již předstihový archeologický výzkum v roce 2013.¹⁹²⁾ Základový vkop pro parkánovou hradbu byl v těchto místech veden v linii horní hrany mírného terénního zlomu, výškový rozdíl mezi úrovní terénu v budoucím parkánu a vně hradby tak v momentě výstavby parkánové hradby činil přibližně 1,5 m. Hradba je vyzděna z lomové hradecké droby na vápennou maltu, poměrně pečlivě lícované zdivo vykazuje zřetelné členění do technologických pásů, ve spárách mezi těmito pásy nejsou otvory po lešení. Na vnější straně je zdivo lícováno v celé výši, vyjma asi 0,8–1 m vysoké nepředsažené základové partie. Na vnitřní straně parkánové hradby nepřiléhá nelícované základové zdivo ke stěně vkopu, ale mezilehlý prostor je vyplněn přemístěnou zeminou. Parkán při vnitřním líci nadzemní partie zdiva hradby byl během výstavby postupně navyšován přemístěnou zeminou; s předěly mezi jednotlivými pásy zdiva koresponduje několik vrstviček malty, které odrazí postupné vyzdívání hradby. Vrcholné středověká keramika z těchto vrstev umožňuje pouze obecně vročit výstavbu parkánové hradby do širšího časového intervalu druhé poloviny 14. až počátku 15. století, tedy v souladu s předpokládanou výstavbou opavského vévodského hradu (obr. 29 – profil P2 a P3, obr. 30).¹⁹³⁾ Po zvýšení pochozí úrovně v parkánu navážkami představoval rozdíl mezi prostorem vymezeným parkánovou hradbou a jejím předpolím přibližně 3,5 m. Důležité je zjištění, že parkánová hradba v těchto místech nebyla založena do vnitřní stěny staršího hradebního příkopu, jako v případě archeologicky podchyceného jižního a jihovýchodního obvodu městského opevnění.¹⁹⁴⁾ Mělký příkop s rovným dnem, tvořeným povrchem podloží spraše a parkánovou hradbou ve funkci eskarpy vznikl v těchto místech hradební linie právě až v souvislosti s výstavbou městské parkánové hradby a hradu opavských přemyslovských vévodů. Podmáčený terén v širší inundaci řeky Opavy – ze severní strany případně ovlivňovaný působením koryta mlýnského náhonu, z jihu pak odpadními a povrchovými vodami z areálu města – do té doby zřejmě poskytoval dostatečnou ochranu hlavní hradbě v této části města (obr. 29, 37, 38).

Obr. 41: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Dochovaný průběh městské parkánové hradby (A) v místě styku s přiloženou jižní obvodovou zdí hradních kuchyní (B), pozůstatky cihlového náběhu druhotně odsekaného vynášecího pasu dymníkového komínu (C), místnost 008, pohled od severozápadu (foto F. Kolář, 2016).

Při rekonstrukci podoby parkánové hradby je podstatné, že úsek takřka intaktně dochované parkánové hradby, včetně předprsně, se stále nachází v Sadech u muzea v blízkosti Müllerova domu (obr. 34).¹⁹⁵⁾ Negativ horní partie parkánové hradby včetně předprsně je též uchován v plné výši v jihovýchodním nároží Müllerova domu. Na základě těchto zjištění víme, že parkánová hradba v těchto místech dosahovala výšky 6,5 m ode dna příkopu.¹⁹⁶⁾ Přibližně ve výšce 2 m nad pochozí úrovní parkánu byla hradba zakončena úzkým ochozem¹⁹⁷⁾ chráněným předprsní zdí s cimbuřím tvořeným dlouhými stínkami (cca 1,7 m) a úzkými prolukami (0,56 m). Šířka předprsně s cimbuřím činila 0,48–0,6 m, její výška pak přibližně 2 m. Koruny zubů cimbuří byly pravděpodobně tvořeny pultovou stříškou, skloněnou směrem na ochoz.¹⁹⁸⁾

Stavební fáze III (90. léta 14. století – první polovina 15. století)

Takto vymezená koncová partie východního úseku městského parkánu, širokého přibližně 11,5 m, a od severu uzavřeného příčnou hradbou, propojující městské opevnění s nárožím vévodského hradu, byla od jihu dodatečně uzavřena další příčnou zdí. Ta tvoří jižní obvodovou zeď dnešního Müllerova domu, vydělující objekt de facto z městského parkánu (obr. 24, 27–29, 33).

Jedná se o pečlivě lícované zdivo z lomové droby na vápennou maltu, členěné do technologických pásů, bez patrných otvorů po vodorovných nosnících lešení. Tloušťka nadzemního zdiva činí 1,8 m, v základové, výrazně roz-

192) F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 59–60, pozn. 14; F. Kolář – P. Skalická, o. c. v pozn. 177, s. 249–251.

193) Srov. např. F. Kolář, o. c. v pozn. 188, obr. příloha na s. 49.

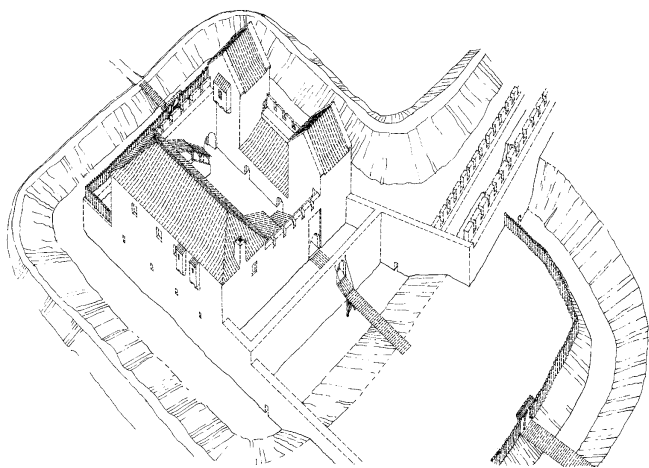
194) Tamtéž, s. 44–45; F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 58–60. Mladší ikonografické i písemné prameny příkop v této části městského opevnění, bezprostředně navazující na hrad, spolehlivě dokládají, srov. zmínku o hradu a příkopu k roku 1404; A. Sedláček ed., o. c. v pozn. 36, s. 71, č. 459; P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 284.

195) Viz F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 176, obr. 2, s. 207–208.

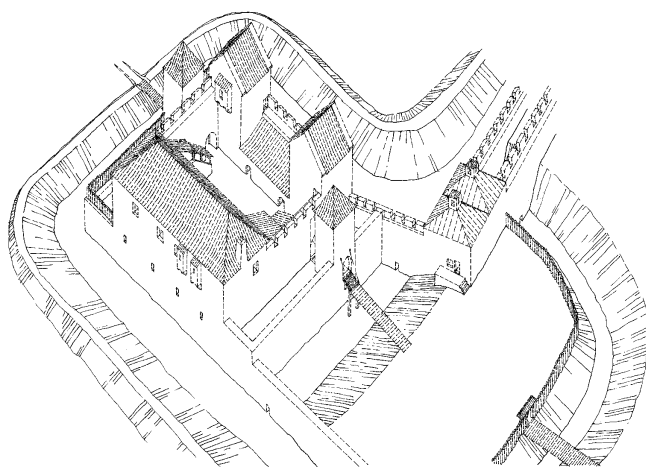
196) Další zhruba 1 m představuje základové zdivo pod úrovní dna příkopu.

197) Vzhledem k nedostatečné šířce ochozu lze předpokládat, že byl původně rozšířen přes vnitřní líc hradby, nejspíše prostřednictvím dřevěných desek zajištěných šikmými vzpěrami.

198) Patrně v negativu horní partie parkánové hradby na jihovýchodním nároží Müllerova domu.

Obr. 42: Opava, zaniklý hrad, pokus o rekonstrukci jedné z možných variant stavu k roku 1400, pohled od severozápadu (kresba D. Prix, 2021).

Obr. 43: Opava, zaniklý hrad, pokus o rekonstrukci jedné z možných variant stavu po dostavbě hradních kuchyní a posílení opevnění před polovinou 15. století, pohled od severozápadu (kresba D. Prix, 2021).

šířené partii pak dokonce 2,6 m. Je dochováno do výše 5,5 m nad současným povrchem, celková výška od základové spáry představuje přibližně 7,6 m. Na jihozápadním a jihovýchodním nároží Müllerova domu bylo po odstranění omítek dobře patrné, že je tato masivní kamenná zeď vložena na spáru mezi vnější líc hlavní městské hradby na jedné straně a vnitřní líc parkánové hradby na straně druhé. Základový vkop pro tuto zeď byl hlouben do povrchu násypových vrstev parkánu (80.–90. léta 14. století až počátek 15. století). Při vnějším lici její nadzemní částí bylo následně ukládáno odpadní souvrství, jež přítomná keramika vrcholně středověké produkce rámcově datuje do 15. století (obr. 36 – profil P4 a P5; obr. 30).¹⁹⁹⁾ S výstavbou jižní zdi Müllerova domu lze tedy pravděpodobně počítat v nevelkém časovém odstupu od vybudování parkánové hradby nejpozději v první polovině 15. století.

V koncové partii východního úseku městského parkánu, v prostorové vazbě na opavský hrad tak již ve středověku vznikl na půdorysu dnešního Müllerova domu zděný objekt, k jehož využití jako hradní kuchyně odkazují písemné prameny 16.–17. století. Vnitřní prostor obdélné dispozice byl rozdělen na dvě stejně velké části dvojicí protilehlých masivních hranolových patek (šířka 2,6 m), situovaných na střed západní a východní obvodové zdi objektu (jedná se o místnosti 004 a 006, viz obr. 10, 24, 39). Původně bylo předpokládáno, že se jedná o zděné podesty pro otevřená ohniště, odkuřovaná dymníky zavěšenými nad topeništi, směřujícími dým dále do dvojice komínů v obvodových zdech kuchyně. Vzhledem k zjištěné hloubce založení těchto zdí (2,2 m) se pravděpodobně jedná o základové partie masivních hranolových pilířů, jež mohly prostřednictvím segmentových pasů vynášet dvojici zděných dymníkových komínů (dobové písemnosti uvádí dvě zděné kuchyně, respektive přední a zadní kuchyni). Možné pozůstatky cihlových náběhů těchto druhotně odsekaných vynášecích pasů byly identifikovány v severovýchodním a jihovýchodním koutu (místnosti 005 a 008, viz obr. 10, 24, 39, 40).²⁰⁰⁾ Předpokládané zděné dymníkové komíny by odváděly spaliny nejspíše ze dvou centrálních

topenišť. Podpůrným argumentem tohoto řešení může být i masivní jižní obvodová zeď Müllerova domu s naddimenzovanými základy. Pravděpodobné pozůstatky jednoho z uvažovaných topenišť byly zachyceny v severní místnosti (001, 005, viz obr. 10) v podobě torz čtveřice základových zdí z lomového kamene na vápennou maltu, vymezujících čtvercový prostor o šířce stran 3,3 m. Z hlediska konstrukce lze tak hypoteticky uvažovat o zděné podestě pro otevřený oheň (čili stolovém topeništi), s obvodem vyzděným z lomového kamene, vnitřním prostorem původně vyplněným zeminou či kamennou sutí a povrchem např. z cihelných dlaždic v jílovém lůžku.²⁰¹⁾

V hradbě propojující kuchyni s jihozápadním nárožím hradu, tvořící severní obvodovou zeď Müllerova domu v koncové partii parkánu, byla prolomena dvojice otvorů, patrně vstup s kamenným prahem z tufitových dílců a snad i kuchyňské vydávací okno s nedochovaným kamenným ostěním a částečně dochovaným profilovaným tufitovým parapetem (místnosti 001 a 003, viz obr. 10, 24, 31). V horní části jižní obvodové zdi hradní kuchyně bylo situováno patrně odvětrávací okno s trámovou zárubní a šikmým parapetem. Důležité zjištění, posilující předpoklad někdejšího kuchyňského provozu v objektu, představuje kamenná výlevka na odpadní vodu, umístěná při hranolovém pilíři u východní obvodové zdi domu (místnost 006, viz obr. 10, 24, 39). Nepřímým indikátorem původní funkce dnešního Müllerova domu jsou rovněž odpadní souvrství uložená v městském parkánu při vnějším lici jižní obvodové zdi. Vzhledem k hojnému zastoupení fragmentarizovaných kostí domácích zvířat, včetně značného počtu ulit hlemýžďe zahradního, v těchto písčitohlinitých vrstvách s příměsí popela a uhlíků, lze v těchto místech uvažovat o deponii kuchyňského odpadu, datovatelné podle přítomné keramiky vrcholně středověké produkce do 15. století (obr. 30, 36).²⁰²⁾

199) F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 59–60.

200) Analogické náběhy lze předpokládat rovněž v severozápadním a jihozápadním koutě, tam však zdivo zakrývají barokní klenby.

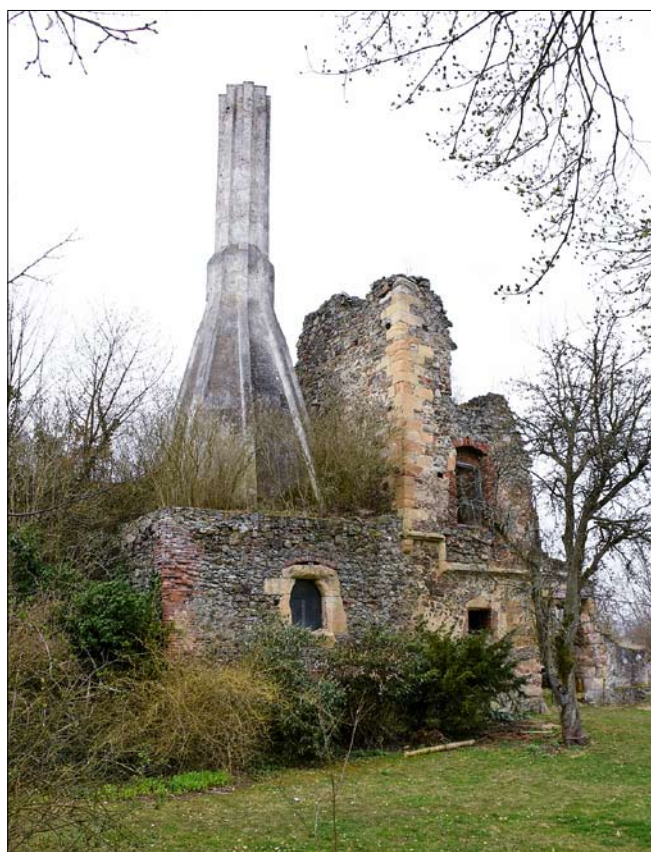
201) Srov. archeologicky zkoumaná kuchyňská topeniště na hradě Vizmburku a zámku v Litomyšli, V. Razím, o. c. v pozn. 12, s. 95–96; J. Slavík, Vizmburské kuchyně, *Castellologica Bohemica* 11, 2008, s. 287–295; M. Cejpová, Topeniště dochovaná v hradních kuchyních, *Sborník 1*, 2003, s. 85–94; též, Příspěvek k podobě pozdně gotického hradu v Litomyšli, *Castellologica Bohemica* 3, 1993, s. 337–340.

202) F. Kolář – M. Cejpová – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c.

Jelikož zděné konstrukce v interiéru objektu, které spojujeme s kuchyňským provozem, nelze archeologicky datovat,²⁰³⁾ představují keramické nálezy v exteriérových odpadních vrstvách důležitý ukazatel pravděpodobného fungování kuchyní v 15. století.²⁰⁴⁾

Kuchyně opavského hradu byly funkčně součástí předhradí vysunutého do města, prostorově se však nacházely v koncové partii městského parkánu (obr. 18). Zdivo hlavní, parkánové a příčné uzavírací hradby tvořilo podstatnou část stavební hmoty hradní kuchyně, ze tří stran tuto solitérní stavbu navíc obklopovaly hradní příkopy. Komunikační propojení kuchyně s předhradím tak v dané situaci zajišťovala obezděná vstupní rampa. Nacházela se před vchodem do kuchyně při severní obvodové zdi objektu a navazovala na eskarpu obezděného příkopu mezi hradem a předhradím. Touto cestou byly hotové pokrmy nošeny přes předhradí, dále po dřevěném mostě do vlastního hradu a přes vnitřní nádvoří do paláce. V paláci, nejspíše v prostorové vazbě na velký sál, tak lze předpokládat menší obslužnou prostor, kde probíhalo přihrívání donesených jídel, respektive jejich finální úprava před servírováním. Detašovaná pozice hradních kuchyní jistě vyplývala ze stísněného prostoru hradního jádra, na druhou stranu však omezovala případné riziko požáru a eliminovala nežádoucí pachy a hluk pojící se s kuchyňským provozem. Určitý diskomfort plynoucí z nutnosti donášet hotové pokrmy z předhradí do paláce však postupem času vedl k přesunu kuchyně do hradního jádra, realizovanému ovšem až někdy na počátku 17. století. Tehdy se již nejednalo o vévodskou rezidenci s relativně početným osazenstvem a kromě příznivějších prostorových podmínek pak jistě spolupůsobil i faktor zvyšujících se nároků na obytň a stravovací komfort.²⁰⁵⁾

Pozice zdvojené kuchyně mezi příkopem vymezujícím předhradí proti městu na západě, vnitřním hradním příkopem proti předhradí na severu a konečně městským příkopem, propojeným s vnějším hradním příkopem na východě činila z tohoto objektu jakýsi pomyslný ostrov na pomezí hradu a města, intravilánu a extravilánu, spojený s předhradím jen úzkou rampou. K umocnění tohoto dojmu profal parkán v bezprostředním jižním sousedství kuchyně příkopový útvar, široký asi 10 m a hluboký 3,5 m (obr. 18, 24).²⁰⁶⁾ Výkop hrotitého profilu byl pravdě-

Obr. 44: Hrad Roupov (okres Plzeň-jih), hradní kuchyně z konce 15. století s oktogonálním dymníkovým komínem, pohled od severovýchodu (foto F. Kolář, 2018).

podobně veden do povrchu násypů v parkánu a do jeho dna byl zahlouben pravidelný obdélný kanálek (šířoký cca 0,45 m a hluboký cca 0,7 m) s dřevěným korýtkem, původně svrchu krytým deskou. Spíše než o primární fortifikační útvar²⁰⁷⁾ se jednalo o koryto odvádějící případnou vodu z příkopu mezi předhradím a městem do městského příkopu. K tomu účelu sloužily dvě propusti v hlavní a parkánové městské hradbě. Propust v hlavní hradbě představoval druhotný jednoduchý otvor s boky z lomového kamene a segmentovým záklenkem z cihel (obr. 26, 27). Šířka propusti je ve spodní části 0,85 m, v nasazení záklenku 1 m. Propust v parkánové hradbě bylo možné dokumentovat pouze v omezené míře z vnitřní strany. Jednalo se o cca 0,5 m široký a cca 0,8 m vysoký otvor bez záklenku, působící dojemem druhotného průrazu (obr. 32, 33). S realizací propustí a mezilehlého koryta lze vzhledem k stratigrafickým souvislostem počítat nejdříve ve spojitosti s dokončením parkánové hradby a tělesa parkánu, tedy v intervalu 80. let 14. století – počátku 15. století. Na první pohled celé zařízení navozuje představu, že mělo regulovat stav vody v příkopu mezi předhradím a městem, který je v pramenech 16. a 17. století uváděn jako „vodní“.²⁰⁸⁾ Charakter uloženin, přiléhajících ze zá-

v pozn. 88, s. 171–172. Srov. F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 59–60; ke skladbě konzumovaných zvířat viz Z. Sůvová, Opava, Müllerův dům. Archeozoologická analýza. 2018, rkp. (uloženo v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě);

203) Při barokní přestavbě v letech 1722–1726 byly odstraněny starší podlahy. Archeologicky a stavebněhistoricky dokumentované relikty předpokládaného stolového topeniště a hranolových pilířů tak představují základové partie bez vazby na původní úroveň terénu, z níž byly založeny. Rovněž u druhotné odsekaných nábehů pasů v severovýchodním a jihovýchodním koutě domu nelze rozhodnout, zda byly založeny do připravených kapes v lici kamenného obvodového zdiva již při výstavbě, nebo byly vloženy s větším časovým odstupem.

204) Srov. F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 171, 186, pozn. 51.

205) V letech 1544, 1586, 1604 a 1612 byla ve výše uvedených pramenech (zámecký inventář, urbáře, pozůstalost Karla Basty) zmíněna zděná kuchyň, resp. dvě zděné kuchyně, na předhradí. Roku 1612 byla poprvé uvedena kuchyň na vlastním hradě, včetně obšírného výčtu uloženého nádobí, přičemž paralelně dosud fungovala, resp. funkčně dožívala dvojice kuchyní na předhradí. Kolem roku 1650 již bývalá kuchyně na předhradí sloužila jako sýpka.

206) S. Králová, o. c. v pozn. 45, s. 305–306.

207) Kromě základní funkce, tedy odvodu vody z příkopu mezi předhradím a městem, mohl tento zahloubený liniový útvar v případě potřeby plnit i roli mechanické překážky znesnadňující přístup z parkánu k hradní kuchyni.

208) Urbáře z let 1586 a 1604, ZA Opava, o. c. v pozn. 108; popis k pohledovému plánu opavského zámku z doby kolem roku 1650, SOKA Opava, o. c. v pozn. 70.

padní strany k vnitřnímu líci hlavní městské hradby však dlouhodobě zvodnělému prostředí nenasvědčuje. Za dané situace lze spíše předpokládat suchý příkop, z něhož byla propustí v hlavní a parkánové hradbě odváděna především dešťová voda.²⁰⁹⁾

Kuchyně opavského hradu v středoevropském srovnání – základní přehled

Pokud je směr úvah, založených na analýze dochovaných písemných pramenů a vyhodnocení nálezové situace v Müllerově domě správný, jednalo se o dvoudílnou kuchyni, respektive dvojici prostorově navazujících kuchyní se samostatnými dymníkovými komíny a centrálními topeništi (obr. 24). Tento typ kuchyní, zpravidla čtvercového půdorysu, zastřešených v celém rozsahu dymníkovým komínem – tedy zděnou helmici s navazujícím svislým komínovým tělesem – byl pro svůj univerzální charakter ve středověké hradní architektuře velmi rozšířený, především v středoevropském prostředí.²¹⁰⁾ Zděná helmice dymníkového komínu mohla mít tvar čtyřbokého komolého jehlanu, nasedajícího přímo na obvodové zdi kuchyně. Dochované příklady čtyřbokého dymníkového komínu u nás reprezentuje např. hradní kuchyně ve Strakoniciích, datovaná do let 1500–1520,²¹¹⁾ a kuchyně hrádku v dolnoslezské Lipě z poslední čtvrtiny 15. století (obr. 46).²¹²⁾ Ve výjimečně dobrém stavu se tento stavební typ z 15. a 16. století dochoval na hradech v rakouských zemích (Aggstein, Eibenstein, Rehberg, Starhemberg, Weitenegg – obr. 45),²¹³⁾ oje-

Obr. 45: Hrad Weitenegg (Dolní Rakousko), pohled od západu na dvojici hradních kuchyní s dymníkovými komíny v sousedství paláce; větší severní kuchyně z 15. století (s druhotně upraveným komínem), menší jižní kuchyně z 16. století (R. Gröninger, o. c. v pozn. 213, s. 78, obr. 86).

209) Úsek zdiva z lomového kamene na vápennou maltu, v ose západ-východ kolmo na spáru přiléhající k vnitřnímu líci hlavní městské hradby, lze vzhledem k jeho charakteru, úrovni rozhraní základového a nadzemního zdiva a stratigrafickým okolnostem považovat nikoliv za kontreskarpu příkopu, ale za základ ohradní zdi z druhé poloviny 19. století. Tento závěr podporují soudobé historické plány a mapy.

210) Na základě různého způsobu odvodu kouře definovala Miroslava Cejpová šest základních konstrukčních typů středověkých a novověkých kuchyní, obvyklých u nás a obecně v středoevropském prostředí, srov. M. Cejpová, *Die Bauform der Küchen auf den Adelssitzen in den tschechischen Ländern im 13.–16. Jahrhundert*, in: Pisk, S. ed., *Castrum Bene 16: Castle and Economy*, Popovača 2021, s. 368–383; M. Cejpová – Z. Poloprutský – Š. Poučová – A. Bujok – M. Rykl, *Application of geomatics methods in the research of structures of historical kitchens*, *The Civil Engineering Journal*. 2020, 29(4), s. 518–533. Odlišnou stavební tradici ovlivněnou jiným způsobem vytápění představují krbové kuchyně rozšířené zejména v jižní a západní Evropě – stručný přehled problematiky se základní charakteristikou a s odkazy na literaturu viz F. Kolář – M. Cejpová – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 159–187.

211) M. Patrný, *Strakonice. Areál hradu – severozápadní část. Operativní průzkum a dokumentace*, 2007, rkp.; M. Cejpová, *Nástin vývoje české hradní kuchyně*, *Archaeologia historica* 12/87, 1987, s. 367–374, zde s. 371.

Obr. 46: a) Hrad Lipa (Polsko), půdorysný plán v úrovni přizemí, kuchyně vyznačena žlutou šrafiurou (zdroj: J. Piłch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*. Warszawa 2005, s. 194); b) Lipa, celkový pohled na lokalitu od jihu; c) Lipa, hradní kuchyně, pohled do interiéru od jihovýchodu: A – zděná podesta topeniště, B – kamenná studna, C – valounová dlažba, D – odtokový kanálek, E – výlevka, F – odvětrávací okno, G – dymníkový komín (oba snímky F. Kolář, 2018).

212) G. Grundmann, *Burgen, Schlösser und Gutshäuser in Schlesien I. Die Mittelalterlichen Burgruinen, Burgen und Wohntürme*. Frankfurt am Main 1982, s. 10; M. Chorowska, o. c. v pozn. 149, s. 285–286.

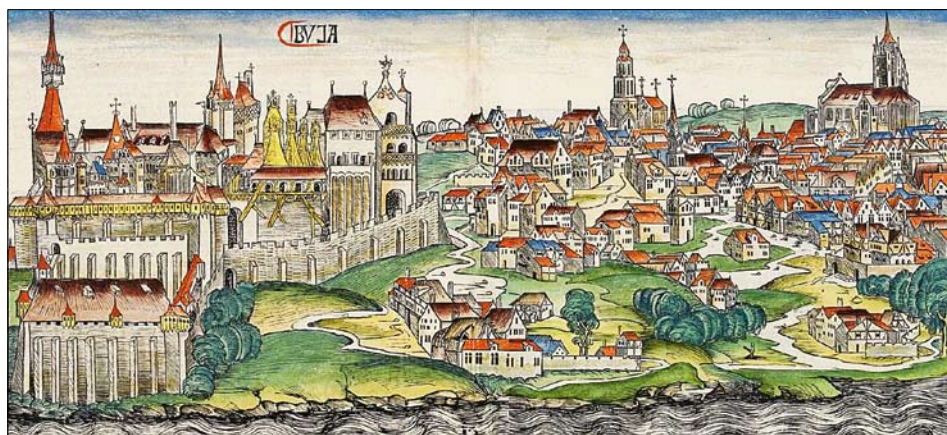
213) O. Piper, *Burgenkunde. Bauwesen und Geschichte der Burgen zunächst innerhalb des deutschen Sprachgebietes*. München 1912, s. 477–478; K. Fronner – A. Wilemann, *Die Ruine Stahremberg in Nieder Österreich*. Mitteilungen der K.K. Central-Commission zur

diněle i v podobě kuchyňských věží (Hardegg).²¹⁴⁾ Oblíbený byl rovněž ve středověkých Uhrách; tam, zejména v dnešním Maďarsku, se pozůstatky komínů tohoto typu nezachovaly in situ, ale jejich někdejší existence je doložena ikonografií, třeba v případě královského paláce v Budíně a na arcibiskupském hradě v Ostřihomi. Dřevořezba z Kroniky světa (*Liber Chronicarum*) Hartmanna Schedela z roku 1493, zobrazující budínský hrad od Dunaje pravděpodobně zachycuje dnes již nestojící impozantní kuchyňské křídlo s šesticí (!) komínů ve tvaru čtyřbokého komolého jehlanu zakončených dekorativními lucernami s ventilačními otvory pro odvod kouře (obr. 48). V Ostřihomi zachytila dvojici dymníkových komínů souse-
dících hradních kuchyní veduta města a hradu od Wolfganga Meyerpecka z roku 1595, ve hmotě obvodového zdíva – již bez komínů – jsou obě tyto kuchyně dochovány dodnes.²¹⁵⁾

Jinou variantu zděné helmic dymníkového komínu představoval oktagon zužující se vzhůru. Čtvercový půdorys kuchyně byl v tomto případě převeden na osmiboký prostřednictvím čtyř rohových trompů. Zdi kuchyně mohly být ze statických důvodů doplněny segmentovými pasy spočívajícími na koutových pilířích, které spolu s přechodovými trompy nesly hlavní tíhu oktagonu. Názorným příkladem je Horní

Obr. 47: Hrad Somló (Maďarsko), celkový pohled na hrad od severu, kuchyně s dochovaným oktagonálním dymníkovým komínem v rámci kompaktního bloku zástavby kolem nádvoří. [https://de.wikipedia.org/wiki/Burg_Somló%C3%B3#/media/File:Burg_Somló%C3%B3.jpg].

Obr. 48: Budín (dnešní Budapešť, Maďarsko), pohled na město od Dunaje, dřevořez z knihy *Liber Chronicarum* Hartmanna Schedela, 1493. [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/36/Nuremberg_chronicles_-_BVJA.png]. Hrad v levé části vyobrazení, předpokládané dymníkové komíny královské kuchyně vyznačeny žlutě.

Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale XV, Wien 1870 s. 106–107; R. Gröniger, Bericht zur Bauforschung auf Burgruine Weiteneck an der Donau (Niederösterreich). Frankfurt am Main 2009, s. 77–84.

214) P. Schicht a kol., Burg Hardegg, Entstehung – Gestalt – Geschichte der bedeutendsten Grafenburg Niederösterreichs. Retz 2008, s. 78.

215) K. Orosz, Várak és kolostorok konyhái a középkori magyarországon. (Kitchens of Castles and Monasteries in Medieval Hungary.), in: E. Benko – G. Kovács edd., A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon. Budapest 2010, s. 563; I. Feld – K. Orosz, Burgtüchen des Mittelalters und der frühen Neuzeit im Königreich Ungarn, in: Klein, U. ed., Küche – Kochen – Ernährung. Archäologie, Bauforschung und Naturwissenschaften. Paderborn 2007, s. 65–66.

216) J. Girard, Les aménagements du Palais des Papes pour le couronnement d'Innocent VI., *Revue Provence historique* 1, Numéro spécial, 1952, s. 13–15 [zdroj: http://providence-historique.mms.h.univ-aix.fr/n/1952/Pages/PH-1952-00-HS_01.aspx].

217) D. Menclová, II, o. c. v pozn. 2, s. 434–436.

218) V. Razím, o. c. v pozn. 12, s. 95–105, 147; srov. J. Slavík, o. c. v pozn. 201, s. 287–295.

219) D. Menclová, Helfštejn. Státní hrad a památky v okolí. Praha 1961,

kuchyně (*Cuisine Haute*) z poloviny 14. století na papežském sídelním hradě v Avignonu, nacházející se v horním podlaží Kuchyňské věže (*Tour des Cuisines*) v sousedství východního křídla Starého paláce.²¹⁶⁾ Patrně nejlépe dochovaným reprezentantem tohoto konstrukčního řešení v našem prostředí je hradní kuchyně na Roupově z konce 15. století (obr. 44),²¹⁷⁾ ojedinelou nálezovou situací představuje archeologický odkryv kuchyně na hradě Vízmburku z první poloviny 15. století, včetně částečně dochovaného dymníkového komínu a topeniště.²¹⁸⁾ Obvodové zdivo kuchyně s pozůstatky pasů a trompů z doby po roce 1485 (ovšem již bez dymníkového komínu) je částečně dochováno na Helfštyně,²¹⁹⁾ nebo na hradě Švihově z do-

s. 13, 19–20.

220) M. Cejpová, o. c. v pozn. 211, s. 369; táž, o. c. v pozn. 210, s. 376, obr. 6.

221) Hrad Křivoklát, čtveřice rozvinutých pohledů od západu/východu, před požárem/po požáru; kolorovaná kresba inkoustem na papíře, Anonym 1643 (NA, Česká dvorská komora I, kart. 642). K objektu viz D. Menclová, II, o. c. v pozn. 2, s. 432–434; M. Cejpová, o. c.

by po roce 1473.²²⁰⁾ Ikonografie dokládá dvojici někdejších dymníkových kuchyní z 15.–16. století na Křivoklátě.²²¹⁾ V Maďarsku se kuchyně tohoto typu z 15. století zachovala téměř intaktně na hradě Somló, v Rakousku pak na hradě Landsee.²²²⁾ Zděné konstrukce v Müllerově domě v Opavě, které spojujeme s pravděpodobnou konstrukcí dvojice dymníkových komínů (základy hranolových pilířů a pozůstatky náběhů cihlových pasů v rámci severovýchodního a jihovýchodního koutu objektu) neumožňují určit, zda se jednalo spíše o dymníkový komín čtyřboký či oktogonální. Pozůstatky případných trompů mohou být ukryty pod mladšími barokními klenbami.

Ústředním prvkem kuchyně bylo topeniště, u středoevropských zděných kuchyní s dymníkovým komínem zpravidla vyšší – přístojné – podesty, zděné buď v celém rozsahu (Schlössel/Německo 11. století; Lipa/Slezsko, 15. století; Sziliget/Maďarsko, 15.–16. století), případně s vyzděným lícem a vnitřním prostorem vyplněným litým zdivem nebo dusanou zeminou (Vízmburk; Litomyšl; Orlik u Humpolce, 15. století).²²³⁾ V případě nálezové situace v Opavě lze předběžně uvažovat o druhém z uvedených typů.

Hradní kuchyně byly v některých případech vybaveny tzv. podávacími okny. Důvodem mohla být snaha omezit přístup do kuchyně, např. jako prevence krádeží a zamezení možné otravy pokrmů.²²⁴⁾ Jednalo se o typické široké okno s parapetem, na který bylo možné položit nádoby s vydávanými pokrmy. Tato okna se dochovala in situ na řadě lokalit, např. hradech Montreuil-Bellay (Francie), Somló (Maďarsko), početné doklady jsou evidovány v Rakousku (Weitenegg, Eibenstein, Aggstein), u nás tato zařízení známe např. z Jindřichova Hradce, Lipnice, Lokte nebo Helfštýna.²²⁵⁾ Hypotetická přítomnost podávacího okna v případě hradních kuchyní Müllerova domu v Opavě se odvíjí od existence částečně dochovaného profilovaného parapetu z tufitu v rámci severní obvodové zdi objektu.

v pozn. 211, s. 369. Pozůstatky jedné z kuchyní jsou v rámci areálu Dolního hradu částečně dochovány dodnes, viz M. Cejpková – Z. Poloprutský – Š. Poučová – A. Bujok – M. Rykl, o. c. v pozn. 210, s. 524–525.

222) K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 569–570.

223) D. Barz, Die Küche(n) und der Backofen der Burgruine Schlössel bei Klingenstein D aus dem 11. Jahrhundert, Mittelalter – Moyen Age – Medioevo – Temp medieval 22, Heft 4, 2017, s. 153–160, zde s. 154–158, obr. 5, 7; K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 562; V. Razím, o. c. v pozn. 12, s. 95–105; J. Slavík, o. c. v pozn. 201, s. 287–295; M. Cejpková, 2003, o. c. v pozn. 201, s. 85–94; M. Cejpková, o. c. v pozn. 210, s. 369–371.

224) K vrchnostenským instrukcím dochovaných ve větší míře od 16. století, které se obecně týkaly vymezení okruhu osob pohybujících se v kuchyni, doзору nad kvalitou a množstvím potravin a zákazu plýtvání viz pro české prostředí např. J. Boukal, Hospodářská instrukce jako pramen poznání života na hradech na prahu raného novověku (Na příkladu instrukce pro křivoklátského hejtmána Albrechta z Vřesovic z roku 1528), Castellologica Bohemica 17, 2017, s. 155–172; J. Hrdlička, o. c. v pozn. 163, s. 24–25, 126. Pro uherské prostředí srovnej D. Duchoňová – T. Lengyelová, o. c. v pozn. 163, s. 38–39, 80.

225) E. Viollet-Le-Duc, Dictionnaire raisonné de l'architecture française. Paris 1854, s. 480–481; K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 569–570; R. Gröninger, o. c. v pozn. 213, s. 77–82; T. Durdík, o. c. v pozn. 155, s. 344–346, obr. 740; M. Cejpková, o. c. v pozn. 210, s. 369–371.

226) O. Piper, o. c. v pozn. 213, s. 475–476.

227) D. Barz, o. c. v pozn. 223, s. 154–159, obr. 3, 8; K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 568–570, obr. 7; M. Chorowska, o. c. v pozn. 149, s. 285–286, obr. 237.

228) K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 569–570.

229) Viz G. Grundmann, o. c. v pozn. 212, s. 10; M. Chorowska, o. c. v pozn. 149, s. 285–286.

Běžnou součástí většiny hradních kuchyní byly výlevky na odpadní vodu, v rámci stávajících hradů nebo hradních zřícenin jsou však tyto prvky dochovány pouze ojediněle. Jeden ze zakladatelů moderní kastelologie, Otto Piper, je považoval za klíčové indikátory někdejší přítomnosti nedochované hradní kuchyně.²²⁶⁾ Výlevky mohly být umístěny v parapetu okna (hrad Predjama ve Slovinsku), ve výklenku v jedné z obvodových zdí (hrad Somló v Maďarsku, 15. století; hrad Landsee v Rakousku, 15. století), případně v úrovni podlahy (hrad Schlössel v Německu, 11. století; hrady Lipa, Cisy, Bolków a Wleń ve Slezsku, 14.–15. století).²²⁷⁾ Kamenná výlevka tesaaná z pískovce v Müllerově domě v Opavě se nacházela u východní obvodové zdi, při jednom z pilířů, jež spojujeme s konstrukcí dymníkových komínů. Zda se jednalo o primární polohu, není z nálezové situace zcela zřejmé, vzhledem k porušení nárožní partie pilíře a umístění výlevky na koso lze spíše předpokládat druhotnou pozici. Hypoteticky mohla být výlevka původně součástí výklenku v obvodové zdi, podobně jako obdobné zařízení na hradě Somló v dnešním Maďarsku.

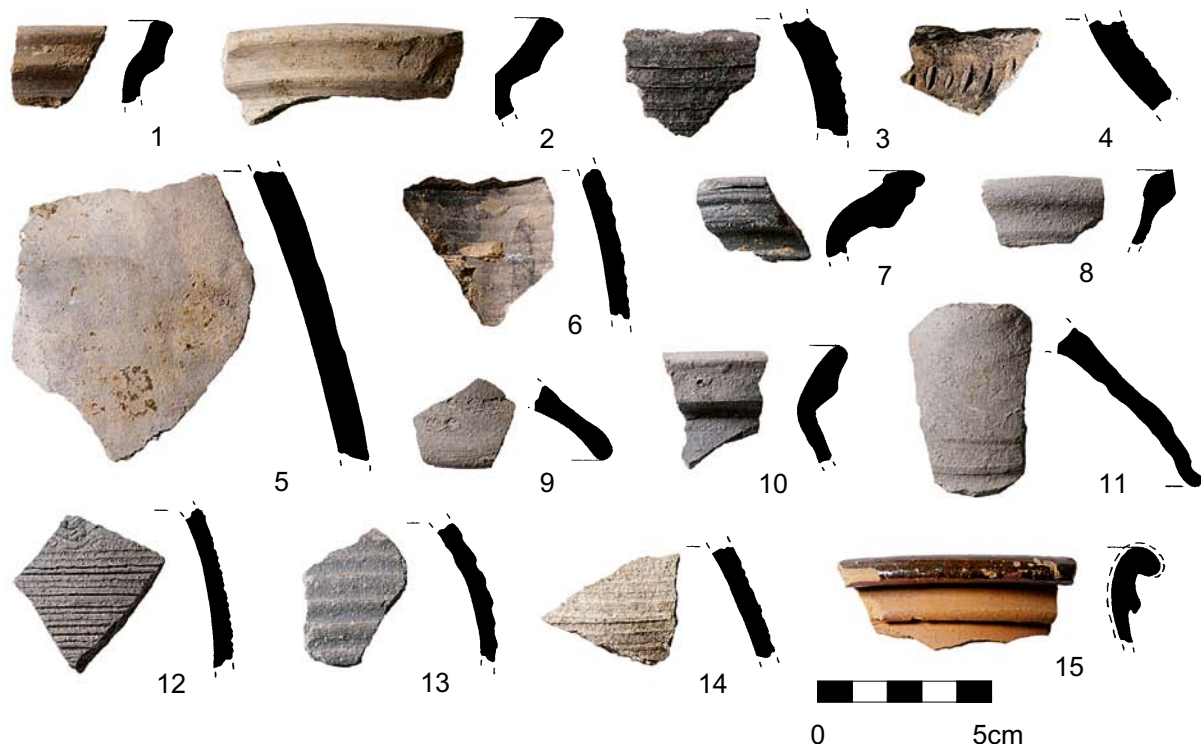
Z hlediska obecného schématu a míry dochovaných pozůstatků vnitřního vybavení je patrná rámcová shoda kuchyní opavského hradu zejména s kuchyněmi v uherském Somló a ve slezské Lipě. Kuchyně na hradě Somló se nachází v jihozápadním nároží hradního jádra v kompaktním bloku zástavby kolem nádvoří a představuje jednu z nejlépe dochovaných kuchyní v Maďarsku (obr. 47). Původně byla dvojdielná. Západní prostora vydělená segmentovým pasem je opatřena dochovaným oktogonálním dymníkovým komínem, východní nedochovaná část pravděpodobně sloužila jako přípravná. V nádvorní obvodové zdi kuchyně se nachází segmentově zaklenuté podávací okno s kamenným ostěním, protilehlá zeď je vybavena výklenkem s kamenicky pojedinanou výlevkou vyústěnou do parkánu. Předpokládané původní centrální topeniště se nedochovalo.²²⁸⁾

Kuchyně na hrádce v dolnoslezské Lipě představuje vzácně dochovanou ukázkou tohoto typu, včetně základní infrastruktury (obr. 46).²²⁹⁾ Kuchyně se čtyřbokým dymníkovým komínem má valounovou dlažbu, centrální stolové topeniště, studnu, dvojici odvětrávacích oken a dvojici kamenných výlevek v úrovni podlahy.²³⁰⁾

Oproti jednoduché kuchyni v Lipě a dvojdielné kuchyni v Somló lze však opavskou nálezovou situaci hodnotit spíše jako dvojici prostorově navazujících kuchyní se samostatnými dymníkovými komíny. Toto řešení nebylo v prostředí hradních sídel v českých zemích ani v středoevropském kontextu obvyklé. Pokud se na hradě nacházelo více kuchyní, pak zpravidla v různých částech dispozice. Základní analogii kuchyní s několika dymníkovými komíny řazenými za sebou nabízí v této souvislosti zmíněné uherské královské sídlo v Budíně nebo arcibiskupská rezidence v Ostřihomi.²³¹⁾ V hypotetické rovině lze opatrně konstatovat, že dvojice kuchyní v opavské vévodské rezidenci může dokládat vysoký společenský status jejího držitele, nacházející odraz v potřebě oddělit přípravu jídla pro vévodskou rodinu, dvořany a úředníky a případ-

230) Nepublikovaný průzkum autorů.

231) Viz K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 563–564; I. Feld – K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 65–68.

Obr. 49: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017, profil P6. Výběr keramických nálezů raně středověké výrobní tradice (poslední čtvrtina 12. – první polovina 13. století) a tzv. přechodného horizontu opavské keramické produkce (rámcově 40. – 50. léta 13. století) z vrstev, do kterých byla založena hlavní hradební zeď (1–7). Mladší vrcholně středověká keramika z druhé poloviny 13. a ze 14. století pak pochází ze starší části souvrství uloženého k patě hradby z vnitřní strany (8–14). Svrchní část stratigrafie je již spojena s novověkým vývojem tohoto prostoru (15) (foto O. Anlauf, kresba H. Pravdová, úpravy a celkové zpracování M. Zezula, 2021).

né hosty na jedné straně a služební personál na straně druhé. Dvě kuchyně navíc umožňovaly adekvátně zajistit přípravu většího množství pokrmů při výjimečných společenských událostech spojených s bankety.²³²⁾

KUCHYŇSKÁ A STOLNÍ KERAMIKA Z ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ²³³⁾

Z archeologických výzkumů, které se v letech 2018 a 2021 dotkly areálu opavského hradu, pochází nepříliš rozsáhlá kolekce keramických nálezů, přepálených fragmentů hliněných omazů, zlomků zvířecích kostí a dřeva. Část z nich byla vyzvednuta ze zásypu inženýrských sítí (stará dešťová kanalizace, elektrické a jiné kabely), takže se jedná o soubory zahrnující artefakty z širokého časového rozpětí. V těch částech archeologického souvrství, které nebylo porušeno recentními zásahy, bylo možné vyčlenit dva hlavní stratigrafické horizonty. První z nich náleží období před výstavbou hradu a je tvořen zvodnělými tmavě zbarvenými hliníty vrstvami s organickou příměsí, nasedajícími na předlokační půdní horizont, respektive uloženými ve výplni objektu s. j. 511 porušeného západní hradbou hradu. Souvrství o mocnosti cca 0,5 až 1,0 m dokládá sídlištní aktivity ve východním předpolí městské hradby, které zřejmě navazovaly na ještě starší předlokač-

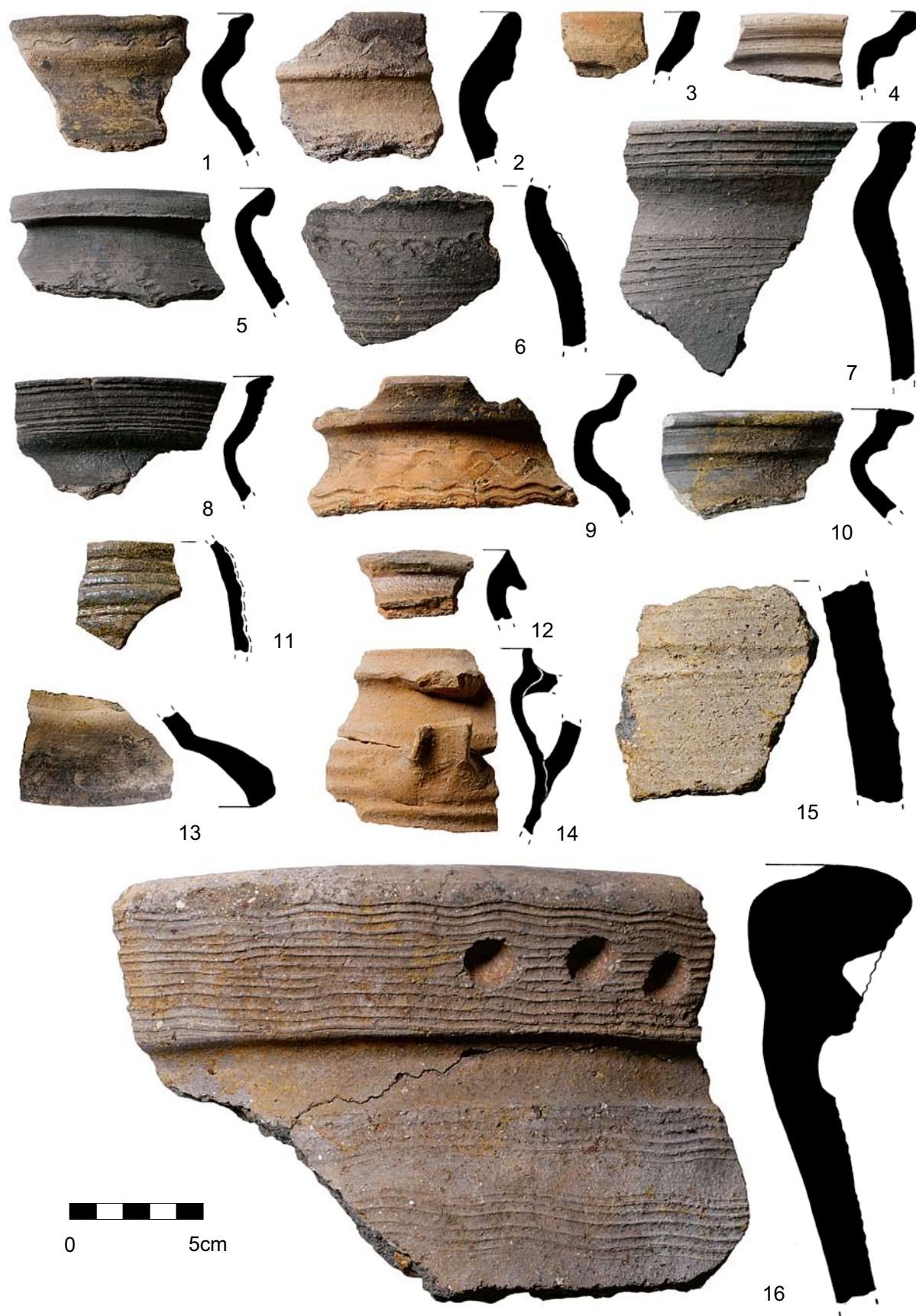
ní situaci. Tomu odpovídá charakteristika keramických nálezů jak z výplně objektu s. j. 511, tak i z vrstev uložených v jeho západním sousedství (s. j. 110 a 151) (obr. 16, 17 – profil P1).

Mezi nálezy ze starší části souvrství dochovaného pod chodníkem Komenského ulice převládá keramika raně středověké výrobní tradice užívaná obyvateli předlokační osady a v prvních desetiletích existence institucionálního města, tedy v časovém intervalu vymezeném poslední čtvrtinou 12. století a 30. až 40. léty 13. století.²³⁴⁾ Ve studovaném souboru je zastoupeno více keramických tříd, ale většinou se jedná o fragmenty nádob vyrobené z keramické hmoty ostřené křemičitým pískem vypálené do šedých či hnědošedých barevných odstínů s vzhůru vytaženými či vně vyhnutými okraji variabilní profilace a častým oboustranným prožlabením s lištou při dolní hraně vnější strany okraje (obr. 50/1–4). Na starší výrobní tradice navazuje také šedočerná keramika s příměsí grafitu v keramické hmotě s většinou jednoduchými, vzhůru vytaženými okraji s výzdobou v podobě obvodových rýh na vnější straně (obr. 50/5–7). Vodorovné rýhy či žlábký se spolu se šroubovicí a různými formami vlnic uplatňují

232) J. Hrdlička, o. c. v pozn. 163, s. 83–86; D. Duchoňová – T. Lengyelová, o. c. v pozn. 163, s. 26–28, 35–36.

233) Tato část předkládané studie vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ s názvem Archeologie, financovaného z institucionální podpory ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

234) K obecné charakteristice keramiky raně středověké výrobní tradice viz M. Zezula, Hrnčířská pec z Velkých Heraltic a její vztah k nejstaršímu horizontu opavské středověké keramiky, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 62, 2013, s. 309–311; dále srov. např. M. Kiecoň – M. Zezula, Počátky a rozvoj města Opavy ve 13. a 14. století ve světle poznatků z archeologických výzkumů v l. 2000–2002, in: Ablańowicz, D. red., Początki i rozwój miast Górnośląska – Studia interdyscyplinarne. Gliwice 2004, s. 68–69.

Obr. 50: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021, profil P1. Výběr keramických nálezů raně středověké výrobní tradice (poslední čtvrtina 12. – první polovina 13. století) z vrstev, předcházejících výstavbě opavského hradu (1–7, 15, 16). Výběr keramických nálezů tzv. přechodného horizontu opavské keramické produkce (rámcově 40. – 50. léta 13. století) z vrstev, předcházejících výstavbě opavského hradu (8, 10). Výběr keramických nálezů tzv. přechodného horizontu opavské keramické produkce (rámcově 40. – 50. léta 13. století) z násypů hradního staveniště, tvořených zeminou získanou z hloubení příkopu (9, 11). Výběr vrcholně středověké keramiky z pokročilého 14. až první poloviny 15. století z násypů hradního staveniště a z výplně suterénu hranolové brány v parkánu (12–14) (foto O. Anlauf, kresba H. Pravdová, úpravy a celkové zpracování M. Zezula, 2021).

také na výdutích nádob, podhrdlí je často opatřeno hřebenovým vpichem či šikmými vsky. Příměs grafitu je také příznačná pro silnostěnné nádoby a zásobnice, jejichž fragmenty tvoří co do celkové hmotnosti převážnou část souboru (obr. 50/15–16). Spolu s takto charakterizovanou keramikou se ale ve starší části souvrství v areálu opavského hradu vyskytuje již z technologického hlediska vrcholně středověká tenkostěnná, redukčně vypálená produkce, v některých případech s polevou, jejíž okrajová profilace a výzdoba odpovídá např. nálezům z doby kolem poloviny 13. století z výplní jam pod nejstarším dlážděním Dobytčího trhu (dnes Masarykova ulice) řazeným k přechodnému (smíšenému) keramickému horizontu na pomezí raně a vrcholně středověké výrobní tradice (obr. 50/8, 10).²³⁵⁾ Keramické nálezy z doby před před polovinou či kolem poloviny 13. století (obr. 50/9, 11) dominují také v mladší části souvrství hradního areálu, zachyceného v Komenského ulici kromě západní části hradu (výzkum 2021) již dříve při jeho východní hradbě (výzkum 2018). Vznik této části stratigrafie spojujeme s hloubením příkopu a záměrným navýšením terénu plochy staveniště vykopanou zeminou. Protože mezi redeponovanými nálezy v těchto vrstvách takřka absentuje keramika druhé poloviny 13. až první poloviny 14. století, lze vyslovit opatrný předpoklad, že se v tomto prostoru v uvedeném časovém úseku sídlištní aktivity dále nerozvíjely, což mohlo usnadnit volbu tohoto místa pro stavbu vévodské rezidence v poslední čtvrtině 14. století. S dobou její postupné výstavby lze již některé nálezy spojit, např. okraj hrnce vně vyhnutého a ovaleného, zlomek okraje v podobě okruží s šikmo vně seříznutou horní hranou, horní část menšího džbánu a okraj poklice většího průměru, pro které nacházíme analogie mezi nálezy z městského i hradního prostředí datovanými do pokročilejšího 14. a první poloviny 15. století (obr. 50/12–14).²³⁶⁾

V podstatě analogickou situaci zaznamenal také předstihový archeologický výzkum z let 2013 a 2017 v areálu sousedního Müllerova domu, jehož předchůdcem byla budova hradních kuchyní (obr. 37, 38 – profil P6). Také zde předcházely výstavbě městské hlavní hradby sídlištní aktivity doložené keramikou předlokační/lokační a vrcholně středověkou tzv. přechodného horizontu z doby kolem poloviny 13. století.²³⁷⁾ Podstatná část výše uložené části souvrství pak časově souvisí s výstavbou parkánové hradby a násypem parkánu, respektive provozem v něm situované hradní kuchyně.²³⁸⁾ S tímto zjištěním není v rozporu ani charakteristika keramických nálezů získaných vzorkováním vrstev přiléhajících k městské hradební zdi

235) F. Kolář – M. Zezula, o. c. v pozn. 187, s. 235–237.

236) Srov. např. nálezy z vrstev nad nejstarší úrovní Masarykova náměstí v Ostravě, M. Zezula – Z. Moraec – P. Kočár – Z. Šůvová, Archeologické výzkumy na Masarykově náměstí v Ostravě a jejich výpověď k vývoji, hmotné kultuře a životnímu prostředí města ve středověku a raném novověku, in: Ostrava, příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24. Ostrava 2009, s. 549 a 558–563; případně keramické soubory z hradů Landeka či Vartnova, P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 247–250 a 358–366.

237) F. Kolář, o. c. v pozn. 188, s. 46–49.

238) K. Břečková – B. Marešová – R. Turakiewicz – H. Sedláčková, Katalog vybraných archeologických nálezů z Opavy a Ratiboře, in: I. Korbelářová – M. Zezula edd., S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři. Opava – Ratibor 2018, s. 232–233.

v jižním sousedství Müllerova domu, dokumentované v rámci operativní dokumentace v roce 2017.²³⁹⁾ Také zde se ve vrstvách předcházejících výstavbě hlavní městské hradby setkáváme s keramikou raně středověké výrobní tradice a nejstaršího horizontu vrcholně středověké keramiky (obr. 49/1–7). Mladší středověká keramika z druhé poloviny 13. a ze 14. století pak pochází ze starší části souvrství uloženého k patě hradby z vnitřní strany (obr. 49/8–14), zatímco svrchní část stratigrafie je již spojena s novověkým vývojem tohoto prostoru (obr. 49/15).²⁴⁰⁾

Můžeme shrnout, že keramické nálezy z areálu opavského hradu ukazují na poměrně intenzivní sídlištní aktivity v době před lokací města a v první polovině 13. století v místech, kde poblíž předpokládaného brodu přes řeku terasový stupeň řeky Opavy přecházel do říční inundace. Jejich přerušení patrně mohlo souviset s výstavbou zděné fortifikace, v důsledku které se osídlení zřejmě přesunulo do prostoru historických předměstí navázaných na komunikace směřující do městských bran. Keramické nálezy z druhé poloviny 13. století z vrstev přiléhajících k hradbě ze strany města ukazují na určité aktivity i v této jeho okrajové části v období po vzniku fortifikace, zatímco předpolí hradeb znovu ožívá až v závěru 14. století spolu s výstavbou hradu, parkánové zdi a v parkánu situovaných hradních kuchyní.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Ještě kolem roku 2000 se představy o podobě a stavebním vývoji opavské přemyslovské rezidence opíraly takřka výhradně o analýzy nečetných dochovaných písemných pramenů a o dedukce založené na početně skromných, nepřesných a nejednou záměrně poněkud zkreslených vedutách. S ohledem na demolici opavského zámku, na nějž byl hrad postupně ve druhé čtvrtině 16. a kolem přelomu 16. a 17. století přestavěn, i ke stavu plně fungujícího tzv. Müllerova domu čp. 1, stojícího v areálu bývalého předhradí, část tehdejšího bádání zaujímala skeptické stanovisko k možnostem závažnějšího rozšíření dostupných poznatků.

Avšak od roku 2005 začala postupně přibývat dílčí archivní i archeologická zjištění, která naznačila, že pod dnešním povrchem terénu se skrývají reliktů hradu/zámku v mnohem větší míře a stupni dochování, než se původně předpokládalo. V souvislosti s přípravou rekonstrukce Müllerova domu a její následnou realizací bylo možné provést rozsáhlejší stavebněhistorický průzkum objektu, dílčí archeologické výzkumy terénu vně i uvnitř stavby a návazně operativní dokumentaci obnažených zdí, jež se ukázala jako klíčová pro vzájemné propojení poznatků jak stavebněhistorického, tak archeologického charakteru. Ačkoliv jsou stávající vnitřní dispozice, krov se střešním pláštěm i osvětlení a dostupnost interiéru okny a dveřmi především výsledkem rozsáhlé barokní přestavby z let 1722–1726 a návazných stavebních adaptací, v obvodovém

239) Jednalo se o vzorkování vrstev ponechaných na místě po ukončení archeologického výzkumu. Vzorkování bylo provedeno se souhlasem stavebního dozoru investora, nálezy jsou uloženy v depozitáři NPÚ v Ostravě.

240) K opavské keramice druhé poloviny 13. století srov. např. soubor z nejstaršího dláždění Dolního náměstí a Dobytčího trhu (Masarykova ulice), F. Kolář – M. Zezula, o. c. v pozn. 187, s. 231–237.

zdivu domu a pod jeho podlahami se uchovaly cenné zbytky důležitých informací. Ty dovolují především určení historických funkcí objektu – zprvu patrně poněkud atypické zdvojené kuchyně opavského hradu, později v 17. století sýpky. Umožňují však rovněž nepoměrně přesnější poznání předměstského osídlení a vývoje městského opevnění v této části Opavy a přibližují okolnosti vestavby hradu vévody Přemysla částečně do intravilánu a dílem zevně města na sklonku 14. a prahu 15. století.

Archeologické odkryvy z roku 2005 u Müllerova domu a především z let 2018 a 2021 při jižním průčelí Mendelova gymnázia čp. 397 (Komenského ulice 5), opět kombinované se stavebněhistorickým posouzením obnažených konstrukcí, zároveň přinesly jak hmatatelné potvrzení některých starších premis, tak především upřesnění alespoň dílčích poznatků o podobě jádra opavského hradu a jeho stavebním vývoji ještě v závěru středověku. Pozdně gotická fáze hradu dříve nebyla čitelná z tehdy známých písemných pramenů. Její alespoň rámcové souvislosti se začaly rýsovat až po zmíněných archeologických zjištěních a pod jejich vlivem též po reinterpetaci písemností, částečně teprve postupně dohledaných a zpřístupněných novému posouzení (tzv. plán obležení Opavy v roce 1627, legenda k pohledovému plánu opavského zámku a jeho okolí, kritické edice účetních záznamů dvora Zikmunda Jagellonského i inventář opavského hradu z roku 1544). Dosavadní výzkumy a průzkumy v areálu bývalého opavského hradu tak potvrdily všeobecně známou poučku o nezbytnosti interdisciplinárního přístupu a nepoměrně větší efektivitě kombinovaného a vzájemně propojeného zkoumání ve srovnání s izolovaným působením jednotlivých oborů. Předpokládáme, že další výzkumy tohoto typu v areálu v budoucnu přinesou množství dalších poznatých skutečností, na jejichž základě bude časem možno vylíčit původní úlohu opavské přemyslovské rezidence mnohem přesněji a výstižněji než dosud a zasadit objekt do širšího kontextu. K němu prozatím scházejí nejen důležité poznatky o samotném hradě v Opavě, ale také o dalších srovnatelných lokalitách na moravsko-slezském pomezí a v sousedících končinách.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ Nemovité památky v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

PHDR. DALIBOR PRIX, CSC. – ÚSTAV DĚJIN UMĚNÍ
AKADEMIE VĚD ČR, V. V. I., HUSOVA 4, PRAHA 1
PRIX@UDU.CAS.CZ

MGR. FRANTIŠEK KOLÁŘ, MGR. PETRA KANIOVÁ,
MGR. JANA KOUDELOVÁ, PH.D., MGR. ROMANA
ROSOVÁ, PH.D., MGR. MICHAL ZEŽULA, PH.D.
NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ
ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V OSTRAVĚ
ODBOJE 1941/1, OSTRAVA
KOLAR.FRANTISEK@NPU.CZ
KANIOVA.PETRA@NPU.CZ
KOUDELOVA.JANA@NPU.CZ
ROSOVA.ROMANA@NPU.CZ
ZEŽULA.MICHAL@NPU.CZ

ARCHIVY

- Archivum Państwowe Wrocław, fond: Zbiór Kłosego, inv. č. 102, sign. 97, Memorabilia conventus s. Wenceslai Oppaviensis fratrum ordinis praedicatorum, pag. 42.
Moravský zemský archiv Brno, fond: Nová sbírka [G 2], sign. 696, Slezsko, kart. 66, č. 696/51.
Národní archiv Praha, fond: Řád maltézských rytířů, inv. č. 2018, sign. Jo XXXIX Op. 33.
Národní archiv Praha, fond: Česká dvorská komora I, kart. 642.
Národní knihovna Praha, Registrum St. Wenceslai, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XVI C7, fol. 330v–331v, č. 74, 179v–180v.
Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, H III b 66.
Österreichisches Statsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Karten und Plansammlung IV – Troppau.
Státní okresní archiv Opava, fond: Archiv města Opava, inv. č. 30, sign. XIII-5, inv. č. 128, sign. XI-1, inv. č. 204, sign. VII-1, inv. č. 218, sign. IBb19, fol. 10r–11r, 65v–66v, č. 48, 98r–99r, č. 75, 106r–106v, 108r–108v, 110v–111r, inv. č. 218, sign. IBb19, inv. č. 891, kart. 72, inv. č. 1719, kart. 238.
Zemský archiv v Opavě, fond: Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského v Opavě 1507–1784, inv. č. 45, kart. 2, fasc. 2.
Zemský archiv v Opavě, fond: Josef Zuka, inv. č. 208aII, Chronik Fürstenstein, fol. 14v, 21r.
Zemský archiv v Opavě, fond: Klarisky v Opavě, inv. č. 34a, inv. č. 34, sign. A XII.
Zemský archiv v Opavě, fond: Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 7, sign. A I-16, inv. č. 23, sign. A XXVIII-2, inv. č. 81, sign. B IV-23, inv. č. 92, sign. B III-3, inv. č. 92a, sign. XIV-10, inv. č. 92 b, sign. XIV-10, inv. č. 1014, fol. 109v–111r.
Zemský archiv v Opavě, fond: Zemská školní rada Opava, kart. 405.
Zemský archiv v Opavě, fond: Velkostatek Opava – zámek, inv. č. 2, 3, 4, 5; inventář pozůstalosti Karla Basty z roku 1612.
Zemský archiv v Opavě, fond: Zemská vláda slezská v Opavě, inv. č. 1015, kart. 147.
Zemský archiv v Opavě, fond: Zemské právo opavsko-krnovské v Opavě, inv. č. 47, kart. 7.

EDICE

- Codex diplomaticus Poloniae quo continentur privilegia ducum Silesiae. Kodeks dyplomatyczny Polski obejmujący przywileje książąt śląskich. IV (Boniecki, M. – Bobowski, M. ed.). Warszawa 1887.
Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter II. (Grünhagen, C. – Markgraf, H. ed.). Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 16. Leipzig 1883.
Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. V. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. Pontificum Romanorum. II. (1397–1404) (Krofta, C. ed.). Pragae 1905, s. 630, č. 1163.
Opavský listinář. II. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae. (1402–1417) (Šigut, F. ed.). Opava 1962.
Opavský listinář. III. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae. (1422–1440). (Šigut, F. ed.). Opava 1967.
Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského I. Knihy přední (1413–1484) (Kapas, J. ed.). Historický archiv 28. Praha 1906.
Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského II. Desky zemské 1. (1431–1536) (Kapas, J. ed.). Historický archiv 31. Praha 1908.
Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau 1061–1464 (Kopetzky, F. ed.). Archiv für österreichische Geschichte XLV. Wien 1871 (zvláštní otisk).
Schlesisches Urkundenbuch. Fünfter Band 1282–1290 (Irgang, W. ed.). Köln – Weimar – Wien 1993.
Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507. Kritická edice. Rationes curiae Sigismundi Jagellonici, ducis Glogoviensis et Opaviensis, Silesiae et Lusatarum summi capitanei de annis (1493) 1500–1507. Editio critica (Kozák, P. ed.). Praha 2014.
Zápisy knížat Minsterberských v Olešnici od r. 1454 do 1489 (Palacký, F. ed.). Archiv český čili staré písemné památky české i moravské z archivův domácích i cizích. I. Praha 1840.
Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480 (Sedláček, A. ed.). Historický archiv 39. Praha 1914.

NEPUBLIKOVANÉ PRÁCE

- Kaniouá, P. – Koudelová, J. 2017: Dokumentace dveřních výplní městského „Müllerova“ domu čp. 1 v Opavě. Nálezová zpráva. Opava – Ostrava (rukopis uložen v archivu dokumentace NPÚ, ÚOP v Ostravě).
- Kolář, F. – Kaniouá, P. 2019: Operativní průzkum a dokumentace nálezo- vých situací během rekonstrukce městského Müllerova domu čp. 1 v Opavě. Suterén. Nálezová zpráva. Opava (rukopis uložen v archi- vu NPÚ, ÚOP v Ostravě).
- Kolář, F. – Kaniouá, P. – Koudelová, J. 2020: Operativní průzkum a do- kumentace nálezo- vých situací během rekonstrukce městského Mül- lero- va domu čp. 1 v Opavě – Nálezové situace v exteriéru. Nálezová zpráva. Opava – Ostrava (rukopis uložen v archivu dokumentace NPÚ, ÚOP v Ostravě).
- Kouřilová, D. – Kaniouá, P. – Pavelková, H. – Rosová, R. – Kolář, F. 2013: Stavebně historický průzkum tzv. Müllerova domu v Opavě, Komen- ského 8. Opava (nepublikovaný strojopis, uložen u objednatele, architektonická kancelář Ateliér 38, s. r. o., Husova 9, 702 00 Ostrava 1).
- Linhartová, L. 2012: Analýza rytiny historického bojiště Opava. Praha. Nepublikovaná bakalářská práce na FSv ČVUT.
- Hobl, L. 2020: Souvislost hradů v Čechách s řádovými hrady v jižním Pobaltí. Plzeň. Nepublikovaná disertační práce na Filosofické fakul- tě Západočeské university v Plzni.
- Patrný, M. 2007: Strakonice. Areál hradu – severozápadní část. Nále- zová zpráva. Operativní průzkum a dokumentace. Praha (rukopis uložen v archivu dokumentace NPÚ, ú. p. Praha).
- Skalík, T. 2015: Müllerův dům. Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek – část A/interiér. Opava 4. 2. 2015. Nepublikovaná restaurátorská zpráva (uloženo u objednatele, Slezské zemské mu- zeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava).
- Skalík, T. 2015: Müllerův dům. Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek – část B/ exteriér. Opava 4. 3. 2015. Nepublikovaná restaurátorská zpráva (uloženo u objednatele, Slezské zemské mu- zeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava).
- Sůvová, Z. 2018: Opava, Müllerův dům. Archeozoologická analýza (ulo- ženo u objednatele – archeologické oddělení NPÚ, ÚOP v Ostravě).
- LITERATURA**
- Aluwe, K. 1980: Kuressaare linnus. Arhitektuuriajalooline uurimus. Tallin.
- Aluwe, K. 1985: Kuressaare linnuse restaureerimine ja kohandamine uutele ülesannetele. Ehitus ja arhitektuur 1/2, 54–60.
- Anderle, J. 1998: Pozdně románský hrad Loket. Průzkumy památek V/1, 3–12.
- Baeriswyl, A. 2008: Zum Verhältnis von Stadt und Burg im Südwesten des Alten Reiches. Überlegungen und Thesen an Beispielen aus der Schweiz, in: Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlös- sern 11. München – Berlin 2008, 21–36.
- Biermann, G. 1874: Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägers- dorf. Teschen.
- Biller, T. 2016: Die mittelalterliche Stadtbefestigungen im deutschsprächi- gen Raum. Ein Handbuch. I. Systematischer Teil. Darmstadt.
- Blicke, G. – Contamine, P. – Faucherre, N. – Mesqui, J. 2002: Le château et la ville: conjonction, opposition, juxtaposition (XIe–XVIIIe siècle). Éditions du CTHS.
- Borowski, T. 2010: Miasta, zamki i klasztory państwa krzyżowego Za- konu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Je- rozolimie nad Bałtykiem – Inflanty. Warszawa.
- Boukal, J. 2017: Hospodářská instrukce jako pramen poznání života na hradech na prahu raného novověku. (Na příkladu instrukce pro královského hejtmána Albrechta z Vřesovic z roku 1528.) Castel- logica bohemia 17, 155–172.
- Břečková, K. – Marešová, B. – Turakiewicz, R. – Sedláčková, H. 2018: Katalog vybraných archeologických nálezů z Opavy a Ratiboře, in: S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři (Korbelářová, I. – Zezula, M. edd.). Opava – Ratibor, 232–233.
- Cejpová, M. 1987: Nástin vývoje české hradní kuchyně. Archaeologia historica 12/87, 1987, 367–374.
- Cejpová, M. 1993: Příspěvek k podobě pozdně gotického hradu v Lito- myšli. Castellologica bohemia 3, 337–340.
- Cejpová, M. 2003: Topeniště dochovaná v hradních kuchyních. Sborník 1, 85–94.
- Cejpová, M. 2021: Die Bauform der Küchen auf den Adelssitzen in den tschechischen Ländern im 13.–16. Jahrhundert. Castrum Bene 16, 368–383.
- Cejpová, M. – Poloprutský, Z. – Poučová, Š. – Bujok, A. – Rykl, M. 2020: Application of geomatics methods in the research of structures of historical kitchens. The Civil Engineering Journal 29/4, 518–533.
- Cressier, P. 2008: Castrum 8. Le château et la ville: espaces et réseaux. Madrid – Rome.
- Czechowicz, B. 2005: Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku w schyłku średniowiecza. Warszawa.
- Čapský, M. 2005: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků. Knihovna Matice moravské 17. Brno – Opa- va.
- Čapský, M. 2006: Opava v pozdním středověku, in: Müller, K. – Žáček, R. et. al., Opava. Historie, kultura, lidé. Dějiny slezských měst. Dě- jiny českých, moravských a slezských měst. Praha, 96–136.
- Čapský, M. 2008: Konstruování (ne)spravedlivého zeměpána. Viktorin z Poděbrad v roli rozhodčího sirotčích sporů, in: Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku. Sborník příspěvků z konferen- ce konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně (Nodl, M. – Wihoda, M. edd.). Země a kultura ve střední Evropě 8. Brno, 147–158.
- Čapský, M. 2007: „...Okna sklená, ale některá kolečka od povětří vybi- ta...“ Reflexe rozpadu zeměpanské rezidenční sítě na pozdně stře- dověkém Opavsku, in: Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu. III (Bobková, L. – Konvičná, J. edd.). Praha, 187–206.
- Čapský, M. 2008: Poklady slezských knížat – rodové jmění i nástroj každodenní reprezentace, in: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, Opava, 321–335.
- Čapský, M. 2012: K počátkům opavského hradu, in: Míketová, H. – Mül- ler, K. et. al., Opavský zámek. Opava, 7–9.
- Čapský, M. 2013: Život u hradů. Opavský hrad, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 138–145.
- Drkal, S. 1956: Historie opavského zámku, in: Opava. Sborník k 10. vý- ročí osvobození města (Grobelný, A. – Sobotík, B. edd.). Ostrava, 134–164.
- Duchoňová, D. – Lengyelová, T. 2016: Hradné kuchyne a šľachtické stra- vovanie v ranom novoveku. Radosti slávností, strasti každodennos- ti. Bratislava.
- Durdík, T. 1984: České hrady. Edice OKO 61. Praha.
- Durdík, T. 1995: Encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 1998: Hradby kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha.
- Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha (vydá- no opakovaně a se čtyřmi svazky dodatků z let 2002–2011).
- Durdík, T. – Bolina, P. 2001: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha.
- Durdík, T. 2007: Hradby přechodného typu v Čechách. Praha.
- Ens, F. 1836: Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis, nach seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen Eigenthümlichkeiten. III. Beschreibung des Oppalandes und seiner Bewohner im Allgemeinen und die Ortsbeschreibung des Fürsten- thums Troppau im Besondern. Wien.
- Feld, I. 2012: Die Schauplätze grossadeligen Lebens in Ungarn in der Zeit von König Matthias Corvinus (1458 bis 1490), in: Zwischen Kreuz und Zinne: Festschrift für Barbara Schock-Werner zum 65. Geburtstag. Braubach, 67–78.
- Feld, I. – Orosz, K. 2007: Burgtüchen des Mittelalters und der frühen Neuzeit im Königreich Ungarn, in: Küche – Kochen – Ernährung. Archäologie, Bauforschung und Naturwissenschaften. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit, 65–76.
- Fronner, K. – Wilemann, A. 1870: Die Ruine Stahremberg in Nieder Ös- terreich. Mitteilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale XV, Wien.
- Fukala, R. 2001: Cetrys z Kynšperka, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada 2 (14). Ostrava, 22–28.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hradby okresu Česká Lípa. Praha.
- Girard, J. 1952: Les aménagements du Palais des Papes pour le couron- nement d'Innocent VI. Revue Provence historique 1, Numéro spécial, 5–19, dostupné z: http://providence-historique.mmsh.univ-aix.fr/nr/1952/Pages/PH-1952-00-HS_01.aspx.
- Gröninger, R. 2009: Bericht zur Bauforschung auf Burgruine Weitene- gg an der Donau (Niederösterreich), Frankfurt am Main.
- Grundmann, G. 1982: Burgen, Schlösser und Gutshäuser in Schlesien. I. Die Mittelalterlichen Burgruinen, Burgen und Wohntürme. Frank- furt am Main.
- Gudrich, R. 1932: Kronika obce Kylešovic. I. Opava.
- Guerquin, B. 1974: Zamki w Polsce. Warszawa.
- Hložek, J. 2015: Předhradí středověkých hradů ve světle písemných

- pramenů, in: Způsoby přizpůsobování. Role adaptace ve vývoji (nejen) lidského druhu. Sborník abstraktů a příspěvků z 16. výjezdního interdisciplinárního semináře v Nečtiněch, 19.–22. ledna 2015. Plzeň, 129–140.
- Hrnčíř, P. 2019: Field fortifications during the Thirty Years' War in contemporary military plans, nepublikovaný příspěvek prezentovaný 10. června 2019 v rámci konference „Polní opevnění v období třicetileté války v dobových vojenských plánech“ konané v Prachaticích, nestránkováno, dostupné z: https://www.academia.edu/45589584/Field_fortifications_during_the_Thirty_Years_War_in_contemporary_military_plans.
- Chorowska, E. 2003: Rezydencje średniowieczne na Śląsku. Zamki, pałace, wieże mieszkalne. Wrocław.
- Jeangrand-Leroux, E. 2010: Château et villes en Bourgogne à l'époque moderne, in: Chastels et maisons fortes III: actes des journées de castellologie de Bourgogne, 2008–2009, Chagny, 205–220.
- Hrdlička, J. 2000: Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650). České Budějovice.
- Juchelka, J. 2007: Výzkum v prostoru ulic Komenského, Praskova a Sněmovní. Příspěvek k problematice opavského hradu, in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2005–2006. Katowice, 181–191.
- Kaniová, P. 2013: Demolice opavského opevnění v 19. století, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 108–117.
- Kaniová, P. – Kiecoň, M. – Kolář, F. – Rosová, R. 2013: Dílky skládacky našeho poznání o opavském městském opevnění, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 16–25.
- Kajzer, L. – Kotodziejewski, S. – Salm, J. 2004: Leksykon zamków w Polsce. Warszawa.
- Kašička, F. – Nechvátal, B. 1986: Tvrze a hrádky na Strakonicku. Strakonice.
- Kašička, F. – Nechvátal, B. 2014: Hradby, hrádky a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku. Strakonice.
- Klápště, J. – Sommer, P. 2012: Prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc. (24. 1. 1951 – 20. 9. 2012). Archeologické rozhledy LXIV, 799–801.
- Kneifel, R. 1805: Topographie des kaiserl. königl. Theils von Schlesien. II. 2. Von den übrigen Herrschaften, Städten und Ortschaften der beiden Herzogthümer Troppau und Jägerndorf, dann dem Fürstenthume Neisse in alphabetischer Ordnung. Brünn.
- Kohoutek, J. 1995: Hradby jihovýchodní Moravy. Zlín.
- Kohoutek, J. 1995: Hradby v oblasti Vizovické vrchoviny. Brno.
- Kolář, F. – Kaniová, P. – Rosová, R. – Zežula, M. 2008: Opevnění města Opavy (současný stav výzkumu), in: Forum urbes medii aevi V. Městské fortifikace ve vrcholné středověkých zeměpanských městech střední Evropy. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 8.–11. 5. 2006 v Hainburgu a. d. Donau. Brno.
- Kolář, F. – Zežula, M. 2011: Die Straßen und Ringe im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Opava/Troppau aus der archäologischen Sicht, in: Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy środkowej (Krabath, S. – Piekalski, J. – Wachowski, K. ed.). Wratislavia antiqua. Studia z dziejów Wrocławia 13. Wrocław, 219–247.
- Kolář, F. 2013: Proměny opavského městského opevnění v čase. Opevnění Opavy ve 13.–14. století, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 42–55.
- Kolář, F. 2013: Proměny opavského městského opevnění v čase. Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 56–79.
- Kolář, F. 2013: Proměny opavského městského opevnění v čase. Opevnění Opavy v 17.–18. století, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 90–107.
- Kolář, F. – Skalická, P. 2014: Opava (okr. Opava), Komenského ulice 8, Müllerův dům, parcela č. 558. Přehled výzkumů 55/2. Brno, 249–251.
- Kolář, F. – Cejpková, M. – Kaniová, P. – Prix, D. – Rosová, R. 2018: Hradní kuchyně na dvorech opavských a ratibořských Přemyslovců, in: S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři (Korbelářová, I. – Zežula, M. edd.). Opava – Ratibor, 159–187.
- Korbelářová, I. 2018: Dvorská kultura, in: S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři (Korbelářová, I. – Zežula, M. edd.). Opava – Ratibor, 33–45.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M. 1997: Městské hradby v českém Slezsku. Archaeologia historica 22/97. Sborník příspěvků přednesených na XXVIII. celostátní konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky k problematice archeologie středověku. Nitra 23.–26. září 1996 (Nekuda, V. ed.). Brno – Nitra, 249–272.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M. 2000: Hradby českého Slezska. Opava – Brno.
- Kovář, J. 2007: Předhradí moravských hradů ve 14. století. Současný stav archeologických výzkumů, in: Člověk a společnost v dějinách. Zborník príspevkov z rovnímenného sympózia Trnava, 9.–10. novembra 2006. Trnava, 65–100.
- Kozák, P. 2009: Úřad zemského hejtmána v proměnách středověkého Opavska, in: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české (Bobková, L. – Čapský, M. – Korbelářová, I. edd.). Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa VII. Opava, 127–149.
- Kozák, P. 2011: Z dolnoslezské Olešnice do hlavního města Českého království. Pozoruhodný život opavského zemského hejtmána Bernarda Bírky z Násilí († 1483), in: Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechticů Horního Slezska (15.–20. století)/ Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek) (Brňovjak, J. – Gójniczek, W. – Zářický, A. edd.). Katowice – Ostrava, 107–130.
- Kozák, P. 2017: Inventář knížecího zámku v Opavě z roku 1544, in: Sborník Zemského archivu v Opavě 2017. Opava, 182–201.
- Králová, S. 2016: Opava (k. ú. Opava-Město, okres Opava). Přehled výzkumů 57/2. Brno, 305–306.
- Kreuzinger, E. 1862: Chronik der alten und neuern Zeit Troppau oder Troppau und seine Merkwürdigkeiten. (Die Handbuch für Einheimische und Wegweiser für Fremde.) Troppau.
- Küntzel, T. 2008: Die Stadt unter der Burg und die Burg in der Stadt. Strukturelle Beobachtungen an wüstgefallenen Burgflecken, in: Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin, 37–58.
- Legut-Pintal, M. 2014: Towns and Castles in the Medieval Duchy of the Bishops of Wrocław, in: Forum Urbes Medii Aevi VIII/1–2. Počátky měst ve střední Evropě. Brno, 208–217.
- Menclová, D. 1961: Helfštejn. Státní hrad a památky v okolí. Praha.
- Menclová, D. 1972: České hradby I–II. Praha.
- Menclová, D. 1971: Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity F 14–15, 97–127.
- Miketová, H. – Müller, K. et al. 2012: Opavský zámek. Opava.
- Miketová, H. 2012: Opavský hrad/zámek do třicetileté války, in: Mikeťová, H. – Müller, K. et al., Opavský zámek. Opava, 9–11.
- Müller, C. – Häffner, H.-H. edd. 2008: Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern, Band 11. München – Berlin.
- Müller, K. 2011: Erbovní deska Oldřicha Cetryse z Kynšperka a Barbory z Rottalu, in: Paměť Slezska. Památky a pamětové instituce českého Slezska v 16. až 19. století (Šopák, P. ed.). Opava, 34.
- Musil, F. 1995: Hradby, zámky a tvrze okresu Ústí nad Orlicí. Ústí nad Orlicí.
- Orosz, K. 2010: Várak és kolostorok konyhái a középkori magyarorságon. (Kitchens of Castles and Monasteries in Medieval Hungary.), in: A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon (Benko, E. – Kovács, G. edd.). Budapest, 561–596.
- Paprocký, B. z Gholoh a Paprocké Woly, 1593, 1993: Zrcadlo slavného markrabství moravského. Faksimile prvního vydání v olomoucké tiskárně dědiců Milichtallerových roku 1593. Ostrava.
- Piper, O. 1912: Burgenkunde. Bauwesen und Geschichte der Burgen zunächst innerhalb des deutschen Sprachgebietes. München, 477–478.
- Plaček, M. 1996: Hradby a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Plaček, M. – Dejmál, M. et al. 2015: Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě. Brno.
- Pohanka, V. 2011: Proměny zeměpanské domény v prostoru středověkého Ratibořského předměstí Opavy. Slezský sborník CIX, 5–32.
- Prasek, V.: Das Liechtenstein'sche Schloss in Troppau. Troppauer Zeitung 106/278, 4. 12. 1891, 1–2; 106/282, 10. 12. 1891, 1–2; 106/285, 13. 12. 1891, 1–2; 106/291, 20. 12. 1891, 1–2; 106/293, 23. 12. 1891, 1–2; 107/23, 29. 1. 1892, 1–2; 107/25, 31. 1. 1892, 1–2; 107/39, 18. 2. 1892, 1–2; 107/89, 17. 4. 1892, 1–2; 107/91, 21. 4. 1892, 1–2.
- Prchal, V. 2015: Společenstvo hrudin. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie. Praha, 91–121.
- Prix, D. 1990: Poznámky k rekonstrukci původní podoby kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách. Umění XXXVIII, 335–337.
- Prix, D. 1995: Výsledky stavební historického průzkumu kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách. Průzkumy památek II/2, 59–66.
- Prix, D. 1996: Kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách a její vztah k slezské architektuře ve druhé polovině 14. století. Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 45, 193–213.
- Prix, D. 2006: Kulturní vývoj. 16. Útlum v pozdním středověku, in: Mül-

- ler, K. – Žáček, R. et al., Opava. Historie, kultura, lidé. Dějiny slezských měst. Dějiny českých, moravských a slezských měst. Praha, s. 369–385.
- Prix, D. – Samek, B. – Dolejší, K. – Filip, A. 2021: Opava, in: Umělecké památky Moravy a Slezska. 3. P-O. 3.1 (Samek, B. – Dolejší, K. edd.). Praha.
- Radek, D. 2015: Zeměpanské strategie Matyáše Korvína v prostředí slezských knížat. Slezský sborník CXIII, 207–229.
- Radek, D. 2018: Bolek V. Opolský (okolo 1400 – † 1460). Život a legenda. Opava.
- Razím, V. 2012: Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny. Průzkumy památek XIX. Příloha časopisu.
- Razím, V. 2018: Řeč středověké fortifikační architektury. Terminologie a její souvislosti. Praha.
- Razím, V. 2019: Středověká opevnění českých měst. 3. Katalog Morava a Slezsko. Praha.
- Sedláček, A. 1882–1927: Hrad, zámky a tvrze království Českého I–XV. Praha.
- Sedláček, A. 1914: Ein Beitrag zur Geschichte der Herzoge von Troppau-Münsterberg. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens XLVIII, 151–159.
- Scherer-Hall, R. 1998: Zur Typisierung von Burgen und Schlössern und deren Erscheinungsformen. Burgen und Schlösser. Zeitschrift für Burgenforschung und Denkmalpflege 39/II, 87–93.
- Schickfuss, J. 1625: New vermehrte Schlesische Chronica vnnnd Landes Beschreibung... biß an das 1619 Jahr, da sich dero Oesterreichischen Wienerischen Linien Regierung gantz endet Mit sehr vielen Nothwendigen Sachen vermehret und gebessert. Leipzig.
- Schicht, P. 2008: Burg Hardegg. Entstehung – Gestalt – Geschichte der bedeutendsten Grafenburg Niederösterreichs. Retz.
- Slavík, J. 2008: Vizmburské kuchyně. Castellologica Bohemica 11. Praha, 287–295.
- Starý, M. 2000: K původu Heleny Litevské, manželky vévody Jana II. Ratibořského. Genealogické a heraldické listy XX/2–3, 41–44.
- Starý, M. 2002: Anna „von der Luczka“. (K původu první manželky vévody Přemysla I. Opavského.) in: Genealogia ac heraldica Bohemica (Starý, M. ed.). Praha, 57–65.
- Šopák, P. 2012: Epilog opavského zámku v ohnisku urbanistických a monumentických snah přelomu 19. a 20. století, in: Miketová, H. – Müller, K. et al., Opavský zámek. Opava.
- Torbis, T. 1998: Die Konventsburgen im Deutschordensland Preußen. Oldenbourg – München.
- Tuulse, A. 1942: Die Burgen in Estland und Lettland. Dorpat.
- Varhaník, J. 2015: Brána v „Plášti“ na hradě Zvíkově. Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2015 (Rožmberský, P. ed.). Plzeň, 99–104.
- Viollet-Le-Duc, E. 1854: Dictionnaire raisonné de l'architecture française. Paris.
- Wasik, B. 2016: Budownictwo zamkowe na Ziemi Chełmińskiej od XIII do XV wieku. Toruń.
- Wheatley, A. 2004: The Idea of the Castle in Medieval England. New York.
- Weinelt, H. 1936: Die Herkunft der westschlesischer Wasserburgen. Deutschmähr.-schles. Heimat 22, 202–205.
- Weinelt, H. 1937: Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien. Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamt-schlesischen Raume 9, 33–44.
- Wihoda, M. 1992: Stagnace a úpadek řádu německých rytířů na Opavsku ve 14. a na počátku 15. století. Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 41, 200–209.
- Zezula, M. – Moravec, Z. – Kočár, P. – Šůvová, Z. 2009: Archeologické výzkumy na Masarykově náměstí v Ostravě a jejich výpověď k vývoji, hmotné kultuře a životnímu prostředí města ve středověku a raném novověku, in: Ostrava, příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24. Ostrava, 538–579.
- Zezula, M. 2012: Kuchyňská a stolní keramika, in: Předměty vyprávějí (Vojkůvková, K. – Zezula, M. edd.). Opava – Ostrava, 28–31.
- Zukal, J. 1905/1906: Das Stadtgebiet von Troppau am Ende des 17. Jahrhunderts. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens, 4–23.
- Zukal, J. 1912: Paměti Opavské. Črty kulturní a místopisné. Opava.

DIE BURG UND DER MITTELALTERLICHE KERN DES SOG. MÜLLERSCHEN HAUSES NR.-KONSKR. 1 IN OPAVA

Bei den für manche böhmische, mährische und schlesische Städte symptomatischen Assanierungseingriffen im späten 19. Jahrhundert wurde in den Jahren 1891–1892 das Liechtenstein-Schloss in der Landeshauptstadt österreichischen Schlesiens Opava (Troppau) niedergelassen. Es diente damals als Sitz der Großgutsverwaltung; wobei nur Wenige dessen bewusst waren, dass aus dem Landeshauptstadtbild ein wichtiges Denkmal mittelalterlicher Herkunft verschwunden war. Einer der Zeugen des Untergangs des nicht zu gefälligen, von späteren zweckbestimmten Eingriffen des 18.–19. Jahrhunderts betroffenen Gebäudes war aber der Troppauer Historiker und tschechischer Erwecker in der überwiegend deutschen Stadt Vincenc Prasek. Er veröffentlichte fast parallel in der Troppauer Zeitung eine Serie von Artikeln, in denen er die Kenntnisse von der Geschichte des Schlosses zusammengefasst hat; er führte weiter an, dass der älteste Kern des Baus – seiner Ansicht nach – anfangs des 15. Jahrhunderts sich der Troppauer Herzog, der Přemyslide Přemysl I. von Troppau († 1433) als seine Vorstadtsresidenz erbauen gelassen hatte. Die nachfolgenden Forschergenerationen schlossen an den Nachlass von Prasek an und anhand der Schriftquellenanalyse haben sie die Ideal-Geschichte der um die Wende des 16. und 17. Jahrhunderts sukzessiv, im Ergebnis aber erheblich in ein Renaissance-Vierflügelsschloss umgestalteten Burg (Stanislav Drkal) rekonstruiert. Weitere Forscher (Pavel Kouřil, Dalibor Prix und Martin Wihoda) versuchten zu Ende des 20. Jahrhunderts die Vorstellung von ursprünglicher Gestalt der gotischen Stadtburg aus dem Baukomplex zu entwickeln.

Auch die teilweisen archäologischen Forschungen seit 2005 und die mit ihnen verknüpfte historische Bauforschung präzisieren das Kennenlernen des verschwundenen Baus. Auf ihrem Grund lassen sich die älteren Erkenntnisse bestätigen, bzw. korrigieren; sie brach-

ten aber auch im bedeutenden Maße eine Menge weitere Feststellungen, die sich aus den armen Schriftquellen nicht zuverlässig identifizieren ließen. Aus ihren Feststellungen kommt es heraus, dass dem eigentlichen Ausbau der Steinburg zwischen den Jahren 1383–1403 eine anspruchsvolle Baustellenvorbereitung vorherging. In einer strategisch ungünstigen Geländeniederung, dicht mit der Stadtmauer aus der Mitte des 13. Jahrhunderts benachbart, hatte man zunächst den regelmäßigen rechteckigen leicht länglichen Burgumriss mit der an der Westseite im älteren Stadtgraben gegründeten Zwingermauer ausgesteckt. Der dabei begrenzte Innenraum wurde mittels massiver Aufschüttungen ausgefüllt, die die Baustelle über das herumliegende Gelände erhoben haben. Auf dieser Aufschüttung hat man den nahezu quadratischen Burgkern mit der ca. 2,5 m starken Ringmauer gegründet. An der Burgkernnordseite befand sich in der ganzen Länge der in allen Geschossen dreiteilige Palas; der mittlere Raum war größer als die Seitenräume. Die gegenüberliegenden südlichen Burgkernecken nahmen die eingezogenen, verhältnismäßig niedrigen quadratischen Türme ein. Man hat an der Westseite die ältere Stadtmauer durchgebrochen; schon auf dem Gelände der Stadt wurde die Vorburg durch einen verhältnismäßig großen Graben begrenzt. Der Aufbau der Burg bedeutete einen Teil der Gesamtreakonstruktion der Troppauer Stadtbefestigung, die durch den mit der an die Burg angeschlossenen Zwingermauer umfriedeten äußeren Zwinger verstärkt wurde. Die Burg Přemysls ähnelte sich im kleineren Maßstab den regelmäßigen Burgen mit quadratischen Ecktürmen, die sich die ungarischen Könige in der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts in Zvolen (Altsohl), Viglaš (beide heute Slowakei) oder Diósgyőr (Ungarn) bauten.

Die archäologischen Feststellungen der Jahre 2018 und 2021 ermöglichten ferner den spätgotischen, wohl aus dem späten 15. Jahr-

hundert stammenden Umbau zu unterscheiden. Dabei wurde der quadratische Torturm an der Westseite in die Zwingermauer der Burg gesetzt; man vermutet auch, dass diese Entwicklungsetappe der Burg sowohl den Ausbau des zweiten Torturms an der Ostseite als auch Adaptierungen, mindestens die des großen Saals im Obergeschoss des Palas als Ergebnis hatte, deren Kosten im Jahr 1505 berechnet wurden. Weitere Adaptierungen samt der Errichtung neuer Wohnräume fanden gegen 1544 unter dem Pfandbesitzer Oldřich Cetrýs v. Kynšperk statt. Erst in der Zeit zwischen 1590–1612 ist der Einbau von kürzeren Flügeln zwischen beiden (inzwischen z. T. abgebauten) südlichen Türmen, entlang der westlichen und teilweise der östlichen Ringmauer und vor der westlichen, zur Stadt gewandten Burgstirn erfolgt. Die Mauerkronen an allen Seiten wurden in gleiche Höhe erhöht und mit der renaissancezeitlichen Bogenattika versehen; die Burg erhielt dadurch die gewöhnliche Gestalt der Renaissanceschlösser mit der regelmäßigen mehrflügeligen Bebauung um den zentralen Hof herum. Es ist weiter vor auszusetzen, dass die weiteren archäologischen Forschungen unter der Fahrbahn der heutigen Komenského Str. und hinter dem Gebäude des Mendel-Gymnasiums neue Teilerkenntnisse herbeibringen.

Der zweite Teil des Beitrags widmet sich dem sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1 in der ehemaligen Vorburg, das den einzigen erhaltenen überirdischen Teil des ehemaligen Burgareals bildet. Es handelte sich ursprünglich um die Burgrküche, die im frühen 17. Jahrhundert in einen Speicher umgewandelt wurde. Das Gebäude wurde im 18. Jahrhundert in die Schlossbeamtenwohnungen barockzeitlich umgebaut. Die gründlichen archäologischen Forschungen und bauhistorischen Untersuchungen bewiesen die Entstehung der Küche durch Adaptierung eines Teils vom Zwingler zwischen der älteren Stadtmauer und der neuen Zwingermauer. Das längliche Gebäude wurde bald danach von einem Gurtbogen zweigeteilt, wovon die Archivquellen berichten. Jeder Teil war wohl mit eigener Küchenfeuerstelle ausgestattet und hatte wohl auch den eigenen großen Rauchfang auf den massiven archäologisch belegten Stützen. Die etwas ungewöhnliche Lösung der Anlage hing wohl mit den Ansprüchen auf den abgetrennten Küchenbetrieb für die Burgherren und ihren Umkreis und für das Gesinde zusammen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Opava-Město (Troppau-Stadt), digitale Katasterkarte. Rot ersichtlich gemacht – Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, rote Schraffur – Gelände der verschwundenen Burg mit Vorburg.

Abb. 2: Opava, die älteste Stadtansicht, Holzschnitt von Johann Willenberg, vor 1593. Die Troppauer Burg mit Palas und Paar Türme befindet sich rechts (SZM [Schlesisches Landesmuseum Troppau], FP, Best.-Nr. A 73430).

Abb. 3: Plan der Belagerung von Opava durch kaiserliche Truppen 1627 von Felice Floriani, dem Genieingenieur im kaiserlichen Dienst. Das Troppauer Schloss links unter Bezeichnung *castello*, heutiges Müller-Haus als rechteckiger länglicher gemauerter Bau in der Nachbarschaft der Burg (ÖStA Wien, s. Zit. in Anm. 8).

Abb. 4: Opava, Schloss mit Umgebung, Ansichtsplan gegen 1650. Das Schloss ist als Nr. 6 bezeichnet, das befestigte Vorschloss Nr. 9, das heutige Müller-Haus Nr. 8 (SZM, UHP, Best.-Nr. U 4059 A).

Abb. 5: Opava, Franz Biela. Der östliche Teil der Stadtbefestigung, Aquarell, 1813. Das Schloss befindet sich ganz rechts, zwischen ihm und dem Stadtmauerturm deutliches Gebäude des heutigen Müller-Hauses (SZM, UHP, Best.-Nr. U 189 A).

Abb. 6: Opava, unbekannter Fotograf. Das Schloss, Ansicht von Nordwesten, Foto gegen 1890. Im Vordergrund der Graben zwischen dem Schloss und dem Vorschloss, rechts die Front des heutigen Müller-Hauses (SZM, FP, Negativ Nr. D 216).

Abb. 7: Situationsplan einer Verbindung zwischen Niederring und Teschner-Strasse, 1888, Federzeichnung, Eduard Labitzky. Direkte Folge dieser Bauabsicht war die Demolierung des Troppauer Schlosses in den Jahren 1891–1892 (ZAO [Landesarchiv Troppau], Fond Landesschulrat Troppau, Karton 405).

Abb. 8: Opava, Troppauer Schloss, Erdgeschoss, Bauaufnahme vor der geplanten Demolierung, Federzeichnung, 1891 (ZAO, Fond Landesschulrat Troppau, Karton 405).

Abb. 9: Opava, Schlesisches Landesmuseum, Lehreranstalt und heutiges Müller-Haus, Draufsicht. Postkarte, 1930er Jahre. Das Museumsgebäude wurde 1893–1895 zum Teil an Stelle des verschütteten Stadtgrabens erbaut. Die Lehreranstalt (heutiges Mendel-Gymnasium) aus den Jahren 1896–1899 nahm die Stelle des ehemaligen Schlosses – der einstigen

Burg – ein. Das heutige Müller-Haus im Bereich der verschwundenen Vorburg, das in seiner Masse mittelalterliche Baukonstruktionen enthält, stellt den einzigen erhaltenen überirdischen Teil des Burgareals dar (SZM, FP, Best.-Nr. FP13475).

Abb. 10: Opava, ehemalige Burg und Vorburg, Lokalisierung der geforschten Flächen mit ausgetragenen identifizierten mittelalterlichen gemauerten Konstruktionen der Burg und des Müller-Hauses. Ausschnitt der digitalen Katasterkarte mit eingefügter geodätischer Aufnahme des Müller-Hauses in der Höhe des ersten Untergeschosses und der historischen Bauaufnahme des Schlosses aus dem Jahr 1891 in der Erdgeschosshöhe. Schwarze Linie mit grauer Ausfüllung – heutige Bebauung; mit Farben sind die archäologischen Forschungen und die bauhistorische Dokumentation aus den Jahren 2005–2021 unterschieden; dunkelgrau – mittelalterliche überirdische Konstruktionen; mittelalterliche unterirdische Konstruktionen – dunkelgraue Unterzeichnung, sonst Farbe der durchgeführten Forschung.

Abb. 11: Opava, ehemalige Burg und Vorburg, Rekonstruktion des vorausgesetzten Ausmaßes der mittelalterlichen gemauerten Konstruktionen der Burg und des Müller-Hauses in der Phase II und III (1380er–1390er Jahre bis erste Hälfte des 15. Jahrhunderts). Ausschnitt der digitalen Katasterkarte mit eingefügter geodätischer Aufnahme des Müller-Hauses Nr.-Konskr. 1 in der Höhe des ersten Untergeschosses und historischer Bauaufnahme des Schlosses aus dem Jahr 1891 in der Erdgeschosshöhe. Die heutige Bebauung – grau mit schwarzer Linie; die Schloss-Bauaufnahme – blaue Linie ohne Flächenfärbung; die Farben unterscheiden die archäologischen Forschungen und den Baualtersplan (2005–2021); dunkelgrau – mittelalterliche Konstruktionen in der Erdgeschosshöhe.

Abb. 12: Opava, ehemalige Burg und Vorburg, Rekonstruktion des vorausgesetzten Ausmaßes der mittelalterlichen gemauerten Konstruktionen der Burg und des Müller-Hauses in der Phase IV (1. Hälfte des 15. Jahrhunderts). Ausschnitt der digitalen Katasterkarte mit eingefügter geodätischer Aufnahme des Müller-Hauses Nr.-Konskr. 1 in der Höhe des ersten Untergeschosses und historischer Bauaufnahme des Schlosses aus dem Jahr 1891 in der Erdgeschosshöhe. Die heutige Bebauung – grau mit schwarzer Linie; die Schloss-Bauaufnahme – blaue Linie ohne Flächenfärbung; die Farben unterscheiden die archäologischen Forschungen und den Baualtersplan (2005–2021); dunkelgrau – mittelalterliche Konstruktionen in der Erdgeschosshöhe.

Abb. 13: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Grundrissituation der Mauerkronen im westlichen Teil der verschwundenen Burg (Ring- und Zwingermauer, Torturmrelikt, spätere Baukonstruktionen); im Hintergrund das Müller-Haus, Nordostansicht (Foto František Kolář, 2021).

Abb. 14: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Grundrissituation der Mauerkronen im westlichen Teil der verschwundenen Burg, Nordostansicht. Die Farben unterscheiden die Bauphase II (Ring- und Zwingermauer); rote Strichlinie – Rekonstruktion des vorausgesetzten Grundrisses des Kulissentors in der Ringmauer und des späteren quadratischen Torturms in der Zwingermauer (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gesamtgestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 15: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Grundrissituation der Mauerkronen im westlichen Teil der verschwundenen Burg, Nordostansicht. Die Farben unterscheiden die Bauphasen II (Ring- und Zwingermauer) und IV (quadratischer Torturm in der Zwingermauer); rote Strichlinie – Rekonstruktion des vorausgesetzten Grundrisses des Kulissentors in der Ringmauer und des späteren quadratischen Torturms in der Zwingermauer (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gesamtgestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 16: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Südwestliches Längsprofil, Fotoplan und farbige Teilauswertung des Schnitts über die Überdeckung mit Untergrundrelikten der gemauerten Konstruktionen des westlichen Teils der Burg. Die Farben unterscheiden die Bauphasen II (Ring- und Zwingermauer) und IV (quadratischer Torturm in der Zwingermauer); rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der überirdischen Partien der Ring- und Zwingermauer mit Paar Kulissentore. Das Tor in der Ringmauer ist mit Fallgitter gesichert, das in der Zwingermauer mit vorausgesetzter Hebebrücke ausgestattet (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gesamtgestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 17: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Südwestliches Längsprofil, Fotoplan und farbige Teilauswertung des Schnitts über die Überdeckung mit Untergrundrelikten der gemauerten Konstruktionen des westlichen Teils der Burg. Die Farben unterscheiden die Bauphasen II (Ring- und Zwingermauer) und IV (quadratischer Torturm in der Zwingermauer); rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der überirdischen Partien der Ring- und Zwingermauer mit Paar Kulissentore. Das Tor in der Ringmauer ist mit Fallgitter gesichert, der Torturm in der Zwingermauer mit vorausgesetzter Hebebrücke ausgestattet (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gesamtgestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 18: Opava, die verschwundene Burg mit Vorburg, Rekonstruktion der mittelalterlichen gemauerten Konstruktionen der Burg und des sog. Müller-Hauses in der Erdgeschosseshöhe (dunkelgrau) und die vorausgesetzte Trassierung der Graben in der Phase IV (1. Hälfte des 15. Jahrhunderts).

Abb. 19: Diósgyőr (Miskolc, Ungarn), die Burg gegen 1760, kolorierte Zeichnung, P. Hugo Maria Hazael (übernommen aus: I. Feld, Die Schauplätze grossadeligen Lebens in Ungarn in der Zeit von König Matthias Corvinus (1458 bis 1490), in: Zwischen Kreuz und Zinne: Festschrift für Barbara Schock-Werner zum 65. Geburtstag, Braubach 2012, S. 67–78, s. S. 67).

Abb. 20: Arensburg (Kuresaare, Estland), Burg, Rekonstruktion des Zustands zu Ende des 15. Jahrhunderts (übernommen aus: T. Borowski, s. Anm. 136, S. 323).

Abb. 21: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Tuffitfragment von einem anspruchsvoll profilierten Fenstergewände, nachträglich in den Barockkonstruktionen des Hauses ausgenutzt (Raum 005, untere Partie des das Gewölbe im Raum tragenden Pfeilers). Das Gewände bildete wohl einen Teil von einem der Burgpalastfenster.

Abb. 22: Opava, Stadtplan mit schematischer Darstellung des Verlaufs der Befestigungslinie, vor 1800. Deutliche Raumbeziehung zwischen der Burg mit Vorburg und der Stadt – die Burg befand sich außerhalb des Stadtbereichs, während die Vorburg in das Stadtgebiet eingeschoben war (Modell der außerhalb der Stadt liegenden Burg mit dem mit ihr gemeinsamen Befestigungssystem). Im südlichen Teil der Vorburg, in den Zwinger der Stadt vorgeschoben, befindet sich das gemauerte Gebäude des heutigen Müller-Hauses (NPÚ, ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstätte] in Ostrava).

Abb. 23: Opava, sog. Müller-HausNr.-Konskr. 1 nach Rekonstruktion, Westansicht. Im Bereich des einstigen Zwingers rechts vom Gebäude der Untergrundzubau (2017–2019); im Hintergrund rechts das Ausstellungsgebäude des Schlesischen Landesmuseums (1893–1895) an Stelle des ehemaligen Stadtgrabens, im Hintergrund links das Mendel-Gymnasium, ursprünglich die Lehreranstalt (1896–1899) an Stelle des niedergerissenen Schlosses, der ehemaligen Burg der Herzöge von Schlesien (Foto L. Wünsch, 2019).

Abb. 24: Opava, Areal der verschwundenen Burg und Vorburg, farbige Teilauswertung der identifizierten und vorausgesetzten mittelalterlichen Baukonstruktionen der Burg und des Müller-Hauses in der Phase IV (1. Hälfte des 15. Jahrhunderts). Ausschnitt der digitalen Katasterkarte mit Einfügung der geodätischen Aufnahme des Müller-Hauses Nr.-Konskr. 1 in der Höhe des ersten Untergeschosses und der historischen Bauaufnahme des Schlosses aus dem Jahr 1891 in der Erdgeschosseshöhe. Die heutige Bebauung – grau mit schwarzer Linie; die Schloss-Bauaufnahme – blaue Linie ohne Flächenfärbung; die Farben unterscheiden die archäologischen Forschungen und den Baualtersplan (2005–2021); farbig – einzelne mittelalterliche Bauphasen in der Erdgeschosseshöhe.

Abb. 25: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Trassierung der Stadtmauer und der Zwingermauer hinter ihr, die bei der archäologischen Forschung des Schlesischen Landesmuseums freigelegt wurden; im Hintergrund sog. Müller-Haus, Südwestansicht (Foto F. Kolář, 2017).

Abb. 26: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Westfassade mit ersichtlich gemachtem mittelalterlichem Befund. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische und überirdische Stadtmauerrelikte aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent); Verbindungsmauerrelikte zwischen der Befestigung der Stadt und der Burg aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent); Durchlass in der Stadtmauer, Wende des 14. und 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 27: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Längsschnitt über das Gebäude mit ersichtlich gemachtem mittelalterlichem Befund. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische und oberirdische Stadtmauerrelikte aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent); Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent, im Schnitt); südliche Umfassungsmauer (im Schnitt) mit dem Fundament vom Pfeiler der Rauchfangschornsteine und Durchlass in der Stadtmauer aus der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer, Rekonstruktionsversuch (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 28: Opava, Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung

2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Südfassade mit ersichtlich gemachtem mittelalterlichem Befund. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische und oberirdische Stadtmauerrelikte aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent); Zwingermauer aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent); südliche Umfassungsmauer der Burgrüchen, Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis erste Hälfte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 29: Opava, Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Südfassade mit ersichtlich gemachtem mittelalterlichem Befund und Teilauswertung des Schnitts über die historische Überdeckung. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische und oberirdische Stadtmauerrelikte aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent, Schnitt); Zwingermauer aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent, Schnitt); südliche Umfassungsmauer der Burgrüchen, Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis erste Hälfte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 30: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013. Auswahl der Keramikfunde der frühmittelalterlichen Produktionstradition (letztes Viertel des 12.-erste Hälfte des 13. Jahrhunderts) und des sog. Übergangshorizonts der Troppauer Keramikproduktion (grob 1240er bis 1250er Jahre) aus den Schichten, in die die Stadtmauer gegründet wurde: 1–3, 6 (Schicht stratigrafische Position 132; 4, 5 (Schicht stratigrafische Position 130), bzw. aus den Konstruktionsschichten schon im Zusammenhang mit dem Stadtmauerbau: 7 (Schicht stratigrafische Position 126). Auswahl der Keramikfunde der hochmittelalterlichen Produktion (2. Hälfte des 14.–1. Hälfte des 15. Jahrhunderts) aus den Schichten der Zwingeraufschüttung aus der Bauzeit der Zwingermauer: 8 (Schicht stratigrafische Position 120), 9–13 (Schicht stratigrafische Position 120). Auswahl der Keramikfunde der hochmittelalterlichen Produktion (15. Jahrhundert) aus den mit dem Küchenbetrieb verbundenen Schuttschichten im Zwinger: 14, 16, 17 (Schicht stratigrafische Position 114), 15 (Schicht stratigrafische Position 115 – Zeichnung H. Klásková, H. Pravdová, 2013).

Abb. 31: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Nordfassade mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund aus dem Mittelalter. Farbenerklärung: Unterirdische Relikte der Stadtmauer aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent, Schnitt); überirdische Relikte der Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent) und unterirdische Relikte der gemauerten Zugangsrampe im Rahmen der Kontreeskarpemauer im Graben zwischen der Burg und der Vorburg (blau transparent, Schnitt). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 32: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Ostfassade mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund aus dem Mittelalter. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische sowie überirdische Relikte der Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung (Schnitt) und der Zwingermauer der Stadtbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent), und Durchlass aus der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis Mitte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 33: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Ostfassade mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund aus dem Mittelalter. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische sowie überirdische Relikte der Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung (Schnitt) und der Zwingermauer der Stadtbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent), südliche Umfassungsmauer (im Schnitt) mit Fundament vom Pfeiler der Rauchfangschornsteine und dem Ausguss, und Durchlass durch die Stadtmauer aus der Wende des 14. und 15. Jahrhundert bis Mitte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 34: Opava, Park beim Landesmuseum, Operativuntersuchung und

Dokumentierung 2021. Teil des erhaltenen Mauerwerks der städtischen Zwingermauer, äußeres Mauerhaupt (heute Teil der Umfriedungsmauer der Berufsbildenden mittleren Schule für Technik- und Kunstszierung in Opava, in der Nachbarschaft des Prunkgebäudes des Schlesischen Landesmuseums und des sog. Müller-Hauses). Die Mauer ist aus dem Bruchstein der Grätzer Grauwacke mit Kalkmörtel gemauert, das verhältnismäßig sorgfältig geschichtete Mauerwerk zeigt deutliche Lagefugen ohne Gerüstholzlöcher. In der oberen Partie des Mauerwerks (0,56 m) befindet sich die zum Teil erhaltene Brustwehr mit langen Zinnen (bis ca. 1,7 m) und schmalen Lücken, an der rechten Seite ein baulich mit der Mauer verbundener Strebpfeiler (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 35: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Trassierung der Stadtmauer (im Hintergrund) und ihrer Zwingermauer, die bei der archäologischen Forschung des Schlesischen Landesmuseums freigelegt wurden; rechts die Ecke des Müller-Hauses, Ansicht von Osten (Foto F. Kolář, 2017).

Abb. 36: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Längsschnitt mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund aus dem Mittelalter und Teilauswertung des Schnitts über die historische Überdeckung. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische sowie überirdische Relikte der Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung (Schnitt) und der Zwingermauer der Stadtbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent), südliche Umfassungsmauer (im Schnitt) mit Fundament vom Pfeiler der Rauchfangschornsteine und dem Ausguss, und Durchlass durch die Stadtmauer aus der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis Mitte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgtürme mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 37: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Rekonstruktionschnitt über den Zwinger südlich des Hauses, Fotoplan. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische Relikte und der vorausgesetzte überirdische Teil der Stadtmauer aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent, Schnitt), und erhaltene unter- und überirdische Relikte der Zwingermauer der Stadtbefestigung (blau transparent, Schnitt). Die Zwingermauerbrustwehr ist in dieser Partie zum Teil neuzeitlich übermauert, sie behält aber die authentische Höhe und Breite der ursprünglichen Lösung bei. Vor dem äußeren Zwingermauerhaupt der flache Boden des angehörigen Stadtgrabenabschnitts (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 38: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Rekonstruktionschnitt über den Zwinger südlich des Hauses, Fotoplan und farbige Teilauswertung des Schnitts über die historische Überdeckung. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische Relikte und der vorausgesetzte überirdische Teil der Stadtmauer aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent, Schnitt), und erhaltene unter- und überirdische Relikte der Zwingermauer der Stadtbefestigung (blau transparent, Schnitt). Vor dem äußeren Zwingermauerhaupt der flache Boden des angehörigen Stadtgrabenabschnitts (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 39: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Raum 006, Steinausguss und Fundamentmauerwerk eines der zwei massiven quadratischen Pfeiler, die mittels Segmentgurtbogen haben das Paar gemauerte Rauchfangschornsteine der Burgtürme tragen mögen, Ansicht von Süden (Foto F. Kolář, 2021).

Abb. 40: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Raum 005, erhaltene Trassierung der Verbindungsmauer zwischen der Stadtbefestigung und der Burg (A) an Stelle des Verbindens mit der Zwingermauer der Stadtbefestigung (B), Reste vom Ziegellansatz des nachträglich abgehauenen Rauchfangschornsteinverteilungsgurtbogens (C), Fragment eines mittel-

alterlichen Fenstergewändes (ursprünglich wohl aus dem Burgpalas), sekundär in der unteren Partie des das Gewölbe tragenden Barockpfeilers verwendet, Ansicht von Süden (Foto F. Kolář, 2021).

Abb. 41: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Raum 008, erhaltene Trassierung der Verbindungsmauer zwischen der Stadtbefestigung und der Burg (A) an Stelle des Verbindens mit der angelegten südlichen Umfassungsmauer der Burgtürme (B), Reste vom Ziegellansatz des nachträglich abgehauenen Rauchfangschornsteinverteilungsgurtbogens (C), Ansicht von Nordwesten (Foto F. Kolář, 2021).

Abb. 42: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Raum 005, wahrscheinlich Reste des gemauerten Unterbaus einer Feuerstelle in Gestalt der Torsos von vier Fundamentmauerwerke aus Bruchstein mit Kalkmörtel, die einen quadratischen Raum mit Seite zu 3,3 m begrenzen – östlicher Teil (A), Ansicht von Nordosten (Foto F. Kolář, 2021).

Abb. 43: Opava, herzogliche Stadtburg mit gemauertem Küchengebäude in der Vorburg, 15. Jahrhundert, Massenrekonstruktion (Zeichnung D. Prix, 2021).

Abb. 44: Roupov (Ruppau, Bez. Pilsen-Süd), Burg, Burgtürme, Ende des 15. Jahrhunderts mit achteckigem Rauchfangschornstein, Ansicht von Nordosten (Foto F. Kolář, 2018).

Abb. 45: Weitenegg (Niederösterreich), Burg, Burgtürmpaar mit Rauchfangschornsteinen in der Nachbarschaft des Palas, die größere nördliche Küche aus dem 15. Jahrhundert (mit nachträglich umgestaltetem Schornstein), die kleinere südliche Küche aus dem 16. Jahrhundert, Ansicht von Westen (R. Gröninger, s. Zit. in Anm. 213, S. 78, Abb. 86).

Abb. 46: a) Lipa (Niederschlesien, Polen), Burg, Grundriss in der Erdgeschosshöhe, die Küche gelb schraffiert (J. Pilch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska* [Lexikon des Architektur Niederschlesiens], Warszawa 2005, S. 194); b) Lipa, Gesamtansicht von Süden zu; c) Lipa, Burgtürme, Blick in den Innenraum von Südosten hin: A – gemauerte Feuerstellenplattform; B – Steinbrunnen; C – Kieselplasterung; D – Abgusskanal; E – Ausguss; F – Belüftungsfenster; G – Rauchfangschornstein (beide Fotos F. Kolář, 2018).

Abb. 47: Somló (Schomlau, Ungarn), Burg, Gesamtansicht von Norden zu, in der Mitte die Küche mit erhaltenem achteckigem Rauchfangschornstein im Rahmen des kompakten Blocks der Bebauung um den Burghof herum (https://de.wikipedia.org/wiki/Burg_Somló%C3%B3#/media/File:Burg_Somló%C3%B3.jpg).

Abb. 48: Buda (Ofen, Teil von Budapest, Ungarn), Stadtansicht von der Donau zu, Holzschnitt aus: Hartmann Schedel, *Liber Chronicarum*, Nürnberg 1493; [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/36/Nuremberg_chronicles_-_BVJA.png]. Die Burg befindet sich im linken Bildteil, die vorausgesetzten Rauchfangschornsteine gelb ersichtlich gemacht.

Abb. 49: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Auswahl der Keramikfunde der frühmittelalterlichen Produktionstradition (letztes Viertel des 12.–erste Hälfte des 13. Jahrhunderts) und des sog. Übergangshorizonts der Troppauer Keramikherstellung (grob 1240er–1250er Jahre) aus den Schichten, in die die Stadtmauer gegründet ist (1–7). Die spätere Hochmittelalterkeramik aus der 2. Hälfte des 13. und dem 14. Jahrhundert stammt aus dem älteren Teil der zum Stadtmauerfuß gelagerten Schichtenfolge (8–14). Die obere Partie der Stratigraphie ist erst mit neuzeitlicher Entwicklung der Anlage verbunden (15 – Foto O. Anlauf, Zeichnung H. Pravdová, Bearbeitung und Gestaltung M. Zežula, 2021).

Abb. 50: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021. Auswahl der Keramikfunde der frühmittelalterlichen Produktionstradition (letztes Viertel des 12.–erste Hälfte des 13. Jahrhunderts) aus den der Erbauung der Troppauer Burg vorhergehenden Schichten (1–7, 15, 16). Auswahl der Keramikfunde des sog. Übergangshorizonts der Troppauer Keramikherstellung (grob 1240er–1250er Jahre) aus den Schichten der von dem bei Grabenaushebung erreichten Erdmaterial aufgeschütteten Burgbaustelle (9, 11). Auswahl der Hochmittelalterkeramik des fortgeschrittenen 14 bis ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts aus den Aufschüttungen der Burgbaustelle und aus der Ausfüllung des Torturmuntergeschosses im Zwinger (12–14 – Foto O. Anlauf, Zeichnung H. Pravdová, Bearbeitung und Gestaltung M. Zežula, 2021).

ZAPOMENUTÝ ŠPITÁL SV. ALŽBĚTY V BORU U TACHOVA A JEHO VÝSTAVBA V LETECH 1515–1518

... NEB POTOM BUOH VIE, KDY BYCHOM [SE] BISKUPA DOČKALI,
ABY JEJ POSVĚTIL

ROMAN LAVIČKA

Forgotten Saint Elisabeth's Hospital in Bor near Tachov and Its Construction during 1515–1518

... as only God knows when we would wait to see a bishop to consecrate it.

The study of archival sources, the building and its style features revealed unknown circumstances and the construction date of the hospital with a chapel in Bor near Tachov. It was built by Henry of Schwamberg († 1523) with the assistance of his nephew Christopher († 1534) between 1515 and 1518 on the site of an abandoned house on the way from the square to the castle. The discovery, or rather the identification of the consecration charter provided evidence that Bishop Martin Göschl consecrated the roughly completed hospital chapel with three altars on 22 August 1515 in honour of Saint Elisabeth of Thuringia, the patron of the poor and ill. The hospital opened to people in need in the spring of 1518 but the construction continued for several more years. The last known record about the hospital dates from 1522.

The chapel with a diamond vault and entrance portal proves that it was a response to the architecture of the adjacent castle that was rebuilt by Christopher of Schwamberg during 1510–1515 in the style influenced by Saxon architecture, especially the Albrechtsburg in Meissen. Furthermore, the same portal in the tower and the diamond vault in the chapel of the Kestřany fortress in South Bohemia, purchased by the Schwambergs in 1491, together with several written records help to date the fortress reconstruction to 1515–1520.

Keywords: Bor near Tachov – castle and hospital with Saint Elisabeth's Chapel – consecrating bishop Martin Göschl (1509–1526) – diamond vault – building development – Henry of Schwamberg († 1523), Christopher of Schwamberg († 1534) – Kestřany, fortress

Na základě studia archivních pramenů, stavby a jejich slohových znaků se podařilo odhalit neznámé okolnosti a dobu výstavby špitálu s kaplí v Boru u Tachova. Ten nechal zbudovat Jindřich ze Švamberka (†1523) za pomoci synovce Kryštofa (†1534) v letech 1515–1518 na místě opuštěného domu při cestě z náměstí ke hradu. Nalezení, respektive identifikace konsekrační listiny prokázala, že jen v hrubých obrysech dokončenou špitální kapli s třemi oltáři vysvětil pomocný biskup Martin Göschl 22. srpna 1515 ke cti sv. Alžběty Durynské, patronky chudých a nemocných. Špitál začal sloužit potřebným na jaře roku 1518, ale další úpravy probíhaly ještě několik let poté. Poslední známý odkaz ke špitálu pocházel z roku 1522.

Podoba kaple se sklípkovou klenbou a vstupním portálem dokazuje, že vznikla jako reakce na architekturu blízkého hradu, který představoval Kryštof ze Švamberka v letech 1510–1515 ve stylu ovlivněném saskou architekturou, zejména podobou Albrechtsburgu v Míšni. Stejný portál ve věži a sklípková klenba v kapli horní turze v jihočeských Kestřanech, kterou koupili Švamberkové roku 1491, pak dovoluje spolu s několika písemnými zmínkami přesvědčivě zařadit stavební úpravy turze až do období let 1515–1520.

Klíčová slova: Bor u Tachova – hrad a špitál s kaplí sv. Alžběty – světitel biskup Martin Göschl (1509–1526) – sklípková klenba – stavební vývoj – Jindřich ze Švamberka (†1523), Kryštof ze Švamberka (†1534) – Kestřany, turz

Po cestě z borského náměstí Republiky, od kostela sv. Mikuláše k hradu mineme v dnešní Ruské (kdysi Zámecké) ulici rozsáhlou budovu bývalého špitálu (čp. 289 a 290) a později i kláštera s ústřední kaplí v současnosti zasvěcenou sv. Janu Křtiteli. Stále přetrvávají nejasnosti o jeho stáří, původu a v několika posledních desetiletích i o budoucnosti, což dokládá neutěšený technický stav objektu, respektive vzhled fasády, kterou se obrací nejen k návštěvníkům, ale i obyvatelům města. Dosud ne zcela poznané archivní prameny a stavební rozbor kaple však ukazují, že se jedná o významnou stavbu v pozdně středověkých dějinách města Boru a šlechtického rodu Švamberků.¹⁾

ÚVOD

Současný charakter a osídlení Tachovska výrazně ovlivnila dálnková cesta a její četné větve spojující od raného středověku velkou část Českého království se sousedním Bavorskem. V období vrcholného středověku byla nazývaná podle hlavního cíle jako Norimberská a koncem 13. století se mezi zastávky zařadilo i město Bor (1263),²⁾ kde páni z nedalekého Skviřína vybudovali blatný hrad³⁾ a začali užívat predikát „z Boru“, „von der Hayde“ nebo „de Merica“.⁴⁾ Další příslušníci rodu vystavěli v druhé polovině 13. století, 20 km severovýchodně od Boru, hrad Krasíkov

1) Při výzkumu a přípravě této studie mi byli velmi nápomocni Ing. Galina Marianna Kortanová, kastelánka zámku Bor a kolegové z NPÚ ÚOP v Plzni, za což jim upřímně děkuji.

2) I. Vávra, Rezenská a Norimberská cesta, Historická geografie 11, Praha 1973, s. 31–94, zde s. 31, 53, 60–61; R. Široký – K. Nováček, K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku, Archaeologia historica 23, č. 1, 1998, s. 59–71, zde s. 62, 67; R. Soukup, Říšská cesta

řečená „Zlatá“. Norimberk – Praha v úseku Bärnau – Tachov – Trnová, in: J. Matuszková ed., Staré stezky 12/2008, Sborník referátů z 12. semináře uspořádaného NPÚ ÚOP v Brně 23. dubna 2008, s. 53–78, zde s. 55.

3) A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého 13. Plzeňsko a Loketský. Praha 1905, s. 109; J. V. Šimák, České dějiny I/5. Středověká kolonizace v zemích Českých. Praha 1938, s. 586.

4) K. Máca, Bor – Merica – Haid, in: Sborník okresního muzea v Tachově 19, 1984, s. 15–20.

Obr. 1: Bor u Tachova (okres Tachov), objekt bývalého špitálu (vlevo čp. 289), později rozšířeného na klášter (vpravo čp. 290) s ústřední kaplí sv. Jana Křtitele (původně sv. Alžběty), pohled od severozápadu z věže farního kostela sv. Mikuláše, stav srpen 2020 (všechna foto R. Lavička, není-li uvedeno jinak).

nazývaný současně podle svého erbovního znamení labutě (něm. *r Schwan*) také jako Švamberg.⁵⁾ Kolem roku 1300 držel oba uvedené hrady Bohuslav ze Švamberka.⁶⁾ Borský hrad byl za husitských válek poškozen tak, že ještě roku 1454 je nazýván pustou tvrzí.⁷⁾ Obnova Boru v pozdním středověku souvisela s nástupem vladaře Bohuslava VII. ze Švamberka (†1490), ale skutečný rozkvět přišel až s generací jeho synů, především pak Jindřicha ze Švamberka (†1523) a jeho synovce Kryštofa († 1534).⁸⁾

OBRAZ BORSKÉHO ŠPITÁLU V LITERATUŘE

Pokud se podíváme do nemnoha publikovaných zmínek o historii borského špitálu dnes s kaplí sv. Jana Křtitele, najdeme zde hned několik nesrovnalostí, které zůstávají dosud bez vysvětlení. Někdy je pouze stručně zmíněno, že nynější klášter s kaplí pochází ze 16. století.⁹⁾ Docela často se setkáváme s názorem, že špitál má svůj původ snad ještě ve 13. století, v době kdy bylo založeno město Bor, a kolem roku 1500 údajně prošel obnovou.¹⁰⁾ Podle jiných měla být špitální kaple postavena asi v 1. polovině 15. století, následně upravena a zaklenuta pozdně gotickou klenbou v letech 1515–1518.¹¹⁾ Tomuto předpo-

kladu údajně odpovídá i tvarosloví severního portálu z kaple do budovy špitálu: „Přední část portálu profilovaná pochází z 1. poloviny 15. století, vnitřní druhý hrotitý portál s protínajícími se pruty ostění je z doby kolem roku 1500.“¹²⁾ Někdy se rovněž soudí, že špitál byl založen roku 1500 a krátce na to vznikla a byla zaklenuta i špitální kaple.¹³⁾ V naší době se začal šířit ještě další omyl ohledně stáří špitální svatyně. V listině z 24. listopadu 1495 stanovil Jindřich ze Švamberka mimo jiné „k voltáři svatého Jana Křtitele v nahoře jmenovaném kostele [svatého Mikuláše] na Boru... ten plat... v pravdě přísluší a nadán jest od dávných let k tomu voltáři svatého Jana Křtitele.“¹⁴⁾ Shoda zasvěcení staršího oltáře ve farním kostele sv. Mikuláše

s novodobým patrociniem špitální kaple vedla a stále vede k záměně a tím i k neopodstatněnému posunutí jejího vzniku ještě před rok 1495,¹⁵⁾ ačkoliv se zachovala (dosud opomíjená) listina o jejím vysvěcení v hrubé a nedokonalé podobě 22. srpna 1515.¹⁶⁾ V literatuře se také objevil ojedinělý a ničím nepodložený názor, že se jedná o špitál sv. Ducha založený kolem roku 1490 a znovu zřízený roku 1641 pány ze Švamberka pro dvanáct mužů a dvanáct žen.¹⁷⁾ Autoři využívající alespoň z části edice pramenů uvádějí sice správně jako zakladatele špitálu s kaplí Jindřicha ze Švamberka (†1523),¹⁸⁾ ale zároveň vytvořili ne-

ha 1996, s. 186; J. Anderle, Bor čp. 290, okres Tachov. Stavebně historický průzkum. Plzeň 2016, rkp., s. 7, [https://www.verejnedrazby.cz/data/file_4334_0.pdf] (vyhledáno 3. 4. 2020); P. Melková – M. Cikán – P. Košťálek – V. Mlázovský, Bor u Tachova, kaple sv. Jana Křtitele. Zajištění havarijního stavu střechy. Praha 2012, rkp., s. 3 (Archiv NPÚ ÚOP v Plzni, sign. O 034-4-25272); totéž: P. Melková – M. Cikán – V. Mlázovský, Pozdně gotická kaple se sklípkovou klenbou z 16. století. Projekt zachrany architektonického dědictví, Bor, areál bývalého klášterního kostela sv. Jana Křtitele. Praha 2012, rkp., s. 8 (Archiv NPÚ ÚOP v Plzni, sign. O 037-4-25318).

12) E. Poche ed., o. c. v pozn. 11, s. 103.

13) M. Radová-Štiková, Sklípková klenba. Příspěvek k dějinám pozdně gotické architektury, Umění VI, č. 3, 1958, s. 217–238, zde s. 226; M. Radová – O. Rada, o. c. v pozn. 10, s. 168.

14) Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), listina č. 291, [monasterium.net, URL </mom/CZ-SOAT/CizyStatky/291/charter>] (vyhledáno 18. 4. 2020); J. Jánský, Páni ze Švamberka. Pětisetletá saga rodu s erbem labutě. Domažlice 2006, s. 172.

15) J. Jánský, o. c. v pozn. 14, s. 172 – zaměnil oltář sv. Jana Křtitele připomínaný roku 1495 ve farním kostele za kapli. V reakci na předpoklad J. Jánského následně F. Záruba, Hradní kaple. III. doba po děbradská a jagellonská. Praha 2016, s. 137 – zaměnil kvůli shodě patrocinii údajnou kapli ve farním kostele za špitální kapli sv. Jana Křtitele a usoudil tak, že musí pocházet ještě z doby před tímto datem, což je naprostý omyl.

16) SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), listina č. 293, [monasterium.net, URL </mom/CZ-SOAT/CizyStatky/293/charter>] (vyhledáno 18. 4. 2020).

17) D. Klein, o. c. v pozn. 11, s. 78.

18) P. Jindra – M. Ottová – J. Anderle, Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách. Plzeň 2013, s. 374.

5) A. Sedláček, o. c. v pozn. 3, s. 42; M. Novobilský – P. Rožmberský, Hrad Krasíkov neboli Švamberg. Plzeň 1997, s. 3–5.

6) M. Novobilský – P. Rožmberský, o. c. v pozn. 5, s. 8–9.

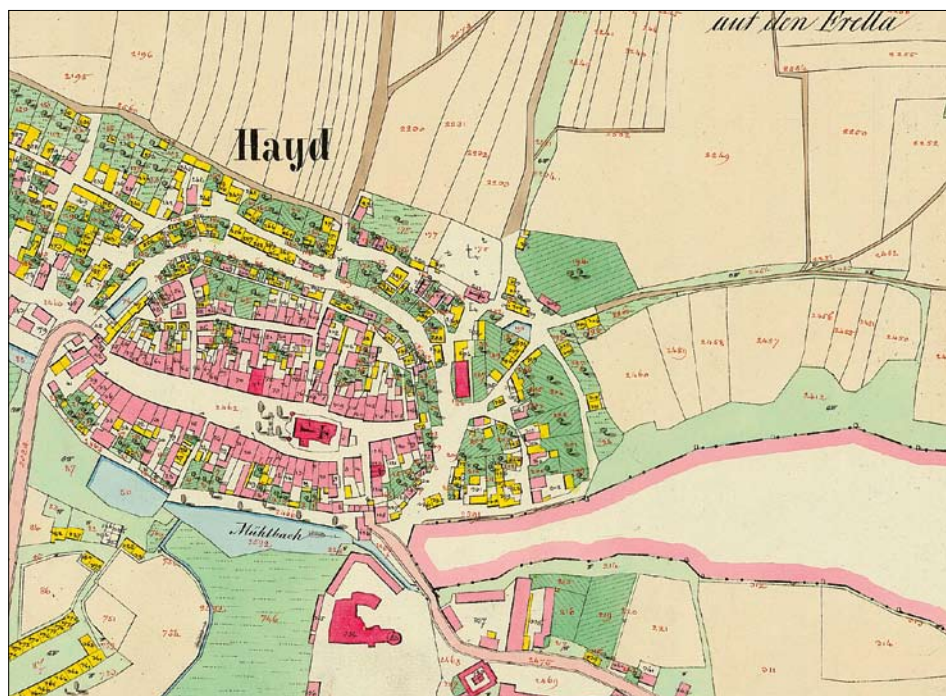
7) A. Sedláček, o. c. v pozn. 3, s. 109; M. Novobilský – P. Rožmberský, o. c. v pozn. 5, s. 18.

8) G. Schmidt, Privilegien der Herren von Schwanberg für ihre Stadt Haid, Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen (MVGDB) 67, 1929, s. 1–36, zde zejména s. 25–26.

9) Z. Wirth – A. Bartušek, Umělecké památky Čech. Praha 1957, s. 46.

10) M. Radová – O. Rada, Kniha o sklípkových klenbách. Praha 1998, s. 236.

11) D. Klein, Kulturdenkmäler in den historischen deutschen Siedlungsgebieten von Böhmen – Mähren – Schlesien, Politische Bezirk Tachau (Gebietsstand 1930). München 1999, s. 73; E. Poche ed., Umělecké památky Čech I (A–J). Praha 1977, s. 102–103; K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1. (A–G). Pra-

Obr. 2: Bor u Tachova, půdorys města. Špitální kaple je vyznačena červeně s křížkem při cestě od kostela sv. Mikuláše na náměstí k hradu (dole), císařský povinný otisk stabilního katastru roku 1838 (© ČZÚK, Archiv).

xistující smlouvu o výstavbě špitálu mezi ním a jeho synovci Kryštofem a Janem.¹⁹⁾

VÝSTAVBA ŠPITÁLU SV. ALŽBĚTY NA ZÁKLADĚ PÍSEMNÝCH PRAMENŮ

Z hlediska architektury jednoduchý a zdánlivě nepřilíhý významný špitál s kaplí sv. Alžběty (dnes sv. Jana Křtitele) v Boru je výjimečný zejména tím, že se o jeho stavbě zachovalo několik převážně opomíjených listin a dopisů, které nepochybně představují jen zlomek obsáhlejší korespondence putující v druhém desetiletí 16. století mezi švamborskými hrady, jihočeským Zvíkovem a západočeským Borem u Tachova.²⁰⁾ Uvedené písemné prameny nám poskytují neocenitelný vhled nejen do okolností vzniku jednoho středověkého špitálu na panství Švamberků, ale i do obecné problematiky jeho založení, materiálního zajištění, shromažďování stavebního materiálu, obstarání zedníků, samotné výstavby, a to vše v časové nouzi, která vedla mimo jiné k tomu, že některá povolení ke stavbě byla získána se zpožděním. Samostatnou kapitolu v případě budování nebo rekonstrukce jakékoliv církevní stavby znamenalo zajištění biskupa pro její vysvěcení, což v době sedisvakance pražského arcibiskupství představovalo snad nejpálčivější problém. Zachované zprávy nám nadto ještě dovolují nahlédnout do osudů jednoho ze světicích

biskupů a itineráře jeho cesty jihozápadem Čech v roce 1515. V širších souvislostech pak samotná realizace a podoba špitální kaple umožňuje objasnit, respektive zpřesnit chronologii stavebních aktivit na švamborských panstvích v první čtvrtině 16. století.

Ani relativně bohatý soubor písemných zpráv nám však neprozrazuje mnoho o důvodech založení a o přípravě této špitální donace, která musela probíhat nějakou dobu před tím, než na jaře roku 1515 začala vlastní realizace. Jindřich ze Švamberka († 16. ledna 1523)²¹⁾ toho času na Zvíkově napsal 16. dubna 1515 svému synovci²²⁾ Kryštofovi ze Švamberka († 13. ledna 1534) sídlícímu s bratrem Janem na hradě Boru u Tachova. Z listu vyplývá, že již tehdy byly v plném proudu přípravy na založení a výstavbu špitá-

lu, který zde chtěl Jindřich zřídit mimo jiné na památku a pro spásu duše svého otce „neboštika pana Bohuslava starého“ ze Švamberka († 15. února 1490), jak se svolením obou majitelů hradu, Kryštofa a jeho bratra Jana, tak i správy městečka Boru. K jeho materiálnímu zajištění měl Jindřich v úmyslu zakoupit mimo jiný nemovitý majetek také vesnici Boněnice, která leží cca 6 km jihovýchodně od Boru a měla být tou dobou na prodej. V dopise žádal Jindřich svého synovce, aby tehdejšímu držiteli statku, Petru Levhartovi z Vidžína²³⁾ napsal o cenu za vesnici a seznam důchodů, respektive výnosů z ní plynoucích. Dnes však není zřejmé, zda k dohodě a obchodu nakonec došlo, neboť pisatel připomíná zřejmě všeobecně známou skutečnost ohledně jednání a domluvy s majitelem vsi Levhartem – „Neb slyším, jest člověk tuhý v takových věci“.²⁴⁾

Co se týče špitálu, měl Jindřich ze Švamberka oznámit synovci své rozhodnutí, zda chce již letos (v roce 1515) začít stavět. To proto, aby Kryštof mohl včas obstarat lomový kámen²⁵⁾ a zároveň, aby jej švamberští poddaní, až skončí setbu na polích, mohli přivést na stavbu a složit do hro-

21) A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království Českého 11. Prácheňsko. Praha 1897, s. 35.

22) Jindřich ze Švamberka vždy nazývá v korespondenci synovce Kryštofa strýcem, přestože jím nebyl, což bylo ve středověku zcela obvyklé. Bliže k tomu I. Němec ed., Slova a dějiny. Půl kopy názvů pro příbuzenské vztahy. Praha 1980, s. 76–89, zde s. 83.

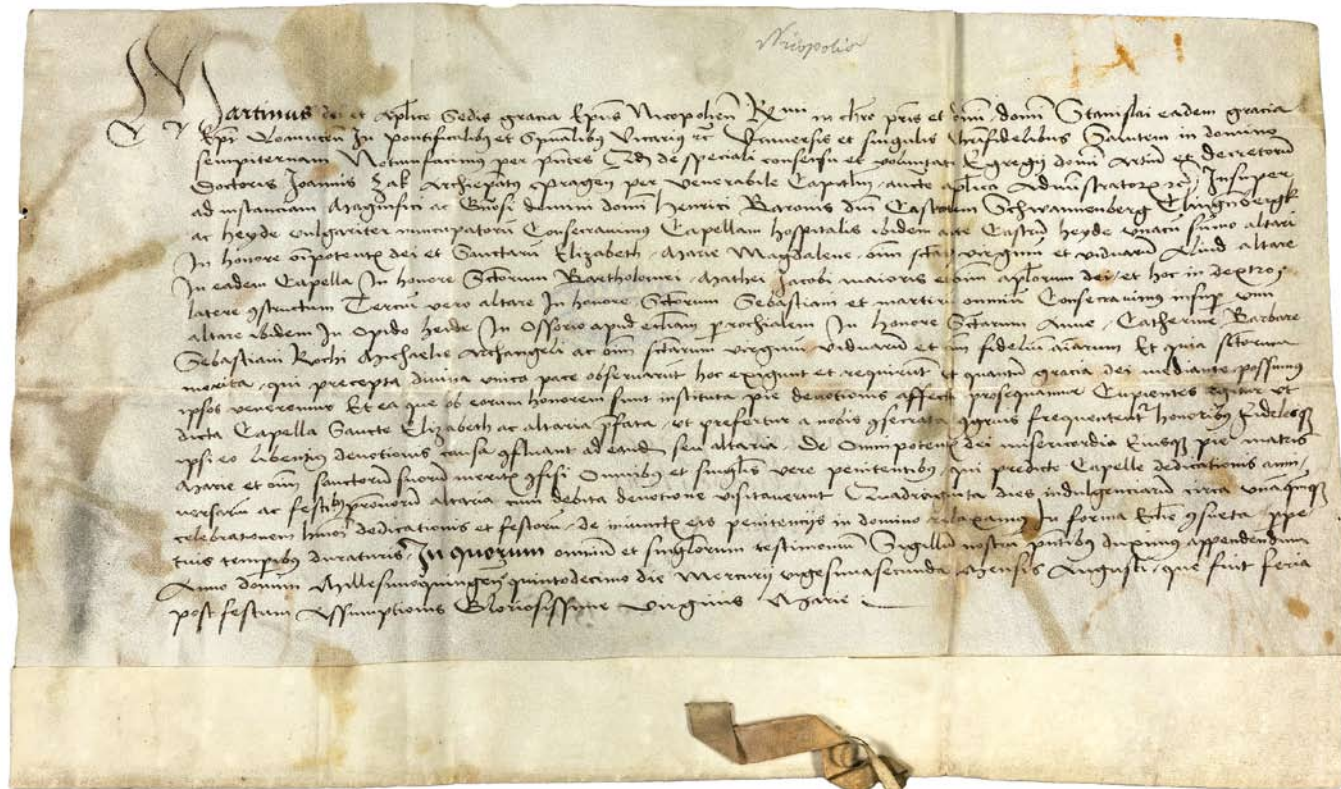
23) Petr Levhart z Vidžína/ Peter Lebhart von Vitzin/ zastával v letech 1505–1506 funkci hejtmana kláštera v Teplé na Chebsku – „... toho času ochránce kláštera, správce domácích záležitostí i čeledě a poddaných“. K tomu P. Trnka, Diplomatika a správa kláštera Teplá ve druhé polovině 15. století. Disertační práce, FF UK, Katedra pomocných věd historických a archivního studia. Praha 2016, rkp., s. 62, 134, 137, 145, 332, 431, 432, 486. – Před rokem 1519 koupil Petr Levhart z Vidžína tvrz ve Svinně s okolními vesnicemi na Rokycanskú. Po jeho smrti roku 1545 ji zdědila manželka Eliška z Hřešihlav. K tomu A. Sedláček, o. c. v pozn. 3, s. 95.

24) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 200, s. 109.

25) Tamtéž.

19) J. Jáněský, o. c. v pozn. 14, s. 172; J. Kuthan, Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců I. Král a šlechta. Praha 2010, s. 337. Ve skutečnosti synovci vyslovili roku 1515 souhlas se stavbou špitálu strýce ve svém městě, respektive na svém panství. Podrobně k tomu Č. Zíbrt, Z dějin zámku a panství Zvíkova II. Václava Března soupis Švamborského archivu na Zvíkově z r. 1616–7, Časopis Musea království Českého 82, č. 2, 1908, s. 220.

20) A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek ed., A. XXX – Dopisy rodu Švamborského z let 1449–1526, in: Archiv český (dále jen AČ) čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích XV, 1896, č. 200, s. 1–170, zde zejm. s. 109–113.

Obr. 3: Konsekrační listina pomocného biskupa Martina Göschla týkající se vysvěcení oltářů a špitální kaple sv. Alžběty v Boru dne 22. srpna 1515 (© SOA Třeboň, oddělení správy fondů a břeck, cizí statky Třeboň, listina č. 293, karton 41).

mad, než zase přijdou jiné naléhavější práce v hospodářství. Jindřich nakonec jasně vyjádřil představu o budoucím špitálu: „...vězte, že duom vysceken kamenem chudým udělati chci a při tom kostelík jim také udělati chci.“²⁶⁾

Uprostřed léta před svátkem sv. Máří Magdalény, 19. července 1515 vzkázal Jindřich ze Švamberka do Boru synovci Kryštofovi, že olomoucký světící biskup Martin Göschl (v úřadu 1509–1526)²⁷⁾ má být 25. července v Českých Budějovicích. Odtud má jet do Blatné, aby tu vysvětil kostel,²⁸⁾ a dále bude pravděpodobně pokračovat do Plané (u Tachova), aby zde konsekroval kostel sv. Anny. Zakladatel vyslovil přání, aby špitální kostelík v Boru byl tou dobou vyzděn až do výše oken, neboť se dozvěděl, že v tomto stavu lze ne zcela dokončenou stavbu již vysvětit. Současně měly být v kapli nějak udělány oltáře, aby mohly být také konsekrovány, i když si Jindřich uvědomoval, že pro nedostatek času nemohou být dokončeny tak, jak by si představoval. Šlo tu tak s velkou pravděpodobností pouze o zděné oltářní menzy, kam byly při svěcení vkládány ostatky s autentikou. „Ale již by muselo býti tak, jak muož býti; neboť potom Buoh vie, kdy bychom [se] biskupa dočkali, aby jej posvětil.“ Prosil proto Kryštofa, aby vynaložil veškeré úsilí k dokončení zdiva kaple a jejích oltářů v minimálním rozsahu potřebném k vysvěcení. Nabádal ho, aby poslal pro zedníky třeba až do Plzně, nebo kamkoliv bude třeba, aby od měšťanů v Boru nebo v blízkém okolí koupil

lomový kámen, „aby se to hned předse dělalo.“²⁹⁾ A pokud by měl služebník jménem Johannes Šputil,³⁰⁾ který výstavbu zajišťoval po praktické stránce, málo peněz na její realizaci, tak ať dá vědět, že mu pošle další. Jindřich znovu naléhavě prosil synovce, aby nelitoval námahy a přičinil se o dokončení stavby kaple, protože se chtěl dočkat jejího vysvěcení, než si jej Bůh povolá k sobě.³¹⁾

Za necelý měsíc, 7. srpna 1515 psal Jindřich ze Švamberka opět Kryštofovi do Boru se záměrem ujistit se, že špitální kostel a jeho oltáře budou zbudovány do té míry, aby mohly být posvěceny.³²⁾ Stále se však obával biskupova předčasného příjezdu a tedy situace, kdy nebude vše hotovo. Děkuje mu za starost a práci, kterou má se stavbou a ujišťuje ho, že se jistě dočká věčné odplaty od Boha všemohoucího. Jindřich dále sděluje, že mu biskup přislíbil návštěvu na Zvíkově, ale že mu prozatím nemůže říci, který den to bude. Je mu však připraven datum příjezdu oznámit, jak to jen bude možné. Dále žádá Kryštofa, aby biskupovi zajistil bezpečnou cestu, pravděpodobně doprovod a ochranu, neboť se obával potupy,³³⁾ nebo konfliktu zřejmě s lidmi podobojího vyznání. Ve stejný den, kdy psal tento list, vyslal Jindřich zároveň posla na Český Krumlov za biskupem se vzkazem, aby přijel k němu na Zvíkov

29) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 202, s. 111–112.

30) Č. Zibrť, o. c. v pozn. 19, s. 220 – pouze Březan jej připomíná celým jménem a funkcí – Johannes Šputil písař; AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 165, s. 85; č. 202, s. 112; č. 203, s. 113 – v soudobé švamberské korespondenci je nazýván beze jména a funkce pouze jako Šputil; v listech č. 236, s. 140; č. 237, s. 141 – je naopak zřejmé, že Švamberský písař Johannes a Johannes Šputil jsou dvě rozdílné osoby.

31) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 202, s. 112.

32) Tamtéž.

33) V originále „lechkost“ = potupa [https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx].

26) Tamtéž, s. 110.

27) M. M. Buben – P. R. Pokorný, Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů (se suplementem sídelních biskupů). Praha 2014, s. 55–56.

28) V. Červenka – R. Lavička, Blatná. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. České Budějovice 2015, s. 80.

Obr. 4: Listina z 15. listopadu 1515, kterou purkmistr, rada a celá městská obec uděluje Jindřichovi ze Švamberka souhlas se stavbou špitálu v Boru (© SOA Třeboň, oddělení správy fondů a břek, cizí statky Třeboň, listina č. 294, karton 41).

v neděli po sv. Bartoloměji, tedy 26. srpna. V mezidobí si ce plánoval nějaké cesty, ale chtěl se s biskupem osobně setkat a seznámit, byť zatím netušil, jakou odpověď od něj dostane. V každém případě ujišťuje synovce Kryštofa, že mu dá vědět alespoň den nebo dva před příjezdem biskupa do Boru. Jeho doprovod není veliký, tvoří ho čtyři tažní koně,³⁴⁾ tři nebo čtyři jezdcí na koni, dále ti, kteří s biskupem sedí ve voze a obsluhují jej a pak služebníci, které mu pošle. Nabádal jej, ať vezme biskupa rovněž na Švamberk, kde potřeboval posvětit hlavní oltář v hradní kapli. Prosil Kryštofa, aby mu zaplatil vše, co si řekne za vykonání obřadu v uvedených kaplích. Jindřich dále žádal synovce, ať hejtmanovi na Švamberce oznámí datum biskupova příjezdu, aby se tak mohl náležitě připravit a vzácnou návštěvu zaopatřit vínem a vším potřebným.³⁵⁾ Také oznamuje, že nenalezl k dopisu přiložené vyúčtování nákladů na stavbu borského špitálu a neví, kam mohlo přijít. Přesto hned píše švamberskému písaři Johannesovi, aby Šputilovi neprodleně vyplatil zálohu alespoň 15 kop grošů českých. A pokud bude na letošní stavební práce

potřeba více peněz, rád je přidá. Připomíná Kryštofovi, že jej nabádal, aby v letošním roce nestavěl více, než bylo dohodnuto a potřeba pro samotné vysvěcení, což respektuje a chce uposlechnout jeho rady. Prosí tedy synovce o zaopatření všeho na stavbu špitálu, jak bylo domluveno a přikládá k dopisu lístek, kde je vypsáno, „co se pak svatých [ostatků] vloženie dotýče, v kterých oltářích“.³⁶⁾

K vysvěcení hrubé stavby špitální kaple, která měla jen obvodové zdivo, okna bez výplní, byla zřejmě kryta střechou a v interiéru s největší pravděpodobností ještě chyběla klenba, došlo již za dva týdny od poslání výše uvedeného dopisu, ve středu 22. srpna 1515. O samotném aktu a zasvěcení oltářů i s udělením odpustků nás informuje latinská konsekrační listina pomocného biskupa nikolského Martina Göschla, která však zůstala pravděpodobně díky chybnému registru dosud neidentifikována.³⁷⁾ Z jejího obsahu se dozvídáme, že „v přítomnosti vysoce urozeného pána, pana Jindřicha, pána hradů zvaných obec-

36) Tamtéž.

37) SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), listina č. 293, [monasterium.net, URL </mom/CZ-SOAT/CizyStatky/293/charter>] (vyhledáno 18. 4. 2020) – zde inzerován obsah mylně: „Biskup nikolský Martin posvěcuje oltáře v kostele sv. Mikuláše v Boru a uděluje plnomocné odpustky.“

34) V originále „vozníc“ = tažní koně [https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx].

35) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 203, s. 113.

ně Švamberk, Zvíkov a Bor, vysvětlil [biskup] špitální kapli tamtéž před hradem Bor společně s hlavním oltářem ke cti všemohoucího Boha a svatých Alžběty, Marie Magdaleny a všech svatých panen a vdov, jiný oltář v téže kapli ke cti sv. Bartoloměje, Matěje, Jakuba Staršího a všech Božích apoštolů, a konečně tento třetí, na pravé straně postavený oltář ke cti sv. Šebestiána a všech mučedníků.“ Biskup zároveň udělil „každému skutečnému kajčníkovi, který v den výročí dedikace řečené kaple a o svátcích patronů navštíví oltáře s náležitou zbožností, v těch souvisejících kajících úkonech, jak při slavnosti toho druhu, tak při svátcích, čtyřicetidenními odpustky.“³⁸⁾

Od jara roku 1515 běžely nejen přípravy a shromažďování materiálu na samotnou výstavbu špitálu s kaplí, ale souběžně byly podnikány i potřebné právní kroky. Jindřich ze Švamberka předal snad již 18. května 1493 svým synovcům část rodového majetku, přičemž Kryštof obdržel Bor, Domažlice a Rataje a musel se postarat o své bratry. Sám si ponechal Švamberk, Zvíkov a Kestřany.³⁹⁾ Podle jiných k tomuto rozdělení došlo až po roce 1494, neboť toho roku ještě Jindřich potvrdil městu Bor jeho privilegia⁴⁰⁾ a věnoval ke kapli při farním kostele plat za spasení duší svých rodičů.⁴¹⁾ August Sedláček však klade rozdělení správy švamberského panství až do roku 1505, přičemž Bor měl připadnout Janovi.⁴²⁾

Proto Jindřich v roce 1515, byť zřejmě formálně, požádal tehdejší majitele borského panství Kryštofa a Jana o svolení se zřízením špitálu a vymezení místa v jimi spravovaném městě. Synovci samozřejmě strýci vyhověli a souhlasili s jeho stavbou na místě opuštěné usedlosti a zároveň ustanovili, že jej může spravovat jako by stál na jeho vlastním panství.⁴³⁾ Na základě uvedeného svolení udělili 15. listopadu 1515 purkmistr, rada a celá městská obec Jindřichovi ze Švamberka souhlas, „aby jeho milost stavěti a udělati mohl a moc jměl špitál na grunt (od základu), na městišti Mikuláše Šanbergara, někdy suseda naše[h]o.“ Zástupci města se zároveň vzdali všech dávek a poplatků, které obci náležely z opuštěného statku a osvobodili od těchto povinností, daní a platů i budoucí špitál.⁴⁴⁾ Současně, zřejmě ještě na jaře roku 1515 si Jindřich ze Švamberka vyžádal v Praze u svatovítské kapituly církevní svolení ke zřízení špitálu v Boru a v Milevsku, městečku na švamberském panství nedaleko od jeho rezidenčního hradu Zvíkova. Mistr Jan z Týna,⁴⁵⁾ děkan svatovítské kapituly mu „poselacím listem“⁴⁶⁾ sdělil, že je to v případě Boru možné, ale u Milevska nemůže bez vy-

jádrění administrátora horní konzistoře Jana Žáka o povolání rozhodnout.⁴⁷⁾

Po téměř tříleté cézuře v písemných pramenech, která však s jistotou neznamenala úplné přerušení stavebních prací, se nám zachoval ještě jeden dopis. Jindřich ze Švamberka 16. dubna 1518 prosil synovce Kryštofa o brzké dokončení špitálu a doufal, že bude vše provedeno podle jeho představ a pokynů. Chtěl být totiž po svém příjezdu na Bor osobně přítomen uvedení prvních obyvatel do ne zcela vybaveného panského špitálu, neboť kamna i lavice měly být dokončeny v krátké době. Podle jeho názoru by rovněž nevadilo, pokud se nepodaří světlici vydláždit, i tak v ní budou moci špitálníci sedět. Dále žádal synovce, aby napsal jakémusi Hýzrlvi o zakoupení dostatečného množství skla zatím jen pro okenní výplně v kapli. K zakrytí oken do světnice a v komůrkách chovanců měly prozatím postačit mázdry (zvířecí blány), se záměrem pozdější výměny za skleněné výplně. Kryštof měl oznámit Johannesovi, písaři na hradě Švamberku, kolik budou skla stát, že mu zároveň píše, aby mu je hned zaplatil, a navíc dal správci Šputilovi na dokončení špitálu 15 kop českých grošů, což by mělo stačit do doby, než Jindřich přijede do Boru.⁴⁸⁾

Úpravy špitálu pokračovaly zřejmě i v následujícím období. Podle dnes již nezachovaných register služebníka Johanneše Šputila zaplatil Jindřich ze Švamberka za stavbu špitálu v letech 1516–1519 v míšeňských groších celkem 444 kop, 17 grošů, 6 denárů a 1 haléř.⁴⁹⁾ Poslední zprávu o borském špitálu máme z roku 1522, kdy mu Bušek z Újezdce odkázal blíže neznámou sumu peněz.⁵⁰⁾ O jeho vztahu ke Švamberkům, respektive motivaci obdarovat špitál v Boru vypovídá skutečnost, že zmíněný Bušek byl bratrem Bohuslava Újezdeckého z Újezdce, který v letech 1486–1497 zastával funkci hejtmána pražského hradu⁵¹⁾ a patřil k blízkým přátelům Jindřicha ze Švamberka.⁵²⁾ Bohuslav z Újezdce nadto daroval ještě za života převora Jana ze Švamberka († kolem 1510) strakonické komendě 2830 kop míšeňských grošů na sloužení mší⁵³⁾ a v roce 1512 pro johanitský řád vykoupil zastavené statky v ceně 1400 kop českých grošů.⁵⁴⁾

DŮVODY ZALOŽENÍ BORSKÉHO ŠPITÁLU – CHARITA, SPÁSA A NEMOC ZAKLADATELE

Středověké špitály byly především sociálními zařízeními určenými k péči o staré či chudé členy tehdejší společnosti. Zakladatelé a donátoři pocházeli zprvu z řad šlechticů, později i movitých měšťanů. Zřízení špitálu znamenalo ne-

38) Za cenné konzultace a překlad listiny velmi děkuji Mgr. Vladimíru Červenkovu.

39) F. A. Heber, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*. Prag 1846, s. 125.

40) G. Schmidt, o. c. v pozn. 8, s. 25.

41) A. Sedláček, o. c. v pozn. 3, s. 109.

42) Tamtéž.

43) Č. Zíbrt, o. c. v pozn. 19, s. 220.

44) SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), listina č. 294, [monasterium.net, URL </mom/CZ-SOAT/CizyStatky/294/charter>] (vyhledáno 18. 4. 2020).

45) Celé jméno děkana je uvedeno v jiné listině svatovítské kapituly ze dne 31. prosince 1514 – její regest J. Eršil – J. Pražák, Archiv pražské Metropolitní kapituly, II. Katalog listin a listů z let 1420–1561. Praha 1986, s. 189, list č. 539.

46) Dnes již nezachovaný tzv. *poselací list*, jinak *missiv* obsahoval stručné sdělení děkana svatovítské kapituly v uvedené věci, uzavřený přítištěnou pečeti, avšak bez závazné moci.

47) Č. Zíbrt, o. c. v pozn. 19, s. 220; AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 236, s. 139–140.

48) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 236, s. 139–140.

49) Č. Zíbrt, o. c. v pozn. 19, s. 220.

50) Tamtéž, s. 220–221.

51) SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), listina č. 691, [monasterium.net, URL </mom/CZ-SOAT/CizyStatky/691/charter>] (vyhledáno 18. 4. 2020) – list z 30. srpna 1496 – „My Bohuslav z Újezdce, hajtmán hradu Pražského a Bušek odtud z Újezdce, bratři vyznáváme...“

52) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 96, s. 46 – v listu z 25. listopadu 1490 jej Jindřich ze Švamberka oslovuje „pane Bohuslave, příteli můj!“

53) S. Kotlárová, Jan III. z Rožmberka 1484–1532. České Budějovice 2010, s. 86, 90 s odkazem na Národní archiv (dále jen NA) Praha, fond Řádu maltézských rytířů.

54) Tamtéž.

jen vybudování příbytku s nezbytnou kaplí, ale také materiální zajištění jeho provozu a péče o špitálníky. Základem se stal nemovitý majetek věnovaný instituci již v samém počátku, z jehož výnosů byly pokrývány hmotné potřeby. Nejistý a nepravidelný příjem znamenaly mimořádné, někdy však velmi významné peněžité příspěvky nebo darování nemovitostí s jistou roční rentou. Další finanční, ale opět nepravidelný přínos mohlo představovat udělení odpustků pro návštěvníky špitální kaple.

Zakládání špitálů bylo jistým výrazem křesťanského milosrdenství a charity, která se projevovala již ve zvyku rozdělovat chudým almužny v případě úmrtí člena rodiny, aby se podařilo zajistit spásu jeho duše. Samotné založení špitálu však nebylo zcela nezištným výrazem milosrdenství a soucitu donátora s těžkým osudem starých a chudých členů společnosti. Od chovanců špitálu byla očekávána jako protislužba modlitba za rodinu a předky donátora, neboť tehdy podle všeobecného přesvědčení platila přímluva chudých u Boha mnohem více než modlitba bohatých. Tím se měla uctít nejen památka zemřelého, ale i zajistit pomoc pro osvobození z očistce, a tedy spása duše dárce a jeho rodiny.⁵⁵⁾

Špitál v Boru u Tachova vznikl vlastně relativně velmi pozdě, ale i v tomto případě byla jeho kaple původně zasvěcena sv. Alžbětě Durynské, patronce chudých a nemocných. V prostoru jihozápadních Čech a Moravy se setkáváme s vlnou zakládání špitálů již od 14. století – Plzeň (kolem r. 1320 s kaplí sv. M. Magdaleny), České Budějovice (před r. 1327 s kaplí sv. Václava), Český Krumlov, Latrán (před r. 1334 s kaplí sv. Jošta; druhý před r. 1400 s kaplí sv. Alžběty), Švihov (kolem r. 1342, s kaplí sv. Jana Evangelisty), Vyšší Brod u kláštera (r. 1347 s kaplí sv. Alžběty), Bavorov (r. 1359 s kaplí Božího Těla), Třeboň (r. 1384 s kaplí sv. Alžběty), Jindřichův Hradec (r. 1399 u kostela sv. Alžběty), Telč (r. 1414 u kostela sv. Ducha), Slavonice (po r. 1414 s kaplí sv. Jana Křtitele) a Jemnice (před r. 1462 s kaplí sv. Alžběty). Nápadné je, že Jindřich ze Švamberka († 1523) založil a nechal zbudovat špitál v Boru až v závěrečném období svého života. Z nezachované žádosti vyplývá, že se roku 1515 pokoušel zároveň zřídit špitál také v Milevsku, městečku nedaleko jeho sídelního hradu Zvíkova. Je tedy na místě ptát se proč se k tomuto kroku rozhodl?

I u něj to byl jistě dobově obvyklý projev křesťanské charity, neboť tento a řada podobných skutků milosrdenství měla podle víry současníků nalézt po smrti nejen

Obr. 5: Bor u Tachova, objekt středověkého špitálu (čp. 289) s kaplí sv. Alžběty (dnes sv. Jana Křtitele), v pozadí středověká věž hradu, celkový pohled od severozápadu, stav červen 2020.

odměnu „věčnou“, ale měla přinést dárce dobrodiní již za pozemského života, jak mu ostatně v jiné záležitosti připomněla v dopise z 12. února 1491 jeho matka Konstancie Šlikovna z Holíče († asi 1496) „... a budeš bohdá jmieti skrze to od Pána štěstie a zdraví na tom světě“.⁵⁶⁾ Špitál v Boru chtěl založit, jak bylo v těchto případech rovněž obvyklé, na památku svého otce „nebožtíka pana Bohuslava Starého“ (†1490) a za spasení jeho duše, jak sám Jindřich ze Švamberka poznamenal: „pán Buoh rač duši jeho milostiv býti“.⁵⁷⁾ Stejnou motivaci měla již jeho zesnulá manželka Markéta z Rožmitálu (†1496), když pomýšlela na založení špitálu v Plzni, „aby každé suché dny v pátek mše svatá zádušní zpívána a sloužena byla v tom špitále a tu za mne pána Boha prošeno bylo a za nadepsaného pana Heinricha, manžela mého milého a za všechny z našeho rodu sešlé z toho světa...“.⁵⁸⁾

Rozhodujícím impulsem mohla být nemoc, o které se Jindřich zmiňuje ve svých dopisech od roku 1515. Snad právě ubývající síly, vědomí vlastní smrtelnosti a stáří podnítily jeho myšlenky na zajištění pomoci starým a nemocným lidem. Synovci Kryštofovi 16. dubna roku 1515 píše: „..., že doctor páně z Rožmberka jest mi povědel, když jest nyní u mě byl, že ke mně se vypraviti nebude moci než teprve okolo svatého Jakuba a Filipa... A když ke mně přijede, tehdy nejméně dvě neb tři neděle při mně býti musí.“ Tedy potřeboval v té době již častější, pokud možno pravidelnou péči lékaře, a proto také musel omezit své cesty a jiné záležitosti.⁵⁹⁾ Motivaci zbudování špitálu danou nedobrym zdravotním stavem dokládá další dopis z 19. července 1515 adresovaný opět synovci Kryštofovi do Boru, kdy jej nabádá k většímu úsilí, „Neb bych rád, abych toho

56) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 101, s. 48.

57) Tamtéž, č. 200, s. 109.

58) M. Hruška – J. Koráb edd., Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň 1883, s. 74.

59) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 200, s. 110.

55) R. Lomičková, Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ve 14. století. Diplomová práce, FF UK, Ústav českých dějin. Praha 2006, rkp., s. 100–101.

dočkal prve, nežli by mne pán Buoh z tohoto světa ráčil pojeti aby ten kostelík posvěcen byl.⁶⁰⁾

Švamberská nemoc neustupovala ani v dalších letech a v dopise zaslaném 10. května 1518 se Kryštofovi zmiňuje o svých potížích: „Také, muoj milý pane strýče, prosím, že pana doktora Lochnara ode mne prositi budete aby mi nějaké naučení dal, co se mých očí dotýče, že po hříechu velmi zle vidím, a čím dál vždy hůř, a že dobře blízko stoje od člověka, že ho hned ne seznám; i také, že mi to sepsání pošle jakož mi na Švamberce řekl, jak bych se měl zachovati, chci-li dlouho zdrav býti; a že já mu za jeho práci chci rád učiniti.“⁶¹⁾

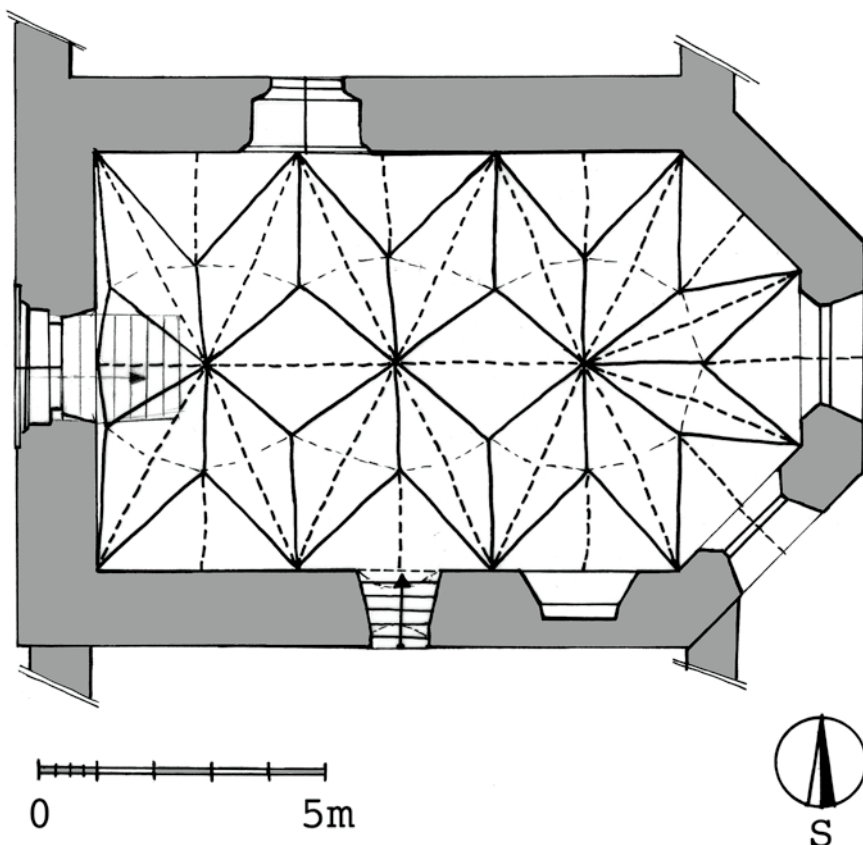
V roce 1520 sepsal Jindřich ze Švamberska závěť, kterou nechal vložit v desky zemské.⁶²⁾ Z dopisu který Kryštof poslal z Orlíka svému strýci Jindřichovi 9. ledna 1522 na nedaleký Zvíkov, se dozvídáme o jeho vážném stavu: „Nedostatek zdraví vašeho vám věrně nepřejí, aby bylo možné, byl bych rád viděl s pravou

věrou, abyš ke mně byli ráčili dnes přijeti. Ale poněvadž pro nedostatek zdraví vašeho, příjezd váš se jest, změnil... majíc nás tak blízko od sebe, že tak málo u nás býváte.“⁶³⁾ Životní pouť Jindřicha ze Švamberska skončila rok poté 16. ledna 1523 na hradě Zvíkov.

Vlastní nemoc, jako jeden z důvodů pro založení špitálu obecně nalezneme i v závěti Jindřichovy manželky, která krátce před smrtí roku 1496 ve svém kšaftu připomíná „... já Markéta z Rožmitálu... ačkoliv v kázni boží a nemoci velké ležíc...“ Ve své poslední vůli ustanovila, že po smrti svého manžela, a jeho dětí, které by měl s další manželkou, si mají poručníci a vykonavatelé závěti, moudří a opatrní páni, purkmistr a rada Nové Plzně vyžádat z pozůstalosti sumu čtyři a půl tisíce zlatých od těch, kdo je budou mít v moci a pak, aby za ně koupili místo v Nové Plzni, nebo blízko města, a aby tam byl vystavěn špitál s kaplí sv. Jana Křtitele.⁶⁴⁾

PODOBA BORSKÉHO ŠPITÁLU S KAPLÍ SV. ALŽBĚTY VE STŘEDOVĚKU

Špitál byl založen v roce 1515 na místě opuštěného nebo již zaniklého domu v jihovýchodní části města nedaleko brány, kterou se vyjíždělo k hradu. Obdélná, snad původně jen přízemní budova (čp. 289) navazovala pouze na se-

Obr. 6: Bor u Tachova, půdorys špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele (kresba R. Lavička, 2020).

verní, boční průčelí kaple a severozápadním nárožím se obracela do náměstí. Středověký původ severního křídla prozrazuje na exteriéru již jen zaslepený pozdně gotický lomený portál s okoseným kamenným ostěním, který se nalézá v západním průčelí, v těsném sousedství současného vstupu do kaple. Propojení špitálu a svatyně zajišťoval dnes zazděný pozdně gotický portál, patrný z interiéru v její severní zdi. Kaple sv. Alžběty (dnes sv. Jana Křtitele) se mimo severní průčelí, kde navazoval špitál, pohledově uplatňovala ze všech zbývajících stran. Později, snad až v roce 1641 se uskutečnilo rozšíření špitálu i jižním směrem (čp. 290),⁶⁵⁾ jak ostatně dokládá otisk stabilního katastru pořízený roku 1838.⁶⁶⁾ Zde nalezneme zakresleny zděné objekty po obou stranách kaple, která se tak dostala do středu celého komplexu. V letech 1864–1866 došlo k jeho přestavbě na klášter kongregace milosrdných sester sv. Karla Boromejského,⁶⁷⁾ což dokládá novogotické tvarosloví okenních šambrán na jeho fasádách. Nejpozději od té doby nesloužilo zakryté jižní okno kaple k osvětlení jejího interiéru, nýbrž jeho prostřednictvím sledovaly řádové sestry z přilehlé oratoře bohoslužby.

60) Tamtéž, č. 202, s. 112.

61) Tamtéž, č. 237, s. 141.

62) NA Praha, fond Desky zemské větší, Kvaterní trhový červený výpisův od 1544 do 1606, inv. č. 6, zápis č. B 26, 1545 (1520) – kšaft Jindřicha ze Švamberska.

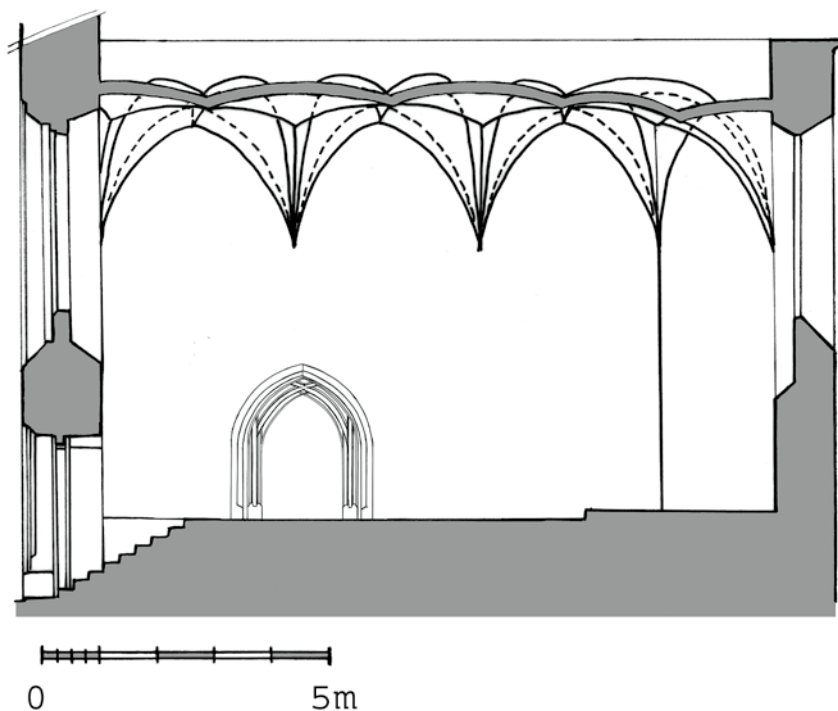
63) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 270, s. 162.

64) M. Hruška – J. Koráb ed., o. c. v pozn. 58, s. 73–75.

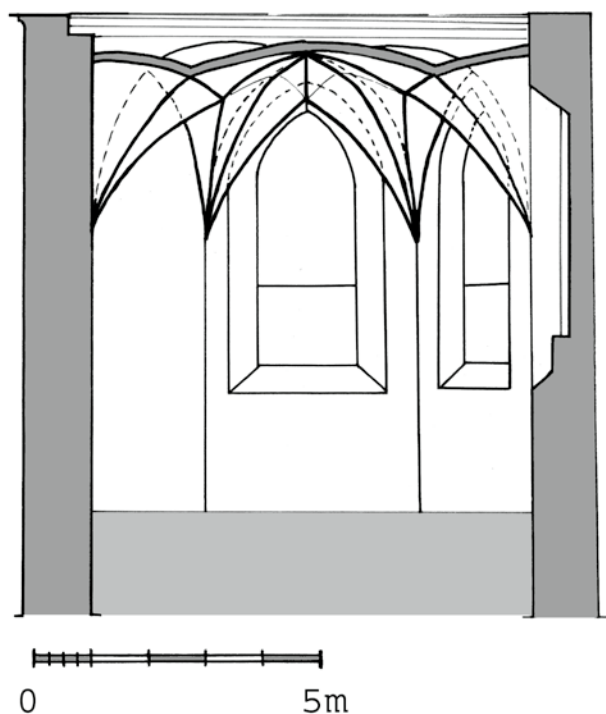
65) J. Köferl, Der politische Bezirk Tachau. Eine Heimatskunde für Haus und Schule. Tachau 1890, s. 457 – „Špitál s kaplí byl založen roku 1641 Vilhelmem ze Švamberska a převzal jej roku 1656 Zikmund Friderich von Götzen.“; H. Watzka (český překlad J. Bradáč – K. Máca), K dějinám města Boru, květen 1986, strojopis, s. 51 (Archiv zámku Bor, sign. 21a) – „Klášteří kostel (dříve kaple sv. Jana Křtitele) vznikl v roce 1641 rozšířením již dříve založeného špitálu.“

66) Geoportál ČÚZK: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioic&idrastru=B2_a_6C_360-1_5

67) W.-D. Hamperl ed., Haider Pfarrchronik. Band II. 1777–1945. Altenmarkt 2013, s. 29; J. Anderle, Bor čp. 290, okres Tachov. Stavebně historický průzkum. Plzeň 2016, s. 7 [<https://www.verejnedrazby>].

Obr. 7: Bor u Tachova, řez špitální kaplí sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – pohled na severní stěnu (kresba R. Lavička, 2020).

Obr. 8: Bor u Tachova, řez špitální kaplí sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – pohled na východ (kresba R. Lavička, 2020).

O podobě a zařízení středověkého špitálu z písemných pramenů mnoho nevíme. Z dopisu Jindřicha ze Švamberka z jara roku 1515 vyplývá, že chtěl „duom chudým“ postavit z kamene, což nepochybně splnil.⁶⁸⁾ Z listu sepsaného roku 1518 se dozvídáme, že zde bylo pro špitálníky zřízeno několik menších místností – „komůrek“, které měly

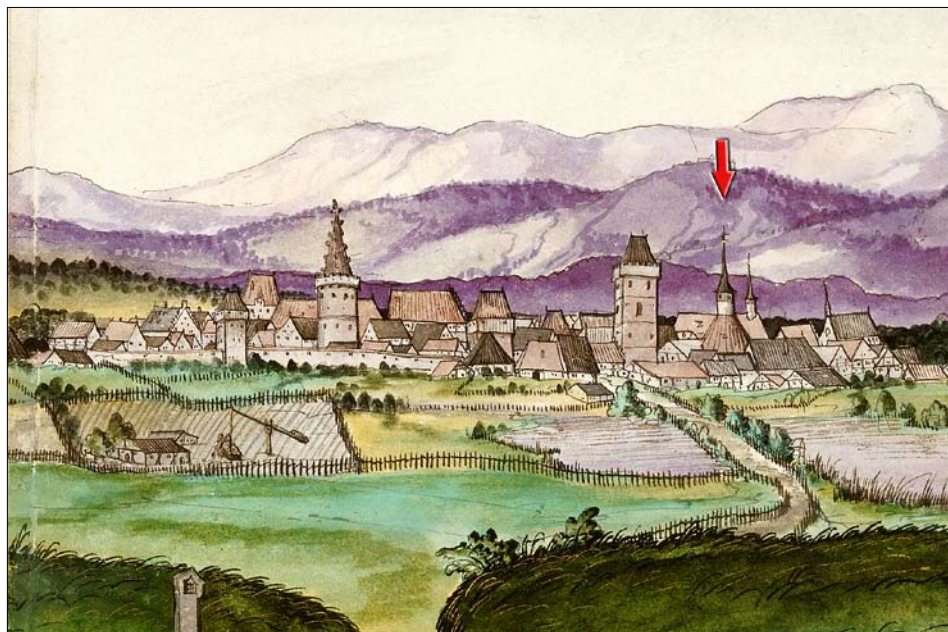
nepochybně dřevěnou podlahu, plochý, rovněž dřevěný strop a jednoduchý interiér osvětlovalo okno uzavřené mázdrami. Mimo to se zde nalézala „světnice“ s kamny a lavicemi. Tato hlavní a určitě největší místnost měla být vydlážděna a sloužila zřejmě nejen jako společný prostor pro špitálníky, ale nepochybně i jako jejich jídelna.⁶⁹⁾ Další místnosti v borském špitálu, respektive jejich funkci bychom mohli předpokládat pouze na základě soudobých analogií, respektive srovnáním s jinými objekty tohoto účelu.⁷⁰⁾

Jak takový špitál mohl vypadat a jaký měl být liturgický provoz v jeho kapli podle představ současníků, nám prozrazuje závěť Markéty z Rožmitálu (†1496), manželky Jindřicha ze Švamberka (†1523), sepsaná krátce před její smrtí ve středu po sv. panně Lucii, 14. prosin-

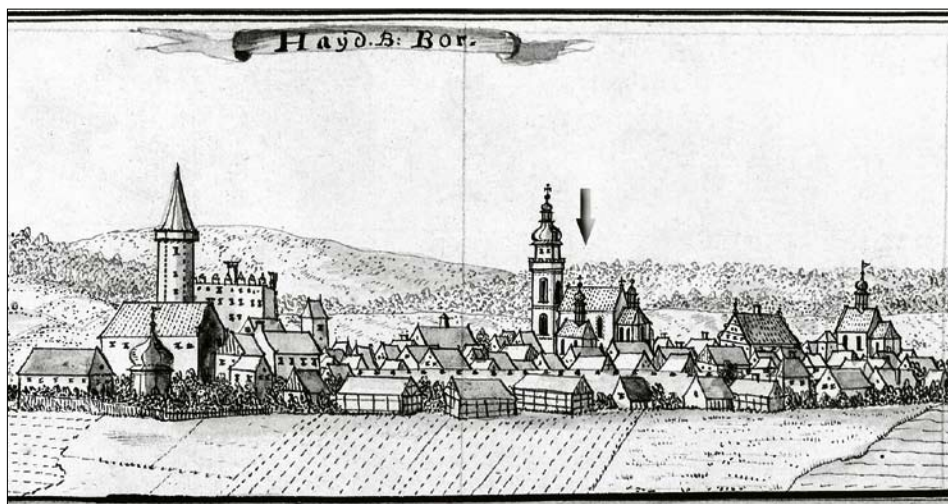
ce roku 1496. Donátorka v ní popsal podobu a zařízení špitálu, který však nakonec nebyl nikdy postaven. Chtěla, aby bylo „koupeno místo v městě, v Nové Plzni, aneb blízko od města... na tom místě, aby byl vystavěn špitál ve jménu milého sv. Jana Křtitele... takovýmto obyčejem. Kostel neveliký, ani ne velmi malý, tak co v něm tři oltáře mohly udělaný býti a při tom kostele, aby udělán byl dům chudým k bydlení, a také druhý malý domek kaplanský se všemi potřebami, v němž by slušně kaplan špitála toho bydleti mohl a ten kaplan, aby byl k velikému oltáři toho špitálu a tomu kaplanu, aby platy bylo koupeno a způsobeno ročního patnáct kop grošů českých a on, aby sám sobě světlo a víno k službě boží zjednal..., aby každé suché dny v pátek mše svatá zádušní zpívána a sloužena byla v tom špitále a tu za mne pána Boha prošeno bylo a za nadepsaného pana Heinricha, manžela mého milého a za všechny z našeho rodu sešlé z toho světa a tak, aby každou sobotu v tom špitále mše svatá zpívána byla a sloužena milé panně Marii ke cti v jménu jejího svatého nanebevzetí a tu zpívati v těch všech suchých dnech v sobotu, aby přicházeli žáci někteří ze školy aneb jiní literáti, jižto by se k tomu hodili a za to, aby jim plat způsoben byl a zjednan..., aby z té sumy kalichy, ornáty a jiné potřeby k službě boží koupeny a zjednány byly do toho špitálu, pokud potřeba káže...za ostatek nahoře psané sumy zlatých, cožkolivěk ostane po nadepsaných věcech... za to všechno, aby duchodové a platy koupeny a zjednány byly k tomu špitálu a na to chudí lidé, aby živi, chování a odívání byli podle potřebnosti..., aby každý rok v tom špitále na den sv. Jana Křtitele mše zpívána byla a k tomu, aby odjinud bylo pozváno šest kněží a ti, aby sloužili ten den mše svaté a při obědě, aby nakrmeni a napojeni slušně byli z duchodův špitálských a každému z nich, aby český

69) Tamtéž, č. 236, s. 139–140.

70) Severní křídlo bývalého špitálu nebylo během průzkumu přístupné.

Obr. 9: Bor u Tachova, první známá veduta města pořizená v letech 1536–1537, vpravo od věže farního kostela vystupuje vysoká střecha špitální kaple sv. Alžběty se sanktusníkem na vrcholu (© Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30).

Obr. 10: F. B. Werner, veduta Boru u Tachova z roku 1752. Schematicky zachycená podoba špitální kaple sv. Alžběty se nalézá v prostoru před jižním průčelím farního kostela (© NPÚ GNŘ Praha, Sběrka fotografické dokumentace, sign. N026165).

groš dán byl..., aby na den sv. Jana Křtitele posvácení v tom špitále bývalo..., aby každý rok z důchodů špitálských koupěny byly dva postavy sukna za čtyři kopy grošů českých a kdežby se nadepsaní poručníci v městečkách aneb v městech doptati mohli chudých spravedlivých lidí těch, jenžto by se styděli žebrati, těm aby to sukno ve jménu božím rozdáno bylo..., by každý rok jednou tu v Plzni lázeň zádušní topena byla z důchodů toho špitála.⁷¹⁾ Donátorka kladla důraz na podobu a vybavení špitální kaple, na zajištění bohoslužby, zejména pak v den svátku patrona sv. Jana Křtitele, neboť považovala za nejdůležitější, aby byly zajištěny přímluvy za spásu její duše, manžela a jejich předků. Zaznamenáváme starost o materiální zajištění kaplana, chovanců špitálů, případně snahu o přilepšení chudým ve městě a okolí. O samotné budově zamýšleného

špitálu, její velikosti a vybavení se nedozvídáme prakticky nic, neboť to zakladatelka zřejmě nepovažovala za důležité. Jeho velikost a vybavení se řešili až při samotné realizaci v závislosti na množství peněz, které byly k dispozici, a jeho výslednou podobu určoval zřejmě najatý stavitel.

Zatímco budova borského špitálu spočívá skryta pod nánosy času, jeho kaple sv. Alžběty (dnes sv. Jana Křtitele) se od svého dokončení dodnes zachovala bez zásadních změn. Nejstarší vyobrazení, respektive podobu její vysoké střechy⁷²⁾ se sanktusníkem na vrcholu nalezneme na první známé vedutě města Boru pořizené při cestě neuburského falckraběte Ottheinricha v letech 1536–1537 do Krakova a Berlína, tedy nedlouho po dokončení špitálu.⁷³⁾ Schematicky zachycenou hmotu špitální kaple s dvojicí oken, se sedlovou, v závěru zvalbenou střechou a nasazeným sanktusníkem nalezneme zakreslenou v prostoru před jižním průčelím farního kostela sv. Mikuláše na vedutě Boru od F. B. Wernera z roku 1752.⁷⁴⁾

Obdélná orientovaná kaple se závěrem o půdorysu 5/8 je

72) Na uvedené vedutě působí jako stanovná střecha, ale ty byly podle známých analogií budovány pouze nad čtvercovým půdorysem, který borská kaple nikdy neměla. Zřejmě se tu jedná o autorovu licenci vzniklou až při tvorbě veduty na základě náčrtků pořizovaných během cesty.

73) Veduta města Bor (Zu de Hait) z let 1536/1537 se nalézá ve sbírkách – Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30. – Všechny veduty včetně mapy cesty z let 1536/1537 jsou pod názvem projektu – Die Reise des Pfalzgrafen Ottheinrich 1536/1537 dostupné na: <http://www.ottheinrich.info/>. – Město je na vedutě zachyceno od jihozápadu. O velkém odstupu mezi kresbami v plenéru a realizací hovoří i zobrazené sakrální stavby. Zcela vpravo vidíme dnes zaniklý hřbitovní kostel sv. Wolfganga (zbourán roku 1969), upoutá nás výrazná kostelní věž z roku 1526 s charakteristickou dlátkovou střechou a cimbuřím při její patě. Jak dokládá mladší Wernerova veduta města i barokní stavba kostela dnes, věž vždy byla a stále je součástí kostela. Na nejstarší vedutě města je však vyobrazena jako samostatně stojící zvonice a kostel sv. Mikuláše je zachycen napravo v odstupu a zároveň v zákrytu za špitální kaplí. K tomuto nedorozumění mohlo dojít právě při práci kreslíře vytvářejícího vedutu s časovým odstupem v atelieru a na základě skic, které nepochybně zachycovaly především hlavní dominanty města.

74) NPÚ GNŘ Praha, Sběrka fotografické dokumentace – Bor, Přimda, Velké Dvorce, sign. N026165, B. Končinský, reprofoto 1942 – F. B. Werner, Sborník kreseb českých a moravských měst, 1752, původně v městské knihovně ve Vratislavi, originál zničen během druhé světové války. Město je na vedutě zobrazeno od JV.

71) M. Hruška – J. Koráb edd., o. c. v pozn. 58, s. 74.

zbudována z lomového kamene, což je dobře patrné z vnějšíku díky opadaným omítkám. Pouze záklenky oken jsou provedeny z cihel, stejně jako korunní římsa, kterou tvoří úzké cihelné tvarovky s výžlabkem na spodní straně. Cihly posloužily také při zaklenutí interiéru sklípkovou klenbou. Vstup do kaple dnes vede jednoduchými obdélnými dveřmi v západním průčelí, které však byly zřízeny teprve při adaptaci celého objektu pro účely kláštera v 60. letech 19. století.⁷⁵⁾

Interiér osvětlovala původně tři lomená okna v závěru, osově východní, jihovýchodní a dnes zazděné jižní, které se uplatňuje pouze v interiéru v podobě vpadlé niky. I když není možné bez destruktivního průzkumu určit, zda velké okno v západním průčelí pochází z doby výstavby kaple v roce 1515, je to velmi pravděpodobné, neboť jinak by byla kaple příliš temná. Hlavní středověký vstup, jak dokládá kamenné profilované ostění v severní stěně, vedl přímo ze sousední, severní budovy středověkého špitálu. Hluboká, mírně kónická nika vstupu s lomeným záklenkem se otevírá směrem do interiéru kaple. Na vnější hraně jí člení okosení s výžlabkem, které je provedeno pomocí malty a cihel, což naznačuje, že vzniklo zřejmě až při úpravách špitálu v druhé polovině 19. století. Na vnitřní straně niky, směrem do bývalého špitálu je vsazeno kamenné ostění s nízkými kamennými patkami, z nichž vybíhá na každé straně válcový prut se stezkou, který se v patě záklenku dělí na dva. Vnitřní pár lemuje lomený oblouk, aby se ve vrcholu vzájemně protnul, vnější pár prutů běží dál kolmo vzhůru a zabíhá do okolní zdi. Hrany vnějších a vnitřních výžlabků sledují tvar a průběh prutů a opakuji, respektive násobí charakteristický motiv protínání. V protější, jižní stěně kaple se nalézá prostý obdélný vchod, kudy se v novověku po několika schodech sestupovalo do sakristie a dalšími dveřmi do jižního křídla pozdějšího kláštera.

Obr. 11: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – pohled od severozápadu na hlavní průčelí, stav červen 2020.

75) H. Schächer, Fünfbuch der Stadt Haid. II. kniha – 1. sešit, Náboženské poměry, církevní stavby. Vídeň 1925, rkp., český překlad J. Brožek – J. Bradáč – K. Máca, září 1985, strojopis, s. 69 (Archiv zámku Bor, sign. 10a).

Interiér kaple uzavírá sklípková klenba složená ze dvou polí jednoduchého čtyřcípé hvězdy a v závěru, který není nijak architektonicky oddělen např. pomocí vítězného oblouku, má půdorys osmidílné hvězdy, z níž bylo provedeno pouze šest cípů. V západním průčelí se otevírá velké lomené okno a pod ním vstupní dveře, za nimiž stoupají schody na zvýšenou podlahu v kapli. Podlaha, kamenná oltářní menza, dřevěné lavice a kruchta při západním průčelí pochází z posledních výrazných stavebních úprav v samém závěru 19. století.⁷⁶⁾

76) Tamtéž, s. 71 – v roce 1886 byla kaple vymalována, v roce 1896 znovu renovována a dubové lavice byly pořízeny v roce 1890.

Obr. 12: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – pohled od jihovýchodu na závěr kaple (foto J. Gryc, 1976, © NPÚ ÚOP v Plzni, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 99213).

Obr. 13: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – celkový pohled na sklípkovou klenbu, 1515–1518, stav červen 2020.

ŠPITÁLNÍ KAPLE JAKO ODLESK PŘESTAVBY BORSKÉHO HRADU

I když nemáme k dispozici mnoho konkrétních zpráv, z několika indicií vyplývá, že v období, kdy Jindřich ze Švamberka plánoval stavbu špitálu, probíhala rovněž významná úprava hradu v Boru. První aktivitu zaznamenáváme v době, kdy umírá Bohuslav (VII.) Krušina ze Švamberka († 15. února 1490) a panství přebírá jeho jediný žijící syn Jindřich. Již 23. května 1490 napsal Bušek z Ošelína (z Osselína), hejtman na Boru, ohledně plánovaných stavebních prací na borském hradě Jindřichovi ze Švamberka: „*Také co se dotýče věže, že bude dělána...*“.⁷⁷⁾ V první polovině 90. let 15. století byla rovněž přestavěna hradní kaple sv. Vavřince, kde došlo k vložení polygonálního závěru do staršího pravoúhlého kněžiště s nárožními opěráky. Po dokončení úprav zde byl 8. června 1496 vysvěcen oltář ke cti sv. Vavřince a svatých Floriána, Šebestiána, Fabiána, Rocha, Wolfganga, Leonharda, Mikuláše, Bartoloměje, Jakuba, Petra a Pavla apoštolů, jak dokládá pamětní nápis v presbytáři kaple.⁷⁸⁾ Poslední důkaz o stavební aktivitě na borském hradě představuje pravoúhlý portál se světlíkem z roku 1514, který byl osazen do příčky v přízemí západního křídla hradního paláce. V nadpraží kamenného pravoúhlého ostění je vytesán latinský nápis „*15. MODERATA 14. DVRANT*“.⁷⁹⁾ Krátce na to větší stavební práce na borském hradě nepochybně skončily, neboť ve stejném roce Kryštof získal s pomocí strýce Jindřicha hrad Orlík⁷⁹⁾

77) F. Mareš, Materiál k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným, Památky archaeologické a místopisné XVI, 1893, č. 4–5, sl. 300, č. XVII.

78) Z. Knoflíček, Areál zámku v Boru. Stavebně-historický průzkum. Doplněk I, 1. díl. Plzeň 2007, s. 30, s. 63–64, obr. 31–33 (Archiv zámku Bor); F. Záruba, o. c. v pozn. 15, s. 137.

79) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 182, s. 96 – Jindřich ze Švamberka píše

a již v letech 1515–1516 máme písemné zprávy o významné přestavbě nově získaného hradu nad Vltavou.⁸⁰⁾ Kryštof však i nadále sídlil v Boru, než během léta roku 1520 přesídlil na zrekonstruovaný Orlík.⁸¹⁾

I přes minimum zpráv je zřejmé, že šlechtické sídlo v Boru bylo s přestávkami upravováno přibližně tři desetiletí, přičemž zásadní přestavbu realizoval až Kryštof ze Švamberka na přelomu prvního a druhého desetiletí 16. století.⁸²⁾ V architektuře hradu, respektive v jižním křídle paláce dnes dominuje rozsáhlá stavební etapa výrazně ovlivněná saskou architekturou. V hradní kapli a v přízemí paláce jsou vloženy sklípkové klenby, při severovýchodním nároží kaple se vine točité kamenné schodiště s madlem a bez středové podpory, a pět nedávno odhalených záclonových oken se štukovými paspartami osvětlovalo z nádvoří strany slavnostní sál v patře jižního křídla vedle kaple. Uvedené prvky prozrazují očividnou inspiraci dílem stavitele Arnolda Vestfálského, především pak architekturou Albrechtsburgu v saské Míšni zprostředkovanou stavbami v Podkrušnohoří.⁸³⁾ Není jisté bez zajímavosti, že rozměrná, charakteristická záclonová okna se štukovými paspartami se ve stejné době objevila rovněž v druhém patře tzv. Královnina paláce (severní křídlo) na královském hradu Křivoklátu.⁸⁴⁾ Jedná se zjevně o nejmladší pozdně středověkou úpravu hradu, které bylo v literatuře zatím věnováno nejméně pozornosti, neboť badatelé se soustředili především na hradní kapli a vstupní křídlo s arkýřem a velkým sálem.⁸⁵⁾

12. dubna 1513 Kryštofovi o příležitosti koupit hrad Orlík za 8000 kop a upozorňuje, že pokud by byl vyplacen ze zástavy hrad Zvíkov, pak by odtud mohly být využívány Kestřany; A. Sedláček, o. c. v pozn. 21, s. 62 – Kryštof ze Švamberka koupil Orlík od Václava Zmrzlíka ze Svojšína podle smlouvy uzavřené 2. února 1514.

80) AČ XV, o. c. v pozn. 20, s. 116–26. září 1515; č. 212, s. 123–21. listopadu 1515; č. 219, s. 126–127 – 20. června 1516.

81) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 258, 259 a 260, s. 154 – v listech z 27. ledna, 7. března a 10. května 1520 je Kryštof uveden s přídomkem „ze Švamberka a na Boru“; č. 262, s. 156 – v listu z 24. listopadu 1520 a později je již titulován „ze Švamberka a na Vorlíce“.

82) V. Mencl, *Architektura*, in: J. Homolka – J. Krása a kol., *Pozdně gotické umění v Čechách*. Praha 1978, s. 151 – považuje za stavebníka na borském hradě Jana Švamberka, přestože o jeho aktivitě v této záležitosti nemáme žádnou zprávu.

Obr. 14: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – pohled na sklípkovou klenbu z prostoru kruchty, 1515–1518, stav červen 2020.

Obr. 15: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – interiér kaple od jihozápadu, 1515–1518, stav červen 2020.

83) M. Radová-Štiková, o. c. v pozn. 13, s. 225–226; D. Menclová, *České Hradby* 2. Praha 1972, s. 449–451; M. Radová – O. Rada, o. c. v pozn. 10, s. 69; K. Benešová, *Hrad Bor u Tachova*, in: K. Benešová – P. Chotěbor – T. Durdík a kol., *Deset století architektury* 2. *Architektura gotická*. Praha 2001, s. 306; Z. Knoflíček, *Areál zámku v Boru*. *Stavebně-historický průzkum*. Plzeň 2001, s. 17 (Archiv zámku Bor); K. Benešová, II. *Čechy doby jagellonské (1471–1526)*, in: P. Kratochvíl ed., *Velké dějiny zemí Koruny české*. *Architektura*. Praha 2009, s. 231–282, zde s. 258–259; J. Kuthan, o. c. v pozn. 19, s. 379.

84) D. Menclová, o. c. v pozn. 83, s. 431; J. Kaše – J. J. Outrata – Z. Helfert, *Křivoklát*. Praha 1983, s. 25; K. Benešová, o. c. v pozn. 83, s. 236.

85) A. Birnbaumová – D. Menclová, *Křivoklát. Státní hrad a památky v okolí*. Praha 1960, s. 14–18 (2. pozmen. vydání); D. Menclová, o. c. v pozn. 83, s. 421–435; J. Kaše – J. J. Outrata – Z. Helfert, o. c. v pozn. 84, s. 22–25; T. Durdík, *Hrad Křivoklát III, Deset století architektury*, o. c. v pozn. 83, s. 272–273; J. Kuthan, o. c. v pozn. 19, s. 128–150.

Obr. 16: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – zazděný vstup do špitálu v severní stěně, 1515–1518, stav červen 2020.

Obr. 17: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – interiér kaple od východu, 1515–1518, stav červen 2020.

I zde lze díky tvarosloví záclonových oken předpokládat účast sasky orientovaného stavitele,⁸⁶⁾ který vedl úpravy křivoklátského hradního paláce pravděpodobně někdy mezi lety 1509–1515 za správy hejtmána Jiříka Kfelíře ze Zakšova.⁸⁷⁾

Pro nás je však důležité především to, že během výstavby borského špitálu v letech 1515–1518 se Jindřich obracel z rezidenčního Zvíkova v dopisech vždy na synovce Kryštofa, který přestavoval starý hrad podle dobových standardů. Bylo tedy nasnadě, že v principu jednoduchý projekt borského špitálu vytvořil sasky školený mistr působící tou dobou na úpravách šlechtického sídla v Boru. Jedině tak lze vysvětlit, proč nalézáme ve špitální kapli, stejně jako na hradě, sklípkové klenby a ostění severního portálu má prakticky identické tvarosloví jako kamenné ostění vstupu v severním průčelí severního křídla hradního paláce blízko bývalé brány. Díky očividné shodě tvarosloví a vzácně zachovaným pramenům ke stavbě špitálu z let 1515–1518 tak lze oprávněně předpokládat, že sasky orientovaná přestavba borského hradu probíhala před a nejpozději kolem roku 1515 z iniciativy Kryštofa ze Švamberka, přestože k ní nemáme žádné písemné zprávy. Jedině tak mohlo dojít k doslovné citaci tvarosloví hradní architektury na špitální kapli, neboť se na její realizaci podíleli kameníci a zedníci mistři pracující tou dobou na blízkém hradu.

ŠPITÁLNÍ KAPLE V BORU A REKONSTRUKCE HORNÍ TVRZE V KESTŘANECH

Z hlediska architektury jednoduchá a zdánlivě bezvýznamná špitální kaple sv. Alžběty v Boru u Tachova však

díky zachovaným písemným pramenům a přesně známé době výstavby v letech 1515–1518 hraje klíčovou roli nejen při dataci pozdně středověkých úprav nedalekého borského hradu, ale i horní tvrze v jihočeských Kestřanech, tou dobou náležejícím ke švamberskému panství.

Kestřanské majetky získal Jindřich ze Švamberka postupně během pěti let a zaplatil za ně celkem 7960 kop míšeňských grošů.⁸⁸⁾ Jako první mu prodali Václav z Kestřan s bratrem Jiříkem roku 1491 jak hořejší „osedlou“ tvrz, tak i dolejší pustou tvrz zvanou Barochov-

ho při přestavbě severního křídla.

87) A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království Českého 8. Rakovnícko a Slánsko. Praha 1891, s. 28–29. Poslední návštěva krále Vladislava († 1516) je písemně doložena roku

1509, pak už jeho zájem o Křivoklát postupně upadal. Po panovníkově smrti hrad sloužil jako vězení a byl postupován šlechticům a královským úředníkům; V. Kočka, Dějiny Rakovníka. Rakovník 2009, s. 38.

88) Č. Zíbrt, Z dějin zámku a panství Zvíkova II. Václava Březana, soupis Švamberského archivu na Zvíkově z r. 1616–7, Časopis musea království Českého 82, č. 3, 1908, s. 345.

86) A. Birnbaumová – D. Menclová, o. c. v pozn. 85, s. 18 – upozornili, že současný stav severního palácového křídla je spíše rekonstrukcí, kterou provedl na základě kreseb a plánů roku 1911 Kamil Hilbert; D. Menclová, o. c. v pozn. 83, s. 429–430, s. 424, obr. 626 – reprodukce kresby vnitřní fasády paláce se záclonovými okny od F. K. Wolfa z roku 1803; K. Benešová, Státní hrad Křivoklát. Praha 1985, nestr. – připomíná vliv míšeňského slohu Arnolda Vestfálské-

skou, dva poplužní dvory, část Kestřan, ves Lhotu a šest rybníků s příslušenstvím.⁸⁹⁾ Společně se švagrem Děpoltem Popelem z Lobkovic dále koupil prostřednictvím příbuzného, strakonického převora Jana ze Švamberka, zřejmě třetí tvrz v Kestřanech se vším, co k ní náleželo. Na podzim roku 1491 Jindřich ze Švamberka získal Lobkovicův díl kestřanského zboží výměnou za tvrz Dobříš s příslušenstvím.⁹⁰⁾ Král Vladislav Jagellonský osvobodil roku 1492 Kestřany z manství a to i včetně zbývajících částí, pokud by ji Švamberk vykoupil od Vojslava a Jana z Kestřan.⁹¹⁾ V témže roce nabízel Jan ze Švamberka, že zprostředkuje koupi další části kestřanského zboží.⁹²⁾ A tak zřejmě i díky jeho pomoci získal Jindřich ze Švamberka v létě roku 1492 od Vojslava jeho díl dědictví v Kestřanech a ve Lhotce s platy, důchody, rybníky⁹³⁾ a jako poslední zbývajících část koupil roku 1495 od Jana Kestřanského dolejší tvrz se vším, co k ní patřilo.⁹⁴⁾

Od roku 1495 držel tedy Jindřich ze Švamberka celé kestřanské panství s třemi tvrzemi a veškerým příslušenstvím, a právě do doby krátce poté bývají většinou badatelů řazeny výrazné pozdně středověké úpravy horní tvrze. Klíčem k datování švamberské rekonstrukce je zde velká hranolová věž stojící při bráně v jihozápadním koutu areálu. Stavba pochází z doby před husitskými válkami a zprvu byla přístupná z nádvoří strany pouze sedlovým portálem v patře.⁹⁵⁾ V jejím přízemí však nalézáme lomený portál se stejně profilovaným kamenným ostěním, jaké bylo užito v interiéru, v severní stěně špitální kaple v Boru. Naprostá shoda tvarosloví obou portálů a výše zmíněná chronologie výstavby špitální kaple dokládá, že do kestřanské věže musel být uvedený portál osazen dodatečně až v roce 1515 nebo brzy poté. Dosud zvažovaný vznik obou vchodů v rozestupu dvaceti let by vedl téměř jistě ke změně tvarosloví mladšího z nich. Stejně tak sklípková klenba borské kaple, která vznikla mezi lety 1515–1518 je velmi blízká sice měřítkově zdrobnělé, v principu však naprosto stejné sklípkové klenbě kaple v severovýchodním křídle kestřanské horní tvrze.⁹⁶⁾

Dosavadní literatura věnovaná stavebním dějinám horní tvrze v Kestřanech sice řadí její pozdně středověkou

Obr. 18: Bor u Tachova, zámek, přízemí jižního křídla – sklípkové klenby v sále, 1510–1515, stav červen 2020.

Obr. 19: Bor u Tachova, zámek, přízemí jižního křídla – sklípkové klenby v sále, 1510–1515, stav červen 2020.

89) J. Emler ed., Pozůstatky desk zemských království Českého roku 1541 pohořelých II. Praha 1872, s. 449; Č. Zíbrt, o. c. v pozn. 88, s. 345; A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého 7. Písecko. Praha 1890, s. 244.

90) Č. Zíbrt, o. c. v pozn. 88, s. 344, No. 1 – Kestřany; A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého 6. Podbrdsko. Praha 1889, s. 102; týž, o. c. v pozn. 89, s. 245.

91) Č. Zíbrt, o. c. v pozn. 88, s. 345.

92) Tamtéž, s. 344, No. 2 – pamětní listina z roku 1492.

93) Tamtéž, s. 344, No. 3 – Kestřany a Lhotka, s. 345.

94) J. Emler ed., o. c. v pozn. 89, s. 472; Č. Zíbrt, o. c. v pozn. 88, s. 345.

95) Naprosto stejné řešení s přístupem z patra nalézáme u obytné věže dolní tvrze v Kestřanech.

96) J. Kuthan, o. c. v pozn. 19, s. 377.

Obr. 20: Bor u Tachova, zámek, 1. patro jižního křídla – záclonové okno se štukovou paspartou, 1510–1515, stav červen 2020.

Obr. 21: Bor u Tachova, zámek, 1. patro jižního křídla – záclonová okna z původně volné nádvorní strany osvětlovala velký sál vedle kaple, 1510–1515, stav červen 2020.

etapu již do 90. let 15. století,⁹⁷⁾ ale po srovnání obou portálů a sklípkových kleneb v Boru a v Kestřanech lze dojít k věrohodnému předpokladu, že větší stavební aktivita se v kestřanské horní tvrzi odehrávala až v době kolem roku 1515, nebo spíše o něco později. Tomuto závěru napovídají i zlomkovitě dochované písemné zprávy z druhého desetiletí 16. století. Jindřich ze Švamberka v listu zaslaném do Boru 17. ledna 1515 žádá synovce Kryštofova, aby pro jeho potřebu uvolnil Jiříka Skorněšického, „*neb sem chtěl s ním rád na Kestřany jeti a o nějaké dílo, kteréž před sebou mám tu na Kestřanech, s ním rozmluviti, a potom ho také i na Švamberk poslati.*“⁹⁸⁾ Prakticky dva roky poté se dozvídáme, že purkmistr a rada města Vodňan upomínali 30. prosince 1516 Jindřicha ze Švamberka o zaplacení vápna, které odebral „*Vít kovář z Kestřan ku potřebě MtiV zámku, od nich vzal XX. t. [džberů]⁹⁹⁾ vápna po VI. gr... kteráž suma činí II kopy po miešeňsku.*“¹⁰⁰⁾ Další indicie pro posun datování přinesla dendrochronologická analýza zachovaných konstrukcí, která zjistila, že při výstavbě brány horní tvrze se použilo dřevo skácené v zimě na přelomu let 1517/1518 a v baště mezi zámkem a sýpkou v dolní části areálu se našlo dřevo pokácené v zimě na přelomu let 1518/1519.¹⁰¹⁾ Podle zatím neověřené tradice působil v roce 1519 na Kestřanech stavební mistr Michal.¹⁰²⁾

Z těchto nepatrných zpráv je zřejmé, že Jindřich ze Švamberka sice držel celé kestřanské panství od roku 1495, ale k významnějším stavebním úpravám zdejších tvrzí přistoupil až o dvě desetiletí později. Někdy na počátku roku 1515 uvažoval o stavebních změnách jak horní tvrze v Kestřanech, tak i na hradě Švamberku, a proto žádal svého synovce o zapůjčení stavitele Jiříka Skorněšického, který byl tou dobou v Boru a snad dohlížel i na úpravy hradu. Byla to situace naprosto obvyklá, neboť sám Jindřich ze Švamberka před kontrolou úprav nově nabytého hradu Orlíka v listu z roku 1515 synovci Kryštofovi přiznává „*i muoj mi-*

bou s lomenými čely.“; F. Kašička, Horní tvrz v Kestřanech. Příspěvek ke stavební podobě jihočeské tvrze, Památky a příroda 3, č. 1, 1978, s. 11–17, zde s. 13; L. Svoboda, Kestřany (Písek), in: L. Svoboda – J. Úlovec a kol., Encyklopedie českých tvrží II. (K-R). Praha 2000, s. 289.

98) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 198 s. 107–108.

99) „t.“ zde znamená zkratku latinského označení duté míry „tina“ tedy český čber, džber (cca 60–70 litrů), k tomu A. Sedláček, Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách. Praha 1923, s. 94–97.

100) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 223, s. 129.

101) T. Kolář – A. Čejková, Výzkumná zpráva o dendrochronologické analýze. Přírodovědecká fakulta, Katedra botaniky, Laboratoř archeobotaniky a paleoekologie, Biologická fakulta JU České Budějovice, 7. 9. 2006, [dostupné on-line: <https://kestrany.cz/dendrochronologie/>].

102) D. Menclová, o. c. v pozn. 83, s. 492 – zdroj neuvádí a informaci se nepodařilo ověřit.

97) F. Kašička – L. Lancinger, Staré Kestřany – horní tvrz. Stavebně historický průzkum tvrze. Praha 1974, strojopis, s. 50 (Archiv NPÚ ÚOP v Č. Budějovicích, inv. č. 1968/1) – „... raným dílem švamberské etapy je např. vložení lomeného portálku s přetínavými pruty do parteru jihozápadní věže a zaklenutí prostoru za ním cihelnou křížovou klen-

Obr. 22: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – zazděný vstup do špitálu v severní stěně, 1515–1518, stav červen 2020.

Obr. 23: Bor u Tachova, zámek, přízemí severního křídla – vstup do paláce v severním průčelí blízko bývalé brány, kolem 1515, stav červen 2020.

lů pane strýče, já málo stavenie rozumiem, než proto já se tam rád staviti chci k žádosti vaši¹⁰³⁾. Zlomkovité písemné zprávy a poznatky dendrochronologie včetně srovnání tvarosloví se špitální kaplí v Boru dovolují klást významné stavební úpravy horní tvrže v Kestřanech zahrnující nejen adaptaci starší obytné věže v jihozápadním koutu, ale především vestavbu palácového křídla se vstupní branou do bývalého příkopu a úpravy navazujícího kratšího křídla s novou kaplí až do let 1515–1520.¹⁰⁴⁾ Zároveň tak lze věrohodně odvodit, že inspirací jak pro tvarosloví kamenických prvků, tak i užití sklípkové klenby v horní kestřanské tvrzi byla podoba právě dokončené přestavby švaberského hradu a špitální kaple v Boru,¹⁰⁵⁾ nikoliv měšťanské domy v Písku nebo hrad v Orlíku, který Kryštof ze Švamberka získal až roku 1514.¹⁰⁶⁾

103) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 203, s. 114.

104) F. Kašička – L. Lancinger, o. c. v pozn. 97, s. 50 – autoři tyto části horní tvrže považují za „rané dílo švaberské etapy“ a hodnotí je jako „nejvýraznější dílo pozdní gotiky“ v objektu, ale nijak blíže je nedatují; totéž uvádí T. Durdík – F. Kašička – B. Nechvátal, Hrad, hrádka a tvrže na Písecku. Písek 1995, s. 261. Zaklenutí kaple v tvrzi řadí do období 1515–1520 naopak F. Záruba, o. c. v pozn. 15, s. 25, 192 a 196.

105) M. Radová – O. Rada, o. c. v pozn. 10, s. 192 – sklípkovou klenbu kaple na Orlíku přisuzují stavitelům pracujícím na hradu v Boru nebo na tvrzi v Kestřanech.

106) D. Menclová, o. c. v pozn. 83, s. 492; F. Kašička – L. Lancinger, o. c. v pozn. 97, s. 51; F. Kašička, o. c. v pozn. 97, s. 13; T. Durdík – F. Kašička – B. Nechvátal, o. c. v pozn. 104, s. 262.

Obr. 24: Kestřany (okres Písek), horní turz, věž při bráně v jihozápadním koutu areálu – vstup do přízemí věže z nádvoří, 1515–1520, stav prosinec 2019.

Obr. 25: Bor u Tachova, bývalá špitální kaple sv. Alžběty, dnes sv. Jana Křtitele – celkový pohled na sklípkovou klenbu, 1515–1518, stav červen 2020.

SKLÍPKOVÁ KLENBA A SASKÝ SLOH NA ŠVAMBERSKÝCH STAVBÁCH

Za hlavního šířitele míšeňského slohu, respektive jeho nejmarkantnějšího znaku – sklípkové klenby, na našem území je již dlouho po právu považována observantská větev řádu františkánů. Tito bosí bratři se v pozdním středověku těšili všeobecné oblibě jak mezi prostým lidem a měšťany, tak i šlechtou,¹⁰⁷⁾ která převážně financovala výstavbu jejich konventů s nezbytnými kostely, často zároveň rodovými pohřebišti donátorů, mnohdy opatřenými právě sklípkovou klenbou.¹⁰⁸⁾ Rovněž v případě švamberkých staveb ovlivněných tímto slohem v druhém desetiletí 16. století lze jako inspirační zdroj nepochybně uvést bosé františkány a jejich budované konventy. Zřetelnou náklonnost k tomuto řádu nalézáme již v závěti Jindřichovy manželky Markéty z Rožmitálu († 1496) důrazně vyjádřenou slovy: „*Také rozkazují, aby z té nadepsané sumy vydáno bylo tu v Plzni padesáte zlatých a na Bechyni padesáte zlatých a do Horažďovic dvacet zlatých a do Tachova dvacet zlatých, vše uherských do bosáckých klášterů a ty sumy zlatých, aby hned vydány byly prokurátorům nade-*

Obr. 26: Kestřany, horní tvrz, kaple v severovýchodním křídle – pohled na sklípkovou klenbu, 1515–1520, stav prosinec 2019.

*psaných bosáckých klášterů, aby oni to obrátili, quardiánů těch klášterů rada, na bosácké potřeby“.*¹⁰⁹⁾

Při poslední středověké přestavbě hradu v Boru pravděpodobně v letech 1510–1515 využil Kryštof ze Švamberka († 1534) služeb stavitele ovládajícího motiv typických záclonových oken a umění bezžeburné sklípkové klenby, kterou použil ještě mezi lety 1515–1518 k zaklnutí špitální kaple sv. Alžběty budované na náklad Jindřicha ze Švamberka († 1523) ve stejném městě. Nabízí se zde otázka, kde takového stavitele poznal, respektive odkud jej na své panství získal?

Švamberkové byli na přelomu 15. a 16. století spřízněni s několika předními rody, na jejichž panstvích rovněž zaznamenáváme užití sklípkových kleneb převážně při stavbě sakrálních budov. Zdeněk Lev z Rožmitálu († 1535), bratranec Jindřichovy manželky Markéty,¹¹⁰⁾ zvolil pro zaklnutí dvoulodí městského kostela Nanebevzetí Panny Marie a sousední hřbitovní kaple sv. Michala v sídelní Blatné sklípkovou klenbu dokončenou a vysvěcenou roku 1515.¹¹¹⁾ Tento vysoký aristokrat se oženil s Kateřinou († před 1527)¹¹²⁾ z rodu Švihovských z Rýzmburka, kteří

107) K tomu R. Šimůnek, *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha 2013, zejména s. 88–90; P. Hlaváček, *Nový Jeruzalém? Příběh františkánského kláštera Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani*. Kadaň 2013, s. 13–16.

108) M. Radová – O. Rada, o. c. v pozn. 10, s. 62–81.

109) M. Hruška – J. Koráb edd., o. c. v pozn. 58, s. 74.

110) S. Kotlárová, *Paní z Rožmitálu*. České Budějovice 2008, s. 195–196.

111) V. Červenka – R. Lavička, o. c. v pozn. 28, s. 79–81.

112) S. Kotlárová, o. c. v pozn. 110, s. 196; V. Červenka – R. Lavička, o. c. v pozn. 28, s. 67, 78.

rovněž patřili k příznivcům františkánů. Jeho tchán Půta Švihovský z Rýzemberka (†1504) založil zřejmě již v polovině 90. let 15. století,¹¹³⁾ nebo v roce 1501 znovu nadal klášter františkánů observantů v Horažďovicích,¹¹⁴⁾ kde zakrátko našel místo posledního odpočinku, jak dokládá jeho náhrobní kámen v klášterním kostele.¹¹⁵⁾ Půtovi synové Břetislav, Jindřich, Vilém a Václav si rozdělili dědictví po otci na konci roku 1505,¹¹⁶⁾ přičemž se zavázali dostavět zmíněný klášter,¹¹⁷⁾ kde se roku 1519 konala kapitula řádové provincie.¹¹⁸⁾ Vilém Švihovský z Rýzemberka, který získal s bratrem Břetislavem polovinu panství a hradu Rabí,¹¹⁹⁾ se roku 1519 obrátil na Jindřicha ze Švamberka při příležitosti narození syna se žádostí, aby se stal jeho kmotrem, neboť švagr Zdeněk Lev z Rožmitálu musel být během křtin v nedokladné záležitosti na Krumlově u Petra IV. z Rožemberka.¹²⁰⁾ Vilém s bratrem Břetislavem drželi vedle Rabí v zástavě také nedaleké Nezamyslice, kde byla v kostele Nanebevzetí Panny Marie v letech 1510–1515, bezpochyby za jejich přispění, vložena do staršího plochostropé lodi sklípková klenba nového trojlodí.¹²¹⁾ Kolem roku 1525 pak Švihovští bratři nezamyslický újezd koupili od Břevnovského kláštera.¹²²⁾

Užití sklípkových kleneb shledáváme rovněž na šternberském panství. Zdeslav ze Šternberka (†1502) znovu uvedl na podzim roku 1491 františkány do zpusťového kláštera v Bechyni.¹²³⁾ Již na jaře téhož roku zahájil položením základního kamene rekonstrukci a rozšíření klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie.¹²⁴⁾ Většina stavebních prací na bechyňském klášteře byla však realizována až za jeho nástupce Ladislava ze Šternberka († 1521). Zaklenutí dvoulodí kostela sklípkovými klenbami proběhlo někdy krátce před rokem 1500, jelikož tehdy byl stejným způsobem a zřejmě i stejnými stavitelem zakle-

nuto dvoulodí městského kostela v nedaleké Soběslavi.¹²⁵⁾ V prvním desetiletí 16. století pak získaly sklípkové klenby ambity s kapitulní síní bechyňského kláštera, neboť v roce 1513 zde zasedala provinciální kapitula.¹²⁶⁾ V nově zaklenutém klášterním kostele spočinul jak Ladislav ze Šternberka († 1521), tak i jeho nástupce Jan ze Šternberka († 1528),¹²⁷⁾ jejichž náhrobky jsou dodnes v presbytáři.¹²⁸⁾ V letech 1528–1530 získal bechyňské panství včetně kláštera s kostelním právem podací¹²⁹⁾ příbuzný Šternberků Kryštof I. ze Švamberka.¹³⁰⁾ Po smrti roku 1534 se i on nechal pohřbít v bechyňském klášterním kostele, kde jej dosud v kněžišti připomíná figurální náhrobek s příznačným textem „... první držitel panství [bechyňského] z rodu svého“.¹³¹⁾

Jen letmý pohled na rodinné vazby Švamberků k dalším šlechtickým rodům a s nimi spojené stavby se sklípkovou klenbou ukazuje, že nejstarší realizaci v okruhu jejich příbuzných představovalo „šternberské“ zaklenutí dvoulodí klášterního kostela v Bechyni před rokem 1500 a navazující klenutí konventu dokončené před rokem 1513. O něco později následovalo „švihovské“ klenutí kláštera v Horažďovicích někdy mezi lety 1505–1519. Souběžně s pracemi na švamborském Boru probíhalo jak „rožmitálské“ klenutí v městském kostele a v hřbitovní kapli v Blatné, dokončené roku 1515, tak i „švihovské“ klenutí trojlodí kostela v Nezamyslicích. Vzhledem k tomu, že matkou Kryštofa ze Švamberka byla Kunhuta z rodu Šternberků,¹³²⁾ kteří jako první v této širší rodině realizovali sklípkové klenby v bechyňském klášteře, kde nakonec spočinul v hrobě i Kryštof ze Švamberka sám, lze obezřetně soudit, že do Boru přišel stavitel zřejmě působící před tím na šternberských stavbách v Bechyni.

ZÁVĚREM

Stavebně jednoduchá a zdánlivě nevýznamná špitální kaple sv. Alžběty má při zohlednění všech zachovaných písemných pramenů o její výstavbě a po provedení stylového rozboru architektonických prvků – klenby a kamenného ostění vstupu, velký význam pro zpřesnění, respektive určení správné datace stavebních úprav borského hradu a horní tvrze v jihočeských Kestřanech, ke kterým není k dispozici mnoho relevantních historických zpráv, a se kterými má na první pohled jen málo společného. Písemné prameny dovolují nahlédnout nejen do způsobu budování církevní stavby v pozdním středověku, ale i zajištění jejího nezbytného vysvěcení, které představovalo v době sedisvakance pražského arcibiskupství a s tím související

113) V literatuře se všeobecně uvádí, že horažďovický klášter byl založen roku 1501, ale Markéta z Rožmitálu učinila již v roce 1496 odkaz k „bosáckému“ klášteru v Horažďovicích, takže musel v té době již v nějaké formě existovat – k obsahu závěti M. Hruška – J. Koráb edd., o. c. v pozn. 58, s. 74.

114) A. Sedláček, o. c. v pozn. 21, s. 209; P. Vlček – D. Foltýn, Horažďovice (Klatovy). Bývalý konvent minoritů (původně františkánů) u kostela Archanděla Michaela..., in: P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn edd., Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, s. 227–229, zde s. 28; J. Kuthan, o. c. v pozn. 19, s. 332–336; R. Šimůnek, o. c. v pozn. 107, s. 351, pozn. 17 – připomíná, že minoritský klášter existoval v Horažďovicích ještě koncem 15. let 15. století a františkáni poté sídlili u stejného kostela jako dříve minorité.

115) J. Chlábek, Náhrobek Půty Švihovského a jeho symbolika v kontextu pozdní gotické náhrobní plastiky, Umění 31, č. 1, 1983, s. 27–33, zde s. 27; J. Kuthan, o. c. v pozn. 19, s. 336–338.

116) A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého 9. Domažlicko a Klatovsko. Praha 1893, s. 17; *tjž.*, o. c. v pozn. 21, s. 209.

117) A. Sedláček, o. c. v pozn. 21, s. 209.

118) M. Radová – O. Rada, o. c. v pozn. 10, s. 173.

119) A. Sedláček, o. c. v pozn. 3, s. 17.

120) Tamtéž, s. 23–24.

121) R. Lavička, Nový pohled na stavební vývoj kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nezamyslicích, Památky západních Čech V, 2015, s. 27–43, zde s. 37–42.

122) A. Sedláček, o. c. v pozn. 21, s. 90.

123) P. Vlček – P. Sommer, Bechyň (Tábor). Bývalý konvent minoritů posléze františkánů u kostela Nanebevzetí Panny Marie, in: P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn edd., o. c. v pozn. 114, s. 169; J. Kuthan, o. c. v pozn. 19, s. 364.

124) A. Sedláček, o. c. v pozn. 89, s. 26 – uvádí, že se tak stalo 29. dubna 1501(!), ale muselo k tomu dojít nepochybně o deset let dříve, jak o tom dodnes svědčí letopočet 1491 vytesaný na vrcholu sedile v jižní stěně kněžiště, nebo se datum týká založení nového konventu vedle právě dokončeného kostela.

125) M. Radová – O. Rada, o. c. v pozn. 10, s. 161, 204.

126) P. Vlček – P. Sommer, Bechyň (Tábor). Bývalý konvent minoritů posléze františkánů u kostela Nanebevzetí Panny Marie, in: P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn edd., o. c. v pozn. 114, s. 170.

127) A. Sedláček, o. c. v pozn. 89, s. 26.

128) A. Podlaha – E. Šittler, Soupis památek historických a uměleckých v království českém 5. Politický okres milevský. Praha 1898, s. 23–24.

129) A. Sedláček, o. c. v pozn. 89, s. 27.

130) Kryštof byl synem Hynka ze Švamberka († 1489) a Kunhuty/Kunky ze Šternberka († kolem 1500). O vztahu obou rodů vypovídá list z 9. června 1515, kde Ladislav ze Šternberka oslovuje Kryštofa ze Švamberka „urozený pane, pane a uje muoj milý“ – AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 193, s. 104.

131) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 128, s. 24–25.

132) AČ XV, o. c. v pozn. 20, č. 159, s. 80 a č. 163, s. 83.

absence biskupů závažný problém, trefně vystižený slovy Jindřicha ze Švamberka „... *neb potom Buoh vie, kdy bychom [se] biskupa dočkali, aby jej posvětil.*“ Tento konkrétní případ tak poukázal na to, že ani přesně známé a velmi konkrétní datum vysvěcení církevní stavby nemuselo vždy znamenat její faktické dokončení, neboť ve snaze získat pro tento obřad nezbytného, ale nedostatkového biskupa, byly konsekrovány ještě nedokončené objekty či oltáře. Příběh špitální kaple příznačně zasvěcené původně sv. Alžbětě Durynské, jako patronce chudých, nemocných a všeobecně lidí v nouzi navíc ukazuje, že snaha pomoci druhým mnohdy přichází až s uvědoměním si vlastních slabostí, s nastupujícími nemocemi a blížícím se koncem nyní, stejně jako v případě nemocného velmože Jindřicha ze Švamberka ve středověku.

Historie a podoba špitální kaple v Boru nás vede k závěru, že není dobré podceňovat zdánlivě malé a nevýznamné stavby, které dnes mohou představovat „úhelný kámen“ pro nalezení ztracených souvislostí a rekonstrukci zaniklého přediva historie, respektive poznání vývoje

architektury v určitém regionu obvykle vymezeném osobními vazbami stavebníků z řad šlechty, měšťanů, klášterů či farářů.

Tato studie vznikla v rámci dílčího cíle „Tematické průzkumy památek“ financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

Tato studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101)

PHDR. ROMAN LAVIČKA, PH.D.: NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍSTĚ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH, SENOVÁŽNÉ NÁM. 6, ČESKÉ BUDĚJOVICE
LAVICKA.ROMAN@NPU.CZ

PRAMENY

Archív zámku Bor

Z. Knořlíček, Areál zámku v Boru, Stavebně-historický průzkum. Plzeň 2001, Archív zámku Bor.

Z. Knořlíček, Areál zámku v Boru, Stavebně-historický průzkum, Doplněk I., 1. díl. Plzeň 2007, Archív zámku Bor.

H. Schächer, Fünfbuch der Stadt Haid, II. kniha – 1. sešit, Náboženské poměry, církevní stavby, rukopis Videň 1925, český překlad J. Brožek – J. Bradáč – K. Máca, září 1985, strojopis, Archív zámku Bor, sign. 10a.

H. Watzka, K dějinám města Boru, český překlad Josef Bradáč – Karel Máca, květen 1986, strojopis, Archív zámku Bor, sign. 21a.

NPÚ, ÚOP České Budějovice

F. Kašička – L. Lancinger, Staré Kestřany – horní tvrz, stavebně historický průzkum tvrže. Praha 1974, strojopis, Archív NPÚ, ÚOP České Budějovice, inv. č. 1968/1.

NPÚ, ÚOP Plzeň

P. Melková – M. Cikán – P. Košťálek – V. Mlázovský, Bor u Tachova, kaple sv. Jana Křtitele, Zajištění havarijního stavu střechy. Praha 2012, Archív NPÚ, ÚOP Plzeň, sign. O 034-4-25272.

P. Melková – M. Cikán – V. Mlázovský, Pozdně gotická kaple se sklípkovou klenbou z 16. století, Projekt zachrany architektonického dědictví, Bor, areál bývalého klášterního kostela sv. Jana Křtitele. Praha 2012, Archív NPÚ, ÚOP Plzeň, sign. O 037-4-25318.

NPÚ, Gní Praha

NPÚ, Generální ředitelství Praha, Sbirka fotografické dokumentace – Bor, Přimda, Velké Dvorce, sign. N026165, B. Končinský, reprofoto 1942 – F. B. Werner, Sborník kreseb českých a moravských měst, 1752.

Národní archiv Praha

NA Praha, fond Desky zemské větší, Kvatern trhový červený vejpisův od 1544 do 1606, inv. č. 6, zápis č. B 26, 1545 (1520) – kšaft Jindřicha ze Švamberka.

Státní oblastní archiv Třeboň

SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), listina č. 291.

SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), listina č. 293.

SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), listina č. 294.

SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), listina č. 691.

Universitätsbibliothek Würzburg

Universitätsbibliothek Würzburg, Die Sammlungen Delin. I. bis Delin. XI., Delin VI. – Die Reise des Pfalzgrafen Ottheinrich, sign. Delin VI., 5. 30 – Veduta města Bor (Zv de Hait) z let 1536/1537

J. Anderle, Bor čp. 290, okres Tachov, Stavebně historický průzkum. Plzeň 2016. Vyhledáno 3. 4. 2020 na: https://www.verjednazby.cz/data/file_4334_0.pdf

T. Kolář a A. Čejková, Výzkumná zpráva o dendrochronologické analýze. Přírodovědecká fakulta, katedra botaniky, Laboratoř archeobotaniky a paleoekologie, Biologická fakulta JU České Budějovice, 7. 9. 2006, dostupné on-line: <https://kestrany.cz/dendrochronologie>

R. Lomíčková, Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ve 14. století, Diplomová práce, FFUK Praha, Ústav českých dějin. Praha 2006.

P. Trnka, Diplomatika a správa kláštera Teplá ve druhé polovině 15. století, Disertační práce, FFUK Praha, Katedra pomocných věd historických a archivního studia. Praha 2016

LITERATURA

- K. Benešová, Státní hrad Křivoklát. Praha 1985, nestr.
- K. Benešová, 2.233, Hrad Bor u Tachova, in: K. Benešová – P. Chotěbor – T. Durdík et al., Deset století architektury, díl 2., Architektura gotická. Praha 2001, s. 306.
- K. Benešová, II. Čechy doby jagellonské (1471–1526), in: P. Kratochvíl (ed.), Velké dějiny zemí Koruny české, Architektura. Praha 2009, 231–282.
- A. Birnbaumová – D. Menclová, Křivoklát, Státní hrad a památky v okolí. Praha 1960.
- M. M. Buben – P. R. Pokorný, Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů (se suplementem sídelních biskupů). Praha 2014.
- V. Červenka – R. Lavička, Blatná, Děkaný kostel Nanebevzetí Panny Marie. České Budějovice 2015.
- T. Durdík – F. Kašička – B. Nechvátal, Hrad, hrádka a tvrze na Písecku. Písek 1995.
- T. Durdík, 2.196, Hrad Křivoklát III., in: K. Benešová – P. Chotěbor – T. Durdík et al., Deset století architektury, díl 2., Architektura gotická. Praha 2001, s. 272–273.
- J. Emler (ed.), Pozůstatky desk zemských království Českého roku 1541 pohořelých. Praha 1872, díl II.
- J. Eršl – J. Pražák, Archiv pražské Metropolitní kapituly, II. Katalog listin a listů z let 1420–1561. Praha 1986.
- W.-D. Hamperl (Hrsg.), Haider Pfarrchronik, Band II. 1777–1945. Altenmarkt 2013.
- F. A. Heber, Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser. Prag 1846.
- P. Hlaváček, Nový Jeruzalém? Příběh františkánského kláštera Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani. Kadaň 2013.
- M. Hruška – J. Koráb (edd.), Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň 1883.
- J. Chlábek, Náhrobek Půty Švihovského a jeho symbolika v kontextu pozdně gotické náhrobní plastiky, Umění 31, 1983, č. 1, s. 27–33.
- J. Jánský, Páni ze Švamberka, Pětisetletá sága rodu s erbem labutě. Domažlice 2006.
- P. Jindra – M. Ottová – J. Anderle, Obrazy krásy a spásy, Gotika v jihozápadních Čechách. Plzeň 2013.
- J. Kaše – Jan J. Outrata – Z. Helfert, Křivoklát. Praha 1983.
- F. Kašička, Horní tvrz v Kestřanech, Příspěvek ke stavební podobě jihočeské tvrze, Památky a příroda 3, 1978, č. 1, s. 11–17.
- D. Klein, Kulturdenkmäler in den historischen deutschen Siedlungsgebieten von Böhmen – Mähren – Schlesien, Politische Bezirk Tachau (Gebietsstand 1930). München 1999.
- V. Kočka, Dějiny Rakovnícka, Rakovník 2009.
- J. Köfeler, Der politische Bezirk Tachau, Eine Heimatskunde für Haus und Schule. Tachau 1890.
- S. Kotlárová, Páni z Rožmitálu. České Budějovice 2008.
- S. Kotlárová, Jan III. z Rožmberka 1484–1532. České Budějovice 2010.
- K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 1., A-G. Praha 1996.
- J. Kuthan, Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců, díl 1., Král a šlechta. Praha 2010.
- R. Lavička, Nový pohled na stavební vývoj kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nezamyslicích, Památky západních Čech V., Plzeň 2015, s. 27–43.
- K. Máca, Bor – Merica – Haid, in: Sborník okresního muzea v Tachově (19), 1984, s. 15–20.
- F. Mareš, Materiál k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným, Památky archaeologické a místopisné XVI., 1893, č. 4–5, sl. 297–300.
- V. Mencl, Architektura, in: J. Homolka, J. Krása, et al., Pozdně gotické umění v Čechách. Praha 1978.
- D. Menclová, České Hrad. Praha 1972, díl 2.
- I. Němec (ed.), Slova a dějiny, Půl kopy názvů pro příbuzenské vztahy. Praha 1980.
- M. Novobilský – P. Rožmberský, Hrad Krasíkov neboli Švamberk. Plzeň 1997.
- A. Podlaha – E. Šittler, Soupis památek historických a uměleckých v království českém, díl 5., Politický okres Milevský. Praha 1898.
- E. Poche (ed.), Umělecké památky Čech, díl 1., A-J. Praha 1977.
- M. Radová-Štiková, Sklípková klenba, Příspěvek k dějinám pozdně gotické architektury, Umění VI., 1958, č. 3, s. 217–238.
- M. a O. Radovi, Kniha o sklípkových klenbách. Praha 1998.
- A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek (edd.), A. XXX – Dopisy rodu Švamberského z let 1449–1526, in: Archiv český čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích, 1896, díl XV., s. 1–170.
- A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého, díl 6., Podbrdsko. Praha 1889.
- A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého, díl 7., Písecko. Praha 1890.
- A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého, díl 8., Rakovníko a Slánsko. Praha 1891.
- A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého, díl 9., Domažlicko a Klatovsko. Praha 1893.
- A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého, díl 11., Prácheňsko. Praha 1897.
- A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého, díl 13., Plzeňsko a Loketský. Praha 1905.
- A. Sedláček, Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách. Praha 1923.
- G. Schmidt, Privilegien der Herren von Schwanberg für ihre Stadt Haid, Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen (MVGDB), 67. Jhrg., 1929, S. 1–36.
- R. Soukup, Říšská cesta řečená „Zlatá“, Norimberk – Praha v úseku Bärnau – Tachov – Trnová, in: Jitka Matuszková (ed.), Staré stezky 12/2008, Sborník referátů z 12. semináře uspořádaného Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Brně 23. dubna 2008, s. 53–78.
- L. Svoboda, Kestřany (Písek) in: L. Svoboda – J. Úlovec et al., Encyklopedie českých tvrzí. Praha 2000, díl II., K-R, s. 289–290.
- J. V. Šimák, Středověká kolonizace v zemích Českých, České Dějiny, díl I., část 5. Praha 1938.
- R. Šimůnek, Reprezentace české středověké šlechty. Praha 2013.
- R. Šíroky – K. Nováček, K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku, Archaeologia historica, 1998, roč. 23, č. 1, s. 59–71.
- I. Vávra, Řezenská a Norimberská cesta, Historická geografie 11, Praha 1973, s. 31–94.
- P. Vlček – D. Foltýn, Hraždovice (Klatovy), Bývalý konvent minoritů (původně františkánů) u kostela Archanděla Michaela..., in: P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn (edd.), Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, s. 227–229.
- P. Vlček – P. Sommer, Bechyně (Tábor), Bývalý konvent minoritů posléze františkánů u kostela Nanebevzetí Panny Marie, in: P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn, Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, s. 169–171.
- Z. Wirth – A. Bartušek, Umělecké památky Čech. Praha 1957.
- F. Záruba, Hradní kaple, III. doba poděbradská a jagellonská. Praha 2016.
- Č. Zíbrt, Z dějin zámku a panství Zvíkova II., Václava Březana soupis Švamberkého archivu na Zvíkově z r. 1616–7, Časopis Musea království Českého 1908, roč. 82, č. 2, s. 204–221.

DAS VERGESSENE SPITAL DER HL. ELISABETH IN BOR U TACHOVA UND SEIN AUSBAU IN DEN JAHREN 1515–1518

Anhand des gründlichen Studiums der Archivquellen ist es gelungen zu beweisen, dass Heinrich von Schwanberg († 1523) mit Genehmigung und unter Mithilfe seines Neffen Christoph von Schwanberg († 1534) das Spital mit Kapelle in Bor u Tachova (Haid, Bez. Tachov [Tachau]) in den Jahren 1515–1518 an Stelle eines wüsten Hauses hat erbauen lassen. Im Laufe einer Bausaison war der Rohbau der Spitalskapelle mit drei Altären aufgewachsen, die der Hilfsbischof Martin Göschl (1509–1526) am 22. August 1515 zu Ehren der hl. Elisabeth von Thüringen, der Patronin der Armen und Kranken eingeweiht hatte. Im Laufe weiterer Jahre wurde die Kapelle gewölbt; an ihrer Seite wuchs das Steingebäude des Spitals auf, wohin die ersten Pflinglinge im Beisein des Bauherrn Heinrich von Schwanberg im Frühjahr 1518 eingeführt wurden. Die Vollendung und Ausstattung des Spitals und der Kapelle dauerten noch etliche Jahre danach. Die letzte Nachricht von einer Stiftung zugunsten des Haider Spitals stammt aus dem Jahre 1522.

Die Gestalt der Spitalskapelle mit dem Eingangsportal und Zellengewölbe belegt ihre Ausführung durch einen der Baumeister, die am Umbau der benachbarten Burg in den Jahren 1510–1515 teilnahmen; der Bau entspricht der Formsprache gemäß den zeitgenössischen Standards – die Zellengewölbe, Vorhangbogenfenster und Spindeltreppe belegen die Inspiration durch die sächsische Architektur, besonders die der Albrechtsburg in Meißen. Die Stilanalyse bewies dann, dass nicht nur die neue Gestalt der Haider Burg, sondern vor allem bereits die der behandelten Spitalskapelle den Charakter des Umbaus der südböhmischen Oberen Feste in Kestřany (Bez. Písek) beeinflusst hat. Die Schwanberg erwarben sie zwar schon 1491, aber dank den angeführten formalen Beziehungen und seltenen schriftlichen Nachrichten lässt sie sich erst in die Jahre 1518–1520 einordnen.

Die sächsisch orientierte Architektur geriet in die Schwanberger Bauten in Bor und Kestřany vor allem dank den Verwandtschaftsbeziehungen zwischen den Schwanberg und den Herren von Rožmitál, den Schvihauer von Riesenberg und den Sternberg, in deren Domänen auch die Bauwerke mit den Zellengewölben aufwuchsen. Von da aus ist wohl auch der Baumeister der Spitalskapelle in Bor hergekommen. Die genannten Geschlechter unterstützten den Franziskaner-Observantenorden, einen der Hauptträger dieses neuen Gewölbetypus in böhmischen Kronländern. Die dank der großzügigen adeligen Stiftungen gebauten Franziskanerklöster wurden somit nicht nur zur Inspirationsquelle für eine Menge weiterer Bauten, sondern auch zu Begräbnisstätten für ihre Stifter.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Bor u Tachova (Haid, Bez. Tachov [Tachau]), ehemaliges, später zum Kloster erweitertes Spital (links Nr.-Konskr. 289, rechts Nr.-Konskr. 290) mit der Kapelle des hl. Johannes d. T. (ursprünglich der hl. Elisabeth eingeweiht) in der Mitte, Ansicht von Nordwesten, aus dem Pfarrkirchenturm zu aufgenommen (Foto Roman Lavička, August 2020).

Abb. 2: Bor u Tachova, Grundriss der Stadt, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters (1838). Die Spitalskapelle ist mit rotem Kreuz bezeichnet, an der Straße zwischen der St.-Nikolaus-Pfarrkirche am Marktplatz und der Burg (unten – © ČÚZK [Tschechisches Amt für Geodäsie und Kataster], Archiv).

Abb. 3: Konsekrationsurkunde des Hilfsbischofs Martin Göschl zur Weihe der Altäre und der Spitalskapelle der hl. Elisabeth am 22. August 1515 (© SOA [Staatliches Regionalarchiv] Třeboň).

Abb. 4: Urkunde vom 15. November 1515, in der das Einverständnis mit dem Spitalbau in Bor vom Bürgermeister, dem Stadtrat und der ganzen Stadtgemeinde von Bor für Heinrich von Schwanberg erteilt wurde (© SOA Třeboň).

Abb. 5: Bor u Tachova, mittelalterliches Spital (Nr.-Konskr. 289) mit der Kapelle der hl. Elisabeth (heute hl. Johannes d. T.); im Hintergrund der mittelalterliche Burgturm, Gesamtansicht von Nordwesten (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 6: Bor u Tachova, Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., Grundriss (Zeichnung Roman Lavička, 2020).

Abb. 7: Bor u Tachova, Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., Schnitt mit Ansicht der Nordwand (Zeichnung Roman Lavička, 2020).

Abb. 8: Bor u Tachova, Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., Schnitt, Blick nach Osten (Zeichnung Roman Lavička, 2020).

Abb. 9: Bor u Tachova, erste bekannte Abbildung der Stadt, 1536–1537; rechts vom Pfarrkirchenturm ist das hohe Dach der Spitalskapelle der hl. Elisabeth mit Dachreiter deutlich (Reisealbum des Pfalzgrafen Ottheinrich, © Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30).

Abb. 10: Bor u Tachova, Vedute von F. B. Wernher, 1752; die schematisch dargestellte Spitalskapelle der hl. Elisabeth befindet sich im Raum vor der Pfarrkirchensüdfront (© NPÚ [Nationalinstitut für Denkmalpflege], Generaldirektion Prag, Fotosammlung, Sign. N026165).

Abb. 11: Bor u Tachova, ehemalige Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., Hauptfront, Ansicht von Nordwesten (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 12: Bor u Tachova, Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., östlicher Abschluss, Ansicht von Südosten (Foto Jan Gryc 1976, © NPÚ, ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstätte] Plzeň, Fotosammlung, Neg. Nr. 99213).

Abb. 13: Bor u Tachova, ehemalige Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., Zellengewölbe, 1515–1518, Gesamtansicht (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 14: Bor u Tachova, ehemalige Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., Zellengewölbe, 1515–1518, Blick von der Orgelempore zu (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 15: Bor u Tachova, ehemalige Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., 1515–1518, Innenraum, Blick von Südwesten (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 16: Bor u Tachova, ehemalige Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., 1515–1518, Nordwand, der verblendete Durchgang ins Spital (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 17: Bor u Tachova, ehemalige Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., 1515–1518, Innenraum, Blick von Osten (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 18: Bor u Tachova, Schloss, Südflügel, Erdgeschoss, Zellengewölbe im Saal, 1510–1515 (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 19: Bor u Tachova, Schloss, Südflügel, Erdgeschoss, Zellengewölbe im Saal, 1510–1515 (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 20: Bor u Tachova, Schloss, Südflügel, 1. Obergeschoss, Vorhangbogen mit Putzfasche, 1510–1515 (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 21: Bor u Tachova, Schloss, Südflügel, 1. Obergeschoss. Die Vorhangbogen (1510–1515) beleuchteten den großen Saal neben der Kapelle aus der ursprünglich freien Hofseite (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 22: Bor u Tachova, Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., 1515–1518, Nordwand, der verblendete Durchgang ins Spital (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 23: Bor u Tachova, Schloss, Palais, Nordflügel, Erdgeschoss, Eingang an der Nordfassade nahe dem ehemaligen Tor, gegen 1515 (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 24: Kestřany (Bez. Písek), obere Feste, Südwestecke des Areals, Turm, Erdgeschoss, Hofeingang, 1515–1520 (Foto Roman Lavička, Dezember 2019).

Abb. 25: Bor u Tachova, ehemalige Spitalskapelle der hl. Elisabeth, heute des hl. Johannes d. T., 1515–1518, Gesamtansicht des Zellengewölbes (Foto Roman Lavička, Juni 2020).

Abb. 26: Kestřany, obere Feste, Kapelle im Nordostflügel, 1515–1520, Zellengewölbe (Foto Roman Lavička, Dezember 2019).

PALÁC KRÁLOVNY ANNY JAGELLONSKÉ

PO STOPÁCH ZANIKLÉ REZIDENCE NA PRAŽSKÉM HRADĚ

PETR ULIČNÝ

Palace of Queen Anne of Bohemia and Hungary: In the footsteps of a vanished residence at Prague Castle

The queen's palace which was probably located at Prague Castle since the time of Vladislaus II of Bohemia and Hungary was inhabited by Anne of Bohemia and Hungary, the wife of King Ferdinand I, until 1541 when a fire destroyed it. The palace disappeared without a trace from the castle topography and various opinions have been expressed on its exact location. The article presents the options that are based on the analysis of sources, especially the description of the 1541 fire by Václav Hájek of Libočany, hypothesising that the palace had two parts. The main one was to the north of the White Tower, on the site of today's central wing, while the other one was to the south of the tower, encompassing the compound that was called the Lion's Court at the time of Rudolf II.

Keywords: Prague Castle – Anne of Bohemia and Hungary – Ferdinand I – Vladislaus II of Bohemia and Hungary – palace

Na Pražském hradě se patrně od dob Vladislava Jagellonského nacházel palác královny, v kterém do roku 1541, kdy jej zcela zničil požár, bydlela královna Anna Jagellonská, manželka krále Ferdinanda I. Palác beze stopy zanikl a ohledně jeho lokalizace byly vysloveny různé názory. V předloženém článku jsou představeny možnosti, které plynou z analýzy dochovaných písemných pramenů, zejména popisu požáru od Václava Hájky z Libočan, na základě nichž je prezentována hypotéza, že palác měl dvě části. Hlavní se nacházela severně od Bílé věže, v místě dnešního středního křídla, zatímco druhá byla jižně od věže a tvořil ji areál, známý v době Rudolfa II. jako Lví dvůr.

Klíčová slova: Pražský hrad, Anna Jagellonská, Ferdinand I., Vladislav Jagellonský, palác

I když je Pražský hrad bezesporu nejvíce studovaným historickým celkem v České republice, jsou v jeho topografii stále bílá místa. A to překvapivě i z poměrně pozdního období, jako v případě rezidence Anny Jagellonské (1503–1547), manželky Ferdinanda I. a české královny (1526–1547). O ní dnes víme vlastně bezpečně jen to, že stála mimo Starý královský palác, kde sídlil Ferdinand (vládl 1526–1563) a že zanikla po katastrofálním požáru hradu v roce 1541.

Na otázku, kde se přesně královnin palác nalézal, bylo předloženo několik různých odpovědí. Milada Vilímková v rámci detailního stavebně historického průzkumu hradu vyslovila v roce 1972 předpoklad, že byla vybudována jako předsunutá stavba vně jihozápadního rohu hradu, v místech pozdějšího císařského paláce,¹⁾ a tento názor je dnes často přejímán.²⁾ Naproti tomu ve své stati o architektuře doby Jagellonců, publikované v roce 1978 a založené rovněž na podrobném průzkumu hradu, přišel Václav Mencl s hypotézou (aniž

Obr. 1: Pražský hrad od jihozápadu. Detail z veduty Prahy, Matthias Gerung (přips.), 1536 (podle A. Marsch – J. H. Biller – F.D. Jacob ed., o. c. v pozn. 43, pl. 13).

1) M. Vilímková, Stavebně historický průzkum Pražského hradu: Pražský hrad. Jižní křídlo. Dějiny. Praha 1972, nepublikovaný strojopis, Archiv Pražského hradu (dále jen APH), inv. č. SHP č. 90/1, s. 17–27.

2) F. Kašíčka, Stavebně historické průzkumy SÚRPMO na Pražském hradě z posledního období (Západní díl Jižního křídla a kaple sv. Kříže), *Archaeologia historica* 13, 1988, s. 200–201; P. Uličný, The Palace of Queen Anne Jagiello and Archduke Ferdinand II of Tyrol by the White Tower in Prague Castle, *Historie – Otázky – Problémy* VII, č. 2, 2015, s. 142–151.

*) Za poznámky k textu a kontrolu přepisů archivních dokumentů děkuji Jaroslavě Hausenblasové. Za poznámky vděčím rovněž oběma recenzentům a za pomoc s přípravou textu jsem zavázán Ivaně Boháčové.

Obr. 2: Pražský hrad, rekonstrukce v době kolem roku 1560: 1 – Starý královský palác; 2 – katedrála sv. Víta; 3 – kuchyně; 4 – Lví dvorek; 5 – Bílá věž; 6 – palác Ferdinanda Tyrolského; 7 – areál předpokládané bývalé severní části královnina paláce; 8 – stáje; 9 – Prašný most; 10 – Královská zahrada (kresba P. Uličný).

by mohl reflektovat nepublikovanou práci Vilímkové), že se palác nacházel při románské hradební zdi uprostřed jižní strany dnešního III. hradního nádvoří.³⁾ Vedle toho pak byla v nedávné době rovněž vyslovena domněnka, že palác stál na severní straně Bílé věže.⁴⁾ Vzhledem k různorodosti názorů je proto třeba se otázce polohy paláce podrobněji znovu věnovat a to na základě revize dochovaných písemných pramenů a dokumentovaných staveb, které se v uvažovaných místech nalézaly. Zároveň je třeba se také ptát, proč vlastně k oddělení krále a královnina apartmánu na Pražském hradě došlo.

PALÁC KRÁLOVNY ANNY JAGELLONSKÉ V PÍSEMNÝCH PRAMENECH

Samostatný královnin palác je na Pražském hradě doložen v době vlády Ferdinanda I. (vládl 1526–1564), kdy sloužil k ubytování královně Anně Jagellonské. Zdá se však, že ho vybudoval již Vladislav Jagellonský pro (nekorunovanou) českou královnu Annu z Foix (1502–1506).

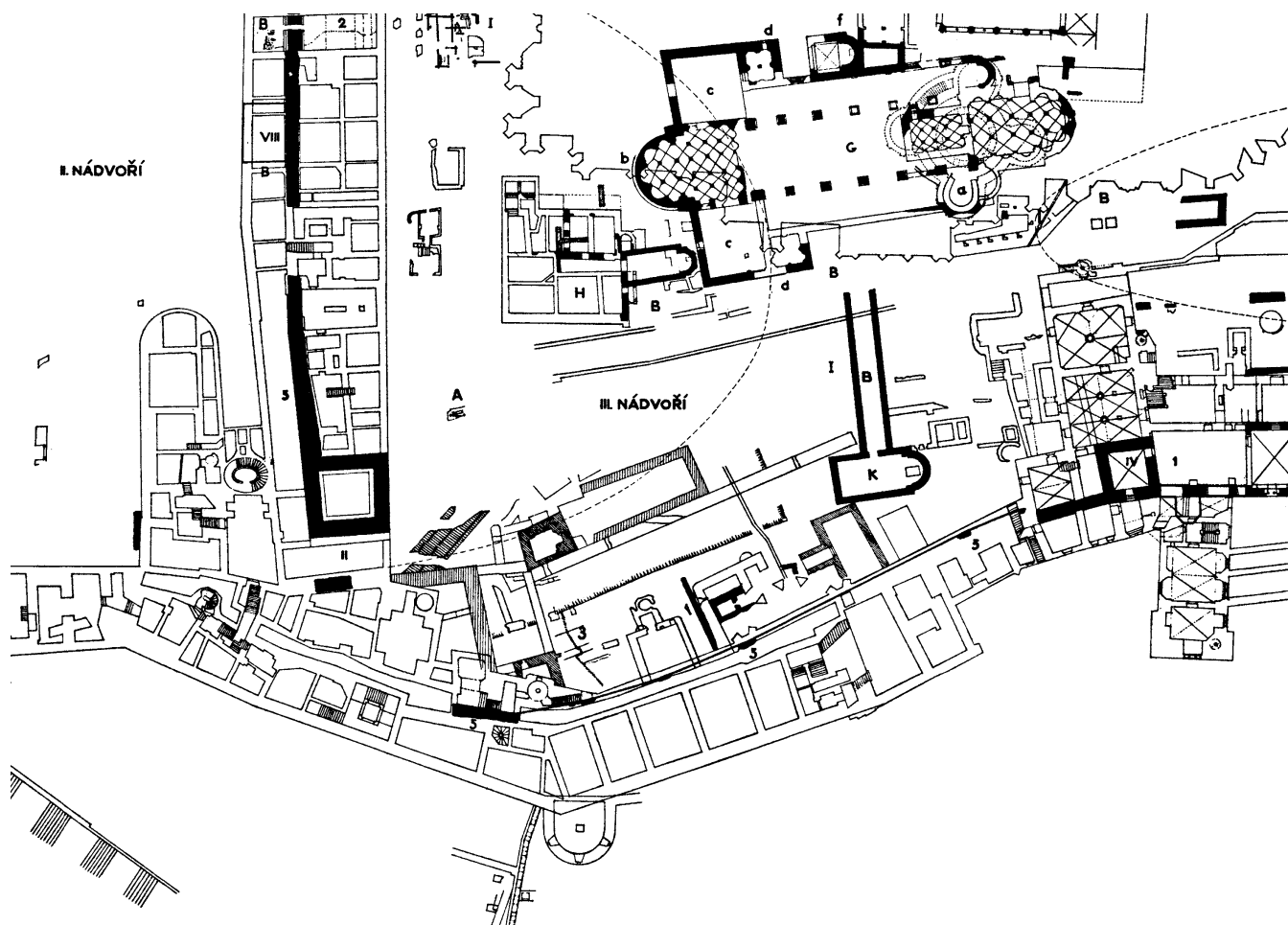
O existenci paláce se dozvídáme z několika málo pramenů, pocházejících zejména z počátků Ferdinandovy vlády. V červenci roku 1527 nařídil král zaplatit skláři Konrádu Wingklerovi za „určité sklářské práce“ na Pražském hradě.⁵⁾ Čeho se tato práce týkala, zjišťujeme až z nedatované žádosti jiného skláře jménem Kunc, ve které žádá o zaplacení deset tisíc skleněných koleček, které použil do oken králových a královniných pokojů.⁶⁾ Žádost

3) V. Mencl, *Architektura*, in: J. Homolka a kol., *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 129–132, zejm. s. 130.

4) P. Uličný, Bella, & rara armaria di sua Altezza: Zbrojnice Pražského hradu v době Ferdinanda Tyrolského, *Průzkumy památek XXV*, č. 1, 2018, s. 25–26.

5) Národní archiv (dále jen NA) Praha, Stará manipulace (dále jen SM) S 21/4, kart. 2095, fol. 734r, Vídeň, 13. července 1527.

6) Tamtéž, fol. 735r: „... Vašim Milostem jest dobře v paměti, že sem já panu hejtmanovi deset tisíc koleček skla vyčet sem, kteréž jsem jeho

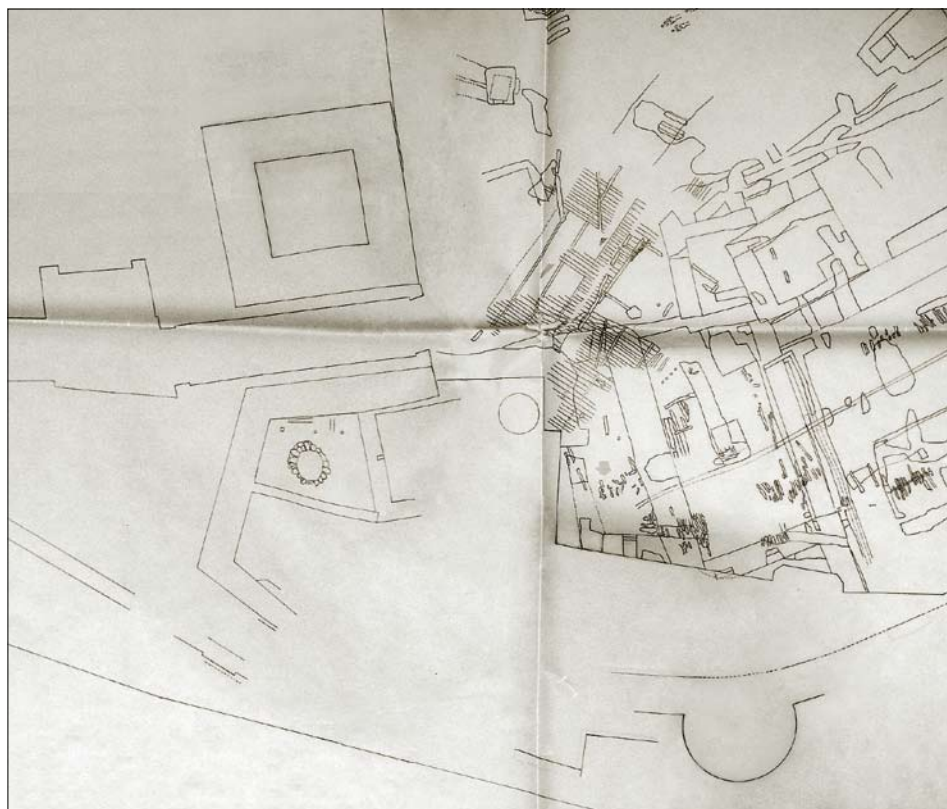

Obr. 3: Pražský hrad, zákresy odkrytých konstrukcí na III. nádvoří (podle K. Fiala, o. c. v pozn. 38, obrazová příloha, detail).

byla napsána asi v roce 1527 nebo o rok později a je zřejmě nejstarším dokladem o královčině paláci. V následujícím období, kdy musel Ferdinand v roce 1529 a 1532 čelit útokům tureckého vojska na Vídeň, a o paláci ani o jeho úpravách tak neslyšíme. K nim se přikročilo až v polovině roku 1533, kdy psal Ferdinand České komoře, že dal svému kvartýrmistru Hansu Knislerovi příkaz, aby provedl „průraz a východ z některých pokojů“, aniž by ovšem specifikoval jakých.⁷⁾

královské milosti i také králové její milosti do skel zdělal...“

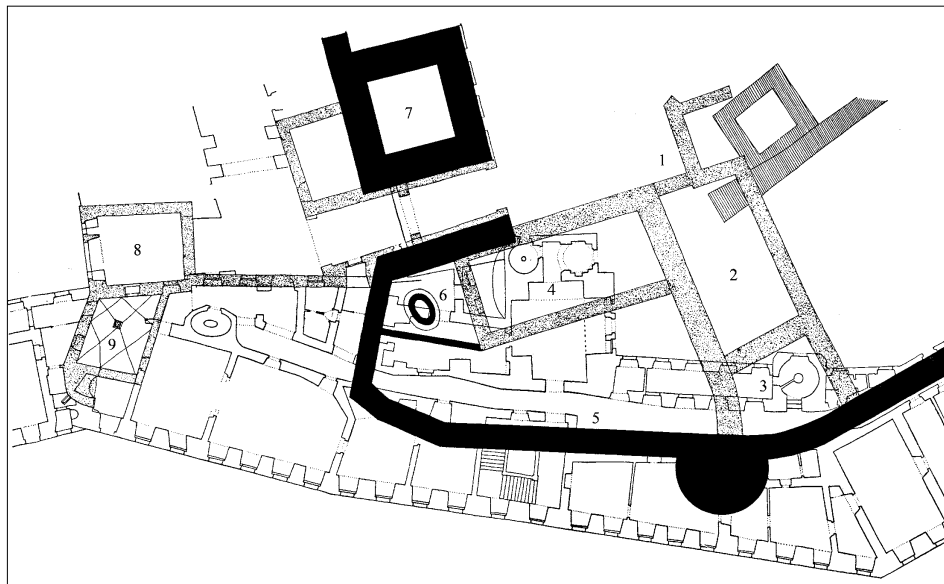
7) NA Praha, Registra (dále jen RG) 8, fol. 193v, s. 321, Ferdinand I. České komoře, Vídeň, 31. července 1533: „Ferrer als wir verordnung gethan unnd unnserrm quartiermaister Hannsen Knisler bevelch geben haben ainen durchpruch unnd ausganng durch etlich gemäch in unnserrm sloß Prag pauen unnd machen zulassen...“ Koncept in: APH, Dvorská komora (dále jen DK), inv. č. 4, 31. července 1533.

Obr. 4: Pražský hrad, zákresy odkrytých konstrukcí na III. nádvoří a v bývalém Lvím dvorku (APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/263, detail; všechny snímky P. Uličný, není-li uvedeno jinak).

Obr. 5: Pražský hrad, zákresy odkrytých konstrukcí v bývalém Lvím dvorku: 1 – průjezd brány u Bílé věže; 2 – románská hradba; 3 – studna; 4 – „románská přička“; 5 – líc středověké zdi; 6 – západní zeď severního domu; 7 – schodiště; 8 – studna; 9 – prostor pod bývalou kaplí sv. Václava; 10 – III. hradní nádvoří (K. Fiala, asi 1937, APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/272; legenda k číslům autor).

Obr. 6: Pražský hrad. Rekonstrukce areálu Lvího dvora v jihozápadní části III. nádvoří v době Vladislava Jagellonského: 1 – vstup do areálu; 2 – dvorek; 3–4 – domy; 5 – románský hradba; 6 – studna; 7 – Bílá věž; 8 – třetí brána; 9 – pozdně gotická síň domu (podle V. Mencl, o. c. v pozn. 3, s. 130; legenda k číslům autor).

8) NA Praha, o. c. v pozn. 7, s. 346–347, Ferdinand I. České komoře, Vídeň, 23. září 1533: „Nachdem im unserm sloss zu Prag an etlichen zimern ain gepew unnd pesserung zu unnser unnd unnserer freundlichen lieben Gemahel notturfft angefanngen werden, unnd dasselb im werck nit erlig sonnder versicht werde, ist an Euch unnser bevelch das Ir auf solch gepew unserm quartiermaister Hannsen Knisler auf

Že se to týká královnina paláce, vyplývá z dopisu ze září téhož roku, kdy král sděloval, že je potřeba provést některé práce v jeho a královniných pokojích, které bude opět řídit zmiňovaný Knisler.⁸⁾ O měsíc později doplnil, že v královnině apartmánu má tentýž kvartýrmistr zařídit postavení lázně.⁹⁾ Rada České komory Kryštof z Gendorfu mu nicméně odpověděl, že na tuto akci, která by stála 500 zl. (v této době asi 200 kop gr. č.), nejsou peníze ani připravený stavební materiál, stejně jako na onen „průraz neboli chodbu“.¹⁰⁾ Král sice svoji žádost začátkem listopadu zopakoval,¹¹⁾ zda však byla lázeň nakonec postavena, nevíme.

Ferdinand stavbu nařizoval s předzvěstí královnina přjez-

raittung, gelit so fill ungeverlich darauß Eur Mt. [?], selbst uberslagen nach von notten ist, auß unnser camer Eur verwaltung raichet unnd gebet.“ Viz též APH, DK, inv. č. 5, 24. září 1533. M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 23.

9) NA Praha, o. c. v pozn. 7, fol. 212v–213r, s. 355–356, Ferdinand I. České komoře, Vídeň, 11. října 1533: „Wir haben auf der durchleuchtigen kunigin unnserer lieben gemahel freundlich ansinen unnd begerfungen bey Irer liebzimmern in unserm kuniglichen sloss zu Prag ain padstuben pauen unnd aufrichten zulassen unnd dasselb also in das werch unnd volziehung zubringen unserm quartiermaister Hannsen Knisler bevelch gegeben wie Ir verrer von Ime vernomen werdet mugen.“ M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 24.

10) NA Praha, o. c. v pozn. 5, fol. 654r, 15. a 24. října 1533, Kryštof z Gendorfu Ferdinandu I.: „.... schreiben und bevelch, betreffend pawung unnd aufrichtung einer padstuben zu E. Mt. gemahel unnser allgeredigisten frauen notturfft, haben wir gehorsamlich emphanngen unnd verstannden, unnd wiewol wir auf solchen E. Mt. bevelch nicht allain willig, sonnder auch schuldig wern, gemelt gepew für zenemen unnd zuvolziehen unnd solches auch für Ir Mt. notturfft achtn. So mugen wir doch E. Mt. nicht verhalten, das wir warlich mit gelt zu solchem gepew, darauf wir unns E. Mt. quartiermaister bericht, bis in die funfthundert guldin lauffen wirdet, gar nit gefasst

sein, darin wir zweyffeln nicht E. Ku. Mt. sey unnserer vorbeschehen anzeigen nemblich das di erschepffung der camer grosser nie gewest, unnd das der jetzig durchbruch oder ganng mangl gelits halben...“ M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 24.

11) APH, DK, inv. č. 6, 2. listopadu 1533; NA Praha, o. c. v pozn. 5, fol. 656r, 4. listopadu 1533; M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 24.

du do Prahy na konci téhož roku. Zprávy máme sice jen o králově pobytu mezi listopadem 1533 a srpnem 1534,¹²⁾ avšak protože jej na jeho cestách většinou královna doprovázela, nepochybně byla v Praze i tentokrát. Během tohoto pobytu nebylo potřeba vést s Českou komorou písemnou korespondenci, takže nám dnes unikají detaily z tehdejší Ferdinandovy stavební činnosti. Pro Pražský hrad to bylo velmi důležité období, protože právě tehdy král koncipoval založení nové královské zahrady za Jelením příkopem.¹³⁾ Až tedy s jeho návratem do Vídně v prosinci 1534 můžeme opět sledovat korespondenci, ve které král nařídil během nadcházející zimy postavit „tu pavlač pod pokoji králové, manželky naší nejmilovanější, až k mostu předse přes ty maštale“.¹⁴⁾ Jednalo se o chodbu, vedoucí z královniných pokojů přes stáje na Prašný most a dále do zahrady, přičemž ze spojení „pod pokoji“ lze soudit, že se do chodby muselo z královniných pokojů nějakým způsobem sestupovat nebo se tím jednoduše myslelo, se se chodba nacházela za nimi. V souvislosti s přípravou chodby získal Ferdinand v březnu 1534 „pokoje k bytu“, které si na „pavlač“, tedy hradebním ochozu, za Vladislava Jagellonského postavil nákladem 30 kop gr. č. krejčí Franc Beránek se svoji ženou Annou. S ní byl ve Ferdinandově době ženatý jiný krejčí, jménem Oldřich Střemil a jejich pokoje byly tehdy lokalizovány podle domu Jindřicha z Plavna. Král jim za ně dal místo k vystavění „domečku“ vedle královského puškaře Vincence.¹⁵⁾ O domě Jindřicha IV. z Plav-

Obr. 7: Pražský hrad od jihu. Michael Wolgemuth a Wilhelm Pleydenwurf, veduta Prahy, 1493, detail.

na (1510–1554), míšeňského purkrabího a od roku 1530 číšníka českého krále, bohužel nic nevíme, pouze z pozdější zprávy se dozvídáme, že Vincenc měl svoje obydlí někde poblíž Bílé věže, patrně naproti starému probošství (viz níže). Snad nebudeme tedy daleko od pravdy, když si ony pokoje představíme jako nějaký přístavek k ochozu staré románské hrady hradu, jehož část si krejčí Beránek „zprivatizoval“ poté, co Vladislav opevnil hrad novou hradbou. To by znamenalo, že hrázdná chodba do zahrady, o jejíž stavbě slyšíme v červenci 1535,¹⁶⁾ měla – v určité části – běžet v místech tohoto ochozu, anebo „pokoje“ měly být strženy, protože na svém místě vadily.

Královnin palác se v pramenech této doby objevuje ještě v souvislosti s vyjednáváním o koupi dvou domů pro Dvorskou komoru a kancelář. Oba domy zamýšlel získat již král Ludvík II. (1516–1526), ale nepochybně pro jeho smrt (a možná i nedostatek financí), nebyla transakce dokončena. Dozvídáme se to z listu z prosince roku 1527, ve kterém Česká komora Ferdinanda informovala o žádosti nejvyššího purkrabího Pražského hradu Zdeňka Lva z Rožmitálu a na Blatné, aby se za tyto předjednané domy zaplatilo. Z královny odpovědi z ledna 1528 pak plyne, že „tyto domy leží výhodně nejbližše pokojům naší milé manželky a mohly by se potřebovat“. Jelikož obchod nebyl za Ludvíka ukončen, využila toho komora k jednání o slevě, čímž získala i Ferdinandův souhlas s koupí.¹⁷⁾ Král v čer-

eských i jednoho každého všelikterak překážky mohli.“

16) APH, DK, inv. č. 20, Florián Griespek Ferdinandu I., Praha, 1. července 1535. „... so mues der gang, welcher nun aufgesetzt ist mit ziegeln, unnd gemaur erst ausgeflochten, unnd bedegkht, desgleichen das haus, darinnen der hauptman gewont, ain oberntail von neuem gepaut worden, welches alles noch gelts bedurffen wirdet.“

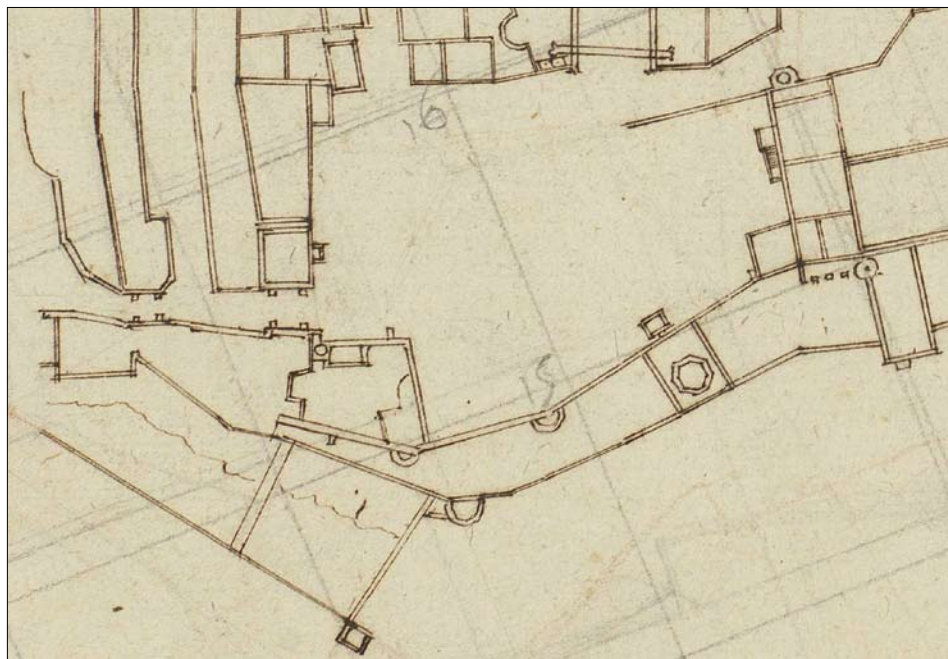
17) Hofkammerarchiv Wien, Gedenkbücher 300/1527–31, fol. 29r–29v: „Wir haben Eur schreiben des... am 21 tag Decembris darinnen angezeigt, wie Euch der wolgepornen unnsrer lieber getreuer Zdenko Leb von Rosental und Blathna obrister purggraf zu Prag angelangt, von wegen bezalung etlicher heuser in dem schlos zu Prag, so er zu notturft weilendt kunig Ludwigs unnsers lieben bruders und schwagers loblichen gedechtnis daselbst erkauft, darauf ir unns bericht, wiewol dieselben heuser zu nächst unnsrer fruntlichen lieben gemahel zimern wol gelegen und nuzlich zugeprauchen, so sein sy doch zu theur erkauft, auch der khauf deshalb noch nicht entlich beslossen worden und ir Euch versehet, wo unns gefellig wär die berurten hau-

12) A. von Gévay, Itinerar Kaiser Ferdinand's I. 1521–1564. Wien 1843, nestr.

13) K tomu naposledy P. Uličný, The Summer Palace in the Royal Garden of Prague Castle and the First Renaissance Leisure Architecture in Central Europe, Umění 67, 2019, s. 516.

14) NA Praha, RG 13, s. 99–100, Ferdinand I. Jiřímu Gerštorfovi, Vídeň, 3. prosince 1534: „Stateční v. n. m. v minulých dnech psaní jsme tobě učiniti ráčili poroučejíc o zahradě a dodělaní mostu začatého, a pak skiuoro to všecko hotovo bude moci býti k tomu, aby kameny, vápno, písek, dříví i jiné potřeby k zahradě a k mostu téže zimy robotou svezeno a zachystáno a nám oznámeno bylo, i nemáme nato ještě žádné od tebe odpovědi, protož v dy [?] připomínáme, aby toho pilen byl a tejt zimy [1534/1535] tu pavlač pod pokoji králové, manželky naší nejmilovanější, až k mostu předse přes ty maštale dělati dají i dříví a mostnic svěsti a zachystati k mostu neobmeškávej, aby hned jakž pilérj se vyzdí, dříví majíc pohodově kladeno bylo, i znajíc že nám zvláštní líbost na tom učiníš, tak jse zachovej, a hned nám o tom všem věděti aby dal, jinak nečiníc.“ Regest in: JKSAK X, č. 5962, s. LXXI.

15) NA Praha, RG 5, fol. 142r–143r (s. 271–273), Ferdinand I., 5. března 1534: „Majestát France Beránka krajčího a Anny manželky jeho na duom, kterýj jsú sobě na povolení krále Jeho Milosti vstavěli na hradě pražském: My Ferdinand etc. oznamujem tímto listem všem, jakož někdy opatrný Oldřich Střemil krajčí a Anna manželka jeho, dva majestáty od předkuův našich kráľuův českých, krále Vladislava, krále Ludvíka bratruův a švagra našich najmilostivějších, jich Milosti slavné paměti, jměli na pavlač, kteráž jest přes příkop zámku našeho hradu pražského mezi domem, kterýž urozený někdy Hendrych z Plavna držel, tak že jsú sobě tu na té pavlači nějaké pokoje k bytu svému na povolení krále Vladislava slavné paměti vstavěli a zdělali. Kdež pak jeho milost král Vladislav, předek náš nechtějice, aby oni odtud vystrčeni byli, aneb nákladu svého, kterýž jsú na tu pavlač naložili škodu nésti jměli, ráčil jest jim tuto milost učiniti, jestli že by kdy tůž pavlač nadepsanú s těmi pokoji zdělané, Jeho Milost král Vladislav a neb který král český potomní a neb kdo jiný s povolením Jich Milosti k své potřebě obrátiti chtěli, tehdy jemu Oldřichovi Střemilovi a Anně, manželce jeho, oběma spolu a neb jednomu z nich za to patnácte kop gr. českých dáno býti mělo... Kdež my pak nyní tůž pavlač... ku potřebě naší obrátiti a s nimi jse o tu jich spravedlnost, takto milostivě sněsti ráčili. Předkem s dobrým rozmyslem naším jistým vědomím moci kráľovskú v Čechách jim jsme a dědicóm jich místo na hradě našem Pražském podle mistra Vincence, ty časy puškaře našeho, dáti a milostivě povoliti ráčili. A tímto listem naším dáváme a povolujem, aby oni sobě tu domeček k bytu svému vstaviti dáti a ten držeti a užívati bez naší a potomních kráľuův

Obr. 8: Pražský hrad, plán, kolem 1560, kopie z doby po roce 1620. Detail jihozápadní části (Florence, Uffizi, Gabinetto di disegni e stampe, 4521 A).

venci 1528 oznámil, že dům, který tehdy patřil jistému šlechtici jménem Mikuláš Sulko, a v kterém v té době byla v pronájmu Dvorská kancelář, se zakoupí za dohodnutou cenu 550 kop gr. Protože však komora neměla finance, zaručil se za transakci komorní rada Kryštof z Gendorfu. Druhý dům vlastnil jistý Borko a nacházel se naproti domu hradního hejtmána Delfina Haugwicze. Král o něm psal, že jeho cena (nesdělují jaká) je vysoká, a to přesto, že v domě není moc prostoru a je ve špatném stavu. Borko navíc vyžadoval ještě 100 kop gr. jako příplatek za to, že tam byla za krále Ludvíka v pronájmu zbrojnice. Dům, v kterém byla hospoda, měl tehdy v zástavě Haugwicze.¹⁸⁾ Věc tehdy asi nebyla vyřešena a Ferdinand se k ní mohl vrátit až poté, co odrazil pokusy dobýt Vídeň sultánem Sulejmanem. V červnu 1533 psal do Prahy, že k umístění Dvorské kanceláře a komory by se hodily „dvě hospody na zámku v Praze, jedna pod věží a pokoji, v nichž náš hejtmán tamtéž, Delphin Haugwicz bydlí [tj. Borkův dům], druhá jí naproti ležící, v níž se doposud držela Dvorská kancelář [tj. Sulkův dům]“.¹⁹⁾ V červenci roku 1533 již byl Sulkův

dům zakoupen, o Borkově se stále jednalo. Ferdinand proto do Prahy sděloval, že v případě, kdyby Borkův dům nebyl získán, má být Dvorská kancelář a komora společně v Sulkově domě.²⁰⁾ Dohody ohledně druhého domu nebylo dosaženo ani o rok později, kdy se ovšem konečně dozvídáme cenu 600 kop gr.²¹⁾

Přesná poloha obou domů a jména jejich původních majitelů vysvítají ze smlouvy, známé z obnoveného zápisu z roku 1545, sepsaného po požáru hradu v roce 1541. Z něho plyne, že roku 1513 daroval král Vladislav Jagellonský svému staviteli Ondřejovi z Borku dům, který ležel „při bráně prostřední, při kteréž holomci obyčejně sedají, na druhé straně proti domu Závěše Sulka z Hrádku, v ty ča-

sy hejtmána našeho téhož zámku, ležící k maštálům našim“.²²⁾ Prostřední branou se myslela třetí hradní brána, jejíž zdvoje je dnes součástí křídla s kaplí sv. Kříže na II. hradním nádvoří (obr. 6, 8).²³⁾ Borko a Sulko Ferdinandovy doby tedy byli potomci zde uvedených majitelů, Závěše Sulka z Hrádku, hejtmána Pražského hradu v letech 1499–1516,²⁴⁾ a Ondřeje z Borku. O něm kromě této zprávy

das ain unnder dem turn unnd zimern, darinn, unnsere haubtman dalselbst Delphin Haugwicz wonet, unnd das annder dagegen uber gelegen, darinn bisheer unnsere hofcannztzley gehalten worden zu unnserer hoff und das annder zu unnsere hofcamercannztzley zugeprauchen und an unnsz zubringen.“ M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 21.

20) NA Praha, o. c. v pozn. 5, fol. 711r, Ferdinand I. České komoře, Vídeň, 19. července 1533: „Wir haben Euer schreiben vernomen, darinnen angezeigt das Ir ain haus im sloss zu Prag darinnen bisher unnsere hofcannztzlei gehalten worden, auf unsern bevelich erkhaufft, unnd die bezallung der kaufsumma, du Cristoff von Gendorff uber dich genomen, auß den gefallen unserer perckhwerck deiner verwaltung zuthun, solches lassen wir uns genedigklich gefallen. Das Ir aber des andern wirtshaus halben, unnder dem haubtman gelegen, bißher kainer zimlichen vergleichung bekommen mugen. Ist unnsere bevelich, das Ir noch weiter handlung furnemet, solch haus zuerlanngen, unnd ob gleich etwas ain ubrigs darumb gegeben worden muest, an demselben nit erwinden lasst. Wo aber ize nichtz erlanngt werden möcht, alßdann das annder erkaufft hauß, dermassen raumen lasset, damit die hofcannztzlei sambt unnserer hofcamercannztzlei, darinnnen platz haben, biß des andern hauß halben annder hanndlung furgenonem werden mag. Dann in doctor Wenzls hauß unnsere rat und getreuer lieber Wolfganng Gräßwein herberg haben wirdet.“ Jednalo se o dům doktora Václava z Velhartic, ve kterém měl v případě, že se nezíská Borkův dům, bydlet rada Wolfgang Grässwein. Viz též NA Praha, o. c. v pozn. 7, fol. 191r–191v, s. 316–317. M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 22. Dům Václava z Velhartic se nacházel „na Hradčanech blíž k mostu jdoucí k zámku“ a byl roku 1538 jmenován jako nedostavěný. NA Praha, RG 5, s. 408–410.

21) NA Praha, o. c. v pozn. 5, fol. 664r–664v, 23. prosince 1534; M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 22.

22) J. Herain, Stará Praha. Praha 1902, s. 262; V. Vojtišek, Z minulosti naší Prahy. Kapitoly z místopisu, zřízení a života města. Praha 1919, s. 19; viz též A. Vavroušková ed., Desky zemské království českého I. Kvaterný trhové 1, 1541–1542. Praha 1941, 7. ledna 1542, č. 134, s. 71 a 75.

23) K této bráně V. Mencl, o. c. v pozn. 3, s. 130–132, který ovšem třetí bránou nazývá komplex dvou bran, včetně té, stojící vedle Bílé věže.

24) W. W. Tomek, Dějepis města Prahy IX. Praha 1893, s. 257. K hejtmá-

ser noch anzunemen, die inn ainem nachnern khauf dann vermals bescheen zuerlangen, diweil Ir dann vermainet, das die hauser wol failer dann vorhin zubekommen sein, demnach ist unnsere bevelch, das Ir dieselben heuser also zu unnserm hannden khauffet und annemet, damit wirdet gedachter obrister purggraf auch erledigt unnd dise sachen zufriden gestellt.“ (přepis Jaroslava Hausenblasová). NA Praha, o. c. v pozn. 5, fol. 639r, 13. ledna 1528; M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 20.

18) NA Praha, o. c. v pozn. 5, fol. 608r–609v, Kryštof z Gendorfu Ferdinandu I., Praha, 5. července 1533; M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 21–22.

19) NA Praha, o. c. v pozn. 7, fol. 184r–184v, s. 304–305, Ferdinand I. Kryštofu z Gendorfu, Vídeň, 16. června 1533: „Nachdem bißhere unnsere hofcannztzleyen, so wir mit unnserer hofhaltung zu Prag sein mit behausung unnd zimern, zu der gelegenhait nicht wol versehen unnd gehalten werden, haben wir bedacht unnd unns entslossen, damit beruerte unnsere canntztzleyen hinfür an einem staten gelegnen ort stätlich und der notturfft nach gehalten, unnsere sachen unnd gechefft, daran uns unnsern kunigreichen lannden unnd leutten nicht wenig gelegen, mit destmerer sicherheit unnd ruysleunig gehanndlt unnd expediert werden mugen, die zway wirtshäuser im sloß zu Prag,

nic bezpečného nevíme, nejspíš však byl identický se stavitelem Andreasem Skalským z Ratiboře, který v roce 1498 objednával pro krytí střechy Vladislavského paláce pokrývače z Chebu.²⁵⁾

Protože oba domy byly po stranách jmenované brány a jelikož víme, že Borkův dům byl pod Bílou věží, plyne z toho, že dům hejtmána Sulka stál jižně od brány, tedy v místě, kde později vyrostl nový císařský palác (obr. 2, č. 6). Vysvětlení ovšem potřebuje ještě poloha domu hejtmána Haugwicze, zmiňovaného v roce 1528. Ten je tehdy lokalizován naproti Borkova příbytku, nebyl ale totožný se Sulkovým domem. Zdá se tak, že Sulkův dědic si ponechal původní hejtmanský dům a nový hejtmán Pražského hradu Delfín Haugwitz z Haugwitz (1516–1534) si musel najít jiné bydlení. Nebylo však daleko od původního hejtmanského domu. Nejprve o něm slyšíme v roce 1535, kdy se muselo znovu postavit jeho horní patro,²⁶⁾ a pak v době regentství Ferdinanda Tyrolského.²⁷⁾ Nejspíš se nacházel někde severně od třetí brány, snad v místě dnešní kaple sv. Kříže nebo v jejím okolí.

Pro úplnost je potřeba ještě zmínit domek zlatníka Jana Knopfa, který se také nacházel někde v blízkosti těchto domů. Stál „pod Bílou věží na hradě pražském mezi branami“ a bylo na něj zapsáno 50 kop, což znamenalo, že nebyl velkého rozsahu. Podle Ferdinandova listu z roku 1538 byl postaven za Vladislava Jagellonského a později prodán zlatníkovi Jakubovi Gruntmanovi, přičemž někdy před tímto rokem část domu shořela.²⁸⁾

Důležitým pramenem pro určení místa královna paláce je podrobný popis požáru, který postihl Pražský

Obr. 9: Pražský hrad, bývalý areál Lvího dvorku, později přízemí jižního křídla císařského paláce pod bývalou oratoří při kapli sv. Václava. Jižní strana „románské příčky“ ohrazující studni, nalezená v roce 1938 (foto A. Gubčevský, 1938, APH, Sbírka fotografií, inv. č. 466, D 3003).

Obr. 10: Pražský hrad, bývalý areál Lvího dvorku, později přízemí jižního křídla pod bývalou oratoří při kapli sv. Václava. Vnitřní líc západní zdi severního domu nalezené v roce 1938 (foto A. Gubčevský, 1938, APH, Sbírka fotografií, inv. č. 452, D 3018).

Jeho Milosti domek a krám, kterýž pod Bílou věží na hradě pražském mezi branami jest daný a na něm padesáte kop grošuo českých zapsaný měl. A jež ten domek a krám dědicové téhož Jana Knopfa zlatníka po smrti jeho opatrnému Jakubovi Gruntmanovi, zlatníkovi J. M. prodali jsou, ale poněvadž ten domek a krám... velmi opuštěn jest a nedávno i škodu vohněm vzal, že jest ho díl zhořelo, dal jest nás týž Jakub Gruntman, skrz některé podané naše věrné milé se vši poddanosti prostiti, abychom jemu na opravu toho domku a krámu některou sumu peněz pronaložiti a dopustiti a listem naším na témž domečku a krámu zapsati ráčili... Regest in: JKSAK X, č. 5995, s. LXXVI; V. Vojtíšek, o. c. v pozn. 22, s. 20; M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 23.

novi Pražského hradu J. Čelakovský, Hrad pražský a majetková práva k němu do r. 1526. Praha 1906.

25) P. Vlček a kol., Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004, s. 600 (heslo J. Vítovský).

26) Viz pozn. 15.

27) P. Uličný, o. c. v pozn. 2, s. 146.

28) NA Praha, RG 5, s. 412–413, Ferdinand I., 1538: „My, Ferdinand etc, oznamujeme tímto listem všem, jakož někdy opatrný mistr Jan Knopf zlatník, od... Vladislava, uherského a českého krále... majestátem

hrad v roce 1541, jehož autorem je Václav Hájek z Libočan. Když dnes slyšíme jméno tohoto nechvalně proslulého fabulátora českých dějin, který svoji kroniku vydal ve stejný rok 1541, musí nutně zdvihat obočí tvrzení, že jeho popis požáru je naopak svoji detailní přesností jedinečný a nedocenitelný pramen poznání topografie Pražského hradu v první polovině 16. století, tedy po velkolepé přestavbě za Vladislava Jagellonského. Hájek tak kvůli tomu před námi vystupuje jako kontroverzní osoba, která pro stejné publikum na jedné straně manipuluje historií a na druhé pracuje jako dobový novinář, zachycující s reportérskou pečlivostí právě viděnou skutečnost. Pokud tento jeho kontrastní profil přijmeme, můžeme se s jeho pomocí mimo jiné pokusit najít i místo, kde stával bývalý královnin palác, požárem zcela zničený.²⁹⁾

Požár vypukl dne 2. června na Malé Straně, odkud se rozšířil na Pražský hrad a nakonec i na Hradčany. Do jeho popisu vstoupíme v okamžiku, když se plameny začaly drát od Malé Strany po jižním svahu vzhůru na hrad:

„Abych zase k prvnímu přistoupil, tak jakž se v Menším Městě Pražském zapálilo, hned oheň šel všecko požíraje až k valóm hradu Pražského, a odtud po travě suché po valech až k příkopóm hradským, a odtud zapálil se nějaký alkér na parkáních, blízko od bašty, kteráž slula Staňkova bašta, neb tu bydlil Staněk obročník, a tak velmi prudce počaly ty pavlače na zdech (ač byly cihlú kryté) hořeti, až se od nich zapálil krov na kaple Věch Svatých, a potom ty pavlače, kteréž byly nahoře blízko krovu okolo paláce, a odtud krov palácový cínem krytý a hned krovové nad novými pokoji královskými a odtud šel oheň na staré pokoje, v tom zapálila se ta střecha, kteráž byla na sínci, kudy se chodí do kostela. Potom duom mistra Januov, a odtud střecha na věži, na které byli zvonové. A hned kostel ten dřevěný, kdež měly obyčej kněží kázati, a odtud nová bašta okrouhlá i hranice, na kteréž ten veliký zvon visal, a duom děkanuov, duom vikářský, i ta všecka střecha, pod kterouž byly děla, tu kdež byl příbytek někdy Vincence puškaře, a tak až na pokoje králové, a odtud se zapálila Bílá věž, jenž byla mědí počistcovanou kryta od vrchní makovice, a hořala dolu až do konce. Potom dva kněžští domové, kteříž byly mezi mosty, tu kdež obyčej měli holomci sedati, a tak až do barviře přes příkop k Hradčanuom.“³⁰⁾

A o něco dále pokračuje:

„Pavlače, kteréž byly na parkáních, počna proti domu pána z Švamberka všecky pořád shořaly až k Hradčanuom, a na druhou stranu zámku. Druhé parkány a pavlače od pokojuov krále Jeho Milosti až do pokojuov králové Její Milosti nad kuchyněmi všecky shořaly. Těž i pokojíček pana Strakonického, také i věže Mihulka. A odtud nějaké hlavně padající na rouru urazily hned pryč ruku i s kopím tomu obrazu měděnému sv. Jiří, kterýž stojí nad rourou. Králové pokoje všecky z gruntu tak hanebně vyhořaly, že jest hrozno na ně pohleděti. Bílá věž nad branou ta velmi dlouho hořala, až všecka vnitř vyhořala. Přístřeší pak, kteréž bylo mezi domem farářovým, a mezi obecnou kuchyní při zdi hradové, pod kterýmž bylo veliké množství houfnic a srubnic,

a jiných rozličných střelb veliké množství, ty všecky střelby některé se slily a jiné zkřivaly a zpřerážely, tak že žádné z nich celé nezuostalo.“³¹⁾

Důležitý pro náš cíl je také soupis obětí požáru, mezi nimiž byl i „*Jiřík, kterýž Mihulku zpravoval, a měl domek v zámku u samých vrat, ten když hořalo, vyběhl s manželkou a s děvečkou před duom mistra Jana, a tu kde stáli dvě děla a moždíř, sám třetí uhořal, a neostaly jich všech než kosti.*“³²⁾

Požár tedy podle Hájka nejprve přeskočil z Malé Strany na arkýř na jižní parkánové zdi hradu, a jelikož tyto parkány shořely v rozsahu od Švamberského paláce směrem k Hradčanům, místem, odkud z města oheň přišel, byl výběžek Pětikostelního náměstí, kde byla městská zástavba hradu nejbližší. Staňkova bašta byla tedy jagellonská parkánová bašta, stojící před Švamberským palácem, tedy před střední částí pozdějšího Ústavu šlechticů (čp. 2). Od parkánů chytla kaple Věch svatých, dále Vladislavský sál (palác), Ludvíkovo křídlo (nové pokoje královské), západní křídlo paláce (staré pokoje), jižní předsíní svatovítské katedrály (sínec), staré probošství (dům mistra Jana), jižní věž katedrály, západní část chrámu (kostel dřevěný), Prašná věž (bašta okrouhlá), děkanství (čp. 37) a Vikárka (čp. 41) ve Vikářské ulici, přístřešky pro děla, dům puškaře Vincenta, a nakonec i královnin palác (pokoje králové), od kterého se vzhůra Bílá věž. Podle toho je jisté, že se královnin palác nacházel v blízkosti věže, i když k ní nutně nemusel přiléhat, protože oheň přeskakoval mezi stavbami vzdálenými i přes deset metrů (například mezi Starým královským palácem a jižní předsíní katedrály). Líčení postupu požáru přesto naznačuje, že se královnin palác nacházel severně od věže, protože oheň podle Hájkovy sekvence nejprve sežehlul stavby ve Vikářské ulici, pak Vikárku ležící na jejím západním konci a následně dřevěné přístavky, které zřejmě lemovaly románskou hradbu na západní straně hradu. Nejspíš u východní paty Bílé věže se pak nacházel dům Jiříka, správce věže Mihulky, z něhož tento Jiřík vyběhl směrem ke starému probošství (dům mistra Jana).

Hájek královnin palác zmiňuje ještě jednou, a to když popisuje, jak se oheň šířil po „*parkánech*“. Tam popisuje, že shořely jak „*pavlače*“ na jižní parkánové zdi, tak ochozy na hlavní hradbě, kterou nazývá „*druhé parkány*“, a jenž ohraničovala dnešní III. nádvoří od jihu a spojovala Starý královský palác s Bílou věží. Někde po této cestě k věži se nacházely královniny pokoje, o kterých Hájek doplňuje, že byly „*nad kuchyněmi*“. O hradních kuchyních víme, že skutečně zabíraly místo mezi románskou a parkánovou zdí na jižní straně hradu,³³⁾ takže v tom smyslu dává Hájkův popis smysl (obr. 2, č. 3). Na druhou stranu ovšem nikterak nesouzní s jeho první zmínkou o královnině paláci. Kuchyně, sloužící hradu nejpozději od 16. století, byla budova stojící daleko od Bílé věže (skoro 100 m), a naopak téměř vedle Starého královského paláce. Hájek tak chtěl buď říct, že se královniny pokoje nacházely někde „za“ hradními kuchyněmi, nebo že existovaly ještě nějaké jiné kuchyně v přízemí pod královninými poko-

29) Hájkův popis použil již W. W. Tomek, Dějepis města Prahy XI. Praha 1897, s. 202–210.

30) W. Hayek z Libočan, O nesstiatnee prihode kteráž gse stala skrze ohen w Menšim Miestie Pražském, a na Hradie Swatého Wacława, y na Hradčanech etc. Leta M.D.xxxj. Praha 1541 (NK Praha, sign. 54 J 1484), fol. A2v.

31) Tamtéž, fol. A3v.

32) Tamtéž, fol. B2v.

33) F. Kašíčka – M. Vilímková, Císařské kuchyně Pražského hradu, Památky a příroda 36, č. 2 (Památková péče 31), 1976, s. 67–70.

ji. Kuchyní skutečně na hradě tehdy asi bylo více. Hájek zmiňuje ještě „*obecnou kuchyni*“, která zřejmě obsluhovala chudinu, stojící u hradební zdi, mezi níž a „*domem faráře*“ byly přístřešky pro děla. Podle jiných zpráv víme, že dům faráře stál někde mezi Bílou věží a severozápadním koutem hradu (viz níže), což znamená, že tuto druhou kuchyni je možné umístit někam severně od Bílé věže, tedy do blízkosti královských pokojů podle první Hájkovy zmínky. Zde by tedy dávalo smysl, že se královny pokoje nacházely nad kuchyněmi, nicméně je s tím v rozporu druhá Hájkova zmínka. Hlavní hradba běžící od Starého královského paláce byla přerušena bránou a Bílou věží u ní. Když tedy Hájek říká, že ochoz na této hradbě shořel v rozsahu od Starého královského paláce až po královny pokoje, musel by tak v popisu vynechat Bílou věž, což by bylo nesrozumitelné.

Lokalizace královských pokojů v Hájkově popisu tak postrádá jednoduché vysvětlení, respektive je prakticky nemožné je umístit na jediné místo hradu. Odpovědí na otázku, co vlastně Hájek v roce 1541 na Pražském hradě viděl, by tak mohlo být to, že palác královny Anny měl dvě části, oddělené bránou u Bílé věže. Tedy jednu část, nacházející se severně od věže, a druhou jižně od ní, kterou pro odlišení Hájek popisuje jako „*nad kuchyněmi*“. V tomto druhém případě si můžeme být naštěstí zcela jisti, že toto místo patřilo královně, protože to dokládá pramen z doby po požáru hradu.

LOKALIZACE, PODOBA A DOBA VZNIKU PALÁCE KRÁLOVNY ANNY JAGELLONSKÉ

Hájek píše, že královny pokoje byly až do základů zničeny, „*že jest hrozno na ně pohleděti*“. V tom asi nijak nepřeháněl, protože více o nich v topografii hradu neslyšíme a z pozdějšího pramene plyne, že do své smrti bydlela královna Anna ve Starém královském paláci.³⁴⁾ Když v listopadu 1541 svolal do Prahy Ferdinand sněm, přesto však doufal, že by se mohl palác obnovit. Ptal se proto České komory, zda je možné „*v pokojích, kde bydlela naše milá manželka římská královna se svým milým fraucimorem*“ něco opravit tak, aby tam bylo možné ubytovat své rady.³⁵⁾ Když se poté o rozsahu zkázy na vlastní oči přesvědčil, více již o snahách o opravu neslyšíme. Pouze s jednou výjimkou, kterou je rozpočet na stavební práce pro rok 1546, ve kterém je částkou 60 tolarů opatřena následující položka: „*Velkou studnu ve dvoře římské královny vyčistit a znovu ji zřídit tak, aby se z ní mohla čerpat voda*.“³⁶⁾

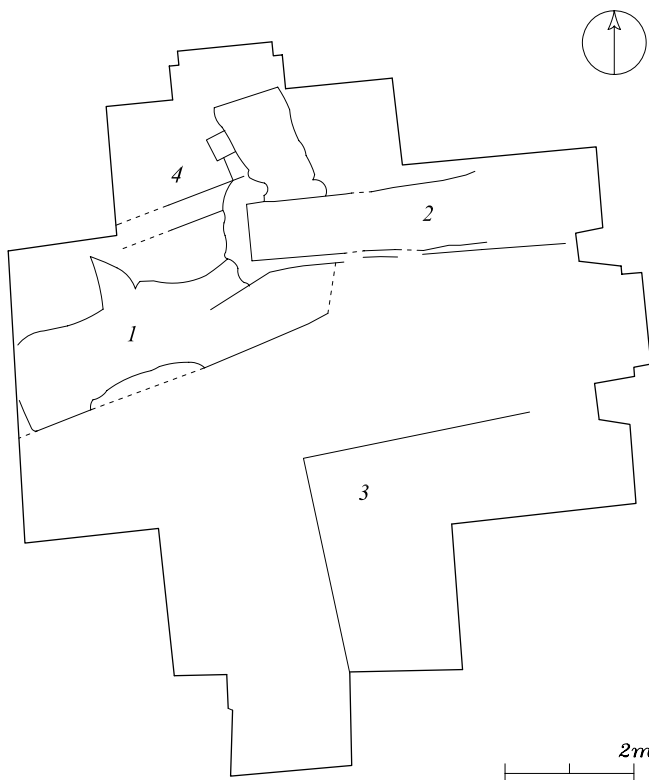
Zde jsme tedy na jisté stopě, protože ona velká studna je dodnes dochovaná v zástavbě v jihozápadním koutě III.

34) P. Uličný, *The Making of the Habsburg Residence in Prague Castle History of the Journey of the Imperial Palace from the Centre to the Periphery*, Umění 65, 2017, s. 382–383.

35) JKSAX X, č. 6060, s. C, Ferdinand I. České komoře, Linz, 12. listopadu 1541: „*Daneben wellet auch bedacht sein, ob in den zimern, darinnen unser fruntliche liebe gemahl, die Römisch khunigin, sambt irer lieb frauenzimmer gewont, etwas zu underbringung etlicher unserer räte zuegericht werden möchte, damit wir umb so vil mer leut und personen in der nähe umb uns hieten*.“ M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 25.

36) NA Praha, o. c. v pozn. 5, fol. 593v: „*In dem grossen prun in der Ro. kunigin hof zeraumen, und denselben widerumb zuzerichten damit, man wasser daraus zehen mug, biß in sechzig taller – 60*.“ M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 104.

37) M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 104–105.

Obr. 11: Prazský hrad, bývalý areál Lvího dvorku, přizemí pod kaplí sv. Václava. Konstrukce nalezené v letech 1985–1986. Legenda: 1 a 3 – objekty předcházející stavbě kaple; 2 – konstrukce zřejmě související se stavbou kaple; 4 – fragmenty schodiště (podle I. Boháčová, o. c. v pozn. 47; upravit autor).

hradního nádvoří a byla až do 17. století součástí samostatného ohrazeného areálu, kterému se od dob Rudolfa II. (vládl 1576–1611), říkalo Lví dvorek (obr. 2, č. 4).³⁷⁾ Jelikož dvorek byl od hradních kuchyní vzdálen jen 50 m, Hájkův výraz „*nad kuchyněmi*“ lze tak tedy skutečně asi chápat tak, že se pokoje nacházely za nimi.

Lví dvorek byl areál o velikosti zhruba 35 × 20 m, jehož zástavbu na základě archeologických průzkumů, publikovaných částečně Karlem Fialou v roce 1933 (obr. 3),³⁸⁾ a nálezů z let 1937–1938 (obr. 4–5), rekonstruoval pro dobu Vladislava Jagellonského Václav Mencl (1978, obr. 6). Do areálu se podle něho od severu vstupovalo z cesty, která mířila z brány u Bílé věže směrem do nitra hradu (obr. 6, č. 1). Za vstupem se vcházelo na dvorek, na jehož konci byl zhruba čtvercový objekt (cca 10 × 12 m, obr. 6, č. 2 a 3), přistavěný k románské hradbě na jižní straně hradu. Rozsahem větší stavba, stojící v místě dnešní kaple sv. Václava, byla podle Mencla na severní straně (obr. 6, č. 4).³⁹⁾

O zástavbě dvorku přináší cenné informace několik dalších zpráv z doby po požáru. V roce 1543 Ferdinand I. nařizoval, aby se pro nejvyššího hofmistra z Felsu zřídil „*byt, jako světnice a komora, ve věži, stojící uprostřed dvora*“.⁴⁰⁾ Dvorem (hof) se přitom nemohlo myslet dnešní

38) K. Fiala, *Pražský hrad v době románské*. Praha 1933, obrazová příloha. K tomu viz I. Boháčová, *Archeologický areál III. nádvoří Pražského hradu*. Průvodce problematikou archeologickými prameny. Praha 1998, nepublikovaný strojopis, ARÚ AV ČR, čj. 6540/98; *táž.* Další deset let archeologického areálu pod třetím nádvořím Pražského hradu, *Zprávy památkové péče* 68, č. 4. 2008, s. 259–263.

39) V. Mencl, o. c. v pozn. 3, s. 132 a obr. na s. 130.

40) APH, DK, inv. č. 75, Ferdinand I. Floriánu Grypspekovi, Bratislava,

Obr. 12: Pražský hrad, areál jihozápadní části III. nádvoří. Rekonstrukce v době před rokem 1541. Legenda: 1 – Bílá věž; 2 – druhá brána; 3 – třetí brána; 4 – čtvrtá brána; 5 – pátá brána; 6 – jižní část paláce královny Anny (Lví dvorek); 7 – studně; 8-10 – domy; 11 – studně; 12 – dvorek; 13 – věž; 14 – nádvoří; 15 – severní část paláce královny Anny; 16 – dům; 17 – Dvorská kancelář (bývalý dům hejtmána Závěše Sulka z Hrádku); 18 – Borkův dům (?); 19 – příkop (kresba P. Uličný).

III. nádvoří, v pramenech této doby nazývané německy *plaz* (*platz*), počestěle *plac* (viz níže), ale právě Lví dvorek. S touto stavbou tak lze ztotožnit budovu, přistavěnou na jihu dvorku k románské hradbě. Severní dům je pak zmiňován v roce 1571, kde v něm bydlel zlatník jménem Mikuláš Miller a kdy je lokalizován jako „*jdouc od Bílé věže do velkého placu po pravé straně*“.⁴¹⁾ V roce 1586 ho od Millerovy vdovy Juliany včetně obchodu v něm koupil císař Rudolf II. za 150 tolarů, tedy 75 kop gr. č.⁴²⁾ Podle této ceny lze sou-

5. října 1543: „... ain gemacht als stuben und camer in dem thurm, so mitten im hof stet, gepaut und zuegericht wurde...“ M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 56–57.

41) NA Praha, o. c. v pozn. 5, k. 2096, sv. 4, fol. 99r–99v; NA Praha, o. c. v pozn. 28, Ferdinand I., Praha, 27. března 1538: „*My, Ferdinand etc, oznamujem tímto listem všem, jakož někdy opatrný mistr Jan Knoppf zlatník od... Vladislava, uherského a českého krále... majestátem Jeho Milosti domek a krám, kterýž pod Bílou věží na hradě pražském mezi branami jest daný a na něm padesáte kop grošuo českých zapsaný měl. A již ten domek a krám dědicové téhož Jana Knoppfa zlatníka po smrti jeho opatrnému Jakubovi Gruntmanovi, zlatníku prodali jsou, ale poněvadž ten domek a krám, jak spravení býti ráčíme, velmi opuštěn jest a nedávno i škodu vohněm vzal, že jest ho díl zhořelo, dal jest nás týž Jakub Gruntman skrz některé podané naše věrné milé se vši poddanosti prositi, abychom jemu na opravu toho domku a krámu některou sumu peněz pronaložiti a dopustiti a listem naším na témž domečku a krámu zapsati ráčili...*“ Regest in: JKSAK X, o. c. v pozn. 28, V. Vojtěšek, o. c. v pozn. 22, s. 20; M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 23.

dit, že nemohl být nijak velký nebo nákladně vystavěný.

Menclovu rekonstrukci dále doplňují a korigují v novější době nalezené obrazové prameny. Je to pohled na hrad z veduty Prahy, nakreslené roku 1536, na němž je patrná věžovitá (?) stavba u hradby, která však nebyla nijak vysoká, protože její střecha hradbu sotva přerůstala (obr. 1).⁴³⁾ Nic na vedutě není patrné ze severního objektu a není proto jisté, zda ho je možné ztotožnit s výraznou střechou vpravo od Bílé věže na pohledu Prahy z roku 1493 z Schedelovy *Liber cronicarum* (obr. 7), protože v tomto místě je tento nejstarší známý pohled na Pražský hrad schematický. Druhým pramenem je plán Pražského hradu z doby kolem roku 1560, který se v kopii z 20. let 17. století dochoval ve sbírkách florentských Uffizi,⁴⁴⁾ který

42) APH, DK, inv. č. 2045.

43) K vedutě A. Marsch – J. H. Biller – F-D. Jacob edd., *Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/1537, von seinem Ritt von Neuburg a. d. Donau über Prag nach Krakau und zurück über Breslau, Berlin, Wittenberg und Leipzig nach Neuburg*. Weissenhorn 2001; J. Pešek, *Pohled na Prahu 11. 12. 1536 aneb falckrabí Ottheinricha cesta do Krakova a zase zpátky*, *Pražský sborník historický* 33, 2004, s. 7–23; M. Ježek, *Česká města na foliích würzburgského alba* (II. část), *Průzkumy památek* IV, č. 2, 1997, s. 19–32. K autorství viz A. Marsch – J. H. Biller – F-D. Jacob edd., o. c. na začátku této pozn., s. XXVIII–XXXIII.

44) M. Brykowska, *Plány Pražského hradu a Valdštejnského paláce*

Obr. 13: Pražský hrad, areál jihozápadní části III. nádvoří. Rekonstrukce v době kolem roku 1560. Legenda: 1 – Bílá věž; 2 – druhá brána; 3 – třetí brána; 4 – čtvrtá brána; 5 – Lví dvorek; 6 a 8 – studna; 7–10 – domy; 11 – palác Ferdinanda Tyrolského; 12 – parcela Hanuše Neltzla; 13 – parcela Lukáše Wettera; 14 – nádvoří; 15 – příkop (kresba P. Uličný).

zachycuje obě stavby dvorku (obr. 8).

Nálezy, učiněné v letech 1937–1938 v západní části bývalého dvorku při úpravách prezidentského apartmá architektem Janákem, dosud nebyly zpracovány a publikovány,⁴⁵⁾ je tak možné je předběžně zatím jen shrnout. Ze zděných konstrukcí byla tehdy odkryta tzv. „románská příčka“, což byla relativně tenká stěna, zděná kvádřikovou technikou, která ohraničovala od jihu prostor studně (obr. 5, č. 3–4; 9 a 12, č. 7). Na příčce se napojovalo jihozápadní nároží severního domu, který byl mladší, ale ještě středověkého stáří. Jeho odkrytá západní zeď sahala až do suterénu, kde ji členily pravoúhlé, snad okenní niky (jedna byla zazděná), mezi nimiž bylo dochováno lůžko pro trámy. Suterén tak nebyl zaklenut, ale jen překryt trámovým stropem (obr. 5, č. 6; 10 a 12, č. 9). Mimo to byly nalezeny konstrukce menšího středověkého objektu v jihozápadním koutě bývalého dvorku, kde tvořily substrukci severní stěny letního domu, vybudovaného při již-

ní straně dvorku Rudolfem II. v letech 1579–1581 (obr. 5, č. 5 a 12, č. 8).⁴⁶⁾

Na tyto nálezy navázal výzkum z let 1985–1986, prováděný v prostoru pod kaplí sv. Václava, tedy zhruba ve středu bývalého dvorku. Ze severního domu byla tehdy odkryta jeho jižní zeď a v ní několik stupňů schodiště vedoucího do suterénu. To bylo vloženo mezi dvě příčky, z nichž byly nalezeny jen malé fragmenty (obr. 11, č. 1 a 4).⁴⁷⁾ Jelikož byla velmi poškozena i samotná jižní zeď, nebylo zřejmé, jestli pokračovala východním směrem,⁴⁸⁾ jak již předpokládal Mencl, a jak to ukazuje plán z doby kolem roku 1560 (obr. 6 a 8). Jelikož se v terénu po této východní části nezachovaly žádné stopy, mohla mít jen lehkou konstrukci a mohla vzniknout až po požáru v roce 1541. Původně tak dům dosahoval jen rozměrů 9 × 9 m, a díky plánu z doby kolem roku 1560 víme, že nalezené schodiště se nacházelo v otevřené předsíni (obr. 12, č. 9). Za touto předsíní plán zakresluje schodiště v místech, kde

z první poloviny 17. století ve sbírkách Uffizi ve Florencii, Pražský sborník historický 29, 1996, s. 107–111; *táž*, The Architecture of the Prague Castle in light of the Plan in the Uffizi, in: L. Konečný – B. Bukovinská – I. Muchka edd., *Rudolf II, Prague and the World*. Praha 1998, s. 220–225.

45) K tomu I. Boháčová, *Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy*, in: M. Ježek – J. Klápště edd., *Pražský hrad a Malá Strana*. Edice Mediaevalia archaeologica 3. Praha 2001, s. 206–207.

46) APH, Sběrka fotografií, inv. č. 453, D 2352. K letním pokojům nejnověji P. Uličný, *Erotica & sapientia*. Rudolf II's Early Years at Prague Castle, *Umění* 69, 2021, s. v tisku.

47) I. Boháčová, *Praha – Hrad. Místnost pod oktagonální kaplí*. Praha 1992, nepublikovaný strojopis, ARÚ AV ČR, čj. 55/92, s. 2–3 a 11, obr. 2 a 9 b. Autorce zprávy vděčím za její zaslání a možnost publikovat její závěry.

48) Tamtéž, s. 11.

Obr. 14: Pražský hrad, bývalý areál Lvího dvorku později přízemí jižního křídla císařského paláce. Plán z poloviny 18. století. Tmavě označena studně (APH, Stará plánová sbírka, inv. č. 157 A/2; foto O. Přibyl).

dům přiléhá k bráně u Bílé věže. Nacházelo se prakticky na stejném místě, jako schodiště barokní kaple sv. Václava, je proto možné, že vzniklo jeho adaptací a může být dnes jediným nadzemním pozůstatkem bývalé zástavby Lvího dvorku. Jeho původní funkcí byl zřejmě přístup na bránu.⁴⁹⁾

Východně od tohoto schodiště se nacházela studně, která se netradičně po stavbě kaple ocitla v jejím severovýchodním výstupku (obr. 5, č. 8; 12, č. 11 a 14).⁵⁰⁾ Její inkorporování ukazuje na snahu o zachování již dříve existujícího zdroje vody. Kdy však byla studna vyhloubena, nevíme.

Archeologický průzkum z let 1984–1985 v areálu Lvího dvorku nakonec odhalil ještě další objekt. Byl zřejmě přistavěn k jižní románské hradbě, od severního domu jej dělil jen 2 m široký průchod, a protože ho plán z doby kolem roku 1560 nezná, zřejmě po požáru zaniknul (obr. 11, č. 3 a 12, č. 10).

Areál Lvího dvorku byl tedy hustě zastavěn. Celkem je v něm možné nalézt pět objektů, mezi kterými byly jen minimální rozestupy (obr. 12). Soudě podle výpovědí vedut to nebyly žádné výrazně velké stavby, z nichž by bylo možné některé spojit přímo s královským palácem, což vynikne i při srovnání se sousedním domem, přiléhajícím k dvorku od západu, tedy bývalým domem hejtmána Záví-

še Sulka z Hrádku. Tento dům byl kolem roku 1555 upraven jako obydlí místodržícího arcivévody Ferdinanda Tyrolského (obýval jej do roku 1567), a počínaje Rudolfem II. se stal součástí císařského apartmánu.⁵¹⁾

Podle veduty z roku 1536 byl dům na rozdíl od zástavby Lvího dvorku naopak výraznou součástí hradu po jagellonské přestavbě a potvrzují to i jeho dochované části. Byl výrazně lichoběžníkovitého půdorysu o délce cca 30 m, s užší západní částí vyplněnou v přízemí síní, sklenutou bezžebrou klenbou na střední polygonální pilíř (obr. 15). Zde se asi v počátcích vlády Ferdinanda I. nacházela zmiňovaná hospoda. V jihozápadním koutě síně byla vložena malá komůrka (převlék nebo lázeň?), nad kterou se v úrovni prvního patra nacházel arkýř. Z něho se dochoval krakorec, skrytý dnes za pozdější průčelní zdí (obr. 16).⁵²⁾ Protože byl dům vystavěn na svahu, mohla být k jihu otočená část suterénu rovněž obývána. Byla vybavena dalším arkýřem, zachyceným na kresbě stavebního pisáře Johanna H. Dinebiera z poloviny 18. století, podle které měl dvě různé široké části, byl tedy v blíže neurčenou dobu rozšiřován (obr. 17). V širší východní části domu, která přiléhala k románské zdi Lvího dvorku, byla jedna z prostor v 1. patře osvětlena na severní straně zahroceným oknem. Jeho ostění bylo dekorováno diamantováním, což je sice typický znak pozdně gotické architektury, na Pražském hradě nicméně neobvyklý, stejně jako jsou ojedinělé kamenické značky na něm (obr. 18).⁵³⁾ Okno je možné datovat do doby kolem roku 1500,⁵⁴⁾ a zdá se, že náleželo kapli.

Podobu, jakou dům měl v roce 1536, získal nedávno předtím, protože na vedutě Prahy z roku 1493 (obr. 7) je o podlaží nižší. Nové patro z hrázděného zdiva včetně po-

Podobu, jakou dům měl v roce 1536, získal nedávno předtím, protože na vedutě Prahy z roku 1493 (obr. 7) je o podlaží nižší. Nové patro z hrázděného zdiva včetně po-

49) Na vrcholu schodiště byl Ferdinandem Tyrolským zřízen malý věžovitý altán, opravovaný v době Rudolfa II. Altán je dokumentován vedutami až do roku 1608, je tak možné, že zůstal společně se schodištěm pod ním zachován až do stavby kaple v roce 1644. P. Uličný, o. c. pozn. 46, v tisku. Podobný altán byl v době Ferdinanda I. postaven na vrcholu schodiště ve Starém královském paláci. Tjž. The architecture of Prague Castle during the governorship of Archduke Ferdinand II (1547–1567): How to read it? in: S. Dobalová – J. Hausenblasová ed., Archduke Ferdinand II of Austria: A Second-Born Son in Renaissance Europe. Wien 2021, s. 184–185.

50) M. Vilímková – F. Kašička, Pražský hrad. Jižní křídlo 3–4 (Západní část). I. koncept. Praha 1983, nepublikovaný strojopis, APH, inv. č. SHP čj. 10/83, s. 11.

51) M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 17–33; F. Kašička, o. c. v pozn. 2, s. 200–203; P. Uličný, o. c. v pozn. 2, s. 151–152; tjž., 2021, o. c. v pozn. 49, s. 178–182. Kromě toho, že se o tomto domě Milada Vilímková domnívala, že to byl bývalý královský palác, dospěla také k závěru, že dva domy, o jejichž koupi se jednalo v letech 1527–1533, se nacházely někde uvnitř hradu, protože nepoužila topografický výmluvný pramen z roku 1513. Ovlivnilo ji zřejmě také to, že Hájkův popis znala jen ze stručné verze publikované Tomkem, a i když znala zprávu o královčině dvoru se studnou z roku 1546, nijak ji nevyhodnotila. Nemohla také znát plán z Úřadí, který byl publikován až v roce 1996. Ačkoli díky svému hloubkovému studiu pramenů dokázala sestavit dosud nejkomplexnější přehled historie celého areálu Pražského hradu, zdá se tedy, že v případě královského paláce se mylila. Jako dům hejtmána objekt určil Václav Mencl, který však zároveň tvrdil, že k němu patřil i Lví dvorek, který se nacházel uvnitř hradu. V. Mencl, o. c. v pozn. 3, s. 130–132.

52) M. Vilímková – F. Kašička, o. c. v pozn. 50, s. 17.

53) P. Chotěbor, K jagellonské přestavbě Starého královského paláce na Pražském hradě, Castellologica Bohemica 13, 2016, s. 125 a obr. 7 na s. 124.

54) V. Mencl, o. c. v pozn. 3, s. 132; E. Fučíková – P. Chotěbor – Z. Lukeš, Pražský hrad: Okna. Praha 2002, s. 12.

pisovaných detailů nechal jistě vybudovat Závěš Sulko v době svého hejtmanství v letech 1499–1516 (obr. 1).

Na severní straně k domu přiléhala již zmíněná třetí hradní brána, v 16. století nazývaná Červená,⁵⁵⁾ která byla na starších základech rovněž vystavěna za Vladislava Jagellonského. Na její bývalé východní straně 1. patra jsou dochované části ostění raně renesančních oken s profilací příbuznou stavbám Starého královského paláce (obr. 19).⁵⁶⁾ Dnes jsou přetnuty stropem mezi prvním a druhým patrem, jelikož původní 1. patro brány kvůli klenbě průjezdu sahalo mnohem výše. Průjezd byl podle barokních plánů na západní straně rámován velkým portálem a menší brankou pro pěší, mezi které byl vložen sloupek (obr. 14). Mohl být součástí edikuly, jaké zdobí portály hradu z jagellonské doby, a jelikož stěna nad vjezdem neměla okno,⁵⁷⁾ snad zde byla nápisová deska nebo reliéf.

Dochované detaily hejtmanova domu a brány tak ukazují, že za Vladislava Jagellonského v těchto místech pracovali různí stavitelé, z nichž někteří zřejmě nebyli přímo spojeni s královskou hutí.⁵⁸⁾ To je přirozené z toho důvodu, že brána byla budována králem, zatímco k ní přiléhající dům byl soukromým projektem. Profilace oken brány je prakticky shodná s rámováním portálů Ludvíkova křídla, což by mohlo být vodítkem k dataci, kdybychom ovšem znali přesnější dobu výstavby této závěrečné části královského paláce. Jisté je pouze to, že s křídlem mohlo být započato po roce 1502, kdy skončila stavba Vladislavského sálu, a bylo v užívání kolem roku 1508.⁵⁹⁾ Pokud by brána vznikla až po dokončení Ludvíkova křídla, mohla být vybudována v rámci zdokonalování opevnění kolem roku 1513, kdy byla přerušena v roce 1509 započatá do-
stavba katedrály.⁶⁰⁾ Stejně možné je ovšem i to, že se na její stavbě pracovalo přibližně ve stejnou dobu jako na Ludvíkově křídle.

O předpokládané severní části královnina paláce prakticky nic nevíme. Z pramenů se dozvídáme, že v na jeho místě, tedy severně od Bílé věže, stál dům, který císař Karel IV. daroval svému lékaři a svatovítskému kanovníkovi Janovi Witlovi. Ten ho v roce 1375 prodal Smilovi Hostislavovi z Týna, prosebníkovi u sv. Víta.⁶¹⁾ Během husitských válek dům evidentně zpustnul a byl opuštěn až do doby, než se Vladislav Jagellonský rozhodl v roce 1485 přestěhovat ze Starého Města zpět na hrad. Hned následující rok 1486 si král nechal sepsat seznam domů, nacházejících se

Obr. 15: Pražský hrad, bývalý dům hejtmána Závěše Sulka z Hrádku, později jižní křídlo císařského paláce. Stěh v přízemí.

Obr. 16: Pražský hrad, bývalý dům hejtmána Závěše Sulka z Hrádku, později jižní křídlo císařského paláce. Krakorec bývalého arkýře v jižní fasádě prvního patra, pohled z úrovně přízemí.

na postavil také Benedikt Ried.

59) Tamtéž, s. 98 a 109–112.

60) K tomu P. Uličný, A Difficult Mission The Building of St Vitus's Cathedral in the time of Ferdinand I and Anna Jagiellon (1526–1547), Umění 68, 2020, s. 172–173.

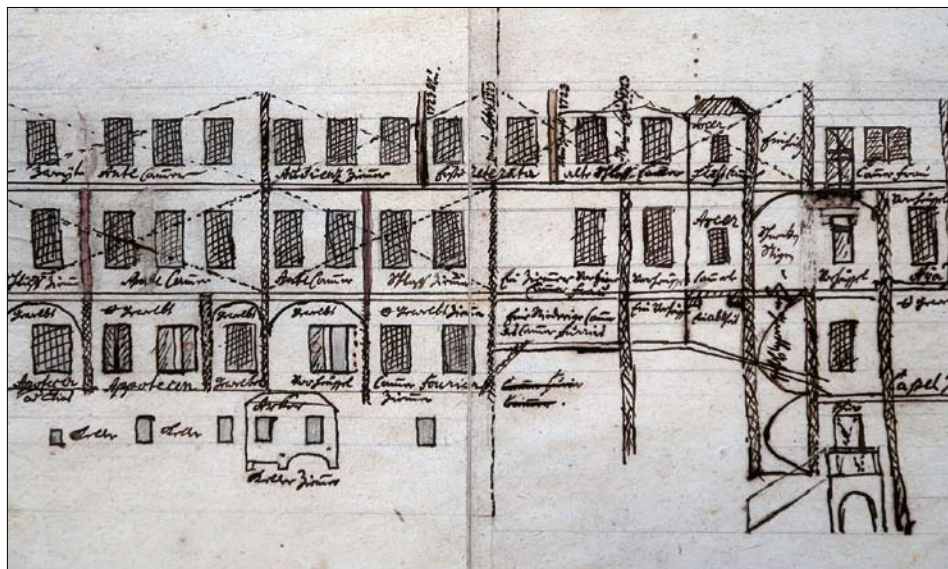
61) W. W. Tomek, Základy starého místopisu pražského III, IV, V: Malá Strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad. Praha 1872, s. 119.

55) M. Vilímková, o. c. v pozn. 1, s. 57.

56) V. Mencl, o. c. v pozn. 3, s. 130; M. Vilímková – F. Kašíčka, o. c. v pozn. 50, s. 35.

57) APH, Stará plánová sbírka, inv. č. 113/1, 113/7 a 157 A/2.

58) V. Mencl, o. c. v pozn. 3, s. 131, nicméně předpokládá, že dům hejtmána

Obr. 17: Pražský hrad, bývalý dům hejtmána Závěše Sulka z Hrádku, později jižní křídlo císařského paláce. Detail z plánu jižního průčelí císařského paláce od Johanna H. Dinebiera, pol. 18. století (APH, Stará plánová sbírka, inv. č. 112 A/1).

Obr. 18: Pražský hrad, bývalý dům hejtmána Závěše Sulka z Hrádku, později jižní křídlo císařského paláce. Fragment okna v prvním patře severní strany po odhalení v roce 1937 (foto A. Gubčevský, 1937, APH, Sběrka fotografii, inv. č. 615, D 2095).

v západní části hradu, kde byl jako první severně od Bílé věže uveden „velký dům pod věží, zničený, zvaný Smilův, prosebníka kostela Pražského, kde je nyní (koňská stáj na hradě) zbrojnice.“⁶²⁾ Do závorky vložený zápis o stáji, na-

62) APH, Kapitulní archiv, cod. 22, fol. 16: „Anno domini 1486 feria II. post Martini [tj. 13. XI. 1486] ad mandatum regie maiestatis consig-

hrozený „zbrojnice“ zřejmě značí, že využití domu se v té době změnilo. Dále o tomto místě prameny více jak půlstoletí mlčí, a to až do roku 1546, kdy král Ferdinand prodal parcelu vedle Bílé věže o velikosti 18 × 17 loktů (10,6 × 10 m) Hanušovi Neltzlovi a roku 1548 písaři Lukášovi Wetterovi o velikosti 17 × 16 loktů (10 × 9,4 m), nacházející se mezi Nelzlovým domem a domem faráře Pražského hradu.⁶³⁾ Pozemky tedy předtím patřily králi, mohly proto původně tvořit jeden celek a důvodem rozprodání byl nepochybně požár, který předchází zástavbu zdevastoval. I když tedy nemáme přímé doklady o využití tohoto místa od doby Vladislava Jagellonského do roku 1541, zároveň

se nic nepřičítá tomu, že by právě tato část hradu sloužila za rezidenci královny. Pozoruhodné přitom je, že na plánu z doby kolem roku 1560 se rozparcelování nijak neprojevovalo (obr. 20). Plán tedy mohl odrážet ještě původní rozsah královnina paláce.

V letech 1642–1643 zde vyrostl východní trakt středního křídla, který pohltil a razantně přestavěl všechny předchozí objekty.⁶⁴⁾ O jejich rozvržení si je dnes možné udělat představu pouze podle suterénních prostor, které se nachází v rozsahu středního křídla jen v místech předpokládané severní části královnina paláce (ostatní části nebyly ve středověku extenzivně zastavěny, obr. 20). Různorodá velikost a orientace jednotlivých sklepů ukazuje na složitější vývoj, bez detailního průzkumu je však obtížné zjistit jejich stáří. Patrně nejstarší bude prostor nejblíže Bílé věži, přiložený delší stranou k románské hradbě (8 × 4 m), který mohl patřit ještě domu Karlova lékaře Jana Witla. Že se jedná o středověký prostor, naznačuje to, že parcelace ze 40. let 16. století sklep nijak nerespektovala (obr. 20, čárkované linie).⁶⁵⁾

Pokud je správný předpoklad, že se zde nacházel královnin palác, pak to byla patrně hlavní část královniny rezidence, zatímco Lví dvorek byl nejspíš jejím zázemím. K paláci tím pádem asi patřila i samotná Bílá věž, sloužící jako případné refugium. Komunikace mezi oběma částmi nejspíš zprostředkovávalo zmíněné šnekové schodiště, vedoucí z Lvího dvorku na bránu, z které musel být, buď v úrovni prvního patra, nebo možná až v druhém patře, průchod věží (později zde vzniklo studio Rudolfa II.

navimus domos ecclesie Pragensis prelatorum et ministrorum. Prima domus sub turri magna, destructa est, vocatur Smilonis penitenciarum ecclesie Pragensis, ubi nunc est (stabulum equorum in castro) balistaria.“ M. Vilímková – F. Kašička, o. c. v pozn. 62, s. 10–12. Dochoval se ještě druhý, podobný soupis ze stejné doby. Tamtéž, s. 9–10.

63) Tamtéž, s. 18–19; M. Vilímková – F. Kašička, o. c. v pozn. 61, s. 130–131.

64) M. Vilímková – F. Kašička, Stavební proměny Středního křídla Pražského hradu, Památky a příroda 37, č. 3, 1977, s. 129–139.

65) M. Vilímková – F. Kašička, Stavební historický průzkum Pražského hradu. Střední křídlo. I. koncept. Praha 1970, nepublikovaný strojopis, APH, inv. č. SHP čj. 103/3, s. 106–107.

Obr. 19: Pražský hrad, bývalá třetí hradní brána, později součást jižního křídla císařského paláce. Okno východní strany na úrovni stávajícího druhého patra po odhalení v roce 1923 (foto Pařík a spol., 1923, APH, Sběrka fotografií, inv. č. 629, D 536).

s freskou Hermatheny). Průchod mohl být zřízen „proražením“, o kterém se mluví v pramenech při zřizování chodby. Že prostor nad branou mohl být velmi dobře využitelný jako součást paláce, naznačuje to, že v něm byla za Ferdinanda Tyrolského jeho osobní zbrojnice.⁶⁶⁾

Jelikož prameny od roku 1527 mluví o královnině paláci jako o existující stavbě, kde bylo pouze potřeba vyměnit zasklení a postavit lázni, musel vzniknout již za Jagellonců. O stavebních aktivitách za krále Ludvíka na Pražském hradě nic nevíme, v roce 1529 je dokonce konstatováno, že se na hradě „dlouhou dobu“ nestavělo,⁶⁷⁾ pravděpodobně byl tedy stavebníkem Vladislav Jagellonský. Pokud ho pak již on stavěl jako královnin palác (což kvůli absenci pramenů nevíme), pak je možné uvažovat o zahájení stavby kolem roku 1502, po svatbě s Annou z Foix. Její úmrtí v roce 1506 by pak mohlo být datem *ante quem* pro skončení prací. Jelikož se toto období kryje s předpokládanou stavbou Ludvíkova křídla, mohl tedy vznikat královnin palác současně s ním. Nemusí být pak vyloučeno, že výše popsaná stavba třetí hradní brány mohla se stavbou paláce souviset. Na paláci se tak mohl objevit podobný architektonický detail.

Chodba, která Starý královský palác spojovala s královninými pokoji, byla zřízena v místě ochozu románské hradby a procházela zmíněnými kuchyněmi na jižní straně dnešního III. nádvoří. Chodba obešla od západu obvod Lviho dvorku, pak zamířila do prostoru brány, odkud bylo možné zmíněným šnekovým schodištěm sestoupit do dvorku, nebo pokračovat přes Bílou věž do (předpokládaného) hlavního paláce severně od věže. Při úpravách prvního patra v prostoru bývalého dvorku Pavlem Janákem byla v roce 1937 odkryta hradba (následně vybouraná), lemující kdysi západní část dvorku. V úrovni mezi prvním a druhým patrem měla zeď dva zazděné otvory, patřící zřejmě bývalé chodbě. V severní části to byl osekáný parapet a stojka většího okna, výše se již skrývajících v barokní klenbě, osazeného přímo na korunu románské hradby (obr. 21, vpravo nahoře). V jižní části to bylo malé

okénko s čtvercovým kamenným ostěním, vezděného do mladšího cihelného líce zdi (obr. 21, vlevo nahoře). Jak byla tato okna stará, nelze určit, mohla pocházet až z doby Ferdinanda Tyrolského nebo Rudolfa II., který chodbu ještě používal,⁶⁸⁾ nicméně zřejmě indikují místo, kde tato komunikace byla již za Anny Jagellonské. Z (předpokládaného) hlavního paláce chodba pokračovala směrem k zahradě nikoli po románské zdi, ale přes „maštale“, které se nacházely západně od něho, v místě dnešního II. nádvoří. Stáje zde zřídil Vladislav Jagellonský koupí domků hradních střelců v roce 1489,⁶⁹⁾ a jednalo se stavbu umístěnou na tehdejšímu valu běžícím paralelně s románskou hradbou, v ose dnešní kaple sv. Kříže. Stály buď v severní části dnešního nádvoří, nebo na místě kaple (obr. 2, č. 8).⁷⁰⁾ Chodba tedy běžela v podkroví stájí, aby pak přes Prašný most dospěla až do zahrady (obr. 2, č. 9–10).

O detailním vybavení areálu královnina paláce nic nevíme. Pokud ovšem byla v roce 1533 nařízená stavba lázni provedena, byla to soudě podle rozpočtu na 500 zl. nepochybně poměrně nákladně zařízená část apartmánu. Určitou představu si o ní můžeme udělat podle lázni, budovaných ve stejnou dobu pro polskou královnu Bonu Sforzu na krakovském Wawelu. Její stavba zde proběhla v letech 1534–1536 úpravou starší lázně v přístavku ke královniným pokojům v západním křídle zámku. V přízemí obsahovala samotnou lázeň a předsíň na převlékání, oddělené chodbičkou, v prvním patře velmi náročně zdobenou a obrazy vybavenou místnost, nad kterou byla v druhém patře loggie, zvaná *altana*. Celé křídlo bylo bohužel později přestavěno a následně zbořeno v roce 1910.⁷¹⁾ Tento osud našťastí nepotkal jinou bohatě vybavenou lázeň, kterou nechal v letech 1563–1567 pro Filipinu Welsеровou postavit na zámku Ambras syn Ferdinand I. a Anny Jagellonské Ferdinand Tyrolský. Vedle samotné lázně obsahovala také předsíň, vyzdobenou dřevěným obložením, kazetovým stropem a malbami (obr. 22).⁷²⁾

PALÁC KRÁLOVNY ANNY JAGELLONSKÉ V RÁMCI PRAŽSKÉHO HRADU

Přestože je možné rozsah a podobu královnina paláce jen naznačit, můžeme přistoupit k řešení otázky oddělení sídla královny od rezidence krále. Nejpozději od doby Karla IV. obýval český král západní křídlo Starého královského paláce. O rozvržení obytné části dispozice v této době však nemáme jednoznačné zprávy⁷³⁾ a o apartmánu

66) P. Uličný, o. c. v pozn. 4, s. 35–37.

67) V. Pešák, Dějiny královské komory české od r. 1527 I. Začátky organizace české komory za Ferdinanda I. Praha 1930, s. 366.

68) K rekonstrukci tohoto místa a chodby v době Rudolfa II. viz P. Uličný, o. c. pozn. 46, s. v tisku.

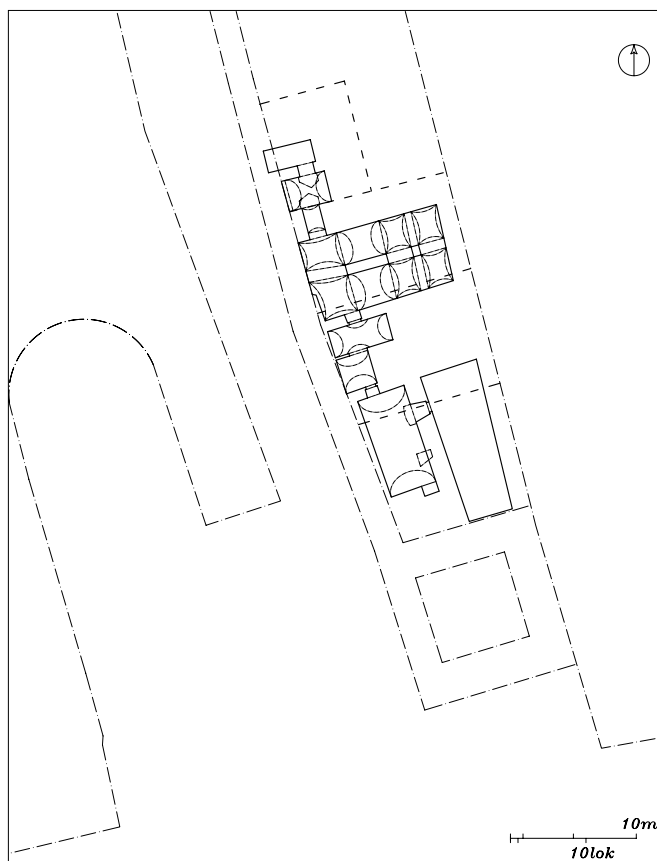
69) E. Leminger, Stavba hradu Pražského za krále Vladislava II., in: Památky archaeologické a místopisné XIV, Praha 1889, s. 625.

70) P. Uličný, o. c. v pozn. 2, s. 147; *tjž.* Hledání velkoleposti: Rezidence císaře Rudolfa II. na Pražském hradě v letech 1600–1612, in: P. Uličný a kol., Architektura Albrechta z Valdštejna. Italská stavební kultura v Čechách v letech 1600–1635. Praha 2017, s. 840.

71) A. Fischinger – M. Fabiański, The Renaissance Wawel. Building the Royal Residence. Kraków 2013, s. 124–127, pl. III, č. 4, IV, č. 31 a V, č. 55 a M. Fabiański, Zamek króla Zygmunta I na Wawelu. Architektura – dekoracja architektoniczna – funkcje. Kraków 2017, s. 116–124, pl. III, č. 35–38, IV, č. 84 a V, č. 122.

72) J. Felmayr – K. Oettinger – R. Oettinger – E. Scheier edd., Die Kunstdenkmäler der Stadt Innsbruck. Die Hofbauten (= Österreichisches Kunsttopographie XLVII). Wien 1986, s. 555–556.

73) O rekonstrukci Karlova apartmánu se pokusil R. Němec, Architektura – vláda – země. Rezidence Karla IV. v Praze a zemích Koruny

Obr. 20: Pražský hrad, střední křídlo, suterén. Upraveno podle F. Kašičky – H. Chvojkové, in: M. Vilímková – F. Kašička, o. c. v pozn. 65. Čárkované parcely domů vytyčených v roce 1546 a 1548, obrys podle mapy Pražského hradu z doby kolem roku 1560 (kresba P. Uličný).

královny nevíme vůbec nic. Karlův následovník Václav IV. (1378–1419) pak sídlil převážně mimo Pražský hrad, zejména na Králově dvoře na Starém Městě pražském, o jehož podobě však také mnoho nevíme.⁷⁴⁾ A stejně jako ve Starém královském paláci tam není nic známo o královských pokojích.

Až teprve v době vlády Jiřího z Poděbrad (1458–1471) se dozvídáme, že královna bydlela ve zcela odděleném domě, stojícím poblíž Králova dvoru. Byl součástí dnešního čp. 587/I v ulici Celetné a stál tak přes ulici západně od královské rezidence.⁷⁵⁾ Nejednalo se o novostavbu, ale o adaptovaný starší dům, zvaný Hankův, kde se po svém příjezdu do Prahy v roce 1436 ubytoval císař Zikmund Lucemburský.⁷⁶⁾ Jediné, co o tomto královnině paláci víme

je, že tam byla „velká místnost“ – *magna stuba*, připomínaná v roce 1469.⁷⁷⁾

V Králově dvoře sídlil z počátku i Vladislav Jagellonský (1471–1516). Když tam však byl v roce 1484 napaden jedním novoměstským měšťanem kuší, rozhodl se vrátit královskou rezidenci zpět na Pražský hrad. Při následující rozsáhlé přestavbě hradu nemusel být královnin palác dlouho jeho starostí, protože i přes zasnoubení s Barborou Braniborskou v roce 1476 se oženil až v roce 1502 (nepočítaje formální svatbu s Beatricí Aragonskou, vdovou po Matyáši Korvínovi). Přestože byl tak tento palác na Pražském hradě zřejmě zřízen až později, zdá se, že vodítkem při jeho situování bylo rozdělení krále a královnina apartmánu na Starém Městě.

Bylo to řešení, které bylo ve střední Evropě spíše výjimečné.

Budínský hrad, sídlo uherských králů, kde se Anna Jagellonská v roce 1503 narodila, a kde strávila prvních dvanáct let života, byl bohužel zcela zničen. Dnes si o tomto rozlehle komplexu, který se zejména díky přestavbě za Matyáše Korvína (vládl 1458–1490), stal jednou z nejpozoruhodnějších rezidencí v Evropě, můžeme udělat jen nejasnou představu. A to podle dobových popisů, archeologicky odkrytých zdí a mistrovsky provedených fragmentů.⁷⁸⁾ Kde v tomto paláci sídlila královna a Matyášova žena Beatrix Neapolská (1476–1490), bohužel nevíme. Pouze na základě pozdější zprávy lze soudit, že královnin apartmán byl snad v jiné části hradu než králův. Po smrti Ludvíka Jagellonského se proti Ferdinandu I. postavil Jan Zápoleský a získal pod svoji vládu část Uher. Když se po jeho úmrtí v roce 1540 stala regentkou jím ovládané části Uher jeho manželka Isabella Jagellonská, hned následujícího roku čelila útoku habsburských vojsk. Během obležení Budína královnu nechal do bezpečnějšího místa uvnitř hradu, patrně do jižního křídla, kde byl předtím Korvínův apartmán, přestěhovat její ministr Jiří Utiešenovíc.⁷⁹⁾

Jako dvanáctiletá princezna se Anna v roce 1515 zasnoubila s jedním z vnuků císaře Maxmiliána I., kterým byl později určen Ferdinand, druhorozený syn Filipa I. Sličného, pozdější král český a uherský. Od svého zasnoubení do svatby s Ferdinandem v roce 1521 žila Anna většinu času na habsburském hradě v Innsbrucku,⁸⁰⁾ o je-

svého milostivého, s velikú poctivostí do Prahy, v hodinu bez jedné ve dvudcátú. A vjel do domu Hankova, který nynie slove duvor Králové.

77) AČ IV, s. 440: „in magna stuba in curia reginae“.

78) K budínskému paláci v době Matyáše Korvína nejnověji K. Magyar, „Et... introivit ad Hungariam sola germanica ancilla nomine Maria...“ Mary of Hungary and Buda, in: O. Réthelyi a kol. edd., *Mary of Hungary, The Queen and her Court 1521–1531*. Budapest 2005, s. 97–119; P. Farbaký, Chimenti Camicia, A Florentine woodworker-architect, and the Early Renaissance reconstruction of the royal palace in Buda during the reign of Matthias Corvinus (ca. 1470–1490), *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz* 50, 2006, s. 215–218 a 225–238; A. Végh, Egy reneszánsz felirat töredékei és a budai királyi palota csillagképei, *Művészettörténeti Értesítő* 59, 2010, s. 211–232; *tjž.* A budai királyi palota Michael von Saurau útleírásában (1567), in: T. György – T. Gyöngyi edd., *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*. Budapest, 2011, s. 293–302 a K. Magyar, *Royal Residences in Buda in Hungarian and European Context*, in: B. Nagy – M. Rady – K. Szende – A. Vadas edd., *Medieval Buda in Context*. Leiden – Boston 2016, s. 133–168.

79) A. Végh, 2010, o. c. v pozn. 78, s. 224 a tam pozn. 22.

80) J. Hausenblasová, Soukromí jako obřad. Rituály a ceremonie na dvoře Anny Jagellonské, in: M. Nodl – F. Šmahel edd., *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*. Edice Colloquia

české. Praha 2015, s. 51–71; *tjž.* Solitude or Performance? The Papal and Royal-Imperial Residences of Benedict XII and Charles IV in Avignon, Prague and Karlstein, *Journal of the British Archaeological Association* 170, 2017, s. 115–151, zvl. s. 122–136. Jeho závěry však vyžadují revizi. Viz P. Uličný, Od císaře k oráči a zase zpět Pannovnické cykly ve Starém královském paláci na Pražském hradě, *Umění* 66, 2018, pozn. 49 na s. 485–486.

74) K paláci naposledy F. Záruha, *Hrady Václava IV. Od nedobytného útočiště k pohodlné rezidenci*. Praha 2014, s. 155–159.

75) W. W. Tomek, *Dějepis města Prahy VIII*. Praha 1891, s. 85–86; R. Urbánek, *Věk poděbradský IV. Čechy za kralování Jiříka z Poděbrad. Léta 1460–1464*. Praha 1962, s. 38; P. Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov*. Praha 1996, s. 392–393 (heslo P. Vlček).

76) F. Palacký ed., *Scriptorum rerum Bohemicarum III: Staří letopisové česští od roku 1378 do 1527...* Praha 1829, s. 96: „Téhož léta, ve čtvrtek u vigílii S. Bartoloměje, páni zemští, rytířstvo, panošé, Pražené s jinými městy země české, uvedli sú císaře Sigmunda, jakožto pána

hož uspořádání víme naštěstí mnohem více. Za Maxmiliána I. (v Tyrolsku vládnul 1490–1519), bylo kolem roku 1494 k stávajícímu hradu na severní straně přistavěno monumentální křídlo pro jeho druhou manželku Biancu Mariu Sforza, s kterou se císař oženil tentýž rok. Četnými arkýři členěná stavba, nazývaná „*Neuen Frauenzimmer*“ nebo „*Hintere Burg*“, dominovala celému areálu.⁸¹⁾ Byl to tak nepochybně tento Annin dlouholetý pobyt, který výrazně formoval představy o složení jejího dvora a fraucimoru.

Podobně byl uspořádán i habsburský hrad ve Vídni, kam Anna přesídlila po své svatbě. V jeho čtyřkřídle areálu jí bylo vyhrazeno severovýchodní křídlo, hledící do zahrady, zatímco protější křídlo jihozápadní obýval Ferdinand. Královnino křídlo obsahovalo v přízemí hospodářské místnosti, v prvním patře reprezentační prostory a v posledním druhém patře místnosti obytné. Blíže nespecifikované úpravy, vynucené špatným stavebním stavem, zde probíhaly již v roce 1536, k velké stavební akci pak došlo v letech 1544–1545, kdy bylo postaveno dvouramenné schodiště. Jeho stavba měla pro Ferdinanda velký význam, protože bylo před finálním rozhodnutím potřeba udělat čtyři návrhy, nicméně v nedávné době odhalený vstup do tohoto již zaniklého schodiště představuje tu nejjednodušší možnou architekturu, typickou pro Ferdinandův styl.⁸²⁾

Po této prezentaci rezidencí, kterými Anna prošla před příjezdem do Prahy, vidíme, že se situace na Pražském hradě vlastně nijak innsbruckému a vídeňskému Hofburgu nepodobala. V případě úplného oddělení by mohlo být poukazováno na Budín, o něm však nevíme nic bezpečného.

Na jiných střeoevropských rezidencích tento systém také často nepotkáváme. V míšeňském Albrechtsburgu, budovaném od roku 1471, bydlela žena saského kurfiřta se svým fraucimorem v druhém patře paláce nad apartmánem kurfiřta.⁸³⁾ Na krakovském Wawelu, představovaném od roku 1504 králem Zikmundem I., obývala jeho manželka Barbora Zápolská (od roku 1512) a Bona Sforza (od roku 1518) první a druhé patro již zmíněného západní

Obr. 21: Pražský hrad, bývalý areál Lviho dvorku, později oratoř kaple sv. Václava v 1. patře. Pohled na bývalou západní hradební zeď od východu s pozůstatky oken na úrovni mezi 1. a 2. patrem, osvětlujících původně zřejmě chodbu na koruně hradby po odhalení v roce 1937 (foto A. Gubčevský, 1937, APH, Sbíрка fotografií, inv. č. 511, D 2108).

Obr. 22: Ambras u Innsbrucku (Rakousko), předstílná lázeň, postavená v letech 1563–1567 pro Filipinu Welserovou (foto I. P. Muchka).

ho křídla, bezprostředně vedle králova apartmánu v křídle severním.⁸⁴⁾ Je to tak až rezidence bavorských vévodů v Mnichově, kde se nám daří nalézt oddělení, které je navíc mnohem důkladnější než v Praze. Vévodkyně Kunhuta Rakouská, sestra císaře Maxmiliána I., tam v době svého manželství s Albrechtem IV. v letech 1487–1508 pobývala v pevnosti Neuveste na kraji města (v místě dnešní Rezi-dence), zatímco vévoda sídlil uvnitř města v Alter Hof.⁸⁵⁾

I když tedy oddělení mužské a ženské části apartmánu nebylo běžné, bylo na královském dvoře habsburského soustátí vítané. Separování králova a královnina dvora s fraucimorem bylo vhodné z hlediska základních poža-

mediaevalia Pragensia 12. Praha 2012, s. 100.

81) J. Felmayer – K. Oettinger – R. Oettinger – E. Scheier, o. c. pozn. 72, s. 57–59 a 115–119 (heslo K. Oettinger – R. Oettinger).

82) R. Holzschuh-Hofer – H. Karner, Die Alte Burg (Schweizerhof), in: H. Karner ed., Die Wiener Hofburg 1521–1705. Baugeschichte, Funktion und Etablierung als Kaiserresidenz. Wien 2014, s. 88–92.

83) S. Hoppe, Architectonic Parity. The Coordinated Apartments of Ruling Princes and Princesses in German Court Residences, 1470–1547, in: M. Chatenet – K. de Jonge edd., Le prince, la princesse et leurs logis: manières d'habiter dans l'élite aristocratique européenne (1400–1700); actes des septièmes Rencontres d'Architecture Européenne. Paris, 27–30 juin 2011. Paris 2015, s. 159–176.

84) A. Fischinger – M. Fabiański, o. c. v pozn. 71, s. 189, 193–194 a pl. IV; M. Fabiański, o. c. v pozn. 71, s. 379–385 a pl. IV na s. 440–441.

85) K. Graf, Kunigunde, Erzherzogin von Österreich und Herzogin von Bayern-München (1465–1520) – Eine Biographie [Disertace, Universität Mannheim]. Mannheim 2000, s. 142–152. Za upozornění děkuji Janu Lutterrothovi.

dvůr, kterým se chod dvora řídil. Podrobný řád z roku 1519, který nechal sepsat císař Karel V. pro fraucimor Anny a Marie, pozdější manželky Ludvíka Jagellonského, v Innsbrucku, nás do detailu poučuje, jak bylo toto rozdělení aranžováno. A jak ukazuje řád z roku 1526, po sňatku s Ferdinandem I. se v tomto oddělování dále pokračovalo. Královnin dvůr, vedený hofmistryní, se dělil na mužskou část, jejímž úkolem byla zejména starost o stravu a bezpečnost, a fraucimor, v počtu 25–30 osob. Vstup mužů do prostor fraucimoru, stejně jako cesty fraucimoru mimo palác, podléhaly přísným regulím a dozoru. Z prostorového hlediska řády ukazují, že fraucimor bydlel v horním podlaží budov, zatímco mužská část v přízemí.⁸⁶⁾

Jak byl tento řád uplatňován v detailu v Praze, tedy jak se oddělení mužské a ženské části královnina dvoru promítlo do obsazení jednotlivých budov, bohužel nevíme. Z hlediska oddělení byl jistě vhodnější Lví dvorek, tam ale nenacházíme žádnou stavbu, kterou by bylo možné označit přímo za palác. Oddělení nicméně mohlo zajišťovat předpokládaný komplikovaný přístup do hlavního paláce právě přes tento dvorek.

ZÁVĚR

Shrme-li prezentované poznatky, můžeme konstatovat, že na Pražském hradě v době královny Anny Jagellonské, konkrétně v letech 1526–1541, existovalo oddělení královského a královnina apartmánu. Každý z nich byl umístěn do vlastní budovy, vzdálené od sebe téměř sto metrů. Ferdinand I. bydlel v západním křídle Starého královského paláce a Anně patřil jednak areál, známý později jako Lví dvorek, vydělený v jihozápadním rohu dnešního III. hradního nádvoří, a pak zřejmě i reprezentativní objekt severně od Bílé věže. Spojení mezi nimi zprostředkovávala chodba na ochozu románské hradby, přerušená v polovině budovou kuchyní. Ta obsluhovala oba apartmány, a tato oddělená kuchyně tak snižovala nároky na užitnou plochu samotných paláců, které samy o sobě nebyly nijak rozlehlé. Oddělení, které bylo patrně provedeno během přestavby hradu za Vladislava Jagellonského, vyhovovalo i v době jeho dcery Anny, která podle dvorského řádu musela dbát

na to, aby svět žen, obsluhujících královnu, byl co možná nejvíce oddělen od mužské části dvora. Pozoruhodné nicméně je, že vídeňská rezidence v Hofburgu měla jiné uspořádání, kde byl královnin a králův apartmán mnohem blíže u sebe. Byla to tedy specifická jednotlivost rezidencí, které královský pár podědil po svých předchůdcích, a na které se musel královský dvůr adaptovat.

Umístění královnina paláce na Pražském hradě, pokud je předložená interpretace správná, bylo provedeno s rozvahou, jejímž výsledkem byla symbolická dominance královského páru nad hradem. Pražský hrad byl rozlehlý areál, ve kterém českému králi ve skutečnosti mnoho nepatřilo. Severní polovinu zabírala Svatovítská katedrála a Svatojirský klášter s domy kleriků, o jižní polovinu se král dělil se šlechtou. Když Vladislav nákladným dílem přestavoval svoji hradní rezidenci, dal nové vysoké střechy i hradním věžím, čímž symbolicky zdůraznil jak význam hradu, tak svůj vlastní majestát. Rozdělení rezidence na dvě části mu k stejnému cíli pomohlo uvnitř hradu. Královny obytné místnosti se nacházely v západní části paláce, hledící z východní strany na dnešní III. hradní nádvoří, zatímco královnin palác stál přímo naproti němu a uzavíral nádvoří od západní strany. Obě křídla tak tvořily pendanty a zároveň kulisy pro prospekt, na jehož konci se nacházela Svatovítská katedrála, respektive její západní část, kterou Vladislav plánoval dokončit. Pokud by k dostavění katedrály došlo a požár z roku 1541 nezničil mnoho z jeho díla, vnímali bychom patrně dnes III. hradní nádvoří jako pozoruhodný výtvar pozdně středověkého urbanismu, který bychom spojovali s králem Vladislavem Jagellonským.

Tento text byl zpracován v rámci projektu GA ČR č. 18-03643S „*Anna Jagellonská – česká královna v renesanční Evropě, 1503–1547 / Anna Jagiello – Queen of Bohemia in Renaissance Europe 1503–1547*“.

ING. ARCH. PETR ULIČNÝ, PH.D. – FILOZOFICKÁ
FAKULTA, UNIVERZITA KARLOVA, PRAHA
PETRULICNY@SEZNAM.CZ

86) J. Hausenblasová, o. c. v pozn. 80, s. 97–108.

PRAMENY

Archiv Pražského hradu, f. Dvorská komora.
Archiv Pražského hradu, f. Kapitulní archiv.
Archiv Pražského hradu, f. Sběrka fotografií.
Archiv Pražského hradu, f. Stará plánová sbírka.
Archiv Pražského hradu, f. Nová plánová sbírka.
Národní archiv Praha, f. Stará manipulace.
Národní archiv Praha, f. Registra.
Národní knihovna Praha, odd. rukopisů a starých tisků.
Hofkammerarchiv Wien, f. Gedenkbücher.

AČ IV: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské IV. F. Palacký ed., Praha 1846.
Boháčová I. 1992: Praha – Hrad. Místnost pod oktogonální kaplí. Praha, nepublikovaný strojopis, ARÚ AV ČR, č. 55/92.

Boháčová I. 1998: Archeologický areál III. nádvoří Pražského hradu. Průvodce problematikou archeologickými prameny. Praha, nepublikovaný strojopis, ARÚ AV ČR, č. 6540/98.
Vilímková M. 1972: Stavebně historický průzkum Pražského hradu. Pražský hrad. Jižní křídlo. Dějiny. Praha, nepublikovaný strojopis, APH, inv. č. SHP č. 90/1.
Vilímková M. – Kašička F. 1970: Stavebně historický průzkum Pražského hradu. Střední křídlo. I. koncept. Praha, nepublikovaný strojopis, APH, inv. č. SHP č. 103/3.
Vilímková M. – Kašička F. 1983: Pražský hrad. Jižní křídlo 3–4 (Západní část). I. koncept. Praha, nepublikovaný strojopis, APH, inv. č. SHP č. 10/83.

LITERATURA

- Boháčová, I. 2001: Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy, in: M. Ježek – J. Klápště edd., Pražský hrad a Malá Strana. Edice Mediaevalia archaeologica 3. Praha, s. 179–301.
- Boháčová, I. 2008: Dalších deset let archeologického areálu pod třetím nádvořím Pražského hradu, Zprávy památkové péče 68, č. 4, s. 259–263.
- Brykowska, M. 1996: Plány Pražského hradu a Valdštejnského paláce z první poloviny 17. století ve sbírkách Uffizi ve Florencii, Pražský sborník historický 29, Praha, s. 107–116. Brykowska, M. 1998: The Architecture of the Prague Castle in light of the Plan in the Uffizi, in: L. Konečný – B. Bukovinská – I. Muchka edd., Rudolf II, Prague and the World. Praha, s. 220–225.
- Čelakovský, J. 1906: Hrad pražský a majetková práva k němu do r. 1526. Praha.
- Fabiański, M. 2017: Zamek króla Zygmunta I na Wawelu. Architektura – dekoracja architektoniczna – funkcje. Kraków.
- Farbaky, P. 2006: Chimenti Camicia, A Florentine woodworker-architect, and the Early Renaissance reconstruction of the royal palace in Buda during the reign of Matthias Corvinus (ca. 1470–1490), Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz 50, s. 215–256.
- Felmayer, J. – Oettinger, K. – Oettinger, R. – Scheier, E. edd. 1986: Die Kunstdenkmäler der Stadt Innsbruck. Die Hofbauten (= Österreichisches Kunsttopographie XLVII). Wien.
- Fiala, K. 1933: Pražský hrad v době románské. Praha.
- Fischinger, A. – Fabiański, M. 2013: The Renaissance Wawel. Building the Royal Residence. Kraków.
- Fučíková, E. – Chotěbor, P. – Lukeš, Z. 2002: Pražský hrad: Okna. Praha.
- Géva, A. 1843: Itinerar Kaiser Ferdinand's I. 1521–1564. Wien.
- Graf, K. 2000: Kunigunde, Erzherzogin von Österreich und Herzogin von Bayern-München (1465–1520) – Eine Biographie [Dissertation, Universität Mannheim]. Mannheim.
- Hausenblasová, J. 2012: Soukromý jako obřad. Rituály a ceremonie na dvoře Anny Jagellonské, in: M. Nodl – F. Šmahel edd., Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století. Edice: Colloquia mediaevalia Pragensia XII. Praha, s. 97–108.
- Hayek, W. z Libočan 1541: O nesstiasťne prízihodie ktoráž gse stala skrze ohen v Menšim Miestie Pražském, a na Hradie Swatého Wacława, y na Hradczanech etc. Leta M.D.xxxj. Praha (NK Praha, sign. 54 J 1484).
- Herain, J. 1902: Stará Praha. Praha.
- Holzschuh-Hofer, R. – Karner, H. 2014: Die Alte Burg (Schweizerhof), in: H. Karner ed., Die Wiener Hofburg 1521–1705. Baugeschichte, Funktion und Etablierung als Kaiserresidenz. Wien, s. 80–143.
- JKSAX: K. Köpl ed. 1889: Urkunden, Acten, Regesten und Inventare aus dem k. k. Statthalterei-Archiv in Prag, Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses X, s. LXIII–CC.
- Hoppe, S. 2015: Architectonic Parity. The Coordinated Apartments of Ruling Princes and Princesses in German Court Residences, 1470–1547, in: M. Chatenet – K. de Jonge edd., Le prince, la princesse et leurs logis: manières d'habiter dans l'élite aristocratique européenne (1400–1700); actes des septièmes Rencontres d'Architecture Européenne, Paris, 27–30 juin 2011. Paris, s. 159–176.
- Chotěbor, P. 2016: K jagellonské přestavbě Starého královského paláce na Pražském hradě, Castellologica Bohemica 13, s. 119–152.
- Ježek, M. 1997: Česká města na foliích wüzburgského alba (II. část), Průzkumy památek IV, č. 2, s. 19–47.
- Kašička, F. 1988: Stavebně historické průzkumy SÚRPMO na Pražském hradě z posledního období (Západní díl Jižního křídla a kaple sv. Kříže), Archaeologia historica 13, 1988, s. 199–208.
- Kašička, F. – Vilímková, M. 1976: Císařské kuchyně Pražského hradu, Památky a příroda 36, č. 2, (Památková péče 31), s. 67–70.
- Leminger, E. 1889: Stavba hradu Pražského za krále Vladislava II., in: Památky archaeologické a místopisné XIV, Praha, s. 625–630.
- Magyar, K. 2005: „Et... introivit ad Hungariam sola germanica ancilla nomine Maria...“ Mary of Hungary and Buda, in: O. Réthelyi a kol. edd., Mary of Hungary, The Queen and her Court 1521–1531. Budapest, s. 97–119.
- Magyar, K. 2016: Royal Residences in Buda in Hungarian and European Context, in: B. Nagy – M. Rady – K. Szende – A. Vadas edd., Medieval Buda in Context. Leiden – Boston, s. 133–168.
- Marsch, A. – Bühler, J. H. – Jacob, F. D. edd. 2001: Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/1537, von seinem Ritt von Neuburg a. d. Donau über Prag nach Krakau und zurück über Breslau, Berlin, Wittenberg und Leipzig nach Neuburg. Weißenhorn.
- Mencl, V. 1978: Architektura, in: J. Homolka a kol., Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526). Praha, s. 73–166.
- Němec, R. 2015: Architektura – vláda – země. Rezidence Karla IV. v Praze a zemích Koruny české. Praha.
- Němec, R. 2017: Solitude or Performance? The Papal and Royal-Imperial Residences of Benedict XII and Charles IV in Avignon, Prague and Karlstein, Journal of the British Archaeological Association 170, s. 115–151.
- Palacký, F. ed. 1829: Scriptorum rerum Bohemicarum III: Staří letopisové česťj od roku 1378 do 1527... Praha.
- Pešák, V. 1930: Dějiny královské komory české od r. 1527 I. Začátky organizace české komory za Ferdinanda I. Praha.
- Pešek, J. 2004: Pohled na Prahu 11. 12. 1536 aneb falckrabí Ottheinricha cesta do Krakova a zase zpátky, Pražský sborník historický 33, s. 7–23.
- Tomek, W. W. 1872: Základy starého místopisu pražského III, IV, V: Malá Strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad. Praha.
- Tomek, W. W. 1891: Dějepis města Prahy VIII. Praha.
- Tomek, W. W. 1893: Dějepis města Prahy IX. Praha.
- Tomek, W. W. 1897: Dějepis města Prahy XI. Praha.
- Uličný, P. 2015: The Palace of Queen Anne Jagiello and Archduke Ferdinand II of Tyrol by the White Tower in Prague Castle, Historie – Otázky – Problémy 7, č. 2, s. 142–161.
- Uličný, P. 2017: Hledání velkoleposti: Rezidence císaře Rudolfa II. na Pražském hradě v letech 1600–1612, in: P. Uličný a kol., Architektura Albrechta z Valdštejna. Italská stavební kultura v Čechách v letech 1600–1635. Praha, s. 825–907.
- Uličný, P. 2017: The Making of the Habsburg Residence in Prague Castle History of the Journey of the Imperial Palace from the Centre to the Periphery, Umění 65, s. 377–395.
- Uličný, P. 2018: Od císaře k oráci a zase zpět Panovnícké cykly ve Starém královském paláci na Pražském hradě, Umění 66, s. 466–488.
- Uličný, P. 2018: Bella, & rara armaria di sua Altezza: Zbrojnice Pražského hradu v době Ferdinanda Tyrolského, Průzkumy památek XXV, č. 1, s. 25–46.
- Uličný, P. 2019: The Summer Palace in the Royal Garden of Prague Castle and the First Renaissance Leisure Architecture in Central Europe, Umění 67, s. 514–537.
- Uličný, P. 2020: A Difficult Mission The Building of St Vitus's Cathedral in the time of Ferdinand I and Anna Jagiellon (1526–1547), Umění 68, s. 172–192.
- Uličný, P. 2021: The architecture of Prague Castle during the governorship of Archduke Ferdinand II (1547–1567): How to read it? in: S. Dobalová – J. Hausenblasová edd., Archduke Ferdinand II of Austria: A Second-Born Son in Renaissance Europe. Wien, s. 169–192.
- Uličný, P. v tisku: Erotica & sapientia. Rudolf II's Early Years at Prague Castle, Umění 69, s. v tisku.
- Urbánek, R. 1962: Věk poděbradský IV. Čechy za králování Jiříka z Poděbrad. Léta 1460–1464. Praha.
- Vavroušková, A. ed. 1941: Desky zemské království českého I. Kvaterny trhové 1, 1541–1542. Praha.
- Végh, A. 2010: Egy reneszánsz felirat tőredékei és a budai királyi palota csillagképei, Művészettörténeti Értesítő 59, s. 211–232.
- Végh, A. 2011: A budai királyi palota Michael von Saurau útleírásában (1567), in: T. György – T. Gyöngyi edd., Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére. Budapest, s. 293–302.
- Vilímková, M. – Kašička, F. 1977: Stavební proměny Středního křídla Pražského hradu, Památky a příroda 37, č. 3, s. 129–139.
- Vlček, P. a kol. 1996: Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov. Praha.
- Vlček, P. a kol. 2004: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha.
- Vojtíšek, V. 1919: Z minulosti naší Prahy. Kapitoly z místopisu, zřízení a života města. Praha.
- Záruba, F. 2014: Hrad Václava IV. Od nedobytného útočiště k pohodlné rezidenci. Praha.

DER PALAS DER KÖNIGIN ANNA VON BÖHMEN UND UNGARN IN DER PRAGER BURG AUF DEN SPUREN DER VERSCHWUNDENEN RESIDENZ AUF DER PRAGER BURG

Nur aus den schriftlichen Quellen ist die Existenz des Palas der Königin Anna von Böhmen und Ungarn (1503–1547, Königin von Böhmen 1526–1547) in der Prager Burg bekannt, der nach dem Brand 1541 verschwand. Sein Verschwinden aus der Topografie der Burg war so radikal, dass man bis heute nicht weiß, wo er sich genau befunden hatte. Auf Grund der revidierten schriftlichen Quellen und der Analyse der dokumentierten Bauten an Stellen der möglichen Positionen des Palas versucht der vorliegende Beitrag eine Antwort auf diese Frage zu suchen. Den Schlüssel zu dieser Frage stellt vor allem die ausführliche Brandbeschreibung von Václav Hájek v. Libočan dar, in der der Palas der Königin zweimal, und zwar in unterschiedlichem Zusammenhang genannt wird. Im ersten Fall der Weiße Turm in der Südostecke des heutigen III. Burghofs wurde von ihm entzündet, zweitens teilt der Chronist mit, dass der Palas sich „oberhalb der Küchen“ befand, wohl der Küchen inmitten der Hofseite. In der Nähe dieser Küchen befand sich in der Südwestecke des Hofes ein umfriedetes Gelände, seit der Zeiten Rudolfs II. als Löwenhoflein bekannt, von dem eine Nachricht aus dem Jahr 1546 tatsächlich klar berichtete, dass es der Königin angehörte. Es war mit fünf verschiedenen Bauten verbaut, von denen einer zum Jahr 1543 als Turm beschrieben wurde. Laut Ansichten der Burg aus dem Jahr 1536 waren das aber gar nicht große Bauten, und somit konnten sie kaum Palas der Königin sein. Anhand der Beschreibung von Hájek lässt er sich nördlich des Weißen Turms lokalisieren, wo seit der Zeit Karls IV. ein großes Haus stand. Man kennt heute gar nichts von der mittelalterlichen Bebauung des Geländes, das heute der mittlere Burgflügel einnimmt. Die gesamte Situation der Prager Burg in der Zeit Ferdinands I. und Anna von Böhmen und Ungarn, die aber ihren Ursprung schon in der Zeit Wladislaws II. von Böhmen und Ungarn hat, lässt sich wohl nachfolgend rekonstruieren: Der König bewohnte den Westflügel des alten Königspalastes an der Ostseite des heutigen III. Burghofs. Die Westseite des Hofes bildete Palas der Königin, zu dem als Zuflucht der Weiße Turm gehörte, und dessen Hinterräume sich im Löwenhoflein befanden. Beide den Hof beherrschenden Paläste waren voneinander ca. 100 m entfernt und mit einem Gang auf der Ringmauer an der Südseite verbunden. Der Gang führte weiter über die Staubbrücke in den königlichen Garten. Der Grund dieser Teilung befand sich wohl in der Lage vor dem Burgumbau unter Vladislav II., der ebenfalls wie sein Vorgänger Georg von Podiebrad ursprünglich im Königshof in der Altstadt gewohnt hatte, während die Gemächer der Königin sich weit, an der Gegenseite der Zeltnergasse befunden hatten.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Die Prager Burg, Ansicht von Südwesten. Detail des Mittel- und Westteils der Burg aus der Abbildung Prags, Matthias Gerungs (Zuschr.), 1536 (nach A. Marsch – J. H. Biller a. F.-D. Jacob [Hrsg.], *Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/1537, von seinem Ritt von Neuburg a. d. Donau über Prag nach Krakau und zurück über Breslau, Berlin, Wittenberg und Leipzig nach Neuburg, Potsdam 2001, Pl. 13*).
 Abb. 2: Prag, Burg, Rekonstruktion in der Zeit gegen 1560: 1. Alter Königspalast; 2. St. Veitskathedrale; 3. Küche; 4. Löwenhoflein; 5. Weißer Turm; 6. Palas Ferdinands v. Tirol; 7. Areal des vorausgesetzten ehemaligen nördlichen Teils vom Palas der Königin; 8. Stallungen; 9. Staubbrücke; 10. königlicher Garten (Zeichnung Petr Uličný).
 Abb. 3: Prag, Burg, Zeichnungen der freigelegten Konstruktionen am III. Burghof (nach K. Fiala, *Pražský hrad v době románské* [Die Prager Burg in der Romanik], Praha 1933, Bildbeilage, Detail).
 Abb. 4: Prag, Burg, Zeichnungen der freigelegten Konstruktionen am III. Burghof und im ehemaligen Löwenhoflein (APH [Archiv der Prager Burg], Neue Plänesammlung, Best.-Nr. 10001/263, Detail – Foto Petr Uličný).
 Abb. 5: Prag, Burg, Zeichnungen der freigelegten Konstruktionen im ehemaligen Löwenhoflein, Karel Fiala, vielleicht 1937 (APH, Neue Plänesammlung, Best.-Nr. 10001/272 – Foto Petr Uličný). Legende (Nummerierung des Autors). 1. Tordurchfahrt beim Weißen Turm; 2. romanische Ringmauer; 3. Brunnen; 4. „romanische Quermauer“; 5. mittelalterliches Mauerhaupt; 6. Westmauer des nördlichen Hauses; 7. Stiege; 8. Brunnen; 9. Raum unter der ehemaligen St. Wenzelskapelle; 10. III. Burghof.
 Abb. 6: Prag, Burg, Rekonstruktion des Löwenhofs im südöstlichen Teil des III. Burghofs in der Zeit König Wladislaws (nach: V. Mencl, *Architektura, in J. Homolka–J. Krása–V. Mencl–J. Pešina–J. Petráň, Pozdně gotické umění*

v Čechách [Die spätgotische Kunst in Böhmen] 1471–1526, Praha 1978, Abb. S. 130). Legende (Nummerierung des Autors): 1. Eingang; 2. kleiner Hof; 3–4. Häuser; 5. romanische Ringmauer; 6. Brunnen; 7. Weißer Turm. Abb. 7: Die Prager Burg von Süden (Michael Wolgemuth u. Wilhelm Pleydenwurf, in Hartmann Schedels Weltchronik, Nürnberg 1493, Abbildung von Prag, Detail).

Abb. 8: Prag, Burg, Plan gegen 1560, Kopie nach 1620. Detail des südwestlichen Teils (Florenz, Uffizi, Gabinetto di disegni e stampe, 4521 A).

Abb. 9: Prag, Burg, ehemaliges Löwenhoflein, später Erdgeschoss des Südflügels unter dem ehemaligen Oratorium bei der St. Wenzelskapelle. Südseite der den Brunnen beschränkenden „romanischen Quermauer“, gefunden 1938. Foto Antonín Gubčevský, 1938. APH, Fotosammlung, Best.-Nr. 466, D 3003).

Abb. 10: Prag, Burg, ehemaliges Löwenhoflein, später Erdgeschoss des Südflügels unter dem ehemaligen Oratorium bei der St. Wenzelskapelle. Östliche Seite der Mauer vom nördlichen Haus. Feststellung aus dem Jahr 1938 (Foto Antonín Gubčevský, 1938. APH, Fotosammlung, Best.-Nr. 452, D 3018).

Abb. 11: Prag, Burg, ehemaliges Löwenhoflein, Erdgeschoss unter der St. Wenzelskapelle. Die in den Jahren 1985–1986 gefundenen Konstruktionen (nach I. Boháčová, *Praha-Hrad. Místnost pod oktagonální kaplí* [Prag-Burg. Den Raum unter der oktagonalen Kapelle – nicht veröffentlichtes Manuskript], Praha 1992, Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften, Nr. 55/92, Gestaltung Petr Uličný). Legende: 1. 3. die dem Kapellenbau vorhergehenden Bauten; 2. Die offenbar mit dem Kapellenbau zusammenhängenden Konstruktionen; 4. Stiegenfragmente.

Abb. 12: Prag, Burg, südwestlicher Teil des III. Burghofs. Rekonstruktion des Zustands vor 1541. Legende: 1. Weißer Turm; 2. Zweites Tor; 3. Drittes Tor; 4. Viertes Tor; 5. fünftes Tor; 6. Südteil des Palas der Königin Anna (Löwenhoflein); 7. Brunnen; 8–10. Häuser; 11. Brunnen; 12. Kleiner Hof; 13. Turm; 14. Burghof; 15. Nordteil des Palas der Königin Anna; 16. Haus; 17. Hofkanzlei (ehemaliges Haus des Hauptmanns Závěš Sulek von Hrádek); 18. Borek's Haus(?); 19. Graben (Zeichnung Petr Uličný).

Abb. 13: Prag, Burg, südwestlicher Teil des III. Burghofs. Rekonstruktion des Zustands gegen 1560. Legende: 1. Weißer Turm; 2. Zweites Tor; 3. Drittes Tor; 4. Viertes Tor; 5. Löwenhoflein; 6. und 8. Brunnen; 7–10. Häuser; 11. Palas Ferdinands v. Tirol; 12. Grundstück von Hanuš Neltz; 13. Grundstück von Lukáš Wetter; 14. Burghof; 15. Graben.

Abb. 14: Prag, Burg, ehemaliges Löwenhoflein, später Erdgeschoss des Südflügels des kaiserlichen Palas. Plan aus der Mitte des 18. Jahrhunderts (APH, Alte Plänesammlung, Best.-Nr. 157 A/2, Foto Ondřej Příbyl).

Abb. 15: Prag, Burg, ehemaliges Haus des Hauptmanns Závěš Sulek von Hrádek, später Südflügel des kaiserlichen Palas. Erdgeschosshalle.

Abb. 16: Prag, Burg, ehemaliges Haus des Hauptmanns Závěš Sulek von Hrádek, später Südflügel des kaiserlichen Palas. Erstes Obergeschoss, Kragstein nach dem verschwundenen Erker an der Südfassade, Blick aus der Erdgeschossebene (Foto Petr Uličný).

Abb. 17: Prag, Burg, ehemaliges Haus des Hauptmanns Závěš Sulek von Hrádek, später Südflügel des kaiserlichen Palas. J. H. Dinebier, Südfassadenplan vom kaiserlichen Palas, Mitte des 18. Jahrhunderts, Ausschnitt (APH, alte Plänesammlung, Best.-Nr. 112 A/1, Foto Petr Uličný).

Abb. 18: Prag, Burg, ehemaliges Haus des Hauptmanns Závěš Sulek von Hrádek, später Südflügel des kaiserlichen Palas. Fensterfragment im 1. Obergeschoss der Nordseite nach der Freilegung 1937 (Foto Antonín Gubčevský, 1937, APH, Fotosammlung, Best.-Nr. 615 D 2095).

Abb. 19: Prag, Burg, ehemaliges drittes Burgtor, später Teil vom Südflügel des kaiserlichen Palas. Fenster an der Ostseite in der Höhe vom heutigen 2. Obergeschoss nach der Freilegung 1923 (Foto Pařík & Comp., 1923, APH Fotosammlung, Best.-Nr. 629 D 536).

Abb. 20: Prag, Burg, mittlerer Flügel, Untergeschoss. Aufbereitet nach F. Kašička-H. Chvojková in Vilimková, M. – Kašička, Fr. 1970, *Stavebně historický průzkum Pražského hradu. Střední křídlo, I. koncept* [Bauhistorische Untersuchung der Prager Burg. Mittelflügel, I. Konzept – nicht veröffentlichte Maschinenschrift], Praha 1970 – APH, Best.-Nr. SHP Nr. 103/3). Legende: gestrichelt – Hausparzellen, abgesteckt 1546 und 1548, Umriss laut Mappe der Prager Burg aus der Zeit gegen 1560.

Abb. 21: Prag, Burg, ehemaliges Löwenhoflein, später Oratorium der St. Wenzelskapelle im 1. Obergeschoss. Ehemalige westliche Ringmauer, Ansicht von Osten mit Fensterresten in der Höhe zwischen dem 1. und 2. Obergeschoss, die wohl den Gang auf der Ringmauerkrone beleuchteten, Zustand nach der Freilegung 1937 (Foto Antonín Gubčevský, 1937, APH, Fotosammlung, Best.-Nr. 511 D 2108).

Abb. 22: Ambras bei Innsbruck, (Tirol, Österreich), Vorraum des 1563–1567 für Philippine Welser erbauten Bads (Foto Ivan P. Muchka).

LUXUSNÍ INTERIÉR POZDNÍ RENESANCE NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM V ZRCADLE POZŮSTALOSTNÍCH INVENTÁŘŮ

ALENA NACHTMANNOVÁ

Late Renaissance Luxurious Interior in Prague's Old Town in the Reflection of Estate Inventories

Estate inventories are excellent sources for the study of lifestyle and household equipment of the Prague burghers during the pre-White Mountain period. The article deals with the most affluent families whose household equipment was similar to that of the nobles. The inventories not only enable the study of household furniture, daily objects, and luxurious equipment, but also the particular arrangement of these objects in the rooms. Especially the well-inventoried estates allow for the reconstruction of the room configuration in the house, their connection and way of use.

Keywords: pre-White Mountain period – burghers – household equipment – house layout – luxury

Pozůstalostní inventáře jsou vynikajícím pramenem pro studium životní úrovně a vybavení domácností pražských měšťanů předbělohorského období. V příspěvku se věnujeme pouze nejbohatším rodinám, jejichž domácnosti byly podobně vybavené jako domácnosti šlechty. Inventáře dovolují zkoumat nejen vybavení domácností nábytkem, předměty denní potřeby a luxusním vybavením, ale také uložení těchto předmětů v rámci jednotlivých místností. V případě zvlášť dobře vedených soupisů pozůstalostí můžeme rekonstruovat i polohu jednotlivých místností v rámci domu, jejich vzájemnou návaznost a způsob užívání.

Klíčová slova: předbělohorské období – měšťané – vybavení domácností – dispozice domu – luxus

Pozůstalostní soupisy majetku jsou vynikajícím a naprosto nenahraditelným pramenem pro poznání vývoje interiéru, přesto však nebyly dosud ještě zcela plně využity. Zatímco pro studium šlechtického interiéru bývají inventáře používány,¹⁾ v případě zkoumání vybavení městských domů k nim bývá sáhnuto jen sporadicky a okrajově. Přitom právě pozůstalostní inventáře umožňují rekonstruovat vybavení, zařízení a částečně i fungování měšťanského renesančního interiéru, který v našem prostředí zanikl prakticky beze stopy. Jednotlivé předměty sice občas najdeme v muzejních sbírkách, původní dispozice, včetně konstrukcí a výzdobných prvků, se zachovaly v některých renesančních domech, celek renesanční měšťanské domácnosti však již nenávratně zmizel. Některé pozůstalostní inventáře jsou však natolik podrobné, že poskytují téměř virtuální procházku městským domem. Platí to na prvním místě o velmi pečlivě pořizovaných soupisech pražských, které jsou navíc uchovány v dlouhých souvislých řadách. Historici již pozůstalostním inventářům Prahy i dalších měst věnovali velkou pozornost, většinou však řešili vlastní kulturně historické problémy. Hojně traktovaná je problematika knih, obrazů a uměleckých děl či celkové životní úrovně měšťanů. Pozornost byla věnována také konkrétním předmětům, jako byly šperky, zbraně, koberce, či oděvy.²⁾ K problematice dispozice

domu, užití jednotlivých místností a vybavení domu nábytkem a dalším zařízením se zatím pozornost obracela jen málo. Právě tuto mezeru bychom chtěli následujícím příspěvkem vyplnit.

Soupisy pozůstalostí vznikaly jako součást pozůstalostního řízení, zejména v případě, kdy hrozily spory mezi dědici.³⁾ Koldínova městská práva nařizovala sepsání in-

Stejskalová, Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech, in: Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 113–127; J. Pešek, Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života, Opera historica 1, 1991, s. 30–42; V. Bůžek, Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době, Opera historica 1, 1991, s. 43–73; též, Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnost rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách), Opera historica 3, 1993, s. 287–313; M. Neudertová, Život a dům mistra Adama Cholosia Pelhřimovského, písaře královského města Loun, Opera historica 1, 1991, s. 129–146; též, Dvě lobkovické rezidence na sklonku 16. století, in: M. Kokojanová ed., Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku, Prostějov 1997, s. 149–165; též, „Item ve velkém fraucimoře před luthauzem se nachází...“ Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách, in: V. Bůžek – P. Král edd., Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7, 1999, s. 163–199; M. Hrubá, „...na sladovně velká hromada sladu formanského...“ Rodiny a domácnosti příslušníků potravinářských řemesel v předbělohorských královských městech severozápadních Čech (z pohledu pozůstalostních pramenů), in: O. Fejtová – V. Ledvinka – J. Pešek edd., Dobrou chuť, velkoměsto. Documeta Pragensia XXV, Praha 2007, s. 171–181; Z. Hájda, Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I. a II., in: Pražský sborník historický XXVI, 1993, s. 38–102; XXVII, 1994, s. 47–103; A. Nachtmannová, Mezi tradicí a módou. Odívání v Čechách od renesance k baroku, Praha 2012.

3) Více k dané problematice J. Pešek, Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské, in: Pražský sborník historický 15, 1982, s. 63–92 a M. Hrubá, „...nedávěj statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní agenda a praxe

1) V poslední době E. Lukášová, Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století. Praha 2015; E. Lukášová – V. Smolová, Renesanční sídlo pánů z Hradce v nejstarších inventářích jindřichohradeckého zámku. České Budějovice 2018; a již mimo časový záběr našeho příspěvku E. Lukášová – V. Otauská, Aristokratický interiér doby baroka ve světle historických inventářů. Praha 2015.

2) Pouze výběrově, zmíněné publikace obsahují další literaturu k tématu, pro náš účel však již okrajovou: V. Bůžek – H. Bůžková – J.

Obr. 1: Dům U pěti korun, Melantrichova ulice, čp. 465, původně Konešovic ulice. Dům nechal přestavět do této podoby Petr Nerhof z Holterpergu před rokem 1615 (foto NPÚ).

ventáře v případě nezletilých dědiců, kdy majetek přebírali poručníci a inventář měl být kontrolou jejich hospodaření, inventovalo se i v případě, že zesnulý zanechal dluhy vůči městu nebo cechu, či spravoval cechovní jmění a v dalších přesně specifikovaných situacích. Soupis pořizoval přísežný radní písař v doprovodu dvou radních. Pokud byl soupis doplněn o odhad ceny jednotlivých předmětů či byl sepisován obchod nebo dílna, účastnili se úředního aktu i cechovní starší daného cechu. Díky tomu obsahují inventáře nejen přesně zachycené názvosloví předmětů, ale mnohdy i jejich ceny obvyklé v dané době. Soupis měl být v zájmu dědiců pořízen co nejdříve po smrti majitele, nejlépe do šesti týdnů. Pozůstalostní inventáře tak poskytují téměř reportážní vhled do chodu měšťanské domácnosti bezprostředně po skonu jejího majitele, včetně smuteční výzdoby.

Soupis obvykle postupoval podle jednotlivých místností, v jejichž rámci úředníci zapisovali předměty zde umístěné. Dozvíme se tak, kde stál který kus nábytku a co v něm bylo uloženo. Snaha zamezit budoucím sporům vedla sepisující úředníky k velké pečlivosti, kdy zaznamenávali nejen jednotlivé předměty z domovního vybavení, ale mnohdy i jejich přesný popis včetně předmětů poškozených, ušpiněných apod. Soupisu se obvykle účastnili i dospělí dědicové, zejména vdova a dospělí děti, popř. další příbuzní, aby hájili své majetkové zájmy. Oznamovali pak,

královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době. Ústí nad Labem 2002.

Obr. 2: Dům U dvou zlatých medvědů, Melantrichova ulice, čp. 475, původně dům U zlatého medvěda v Konešovic ulici. Renesanční přestavba proběhla ve dvou etapách kolem r. 1560 a 1600. Na počátku 17. století byl majitelem obchodník s hedvábím Lorenz Štork ze Štorkenjetslu (+1618) (foto NPÚ).

kteřé předměty mají být, jako jejich vlastní, z pozůstalosti vyjmuty. Vdovy si po smrti manžela mohly ponechat věci, které přinesly do společné domácnosti jako součást věna, koupily si je během manželství za vlastní peníze, či je dostaly darem. Podobně předstupovaly před úředníky i dospělí děti zesnulého, které stále žily v otcovském domě a nechtěly, aby jejich osobní věci byly zahrnuty do dědictví náležejícího mladším, nezletilým sourozencům. Díky tomu jsme informováni, které místnosti tyto osoby v rámci společného domu užívaly, nebo alespoň kde měly uložený osobní majetek. Zvlášť pečliví písaři pak zapisovali i spory členů domácnosti, z nichž mnohdy vysvítá, jak ve snaze získat více majetku, než jim příslušelo, ukrývali cennosti na neobvyklá místa, či prohlašovali za svůj majetek, který jim nepatřil. Úředníci přicházeli do obývaného domu, v němž byly veškeré předměty běžně užívány, zachytili je tak na místech, kam byly právě odloženy, jako např. knihy rozevřené na stole, kord odhozený na posteli, či prádlo připravené k praní.

Přestože jsou pozůstalostní inventáře jedinečným pramenem pro poznání vnitřní dispozice a zařízení renesančního domu, mají i své limity. Úředníci nepopisovali dům tak, jak jím procházeli, ale začínali od nejvýznamnější místnosti, již byla obvykle světnice v prvním patře domu obrácená do ulice. Následovaly místnosti, které na světnici navazovaly, pak další obytné části domu, následně

podstřeší a přízemí, nakonec sklepy, dvůr a další úložné a provozní prostory. V jiných případech začínali úředníci soupisem zvlášť cenných předmětů, jako bylo stříbrné nádobí nebo klenoty, které mohly být uloženy v některé dobře uzamykatelné místnosti uvnitř domu, a teprve poté postupovali do obytných prostor. Zorientovat se pak v organizmu domu bývá nelehké, zejména tehdy, když původní dispozice zanikla pozdějšími přestavbami. Vzhledem k tomu, že cílem porizení pozůstalostního inventáře bylo předání movitého majetku dědicům, byl samotný dům a všechny jeho náležitosti shrnuty jednou větou a dále se již nepopisovaly. Nedozevíme se tedy nic o stavebních konstrukcích, podlahách, stropěch či schodištích, jen výjimečně jsou zmíněny dveře nebo okna. Bohužel se nezapisovala ani kamna či jiná otopná zařízení. I tak se ale při pečlivé četbě dozvíme mnoho o provozu renesančního domu a užívání jeho jednotlivých místností.

V Praze byly pozůstalostní inventáře zapisovány do městských knih vedených v ucelených řadách pro Staré Město pražské, Malou Stranu a některé čtvrti Nového Města pražského. Vzhledem k tomu, že pražská elita sídlila až na výjimky na Starém Městě, zvolili jsme právě zdejší inventární soupisy.

Na přelomu 16. a 17. století žila v Praze poměrně početná skupina městské elity, která si svým životním stylem nijak nezadala s patricijskými rody velkých německých obchodních center, jako byly Norimberk nebo Augšpurk. Většinou ostatně měli členové těchto rodů na velké obchodnické firmy zmíněných měst přímé vazby obchodní a někdy i rodinné. Jak ukážeme na následujících stranách, nelišilo se vybavení jejich domácností příliš od vybavení domácností šlechtických, s tím rozdílem, že v patricijských domech sloužily luxusní předměty vedle reprezentace a zpříjemnění každodenního života i k uložení majetku, zatímco ve šlechtických domech byla nezbytná reprezentace často financovaná úvěrem. Svědčí o tom ostatně i staroměstské pozůstalostní inventáře, jejichž součástí byly i soupisy dluhů a pohledávek zesnulého. Zatímco na straně dluhové jde většinou o nevelké položky provozního úvěru, soupisy dlužníků, jimž měšťané půjčili peníze, jsou plné zvukných jmen předních šlechticů doplněné horentními částkami. Někteří z kupců, jejichž životnímu stylu se budeme dále věnovat, fungovali přímo jako bankéři a kromě šlechticů byli schopni zajišťovat úvěrem i významná města, jako byl Cheb či Žitava.

Jako příklad skutečně luxusní domácnosti, jejíž soupis byl navíc pořízen extrémně pečlivě, nám poslouží pozůstalost pražského kupce Adolfa Myslicha z Vilímštejna a jeho manželky Judity, rozené Nerhofové z Holterpergu.⁴⁾ A dále pak některých dalších členů této rozvětvené obchodnické rodiny: Karla Kyrchmayera z Rejchvic, druhého manžela Judity Myslichové,⁵⁾ Lidmily Nerhofové, majitelky domu U pěti korun⁶⁾ v Melantrichově ulici a jejího otce Lorenze Štorka ze Štorkenfelsu, majitele domu U zlatého medvěda, vzdáleného jen několik kroků.⁷⁾ Velmi bohatá a výjimeč-

Obr. 3: Renesanční vstupní portál domu U dvou zlatých medvědů (foto NPÚ).

ně dobře popsaná je také pozůstalost Lidmily, manželky mnohaletého pražského radního a primasa Václava Krocína z Drahobejle, objednavatele známé Krocínovy kašny na Staroměstském náměstí. Mezi pražskou elitu patřili také nejrůznější královští úředníci, kteří svou osobou propojovali měšťanské a dvorské prostředí. Z nich máme k dispozici pozůstalost sekretáře dvorské kanceláře Volfa Adama Cejze z Pirnova. Další soupisy z téže knihy a ostatních staroměstských knih pozůstalostních inventářů z předbělohorského období pak poslouží jako srovnání životního stylu elit a ostatních měšťanů.⁸⁾

Zakladatelem bohatství rodiny Nerhofů v Praze byl Jan starší Nerhof pocházející z Hattingen v Porúří, který získal městské právo na Starém Městě pražském v roce 1571. Jeho dcera Judita se pak provdala za Adolfa Myslicha z Vilímštejna, obchodníka s italským zbožím, původem z Wesel v Porýní. Když Adolf Myslich v roce 1613 zemřel, provdala se Judita za dalšího bohatého pražského obchodníka Karla Kyrchmayera z Rejchvic.⁹⁾ Po její

4) Pozůstalost je zapsaná v Knize inventářů Starého Města pražského z let 1615–1627, Archiv hlavního města Prahy (dále jen AMP), inv. č. 1175, f. 30r–56v. Soupis byl proveden v roce 1616.

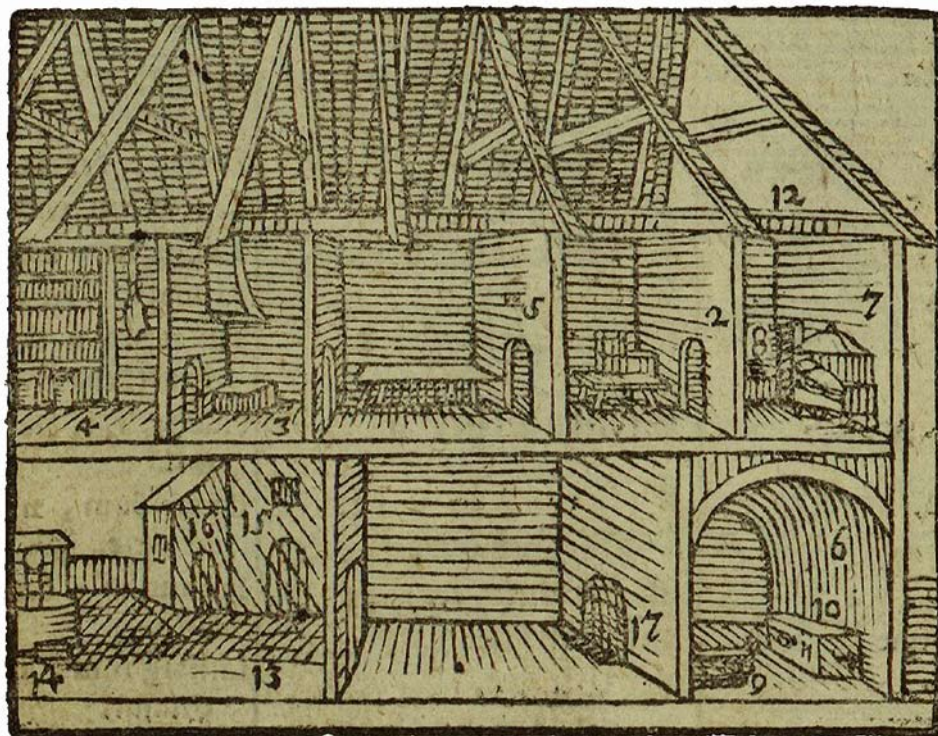
5) Soupis majetku byl pořízen v roce 1622, AMP, inv. č. 1175, f. 216r–227r.

6) Dům v Melantrichově ulici čp. 11/465 s dodnes výborně zachovanou renesanční fasádou. AMP, inv. č. 1175, f. 301r–311r.

7) AMP, inv. č. 1175, f. 79r–107r.

8) Kromě knihy uvedené v pozn. 4 byly použity knihy inv. č. 1173 (Knihy pozůstalostních inventářů Starého Města pražského z let 1584–1597) a inv. č. 1174 (Knihy pozůstalostních inventářů Starého Města pražského z let 1596–1622), obě uložené v AMP, fond Sbirka rukopisů.

9) M. Buňatová, Hedvábí, sklo a koření. Obchod mezi Prahou a Itálií (1500–1620). Praha 2019, s. 169–170. K rodině Nerhofů více H. Pe-

Obr. 4: Renesanční dům: 1 – předstíh, 2 – světnice, 3 – kuchyně, 4 – spižírna, 5 – jídelna, 6 – sklep, 7 – komora ke spaní s vestavěným záchodem, 9 – košík k přenášení věcí, 10 – truhla, která se uzavírá zámekem (11), pod střechem je půda – 12, 13 – dvůr, 14 – studna, 15 – stáj, 16 – lázeň, 17 – sklep pod domem (J. A. Komenský: *Orbis sensualium pictus*. Norimberk 1668, s. 146).

smrti v roce 1616 byl pořízen soupis pozůstalosti po ní a jejím prvním manželovi, která měla být rozdělena mezi děti z obou manželství. Bratr Jana staršího Petr Nerhof nákladně přestavěl a rozšířil dům U pěti korun v dnešní Melantrichově, tehdy Konešovic ulici a vybudoval zde nádherný renesanční palác, jehož fasádu můžeme obdivovat dodnes. Vnitřní dispozice však zanikla v barokní přestavbě. Nádherné pozdně renesanční vybavení zachytil soupis pozůstalosti vdovy po Petrovi Lidmily Nerhofové, rozené Štorkové ze Štorkenfelsu, dceři významného pražského obchodníka s hedvábím.¹⁰⁾ Po smrti jejího otce Lorenze Štorka v roce 1618 byl popsán také jeho dům U zlatého medvěda v Konešovic ulici (dnes Melantrichova).¹¹⁾

Základem majetku Adolfa Myslicha a jeho ženy byly „tři domové v jeden spojený“, zápis však nepraví, kde se přesně tento dům nacházel.¹²⁾ Vzhledem k tomu, že cílem našeho zkoumání není architektura konkrétního renesančního domu, ale typické vybavení bohaté domácnosti, nebude nám tato nepřesnost příliš na škodu. Bohaté staroměstské rodiny často vlastnily více domů, někdy ležících v různých částech města, častěji však v těsném sousedství. Domy mohly zůstat oddělené a sloužit různým členům široké rodiny, nebo je majitelé přestavěli a vytvořili z nich rozlehlé městské paláce. To byl zjevně případ rodiny Myslichovy, zmíněného Petra Nerhofa i Václava Krocína z Drahobejle,

jenž vlastnil „dva domy spolu spojený“¹³⁾ v části města zvané po této rodině Krocínov.

VELKÁ SVĚTNICE

Jak už jsme naznačili výše, začínal obvykle popis domu ve světnici v prvním patře v průčelí domu. Také v případě Myslichových tomu nebylo jinak – popis začíná „v hlavním velkém pokoji“.¹⁴⁾ Pokoj či světnice v prvním patře byly hlavním reprezentativním i obytným prostorem domu a tomu také odpovídalo jejich zařízení.¹⁵⁾ Byly zpravidla vytápěné, ale kamna nebývají v soupisech zachycena. O jejich existenci svědčí pouze zápis o „hrnci měděném v kamnách.“ Zcela výjimečně se existence kamen v soupisu objeví jako identifikační prvek nábytku, který byl u nich umístěn, jako v případě „stolu u kamen menšího černým sukem přikrytého“ v „hlavním velkém pokoji“

domu Adolfa Myslicha.¹⁶⁾ Základním zařízením světnic byly stoly a sedací nábytek, tedy různé stolice, lavice, židličky a sesle. V běžných měšťanských domácnostech se jednalo o prostý dřevěný nábytek, opatřený nanejvýš polštáři, v bohatých obchodnických rodinách se však užívaly luxusní reprezentativní kusy, jako byly stoly s kamennými, často mramorovými deskami, nebo vykládané různobarevným dřevem, a polstrované židle potažené sukem, kůží, nebo dokonce vyšívanou tkaninou.¹⁷⁾ Velmi oblíbený byl nábytek s barevným nátěrem bílým, žlutým nebo zeleným, popř. nábytek „vořechový barvy“.

Další nezbytností byl nejrůznější úložný nábytek, nejčastěji *almary*. Ty byly často umístěné v koutech a k tomu náležitě tvarovány, objevují se také „*almary ve zdi*“. Méně obvyklé bylo v přední světnici umístění truhel, zato se zde pravidelně objevují nejrůznější *šrejbtíše*, které mohly sloužit skutečně k uložení psacího náčiní a kancelářských potřeb, častěji se v nich ale ukládaly šperky, potřeby na ruční práce, hotovost, oděvní doplňky a nejrůznější drobnosti. V almarách pak, kromě knih a písemností, také hotové peníze, šperky a drobnosti. Hned za dveřmi byla často

13) AMP, inv. č. 1175, f. 227v.

14) Tamtéž, f. 30v. Výraz pokoj se používal na počátku 17. století synonymně s výrazem světnice, aniž by zde byl naznačen nějaký větší luxus jednoho či druhého. Také obyvatelé pronajatých bytů v měšťanských domech, sestávajících nezřídka z jediné místnosti, se označovali jako „pokojníci“.

15) K účelu jednotlivých místností v měšťanském domě a jejich vzájemným vazbám P. Kodera, *Obraz prostorového uspořádání domů na Starém Městě pražském v předbělohorských pozůstalostních inventářích*, Svorník 6, 2008, s. 113–126, k hlavní světnici s. 116–117.

16) AMP, inv. č. 1175, f. 30v.

17) Např. v pozůstalosti Lorenze Štorka, AMP, inv. č. 1175, f. 102r, kožené a vyšívání *sesle* se našly ve světnici předního domu Krocínových z Drahobejle. Tamtéž, f. 228r.

řínová, Nerhofové z Holtenperka. Příspěvek k poznání horní vrstvy Starého Města pražského na přelomu 16. a 17. století, in: *Pražský sborník historický* 34, 2006, s. 127–144.

10) AMP, inv. č. 1175, f. 301r–306v.

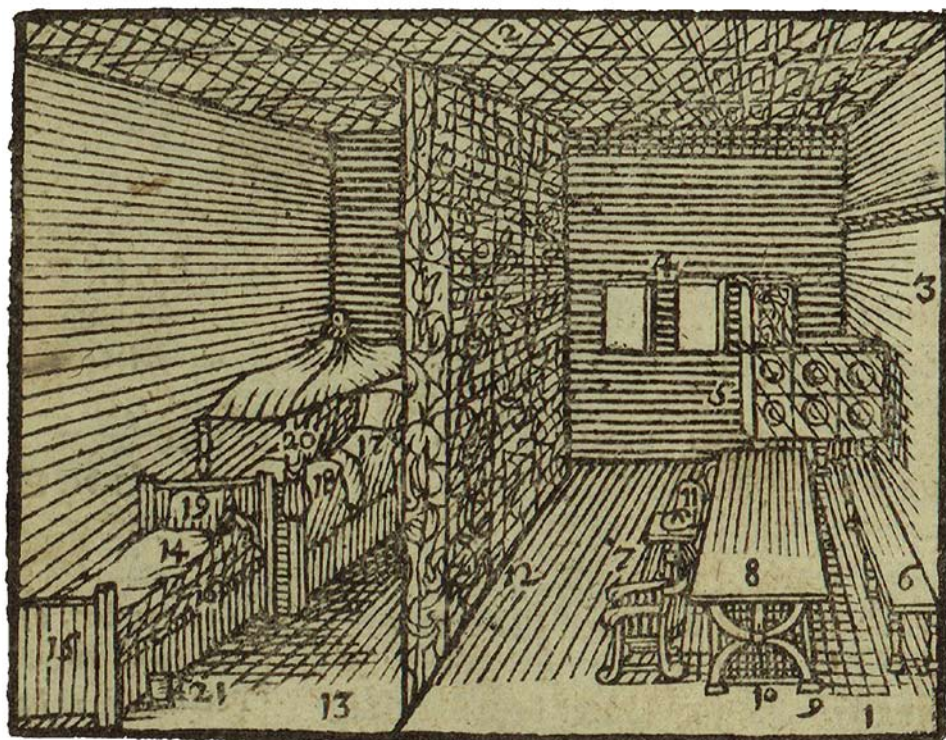
11) K oběma domům více P. Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov*. Praha 1996, s. 232 a 328.

12) Dům Adolfa Myslicha se dosud nepodařilo identifikovat ani pomocí jiných pražských městských knih, ani M. Buňatová, o. c. v pozn. 9 polohu domu nezná.

umístěná „*almara s umyvadlem cínovým*“, tedy renesanční lavabo, které mohlo být kromě umyvadla vybaveno i nádobou na dolévání vody umístěnou nad ním a opatřenou kohoutem. To byl zřejmě případ „*umyvadla cínového v almaře na způsob žaluda*“ umístěného v „*světnici hořejší táflovanej*“ v domě Lorence Štorka.¹⁸⁾

Běžnou součástí hlavního pokoje byla postel. I v zámeckých parádních pokojích se v této době ještě objevovalo lože, mohlo se však již jednat jen o reprezentativní kus nábytku, zdobený nákladnými textilemi, ale ve skutečnosti neužívaný, symbolizující kontinuitu rodu.¹⁹⁾ V řadě zámků, jak svědčí pozůstalostní inventáře, již byl spací a obytný prostor oddělen. V zámku v Kostelci nad Černými lesy, náležejícím tehdy nejbohatšímu českému rodu Smiřických ze Smiřic, byly na počátku 17. století obytné a ke spaní určené místnosti striktně oddělené, i když v pokoji pána domu bylo zapsáno *lůžko*. Jednalo se však spíše o renesanční typ pohovky – lehčího kusu nábytku než byla postel, určeného pro denní odpočinek.²⁰⁾ To ostatně odpovídalo i vzrůstající potřebě intimity, která je právě pro období raného novověku typická. V městském prostředí však tato situace, jak se zdá, ještě nastala. Postel v *horní světnici* najdeme téměř ve všech inventářích. S největší pravděpodobností se skutečně užívala, zřejmě pánem a paní domu, kterým tak umožňovala spánek ve vytápěném pokoji. V domě manželů Myslichových, kteří vlastnili bezesporu jednu z nejlépe vybavených měšťanských domácností, se v „*hlavním pokoji*“ nacházelo „*lůžko malý bez nebes s moderacemi*“, které však mohlo být spíše než postelí onou pohodlnou „*pohovkou*“ pro denní odpočinek.²¹⁾ Naproti tomu ve světnici „*předního domu*“ Krocínových z Drahobejle stálo v roce 1620 „*lůžko dětinský s mřížkami a druhý lůžko bez nebes na jednu osobu*“ vybavené „*madrací přes celý lůž*“, polštáři a peřinami. Bylo tedy beze sporu určeno ke spaní.²²⁾ Spíše dojem provizorního lůžka pro občasné použití naopak působí „*postel u dveří v způsob truhlice, která se roztahuje, se dvěma šublady*“ v přední světnici domu U pařezu v pozůstalosti staroměstského radního písaře Jana Petra.²³⁾

Nejreprezentativnějším kusem nábytku ve světnici, ale zřejmě i v celém domě, byl *šenktiš*, sloužící primárně

Obr. 5: Světnice a komora: Světnice (1) je okrášlena táflováným stropem (2) a stěnami (3). Je osvětlena okny (4) a vytápěna kamny (5). Zařízení světnice jsou: lavice (6), židle (7), stoly (8) s nohami a trnožemi (9) a s podnožkami (10). Světnice je opatřena tapetami (12). Ke klidnému odpočinku v ložnici (označena jako komora ke spaní – *Schlaffkammer* – pozn. AN) (13) slouží postel (14) ustlaná na dřevěné konstrukci (15) přes slamník (16), s prostěradlem (17) a přikrývkou (18). Polštář (19) leží pod hlavou. Závěsem (20) se postel zakrývá. Nočník (21) slouží k ulevení měchýři. (J. A. Komenský, *Orbis sensualium pictus*. Norimberk 1668, s. 148)

k vystavení luxusního nádobí, popř. k umístění konvice s nápoji před jejich servírováním. Spodní část mohla být tvořena uzavíratelnou skřínkou, do níž se ukládal stolní textil, šicí potřeby a jiné drobné předměty ke každodennímu užití. V „*hlavním velkém pokoji*“ v domě Myslichů z Vilímštejna se nacházel „*šenktiš vykládaný*“, v jehož spodní části ukládala paní domu krajky, potřeby na šití, plátno a kment na zhotovení povlečení a rouch k zavítí ženské hlavy. Některé z nich ještě nebyly v době porážení soupisu dokončené. Horní část *šenktiše* tvořily police k umístění zmíněných luxusních nádob, u Myslichových se sem stavěly sklenice s postříbřenými a pozlacenými nožičkami, benátské sklenice „*řezané s erbem nebožtíka pana Adolfa Myslicheho a při tom jiný řezaný a prostý sklenice benátský*“. Kromě sklenic sem náležely frankfurtské džbány na mladé víno.²⁴⁾ *Šenktiš* byl vysoce luxusním kusem nábytku, který se ani zdaleka nenacházel v žádné měšťanské domácnosti. Ze sledované knihy inventářů jej najdeme pouze ve zmíněném domě Myslichových, v domě U pěti korun Lidmily Nerhofové,²⁵⁾ v domě bohatého měšťana Karla Kysweina v Železné ulici,²⁶⁾ a konečně v domě Lorenze Štorka ze Štorkenfelsu. Vždy zde byly vystaveny sklenice z benátského skla, v případě Lorenze Štorka ještě navíc sklenice „*rejsovaný s přikryvadly*“²⁷⁾ i bez nich či sklenice s *erby*. Za vstřícnosti reprezentativní lze považovat alabastrový kalamář a zejména „*3 indiánský porcelány do*

18) AMP, inv. č. 1175, f. 102r.

19) E. Lukášová, o. c. v pozn. 1, s. 38.

20) A. Nachtmannová, Kostelec nad Černými lesy v éře Smiřických. Provoz a vybavení renesančního zámku, *Průzkumy památek* X, č. 2, 2003, s. 87–102, zde s. 93–94.

21) AMP, inv. č. 1175, f. 33r.

22) Tamtéž, f. 227v.

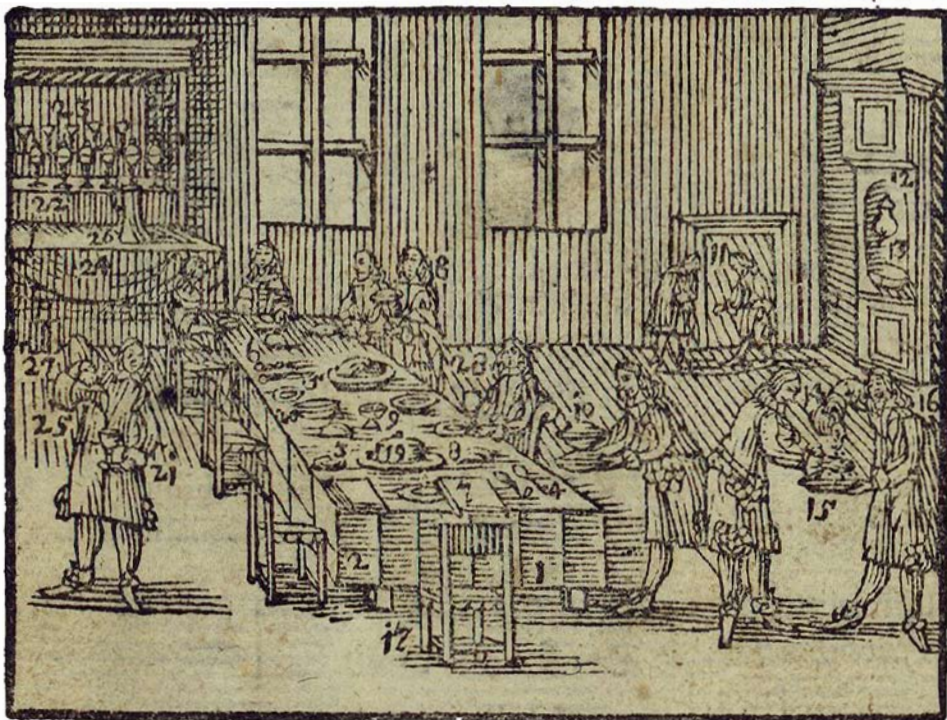
23) Tamtéž, f. 338v.

24) Tamtéž, f. 33r–33v.

25) Tamtéž, f. 303r.

26) Tamtéž, f. 208r.

27) Malované s víčky, nejspíše kovovými.

Obr. 6: Stovolání. Stůl je pokryt koberci (1) a ubrusy (2), na nichž jsou položeny talíře (3), lžíce (4), nože (5) s vidličkami (6), 7 – servíty, 8 – chléb a slánka (9), pokrmy se přináší v uzavřených nádobách (10), paštiky na tácech (19), hosté jsou uvedeni před hostitele, omývají si ruce v lavabu nebo v medenici (13), do níž se voda leje z konvice (14) a osuší si ruce do ručníku (16). Potom se posadí na židle ke stolu. Kraleč (18) krájí pokrmy a předkládá je. Šenk nalévá nápoje ze džbánu (25), nebo z konvice (26), nebo z láhve (27) do pohárů (22) a sklenic (23), které stojí na šenktiši (24). (J. A. Komenský: *Orbis sensualium pictus*, Norimberk 1668, s. 118).

stříbra fasovaným a jeden bez stříbra“.²⁸⁾ Pokud se skutečně jednalo o porcelánové nádoby, šlo o naprosto ojedinělá *preciosa*, s nimiž se v této době nesetkáváme dosud ani ve šlechtických domácnostech. Zmínka o „porcelánech“ není ostatně v soupisu staroměstských pozůstalostí ojedinělá. Také ostatní rodiny náležející k pražské kupecké elitě vlastnily několik kousků takových „porcelánů“. Z nich zmiňme alespoň „šálek porcelán se stříbrným spodkem a dvěma oušky stříbrnými pozlacenými“ v pozůstalosti již zmíněného Karla Kysweina.²⁹⁾ Mohlo se jednat o čínský porcelán, který se již od 15. století do Evropy dovážel, nebo i o italskou napodobeninu. Tomu by napovídala zpráva o „29 porcelánech nebo šálech modrý a bílý barvy hliněných“³⁰⁾ v pozůstalosti Adolfa Mysliča. Ve Florencii vyráběné zboží bylo totiž technicky blíže keramice než porcelánu a dekorovalo se právě modrou barvou. I tak šlo ale o vysoce luxusní zboží dovážené ze vzdáleného trhu a v Čechách zcela ojedinělé.

Šenktiš i ve šlechtické domácnosti patřil k nejvyššímu luxusu, náležel do aristokratického a dvorského prostředí a i zde se na něm prezentovalo nejdrahocennější stolní příslušenství, jaké bylo možno v majetku rodiny najít.³¹⁾

V domácnostech, kde nebyl v přední světnici umístěn šenktiš, se drahocenné nádoby vystavovaly „na římsách“. V domě fedršmukera (výrobce péřových chocholů a oz-

dob) Engelharda Junga z Jungenu byly v kanceláři vedle velké světnice „římsičky vůkol zlatý (!) prostý, na tých římsičkách sklenic benátského skla s přikryvadly 6“.³²⁾ Na římsy se ale nestavělo jen luxusní nádobí, záleželo zjevně na osobním vkusu majitelů domácnosti, co zde umístí. V rodině Lidmily Krocínové z Drahoběje se tak na římsy v hlavní světnici odkládaly knihy, stála tu dvě zrcadla a dokonce „tabulka černá řezbářským dílem dělaná, na ní napsané 128. žalm“.³³⁾ Ten svým textem: „Blaze každému, kdo se bojí Hospodina, kdo chodí po jeho cestách! Co rukama vytěžíš, budeš i jíst. Blaze tobě, bude s tebou dobře. Tvá žena bude jak plodná réva uvnitř tvého domu, tvoji synové jak olivové ratolesti kolem tvého stolu,“ představoval ideál zbožného měšťanského činnorodého života, jehož odměnou je hojnost Božích darů a spokojený rodinný život.³⁴⁾

Dalším výzdobným prvkem reprezentativního interiéru byly hodiny. Potřeba měření menších časových úseků byla vlastní měšťanskému prostředí, současně pak umělecky zpracované ukazatele času vhodně doplňovaly luxusní interiér.³⁵⁾ První stolní hodiny se u nás objevily roku 1525 a o téměř sto let později byly sice poměrně běžným předmětem, zejména v nákladném provedení si ale stále zachovávaly svou prestižní hodnotu. Pérový pohon umožnil miniaturizaci hodin, které se během 16. století začaly vyrábět ve stolní, skříňové nebo závěsné formě a nakonec i jako hodinky kapesní, cestovní nebo formované jako přívěsky na krk.³⁶⁾ Na počátku 17. století se v měšťanských inventářích setkáme s hodinami bicími i budicími. Bezsporně nejkrásnější byly ale „hodiny poloortojní se vším příslušenstvím, se sférou pozlacenou a postříbřenou“ umístěné v přední světnici domu U pařezu, náležejícím písaři Starého Města pražského Janu Petrovi.³⁷⁾ Oblíbené byly stále i sluneční hodiny, které však ve stolní formě, vyrobené z drahých materiálů, představovaly spíše půvabnou dekoraci než skutečný měřič času.

Na dojmu luxusu a zároveň na útulnosti dodával renesančním pokojům interiérový textil. Vzhledem k jeho

28) AMP, inv. č. 1175, f. 103v–104r.

29) Tamtéž, f. 213r.

30) Tamtéž, f. 51v.

31) Více k tomu E. Lukášová, o. c. v pozn. 1, zejm. s. 37–38; J. Petrů, Dějiny hmotné kultury II/1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha 1997, s. 262, 264–265.

32) AMP, inv. č. 1175, f. 359v.

33) Tamtéž, f. 228r.

34) Text žalmu podle ekumenického překladu.

35) K proměně vnímání času v novověku: V. Bůžek, „A tak jsem tam dlouho zdržován byl...“. Čas v životě předbřlohorských rytířů, Dějiny a současnost 15, č. 3, 1993, s. 26–30.

36) Více k tomu J. Pešek, Hora ruit – hodiny v pražských měšťanských domácnostech okolo roku 1600, in: J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchertová edd., Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, díl 3. Praha 1994, s. 871–883.

37) AMP, inv. č. 1175, f. 338v.

značné ceně a současně vysoké spotřebě byl první součástí vybavení domácnosti, již se museli méně movití obyvatelé města vzdát. Naopak městské elity užívaly dekorační textil ve stejné míře a kvalitě jako nejbohatší šlechtické rodiny. Mluvíme-li o interiérovém textilu, máme na mysli přehozy přes stůl, látkové *špalíry* či čalouny na stěnách, závěsy na oknech a kolem lůžek.³⁸⁾ Na stoly se kladly *koberce*. Mínily se tím přehozy často soukenné, ale i hedvábné, vyšíváné i krumplované a také vázané orientální koberce, většinou označované jako „turecké“. Variantou byly kožené přehozy zdobené tlačením.³⁹⁾ Teprve na koberce se kladly po čas stolování ubrusy. Zatímco v běžných domácnostech se užívaly ubrusy z bílého plátna, v bohatých domech městské elity se stolovalo na ubrusech z lněného damašku nebo „s modrým vytkáváním“.⁴⁰⁾ K nim náležely ještě *servíty* – ubrousky, vzorované většinou stejně. Lněný damašek se používal také na ručníky, které se při slavnostním stolování nabízely hostům po opláchnutí rukou, jinak visely ve světnici vedle lavaba. Ručníky „dlouhý vyšíváný černým hedvábím a v rozích s velkými květy“, jaké byly zapsané v pozůstalosti Volfa Adama Cejze z Pirnova, lze počítat již spíše k interiérovým dekoracím, než utilitárním kusům textilu.⁴¹⁾ Zvláště pokud byly umístěné na ozdobných věšácích typu „andělíčka mosazného k držení ručníků“, které prodával mezi jiným kovovým zbožím pražský měšťan Tobiáš Ginter.⁴²⁾

Jen v nejbohatších inventářích se setkáme se *špalíry* – látkovými dekoracemi, které se zavěšovaly kolem stěn od římsy pod stropem a mohly sahát až k zemi. Vzhledem k vysoké ceně se navíc nejčastěji zavěšovaly pouze ve zvlášť dobře vybavených pokojích nebo jen v *hlavní světnici*. V domácnosti Adolfa Myslicha pokrývaly stěny „hlavního velkého pokoje“ „špalíry barevné“. V jednom z mnoha pokojů v jejich rozlehlém domě byly ještě „okolo světnice malované špalíry“. Další sada špalírů pak byla uložena v truhle v jedné z komor.⁴³⁾ Špalíry v reprezentativních pokojích najdeme také v soupisu Volfa Adama Cejze z Pirnova a mezi bohatým vybavením domu U pěti korun Lidmily Nerhofové. Kromě špalírů se na stěny věšely kožené tapety, které zejména s tlačeným zlateným

Obr. 7: Sv. Marek se lvem (Melantrichova bible, 4. vydání. Praha 1570, f. 521r). Luxusní měšťanský interiér se stolem opatřeným podnožkou a lavicemi pokrytými pro větší pohodlí polštáři. Na stěně za světcem jsou zavěšeny čalouny, nad nimi na římsě stojí ozdobné nádoby a knihy. (Převzato z: Dějiny českého výtvarného umění (kolektiv autorů) d. II/1, Praha 1989, s. 110.)

dekorem patřily k nejnádhernějšímu bytovému zařízení té doby. Je možné, že tak drahocenné dekorace se na stěny věšely jen ke slavnostním příležitostem. V domě U pěti korun v jedné z komor bylo v truhlách uloženo 38 větších a 40 kusů menších *tapecerajů* a k nim „velká kůže tapeceraj“.⁴⁴⁾ „Vokolo velký světnice“ byly zavěšeny „pozlačený kůže“ v domě U zlatého medvěda Lorence Štorka.⁴⁵⁾ V době smutku se jak pestrobarevné přehozy přes stůl, tak *špalíry* zakrývaly černým sukem. Obvykle se tato smuteční úprava užívala v *hlavní světnici* a na mázhausze, kam přicházeli hosté. Tak ji také v některých domech zachytili inventující úředníci.⁴⁶⁾

Nejdražší textilie se používaly na *firhaňky* – závěsy kolem lůžka, doplněné o *krance* – ozdobné látkové věnce kolem nebes. Vzhledem k tomu, že postel často stála přímo v *hlavním pokoji*, byly také tyto textilie součástí dojmu luxusu a vysokého společenského statutu, i když jejich prvotní funkcí bylo samozřejmě uchování tepla. V nejbohatších domácnostech se závěsy kolem loží a ozdobné *krance* pořizovaly z hedvábných látek, jako byla *tykyta* a *dupltykyta* (obdoba dnešního taftu) v nejrůznějších živých barvách, nejčastěji červené, žluté, zelené a bílé. Výjimkou jsou „2 kusy firhanků tureckého díla barevné“, jejichž materiál nebo typ výzdoby však nelze určit.⁴⁷⁾ Okraje závěsů se zdobily trásněmi – *franclemi*.⁴⁸⁾ Jako *firhaňky* se označovaly také závěsy na okna, které však většinou byly mnohem prostší co do výzdoby i materiálu. O jejich utilitární funk-

38) Více k těmto textiliím ve šlechtickém prostředí E. Lukášová, o. c. v pozn. 1, s. 29–35.

39) K nejkrásnějším musely patřit „koberec vyšíváný s třepením z florentského hedvábí“, „koberec tlačený kožený na stůl a druhý koberec prostý kožený červeně tlačený“ v pozůstalosti Volfa Adama Cejze z Pirnova. AMP, inv. č. 1175, f. 172r, 175v.

40) AMP, inv. č. 1175, f. 224r.

41) Tamtéž, f. 176r.

42) Tamtéž, f. 199r.

43) Tamtéž, f. 30v, 49v, 52r.

44) Tamtéž, f. 304r.

45) Tamtéž, f. 103v.

46) V domě Myslichových byly v *hlavní světnici* zakryty černým sukem dva stoly a stolice u nich, stejně jako *špalíry* okolo stěn. AMP, inv. č. 1175, f. 30v.

47) AMP, inv. č. 1175, f. 40r, 40v, 190v, 102r, 103r, 175v.

48) „Svazky dva francí ke krancím na postel“ v pozůstalosti Karla Kyrchmayera z Rejchvic, AMP, inv. č. 1175, f. 217v.

Obr. 8: „Pohár na způsob hroznu“ (NPÚ, ÚPS v Českých Budějovicích, Státní zámek Telč, inv. č. TE 618).

ci sloužící především k zateplení, svědčí použití těžších, hlavně vlněným materiálů, jako byl např. *haras*.⁴⁹⁾

Mezi luxusní předměty užívané k dekoraci patřila i zrcadla zavěšovaná na stěny, nebo (jak již bylo zmíněno) stavěná na římsy. Používala se ještě zrcadla kovová leštěná, ale mnohem běžnější již byla skleněná benátská zrcadla. Jejich rámování pak zvyšovalo cenu, krásu i reprezentativnost daného předmětu.⁵⁰⁾

Vysoce reprezentativním předmětem, který měšťanské elity přibližoval ke šlechtickému prostředí, byly obrazy všeho druhu. Najdeme je v místnostech, kam přicházeli návštěvníci, v *hlavním pokoji* a na *mázhausu*, ale i v čistě privátních komorách a pokojích uvnitř domu. Úředníci ne vždy popsali obrazy detailněji, takže se objevují lakonic-

49) AMP, inv. č. 1175, f. 102r, 103r, 49v, 304r.

50) Např. „zrcadlo v dřevě vyřezaném a pozlaceném, druhý v černý mosazi na díle obložený“ v pozůstalosti Lidmily Krocínové, AMP, inv. č. 1175, f. 228r.

Obr. 9: „Pohár na způsob panny“ (NPÚ, ÚPS v Českých Budějovicích, Státní zámek Telč, inv. č. TE 609).

ké zápisy o „*figurách*“ (obrazech) či „*kontrfektech*“ (portrétech). V případě pozůstalosti Lidmily Krocínové však byli pečlivější. V jejím domě skýtala hlavní světnice slušnou ukázkou dobového malířství: 4 velké krajinomalby (*figury velký landšoftní*), „*obraz Krista Pána olejnou barvou*, *obraz synáčka nebožtíka pana Cejsa olejnou barvou s andílkem*, 4 *figury v rámcích nýdrlandského malování*, 6 *panen v rámcích též nýdrlandského díla*, *figura Lotova se dvoumi dcerami olejnými barvami malovaná*, *vorel na tabuli malovaný*, *kupřších barvami malovaný na papíře*“.⁵¹⁾ Na pavlači visel obraz sv. Jeronýma a mědirytiny: veduta Vídně a mapa Francie. V komoře, kterou zřejmě užívala paní Lidmila jako soukromý pokoj, byly umístěny 4 obrazy s alegorickými živly.⁵²⁾ Zmíněný výčet dostatečně reprezentuje žánry i umělecké techniky zastoupené i v dalších měšťanských domácnostech. Z námětů většinou nechyběla náboženská

51) AMP, inv. č. 1175, f. 228v.

52) Tamtéž, f. 229v.

tematika, hojně byly portréty členů rodiny a také grafiky vedut nejrozličnějších evropských měst a mapy evropských států, celého kontinentu či mapy světa. Stejně jako šlechtici umísťovali i měšťané v reprezentativních prostorách svých domů portréty soudobých panovníků. Nejpočetnější soubor obrazů vlastnila rodina Adolfa Mysliča, s jeho podrobnějším popisem se však písař bohužel nezdržoval. Celkem zde zaznamenali úředníci úctyhodnou sbírku 40 obrazů, mezi nimi portréty císaře Rudolfa II. a císaře Matyáše. Konkrétněji jsou popsány ještě portréty dvou dětí nebožky Judity Mysličové zachycených společně s Adolfem Myslichem a obraz pána domu v celé postavě. Z pohledu kulturního historika je pak nesmírně zajímavý zápis o portrétu „*bílým plátnem zastřeným*“, který zřejmě zobrazoval právě zesnulou Juditu Mysličovou-Kyrchmayerovou a v rámci obřadního smutku byl zakryt.⁵³⁾

Vyjadřovala se tak úcta k zesnulému, zvyk byl a dosud je, však zřejmě reminiscencí na představy o možném návratu zemřelého, jež by pouhým pohledem mohl škodit živým.⁵⁴⁾ Za zmínku stojí, že žádný z obrazů nebyl vystaven v *pokoji hlavním*, zato největší část sbírky byla umístěna v pokoji Jana Hendrycha, nejstaršího syna zesnulých manželů a dědice domu.⁵⁵⁾ Záleželo tedy zřejmě na osobních preferencích dospělých členů rodiny, zda se obrazy pořizovaly, a kam byly v rámci domu umístěny.

Dalším druhem nástěnné dekorace, která napodobovala šlechtické prostředí, avšak bez nároku na uměleckou kvalitu, byly zvířecí parohy. Na rozdíl od jiných luxusních předmětů je najdeme i v běžných měšťanských domácnostech, kde mnohdy sloužily zcela utilitárně jako věšáky.⁵⁶⁾

Významnou součástí vybavení bohatých domácností byly knihy. Uchovávaly se v *almarách* v hlavních světnicích, ale v případě větších knižních souborů mohly být rozmístěny takřka po celém domě v počtech i několika set kusů. Úředníci většinou pečlivě rozepisovali nejen tituly

Obr. 10: Interiér komory. V pozadí lože s nebesy, firhaňky a krancem. Vpředu stůl a lavice, na stole svícen na 3 svíčky, vedle stolu kolíbka s připravenými peřinkami. Na stěně vlevo je připevněno cínové umyvadlo s nálevkou a vedle něj zavěšen vytkávaný ručník. Anonym: Narození panny, asi 20. léta 16. století, Rijksmuseum Amsterdam (převzato z: commons.wikimedia.org).

knih, ale i jejich rozměr podle tiskařského označení, který současně předznamenával i jejich cenu. Co do tématu se objevuje zejména literatura s náboženským obsahem, samozřejmě včetně bible, dále právní spisy, kalendáře, kroniky a kosmografie, lékařské spisy a ve velkých knihovnách i poezie, filosofické spisy a cestopisy. V domácnostech se vztahem k hudbě najdeme kancionály a soubory notových záznamů. Z jazyků je na prvním místě čeština a němčina, objevuje se i latina a další jazyky. Občas ovšem písařům došla trpělivost a po podrobném popisování obsáhlé rodinné knihovny roztroušené po celém domě, zapsali už jen „*v almaře knihy užitečné i neužitečné*“.⁵⁷⁾ Knihy byly bezesporu i vzácným darem, velmi dobře se k tomu hodily modlitební knížky, které pak byly vypraveny se vši možnou nádherou. Judita Mysličová například vlastnila modlitební knížky vázané v aksamitu se stříbrnými puklami.⁵⁸⁾ Výjimečná péče byla věnována v protestantských domácnostech rodinným biblím. Najdeme bible vázané v aksamitu, nebo „*bibli s pozlacenými listy*“ v hlavní světnici domu Karla Kysweina.⁵⁹⁾

53) Tamtéž, f. 33v, 34r.

54) A. Navrátilová, *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, s. 207–208.

55) AMP, inv. č. 1175, f. 50v.

56) Dva pláště, kabát, 3 páry punčoch a dva klobouky našli úředníci pověšené na rozích v domě U Boží sukně Havla Štýrského z Radostic, AMP, inv. č. 1175, f. 240r. Podobný způsob se objevuje zejména ve starších zápisech v 16. století.

57) AMP, inv. č. 1175, f. 135v.

58) Tamtéž, f. 47v.

59) Tamtéž, f. 203v. Více ke knižní kultuře a kulturnímu životu praž-

Vybavením, které již z luxusních předních pokojů měšťanských domácností mizelo, byl „šrák“ – dřevěná tyč či bidlo zavěšené pod stropem v blízkosti kamen. Na něj se zavěšovalo oblečení k uschnutí či vyvětrání, popř. se zde nahřívaly peřiny. Zatímco ve středověkých literárních památkách se podobné uložení oděvu před spaním zmiňuje i v královských ložnicích a v měšťanských domech 16. století jej najdeme stále poměrně běžně, ze sledovaných luxusních inventářů je zaznamenán pouze v přední světnici domu Lidmily Krocínové z Drahohejle.⁶⁰⁾ Způsob jeho užití dokládá pozůstalost Havla Štýrského, kde byly ve *světnici nahoře* nalezeny dvě peřiny, polštář, 3 podušky a tři polštáře potažené červenou kůží přehozené „na šráku“.⁶¹⁾

KANCELÁŘ

V domácnostech bohatých kupců nebo vysoce postavených úředníků se v těsné blízkosti hlavní světnice nacházela *kancelář* – pracovní prostor majitele domu. V některých případech byla zřejmě nějakým způsobem vestavěna přímo do prostoru světnice, snad pomocí dřevěných příček nebo jiných lehčích konstrukcí, které pracovní prostor oddělily, ale současně jej stále ponechaly součástí obytné místnosti. Svědčil by o tom zápis o „*světnici velké s kancelářkou*“, která byla popsána v domě sekretáře české dvorské komory Volfa Adama Cejze z Pirnova. Ve zmíněné světnici bylo zapsáno běžné zařízení: stoly, stoličky, cínové umyvadlo ve skřínce, jelení rohy na stěnách, obrazy a svícny. Následuje popis věci „*v kanceláře*“, jenž jasně svědčí o tom, že se jednalo o prostor, nikoliv třeba jen skříň tohoto názvu. Nacházely se zde stolek se stoličkou a sesle, na stěnách 16 malých obrazů a na stolečku 3 knihy – 2 sbírky kázání a kniha o umění destilace. Podobnou „*kancelářku ve světnici*“ našli úředníci i v domě bohaté postráhačky sukna Markéty Laurynové. V tomto případě se zde kromě sedacího nábytku a stolu, nacházel *šrejbtiš* a v něm „*všelijaké listovní věci a kvitance*“ – tedy písemnosti a dlužní úpisy.⁶²⁾ Také popis domácnosti staroměstského radního písaře Jana Petra začíná záznamem o předmětech, které se našly „*ve světnici přední v kanceláři*“. Vedle různých knih zde byly uloženy „*spisy, listy a knihy náležející do kanceláře Starého Města pražského a ty byly zvlášť sepsány a vráceny na radnici*“.⁶³⁾ Dojem nevelkého ohrazeného prostoru vyvolává popis pozůstalosti Karla Kysweina. „*Ve světnici vedle v jedné kanceláři*“ se nacházel *šrejbtiš* obsahující „*rozličné auscuky a psaní handlovní, knihy kupecké a handlovní*“ a také nebožtíkovu pečeť, dále se tu našla koutní almara, v níž byla uzavřena finanční hotovost a šperky, které majitel domu přijal jako zástavu na půjčku. A zápis pokračuje: „*proti kanceláři šrejbtiš, kde se psává, a tu rozličné kupecké listy*.“ V popisu pak následuje zařízením světnice.⁶⁴⁾

Dojmem nevelkého prostoru, do nějž se ale vešlo několik lidí, působí zápis o kanceláři v domě Adama starší-

ho z Libušína. Inventář jeho pozůstalosti místy přechází spíše v protokol o průběhu inventarizace, která rozhodně neprobíhala jako důstojný právní úkon v domě smutku. Kromě městem pověřených úředníků a písaře se jí účastnila vdova, která si přizvala i svého otce, dále dospělý syn zesnulého, minimálně jedna z dcer a její manžel. Ti všichni se zřejmě během pořizování soupisu nacházeli v nebožtíkově *kanceláře* vedle velké světnice. Tady byly kromě několika knih a různých cenných drobností, jako byly hodiny a pozlacené figurky, uloženy peníze na hotovosti a truhlička plná písemností. Centrem pozornosti se však staly kožené desky, či schránka, plná listů, nejspíše dlužních úpisů, které představovaly pro toho, kdo by byl schopen dluhy vymoci, značný majetek. Než však mohlo dojít k sepsání listů, desky se ztratily. Následoval spor, při němž se pozůstalí navzájem obviňovali z krádeže, a nakonec vdova požádala, aby byla celá věc řádně zaprotokolována, kancelář dobře uzavřena a zapečetěna městskou pečeti.⁶⁵⁾ Je tedy zřejmé, že prostor byl jednoznačně oddělen od světnice a bylo možno jej snadno uzavřít.

V některých domech byla *kancelář* nesporně samostatnou místností nacházející se v bezprostřední blízkosti velké světnice.⁶⁶⁾ Vzhledem k tomu, že je prakticky bez výjimky používáno zdvojnásobné označení, jednalo se však ve většině případů o velmi malou místnost. Umístění kanceláře jako pracovního prostoru v bezprostřední blízkosti reprezentativních a soukromých obytných místností odráží dosud neexistující oddělení pracovního a rodinného prostředí, stejně jako pracovního a volného času. Tomu zcela odpovídá i fakt, že úředníci městští i královští běžně úřadovali doma, kam si donášeli i písemnosti, jež měly být uloženy v příslušné kanceláři.⁶⁷⁾

Jako *kancelář* však mohla být označena i nevelká místnost užívaná k uložení a vystavení drahocenných předmětů, evokující představu šlechtických kabinetů a kunstkomor. Opět se tu nabízí potřeba dobře uzavíratelného prostoru. Právě takovou kancelář popsali úředníci v domě fedršmukera Engelharda Junga z Jungenau. „*V kanceláře při též světnici našlo se: římsičky vůkol zlatý prostý, na týchž římsičkách sklenic benátského skla s příkryvadly 6, džbánků sklených malovaných, šálů hliněných tureckého díla 4*“. Další vybavení tvořil stůl s kamennou do dřeva zasazenou deskou pokrytý koženým kobercem, malé zelené lůžko pod nebesy se závěsy a „*moderací prostou*“. Kromě toho zde bylo uloženo veškeré rodinné stříbro, k jehož zvážení a ocenění musel být povolán starší cech zlatníků. Součástí tohoto rodinného „pokladu“ byly stříbrné pozlacené koflíky, šály, konvičky, slánky, lžice a dále číška z mořské mušle s perleťovým víčkem či koflík „*z muškátové kulky*“.⁶⁸⁾ Soubor doplňovaly rodinné šperky ženské i mužské.⁶⁹⁾

65) Tamtéž, f. 124r–125r.

66) Např. „*Kancelářka vedle velké světnice hořejší*“ v domě Karla Kyrchmayera z Rejchvic, AMP, inv. č. 1175, f. 224v.

67) Více k vnímání pracovního a volného času J. Petráň o. c. v pozn. 31, s. 34–36.

68) Vzhledem k velikosti muškátu odvozujeme, že se jednalo spíše o kokosový ořech, jenž se v té době používal pro výrobu luxusních čiší, jaké jsou ve sbírkách řady evropských muzeí.

69) AMP, inv. č. 1175, f. 359v–360v.

ských měšťanů vůbec J. Pešek, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620* (Všední dny kulturního života), Praha 1993, zejm. s. 64–103.

60) AMP, inv. č. 1175, f. 228r.

61) Tamtéž, f. 237v.

65) Tamtéž, f. 10r.

63) Tamtéž, f. 337v–338r.

64) Tamtéž, f. 203r–203v.

KOMORY A SKLEPY

Etymologií výrazu „sklep“ se zabýval Pavel Kodera, přičemž jeho závěry zcela odpovídají svědectví staroměstských inventářů z našeho výběru. Jako „sklep“ se označovala dobře uzavíratelná klenutá místnost poskytující soukromí a současně zcela vhodná k uložení majetku.⁷⁰⁾ Prakticky ve stejném významu se používalo i označení *komora*, která však zřejmě mohla být plochostropá. V obou případech se jednalo o místnosti bezprostředně navazující na světnice a sloužící dílem jako úložný prostor, dílem jako místo na spaní. Existence sedacího nábytku a stolů v takto nazvaných místnostech však svědčí i tom, že zde bylo možno trávit delší čas. Nesetkáme se však se zápisy o kamnech nebo hrncích do kamen, z čehož lze usuzovat, že sklepy a komory nebyly vytápěné a tedy hlavně zimě nebyl delší pobyt v nich právě pohodlný. Existenci nějakého otopného zařízení však nelze jen na základě pozůstalostních inventářů zcela vyloučit. O tom, že komora mohla sloužit k dennímu pobytu a být jakýmsi soukromým pokojem svědčí i zápis o „*papouškovi popelatém*“, kterého „*v kleci drátový*“ chovala v komoře s okny na ulici Lidmila Krocínová z Drahohejle.⁷¹⁾ Stěží by někdo choval exotického ptáka, jehož vlastnictví bylo samo o sobě distinktivním znakem, v uzavřené místnosti, kam se chodí jen zřídka. Zcela nevyužita by tak byla ostatně i obdivuhodná schopnost papoušků napodobovat lidskou řeč. V téže komoře měla paní Krocínová ostatně postaven domácí oltářík „*dřevěný řezbářským dílem pěkně dělaný, místem pozlacený, uvnitř figura s krucifixem z alabastru dělaná*“.⁷²⁾ To svědčí nejen o zbožnosti zmíněné dámy, ale zejména o tom, že minimálně tato konkrétní komora se blížila více soukromému obývacímu pokoji, než čistě utilitárnímu prostoru k uchování věcí a spaní. Upomíná však i na malé domácí kaple oblíbené ve šlechtickém prostředí až hluboko do 19. století, jež byly odrazem vysokého postavení svých uživatelů. Možnost uchýlit se k tichému rozjímání a modlitbě kdykoliv během dne bez potřeby opustit dům ocenily především právě ženy, dopřána však byla většinou pouze příslušnicím společenských elit.⁷³⁾

Komory se nacházely v bezprostřední blízkosti světnic a v úzké návaznosti na ně. Tak byly také označovány: najdeme komoru „*podle téhož hlavního pokoje*“, „*sklep pan- ský podle komory*“, „*komoru skrze světnici*“ nebo „*komoru naproti té světnici*“ apod.⁷⁴⁾ Sklepy se objevují v přízemí i patrech domu, pak se označovaly jako suché, a také v suterénu, v poloze, kde bychom dnes sklep nejčastěji hledali. Pak se mluví o „*sklepu pod zemí*“. Komory jsou naproti tomu zapsány téměř bez výjimek v patře. „*Sklep malý, z též světnice do něho jdouc*“ a „*sklep klenutý velký podle téhož sklípku*“ se nacházely v prvním patře domu U zlatého medvěda, dále je v téže domě zachycen „*dolejší sklep vzadu podle lázničky ve dvoře*“ a vedle něj „*menší podlejší sklípek*“ a nakonec tři sklepy „*dole pod zemí*“, v nichž bylo uloženo víno.⁷⁵⁾

70) P. Kodera, Sklep či klenutie? Pokus o historicko-sémantický rozklad staročeských výrazů pro klenbu, Svorník 5, 2007, s. 5–12.

71) AMP, inv. č. 1175, f. 229v.

72) Tamtéž, f. 229v.

73) Vice k tomu R. Martinek, Srdce rodů, in: A. Nachtmannová ed., „Kdo vyšívá, nehřeší,“ liturgické textilie z darů českých šlechticů. Katalog výstavy. Olomouc 2021, s. 45–57.

74) AMP, inv. č. 1175, např. f. 33v, 60r, 102r a další.

O faktu, že komory sloužily ke spaní, svědčí zápisy o postelích. Nenajdeme snad popis komory, v níž by chyběla postel. Běžně jich zde bylo umístěno i více, popř. vedle postelí pro dospělé stálo ještě „*lůžko dětinské s mřížkou*“.⁷⁶⁾ Pro kojence byly určeny kolíčky obyčejné i *visuté*, tedy zavěšované na stropní trám.⁷⁷⁾ Obvyklé složení lůžkovin pozůstávalo z prostěradla, spodní a svrchní peřiny, polštáře a podušky. Jako podklad se na dno postele zřejmě i v luxusních domácnostech kladla sláma. V záznamech se s ní samozřejmě téměř nesetkáme, protože neměla prakticky žádnou cenu, ale zápis o „*plachtě přes slámu*“, která byla uložena spolu s dalšími lůžkovinami v posteli v komoře domu Krocínů z Drahohejle, svědčí o jejím běžném užívání. Podle dalšího vybavení je navíc patrné, že se jednalo o komoru obývanou některým ze členů rodiny, snad přímo paní Lidmilou Krocínovou, nikoliv služebnictvem.⁷⁸⁾ Podobně je v rozsáhlé pozůstalosti Lidmily Nerhofové zapsána „*postel zelená s podslamkou*“.⁷⁹⁾ V soupisech se sice objevují i „*madrace*“, jednalo se však spíše o prošívanou příkrývku nebo luxusní přehoz přes postel. Tomu by odpovídala „*madrací se svrškem tureckýho vyšívání barevnýho a plátnem modrým podšitá*“ z majetku sekretáře české dvorské kanceláře Volfa Adama Cajze z Pirnova, „*2 modrací tuplitykytové*“ (ze silného hedvábného taftu) v domě Lidmily Nerhofové, popř. matrace uložené v truhle spolu s povlečením a dalším textilem v pozůstalosti váženého obchodníka Adama Jeronise z Libušína.⁸⁰⁾ I „*madrací přes celý lůž*“ vyvolává spíše představu přehozu zakrývacího celou postel, zvláště pokud byla umístěná v hlavní světnici v domě Krocínů z Drahohejle.⁸¹⁾ Peřiny představovaly i v bohatých domech velký majetek a jejich zásoba byla zřejmě postupně doplňována, aby mohlo v domě nocovat dostatečné množství rodinných příslušníků, služebnictva i hostů. V domě Adolfa Myslicha se tak našlo těžko představitelných 67 kusů peřin, polštářů a podušek na 15 postelích.⁸²⁾ Peřiny, které se zrovna neužívaly, byly zastýlány v rezervních postelích, jak to bylo ve venkovském prostředí leckde zvykem ještě ve 20. století. V pozůstalosti fědršmukera Engelharda Junga se v komoře „*jdouc skrze světnici*“ našlo 38 kusů peřin „*větších i menších, dlouhých i obyčejných polštářů*“.⁸³⁾ Zvláštní peřinky se pořizovaly i pro novorozence do kolíbek. Ve druhém domě Lidmily Krocínové se ve „*sklepe naproti světnici*“ našla „*kolíbka visutá a na ní: 4 poduštičky jednotejný, 5 malých poduštiček a přes ně plachta*“.⁸⁴⁾

Povlečení na lůžkoviny se uchovávalo obvykle v truhle umístěné v bezprostřední blízkosti postele. Tato truhla pak mohla posloužit „*místo stupadla u lože*“, jako tomu bylo v domě U denice patřícím Dionýsiu Ratenpergerovi z Děvína.⁸⁵⁾ Zatímco i v poměrně bohatých staroměstských rodinách se povlečení pořizovalo pouze z hladkých lněných tkanin různé kvality, bylo vybavení postelí v do-

75) Tamtéž, f. 104r, 106r, 106v.

76) Tamtéž, f. 48r.

77) Tamtéž, f. 52v.

78) Tamtéž, f. 229v.

79) Tamtéž, f. 308v.

80) Tamtéž, f. 135r, 175v, 304v.

81) Tamtéž, f. 227v.

82) Tamtéž, f. 30r–52v.

83) Tamtéž, f. 362r.

84) Tamtéž, f. 236r.

85) Tamtéž, f. 261r.

Obr. 11: Zařízení kuchyně s otevřeným ohništěm. Vybavení: hrnec (9), kotl (10), vařečka (12), hmoždýř (13), palička (14), struhadlo (15), rožeň (16), rošt (18), pánev (19), třínožka (20), pohrabáč (21), křesadlo (22), škoppek (23), dále mísy, sekáčky, cedníky apod. Vzadu misník s připraveným nádobím (J. A. Komenský: *Orbis sensualium pictus*, 1720. Převzato z: J. Petráň: *Dějiny hmotné kultury II/2 Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha 1997, s. 821).

mácnostech náležejících k staroměstské elitě obrazem skutečného luxusu. V inventářích několika nejbohatších rodin najdeme desítky kusů povlaků vyšíváných červeným, bílým nebo černým hedvábím, s květy, s mřížkou (snad je míněna výšivka na výřez), s krajkami, včetně paličkováných či se stříbrnými tkanicemi. Krajkami byla zdobena dokonce i prostěradla. V soupisech bohatých domácností se objevují i zdobené polštáře v nepratebných povlácích, které byly zřejmě určeny spíše k položení na ustlané lože nebo k použití na sedacím nábytku. K takovým patřily kožené polštáře, zejména „dlouhé“, zřejmě ve tvaru válce, polštáře aksamitové nebo opatřené náročnou výšivkou, jako bylo 5 polštářů s erby v pozůstalosti manželů Myslichových.⁸⁶⁾

Kromě lůžkovin se však v komorách a sklepech uchovalo prakticky vše, co by ve světnicích překáželo nebo co mělo být pečlivě uloženo a uzavřeno. Jako úložný nábytek se používaly truhly a almáry, jimiž byly komory doslova obestavěny. Některé místnosti označené jako komora nebo sklep musely být, podle množství nábytku soudě, poměrně rozlehlé. V komoře „podle hlavního pokoje“ v domě Myslichových se kromě stolu, dětského stolečku a tří stolic nacházela postel pod nebesy, železná truhla naplněná nejrozličnějším stříbrným nádobím a dalšími drahocennostmi, „šrejbtli vykládané“ obsahující šperky, dále „velká dvojnásobná almara“, v níž byly uloženy dámské oděvy a různý textil, jako byly ubrusy a ručníky. Hned za dveřmi byla umístěna „truhla velká“ plná dalšího textilu: *firhanků* k ložím, ubrusů a prádla. Další menší truhla postavená vedle postele obsahovala povlečení a různé dosud nenastříhané látky. V „truhle nízké u okna“ se našly opět nenastříhané látky, potřeby k šití, ubrusy a ručníky. Mnohem zajímavější byl obsah „almáry na protější straně“ zahrnující vedle dětských oděvů také turecký koberec „vyhraný na karbaně“ a množství různých zlatých a stříbrných předmětů,

86) Tamtéž, f. 51r, 311r; kožené polštáře najdeme prakticky v každé trochu bohatší pozůstalosti.

které nebožka paní Myslichová vzala jako zástavu na finanční půjčky, včetně knihy, kam si půjčky zapisovala. Dále zde byla uložena řada důležitých dokumentů, mezi nimi i majestát, jímž byl rodině udělen erb a predikát, zbytek skříně zabíraly knihy. Poslední „almara s mřížkou“ obsahovala kromě dalších kusů látek také modlitební knihy.⁸⁷⁾ Složení předmětů uložených v této komoře se v jiných domácnostech více méně opakuje, většinou však není soupis ani zdaleka tak obsáhlý. Bez výjimky se v komorách ukládaly osobní oděvy a velmi často také preciosa, na něž bývaly vyhrazeny železné, nebo alespoň dobře uzamykatelné truhly. Ve sledovaných domácnostech pražské elity najdeme drahocenné stolní nádobí a de-

korační předměty, které mohly směle soutěžit s vybavením šlechtických paláců. Ostatně obchodníci je přiváželi z významných evropských trhů, kde nakupovali pro své šlechtické zákazníky. Velmi působně o tom svědčí soupis majetku po Adamovi Jeronisovi z Libušína, majiteli domu U Tatků na Uhelném trhu a bohatém obchodníkovi. Při popisu majetku byla nalezena truhla naplněná stříbrným nádobím, které postupně během manželství dostávala manželka od svého zesnulého chotě. Ke každému svátku jí daroval stříbrnou číšku nebo konvičku a z každé cesty na výroční norimberský trh jí přivezl další dárek: cínové pozlacené umyvadlo s nalívatkem, „stříbrný koflík na způsob mlejnu“ nebo pozlacené svícny a slánky.⁸⁸⁾

Soupis pozůstalosti manželů Myslichových svědčí o tom, že množstvím i dekorem a způsobem zpracování se preciosa v jejich domácnosti od věcí ve šlechtických domech nijak nelišila.⁸⁹⁾ Nejčastějšími stříbrnými předměty byly koflíky s víčky nebo bez nich, stříbrné láhve, šály, konvičky a lžičky. Zatímco v domácnostech bohatších pražských řemeslníků bychom našli jen jeden, nebo nejvýše několik pečlivě střežených stříbrných předmětů, v domácnostech kupeckých elit se takových drahocenností nacházely desítky kusů, řada z nich zdobená rodovým erbem. V rodině Myslichových měly dokonce i děti „malej stříbrnej koflíček, z něhož piji“, což je zároveň dokladem, že stříbrné nádobí nebylo jen tezaurem majetku, ale skutečně se alespoň při svátečních příležitostech používalo. Vysokou uměleckou i řemeslnou hodnotou se pak vyznačovala preciosa zhotovená podle módních manýristických vzorů. Koflíky „na způsob hrušky“, či „na způsob hroznu“, koflíky „do sebe ucházející“, „na způsob panny udělaný“, či „na způsob mlejnu větrného s korýtkem“ najdeme dodnes ve sbírkách

87) AMP, inv. č. 1175, f. 33v–48r.

88) Tamtéž, f. 128r.

89) Srov. inventář precios v Jindřichově Hradci: E. Lukášová – V. Smolová, o. c. v pozn. 1, s. 54–60, preciosa v edici inventárního soupisu s. 98–105.

muzeí a zámků, těžko však rozhodnout, jak vypadalo „nádobíčko stříbrný pozlacený jako beránek“.⁹⁰⁾ Stříbrná pozlacená loď v domě Karla Kyrchmayera z Rejchvic pak již byla skutečně nádhernou manýristickou dekorací, která mohla být kladena na slavnostní tabuli při svátečních příležitostech.⁹¹⁾ Kromě stříbrných předmětů a benátských sklenic, které zůstávaly stabilně vystaveny na šenktiši, popř. se do truhel ukládaly ve zvláštních pouzdech, najdeme ve staroměstských inventářích také luxusní nádoby z exotických materiálů, jako byl „koflík z muškátový kulky ve stříbře fasovaný“, „číška malá z mořský mušle a při ní přikryvadlo z perlové matky“, nebo „perlová matka na způsob lodičky“.⁹²⁾

Šperky a jiné drobné předměty se uchovávaly v různých menších skřínkách a krabicích, které mohly být následně uzamčeny v truhlicích nebo vystaveny na jiném kusu nábytku jako svého druhu dekorace. Mezi takové patřily dřevěné malované krabice hranaté i „okrouhlé“ nebo krabičky ze slonoviny.⁹³⁾

Dosud jsme ve velké míře mluvili o předmětech reprezentativní povahy, jimiž členové bohatých kupeckých rodin podtrhovali své elitní postavení.⁹⁴⁾ Obrovské bohatství a přístup k luxusnímu zboží, které jejich prostředí byly vlastní, však skýtaly také možnost pořizovat si věci čistě pro potěchu, ukrácení chvíle, či zpříjemnění života. Máme na mysli např. hudební nástroje, stolní hry či nákladné dětské hračky. Hudební kultura byla na Starém Městě podivuhodně rozvinutá. Bohatí měšťané se věnovali muzicírování a své děti nechávali učit hudbě například od ředitelů kůru početných pražských kostelů. Hudební nástroje tak najdeme v jednotlivých domácnostech na čestných místech ve velkých světnicích či v osobním prostoru komor a soukromých pokojů. Z jejich široké škály jmenujme alespoň „klavikordium“ ve velké světnici druhého z domů Karla Kysweina v Železné ulici, „instrument jeden na způsob harfy, zůstává za varhaníkem, který sirotka učil“ zapsaný v téže pozůstalosti či dvě loutny, které vlastnil Lorenz Štork.⁹⁵⁾ O vztahu k hudbě však mohou svědčit i sbírky notových záznamů, které jsou v pozůstalostech také nezfátka zachyceny.⁹⁶⁾ Stolní hry z pražských domácností pak směle mohly soutěžit s podobnými předměty ze šlech-

Obr. 12: Floris Claesz van Dijk: Zátiší s ovocem, ořechy a sýrem, olej na plátně, 1613, Frans Hals Museum, Haarlem. Na stole je prostřen červený koberec, snad z hedvábného damašku, překrytý luxusním damaškovým ubrusem obroubeným paličkovanou krajkou. Potraviny jsou naservírovány na vyleštěných cínových nebo stříbrných talířích (převzato z: commons.wikimedia.org).

tického prostředí. Zmíníme alespoň „vrhcáby mramorový“, nebo „vrhcáby pěkný vykládaný a druhý na šachy pěkným dílem fasovaný a kostmi vykládaný“ v majetku Lorenze Štorka a Volfa Adama Cejze z Pirnova.⁹⁷⁾ Dětské hračky pochopitelně nebyly jen výsadou bohatých dětí. Dřevěné koně potažené malovaným plátnem, panenky s malovaným obličejem oblečené do hedvábných šatiček či „titěrky alabastrový dětinský“⁹⁸⁾ ale svým dětem mohli dopřát jen ti nejbohatší.⁹⁹⁾ K životu v luxusu patřily samozřejmě i drobné příjemnosti, jež ocenily zejména ženy, jako byly slonovinové náprstky, vykládané truhličky na šití, měděná ohřívadla postelí či „koule mosazný k vohřívání rukou“, obojí naposled zmíněné asi plněné žhavými uhlíky. Vědecké zájmy pána domu odrážejí zápisy o globusech, astrolábech a různých astronomických přístrojích.¹⁰⁰⁾

Vzhledem k tomu, že se v komorách ukládalo množství cenností, musely být alespoň některé v rámci domu dobře uzamykatelné. S počínající třicetiletou válkou však v některých rodinách ani to nestačilo a měšťané začali budovat různé skryše. V domě Volfa Adama Cejze z Pirnova tak byl v roce 1620 zapsán „sklep na mázhauze proti přednímu pokoji“, kde byly uloženy přibližně tytéž předměty, jako v jiných komorách, včetně množství stříbrného nádobí. Ale „pod týmž sklepem“ se nacházel další „sklep zazděný, do něhož se vrchem vchází“, kam nebožtík uschoval důležité dokumenty dvorské kanceláře, jejímž byl sekretářem. Jednalo se o majestáty, tedy vůbec nejvýznamnější listiny, o jejichž obsahu však bohužel nic nevíme. Snad se tak Volf Adam Cejz snažil zamezit jejich případnému zcizení či zničení, které by hrozilo, pokud by zůstaly uloženy na svém původním místě. Navíc ve sklepech stálo několik prázdných truhel, do nichž mohly snad být v případě potřeby přeneseny drahocennosti z horního sklepa.¹⁰¹⁾

90) AMP, inv. č. 1175, f. 34v–35v.

91) Tamtéž, f. 222v.

92) Tamtéž, f. 132v, 231v, 360v. Jako perlová matka se označovaly mušle perlorodek, nebo přenesené perle jako taková.

93) AMP, inv. č. 1175, f. 38r, 219v, 223v.

94) Nevěnujeme zde pozornost oděvu a šperku, přestože ty hrály v osobní reprezentaci zcela zásadní roli. Nepatřily však mezi vybavení domu, ale byly osobním majetkem jednotlivých členů rodiny.

95) AMP, inv. č. 1175, f. 214v, 215r, 104r.

96) Tamtéž, f. 187v. Více k tomu J. Pešek, o. c. v pozn. 58.

97) AMP, inv. č. 1175, f. 104r, 177v.

98) Nejspíše drobné figurky na hraní.

99) AMP, inv. č. 1175, f. 195v, 351v.

100) Tamtéž, f. 193r, 207v, 352r, 352v.

Obr. 13: Sebastian Stoskopff: Kovová nádoba a sklenice v proutěném koší, 1. pol. 17. stol. olej na plátně, Staatliche Kunsthalle Karlsruhe. Ukázka vzácného skla zdobeného zlacením. Kovová nádoba sloužila k chlazení vína (převzato z: commons.wikimedia.org).

MÁZHOUZ, SÍŇ A KUCHYNĚ

Název mázhauzu pochází od staroněmeckého výrazu „masz“¹⁰²⁾ nebo „muos“ značící jídlo a „hus“ – síň, nebo místnost, přeneseně dům, a šlo tedy o prostor vyhrazený jídlu. Pozůstalostní inventáře ale naznačují, že měl i řadu dalších funkcí.¹⁰³⁾ Nacházel se většinou v bezprostřední blízkosti hlavní světnice, kterou propojoval s dalšími prostory. Naznačují to zápisy o „mázhauze před velkou světnicí“, „sklepu na mázhauze proti přednímu pokoji“ či „komoře proti též světnici“, přičemž mezi popis světnice a popis komory je vložen právě zápis o předmětech uložených „na mázhauzku před touž světnicí“.¹⁰⁴⁾ Do prostoru mázhauzu mohly být vloženy další menší místnosti, většinou kuchyně, komory a spižírny. V domě Myslichových za popisem mázhauzu následuje „spižírna vedle pokoje hlavního“ a „kuchyně hlavní na mázhauze“.¹⁰⁵⁾ Na odlišné vnímání mázhauzu ve srovnání s jinými místnostmi v domě odkazují i vžitá předločky používané při popisu jednotlivých obytných prostor. Zatímco byly předměty uloženy „ve světnici“ či „v komoře“ a „v síni“, nacházely se zásadně „na mázhauzu“, jakoby se nejednalo o zcela uzavřený prostor. Podobně se užíval také obrat „na pavlač“ a ve šlechtických sídlech „na paláci“.¹⁰⁶⁾ Ve významu spo-

jovacího prostoru se označení mázhauz ostatně objevuje ve šlechtickém prostředí. V popisu zámku v Kostelci nad Černými lesy se jako mázhauzy zásadně označují chodby procházející podél zámeckého křídla, z nichž se vcházelo do jednotlivých pokojů. V navazujícím křídle stejnou funkci plnily nádvorní arkády.¹⁰⁷⁾

Jak naznačoval už samotný název, měl mázhauz sloužit především jako jídelna. O tomto účelu svědčí stoly, lavice a sesle, které zde většinou byly zapsané. Zda zde stoloval pán domu s celou rodinou a personálem, či prostor sloužil k pohoštění většího počtu hostů, je již na úrovni spekulace. V řadě bohatých domů však byl mázhauz zařízen spíše reprezentativně a také v době smutku se černým sukrem zakrýval sedací nábytek a stěny pouze v hlavní světnici a na mázhauzu. Je tedy patrné, že právě sem směřovali smuteční hosté.¹⁰⁸⁾ Zbytek domu už byl zřejmě privátní zónou jeho obyvatel.

Nejlépe zařízené mázhauzy najdeme samozřejmě opět v nejbohatších soupisech: v domě Lorenze Štorka U zlatého medvěda se na mázhauze našla „zelená tabule, zelený stůl, bicí stojecí hodiny, dva velký mosazný visutý svícny každý o 8 cívkách a sklenná lucerna“.¹⁰⁹⁾ „Mázhauz velký klenutý před velkou světnicí“ v domě Adama Volfa Cejze z Pirnova pak působí dojmem spíše zámeckého sálu. Našly se zde 2 stoly, „jeden kamenný a druhý fládrovaného dříví, 5 pěkných jeleních rohů ve zdi, fasovaných s hlavami, 2 rohy jelení na řetězech visící též s hlavami, 2 velký na plátně malovaný starý figury a třetí menší.“¹¹⁰⁾ Podobně v domě U andělů Karla Kyrchmayera visela na mázhauzu rozměrná mapa světa, vyobrazení Venuše („figura neb obraz veneris“) a další dva nespecifikované obrazy. Stál zde osmihranný stůl a 3 stoličky.¹¹¹⁾

Jak už jsme uvedli, v blízkosti mázhauzu se většinou nacházela kuchyně, buď sem byla přímo vestavěná, nebo na mázhauz navazovala. Na mázhauze pak mohlo být uloženo nádobí, které se do kuchyně nevešlo. V tom případě ale prostor ztrácel svou reprezentativní funkci a stával se spíše jakousi větší průchozí komorou, která mohla současně sloužit i ke stolování. V domě Krocínových z Drahojle byl sice na mázhauzu umístěn stůl potažený drahou červenou kůží, v almarě zde však byly uskladněny rozličné střelné zbraně a další potřeby k boji. Další dvě almáry byly prázdné a na nich bylo naskládáno množství kuchyňského nádobí a nářadí (hmoždýře, medenice, pláty na pečení cukroví, ohřívadla, destilační přístroj, hrnce na vodu a na vaření, kotlíky, cedníky, pekáče a další nejrozumnější potřeby). Vedle skříně stál dokonce „štok dubový, jak se na něm maso seká“.¹¹²⁾ Zejména v poněkud chudších domácnostech převažovala utilitární funkce mázhauzu, kam byly ukládány rozměrné věci, které se jinde nevešly. Kromě zbroje a kuchyňského nádobí tu najdeme vany

kety a další společenské akce pro velký počet hostů. Jako „palác Hradu pražského“ se označoval Vladislavský sál. Srov. E. Lukášová, o. c. v pozn. 1, s. 48 a A. Nachtmannová, o. c. v pozn. 20, zejm. s. 98.

107) A. Nachtmannová, o. c. v pozn. 20, s. 92.

108) AMP, inv. č. 1175, f. 48v. Tak tomu bylo např. v rodině Myslichových, kam úředníci přišli pořídit soupis pozůstalosti ještě v době trvání smutku.

109) AMP, inv. č. 1175, f. 103v.

110) Tamtéž, f. 176v.

111) Tamtéž, f. 224r-224v.

112) Tamtéž, f. 229r.

101) Tamtéž, f. 172v-175r.

102) www.woerterbuchnetz.de

103) P. Kódera, Mázhauz – předsíň nebo světnice? (Příspěvek ke studiu prostorovosti), KUDĚJ, Časopis pro kulturní dějiny 1999/1, s. 14–21, zejm. s. 15.

104) AMP, inv. č. 1175, f. 134r, 171v, 178r.

105) Tamtéž, f. 48v.

106) Jako „palác“ se označoval hlavní velký sál, kde byly konány ban-

na praní i na mytí, kotle na vyvařování prádla, mandly a necky. Mohlo zde být také zavěšené bidlo – šrák na větrání lůžkovin.¹¹³⁾ Naopak v domě bohatého pivovárníka Eliáše Rottmpergera U Freilichů byla na mázhauzu postavena almara obsahující téměř stovku knih.¹¹⁴⁾ V domech, kde nebylo možno zřídit zvláštní spižírnu, bývala na mázhauze postavená „*almara pro vaření*“.¹¹⁵⁾ Vzhledem k tomu, že mázhauz nebyl zřejmě nikdy vytápen, to bylo mnohem vhodnější umístění, než v samotné kuchyni. V bohatých domácnostech mohlo být na mázhauzu v blízkosti kuchyně uloženo cínové nádobí, které se běžně užívalo. Pak ovšem bylo uzavřené ve skříních nebo truhlách.

Kuchyně nebývají popisovány nijak zvlášť pečlivě, nedozvíme se nic o topeništích, způsobu odvodu kouře, ani zda měla, či neměla kuchyně okna. Z vybavení bývá zmíněna police nebo *almárka* sloužící k ukládání nádobí, zajímavá je naprostá absence stolu. Kromě běžného nádobí a kuchyňských pomůcek dřevěných i kovových, se v bohatých domácnostech objevují potřeby svědčící o tom, že se zde připravovaly a konzumovaly luxusní pokrmy: např. „*vanička měděná k chlazení vína*“, „*měděná pánvička na dorty s příkryvadlem*“. „*Mříže cínová na prase*“ svědčí o servírování celého kusu, což platilo za vysoce distinktivní znak stolování, podobně jako „*formy na kdoulův lektvaře*“ – ovocné sladkosti, z nichž už jen vysoká spotřeba cukru činila luxusní pochoutku. Vzácným pokrmem a současně ozdobou stolu byl marcipán, označovaný jako „*mandlový sejr*“, připravovaný z drahých dovážených ingrediencí – mandlí, cukru a různého koření. Pro zvýšení dojmu se na šlechtických dvorech dokonce servíroval pozlacený.¹¹⁶⁾ O jeho výrobě a konzumaci svědčí „*cínové formy na mandlový sejr*“ používané například v kuchyni domu Volfa Adama Cejze z Pirnova.¹¹⁷⁾

Ani v rámci spižíren nebývají popsány zde uložené pokrmy, v bohatých domácnostech totiž jeho cena netvořila zřejmě tak významnou položku pozůstalosti, aby ji bylo nutno zaznamenat. Když však srovnáme některé soupisy pozůstalostí z venkovských českých měst nebo dokonce ze selského prostředí, zjistíme, že zde se potraviny zapisovaly naprosto běžně a s velkou pečlivostí. Ve spižírnách se kromě kuchyňských potřeb ukládalo běžně užívané cínové nádobí. Počítalo se na desítky nebo dokonce stovky kusů. V některých případech se dokonce inventující úředníci nechtěli zdržovat s jeho výčtem a zaznamenali pouze

Obr. 14: Pokoj královny Anny na zámku Tratzberg (Tyrolsko). Stěny jsou obloženy látkovým čalounem umístěným pod dřevěnou římsovou, 16. století (foto L. Nachtmann).

celkovou váhu všech zde uložených cínových předmětů. Ta mohla být ohromující. Např. v domě u Myslichů se našlo cínové nádobí o váze 5 ½ centnýře, což by při použití pražské měrné soustavy, která se tu nabízí, znamenalo téměř 340 kg.

Síně byly vstupním prostorem domu. Mluví se o „*dolní síni*“, nebo o „*sklepe v síni po pravé ruce jdouc z domu*“.¹¹⁸⁾ Jako síně nebo síňky se navíc označovaly chodby a vůbec komunikační prostory v patře domu, které ale zřejmě nesplňovaly kvality mázhauzu. Zatímco síň se mohla nacházet v přízemí i v patrech, mázhauz nikdy nebyl „*dolní*“, vždy ležel jen v prvním nebo dalších obytných patrech, což zřejmě souviselo s jeho reprezentativní funkcí. Dolní síně i síňky v patrech sloužily také jako úložné prostory pro jinak neskladné věci. Typicky se na nich nacházejí mandly na prádlo, skříně s nádobím, různé truhly, často prázdné, nebo rozebrané postele. V pivovarských domech mohla vstupní síň sloužit i jako šenk, alespoň pro to svědčí zde zapsané dlouhé stoly a lavice.¹¹⁹⁾

OSVĚTLENÍ OBYTNÝCH PROSTOR

Nezbytnou součástí zařízení všech obytných prostor byly nejrůznější osvětlovací předměty – svícníky a lampy. V *hlavních světnicích* a na *mázhauzech* býval u stropu zavěšen velký svícen na 6–8 svíci, který mohl být mosazný, nebo v módní pozdně renesanční formě „*dřevěný na způsob panny, při něm 6 cívek aneb svícnu mosazných*“.¹²⁰⁾ Svícníky mohly být také upevněny na stěnách, v tom případě měly různé formy od jednoduchých až po sofistikované, jako

113) Tamtéž, f. 29r, 52r, 62r, 178r.

114) Tamtéž, f. 187r–188r.

115) Tamtéž, f. 342v.

116) J. Hrdlička, *Hodovní stůl a dvorská společnost*. České Budějovice 2000, s. 261–262.

117) AMP, inv. č. 1175, f. 177v, 213r.

118) Tamtéž, f. 226r.

119) Tamtéž, f. 111r, 112r, 210r, 226r, 309r, 309v, 343r.

120) Tamtéž, f. 175v. Jako cívka se označovaly zřejmě bodce pro upevnění svíc.

Obr. 15: Modře vytkávané ručníky zavěšené na dřevěném věšáku s postavami andělů. Zámek Tratzberg, Fuggerstube, 16. století (foto L. Nachtmann).

byly „svícny mosazný na rozích jeleních“ nebo „s jeleními hlavami“.¹²¹⁾ Větší místnosti vyžadovaly umístění více pevných svícňů. V domě Eustacha Betajngla Na Můstku viselo v hlavní pokoji 5 „visutejch svícňů“.¹²²⁾ Jasně osvětlené místnosti byly současně výrazným distinktivním znakem v době, kdy svíce byly drahé a svítivost jakýchkoliv osvětlovacích pomůcek žalostně nízká. Běžnou součástí vybavení domu byly nejrůznější přenosné svícny na jednu nebo více svíček, vyrobené z cínu nebo mosazi, v luxusní formě i stříbrné a zlacené. Posledně jmenované se zřejmě používaly jen ke svátečním příležitostem, protože bývají popsány spolu s dalším stříbrným nádobím uloženým v truhlách a almarách, zatímco ostatní svícny byly zachyceny v interiéru. Zcela ojedinělý je pak příklad „svícnu ze zvonoviny, jež muž drží“, který byl také spolu s různými drahocennými předměty uložen v almaře.¹²³⁾ Pro použití mimo dům sloužily „lucerny skleně“, které jsou také výjimečně zapsané v inventářích.¹²⁴⁾

OSTATNÍ OBYTNÉ A HOSPODÁŘSKÉ PROSTORY DOMU

Kromě zmíněného mázhauzu s kuchyní, přilehlé velké světnice a okolních komor zahrnovaly velké pražské domy

Obr. 16: Lavabo – dřevěná skříňka s cínovým umyvadlem umístěná vedle dveří. Zámek Tratzberg, Fuggerstube, 16. století (foto L. Nachtmann)

samozřejmě ještě celou řadu dalších obytných prostor. Ty mohly sloužit jednotlivým členům rodiny, nebo byly používány pro uložení právě nepotřebných věcí či k ubytování čeledi. Řazení místností v soupisu může, alespoň náznakem, ukázat vnitřní dispozici domu. V domě Myslichových popsali úředníci nejprve „hlavní velký pokoj“, následovala „komora vedle téhož hlavního pokoje“, pak „sklep panský podle komory“, vybavený postelemi a almarou. Poté byl popsán „pokoj dětinský“, zařízený postelemi s dětskými peřinkami a sedacím nábytkem. Popis pokračoval „na mázhauze“, „ve spížirně vedle pokoje hlavního“ a „v kuchyni hlavní na mázhauze“, načež se úředníci zřejmě znovu vrátili na mázhauz, kde popsali „před touž kuchyní cínové nádobí“, a pokračovali „na pavlači“, kde našli „toliko 1 stolček bílej.“ Po pavlači se zřejmě dostali do „zadní komory průchodité“, kde se kromě zastlané postele nacházelo několik truhel se starým oblečením, rezervními firhaňky a povlečením, ale také „police zelená s pěknými hrnci a džbáanky berounskými malovanými“. Následovala „komora vedlejší“, k ní náležející „pokoj Jana Hendrycha“, zařízený stolečky pokrytými barevnými koberci, několika stolicemi, obrazy na stěnách a policí na knihy. Zmíněná komora zřejmě sloužila jako ložnice, protože zde bylo umístěno lože, police a almara s osobními věcmi Jana Hendrycha, stolice, různé džbáanky a také 2 „perspektivy malovaný.“ „Před týmž pokojem“ byla umístěna vykládaná truhla. Do pokoje se tedy vcházelo z chodby, kde mohla truhla stát, nebo spíše z pavlače, protože další popis pokračuje zápi-

121) AMP, inv. č. 1175, f. 134r, 193r.

122) Tamtéž, f. 112r.

123) Tamtéž, f. 222r, v domě Karla Kyrchmayera.

124) Např. AMP, inv. č. 1175, f. 209r, 235r, 309r.

sem: „v komoře zadní na pavlačí“ a v „pokoji vedlejším“. ¹²⁵⁾ Obě místnosti byly zařízeny postelí a v truhlách tu byly uloženy svícny, turecké koberce, závěsy k postelím a různé luxusní nádobí, včetně „porcelánů“, na stěnách visely obrazy. V pokoji byl navíc fládrovaný stůl pokrytý koženým kobercem a na stěny byly zavěšeny „malovaný špalíry“. Následoval popis kuchyně, která však, podle vybavení soudě, zřejmě sloužila spíše jako prádelna a příležitostná vinopalna. ¹²⁶⁾ Před kuchyní se opět nacházel mázhaus, kde byly uskladněny necky. Pak úředníci vstoupili do „lázníčky“ vybavené měděnou vanou „zadělanou“ – zazděnou – a další vanou označenou jako velká. Lázeň v domě nebyla rozhodně běžným vybavením ať už pro nedostatek prostoru, či nákladnost provozu. Návštěva veřejných lázní byla navíc příjemnou společenskou událostí. V době, která pomalu objevovala nahotu jako zahanbující a očistné praktiky začínala považovat za privátní, se však koupání v soukromí vlastního domu mohlo stát významným symbolem společenského postavení. ¹²⁷⁾

Odtud vedly kroky úředníků na „palác“. Tento prostor je co do názvu a zřejmě i vybavení na Starém Městě pražském ojedinělým. Jako „palác“ se většinou označovaly největší prostory v aristokratických sídlech určené k velkým hostinám, banketům a tanci. V mnohem stísněnějším prostředí měšťanských domů mohl stejnou funkci plnit mázhaus. Dům Myslichových však vznikl spojením tří domů, a mohl tedy poskytnout dostatek prostoru jak pro reprezentativní mázhaus před hlavním pokojem, tak pro palác, užívaný snad jen při mimořádných příležitostech. Tomu také odpovídalo jeho vybavení, které navíc svědčí o značných rozměrech místnosti: „okrouhlý stůl, 45 stolic o 4 nohách vořechový barvy, tabule bílá prostá, 1 duplovaný stůl s vytahovacím místem šenktiše, 3 velký karmazínový stolic, 3 menší též karmazínový a 2 velký vyšívaný stolic“. Na stěnách visely portréty císařů Rudolfa a Matyáše, což muselo prostoru dodávat na reprezentativnosti. ¹²⁸⁾

Odtud úředníci pokračovali do podkroví, kde bylo v půdních prostorách uloženo obilí a seno. Bylo tu ale zřejmě upraveno několik podkrovních místností, z nichž první byla označena jako „rystkamar“, tedy zbrojnice. Přestože zbraně a zbroj najdeme snad ve všech pozůstalostech, místnost určená k jejich uložení byla mimořádně vzácná. Většinou se uchovávaly ve skříních na mázhausu či v komorách. V případě Myslichových bylo však možno vyzbrojit menší jednotku, a bylo tedy potřeba tomuto vybavení vyhradit odpovídající prostor. Soupis obsahuje 8 kompletů zbrojí, 24 mušket a další střelné zbraně, k tomu tuřichy, šavle, kordy, rapíry a meče se vším příslušenstvím a dokonce i zbroj na koně, sedla a postroje. ¹²⁹⁾ Rystkomoru měl ve svém domě také Lorenz Štork, co do počtu předmětů nebyla ale ani zdaleka srovnatelná. I v tomto případě však byla umístěná v podkroví. ¹³⁰⁾

Vedle zbrojnice se nacházela „komora, kde děvečky líhají“ vybavená jednou postelí s nebesy a jednou obyčejnou s příslušným množstvím peřin. ¹³¹⁾ Následovaly další dvě komory používané pouze jako úložný prostor. Našly se zde prázdné postele, almary a také odložené kolébky. ¹³²⁾

Po popisu podkroví sešli úředníci do přízemí, používaného k utilitárním účelům. V jednom „sklepě suchém“ zde byly uloženy rezervní stoly a židle, další místnosti se zřejmě užívaly jako prádelny: „ve sklepě u vrat jdouc do domu po levý straně“ byl umístěn mandl na prádlo, starý mandl se našel „ve druhém sklepě naproti“ a na ně navazovala „dolejší lázníčka neb prádlo“ opatřená zděným kotlem k vyvažování prádla. Kromě toho se v přízemí nacházel „šrejbstub“, v tomto konkrétním případě kancelář obchodu, v níž byly uloženy velké váhy na zboží, „štok železný na peníze“ (pokladna) a konečně „almara nebo šrejbtis na listy“, v níž byla kromě jiných dokladů a spisů uložena „registra a jiný listovní věci k handlu“. ¹³³⁾ Samotné zboží v domě pravděpodobně uskladněno nebylo, nebo spíše z nějakého důvodu nebylo zahrnuto do popisu pozůstalosti. Jinak tomu bylo v případě obchodníka s hedvábním Lorenze Štorka, jehož obchod zabíral celé přízemí rozlehlého domu U zlatého medvěda. Ve „sklepě dole hned, jak se do domu vejde po pravé ruce ležící“ se nacházel sklad hedvábných látek, které tu byly uloženy „v regáliích“. Další látky se nacházely v krámě a „ve dvou menších a větších sklepích, do nichž se skrze týž krám chodí“. Jako doplňkové zboží se zde prodávalo také koření, papír, cukr, koberce nebo vitriol. ¹³⁴⁾

Vraťme se však do domu manželů Myslichových. Mezi přízemními prostory jsou tu uvedeny také pokoje pána z Vartenberga, který zde měl zřejmě pronajato několik místností včetně zařízení. Umístění obytných prostor v přízemí však není zcela běžné. ¹³⁵⁾

Ve stáji ve dvoře byli ustájeni tři koně, stály tu také dva vozy – „kočovský“ (pro dopravu osob) a „formanský“ určený na přepravu zboží, včetně veškerých potřeb, „rystuňků a nádobí na koně“. ¹³⁶⁾

Většina bohatých pražských kupců vlastnila kromě obytného domu ještě další nemovitosti – dvory, zahrady a vinice v okolí Prahy. U vinic většinou stála budova lisu, která však bývá popsána jako naprosto utilitární stavba s nejprostším vybavením hospodářského charakteru. Pouze Myslichové vlastnili na druhém vltavském břehu zahradu s luthauzem určeným k příjemnému letnímu pobytu. Jednalo se zřejmě o poměrně malou stavbu, jejíž popis bohužel není příliš jasný. „V týž zahradě v luthauzu v světnici“ stál stůl, pět stolic a postel „vykládaná bez nebes“, ke světnici přiléhala komora zařízená zelenou postelí a stolicí. Dále je zapsáno: „v luthauzu“, jakoby šlo o stejnojmennou část celého domu, kde byla umístěna „tabule vokrouhlá a 1 stoleček, 5 figur v rámech prostředních a menších a 8 stolic zelených“. K domu patřila lázníčka se zabudovaným kotlem, měděnou vanou a druhou dřevěnou a několika dřevěnými škopíčky. „Před lázníčkou“, tedy zřejmě v nějaké sínce, se pak našel stoleček, zelený misník,

125) Tamtéž, f. 51r.

126) Tamtéž, f. 52r.

127) K změně pohledu na tělesnost a soukromí na počátku novověku J. Petrů, o. c. v pozn. 31, zejm. s. 112–113. K úrovni bydlení a vnímání soukromí R. van Dülmen, Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) I. Dům a jeho lidé. Praha 1999, s. 58–71.

128) AMP, inv. č. 1175, f. 52r–52v.

129) Tamtéž, f. 52v.

130) Tamtéž, f. 101r.

131) Tamtéž, f. 52v.

132) Tamtéž, f. 52v.

133) Tamtéž, f. 54r.

134) Tamtéž, f. 79v–94r.

135) Tamtéž, f. 54r.

136) Tamtéž, f. 52v.

„něco dříví k palivu a do deseti tisíc tyček“ (snad k vinohradu), kotel na vaření ryb, 1 polštář a 1 „moderace“. Kromě dalších domů a zahrad patřila rodině také „vinice s lisem a pokojíčkem v nově vystaveným v Košířích“, jejichž přesnější popis však bohužel nebyl pořízen.¹³⁷⁾ Jakkoliv je výše uvedený popis *lusthauzu* stručný a jen málo vypovídá o stavbě samotné, je zcela ojedinělou informací o vzhledu a vybavení viničních usedlostí pražské elity v předbřlohorském období.

ZÁVĚR

Jak jsme výše ukázali, byla životní úroveň elit pražských měšťanů v období těsně před Bílou horou zcela srovnatelná s životním stylem šlechty. Příslušníci bohatých kupeckých rodin si v této době stavěli výstavné paláce a plnili je nejkrásnějšími předměty, jaké tehdejší užité umění mohlo nabídnout. Na rozdíl od předních šlechtických rodin, které se však v téže době v řadě případů topily v dluzích, tyto kupecké dynastie užívaly nádherné předměty z ušlechtilých materiálů často k teauraci majetku. Vlastnictví drahocenných předmětů vystavených v reprezentativních částech domu současně demonstrovalo rostoucí životní úroveň i společenský význam rodiny. Krásné předměty umístěné v elegantně zařízeném interiéru samozřejmě poskytovaly i potěšení, popřípadě vnášely pohodlí do každodenního života. Bohatí měšťané mohli luxus dopřávat i dětem, jimž byly, stejně jako dospělým, určeny např. stříbrné jídelní soubory či náročně zpracované stolní hry a hračky. Výše jsme se nezmínili o oděvech a špercích, které byly naprosto specifickou součástí osobní reprezentace i uložení majetku. I v tomto případě bylo dospělým i dětem dopřáváno to nejlepší, včetně hedvábných oděvů podle poslední módy a zlatých šperků. Prostředí pražské obchodní elity však nebylo ani zdaleka kulturně sterilní a orientované pouze na reprezentaci a zisk. Svědčí o tom vlastnictví rozsáhlých knihoven, v nichž vedle běžné náboženské literatury najdeme všechny žánry tehdejší knižní produkce včetně filosofických traktátů a poezie. Ve volném čase se příslušníci bohatých rodin věnovali hře na hudební nástroje, přičemž k vyučování svých dětí neváhali najímat přední hudebníky z kůrů pražských kostelů.

¹³⁷⁾ Tamtéž, f. 56r.

Obr. 17: Diptichové stolní sluneční hodiny, slonovina bohatě zdobená rytím a kolorováním, Norimberk, před r. 1645, Národní muzeum, Historická sbírka, inv. č. H2-1898.

PHDR. ALENA NACHTMANNOVÁ, PH.D.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVISŤE STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE
SABINOVA 5, PRAHA 3
NACHTMANNOVA.ALENA@NPU.CZ

SEZNAM LITERATURY

- Buřatová, M. 2009: Hedvábí, sklo a koření. Obchod mezi Prahou a Itálií (1500–1620). Praha.
- Bůžek, V. 1991: Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbřlohorské době, *Opera historica* 1, s. 43–73.
- Bůžek, V. 1993: „A tak jsem tam dlouho zdržován byl...“. Čas v životě předbřlohorských rytířů, *Dějiny a současnost* 15, č. 3, s. 26–30.
- Bůžek, V. 1993: Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnost rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách), *Opera historica* 3, s. 287–313.
- Bůžek, V. – Bůžková, H. – Stejskalová, J. 1990: Interiéry domů v jihočeských předbřlohorských městech, in: *Jihočeský sborník historický* 59, s. 113–127.
- Dülmen, R. van 1999: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) I. Dům a jeho lidé. Praha.

- Hojda, Z. 1993: Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I, in: Pražský sborník historický XXVI, s. 38–102.
- Hojda, Z. 1994: Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy II, in: Pražský sborník historický XXVII, s. 47–103.
- Hrdlička, J. 2000: Hodovní stůl a dvorská společnost. České Budějovice.
- Hrubá, M. 2002: „...nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní agenda a praxe královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době. Ústí nad Labem.
- Hrubá, M. 2007: „...na sladovně velká hromada sladu formanského...“ Rodiny a domácnosti příslušníků potravinářských řemesel v předbělohorských královských městech severozápadních Čech (z pohledu pozůstalostních pramenů), in: O. Fejtová – V. Ledvinka – J. Pešek edd., Dobrou chuť, velkoměsto. Documeta Pragensia XXV, Praha, s. 171–181.
- Kodera, P. 1999: Mázhaus – předsín nebo světnice? (Příspěvek ke studiu prostorovosti), KUDĚJ, Časopis pro kulturní dějiny 1999/1, s. 14–21.
- Kodera, P. 2007: Sklep či klenutie? Pokus o historicko-sémantický rozklad staročeských výrazů pro klenbu, Sborník 5, s. 5–12.
- Kodera, P. 2008: Obraz prostorového uspořádání domů na Starém Městě pražském v předbělohorských pozůstalostních inventářích, Sborník 6, s. 113–126.
- Lukášová, E. 2015: Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století. Praha.
- Lukášová, E. – Otavská, V. 2015: Aristokratický interiér doby baroka ve světle historických inventářů. Praha.
- Lukášová, E. – Smolová, V. 2018: Renesanční sídlo pánů z Hradce v nejstarších inventářích jindřichohradeckého zámku. České Budějovice.
- Martinek, R. 2021: Srdce rodů, in: A. Nachtmannová ed., „Kdo vyšívá, nehřeší,“ liturgické textilie z darů českých šlechticů. Katalog výstavy. Praha, s. 45–57.
- Nachtmannová, A. 2003: Kostelec nad Černými lesy v éře Smiřických. Provoz a vybavení renesančního zámku, Průzkumy památek X, č. 2, s. 87–102.
- Nachtmannová, A. 2012: Mezi tradicí a módou. Odívání v Čechách od renesance k baroku. Praha.
- Navrátilová, A. 2004: Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha.
- Neudertová, M. 1991: Život a dům mistra Adama Cholosia Pelhřimovského, písaře královského města Loun, Opera historica 1, s. 129–146.
- Neudertová, M. 1997: Dvě lobkovické rezidence na sklonku 16. století, in: M. Kokojanová ed., Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku. Prostějov, s. 149–165.
- Neudertová, M. 1999: „Item ve velkém fraucimoře před lusthauzem se nachází...“ Příspěvek ke studiu inventářů pozdní renesančních rezidencí v severozápadních Čechách, in: V. Bůžek – P. Král edd., Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7, s. 163–199.
- Peřinová, H. 2006: Nerhofové z Holtenperka. Příspěvek k poznání horní vrstvy Starého Města pražského na přelomu 16. a 17. století, in: Pražský sborník historický 34, s. 127–144.
- Pešek, J. 1982: Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské, in: Pražský sborník historický 15, s. 63–92.
- Pešek, J. 1991: Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života, Opera historica 1, s. 30–42.
- Pešek, J. 1993: Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (Všední dny kulturního života). Praha.
- Pešek, J. 1994: Hora ruit – hodiny v pražských měšťanských domácnostech okolo roku 1600, in: J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchertová edd., Husitství – Reformace – Renaissance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, díl 3, Praha, s. 871–883.
- Petráň, J. 1997: Dějiny hmotné kultury II/1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha.
- Vlček, P. a kol. 1996: Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov. Praha.

DAS SPÄTRENAISSANCEZEITLICHE LUXURIÖSE INTERIEUR IN DER PRAGER ALTSTADT IM SPIEGEL DER NACHLASSINVENTARE

Die Haushaltsausstattung vom Prager Patriziat der Periode vor der Schlacht am Weißen Berg (1620) widerspiegelt sich sehr gut in den Nachlassinventaren, die für die Altstadt in einer kontinuierlichen Reihe seit dem letzten Viertel des 16. Jahrhunderts erhalten sind. Bereits in der Altstadt lebten die Spitzen der damaligen städtischen Gesellschaft – die Kaufleute mit Kontakten in die deutschen und italienischen Handelszentren. Wie die Nachlassverzeichnisse zeigen, der Lebensstandard der Prager Bürger war kurz vor der Schlacht am Weißen Berg ganz vergleichbar mit dem Lebensstil des Adels. Die Mitglieder der reichen Kaufmannsfamilien bauten prunkvolle Paläste und füllten sie mit dem Schönsten, was das damalige Kunstgewerbe hat anbieten können. Im Gegensatz zu den führenden Adelsfamilien, die in jener Zeit manchmal recht verschuldet waren, die kaufmännischen Dynastien verwendeten die Prunkgegenstände aus Edelmateriale zur Verwertung ihres Besitzes. Das Eigentum von den in verschiedenen Hausteilen ausgestellten Kostbarkeiten demonstrierte den wachsenden Lebensstandard sowie die gesellschaftliche Bedeutung der Familie. Das elegant eingerichtete Hausinnere bot natürlich auch Vergnügen und Komfort im Alltagsleben dar. Die reichen Bürger konnten den Luxus auch ihren Kindern gönnen, für die z. B. Silberbesteck oder anspruchsvolles Spielzeug bestimmt waren. Das Milieu der Prager kaufmännischen Elite war aber gar nicht kulturell steril und ausschließlich auf Repräsentation und Profit orientiert. Das bezeugen mehrere Privatbibliotheken, in den alle Genres der damaligen Bücherproduktion samt den philosophischen Traktaten oder Gedichten neben der gewöhnlichen religiösen Literatur zu finden waren. Die Mitglieder der reichen Familien widmeten sich in ihrer Freizeit dem Musizieren, wobei sie sich zur Musiklehre ihrer Kinder die vorran-

gigen Musiker der Prager Kirchenchöre anzuheuern nicht weigerten. Die Inventare lassen uns auch außer der Haushaltsausstattung die Anlage und Ausnutzung einzelner Räume im Haus identifizieren. Die Mehrheit der Eintragungen ist nach den Räumen, und in ihnen nach einzelnen Möbelstücken geordnet. Man kann dadurch nicht nur erfahren, was für Gegenstände die bestimmte Familie besaß, sondern auch wo sie aufbewahrt waren.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag 1-Altstadt, Melantrichova G. Nr.-Konskr. 465-I, Haus Zu den fünf Kronen. Das Haus wurde in die heutige Gestalt von Petr Nerhof v. Holtenperk vor 1615 umgebaut (Foto NPÚ [Nationalinstitut für Denkmalpflege]).

Abb. 2: Prag 1-Altstadt, Melantrichova G. Nr. Konskr. 475-I, Haus Zu den zwei goldenen Bären, ursprünglich Zum Bären in Konešova Gasse. Der Renaissanceumbau erfolgte in zwei Etappen um 1560 und 1600. Das Haus war zu Beginn des 17. Jahrhunderts im Besitz des Seidenhändlers Lorenz Štork v. Štorkenfels (†1618 – Foto NPÚ).

Abb. 3: Prag 1-Altstadt, Melantrichova G. Nr. Konskr. 475-I, Haus Zu den zwei goldenen Bären, renaissancezeitliches Eingangsportal (Foto NPÚ).

Abb. 4: Das Renaissancehaus: 1 – Diele; 2 – Stube; 3 – Küche; 4 – Speisekammer; 5 – Speisezimmer; 6 – Kammer; 7 – Schlafkammer mit eingebautem Abort; 9 – Korb zum Übertragen von Dingen; 10 – Truhe, mit Schloss (11) verschließbar; 12 – Dachraum; 13 – Hof; 14 – Brunnen; 15 – Stall; 16 – Bad; 17 – Keller im Untergeschoss (J. A. Komenius, Orbis sensualium pictus, Nürnberg 1658, S. 146).

Abb. 5: Stube und Kammer (J. A. Komenius, Orbis sensualium pictus, Nürnberg 1658, S. 148).

Abb. 6: Die Mahlzeit: Der Tisch ist mit Teppichen (1) und Tischdecken (2)

gedeckt, auf den die Teller (3), die Löffeln (4), die Messer (5) mit den Gabeln (6) liegen; 7 – die Tellertüchlein; 8 – das Brot mit dem Salzfaß (9); die Speisen werden in geschlossenen Gefäßen (10), die Pasteten auf den Platten (19) aufgetragen. Die Gäste sind vor den Gastgeber vorgeführt, waschen sich die Hände im Gießbecken (13) mit Wasser aus der Kanne (14), und trocknen sie mit Handtuch (16). Sie setzen sich dann auf Stühle an den Tisch. Der Vorschneider (18) schneidet die Speisen und legt sie vor (J. A. Komenius, *Orbis sensualium pictus*, Nürnberg 1658, S. 118).

Abb. 7: Der heilige Markus mit dem Löwen (Bibel von Melantrich, bis 1577). Der luxuriöse bürgerliche Innenraum mit einem Tisch mit Fußstütze und den Bänken, für besseren Komfort mit Polstern. An der Wand hinter dem Heiligen sind die Tapeten aufgehängt, über ihnen auf dem Gesims stehen zierliche Gefäße und Bücher.

Abb. 8: „Becher in der Weise einer Traube“ (Staatliches Schloss Telč, Best.-Nr. TE 618).

Abb. 9: „Becher in der Weise einer Jungfrau“ (Staatliches Schloss Telč, Best.-Nr. TE609).

Abb. 10: Inneres einer Kammer: Im Hintergrund die Liege mit Betthimmel, Vorhängen und Kranz, in vorderer Position ein Tisch und eine Bank, auf dem Tisch ein Leuchter für drei Kerzen, am Tisch eine Wiege mit vorbereiteten Federbettchen. An der Wand links ist ein Zinnwaschbecken mit Gießkanne angebracht, an der Wand um die Ecke dekorativ gewobenes Handtuch. Anonym: Geburt Mariä, wohl 1520er Jahre, Rijksmuseum Amsterdam (übernommen aus wikicommons.com).

Abb. 11: Einrichtung der Küche mit offener Feuerstelle und Rauchfang. Ausstattung: Topf (9), Kessel (10), Kochlöffel (12), Mörser (13), Klopffholz (14),

Raspel (15), Bratspieß (16), Rost (18), Pfanne (19), Dreifuß (20), Aschenkrücke (21), Feuerzeug (22), Schaff (23); ferner Schüsseln, Hackmesser, Seither u. ä. Im Hintergrund ein Schüsselschrank mit vorbereitetem Geschirr (J. A. Komenius, *Orbis sensualium pictus*, 1720).

Abb. 12: Floris Claesz van Dijk, *Stilleben mit Obst, Nüssen und Käse*, Öl, Leinwand, 1613. Frans Hals Museum Haarlem. Auf dem Tisch liegt roter Teppich, wohl aus dem Seidendamast, mit luxuriöser Damastdecke mit Klöppelspitzenaum überdeckt. Die Speisen sind auf polierten Zinn- oder Silbertellern serviert (übernommen aus wikicommons.com).

Abb. 13: Sebastian Stoskopff, *Metallgefäß und Gläser im Korb*, 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts, Öl, Leinwand. Staatliche Kunsthalle Karlsruhe. Eine Probe vom Prunkglas mit Vergoldung. Das Metallgefäß diente zum Weinkühlen (übernommen aus wikicommons.com).

Abb. 14: Schloss Tratzberg (Tirol), Stube der Königin Anna. Die Wände sind mit Stoff unter dem Holzgesims dekoriert, 16. Jahrhundert (Foto L. Nachtmann).

Abb. 15: Schloss Tratzberg, Fuggerstube, blau dekorativ gewobene Handtücher auf einem hölzernen Handtuchhalter mit Engelfiguren, 16. Jahrhundert (Foto L. Nachtmann).

Abb. 16: Schloss Tratzberg, Fuggerstube, Lavabo, hölzerner Waschschrank neben der Tür mit Zinnwaschbecken, 16. Jahrhundert (Foto L. Nachtmann).

Abb. 17: Klappbare Tischsonnenuhr, Elfenbein, reich mit Stechen und Kolorieren geziert, Nürnberg, vor 1645. Nationalmuseum Prag, Historische Sammlung, Best.-Nr. H2-1898.

PŘESTAVBA ČESKOBUDĚJOVICKÉ RADNICE V LETECH 1727–1730

LESK A BÍDA BAROKNÍHO STAVĚNÍ

DANIEL KOVÁŘ

Reconstruction of the České Budějovice Town Hall during 1727–1730

The Splendour and Misery of Baroque Art

The article summarises the information from archival sources documenting the Baroque reconstruction of the České Budějovice Town Hall during 1727–1730. Its original design by the architect Martinelli was only partially observed. During the realisation, the intention was changed based on the ideas of the investor – the municipal board, and the designs proposed by the builder Kelecsényi. The article further describes the contribution of the individual handicrafts and the procurement of the building material. The attachment presents the summary of accounted expenses.

Keywords: České Budějovice – Anton Erhard Martinelli – Pavel Kelecsényi – Baroque era – town hall

Příspěvek shrnuje informace z archivních pramenů, které dokládají barokní přestavbu radnice v Českých Budějovicích v letech 1727–1730. Její výchozí projekt od architekta Martinelliho byl respektován jen v hrubých rysech. Během realizace docházelo k průběžným změnám záměru, a to na základě představ městské rady jako investora a podle návrhů provádějícího stavitele Kelecsényiho. Článek se věnuje rovněž podílu jednotlivých řemeslných odvětví na stavbě radnice i opatřování stavebního materiálu. Přílohu tvoří sumář účetně doložených nákladů.

Klíčová slova: České Budějovice – Anton Erhard Martinelli – Pavel Kelecsényi – baroko – radnice

V souvislosti s přípravou publikace o českobudějovické radnici provedl autor příspěvku mj. revizi archivních pramenů, týkajících se barokní přestavby v letech 1727–1730. Přípravovaná knížka však bude mít spíše dárkový charakter s nutně velmi omezeným rozsahem textu, a vytěžené detailní informace jsou proto v úplnosti představeny formou přítomného článku. Jde tu především o shrnutí údajů, vypovídajících o vlastním procesu vzniku stavby a jejím organizačním zajištění a také otázce autorství, zatímco architektonické či umělecko-historické hodnocení ponecháváme stranou.

Prameny, dřívější literaturou v úplnosti nevyužité, zajímavým způsobem doplňují inspirativní pojednání Martina Šandy o radnici v kontextu díla architekta A. E. Martinelliho,¹⁾ ale také článek Hynka Láťala²⁾ i starší stavebně-historický průzkum.³⁾ V citovaných dílech se rozvinula diskuse, do jaké míry je možno architektonické ztvárnění budovy skutečně připisovat Martinellimu a jeho inspiracím z vídeňského prostředí a zejména staveb J. E. Fischera z Erlachu, jak pronikavě se na výsledné podobě podepsal provádějící polír Kelecsényi, a nakolik se do ní v praxi promítly představy městských konšelů.

Obr. 1: České Budějovice – radnice na veduté náměstí z doby kolem poloviny 19. století. Z tmavého průčelí vystupují čtyři chrlice ve tvaru draků, které už v té době ale neplnily svou funkci a byly nahrazeny pozdními okapovými svody. Nad úroveň obvodových zdí přečnívají komíny v počtu tří až pět. Zcela vpravo je zachycena severní boční zeď radnice se zřejmě dodatečně proraženým oknem; právě tato zeď se během stavby stala předmětem sporu s majitelem nižšího sousedního domu U Tří korun (SO-ka České Budějovice).

1) M. Šanda, Anton Erhard Martinelli (1684–1747). Vídeňský architekt ve schwarzenberských službách. České Budějovice 2020.

2) H. Láťal, Josef Emanuel Fischer z Erlachu – „autor“ barokní podoby českobudějovické radnice, Výběr 38, 2001, s. 310–320; též, Anton Erhard Martinelli ve službách Schwarzenbergů, in: M. Gaži ed., Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice 2008, s. 219–228.

3) J. Muk – J. Urban – M. Barešová, České Budějovice čp. 1 a 2. Stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha 1988, rkp.

Obr. 2: České Budějovice – snímek radnice z doby kolem roku 1870. Dobře jsou vidět okapové svody, napojené na korpusy starších chrliců. V severní boční zdi už jsou proraženy dva okenní otvory. Nad radniční atiku a boční zeď přechází pět komínů (snímek ze sbírky autora).

PRAMENY

Barokní stavba financovaná z veřejných (obecních) prostředků má výhodu v bohaté písemné materii, kterou nabízí městský archiv,⁴⁾ neboť městská rada jako kolektivní správní orgán, zodpovědný za nakládání s obecními penězi, musela vést průkazné záznamy o svých rozhodnutích a důslednou účetní evidenci za účelem zpětné kontroly. Můžeme tak nahlédnout do „zákulisí“ stavebního procesu 18. století z poněkud jiného úhlu, než v případě soukromého investora.⁵⁾

Základní archivní zdroj představují zápisy ze schůzí městské rady, pro inkriminované období zachované ve dvou chronologicky se překrývajících řadách (*in publicis*, *in iudicialibus*), jejichž obsah se vzájemně prostupuje; protokoly z některých schůzí existují ve dvou jazykových verzích, případně ve formě konceptu a čistopisu. Z účetního materiálu je klíčovým pramenem sumární přehled výdajů za stavbu radnice, zatímco hlavní knihy jsou ze sledovaných let dochovány jen torzovitě, podobně jako účetní přílohy. Proces formování výsledné podoby radnice se odráží v korespondenci s polírem Kelecsényim, uložené v tzv. Chronologické řadě.

Až nepochopitelně přezíravý postoj zaujali k přestavbě měšťanští kronikáři, kteří jí věnovali v rámci svých rukopisů proporcčně jen malou pozornost. Například přední

analista 18. století Lukáš Bernard Schneider (1717–1782), který si jinak všímal i některých dosti marginálních událostí, zaznamenal proměnu radnice lapidárně: „Anno 1727 hat man angefangen das vorder Theil des Rathhauses zu bauen, und ist Anno 1730 diese vordere Theil zu Stand gebracht worden.“⁶⁾ Přitom právě Schneiderovi mohla utkvět v paměti alespoň slavnost, spojená s vysvěcením radnice, která se odehrála v době jeho dospívání, tím spíše, že kronikářské záznamy začal pořizovat v roce 1737, tedy s nevelkým časovým odstupem.⁷⁾ Kusé jsou ovšem i zprávy dalších kronikářů oné doby, ať už Dominika Kollera (1693–1763), J. J. Millauera (1703–1788) nebo Jana Eichlera (1708–1761).⁸⁾

PŘÍČINY BAROKNÍ PŘESTAVBY

Českobudějovická radnice vznikala srůstem a adaptacími dvou původně měšťanských domů, získaných během 15. století do majetku obce. V širokém časovém rozmezí 1505–1570 jsou doloženy četné aktivity, směřující k rozšíření radniční budovy nebo úpravě reprezentativních prostor. Zásadní byla raně renesanční přestavba z let 1555–1556, bezprostředně vyvolaná statickými poruchami pilířů a klenebních systémů, dobíhající do roku 1559. Kromě výměny narušených nosných konstrukcí se jejím výsledkem stalo vnější sjednocení podoby radnice, jmenovitě zřízení jednotné sgrafitové fasády, stavba stupňovitých štítů a nárožní hodinové věže. Celková hmota a do značné míry i vnitřní rozvržení dvou původních objektů zůstaly při této stavební etapě v zásadě zachovány. Nad radniční budovou byl však svázán nový krov ještě pozdně gotického typu, charakterizovaný velkou hustotou masivních dřevěných prvků. Právě tato skutečnost se pak stala jednou z příčin barokní přestavby, neboť byl vyhod-

6) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1969, Kronika Lukáše Bernarda Schneidera, I. díl, pag. 594; kniha č. 1971, Kronika L. B. Schneidera (opis), fol. 383. Za celý rok 1730, kdy proběhlo slavnostní vysvěcení dokončené radnice, přináší Schneider jedinou, zato poměrně podrobnou zprávu o popravě dělostřelce.

7) K osobnosti kronikáře L. B. Schneidera a dalších analistů naposledy M. Tošnerová – M. Květová, Paměť měst. Narativní prameny k dějinám Prahy, Českých Budějovic a Litoměřic do roku 1800. Praha 2019, s. 160–166.

8) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1964, Kronika Tomáše Františka Veseleho, pag. 519 a 524 (zápisy od roku 1713 vedl Dominik Koller); kniha č. 1972, Kronika Jana Jiřího Millauera, fol. 3r; kniha č. 1973, Kronika Jana Eichlera, pag. 38 a 49. Je signifikantní, že Millauer, povoláním primátorský písař a později hospodářský úředník a městský pokladník, ve svém stručném záznamu vycíslil zejména náklady na stavbu radnice, stejně jako výdaje za zřízení vodovodu s kašnou (fol. VIIIv). Jediný Eichler přináší údaj o Schöpfungě nástroji malbě sálu.

4) Státní okresní archiv České Budějovice, fond Archiv města České Budějovice (dále jen SOKA ČB, AM ČB).

5) Pro schwarzenberské prostředí detailně sledoval stavební aktivity zejm. J. Ivanega, Lovecký zámek Ohrada a schwarzenberská sídla na panství Hluboká nad Vltavou. Praha 2014; též, Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny. Praha 2014; též, „Wohl, tüchtig und tauerhafft.“ Stavební aktivity na schwarzenberských panstvích za knížete Adama Františka (1703–1732). Disertační práce Masarykovy univerzity v Brně. České Budějovice 2015, rkp.

nocen jako rizikový z hlediska požárního.

Od druhé dekády 18. století, mimo jiné v souvislosti s ubytováním početně posílené vojenské posádky města, nápadně přibýlo požárních incidentů různého rozsahu, včetně většího požáru osmi domů v roce 1720. Reakcí na latentní obavu z ohně se stala důslednější prevence, k jejímž nástrojům patřily úředně nařízené prohlídky domů a zejména otopných zařízení. Při vyšetřování případů z let 1714–1720 se jako nejčastější příčina zahoření vedle nedbalosti většinou ukázalo nedostatečné zabezpečení topenišť a řemeslných dílen, pracujících z ohněm, ale také chybějící oddělení domů požárními zdi.⁹⁾ Série těchto událostí vedla k rozhodnutí zavést do města moderní vodovod s účelnou distribucí vody prostřednictvím veřejně přístupných kašen, ale ovlivnila také úvahy o způsobilosti dosavadní radniční budovy.

Při schůzi městské rady 7. června 1726 přišla na program otázka opravy radničního štítu, schodiště a zdi kvůli požárnímu nebezpečí („na p. purkmistra navržení votis omnibus se snažte, aby p. Jan Jiří Daublebský ze Šterneku a p. Donat Praegent confjerovali s p. Pavlem Kollečeným pallyrem Schwartzenbergským strany spravování rathauského štítu, schodův a zdi proti ohni“).¹⁰⁾ Druhým impulsem k rozhodnutí přestavět radnici byl nedostatek místa pro uložení městských písemností. Obojí je explicitně vyjádřeno v zápisu z radního sezení 15. listopadu 1726, které proběhlo v nepřítomnosti dlouhodobě nemocného primátora Hirsche: úřadující purkmistr jako poslední bod jednání (!) přednesl návrh, „ob das Rathauß nicht wegen der Feuersgefahr nicht zu erbauen undt in sichern Standt zusetzen wäre, ohnedem ist pro Archivio kein sathsambes Spatium, dahero könnte solches vorhero commissionaliter besichtigt werden“. Vzápětí byla sestavena osmičlenná komise, složená z radních Finka, Braegenta, Rzeppy a obecních starších Simona, Wiskoczila, Wippela, Gaisslraitera a Strandla, pověřená ohledáním radniční budovy.¹¹⁾ Prohlídka se konala 19. listopadu a následujícího dne komisaři předložili radě znepokojivá zjištění. Na severní straně chyběla dostatečná požární zeď, která by budovu oddělovala od sousedního hostince U Tří korun; opravy vyžadovala konstrukce nad Královskou světnicí; nad radní síní a místností obecních starších byla shledána poškozená izolační vrstva; kancelář byla příliš malá a její zvětšení

Obr. 3: České Budějovice – současná podoba barokní radnice. Vpravo dům U Tří korun, přestavěný a zvýšený v roce 1877 (všechna foto D. Kovář).

by se neobešlo bez zbourání stáje pod ní v přízemí („... uber der Königs Stuben ist nettig zu repariren, das Holz ist das wenigste zu gebrauch, uber den Ratts- und Eltesten Stuben ist nur ein schlechtes Fletz, die Cantzlei ist viell zu klein...“).¹²⁾ Česká verze radního protokolu přináší emotivnější závěr: „kdežto se vynášlo, že, což Pánbůh odvrátiti rač, kdyby oheň na půdu se dostal, od žádného by ani střecha, ani pokoj radní, ani starších obecních, ani královský pokoj proti ohni se salvirovati nemohl, jsouce pod střechou hrozné množství dubového dříví neb trámů“.¹³⁾ Referát o stavu budovy vyvolal rozmluvu o potřebnosti přestavby („Oritur quaestio, ob das Rathauß zu bauen“) a ještě během téže schůze 20. listopadu 1726 padlo zásadní rozhodnutí, „že rathauz v příštím jaře se stavěti má“. Zároveň se konšelé usnesli vyzvat schwarzenberského políra Kelecsényiho, aby doporučil rozsah a postup přestavby.¹⁴⁾ O jiném odborníkovi nepadla zmínka, Kelecsényi byl evidentně jasnou volbou, nepochybně díky pozitivním zkušenostem s jeho profesní způsobilostí.

ROZDĚLENÍ ODPOVĚDNOSTI, ROZHODUJÍCÍ OSOBY – TROCHA PROSOPOGRAFIE

Barokní stavba je výsledkem úsilí konkrétních osob, které díky pramenům zachycujeme v různých úlohách a souvislostech, a to včetně opozičních situací (soused Schnarcher). Rozhodování v záležitostech radnice příslušelo dvanáctičlenné městské (vnitřní) radě a sboru obecních starších (vnější radě), který sestával z 24 měšťanů, ale vzhledem k poměrně dlouhému funkčnímu období (1724–1730) řada z nich zemřela. Smrt zastihla tři radní a devět starších,

9) Souhrnně na základě archivních zdrojů D. Kovář, Požáry, povodně, kobylky. Přírodní pohromy v dějinách Českých Budějovic. České Budějovice 2005, s. 44–47.

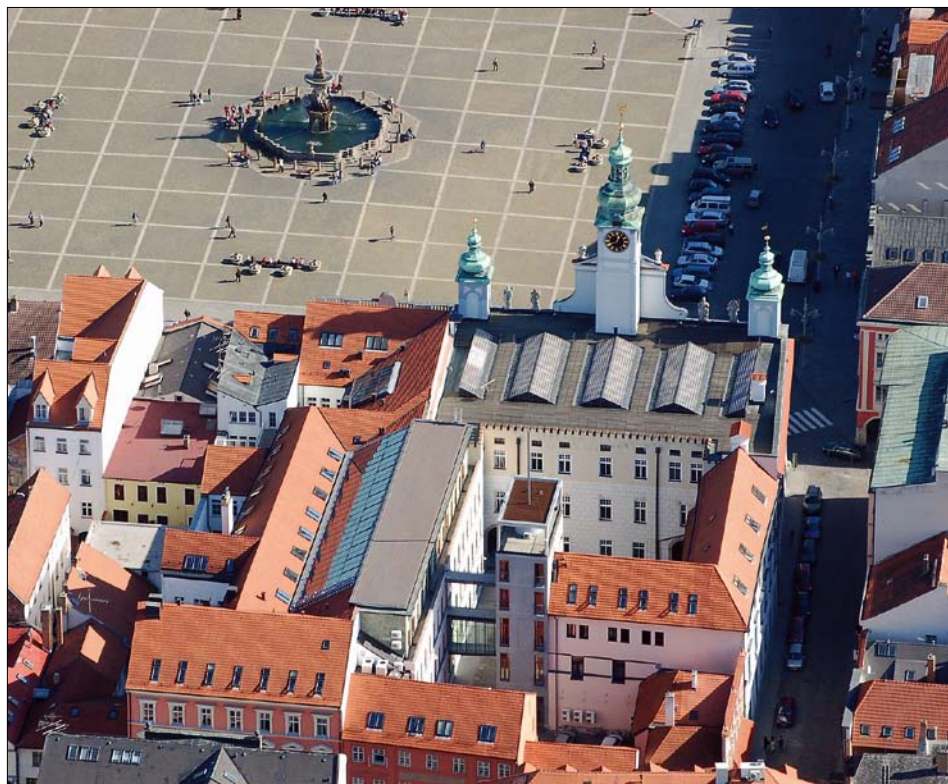
10) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1724–1728, fol. 179v, zápis ze 7. 6. 1726, bod 9.

11) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 227, Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1724–1728, fol. 368r, zápis z 15. 11. 1726, bod 13.

12) Tamtéž, fol. 371r, zápis z 20. 11. 1726, bod 13.

13) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 258r, zápis z 20. 11. 1726, bod 16.

14) Tamtéž.

Obr. 4: České Budějovice – letecký záběr radnice, pohled od západu. Původní pětilobé souběžných střech nahradila v roce 1905 plochá střecha, dosahující do výškové úrovně barokní atiky a na zadní straně ukončená atikou s historizujícím prvkem cimbuří. Renesančního původu je zadní křídlo na půdorysu obráceného písmene „L“, jehož fasáda do Radniční ulice byla v baroku stylově sjednocena s bočním průčelím přední části radnice. K areálu patří dnes i sousední dům U Tří korun (na snímku vlevo), nově od základů vybudovaný roku 1877, a moderní vestavba z let 1998–2000 s hranolovou věží. Vyšší budova se sedlovou střechou v popředí uzavírá dům U Tří korun, na ni vpravo navazuje nižší objekt bývalé věznice z roku 1825.

z čehož polovina zesnula před zahájením stavby a dalších šest v jejím průběhu.¹⁵⁾ Vymírání mohlo mít fatální důsledky na kompetence městských orgánů, radní si toho byli nepochybně vědomi, a během prvního pololetí 1730 proto vyvíjeli snahu nejen o rychlé dokončení radnice, nýbrž i provedení obnovy rady.

Titulárně nejvyšším představitelem města byl sice primátor František Josef Hirsch (1659–1727), ale ten už se kvůli nemoci od poloviny 20. let prakticky neúčastnil zasedání rady a ještě před zahájením stavby radnice zemřel (3. února 1727).¹⁶⁾ V úřadě purkmistra se po měsíčních obdobích střídali zbývajcí konšelé, mezi nimiž se velké autoritě těšil Donat Braegent, který se nakonec stal Hirschovým nástupcem v primátorském křesle, ale až po dokončení přestavby v srpnu 1730. Stavělo se tedy za situace, kdy městské obci chyběl primátor, městská rada byla postupně oslabena až na 75 % a sbor obecních starších dokonce na 62 % řádného početního stavu. Je přirozené, že část tvořily osoby pasivnější, naopak jako jakýsi *spiritus agens* v záležitostech radniční stavby z pramenů vychází konšel Jan Jiří Daublebský ze Sternecku, „hodný muž rošafný“ s velkým zájmem o komunální poli-

tku, kterého k této roli předurčovaly už předchozí organizační zkušenosti z doby výstavby vodovodu.¹⁷⁾ Kronikář Eichler ho s odstupem času označuje dokonce jako „gubernátora“ při stavbě radnice („1727, den 2. Juli ist angefangen worden das Rathaus zu bawen, Tit[ulus] H[err] Hans Georg Daublebsky wahre Gubernator darbey“).¹⁸⁾

Architektura radnice je obecně považována především za dílo stavitele Antona Erharda Martinelliho (1684–1747), vídeňského rodáka s italskými kořeny, působícího ve službách Schwarzenbergů. Není třeba tu o něm plýtvat slovy, neboť mu obsáhlou monografií nedávno věnoval Martin Šanda, který také na základě formálního rozboru radničního průčelí vyjádřil pochybnosti, nakolik vůbec byl původní Martinelliho projekt respektován.¹⁹⁾

Klíčovou postavou při barokní proměně radnice byl stavitel s nevšedně znějícím příjmením, které nacházíme v pramenech i literatuře různě zkromolené: Pavel Kolečený, Kolečný

a podobně. V jeho vlastnoručních podpisech, kolísajících mezi *Paul Keleczeny*, případně *Keletzeny* nebo *Keleczeni*, zaznívá stavitelův uherský původ. Jméno mající ve spisovné maďarštině tvar Kelecsényi bylo odvozeno od názvu obce Kelecsény (Klačany, okr. Hlohovec) a užíval jej rozvětvený rod nižší šlechty, usazený původně v nitranské župě a během 17. století rozšířený i do sousedních žup.²⁰⁾ Není zcela zřejmé, zda z této nobilitované vrstvy pocházel i Pavel, narozený asi roku 1676 v Senici, s ohledem na geografickou blízkost a možnosti vzdělání to však lze předpokládat. Někdy před rokem 1708 přišel do jihočeské Třeboně, kde potom působil jako polír ve službách Adama Františka ze Schwarzenbergu, byl hodnocen jako schopný odborník a mezi treboňskou elitou se etabloval sňatkem s vdovou po bývalém primátorovi (1708).²¹⁾ Z druhé a třetí dekády 18. století máme svědectví o Kelecsényiho blízké spolupráci s knížecím architektem Antonem Erhardem Martinellim, avšak vlastní projekční činnost uherského

17) T. Sterneck, *Mezi měšťany a šlechtou. Dějiny rodu Daublebských ze Sternecku*. Brno 2009, zejm. s. 182–194.

18) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1973, o. c. v pozn. 8, pag. 38.

19) M. Šanda, o. c. v pozn. 1, s. 323–327.

20) I. Nagy, *Magyarország családai VI.* Budapešť 1860, s. 163–167.

21) SOA v Třeboní, SMJK, FÚ Třeboň, kniha č. 26, Matrika oddaných 1660–1730, pag. 129; zde je uveden jako „mládenec Pavel Keleczeny palír z města Senice z Uher“. Matriky narozených ze 70. let 17. století pro slovenskou Senici nejsou dochovány. Rok narození odvozuje z věku, který Kelecsényi uvedl 26. 5. 1728 ve výsledkovém protokolu o okolnostech vzniku požáru („Ich binn 52 Jahr alt“) – SOKA ČB, AM ČB, Chronologická řada (dále jen CHR), kart. 75, protokol z 26. 5. 1728.

15) Státní oblastní archiv (dále jen SOA) v Třeboní, Sbírka matrik Jihočeského kraje (dále jen SMJK), Farní úřad (dále jen FÚ) České Budějovice (sv. Mikuláš), kniha č. 96, Matrika zemřelých 1709–1753, passim.

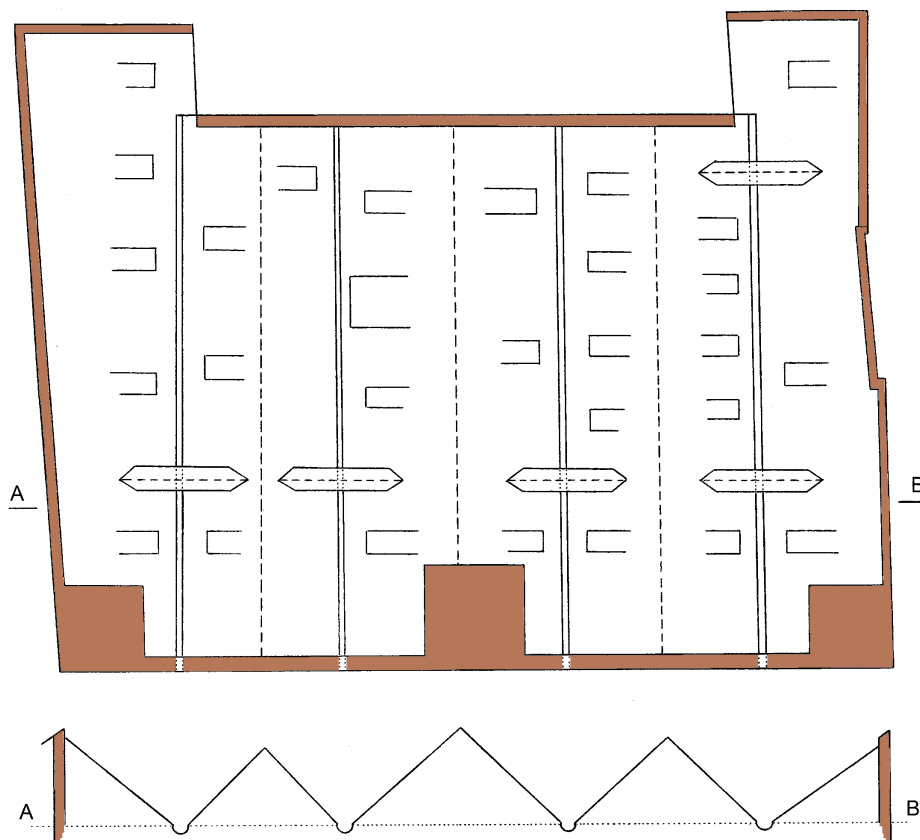
16) D. Kovář, *Muži v čele budějovické radnice*. České Budějovice 2008, s. 45. Ve své závěti Hirsch odkázal kapitál 800 zlatých, z jehož úroků měly být placeny mše ve vězeňské kapli na radnici – SOKA ČB, AM ČB, Testamenty, kart. 23, testament ze 17. 11. 1726.

políra je doložena jen nedostatečně.²²⁾

Odborně zdatný stavitel, jakým Kelecsényi nepochybně byl, se mohl v regionu dobře uplatnit i mimo svůj hlavní zaměstnanecký poměr u Schwarzenbergů. V jeho případě můžeme za nejdůležitější „vedlejší“ zaměstnání považovat několikileté angažmá v Českých Budějovicích, kde nejprve řídil práce spojené s výstavbou nového vodovodního systému a monumentální kašny uprostřed náměstí (1721–1727).²³⁾ Spokojenost s touto spoluprací – sotva lze připustit opak – vedla budějovický magistrát, aby pověřil Kelecsényiho i další rozsáhlou zakázkou na přestavbě radnice. Případné doporučení od Martinelliho tu mohlo sehrát nanejvýš pomocnou úlohu, rozhodující byla dobrá zkušenost. Na Kelecsényiho byla delegována značná odpovědnost: v listopadu 1727 až dubnu 1728 je v zápisech ze schůzí městské rady označován jako „Director zdejšího rathauzského stavění“, „Palliermistr Třeboňský a Director stavění při renovirujícím zdejším rathauzu“ nebo také „Director zdejšího v renovirování (sic!) postaveného rathauzu“.²⁴⁾ Kelecsényi se zde těšil odborné autoritě a respektu, jeho názor měl zpravidla značnou váhu, a to i přes některé neshody a konflikty. Radní se na něj obraceli při řešení složitějších otázek, ale i některých banalit, které se v průběhu stavby vyskytly (otvory pro mříže v kamenných ostěních apod.). Vztah Kelecsényiho s Českými Budějovicemi se ještě prohloubil tím, že v letech 1725–1730 mu byl k doзору nad hospodařením svěřen Jan Jiří Millauer, mladý, ale schopný městský úředník.²⁵⁾

VÝCHOZÍ PROJEKT – VÍCE MARTINELLIHO NEBO KELECSÉNYIHO?

Jednání o projektu přestavby probíhala na jaře 1727 a pro městskou radu při tom byl „styčnou“ osobou Kelecsényi, který patrně zprostředkoval i účast Martinelliho. Ve své schůzi 17. dubna konšel rozhodl pozvat Kelecsényiho do Českých Budějovic k diskusi „v příčině abrysu faciady rathauzu“. Z německé verze protokolu vyplývá, že výkres

Obr. 5: Schéma barokního zastřešení radnice třemi sedlovými a dvěma pultovými střechami, zaniklého počátkem 20. století. Na výkresu je patrné i rozmístění vikýřů a propojení podkrovních prostor krytými lávkami (Originál zaměření z roku 1859 viz SOKA České Budějovice, fond AM České Budějovice, fondové oddělení 1868–1928, kart. 122, sign. 3 11/3, překreslil D. Kovář).

už byl hotov, ale mezi radními nepanovala shoda, zda má být navržena podoba realizována („ob das Bauen mit dem Rathaus vorzunehmen vermög des Abrißes“).²⁶⁾ Konzultace s Kelecsényim proběhla nejpozději 30. dubna 1727 a týkala se v zásadě čtyř bodů: za prvé bylo usneseno umístit na velkou věž pozlaceného orla („auf den großen Thuern ein vergolter Adler“), za druhé na obě menší věže lvy s korunkami („auf die 2 kleine 2 Löwen mit Cron“), za třetí o něco zvýšit dvě malé věže („die 2 kleine Thürml etwas erhöhen“) a čtvrtá položka se týkala prostřední věže, snad jejího statického řešení („wegen des großen Thurn will er gut stehen“).²⁷⁾ První dva body lze ze stavebního hlediska považovat za detaily, ale prozrazují, že už od počátku se rodila i symbolika radnice, vyjadřující zemský patriotismus. Navíc je zřejmé, že již úvodní projekt, dokončený nejpozději v první polovině dubna 1727, vycházel z konceptu trojvěží a byly pouze doladovány vzájemné proporce.²⁸⁾

Na základě těchto ujednání vypracoval schwarzenberský stavitel Martinelli upravený výkres, který přivezl konšel J. J. Daublebský ze služební cesty do Vídně a předložil jej svým spoluradním na schůzi 25. června 1727

22) J. Ivanega, 2015, o. c. v pozn. 5, s. 66–69.

23) Zejm. R. Huyer, Aus Alt-Budweis. I. Die Wiesenmühle. II. Der Samsonbrunnen. České Budějovice 1898, s. 34–40.

24) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 406–407, zápis z 12. 11. 1727, bod 18; fol. 473r, zápis z 21. 4. 1728.

25) D. Kovář, Předlouhý život vojenského vysloužilce. Pokus o verifikaci jedné zprávy z českobudějovické měšťanské kroniky 18. století, in: Jihočeský sborník historický 88, České Budějovice 2019, s. 256–263, zde s. 261.

26) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 301v, zápis ze 17. 4. 1727, bod 13.

27) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 227, fol. 433r, zápis z 30. 4. 1727, bod 15; česká verze protokolu obsahuje pouze konstatování, že věc byla projednána s Kelecsényim – SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 306r, zápis z 30. 4. 1727, bod 15.

28) Uplatnění trojice věží s akcentem nejvyšší střední věže je samo o sobě výjimečné; v kontextu radničních budov má jakousi analogii snad pouze u starší radnice na pražské Malé Straně.

(„...abriß od knížecího] Schwartzensbergského Baumistra p. Martinellyho pro renovující zdejší Rathhaus“).²⁹⁾ Ale už 4. července odeslal budějovické radě Kelecsényi vlastní výkres, k jehož autorství se v průvodním listě nepřímohlasí užitím gramatické první osoby. Citujme v původním německém znění:³⁰⁾ „hier überschike dem Grundt Riß zu der Faciada, ich habe daß Fronti Spicium gleich wohl in die Mitte eingericht, wie auch die Fenster regular, so wohl außwendig als inwendig eingetheilt, allein in dem kleinen Zimer einwendig kunte es nicht geschehen, wie in dem Riß zusehen ist, die Schwibbögen kunte ich in einer Gleiche weiter nicht zusammen bringen, die Pfeiller werdten recht sein, der mitlere mueß etwas stärker sein wegen der Altana, es wirdt oben gut stehen, der Steinmetz kan die Quatrstukh vermög dießen Gruntriß einrichten, die rothe Farb bedeutet die neye Stein, welche müßen gemacht werdten, der Zimermaister kan mit denen Dachungen forthfahren, es bleibet bei der vorigen Abredung, weillen daß Frontispitium muß in die Mitten komen, sonstn mächten es und alle Leuth vor übel haben, der Zimermaister solle nicht vergeßen alda, wo die Thuren werde komen, daß Tach nur schlecht aufstellen, weillen man mueß widerumb auf denen 3 Orthen weknehmen, ist angeteut mit dem Reiß Blei, mit denen Pfeillern kan man forthfahren zum versetzen, nachgehents die Grister machen, wie auch die Fenster eintheilen, daß wirdt dem Zimermaister nichts verhindern...“³¹⁾

Buď tedy Kelecsényi během pouhých devíti dnů Martinelliho doručení plán významně přepracoval, nebo paralelně dodal vlastní autorský návrh, což je vzhledem k velmi krátkému časovému intervalu pravděpodobnější. Samotný proces vzniku výchozího projektu byl tedy složitý a pro nás těžko uchopitelný.

ROZHODNUTÍ

Konečný verdikt nad starou radnicí zazněl 9. července 1727, kdy konšelé rozhodli, že „k renovování zdejšího radního domu s odlomení[m] střechy začátek se učiniti má.“³²⁾ Stalo se tak bezprostředně poté, co byl od Kelecsényiho doručen upravený výkres³³⁾ a městská rada konstatovala, že tesařský i kamenický mistr už jsou informováni a připraveni. Následujícího dne obdrželi polír, tesař a kameník instrukci, že se mají řídit pokyny radních Bartoloměje Finka z Finkenheimu a Simona Mardetschlägera, pověřených inspektorů stavby.³⁴⁾ Stavební práce začaly

snesením velkých stupňovitých štítů, sejmutím střešní krytiny a rozebráním těžké konstrukce krovu („Item seyndt auf dem Rathhaus die große Schildtmauren und große schwäre Tachungen abgetragen, wie auch auf andere Weis angefangen worden zubauen“).³⁵⁾ První platba nádeníkům za odstraňování staré střešní krytiny je datována 14. červencem 1727.³⁶⁾ Na páteční schůzi městské rady 18. července znovu přišla na pořad otázka, zda pověřit dohledem na stavbě Kelecsényiho, který měl do města dorazit v pondělí. Bylo rozhodnuto kladně, a to navzdory pochybnostem a nesouhlasu purkmistra, podle nějž se Kelecsényi dopustil už mnoha chyb a měla by být za něj hledána náhrada („aus Ursach, daß er viell Fehler schon begangen, mann soll anderer fragen“) anebo alespoň, aby se „totižto ne on Kollečený sám, nýbrž více lidí k directi téhož stavení vzalo“.³⁷⁾

IMPROVIZACE: PODLOUBÍ, PORTÁLY, OTÁZKA „ALTANA“ A JINÉ

Městská rada zjevně nepovažovala stávající stavební výkres za závazný, nebo přinejmenším neměla zábrany zásadním způsobem zasahovat do některých dílčích prvků i do celkové kompozice. Sotva několik dnů po zahájení prací konšelé projednávali otázku, zda se má podloubí ponechat otevřené, nebo zda jej zazdít, tak „aby rathauz zdejší regularius obnoven a obkrašen býti mohl“.³⁸⁾ V návrhu ovšem nebylo úplné zrušení volného průchodu, které by přerušilo souvislý okruh kolem náměstí, a vytvořilo tak nebezpečný precedens,³⁹⁾ nýbrž jen míra jeho oddělení od vnějšího prostoru. Nakonec 23. července 1727 rada přijala kompromisní řešení, kdy je podloubí skryto za jakousi plentou a směrem ven se otevírá pouze dvěma vstupními portály a šesti okny bez výplní, a sice s odvoláním na původní projekt („Die Abriß soll mit Vermauern der Lauben bleiben“).⁴⁰⁾ Radnice tím získala více „palácový“ vzhled a fasádu bylo možno lépe komponovat už od úrovně terénu, než kdyby přízemí odlehčovala dlouhá kolonáda. Zvolené řešení mělo i své praktické příčiny: jednak zajistilo staticky bezpečnější základnu pro střední věž a představený štít, jednak bylo vynuceno i nepravidelným rytmem původních oblouků, které pocházely ještě ze dvou středověkých domů a jejich uvedení do žádoucí symetrie by si vyžádalo demolici celé čelní stěny radnice s nepředvídatelnými důsledky.

O měsíc později konšelé váhali v další důležité otázce, týkající se kompozice radničního průčelí, totiž počtu a rozmístění architektonických prvků, označených v českém

29) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 329r, zápis z 25. 6. 1727, bod 14.

30) Přestože v edicích novověkých dokumentů bývá zpravidla uplatňována transkripce, přibližující text modernímu pravopisnému úzu, v přítomných listech Pavla Kelecsényiho je více respektován individuální styl pisatele, včetně některých chyb proti gramatickým pravidlům němčiny. Dopisy svým způsobem vypovídají o osobnosti autora, k jehož profesi patřilo estetické citění: velmi úhledné a pravidelné písmo tu kontrastuje s pravopisnými nedostatky, prozrazujícími, že německý jazyk patrně nebyl jeho mateřštinou.

31) SOKA ČB, AM ČB, CHR, kart. 75, Kelecsényiho list z Třeboně ze 4. 7. 1727.

32) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 335r, zápis z 9. 7. 1727, bod 11; německá verze analogicky „mit der Tachung solle der Anfang gemacht werden“ – SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 227, fol. 465r, zápis z 9. 7. 1727, bod 16.

33) V radním protokolu: „H. Kolletscheny schicket den Grundtriß hat es recht eingetheilt“; výraz „Grundtriß“ zde pravděpodobně vyjadřuje stavební výkres obecně, nikoli půdorys.

34) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 227, fol. 468v, zápis z 10. 7. 1727, bod 16–6.

35) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1964, o. c. v pozn. 8, pag. 519.

36) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 849, Rejstřík vydajů na stavbu radnice 1727–1730.

37) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 344v, zápis z 18. 7. 1727, bod 20; kniha č. 227, fol. 483r, zápis z 18. 7. 1727, bod 19.

38) Tamtéž, kniha č. 188, fol. 346v, zápis z 23. 7. 1727, bod 11.

39) Existence domovního podloubí podél ulic a náměstí, pokud víme, nebyla nijak právně ukotvena. V některých méně frekventovaných ulicích docházelo teprve během první poloviny 19. století k zazdívání podloubí některých soukromých domů, čímž si měšťané nadlepovali vnitřní obytnou nebo užitnou plochu.

40) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 227, fol. 485r, zápis z 23. 7. 1727, bod 11.

i německém textu jako „altana“. Psal o nich Kelecsényi už 4. července 1727, kdy radě vysvětloval své pohnutky, jimiž se řídil při tvorbě upraveného výkresu fasády: „*Die Schwiebögen kunte ich in einer gleiche weiter nicht zusammen bringen, die Pfeiller werdten recht sein, der mitlere mueß etwas stärker sein wegen der Altana, es wirdt oben gut stehen, der Steinmetz kan die Quatrstukh vermög dießen Gruntriß einrichten*“.⁴¹⁾ Podstata sdělení je tedy v tom, že střední pilíř podloubí musel být zesílen, aby na něm mohla dobře stát „altana“. Při zasedání rady 25. srpna 1727 purkmistr přednesl Kelecsényiho dotaz, zda mají být altany dvě, nebo jen jediná („*daß sich Herr Kolletscheny anfrage ob 2 oder 1 Altan machen solle*“). Kelecsényi se zároveň domníval, „*že altany před vokny u rathauzu by pravě ku prostředku okna a nad brány neb dveře rathauzské přišly*“. Purkmistr se konšelského sboru dotázal, „*zda-liž dvě altany nebo jenom jedna a ta v prostřed rathauzu stavěna být má*“, a odpovědi mu bylo rozhodnutí, že „*die 2 Altan sollen dem Rüß gemäs gemacht werden, bey Ankunfft des H[errn] Kolletscheny ist nochmahl zu deliberen wan weither kein Anstand hervorkommt, ist fortzufahren*“.⁴²⁾

Radní tedy rozhodli zříditi dvě „altany“, tak jak byly zaneseny ve výkresu fasády. Co však termín skutečně vyjadřuje? V literatuře se objevuje názor, že se jedná buď o věž, nebo pavilonovitě vyhlídkové nástavby, které úvodní Martinelliho projekt možná ani neobsahoval.⁴³⁾ Proti tomuto výkladu se však staví několik argumentů. Jednak srpnová schůze rady projednávala „altany před vokny“, což by v případě věží musela být nápadná jazyková neobratnost. Německo-české slovníky 18. století překládají výraz „Altan“ do češtiny termíny „altánek“ nebo „pavlačka“.⁴⁴⁾ Rovněž v budějovických pramenech se slovo „altana“ objevuje pouze v naznačených souvislostech z léta 1727, zatímco pro věž se vždy užívá výrazu „Thurn“. Sám Kelecsényi v listě ze 4. července 1727 rozlišuje „Altana“ a „Thuren“, přičemž tento druhý termín označuje věž a z kontextu navíc vyplývá, že měly být tři. Nejdůležitějším argumentem, proč nespojovat „altany“ s věžemi, je výše citovaný zápis ze schůze 30. dubna 1727, kde už se výslovně hovoří o třech věžích. Zdá se, že „altany“ mohly být jakési balkony či pavlače, méně pravděpodobně arkýře, které nakonec zůstaly nerealizovány. Za srovnání tu stojí například balkony o něco mladší radnice v Písku, a jako epilog dodejme, že ještě roku 1805 vznikl projekt balkonu s kovaným zábradlím, který měl být umístěn před střední okno prvního patra budějovické radnice.⁴⁵⁾

V blíže neznámé době provedl Martinelli úpravy v projektu, za což mu radní 12. září 1727 schválili odměnu 6 tolarů („*za ten od něho opravenej abryß Rathhauzu zdejšího*“).⁴⁶⁾ Daublebský 20. října 1727 referoval ostatním konšelům, že Martinelli má v úmyslu přijet do Českých Budějovic, odměna za práci mu nepřipadá dostatečná,

a navíc prý zjistil, že se nestaví podle jeho plánu („*wie nach der Baumeister Martinelli herkam wollte, wan man ihm verlangen wurde, die Discretion seye ihm zu gering, und er habe vernommen, daß es nicht seinen Ryß gebauet werde*“). Zápis obsahuje poznámku, bohužel jen strohou, v tom smyslu, že Kelecsényi chce zůstat doma, pokud Martinelli přijede.⁴⁷⁾ Může jít o náš nesprávný výklad, anebo se polír obával architekta hněvu?

Někdy kolem přelomu roku 1727/1728 si Kelecsényi zřejmě odvezl do Třeboně výkres (*Abriß*), bez něž městská rada blokovala postup některých prací a odmítla poskytnout kamenickému mistru vozy k přepravě materiálu. Na základě kameníkovy stížnosti Kelecsény 18. ledna 1728 odeslal výkres (*Gruntryß*) zpět do Českých Budějovic, ale s důrazem na to, že určité věci bude muset osobně vysvětlit, aby byly správně pochopeny („*allein es währe nöthig, daß ich auch alda währe, daß ich kunte dem löblichen Magistrat eines und anderes expliciren, sonst wurden sich die Herren nicht recht können dareinfinden*“). Přislíbil proto přijet 22. ledna večer a hned druhého dne ráno předstoupit před městskou radu, aby podal výklad k úpravám plánu.⁴⁸⁾ Radní po uskutečněné prohlídce staveniště rokovali, „*na jaký způsob staré stavení nynější se renovirovati a v lepší řád uvéstí má, kdežto project pana Kollečenyho totaliter se approbiruje*“.⁴⁹⁾ To bylo před zahájením druhé stavební sezóny!

Znovu Kelecsényi navštívil staveniště 8. dubna 1728, shodou okolností v den, kdy v blízkosti radnice vypukl jeden z největších požárů města 18. století. Pohyboval se právě na lešení na přední straně („*auf den vorobern Gerist*“), když zaslechl tři poplašné výstřely městské stráže a zvonek z pranyře, načež vystoupal na horní lešení („*auf daß obere Gerist hinauf*“), odkud spatřil hořící střechu nedalekého domu.⁵⁰⁾ Hlavním důvodem, proč konšelé políra na tento den zvali, ovšem bylo „*spatřiti staré fundamenta neb grunty zdí rathhauzských, které nyní, když již vysoká nová zeď na nich vyvedena jest, škodné býti počínají*“. Absence trvalého odborného dozoru přinášela své nedobré plody a ohrožovala samotnou kvalitu stavby. V předvečer Kelecsényiho návštěvy – 7. dubna 1728 – radní výjimečně konzultovali s místním zednickým mistrem Pavlem Haubenbergerem, „*jak by to stavení rathhauzské foremně a trvanlivě se vésti mohlo*“.⁵¹⁾ Přičemž zůstává záhadou, proč nepověřili právě Haubenbergera, jinak poměrně schopného mistra, stálým dohledem na staveništi.

Začátkem jara 1728 se zrodila podoba budoucích dvou portálů, jejichž výkresy Kelecsényi poslal 15. dubna konšelům spolu s několika (devíti) poznámkami k rozestavěné budově a naléhavě žádal o jejich posouzení a schválení. Z průvodního dopisu zaznívá nespokojenost s neshodami a nejasnostmi, ovlivňujícími hladký průběh stavby, které působily Kelecsényimu trápení a které si přál překonat v zájmu rychlejšího pokračování prací a odvrácení zbyteč-

41) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1964, o. c. v pozn. 31.

42) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 357v, zápis z 25. 8. 1727, bod 6; kniha č. 227, fol. 505r, zápis z 25. 8. 1727, bod 6.

43) H. Látal, 2001, o. c. v pozn. 2, s. 316–317; M. Šanda, o. c. v pozn. 1, s. 327.

44) Např. C. Z. Wussin, Lexicon tripartitum oder Deutsch- Lateinisch- und Böhmisches Wörter-Buch. Praha 1742, s. 8.

45) SOKA ČB, AM ČB, spisy fondového oddělení 1788–1850, sign. VIII/16/1805.

46) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 370v, zápis z 12. 9. 1727, bod 24.

47) Tamtéž, fol. 395v, zápis z 20. 10. 1727, bod 15; kniha č. 227, fol. 536v, zápis z 20. 10. 1727, bod 14.

48) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 427v, zápis z 21. 1. 1728, bod 17; SOKA ČB, AM ČB, CHŘ, kart. 75, list z 18. 1. 1728.

49) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 428v–429r, zápis z 22. 1. 1728, bod 6.

50) SOKA ČB, AM ČB, CHŘ, kart. 75, list z 26. 5. 1728.

51) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 467r, zápis ze 7. 4. 1728, bod 18.

Obr. 6: Atika hlavního (východního) průčelí s otisky původních sedlových střech, stav 2021.

ných výdajů: „hier überschike ich dem Riß zu denen zweien Portalen, nebenst auch einige Notata über daß nun in Bau stehende Gebeu, wan einem löblichen Magistrats dießes alles beliebig währe zuerwögen und eine beständige Resolution darüber zu faßen, in was eines löblichen Magistrats belieben geruhet, daß selbe ratificiren und in Ruhe Standt setzen, sonstn wurde niehemahlen kein Endt deren Confusionen sein, welche einem löblichen Magistrat nichts anderst als Verdrüßlichkeiten verursachen thäten, und dem Gebeu höchst nachtheilig wähen und mir Melancholei mache, weillen ich nicht weyß würklich und beständig, mit was man solle keck forthfahren, auf dieße weyß, währe nichts anderst zu hofen, als einige Unordnung in dem Gebeu, Versaumnus der Zeit und unfruchtbahre Außgebung des Geldes“.⁵²⁾ Počet připomínek, které Kelecsényi poslal radě, známe díky zápisu o jejich projednávání 21. dubna 1728 v radním kolegiu: „9 punctův, co by tak při témž renovování se observirovati a zjinačiti mělo“.⁵³⁾ Neznáme přesně jejich obsah, jistě však reagovaly na vyvstálé konfliktní situace a svědčí o Kelecsényiho průběžném promýšlení optimálního postupu stavby.

Dílčí projekty nebo změny vznikaly i v pokročilém stadiu stavby; zčásti je vyvolával samotný postup prací a průběžně odhalované konstrukční či statické závady. Například 27. srpna 1728 Kelecsényi doporučil stržení klenby, kterou osobně prohlédl. Radní jeho návrh schválili, přestože to znamenalo výrazné prodražení stavby.⁵⁴⁾ Dopisem z 26. září 1728 Kelecsényi připomínal magistrátu některá – bliže nespecifikovaná – ujednání důležitá pro další postup a zároveň děkoval, že rada schválila jeho plán (*mein Project*); slovo *Project* zde ovšem může vyjadřovat návrh či záměr v obecné rovině. Z téhož dopisu zaznívá ostřejší výtky vůči místnímu polírovi, Kelecsé-

nyi žádá, aby se mu zakázalo činit vše, co působí ke škodě radnice, a vyjadřuje naději, že stavba bude svěřena zkušeným osobám. Tím snad dojde ke stabilizaci poměrů a uklidnění nepokojů (*Turbation*).⁵⁵⁾

POSTUP A FÁZE STAVBY

Po rozebrání starého krovu a stržení zděných štítů byla během léta až podzimu 1727 svázána nová krovová konstrukce; podle pokynu Kelecsényiho ze 4. července měla být provedena a zakryta v plném rozsahu, ovšem v místech tří budoucích věží měla mít provizorní charakter, aby mohly být později vyřezány čtvercové otvory pro průstup věžních těles.⁵⁶⁾ Před 2. říjnem 1727 tesařský mistr požádal „za nověj provaz k spouš-

tění a vytahování rozličných k stavění potřebných těžších materialium pro rathauz“.⁵⁷⁾ Hypoteticky mohlo jít o 42 sáhů dlouhé lano (*Aufzugsail*), vykázané v závěrečném účtu.⁵⁸⁾ Zároveň bylo sestaveno lešení, které nejspíše stálo až do konce léta 1729. Zednické a kamenické práce na hlavním průčelí probíhaly od začátku září 1727 a pokračovaly během roku 1728.

S pokročilým podzimem docházelo k přerušení stavebních prací, respektive jejich přesunutí do interiéru: 27. října 1727 rada rozhodla, že stavba bude zastavena koncem měsíce,⁵⁹⁾ načež schválila Kelecsényiho návrh, „aby nyní v zimě co potřebno jest se pořád zbořilo, tak aby stavení zjara tudy zdrženo nebylo“.⁶⁰⁾ Od listopadu 1728 přes zimu mělo probíhat pouze omítání pokojů, jinak byly zadány zámečnické práce a zároveň opatřován materiál pro příští sezonu.⁶¹⁾ Zedníkům bylo od ledna 1729 placeno za práci „in denen Zimmern winter Zeit“.⁶²⁾ Po vybourání některých zděných konstrukcí zůstala radnice v únoru 1728 na určitý čas volně přístupná, na což radní reagovali zavedením nočních stráží a také okamžitým přesunem archivu na bezpečné místo.⁶³⁾

O dispozici vnitřních prostor a jejich konstrukčním řešení se rozhodovalo průběžně: v létě 1728 například o str-

55) SOKA ČB, AM ČB, CHŘ, kart. 75, Kelecsényiho list z Třeboně z 26. 9. 1728.

56) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 31.

57) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 388v, zápis z 2. 10. 1727, bod 14.

58) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 849, fol. 20v. Při své délce (42 sáhů = 79,65 metru) mohlo být použito i pro vytahování materiálu ke stavbě prostřední věže.

59) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 227, fol. 538r, zápis z 27. 10. 1727, bod 2.

60) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 406–407, zápis z 12. 11. 1727, bod 18.

61) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 196r–v, zápis z 19. 11. 1728, bod 13.

62) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 849, fol. 7r.

63) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 428v, zápis z 13. 2. 1728, bod 28.

52) SOKA ČB, AM ČB, CHŘ, kart. 75, list 15. 4. 1728.

53) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 473r, zápis z 21. 4. 1728.

54) Tamtéž, kniha č. 278, Kniha zápisů ze schůzí městské rady in judicialibus 1728–1731, fol. 121v, zápis z 27. 8. 1728, bod 9.

žení staré klenby, na jaře 1729 rada s Kelecsényim projednávala otázku podoby klenebního systému na velkém schodišti a zdůraznila nutnost zřídit zde okénko. Ve stejné době bylo uvažováno o umístění záchodu – usneseno, že vchod do něj má vést z místnosti městských knih (*Bücherstuben*).⁶⁴ Výsledkem podobných improvizací je možná i zazděný pozdně gotický portálek i s okovaným dveřním křídlem, objevený při rekonstrukci v 90. letech 20. století. Od března 1728 byly postupně instalovány zámečnické prvky, roku 1729 probíhala úprava mramorových podlah. Zdá se, že po celou dobu přestavby zároveň zůstal v radnici zachován úřední provoz, stěhující se nejspíše podle potřeby do využitelných částí budovy.

Zvnějšku zatím radnice získávala typickou siluetu. Na jaře 1729 byla stavebně dokončena prostřední věž a 1. července osazena makovicí (staré tři makovice měly být přeneseny na novou kapli Smrtných Úzkostí Páně).⁶⁵ Boční věže se teprve začaly stavět. Následovala v létě 1729 štuková a malířská výzdoba průčelí, včetně hodinových ciferníků, načež mohlo být odstraněno lešení. Na podzim 1729 se osazovaly některé okenní mříže a instalovala otopná zařízení. Zjara 1730 byly dokončeny měděné chrlíče a možná také plastiky na atiku.

Před zahájením poslední sezóny proběhla 29. března 1730 prohlídka radnice za přítomnosti Pavla Kelecsényiho, který zřejmě na základě naléhání konšelů přislíbil, že práce by měly být hotovy do svatého Michaela (29. září). Stále ovšem nebylo rozhodnuto, zda hlavní radniční sál má být zdoben stropní freskou anebo štukaturami.⁶⁶ To se definitivně vyřešilo koncem první květnové dekády a následovala 16. května další komisionální obhlídka.⁶⁷ Během června a července 1730 se úsilí soustředilo hlavně na vnitřní vybavení, nábytek a další náležitosti, související s oslavou renovace rady. Souběžně se jednalo také o výrobu hodin a hodinových cimbálů, dodaných teprve na podzim 1730. Poslední platba za zámečnické práce je datována 24. listopadem 1730.

Přestavba radnice se neobešla bez interakce se sousedem Ferdinandem Schnarcherem, majitelem vedlejšího domu U Tří korun, a to bez ohledu na skutečnost, že sám se jakožto obecní starší (člen tzv. vnější rady) aktivně podílel na výkonu městské samosprávy. Již 15. dubna 1728 musela být projednávána Schnarcherova stížnost, že stavební

Obr. 7: Současné podkroví radnice s otisky původních čel sedlových střech a s podpůrným pilířkem atiky; vpravo spodní část tělesa jižní boční věže, stav 2021.

aktivita poškozuje jeho dům. Požadoval mj. zvýšení zadní zdi radnice o loket, aby se tak omezilo nebezpečí rozšíření ohně; stavba této požární zdi, včetně jakéhosi poddimenzovaného pilíře, se stala jedním z předmětů jednání při osobní návštěvě Kelecsényiho v Českých Budějovicích 18. června 1728.⁶⁸ Později Schnarcher považoval nastavenou požární zeď za příliš vysokou, takže mu zhoršovala světlé poměry i odvádění srážkové vody. Jeho stížnosti neustávaly ani během jara 1729.⁶⁹

Kromě sousedských nepříjemností se během stavby patrně přihodil i závažnější úraz, který se jako jediná položka tohoto druhu objevuje v závěrečném účtu – za léčení Josefa Kehrnera bylo vydáno 9 zlatých a také tato částka se promítla do celkových stavebních nákladů.⁷⁰

STAVEBNÍ DOZOR A OSOBNÍ PŘÍTOMNOST STAVITELE

Písemné prameny poskytují částečnou odpověď na otázku, jak byl vykonáván přímý stavební dozor. Začátek přestavby vykazuje i v tomto směru určité známky improvizace, když byli řízením stavby dočasně pověřeni radní Fink a Mardetschlager. Později na práce průběžně dohlížel „budějovický polír“ (*Budweiser Pallier*),⁷¹ víceméně asi trvale přítomný na staveništi. Kromě toho fungoval zřejmě i nadále jakýsi institut měšťanského dozoru: např. roku 1730 dostal Šimon Mayer dva sudy piva jako odměnu za dohled na radnici (*wegen Nachsehung beym Rathauß*).⁷²

64) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 290v–291r, zápis z 27. 5. 1729.

65) SOKA ČB, AM ČB, fol. 303r, zápis z 22. 6. 1729, bod 26.

66) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1728–1731, fol. 428v, zápis z 29. 3. 1730, bod 10.

67) SOKA ČB, AM ČB, fol. 464v, zápis z 24. 5. 1730, bod 2.

68) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 470r, zápis z 15. 4. 1728; fol. 476r, zápis z 26. 4. 1728; fol. 490v, zápis z 10. 6. 1728, bod 16, a fol. 491v, zápis z 18. 6. 1728, bod 3; kniha č. 227, fol. 504v, zápis z 25. 8. 1727, bod 5; fol. 512v, zápis z 1. 9. 1727, bod 19–5 a jiné.

69) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 268r, zápis ze 6. 4. 1729, bod 9.

70) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 58.

71) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 50.

72) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 445v, zápis ze 17. 4. 1730, bod 17.

Obr. 8: Pamětní spis z 30. června 1730 po vyjmutí z makovice radniční věže v listopadu 1994 (SOkA České Budějovice).

Třeboňský Kelecsényi, hlavní zodpovědná osoba, přijížděl do Českých Budějovic řádově jedenkrát za měsíc, nebo podle potřeby po dohodě s magistrátem, pokud se vyskytly aktuální záležitosti k řešení. Jak se zdá, ustálil se zvyk, že zajížděl na staveniště většinou koncem každého měsíce, respektive během poslední dekády, a strávil tu jeden až tři dny, ubytován a stravován na účet obce.⁷³⁾ Jeho přítomnost měla vliv na pracovní morálku, což nám prozrazuje například stížnost z října 1728, že zedníci špatně pracují, když na ně Kelecsényi nedohlíží.⁷⁴⁾ Kelecsényiho absence vzbuzovala v radních obavy o zdárný průběh díla a například v lednu 1728 mu vzkázali, „aby někoho rozumného sebou přivezl, který by v jeho nepřítomnosti té věci rozuměl, a stavení dirigovali mohl“.⁷⁵⁾

Autor původního projektu Martinelli neměl mnoho příležitostí osobně navštívit staveniště, a je dokonce možné, že zde během prací vůbec nebyl. Podle stavitelova hrubého itineráře, sestaveného Janem Ivanegou, pobýval na jaře 1727 ve Vídni, odkud si budějovická delegace přivezla jeho výkres. V říjnu 1727 cestoval mezi Protivínem a Prahou, v březnu 1728 objížděl jihočeská panství Schwarzenbergů Český Krumlov, Orlík, Protivín, Chýnov a podkrkonošské Vlčice, odkud zamířil do Slezska a v dubnu do Vídně; na

Obr. 9: V baroku zazděný sedlový portálek i s původním křídlem dveří, pobitým plechem a železnými pásy, 90. léta 20. století (SOkA České Budějovice).

podzim 1728 se nacházel v severočeských Postoloprtech, v listopadu přijel na Hlubokou a zdržel se zde pravděpodobně delší dobu; v dubnu a říjnu 1729 je doložena Martinelliho přítomnost opět v Protivíně, v listopadu na Orlíku a na panství Schwarzenberg; zjara 1730 znovu Protivín a od května Vídeň.⁷⁶⁾ Nejprůhodnější dobu, kdy mohl zavítat do Českých Budějovic, tedy představoval podzim 1728 – dohlížel tenkrát na stavby na hlubockém panství, jehož sídlo bylo vzdáleno jen asi hodinu cesty. Problém s jakými klenbami vedl městskou radu 6. dubna 1729 k rozhodnutí povolání Martinelliho, ale jeho příjezd není nijak doložen.⁷⁷⁾

ZDROJE MATERIÁLU

V zásobování stavby základním zdicím materiálem, tj. lomovým kamenem a cihlami, měla městská obec výhodu, neboť disponovala vlastními kamenolomy a cihelnami. Za nalámání celkem 280 sáhů kamene bylo v období od 29. května 1728 do 22. dubna 1730 vydáno 65 zlatých 20 krejcarů.⁷⁸⁾ Násobně více stála doprava z lomu ke staveništi, kterou zprostředkovali měšťané svými povozy, a za kterou bylo zapláceno celkem 144 zlatých 41 krejcarů 3

73) Např. SOkA ČB, AM ČB, kniha č. 707, Hlavní kniha příjmů a vydání 1730, fol. 74r, 88v a 148r.

74) SOkA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 166r, zápis ze 6. 10. 1728, bod 13.

75) SOkA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 48.

76) J. Ivanega, 2015, o. c. v pozn. 5, s. 215–218.

77) SOkA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 69, bod 11.

78) SOkA ČB, AM ČB, kniha č. 849, Rejstřík výdajů na stavbu radnice 1727–1730, fol. 20r.

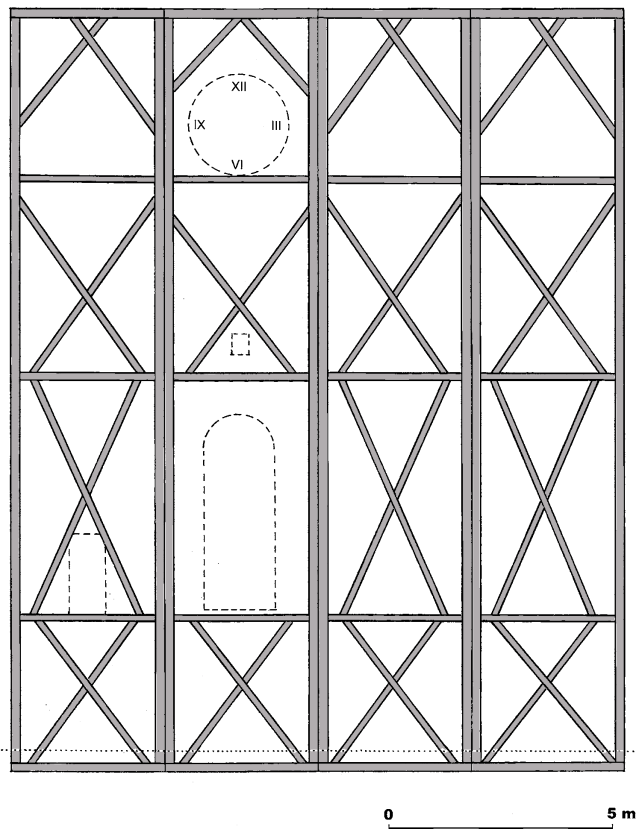

Obr. 10: Dveřní křídlo pobité plechem a železnými pásy po vyjmutí ze zadržovacího portálu, 90. léta 20. století (SOKA České Budějovice).

denáry. Pokud se týče původu stavebního kamene, účetní záznam z března 1729 hovoří o 176 krychlových sázích z lomu u vsi Lipí,⁷⁹⁾ která sice patřila ke krumlovskému panství, ale město České Budějovice mělo v její blízkosti lesy s lomovými jamami.

Účetní evidenci uniká rovněž podstatné množství materiálu, které nepochybně pocházelo z demolice nevyhovujících konstrukcí původní radnice. Druhotně použité prvky rozpoznáme například v dělicí zdi mezi radnicí a domem U Tří korun, která musela být po jednání s majitelem zvyšována kvůli požárnímu nebezpečí; obnažený líc zdíva v podkroví má smíšený charakter, nepravidelně jsou v něm použity cihly a zlomky prežů vyplňujících široké spáry.

Podstatně větší výdaje byly účetně vykázány za vápno, a sice v úhrnné výši 1.654 zlatých 3 krejcarů za období od 28. dubna 1727 do 21. října 1730. Vlastní vápenku v té době město nemělo, a tak muselo nakupovat od soukromých výrobců, zejména z oblasti tradiční těžby a zpracování vápence podél vltavského údolí mezi Boršovem nad Vltavou a Zlatou Korunou, kde existovalo značné množství vápenných pecí provozovaných v režii místních sedláků.⁸⁰⁾ Jen hypoteticky lze předpokládat, že s hašením potřeb-

Obr. 11: Schéma nosné a ztužovací konstrukce prostřední věže. Tečkovaná čára vyznačuje úroveň dnešní podlahy, spočívající na podvlečených nosnících z 90. let 20. století (zaměření a kresba D. Kovář, 2021).

ného vápna v době přestavby souvisí nález vápenné jámy, odhalené při archeologickém výzkumu radničního nádvoří v 90. letech 20. století.⁸¹⁾

Část dřeva mohla pocházet z městských lesů, které však v dané době zřejmě neskýtaly dostatek dlouhých a kvalitních kmenů, a to i přesto, že město disponovalo rozsáhlým velkostatkem. Protože tesařský mistr si zkraje podzimu 1727 vyžádal pro svou práci 150 kmenů, muselo se vyjednávat s držiteli přilehlých panství: 6. října radní rozvažovali, zda oslovit krumlovskou prelaturu nebo novohradské panství, nakonec došlo na nákupy od obou.⁸²⁾ Od správy novohradského panství Buquoyů bylo v únoru 1730 zakoupeno 50 dubových a 50 borových kmenů z Těšínovského polesí, ležícího jihovýchodně od Jílovic, což si vyžádalo nutnost přepravit tento náklad na vzdálenost zhruba 29 kilometrů; za zpracování tohoto dřeva bylo zapláceno tesaři Mathiasi Paukhnerovi.⁸³⁾ Ve stejné oblasti se už během října 1727 podařilo dohodnout nákup nejprve 50–60 borových kmenů z lesa u Mladošovic, patřícího tehdy českokrumlovské prelatuře,⁸⁴⁾ nakonec odtud bylo přivezeno celkem 100 kmenů (vzdálenost cca 24 km).⁸⁵⁾ To-

79) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 706, Hlavní kniha příjmů a vydání, leden–červen 1729, položka č. 195.

80) D. Kovář, Historická těžba a zpracování vápence na Českobudějovicku. Výsledky povrchového průzkumu pozůstatků novověkého vápenictví a výpověď archivních pramenů, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 27, 2014, s. 307–353.

81) L. Čapek – J. Militký a kol., Historická radnice v Českých Budějovicích ve světle archeologických výzkumů a rozboru hmotných pramenů. Plzeň – České Budějovice 2016, s. 33 a 76.

82) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, o. c. v pozn. 57; kniha č. 227, fol. 530v, 533r a 535v, zápisy ze 6. 10. až 20. 10. 1727.

83) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 73, fol. 47v a 48r.

84) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, o. c. v pozn. 57; kniha č. 227, fol. 530v, 533r a 535v, zápisy ze 6. 10. až 20. 10. 1727.

to rozhodnutí má svou logiku: na písčitých půdách tady i dnes rostou kvalitní, zdravé borovice s dlouhými a rovnými kmeny. Není bez zajímavosti, že také při raně renesanční přestavbě budějovické radnice roku 1556 se uplatnilo dříví z okolí Borovan.⁸⁶⁾ Potřebná prkna z dovezených kmenů řezal na své pile Jakub Ploner, mlynář z Lučného mlýna na Vltavě těsně nad Českými Budějovicemi.⁸⁷⁾

Zajímavou kapitolu představuje úsilí spojené s opatřením mramorových desek. Protože po přenesení prací do interiéru měly být od listopadu 1728 začištěvány místnosti, stala se aktuální otázka dlažby. Městská rada byla informována, že v Praze a v Linci by měly být kameny červeného a šedého zbarvení („*der marinel roth und grauer Farb*“), a pověřila proto pražského agenta Ungara, aby zjistil možnosti nákupu kvalitního kamene.⁸⁸⁾ Nejprve sdělil, že žádný mramor (*Marmelstein*) není k sehnání, ale 11. prosince oznamoval, že vhodný mramorový lom má na svých pozemcích strahovský klášter, s nímž zahájil jednání o ceně. Už 3. ledna 1729 mohli radní číst Ungarovu zprávu, že se kámen podařilo opatřit.⁸⁹⁾ Linecký agent vzápětí hlásil možnost nákupu 100 kusů mramorových desek za 18 zlatých, což bylo 19. ledna schváleno a pro náklad vyslán městský poddačný z Rožnova.⁹⁰⁾

V závěrečném účtu se objevují položky dohromady za 2090 kusů mramorových desek („*vor Marmel Steinerne Platen*“), které obecní pokladnu stály včetně dopravy a mýta 548 zlatých 19 krejcarů.⁹¹⁾ Obtíže s opatrováním ušlechtilého

Obr. 12: Trámový rošt tvořící základnu nosné a ztužovací konstrukce prostřední věže – pohled shora, 90. léta 20. století (SOKA České Budějovice).

Obr. 13: Detail založení dřevěné ztužovací konstrukce na dřevěném roštu v patě prostřední věže před odřezáním šikmého zavětrovacího trámu ondřejského kříže, 90. léta 20. století (SOKA České Budějovice).

materiálu chtěla městská rada zúročit, a tak když byli konšelé 26. ledna 1729 postaveni před volbu, zda mají být mramorem vydlážděny jen vybrané místnosti a zbývající pokryty pouze prkny, znělo rozhodnutí až furiantsky: „všechny pokoje mramorem“ („*mit Marmel alle Zimmer*“).⁹²⁾ Ve finálním období stavby vůbec projevovala městská rada velkorysost. Rozhodla mimo jiné, že z mramoru mají být provedeny i „vlašské komíny“, a že také schodišťové stupně mají být zhotoveny z kamene.⁹³⁾

85) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 78.

86) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 626, Hlavní kniha příjmů a vydání 1556–1557, fol. 32r.

87) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 78.

88) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 196r–v a 208r, zápis z 19. 11. 1728, bod 13.

89) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 214r a 221r, zápisy z 10. 12. 1728 a 3. 1. 1729; SOKA ČB, AM ČB, Tematická řada, Politická správa obce – zprávy agentů, list Johanna Josefa Ungara z Prahy z 11. 12. 1728.

90) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 227v, zápis z 19. 1. 1729, bod 17.

91) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 78.

92) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 233r, zápis z 26. 1. 1729, bod 4.

93) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 461v, zápis z 10. 5. 1730, body 19 a 20.

Obr. 14: Detail založení dřevěné ztužovací konstrukce na dřevěném roštu v patě prostřední věže. Odřezáním šikmého zavětrovacího trámu a proražením otvorů ve zdivu vznikl prostor k provlečení ocelového nosníku, 90. léta 20. století (SOKA České Budějovice).

Obr. 15: Detail založení dřevěné ztužovací konstrukce na dřevěném roštu v patě prostřední věže. Pohled zdola na rošt, nad nímž jsou vidět vložené ocelové nosníky, 90. léta 20. století (SOKA České Budějovice).

Pokud jde o materiál pro klempířské práce, víme například, že od jindřichohradeckého mědikovce Františka Stöckela bylo začátkem listopadu 1728 nakoupeno 6 centnýřů 21 liber mědi na okapové žlaby. Plech na pokrytí tří věžních bání a luceren dodal v roce 1729 Valentin Zimmermann z Horního Slavkova – celkem se jednalo o 23 sudů plechu po 25 zlatých (sud jako početní jednotka = 450 listů plechu). Částečně mohl být využit i měděný plech, sňatý ze staré radniční věže.⁹⁴⁾

ÚČAST MÍSTNÍCH ŘEMESLNÍKŮ

Královské město bylo klíčovým střediskem řemeslné výroby v jihočeském prostoru a v mnoha směrech po této stránce soběstačné. Zdejší nabídka specializovaných a zejména umělecko-řemeslných odvětví však nedokázala v plné míře pokrýt potřeby výjimečné zakázky, jakou stavba radnice nepochybně byla. Platí to zejména o malířích, štukátech, obecněji pak například o varhanářích, zvonářích a podobně, což má samozřejmě svou logiku, protože tyto profese by se zde v dlouhých mezidobích mezi velkými veřejnými stavbami obtížně uplatňovaly. Na přestavbě radnice je však patrné, že ani místní běžná stavební řemesla neměla dostatečné kapacity nebo možná důvěru zadavatele. Ve 20. letech 18. století zde působil schopný zednický mistr Haubenberger (Haunberger), přesto byla přestavba radnice zadána cizímu staviteli. Naproti tomu tesařské práce prováděl místní měšťan a tesařský mistr Jakob Hueber se svými pomocníky.⁹⁵⁾ Na truhlářských pracích se vedle místních podíleli také truhláři z Hluboké, na klempířských potom krumlovští mistři.

Místní příslušníci umělecko-řemeslných odvětví, která se na přestavbě podílela alespoň doplňkově, vycítili příležitost k dobrému výdělku. Museli se však vlichotit suplikami (např. mědikovci), poněkud v rozporu s cechovními zvyklostmi, které měly zaručovat přednost lokálních řemeslníků. Měšťanský malíř Jan Bonnanella nabízel

7. února 1729 magistrátu své služby, a učinil tak pro jistotu písemně – spíše než nabídku přitom malířův list svou dikcí připomíná poníženou prosbu, obsahující mimo jiné slib, že výzdobu provede dobře a trvanlivě („*Ich verspreche alles in gutten und tauerhafften Standt zu setzen*“).⁹⁶⁾ Nakonec vykonával i práce spíše natěračské (hodinové cifery

95) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 50.

96) SOKA ČB, AM ČB, CHŘ, kart. 76, Bonanelův list městské radě ze 7. 2. 1729 (vlastnoruční podpis *Johannes Bonanella*); odvolává se zde na analogickou zakázku, kterou při stavbě radnice získal místní mědikovec Greillinger; též SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 241r, zápis ze 7. 2. 1729.

94) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 36, *passim*.

Obr. 16: Nosná a ztužovací dřevěná konstrukce prostřední věže v úrovni horní části východního okna. Pohled na jižní stěnu, stav 2021.

níky, nátěr dveří a okenních rámu). Při výběru autora pro nástrovní malbu sálu konšelé o domácím malíři evidentně ani neuvažovali, neboť ve městě žili malíři zvyklí tvořit portréty či náboženské obrazy menších formátů, ale s tak obrovským dílem nemohli mít zkušenosti.

Asi jediným nezpochybnitelně monopolním představitelem uměleckého řemesla ve městě byl sochař a řezbář Josef Dietrich, jemuž rada zadávala práce při stavbě radnice bez jakéhokoli „výběrového řízení“. Dietricha však musíme považovat za výjimečný zjev i v rámci barokního období, jehož působení v Českých Budějovicích se šťastnou shodou okolností překrývá právě s dobou největší poptávky po umělecké tvorbě, a který se navíc v předchozích letech osvědčil jako autor sochařské výzdoby nové kašny.

ZTUŽUJÍCÍ KONSTRUKCE VĚŽÍ

Rozhodnutí vyzdvihnout trojici věží (zvláště prostřední) nad budovou, která nebyla k takovému zatížení uzpůsobena, se jeví jako poměrně odvážné. Prohlídka interiéru umožňuje objasnit řešení tohoto problému. Jádrem tělesa prostřední věže tvoří dřevěná rámová konstrukce ve tvaru hranolu o základně 340×340 cm a výšce 17 metrů. Její podstavou je trámový rošt s rámem, dnes skrytý pod novou podlahou.⁹⁷⁾ Na něj nasedají svislé rohové sloupky, které jsou ve třech mezilehlých úrovních a na horním konci propojeny věncem vodorovných trámů; ty člení celou konstrukci do čtyř nestejně vysokých etáží, neodpovídajících dnešnímu patrování věže. Až na dvě výjimky jsou jednotlivá pole zavětrována ondřejskými kříži, tesařsky ukotvenými v dolní polovině věže vždy do vodorovných spojovacích trámů v odstupech 20–40 cm od rohů, v horní polovině potom střídavě do vodorovných i svislých

prvků rámu, opět nikoli v rozích. Rozdíl ve způsobu vazby byl způsoben nejspíše možností většího odlehčení v horních etážích, zatímco nejspodnější etáž musela být naopak nižší a robustnější. V horní části potom vazba reaguje rovněž na nutnost instalace hodinového stroje, respektive na kruhový otvor ciferníku (průměr 225 cm) vykrojený ve východní obvodové zdi věže a dosedající těsně na jeden z vodorovných trámů; na ostatních stranách byl pohon hodinových rafik zajištěn pouze hřídely prostupující malým otvorem. Zavětrování pole s ciferníkem je nasazeno až nad polovinou výšky etáže, a nemá proto tvar ondřejského kříže, nýbrž jen krokve. Další významnou nepravidelnost nacházíme ve druhé etáži, jejíž východní stěnu prostupuje vel-

ké okno směrem do náměstí, a příslušné pole proto není zavětrováno vůbec – ztužující účinek vynechaného ond-

Obr. 17: Nosná a ztužovací dřevěná konstrukce prostřední věže v úrovni horní části východního okna. Pohled do severovýchodního rohu, stav 2021.

⁹⁷⁾Při rekonstrukci v 90. letech 20. století vynášecí funkci roštu převzaly provlečené ocelové nosníky.

řejského kříže je zde spolehlivě nahrazen vyzdáním rámu a provázáním zdiva věže se širokým čelním štítem. Vodorovné a zavětrovací trámy mají čtvercový profil o straně 14–16 cm, svislé sloupky jsou o něco masivnější.

Z vnější strany byl celý tento příhradový tubus obklopen zděným pláštěm, jehož tloušťka 30 cm odpovídá délce cihly. Ve spodních etážích se zdivo většinou pouze dotýká dřevěné konstrukce, zatímco ve vyšších úrovních více vyplňuje prostory mezi trámy, takže nabývá charakter zdiva hrázdného. Zvnějšku se to projevuje malým zúžením hranolu věže v úrovni římsy pod hodinovými ciferníky. Na horní trámový věnec je ukotven krov střešní bání.

K volbě popsaného konstrukčního řešení vedlo několik příčin. Hlavní motivací byla snaha o maximální odlehčení hmoty věže, pro kterou spodní část radnice neskýtala dostatečně stabilní základnu, přitom však musela být z proporcí důvodů dostatečně vysoká, zhruba dvojnásobně oproti bočním vízkám. Výrazně vertikální stavba by si však vyžádala masivnější zdivo, a tedy větší půdorysný rozměr a především neúnosný nárůst zátěže. Jak jsme viděli, stavitel se s tímto komplikovaným zadáním vyrovnal elegantně: nosným a zároveň ztužujícím prvkem celé věže je dřevěný příhradový tubus, důkladně zavětrovaný a svázaný z nepříliš masivních trámů. Plášť potom tvoří poměrně tenká „slupka“ cihlové obezdívky, která v horních podlažích přechází v částečnou vyzdívku prostorů mezi trámy.

Výsledkem se stala velmi subtilní věž s poměrem výšky k šířce 3,5 : 1 ve viditelné části, a připočteme-li i patu věže skrytou za atikou, představuje tento poměr více než 4 : 1. Důležitou roli při estetickém dotvoření siluety celé radnice proto hraje představený štít, dole se ještě rozšiřující do volutových křídel. Ve výše naznačeném kontextu může mít i stabilizující úlohu, neboť je založen na atice, a není vyloučeno, že jsou do zdiva štítu nějakým způsobem ukotveny i prvky dřevěné nosné konstrukce věže, což by část tíhy přenášelo na čelní obvodovou zeď budovy.

Stejně řešení, samozřejmě při značně redukované výšce, bylo pak zvoleno také pro konstrukci obou bočních věží. Jejich jádrem je opět hranolový trámový tubus o dvou etážích, zavětrovaný systémem ondřejských křížů. Existuje pro to dokonce doklad v archivním materiálu: při schůzi městské rady 27. května 1729, v době, kdy už se provádělo omítání prostřední věže, se mimo jiné rozhodovalo, zda obě menší mají být zděné nebo dřevěné. Rozhodnutí znělo, že budou postaveny uvnitř ze dřeva a zvenčí obezděny na půl cihly („sodan auf halben Zügel dik aufzumauern“).⁹⁸⁾ Pro samotnou prostřední věž se adekvátní usnesení nepodařilo dohledat. Snad se jí týká záznam o prohlídce radniční stavby v listopadu 1728 dvěma zednickými mistry, kteří doporučili, aby se v zájmu pevnosti stavby používaly železné spojovací prvky namísto dřevěných („an statt hölzernen Schlüssen“).⁹⁹⁾

HERALDICKÁ VÝZDOBA PRŮČELÍ

Ideový program výzdoby průčelí byl projednáván začátkem srpna 1729, dominantní roli tu měly hrát heraldické mo-

Obr. 18: Jižní boční věž radnice při rekonstrukci v 90. letech 20. století. Po odstranění omítky se ukázalo, že nároží jsou vyzděna klasicky, ale mezilehlé plochy pouze „auf halben Zügel dik“, jak to odpovídá rozhodnutí městské rady z 27. května 1729 (SOKA České Budějovice).

tivy. Kelecsényi, přizvaný do schůze rady 3. srpna 1729, navrhl doprostřed fasády umístit říšského orla z měděného plechu a po jeho stranách znaky Českého království a města Budějovic, které mohly být i štukové („vermeint Kolletscheni den Adler von Kupfer zu machen, auf die Seith die Landes und Stadt Wappen oder auch von Stuggator“). Radní nejprve vyjádřili opatrný souhlas, po další diskusi však záměr pozměnili, takže nahoře měly být znaky český, moravský a slezský, níže znak města („Jedoch soll die böhmische, mährische und schlesische, unten aber die Stadtwappen gemacht werden“).¹⁰⁰⁾ Zamýšlet se nad pohnutkami této změny by bylo pouhou spekulací. Rozhodně v tom nehledejme snahu vytěsnit říšskou symboliku, vždyť orel měl od počátku čestné místo na vrcholu prostřední věže, a radní tedy nejspíš chtěli zabránit jeho opakování v hlavní ose celé kompozice.

SOCHAŘSKÉ PRÁCE

Základní sochařskou a symbolickou výbavu radnice tvoří čtveřice soch, rozmístěných po dvou na atice mezi věžemi (od 1981 výdusky). O jejich autorství se nepochybuje, tvůrcem byl jediný budějovický sochař té doby Josef Dietrich,¹⁰¹⁾ ačkoli je v závěrečném účtu označen obecně jen

98) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 290v, zápis z 27. 5. 1729.

99) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 199v, zápis z 19. 11. 1728.

100) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 322r, zápis z 3. 8. 1729, bod 5.

101) K jeho osobnosti zejm. K. Pletzer, Českobudějovičtí výtvarní uměl-

jako „Bildhauer“. Zmínky v dalších pramenech jeho identitu potvrzují (jmenován „Josef Bilthauer“ apod.).

Nelze říci, zda a v jakém rozsahu byla sochařská výzdoba atiky součástí původního projektu. První záznam o ní pochází z 26. ledna 1729, kdy městská rada řešila otázku „*wie viel Statuen*“ a padlo rozhodnutí, že se má jednat o čtyři plastiky kardinálních ctností („*die 4 Virtutes Cardinales*“). Současně byl sochař vyzván, aby vyhledal lom s vhodným materiálem.¹⁰²⁾ Dietrich tak učinil během následujících tří měsíců, neboť koncem dubna si vyžádal sedm fůr po šesti koních pro dopravu kamenů z Rakouska.¹⁰³⁾ Konšelé však jako by si počtem plastik nebyli jisti, ať už z důvodů kompozičních, nebo úsporných. Znovu 27. května 1729 rokovali, zda mají být dvě či čtyři („*ob 2 oder 4 Statuen hinauf kommen sollen*“), Kelecsényi radil čtyři.¹⁰⁴⁾ Jakkoli se to může zdát podivné, začátkem července 1729 vznesl sochař nový dotaz na počet soch a radní 27. července opět rozhodli, že budou čtyři. Koncem července 1729 měly být při příjezdu Kelecsényiho na atice zkušebně vztyčeny šablony soch z prken.¹⁰⁵⁾ Měly být použity čtyři, ale na zkoušku také jen dvě „jako mají kapucíni“ („*seyndt vier aufzusetzen und auch 2 auf die Prob so die Capuciner gehabt, umb zu sih, wie solche heruakommen werden*“).¹⁰⁶⁾ Během léta 1729 se Dietrich snažil vyjednat podmínky smlouvy, aby měl jistotu a mohl začít tvořit, neboť cítil tlak konšelů na rychlost.¹⁰⁷⁾ Za každou sochu požadoval nejméně 60 zlatých, radní mu 8. srpna 1729 schválili odměnu po 50 zlatých za kus a navíc za vše sud piva.¹⁰⁸⁾ Dietrichovi bylo zadáno i zhotovení dvou květinových džbánů (*Blumenkrug*) na tympanon středního štítu; umělec žádal za každý 50 zlatých, ale městská rada odsouhlasila 35 zlatých, s nimiž se Dietrich musel spokojit.¹⁰⁹⁾ Zároveň byl pověřen vymodelováním předlohy pro chrlice ve tvaru dračích hlav.¹¹⁰⁾

Dietricha znepokojovaly zásahy do jeho monopolního postavení. V březnu a opakovaně v červnu 1729 si stěžoval na přítomnost cizího sochařského pomocníka. Rada rozhodla, že pokud je tento se štukatérskou (!) prací hotov, má odejít jinam.¹¹¹⁾ Nová Dietrichova stížnost směřovala počátkem roku 1730 proti osobě neoprávněně mu zasahující do řemesla („*Pfuscher*“), se kterou se měl vypořádat městský rychtář.¹¹²⁾ Podle závěrečného účtu dostal Dietrich celkem 240 zlatých,¹¹³⁾ nikoli však jen za samotné sochy, nýbrž i za ostatní práce – modelování předlohy pro výrobu měděných dračích hlav a zhotovení ozdobných svícňů do Královské světnice.

ci v 17. a 18. století. Doplnky a opravy k Slovníku výtvarných umělců, in: Jihočeský sborník historický 60–61, 1991–1992, s. 24–25.

102) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 232v, zápis z 26. 1. 1729, bod 4.

103) Tamtéž, fol. 275r, zápis z 29. 4. 1729, bod 21.

104) Tamtéž, fol. 291r, zápis z 27. 5. 1729.

105) Tamtéž, fol. 313r, zápis z 13. 7. 1729, bod 21.

106) Tamtéž, fol. 317v, zápis z 27. 7. 1729.

107) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 320v; kniha č. 278, o. c. v pozn. 105.

108) Tamtéž, fol. 322r, zápis z 3. 8. 1729 a fol. 327r, zápis z 8. 8. 1729.

109) Tamtéž, fol. 322r.

110) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 106.

111) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 262r a 297v, zápis z 16. 3. 1729, bod 14, a 9. 6. 1729, bod 18.

112) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 396v, zápis z 11. 1. 1730.

113) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 78.

Obr. 19: Detail barokní štukové výzdoby a pilastrů zbarvených omítkou na vysoké prostřední věži v úrovni hodinových ciferníků, 90. léta 20. století (SOKA České Budějovice).

SLEPÁ OKNA

Poněkud nejasná je situace s malířskou výzdobou dvojice slepých oken ve štítu, předsaženém před prostřední věž. Byl to opět Kelecsényi, který 3. srpna 1729 přednesl návrh, aby se výzdoba realizovala podle vzoru starobylých maleb v Jindřichově Hradci („*in die 2 Blindt Fenster oben schlagt H. Kolletscheny eine Mahlerei vor, welche allezeith gamacht werden könne* [?] *zu Neuhaus befindet sich ein dergleich mahlen*“). Konšelé si vzali ještě čas na rozmyšlenou.¹¹⁴⁾ Na základě údajů ze závěrečného účtu je autorství dvou malovaných antických postav ve slepých oknech přiznáváno Janu Bonnanellovi, nepanuje ale shoda na tom, co figury představují. Bývaly považovány za alegorie Statečnosti a Věrnosti,¹¹⁵⁾ v době před obnovou byly zašlé malby spojovány i s protimorovými patrony sv. Rochem a Šebestiánem. Nejblíže pravdě asi bude interpretace, že jde o obecná zobrazení učence a vojáka, symbolizující obhajobu spravedlnosti právními i vojenskými prostředky.¹¹⁶⁾

114) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 321v, zápis z 3. 8. 1729, bod 5.

115) Např. W. Böhm – E. Zdiarsky, *Die Stadt Budweis. Eine Orts- und Volkskunde*. České Budějovice 1904, s. 16; K. Pletzer, *České Budějovice*. Praha 1953, s. 6.

116) H. Látal, 2001, o. c. v pozn. 2, s. 319.

ŠTUKOVÁ VÝZDOBA

Zájem byl rovněž o zakázky štukatérské. Vlivný měšťan František Leopold Enders, prokurátor a soudní aktuár, žádal v květnu 1729 o přidělení štukatérských prací jeho blízkému příbuznému (Vetter), který byl ovšem cizím, ve městě neusedlým sochařem.¹¹⁷⁾ Kelecsényi v dubnu 1730 doporučoval pražského štukatéra Thomana Salfeliho a jednalo se rovněž o možné účasti nejmenovaného sochaře z Benešova („mit dem Beneschauer Bilthaur“).¹¹⁸⁾

Závěrečný účet nabízí za štukatérskou práci jen jedinou položku, a sice 130 zlatých, které inkasoval Bernard Tham.¹¹⁹⁾ Odpovídá to smlouvě, uzavřené se štukatérem okolo 24. května 1730.¹²⁰⁾ Je ovšem otázkou, zda tato částka mohla krýt i práci jiných řemeslníků, neboť i podle různé kvality provedení se zdá, že na štukové výzdobě se jich podílelo více.

O množství a rozmístění štukové výzdoby se rozhodovalo průběžně, zjevně bez ohledů na původní projekt. Například koncem května 1729, po dokončení prostřední věže, radní projednávali, zda její fasáda má nebo nemá být pokryta štukaturami. Rozhodnutí znělo obecně: má se ozdobit „tak dobře, jak to půjde“.¹²¹⁾

KOVOVÉ PRVKY

Významným umělecko-řemeslným prvkem radniční fasády měly být čtyři okapové chrliče, jimž byl po diskusi už v létě 1727 určen tvar dračích hlav („drakové hlavy“, „4 Drach Köpfe“), respektive přední části dračího těla s pařáty a malými křídly. Budějovický mědikovec Andreas Greillinger si tuto zakázku nechtěl nechat uniknout a radní mu ji 15. září 1727 slíbili.¹²²⁾ Překvapivě velmi brzy, už 1. října 1727, uzavřela městská rada s Greillingerem příslušnou smlouvu („wegen Machung vier Drachen Köpf zu denen beim Rathhaus befindlichen 4 Rühnen“). Bylo smlouveno, že řemeslník dostane od zpracování každé libry čisté mědi jako „Macherlohn“ 20 krejcarů a bude tvořit podle dodaného modelu a v rozměrech, které mu rada určí. Na prvního draka mělo být Greillingerovi zaplacen 62 zlatých za každý cent použité mědi, zatímco na další tři chrliče měla být v obecní režii dovezena měď z Jindřichova Hradce. Smlouva dále obsahovala podmínku, že na upevnění vlastních chrličů, jejich křídel a žlábků (Flüßen) mědiko-

Obr. 20: Detail barokní štukové výzdoby hlavního průčelí během poslední rekonstrukce, 90. léta 20. století (SOKA České Budějovice).

Obr. 21: Detail štukové voluty na štítu předsazeném před prostřední věž, 90. léta 20. století (SOKA České Budějovice).

117) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 279r a 284v, zápis z 18. 5. 1729, bod 7.

118) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 452v, zápis z 28. 4. 1730, bod 6.

119) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 849, fol. 21r.

120) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 67.

121) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 98.

122) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 373v, zápis z 15. 9. 1727, bod 17, a fol. 386r, zápis z 1. 10. 1727, bod 11; kniha č. 227, fol. 520, zápis z 15. 9. 1727.

vecký mistr použije tyče vyrobené zámečnickem.¹²³⁾ K realizaci zakázky však došlo teprve s odstupem dvou let: 27. července 1729 konšelé rozhodli na návrh Kelecsényiho, aby byla připravena umělecká maketa dračích hlav a tímto úkolem byl pověřen sochař Dietrich („*Der Bildhauer soll ein Modell machen*“).¹²⁴⁾ V srpnu 1729 představitelé obce sjednávali co nejvýhodnější nákup mědi od jindřichohradeckého mědikovce a koncem října si Greillinger vyžádal, aby mu obec nechala získanou starou měď o hmotnosti 3 centnýřů 62 ½ libry přivést do jeho dílny.¹²⁵⁾ Radní projevíli obezřetnost i v některých technických detailech – 10. května 1730 například rozhodli, že žlaby uvnitř dračích hlav nemají být z obyčejného plechu, nýbrž z mědi kvůli trvanlivosti.¹²⁶⁾ Stojí za zmínku, že způsob odvádění srážkové vody prostřednictvím ozdobných chrličů se dlouhodobě neosvědčil; čtyři proudy dopadající z výšky bezmála 14 metrů nejspíše působily poškození fasády i dlažby, a tak došlo nejpozději v první třetině 19. století k osazení pozedních okapových svodů, napojených na žlaby v místě přisedání těl draků ke zdivu.

Andreas Greillinger zhotovil rovněž tři věžní makovice, jejichž povrch v rozmezí mezi březnem a červnem 1729 pozlatil Anton Viertmüller a vyžádal si k tomuto účelu 50 zlatých dukátů jako materiál.¹²⁷⁾ Za práci obdržel 40 zlatých, s nimiž ale nebyl spokojen a ještě začátkem září 1729 se domáhal zvýšení odměny. Vyčíslil, že jen na samotný materiál musel vynaložit 36 zlatých 57 krejcarů, jelikož mědikovec vyrobil makovici větší, než mu bylo zadáno. Konšelé tedy Viertmüllerovi přilepšili sudem bílého piva.¹²⁸⁾

Na samém vrcholku prostřední věže měl být už podle prvotního rozhodnutí z dubna 1727 umístěn říšský orel. Toto dva roky staré usnesení zřejmě bylo časem zapomenuto, neboť v květnu 1729 se zlatnický mistr během práce na pozlacování makovic dotázal, zda má být na prostřední věži orel nebo lev. Konšelé, místo aby v této věci sami rozhodli, anebo se odvolali na radní protokol z jara 1727, ponechali otázku otevřenou do příjezdu Kelecsényiho. Při svém pobytu ve městě pak 27. května 1729 Kelecsényi doporučil orla, což bylo znovu přijato, zároveň s tím, že orel má být černý, částečně pozlacený.¹²⁹⁾ Ve schůzi 9. června sice radní rozhodli, aby byl bez žezla, meče a koruny, ale toto usnesení revokovali hned 14. června na základě osobního doporučení Kelecsényiho – orel měl mít žezlo, meč i korunu a současně byly stanoveny jeho rozměry (šířka 1 pražský loket, výška 5/4 lokte).¹³⁰⁾

Na obě boční věže pak měly být dle usnesení z 27. května 1729 osazeny korouhvičky s vysekaným lvem („*Auf die 2 kleiner Thürn seyndt Fahnl worum ein Löb außgehauet seyn soll, zusetzen*“).¹³¹⁾ Vyrobil je rovněž Greillinger a pod-

le závěrečného účtu byla nad korouhvičkami umístěna ještě hvězda.¹³²⁾ Týž řemeslník vysekal z plechu rovněž písmena pamětního nápisu uprostřed hlavního průčelí, za která mu bylo zapláceno 1. července 1730.¹³³⁾

Polír Kelecsényi se zabýval i zdánlivými řemeslnými detaily stavby: 26. července 1728 sděloval například magistrátu, že dosud nejsou hotovy zámečnické práce, žádal městskou radu o rozhodnutí, v jaké míře se mají ponechat stávající kování oken a dveří a okenní mříže, které mají být vyrobeny znovu, které kovové součásti mají být pocínovány, a také zda upřednostnit zámky anglického či německého typu („*die Schlösser auf Englische Orth oder auf Deutsche Orth*“). Navrhoval, aby město nechalo od každého druhu zhotovit zkušební kus a následně posoudit jeho způsobilost.¹³⁴⁾ Znovu se otázka typu zámků dostala na pořad jednání rady 26. ledna 1729, kdy se konšelé měli rozhodnout, zda budou použity zámky německé nebo francouzské. Z těchto dvou možností si rada vybrala třetí: zámky anglického typu.¹³⁵⁾ Začátkem července 1728 Kelecsényi osobně prohlédl čtyři okapové žlaby mezi střechami a doporučil je pobít měděným plechem.¹³⁶⁾

Jako zámečnický byl od 20. března 1728 pravidelně vyplácen Mathias Hollacher,¹³⁷⁾ jemuž bylo dílo svěřeno už před 29. říjnem 1727 a nechtěl se o něj zřejmě dělit s dalším uchazečem Gabrielem Breuerem.¹³⁸⁾ Hollacher také v říjnu 1729 dokončil přípravu pro osazení mříže nad dveřmi; vlastní výroba ozdobné mříže mu byla zadána v listopadu, a sice podle dřevěného modelu, který dal zhotovit Kelecsényi.¹³⁹⁾ Masivnější železné prvky vyráběl městský hamr, jak je doloženo například v květnu 1728.¹⁴⁰⁾ O klempířské (*platnýřské*) práce žádal v té době místní plechař Jan Jiří Wabl, ale rada si nejprve vyžádala na jeho práci dobrozdání od představeného třeboňského kláštera.¹⁴¹⁾

VNITŘNÍ VYBAVENÍ – TRUHLÁŘI, KAMNÁŘI

Truhlářské práce, tj. zejména výroba okenních rámců, dveří, lavic a patrně i některých dalších kusů nábytku, měly takový rozsah, že se na nich muselo podílet několik mistrů. Kromě budějovických truhlářů Lorenze Weigertschlegera, Eliase Rusky, Floriany Schopera a Mauritze Ragauera získali významnou část zakázky rovněž truhláři z Hluboké.¹⁴²⁾

Ani vytápěcí systém nebyl předmětem výchozího projektu a detaily se řešily v průběhu stavby. Začátkem července 1728 se například rozhodovalo, zda hlavní radní

123) SOKA ČB, AM ČB, CHR, kart. 75, smlouva z 1. 10. 1727.

124) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 106.

125) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 327r, 331v a 367v, zápisy z 8. 8. a 19. 8. a 27. 10. 1729.

126) Tamtéž, fol. 461v, zápis z 10. 5. 1730, bod 20.

127) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 254v a 262r, zápisy ze 4. 3. 1729, bod 7, a 16. 3. 1729, bod 9 (rozhodnutí o uzavření smlouvy).

128) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 338r, zápis z 5. 9. 1729, bod 19.

129) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 279r, 280r, 286r, 290v a 293v, zápisy z 18. 5. 1729, bod 9, 20. 5. 1729, bod 3, a 27. 5. 1729, bod 6.

130) Tamtéž, fol. 297v a 299r, zápis z 9. 6. 1729, bod 5, a 14. 6. 1729, bod 3.

131) Tamtéž, fol. 290v, zápisy 27. 5. 1729, bod 6.

132) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 36.

133) Tamtéž.

134) SOKA ČB, AM ČB, CHR, kart. 75, Kelecsényiho list z Třeboně z 26. 7. 1728.

135) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 233r, zápis z 26. 1. 1729, bod 4.

136) Tamtéž, fol. 135r, zápis z 8. 7. 1728, body 15 a 16.

137) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 849, fol. 13r–v.

138) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 399r, zápis z 29. 10. 1727, bod 22.

139) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 361r a 372v, zápisy z 21. 10. 1729, bod 13, a 16. 11. 1729, bod 23.

140) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 188, fol. 488r, zápis z 13. 5. 1728.

141) Tamtéž, fol. 484, zápis z 12. 5. 1728, bod 7.

142) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 849, fol. 12r; kniha č. 278, zápis z 11. 2. 1729, bod 2 (zadání zakázky hlubockému truhláři).

sál má být vybaven jedním anebo dvěma otopnými zařízeními (*Kamin*).¹⁴³⁾ Koncem roku 1729 pracoval kamnář Georg Zigler na čtyřech kamnech pro radniční pokoje v ceně 110 zlatých.¹⁴⁴⁾

HODINY

S dokončením prostřední věže přišla na pořad jednání otázka hodin. Malíř Jan Bonnanella získal začátkem června zakázku na malování ciferníku na vnější stěny a do týdne předložil jeho kresebný návrh.¹⁴⁵⁾ V prvním srpnovém týdnu 1729 ale na základě Kelecsényiho připomínek musel již namalované číslice opravit.¹⁴⁶⁾ Ve stejné době radní vyjednávali o podmínkách opravy starého hodinového stroje nebo dodání nového.¹⁴⁷⁾ Původně rada ve snaze ušetřit nechala v červnu 1729 ohledat starý stroj, pak ale zahájila jednání s treboňským hodinářem o nový. Prvního července bylo usneseno na základě jeho nabídky vyčlenit na nové hodiny 200 zlatých.¹⁴⁸⁾ V následujících dnech hodinář žádal písemnou smlouvu a podle zadání měl vyrobit mechanismus v rámu (*Gestell*) o délce 3 ½ stopy a 3 palce, šířce 1 stopy 10 palců a výšce 3 stop.¹⁴⁹⁾ Snaha o úsporu stála rovněž za návrhem využít stávající hodinové cimbály na odbíjení čtvrt hodin.¹⁵⁰⁾ O zakázce na odlití jednoho či dvou cimbálů (*Uhrschöller*) jednala rada opět 19. srpna 1729, a to zároveň s otázkou, zda má být lucerna zevnitř obložena plechem. V obou případech bylo rozhodnuto vyčkat, dokud nebudou hotové hodiny.¹⁵¹⁾ Po opětovném odložení teprve 31. července 1730 radní schválili uzavření smlouvy na přelití obou cimbálů zvonařem Jiřím Václavem Kholerem,¹⁵²⁾ což je vykázáno v závěrečném účtu.¹⁵³⁾ Nový hodinový stroj nakonec dodal budějovický mistr Anton Franz Burckhart v říjnu 1730.

SCHÖPFOVA NÁSTROPNÍ MALBA

Hlavní zasedací sál o půdorysu 13,4 × 9 metrů dnes zdobí stropní freska pražského malíře Josefa Adama Schöpfa s ústředním motivem Boží moudrosti, obvykle označovaná podle dominantního výjevu jako Šalomounův soud.¹⁵⁴⁾ Představuje největší a umělecky zřejmě nejceněnější součást výzdoby radnice, avšak ani cesta k zadání tohoto díla

nebyla přímočará. Ještě 29. března 1730, za osobní účasti políra Kelecsényiho, zvažovali konšelé dvě varianty – malovanou nebo štukovou. Rozhodnout měl kresebný návrh, ale také peníze. Uvedeného dne městská rada dopisem pověřila svého pražského agenta Ungara, aby projednal se Schöpffem výši odměny, a současně vyzvala zdejšího štukatéra, aby předložil výkres a cenovou nabídku („*der hiesige Stugator soll ein Ryß machen*“); mezitím měl pracovat na štukové výzdobě průčelí.¹⁵⁵⁾ Radu začal tlačit čas, neboť se chtěla předvést s hotovým dílem v rámci slavnostního obnovení konšelského sboru, jehož termín se blížil. Když ale obdrželi Ungarovu zprávu, že Schöpff žádá 600 zlatých, zdála se jim částka vysoká, a nechali ji proto posoudit od místního malíře Leopolda Aichingera. Zároveň Kelecsényi zprostředkoval alternativní návrhy od nejménovaného malíře z Jindřichova Hradce, který koncem dubna 1730 do Českých Budějovic zavítal a po zhlédnutí sálu slíbil v několika dnech dodat dva kresebné návrhy.¹⁵⁶⁾ Ty skutečně dorazily před 10. květnem, ale konšelům se nijak nezamlouvaly („*Der Mahler von Neuhaus hat 2 Ryß geschüickt, welche nichts besonders seyndt*“). Pražský malíř Schöpff mezitím souhlasil se snížením ceny své práce na 350 zlatých a souběh těchto dvou okolností přesvědčil městskou radu, že má zadat zakázku Schöpffovi.¹⁵⁷⁾ Zájem konšelů o malovanou variantu výzdoby, podpořený zřejmě kvalitou Schöpffova návrhu, už byl evidentní, a nezměnila to ani výrazně lacinější (150 zlatých) nabídka štukatéra, který předložil vlastní výkres a kromě peněz požadoval jednoho nádeníka, aby mu během práce připravoval sádku.¹⁵⁸⁾ Poslední květnový den 1730 rada schválila uzavření smlouvy se Schöpffem a zároveň odsouhlasila odměnu 6 zlatých (*discretionis nomine*) jindřichohradeckému malíři za jeho výkresy.¹⁵⁹⁾

Schöpffových služeb využila městská rada ještě k jedné pragmatičtější záležitosti – v polovině srpna 1730 prostřednictvím agenta Ungara objednala u J. A. Schöpfa výrobu ozdobného prostírání ke slavnosti otevření radnice (*Tischgezeich* a *Tischtuch* pro 60 osob, dále 4 tucty *Servieten*).¹⁶⁰⁾ Znamená to zároveň, že malíř v té době pobýval v Praze, a nemohl tudíž dosud pracovat na výzdobě radního sálu.

OSLAVA VYSVĚCENÍ

Symbolickým završením ještě ne zcela dokončené přestavby se stala okázalá slavnost otevření a vysvěcení radnice, která měla zdůraznit význam staronového sídla městské správy a zajistit mu duchovní ochranu. Jakkoli byla tato

143) SOKA ČB, AM ČB., kniha č. 278, fol. 135r, zápis z 8. 7. 1728, body 15 a 16. Výraz „Kamin“ v dobové němčině může označovat komín, kamna, ohniště nebo krb, proto zde obecně hovoříme o otopném zařízení.

144) SOKA ČB, AM ČB., kniha č. 228, fol. 372v a 385v, zápisy z 16. 11. 1729, bod 23, a 14. 12. 1729, bod 16.

145) SOKA ČB, AM ČB., kniha č. 278, fol. 297v a 299r, zápis z 9. 6. 1729, bod 6, a 14. 6. 172, bod 3.

146) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 322r a 326v, zápisy z 3. 8. a 8. 8. 1729.

147) Tamtéž, fol. 328r, zápis z 12. 8. 1729, bod 8.

148) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 278, fol. 303r, 305v a 306v, zápis z 22. 6. 1729, bod 26, 27. 6. 1729, bod 18, a 1. 7. 1729, bod 10/3.

149) Tamtéž, fol. 312v, zápis z 13. 7. 1729, bod 18.

150) Tamtéž, fol. 312v, zápis z 13. 7. 1729, bod 18.

151) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 331v, zápis z 19. 8. 1729.

152) Tamtéž, fol. 490v–491r a 493r, zápis z 28. 7. 1730, body 13 a 14, zápis z 31. 7. 1730, bod 14; kniha č. 278, fol. 493v, zápis ze 7. 8. 1730.

153) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 119.

154) R. Kuchynka, Schöpffova kresba pro malbu v českobudějovické radnici, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 20, 1912, s. 134–137.

155) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 428v a 439v, zápis z 29. 3. 1730, body 10 a 11.

156) Tamtéž, fol. 451v a 453r, zápis z 21. 4. 1730, bod 8, a 28. 4. 1730, bod. 7. Hypoteticky mohlo jít o malíře Michaela Reše (Resche), jehož působení v Jindřichově Hradci je doloženo v dlouhém rozmezí let 1693–1747; viz F. Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce II. Část kulturní. Jindřichův Hradec 1929, s. 115–116.

157) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 93, bod 18.

158) Tamtéž, bod 19.

159) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 467v, zápis ze 31. 5. 1730, body 10 a 11. Podle závěrečného vyúčtování obdržel J. A. Schöpff za svou práci 355 zlatých – SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 36.

160) SOKA ČB, AM ČB, Tematická řada, Politická správa obce – zprávy agentů, list Johanna Josefa Ungara z Prahy z 19. 8. 1730.

festivita spojena s mimořádně vysokými finančními náklady, bez podobné slavnosti si barokní společnost tento důležitý akt nedokázala představit.

Nejspíše 22. března 1730, nebo těsně před tím, obdrželi konšelé od svého agenta Norberta Franze Heymerleho sdělení, že hrabě Collalto se chystá na diplomatickou misi do Říma, a že by mohl cestou provést obnovu budějovické městské rady. To bylo impulsem ke svolání komisionální prohlídky stavení 29. března, kdy radní s Kelecsényim projednávali, jakým způsobem by se dala přestavba urychlit.¹⁶¹⁾ Kolem přelomu dubna a května bylo nakonec dohodnuto, že obnovu rady provede nejvyšší dvorský sudí František Josef hrabě Černín z Chudenic během léta, ale ani tak nezbyvalo mnoho času. Od června do srpna přípravy vrcholily. V Praze bylo zakoupeno obřadní křeslo s řezbářskou výzdobou, pozlacené a čalouněné sametem a taftem. Kromě něho pořízena pro Černína i nová postel. Jakmile se konšelé dozvěděli, že hrabě Černín má v oblibě „*Ratzerstorffr Wein*“, neváhali a pověřili agenta Heymerleho, aby obstaral nákup 6 věder vína z podunajského Ratzersdorfu. Na schwarzenberském panství byl skolen jelen, čistě zastřelený a nepotrhaný psy, takže mohl být zřejmě při slavnosti vystaven.¹⁶²⁾

Během srpna byly s hrabětem Černínem smlouveny podrobnosti obnovy a stanoveno datum,¹⁶³⁾ totiž na 28. srpen 1730.¹⁶⁴⁾ Předchozího dne odpoledne dorazil hrabě Černín a na hranicích města byl uvítán městskou delegací a měšťanskou setninou na ozdobených koních, která jej doprovodila do hostince U Tří korun. Ve slavnostní den byla do úřadu uvedena nová městská rada a sbor obecních starších. Vznešení hosté, včetně hraběnky Buquoyové nebo knížete Schwarzenberga, si nepochybně prohlédli téměř dokončenou radnici.

Protože hlavní pramen představují účty a jakýsi koncept instrukcí k přípravě oslavy, jsme informováni v první řadě o gastronomické stránce věci a příslušných dekoracích. Pro zásobování slavnosti masem, máslem a sádlem využilo město zdrojů ze svých venkovských hospodářství – byl poražen tažný vůl ze dvora v Dubném, telata pocházela ze dvorů Srubce a Ostrolovského Újezda, další kus dobytka z Remlova dvora a skopové z městského ovčína.¹⁶⁵⁾ Zvěřina ovšem musela být dovezena z cizích panství Hluboké a Libějovic. Samozřejmě bylo pivo, ale také rakouská vína. Z Lince, tradiční křižovatky evropského obchodu, byly dovezeny sladkosti, citrony, pomeranče, datle a cizokrajné koření. Hosté mohli ochutnat kávu, čaj a jiné druhy „*Medicinen*“, norimberské perníčky, sladké pečivo, koláče, tvarůžky, uzené jazyky, špek, pistácie, olivy, arty-

čoky, mandle, rozinky, hroznové víno, švestky, míšeňská jablka a hrušky, pstruhy atd. Konšel Daublebský dodal suchary a nakládané ovoce. Podle instrukcí měly být cukrářským způsobem zhotoveny tři pyramidy, zdobené erbem hraběte Černína, říšským orlem a znakem města nebo království.

Radniční interiéry byly vyzdobeny barevnými sukny, zejména zelenými a červenými. Městský věžný, jeho tovaryši a strážní v branách obdrželi novou livrej a horníci nové černé uniformy (mimočodem: dvojici horníků ve slavnostních uniformách zachycuje Schöpfova malba na stropě radního sálu). Královskou světnici ozdobilo šest vyřezávaných nástěnných svícňů od sochaře Dietricha, pořízena byla nová zrcadla, lucerny, svíčky, květiny, cínové nádoby, stříbrné tácy, kuchyňské náčiní a prostírání. Hu-
dební doprovod zajišťovali muzikanti městští i vojenští.

Některé předměty, pořízené v rámci příprav ke slavnostnímu otevření, zůstaly součástí výzdoby radničních interiérů natrvalo. Patřila k nim mimo jiné mapa Českého království, zakoupená v Praze prostřednictvím agenta Ungara,¹⁶⁶⁾ téměř s jistotou se jednalo o Müllerovu mapu vytištěnou v roce 1720, která do roku 1996 visela v badatelné archivu v přízemí radnice.¹⁶⁷⁾

Výdaje spojené se slavnostním otevřením dosáhly ohromné částky 3.718 zlatých 23 krejcarů 5 ½ denáru,¹⁶⁸⁾ což představuje 22 % sumy, jaká byla vynaložena na vlastní přestavbu!

STAVEBNÍ NÁKLADY

Během 20. let 18. století se městská rada v Českých Budějovicích pustila do několika významných investičních akcí, mezi nimiž náklady na přestavbu radnice tvořily jen jednu z položek podílejících se na celkovém hrozivém součtu. Jisté obavy konšelů z přetížení obecního rozpočtu k nám autenticky promlouvají z pamětního spisu, který byl sestaven 30. června 1729 a následujícího dne jako vzkaz budoucím generacím vložen do makovice radniční věže. Při jeho pročitání musí zaujmout už jen samotný důraz na ekonomické záležitosti. Bod za bodem je tu vyjmenováno přelití a odlití kostelních zvonů (1.790 zlatých), zřízení městského vodovodu (19.408 zlatých), koupě deskového statku Olešnice (59.300 zl.), výroba nových varhan (2.400 zl.), náklady na obnovu důlního podnikání (4.600 zl.), náhrada škod způsobených požárem z roku 1728 a značná zátěž spojená s ubytováním vojska v posledních dvaceti letech. Jako pátý bod zařadil písař radnici: „*Jelikož se ukázalo, že budova radnice je na spadnutí, ba přímo nebezpečná, probíhá od roku 1727 její oprava a přestavba. K dnešnímu dni, to jest k 25. červnu 1729, si vyžádala náklady ve výši 8.792 zlatých a 33 krejcarů. Kolik ještě budou činit celkové náklady? To nyní ještě nelze říci.*“¹⁶⁹⁾ Nám tento údaj odhaluje zajímavou skutečnost, že o provedených pracích byla vedena průběžná účetní evidence, která

161) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 228, fol. 434r–v, zápis z 22. 3. 1730.

162) Tamtéž, fol. 468r, 473r–v, 474v, 484r, 494v a 495v–496r, zápisy z 31. 5., 16. 6., 5. 7., 3. 8. a 14. 8. 1730.

163) Tamtéž, fol. 333v a 495r, zápisy z 23. 8. 1729 a 3. 8. 1730.

164) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1964, o. c. v pozn. 8, pag. 524 (na pag. 525 dodatečný vpisec o obnově rady s chybným datem 6. 8. 1730). Eichlerova kronika uvádí nesprávné datum 26. 8. 1730 – SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 1973, o. c. v pozn. 8, pag. 51. Autentických zdrojů, které by potvrdily datum slavnosti, není mnoho. Patří k nim např. písemná omluva třeboňského probošta Adalberta Prechta, který byl pozván na 28. 8., ale nemohl se zúčastnit, neboť toho dne slavili v klášteře svátek patrona sv. Augustina; slíbil proto přijet nebo vyslat zástupce až nazítří 29. 8. – SOKA ČB, AM ČB, CHR, kart. 76, list z 24. 8. 1730.

165) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 73, fol. 153v–155r.

166) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 160 (v roli měla délku 5 loktů a 3 osminy lokte).

167) Dnes SOKA ČB, Sběrka map, plánů a atlasů, inv. č. 100 (rozměry 280 × 235 cm).

168) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 707, fol. 121v, položka č. 146.

169) SOKA ČB, AM ČB, CHR, kart. 76, opis pamětního spisu z 30. 6. 1729 (německy); edici v českém překladu viz J. Chvojka, Nejstarší dokument z kupole českobudějovické radnice, Výběr 32, 1995, s. 185–189.

umožnila spočítat výdaje k aktuálnímu datu.

Jediným souhrnným pramenem, ze kterého lze získat celkový přehled o stavebních nákladech, je často citovaný Rejstřík vydání na stavbu radnice (v originále nadepsaný „Unkosten bey dem Rathhaus“), pořízený bezprostředně po dokončení prací a svázaný do formy knihy o 17 popsaných foliích.¹⁷⁰⁾ Podle tohoto závěrečného vyúčtování dosáhly výdaje sumy 16.774 zlatých 33 krejcarů 4 ½ denáru. Je tu ovšem zřetelně přiznáno, že autor účtu do celkové částky započítal například i 41 zlatých 40 krejcarů za opravu sousedního Schnarcherova domu, která byla stavebními pracemi vyvolána.¹⁷¹⁾ Některé podružné částky se naproti tomu do sumáře nedostaly, nepochybně však představují jen zanedbatelné položky – z izolované dochované knihy příjmů a vydání za první pololetí 1729 se kupříkladu dozvídáme o placení nočním hlídačům na staveništi, započteny nebyly ani cestovní náhrady a pohoštění pro Kelecsényiho při jeho návštěvách Českých Budějovic.¹⁷²⁾ Předpokládat musíme rovněž jistý rozsah prací vykonávaných v rámci robotní povinnosti městských poddaných, která nebyla účetním způsobem evidována.

Co však taková částka znamenala pro městskou ekonomiku? Hlavní účetní knihy, které by nám poskytly celkový obrázek finančního hospodaření města, jsou právě pro první třetinu 18. století zachovány s velkými mezerami. Nejbližší předchozí účetní rok, v němž jsme schopni rekonstruovat úhrnnou výši příjmů a vydání, je časově dosti vzdálený (1703): městská pokladna během něj vykázala příjmy 61.579 zlatých a výdaje 50.393 zlatých.¹⁷³⁾ Pokud se i v následujícím období hospodařilo s tak výrazným přebytkem, vysvětlovalo by to, proč si obec mohla ve 20. letech 18. století dovolit několik souběžných investic značného rozsahu. Období po dokončení radnice se naopak ve světle účetních knih ukazuje méně příznivě: podle zachované evidence z roku 1737 bylo přijato 36.706 zlatých a vydáno 38.737 zlatých.¹⁷⁴⁾

Klíčové vodítko představuje konstatování městské rady z ledna 1733, že sice zadní část radniční budovy naléhavě vyžaduje přestavbu, ale nemůže v ní být pokračováno, jelikož v současné době je obecní pokladna vyčerpána pořízením nových zvonů, varhan, stavbou kašny, výdaji na ubytování dělostřelectva, zaopatření vojenských invalidů a také na provoz věznice („*der hintere Theil deß Rathhauses ist höchst nöthig, allein auß Mangel der Gelder kan mann nicht fortfahren*“).¹⁷⁵⁾ Zpráva nejenže vypovídá o nevalné kondici městských financí, ale zároveň přináší pro nás cenné svědectví o tom, že přestavba přední části radnice byla součástí rozsáhlejšího nedokončeného záměru, který zahrnoval úpravy zadních traktů směrem k České ulici. Snad právě této další plánované etapy se týkalo jednání s Kilianem Ignácem Dientzenhoferem

z června 1732, když připravoval projekt poutního kostela na Dobré Vodě u Českých Budějovic a měla se s ním při této příležitosti prohodit otázka radnice a pranýře („*ist auch mit dem Baumeister wegen des Rathauß und Pranger zu reden*“).¹⁷⁶⁾

CELKOVÁ CHARAKTERISTIKA A ROZSAH PŘESTAVBY

Barokní zásah do stavební podstaty radnice byl od začátku chápán „pouze“ jako přestavba, vynucená požárními riziky a statickými problémy původní budovy. Z archivního materiálu i z objektu samotného je patrná snaha o úsporné řešení s maximálním možným využitím staršího zdiva, které ještě dnes tvoří významné procento vislých zděných konstrukcí a části kleneb. Městská správa však zároveň využila příležitosti, aby touto úpravou bylo dosaženo co nejvíce reprezentativního účinku, a to zejména navenek a ve vnitřních úředních prostorách.

Přestavba se týkala především hlavní části radnice na straně náměstí. Odpovídá tomu mj. formulace citované Schneiderovy kroniky, podle níž byl stavěn „*das vorder Theil des Rathauses*“. Hmoty této přední části, vzniklá srůstem dvou středověkých měšťanských domů, zůstala ovšem v zásadě zachována; barokní aktivita proměnila vnitřní dispozici budovy, kde došlo k nahrazení staticky nevyhovujících konstrukcí. Zcela nového řešení se dočkala pohledově exponovaná průčelí: sjednocení fasád dvou starších objektů bylo podřízeno osově souměrnosti, což si vyžádalo i částečné zaslepení podloubí. Pod barokními omítkami na jižní straně i na východním průčelí do náměstí se při poslední rekonstrukci v 90. letech 20. století podařilo odhalit intaktně dochované plochy sgrafitové výzdoby ze 16. století, a to až do úrovně druhého patra. Vzhled jižního bočního průčelí do Radniční ulice byl sjednocen včetně renesančního zadního křídla, dokončeného patrně v roce 1570.

Přestavba radnice z let 1727–1730, a to včetně mimořádně nákladné festivity spojené s jejím dokončením, patří k posledním okázalým až pompézním projevům baroka v Českých Budějovicích. Privilegované město ji mohlo ještě provést zcela ve vlastní režii, a vystavit tak na odiv svůj význam a finanční možnosti, byť ve stejné době už přicházely první náznaky budoucího zpřísnění poměrů. Kameralistické snahy tereziánských dob následně omezily ekonomickou samostatnost královských měst a v narůstající míře podřídily městské finance státnímu dohledu.¹⁷⁷⁾ Ruku v ruce s tím šel i vývoj architektonického stylu, směřující k osvěcensky uměřenému klasicismu.

170) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 36 (viz tabulku v příloze).

171) Oprava Schnarcherova domu si ve skutečnosti vyžádala ještě dodatečné výdaje, neboť nebyla hotova ještě ani v roce 1732; SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 229, Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1730–1734, fol. 19v, zápis z 26. 3. 1732.

172) SOKA ČB, AM ČB, o. c. v pozn. 79, položka č. 238 (různé výdaje); též fond, o. c. v pozn. 73.

173) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 701, Hlavní kniha příjmů a vydání 1703.

174) Tamtéž, knihy č. 708 a 709, Hlavní knihy příjmů a vydání na I. a II. pololetí 1737.

175) SOKA ČB, AM ČB, kniha č. 229, fol. 124r, zápis ze 7. 1. 1733.

176) Tamtéž, fol. 43v, zápis z 9. 6. 1732.

177) K problematice např. P. Bělina, Česká města v 18. století a osvěcenské reformy. Praha 1985.

PŘÍLOHA: SOUHRNNÝ PŘEHLED VYDÁNÍ NA PŘESTAVBU RADNICE V OBDOBÍ 1727–1730

(zpracováno dle SOKA ČB, AM ČB kniha č. 849, Rejstřík výdajů na stavbu radnice 1727–1730)

Položka	Datum vyplácení	Částka	%
Tesařské práce	8. 3. 1727 – 10. 11. 1730	1 631 zl. 29 kr. 3 den.	9,72
Zednické práce	14. 7. 1727 – 2. 10. 1730	4 250 zl. 22 kr. 3 den.	25,34
Kamenické práce	6. 9. 1727 – 31. 10. 1730	1.833 zl. 18 kr.	10,93
Vápno	28. 4. 1727 – 21. 10. 1730	1.654 zl. 3 kr.	9,86
Truhlářské práce	12. 10. 1727 – 2. 10. 1730	486 zl. 39 kr.	2,90
Zámečnické práce	20. 3. 1728 – 24. 11. 1730	1 204 zl. 54 kr. 4 1 ½ den	7,19
Pokrývačské práce	26. 7. 1727 – 6. 10. 1730	163 zl. 3 kr.	0,97
Kovářské práce	31. 10. 1727 – 31. 10. 1730	259 zl. 7 kr.	1,54
Mědikovecké práce	6. 11. 1728 – 29. 7. 1730	839 zl. 21 kr.	5,00
Černý plech, hřebíky, drát		284 zl. 28 kr. 3 den.	1,69
Bílý plech a klempířské práce		753 zl.	4,49
Hamernické práce		487 zl. 9 kr.	2,90
Kamnářské práce		110 zl.	0,66
Zlatnické práce		232 zl. 22 kr.	1,38
Dlaždičské práce	31. 12. 1729 – 16. 9. 1730	23 zl. 13 kr. 3 den.	0,14
Hodinářské práce		210 zl.	1,25
Doprava kamene		144 zl. 41 kr. 3 den.	0,87
Malířské práce		527 zl. 21 kr.	3,14
Sedlářské práce		75 zl. 43 kr. 3 den.	0,46
Sklenářské práce		237 zl. 30 kr. 3 den.	1,42
Lámání kamene	29. 5. 1728 – 22. 4. 1730	65 zl. 20 kr.	0,39
Stavební dříví		104 zl. 37 kr.	0,62
Mramorové plotny		548 zl. 19 kr.	3,27
Sochařské práce		240 zl.	1,43
Různé (architektonický výkres; lana, kladky, olej, nádoby na vodu a vápno; hodinové cim-bály; štukatéřské práce)		366 zl. 50 kr. 3 den.	2,19
Oprava poškozeného sousedního domu		41 zl. 40 kr.	0,25
CELKEM		16 774 zl. 33 kr. 4 ½ den.	100

PHDR. DANIEL KOVÁŘ: STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV ČESKÉ BUDĚJOVICE,
RUDOLFOVSKÁ 40, 370 01 ČESKÉ BUDĚJOVICE
DANIEL.KOVAR@CESKEARCHIVY.CZ

PRAMENY A LITERATURA

- Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje (dále jen SOA Třeboň, SMJK), Farní úřad České Budějovice (sv. Mikuláš), kniha č. 96, Matrika zemřelých 1709–1753.
- SOA Třeboň, SMJK, Farní úřad Třeboň, kniha č. 26, Matrika oddaných 1660–1730.
- Státní okresní archiv České Budějovice, fond Archiv města České Budějovice (SOA ČB, AM ČB), kniha č. 188, Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1724–1728.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 227, Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1724–1728.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 229, Kniha zápisů ze schůzí městské rady 1730–1734.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 278, Kniha zápisů ze schůzí městské rady in judicialibus 1728–1731.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 626, Hlavní kniha příjmů a vydání 1556–1557.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 701, Hlavní kniha příjmů a vydání 1703.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 706, Hlavní kniha příjmů a vydání, leden–červen 1729.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 707, Hlavní kniha příjmů a vydání 1730.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 708, Hlavní kniha příjmů a vydání na I. pololetí 1737.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 709, Hlavní kniha příjmů a vydání na II. pololetí 1737.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 849, Rejstřík výdajů na stavbu radnice 1727–1730.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 1964, Kronika Tomáše Františka Veselého.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 1969, Kronika Lukáše Bernarda Schneidera, I. díl
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 1971, Kronika L. B. Schneidera (opis).
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 1972, Kronika Jana Jiřího Millauera.
- SOA ČB, AM ČB, kniha č. 1973, Kronika Jana Eichlera.
- SOA ČB, AM ČB, Chronologická řada (ChŘ), kart. 75, listy ze 4. 7. 1727, 1. 10. 1727, 18. 1. 1728, 15. 4. 1728, 26. 5. 1728, 26. 7. 1728, 26. 9. 1728.
- SOA ČB, AM ČB, ChŘ, kart. 76, listy ze 7. 2. 1729, 30. 6. 1729 a 24. 8. 1730.
- SOA ČB, AM ČB, Tematická řada, Politická správa obce – zprávy agentů, listy Johanna Josefa Ungara z Prahy z 11. 12. 1728 a 19. 8. 1730.
- SOA ČB, AM ČB, Testamenty, kart. 23, testament ze 17. 11. 1726.
- SOA ČB, AM ČB, spisy fondového oddělení 1788–1850, sign. VIII/16/1805.
- P. Bělina, Česká města v 18. století a osvětské reformy. Studie ČSAV 20. Praha 1985.
- W. Böhm – E. Zdiarsky, Die Stadt Budweis. Eine Orts- und Volkskunde. České Budějovice 1904
- L. Čapek – J. Militký a kol., Historická radnice v Českých Budějovicích ve světle archeologických výzkumů a rozboru hmotných pramenů. Plzeň – České Budějovice 2016.
- R. Huyer, Aus Alt-Budweis. I. Die Wiesenmühle. II. Der Samsonbrunnen. České Budějovice 1898.
- J. Chvojka, Nejstarší dokument z kupole českobudějovické radnice. Výběr, roč. 32, 1995, s. 185–189.
- J. Ivanega, Lovecký zámek Ohrada a schwarzenberská sídla na panství Hluboká nad Vltavou. Praha 2014; Týž, Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny. Praha 2014.
- J. Ivanega, „Wohl, tüchtig und tauerhaft.“ Stavební aktivity na schwarzenberských panstvích za knížete Adama Františka (1703–1732). Disertační práce Masarykovy univerzity v Brně. České Budějovice 2015.
- D. Kovář, Historická těžba a zpracování vápence na Českobudějovicku. Výsledky povrchového průzkumu pozůstatků novověkého vápenictví a výpověď archivních pramenů. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 27, 2014, s. 307–353.
- D. Kovář, Muži v čele budějovické radnice. České Budějovice 2008.
- D. Kovář, Požáry, povodně, kobyly. Přírodní pohromy v dějinách Českých Budějovic. České Budějovice 2005.
- D. Kovář, Předlouhý život vojenského vysloužilce. Pokus o verifikaci jedné zprávy z českobudějovické měšťanské kroniky 18. století. Jihočeský sborník historický, roč. 88, 2019, s. 256–263.
- R. Kuchynka, Schöpfova kresba pro malbu v českobudějovické radnici. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 20, 1912, s. 134–137.
- H. Látal, Josef Emanuel Fischer z Erlachu – „autor“ barokní podoby českobudějovické radnice, Výběr 38, 2001, s. 310–320;
- H. Látal, Anton Erhard Martinelli ve službách Schwarzenbergů. In: Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice 2008, s. 219–228.
- J. Muk – J. Urban – M. Barešová, České Budějovice čp. 1 a 2. Stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha 1988.
- I. Nagy, Magyarországi családai, VI. díl, Budapešť 1860.
- K. Pletzer, České Budějovice. Praha 1953.
- K. Pletzer, Českobudějovičtí výtvarní umělci v 17. a 18. století. Doplnky a opravy k Slovníku výtvarných umělců. Jihočeský sborník historický, roč. 60–61, 1991–1992, s. 23–34.
- T. Sterneck, Mezi měšťany a šlechtou. Dějiny rodu Daublebských ze Sternecku. Brno 2009
- M. Šanda, Anton Erhard Martinelli (1684–1747). Vídeňský architekt ve schwarzenberských službách. České Budějovice 2020.
- M. Tošnerová – M. Květová, Paměť měst. Narativní prameny k dějinám Prahy, Českých Budějovic a Litoměřic do roku 1800. Praha 2019.

DER RATHAUSUMBAU IN ČESKÉ BUDĚJOVICE IN DEN JAHREN 1727–1730 GLANZ UND ELENDE DES BAROCKZEITLICHEN BAUENS

Das durch seine drei Türme charakteristische Rathaus am Hauptplatz von České Budějovice ([Böhmisch] Budweis) stellt das Ergebnis vom Barockumbau des gotisch-renaissancezeitlichen Gebäudes dar. Der Beitrag nimmt sich vor, die mit dem Umbau in den Jahren 1727–1730 zusammenhängenden Archivquellen zu präsentieren, die bislang nicht erschöpfend erforscht wurden. Es handelt sich vor allem um eine Zusammenfassung der von der eigentlichen Entstehung des Baus, seiner Organisationssicherung und auch von der Urheberschaftsfrage aussagenden Angaben; die kunsthistorische Wertung bleibt zur Seite.

Ein aus den öffentlichen Mitteln finanzierter Bau hat in der reichen Materie des Stadtarchivs einen Vorteil, denn der Stadtrat war für das Bewirtschaften der Geldmittel der Stadtgemeinde verantwortlich, er musste daher beweiskräftige Registra von seinen Entscheidungen und ausführliche Buchhaltung führen. Man kann somit „hinter die Kulissen“ des Bauprozesses im 18. Jahrhundert aus einem anderen

Winkel als im Fall eines Privatauftrags blicken. Die Korrespondenz mit dem Baumeister ist zum Teil erhalten; sie belegt a. a. durchlaufende Änderungen der ursprünglichen Bauabsichten im Laufe der Arbeiten. Das Rathaus wird für ein Werk des Architekten Anton Erhard Martinelli gehalten, der aber nur Urheber des ursprünglichen Projekts war; dieser Entwurf wurde nur teilweise beibehalten, und darüber hinaus er betraf lediglich die Gestalt der Hauptfront des Gebäudes. Der Finalbau war Ergebnis der Kompromisse unter dem Projekt, den Vorstellungen des Stadtrats und den Entwürfen des ausführenden Baumeister Kelecsényi; er entbehrte auch nicht der Konflikte. Einige Bauetappen hatten eher den Charakter einer Improvisation. Es scheint, dass das architektonische Grundkonzept mit drei Türmen schon im primären Projekt enthalten war. Ein interessantes Element stellt die tragende Holzkonstruktion vom mittleren Turm dar, die durch sein Aufstellen auf das Renaissancegebäude erzwungen wurde, das zum Tragen eines schweren Aufbaus nicht geeignet war. Der Beitrag widmet sich dem

Anteil von einzelnen Handwerkfächern am Rathausbau, sowie dem Beschaffen des Baumaterials. In der Beilage sind die buchhalterisch belegten Kosten summiert.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: České Budějovice ([Böhmisch] Budweis), Rathaus, Ringplatzvedute, gegen Mitte des 19. Jahrhunderts. Aus der dunklen Hausfront treten vier Wasserspeier in Drachengestalt hervor, die in jener Zeit aber ihre Funktion nicht mehr erfüllten, denn sie wurden durch Fallrohre an der Fassadenoberfläche ersetzt. Über die Linie der Umfassungsmauern ragen drei bis fünf Schornsteine hinauf. Ganz rechts findet man die nördliche Rathausmauer mit einem wohl nachträglich durchgebrochenen Fenster; bereits diese Mauer wurde im Laufe des Baus zum Gegenstand des Streits mit dem Besitzer des Nachbarhauses Zu den drei Kronen (Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 2: České Budějovice – Rathausfoto, gegen 1870. Gut deutlich sind die an die Körper der älteren Wasserspeier angeschlossenen Fallrohre. Die nördliche Mauer ist nunmehr von zwei Fensteröffnungen durchbrochen. Über der Attika und Seitenmauer sind fünf Schornsteine sichtbar (Sammlung des Autors).

Abb. 3: České Budějovice – Barockrathaus, heutige Gestalt. Rechts das Haus Zu den drei Kronen, umgebaut und erhöht 1877 (Foto Autor).

Abb. 4: České Budějovice – Rathaus, Luftbild von Westen. Fünf parallele Dächer wurden 1905 durch Flachdach in der Höhe der barocken Attika ersetzt, das an der Hofseite Attika mit historisierendem Zinnenkranzmotiv abschließt. Der hintere Flügel über dem L-Grundriss stammt aus der Renaissance, seine Fassade in die Radniční (Rathaus-) Gasse wurde im Barock der Seitenfront des Vordergebäudes stilistisch angepasst. Zum Rathauskomplex gehört heute auch das Nachbarhaus Zu den drei Kronen (links), das 1877 vom Fundament auf neu erbaut wurde, und der moderne Einbau aus den Jahren 1998–2000 mit quadratischem Turm. Das höhere Gebäude mit Satteldach im Vordergrund schließt das Haus Zu den drei Kronen ab, das rechts angeschlossene niedrigere Gebäude ist das ehemalige Gefängnis aus dem Jahr 1825 (Foto Autor).

Abb. 5: České Budějovice, Rathaus. Schema der anfangs des 20. Jahrhunderts verschwundenen barocken Überdachung mit drei Sattel- und zwei Pultdächern (Bauaufnahme 1859, Umzeichnung des Autors. Original im Staatlichen Bezirksarchiv České Budějovice, Stadtarchiv von České Budějovice, Abt. 1868-1928, Karton 122, Sign. 3 11/3).

Abb. 6: České Budějovice, Rathaus. Attika der Haupt- (östlichen) Front mit Abdrücken der ursprünglichen Satteldächer (Foto Autor, 2021).

Abb. 7: České Budějovice, Rathaus. Der heutige Dachraum mit Abdrücken nach den ursprünglichen Dächern und einem Stützpfeiler der Attika, rechts der Unterteil des südlichen Seitenturms (Foto Autor, 2021).

Abb. 8: Die Gedenkschrift aus dem 30. Juni 1730 nach der Herausnahme aus dem Turmknopf, November 1994 (Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 9: České Budějovice, Rathaus. Das im Barock verblendete Schulter-

bogenportal samt dem mit Eisenblech und Metallbändern beschlagenen ursprünglichen Türflügel (1990er Jahre, Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 10: Der mit Eisenblech und Metallbändern beschlagene Türflügel nach der Herausnahme aus dem verblendeten Portal (1990er Jahre, Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 11: České Budějovice, Rathaus. Mittelturm, Schema der Trag- und Versteifungskonstruktion. Punktierte Linie – Höhenniveau des heutigen Fußbodens auf den unterzogenen Stahlträgern aus den 1990er Jahren (Aufnahme und Zeichnung des Autors).

Abb. 12: České Budějovice, Rathaus. Mittelturm, der Balkenrost als Basis für die Trag- und Versteifungskonstruktion – Blick von oben (1990er Jahre, Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 13: České Budějovice, Rathaus. Mittelturm, Detail der Lagerung der versteifenden Holzkonstruktion auf dem Holzrost vor dem Absägen des schrägen Windversteifungsbalkens des Andreaskreuzes (1990er Jahre, Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 14: České Budějovice, Rathaus. Mittelturm, Detail der Lagerung der versteifenden Holzkonstruktion auf dem Holzrost. Durch Absägen des schrägen Windversteifungsbalkens und Durchbrechen der Öffnungen im Mauerwerk ist Raum zum Durchziehen des Stahlträgers entstanden (1990er Jahre, Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 15: České Budějovice, Rathaus. Mittelturm, Detail der Lagerung der versteifenden Holzkonstruktion – Untersicht des Balkenrostes, über dem die eingelegten Stahlträger deutlich sind (1990er Jahre, Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 16: České Budějovice, Rathaus. Mittelturm, hölzerne Trag- und Versteifungskonstruktion in der Höhenebene des Oberteils des Ostfensters, Ansicht der Südwand (Foto Autor, 2021).

Abb. 17: České Budějovice, Rathaus. Mittelturm, hölzerne Trag- und Versteifungskonstruktion in der Höhenebene des Oberteils vom Ostfenster, Blick in die Nordostecke (Foto Autor, 2021).

Abb. 18: České Budějovice, Rathaus. Der südliche Seitenturm während der Rekonstruktion in den 1990er Jahren. Nach dem Entfernen des Verputzes wurde es deutlich, dass die Ecken klassisch, aber die ausfüllenden Flächen nur „auf halben Zügel dick“ gemauert sind, wie es der Stadtratsentscheidung aus dem 27. Mai 1729 entspricht (Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 19: České Budějovice, Rathaus. Hoher Mittelturm, Detail der barocken Stuckausschmückung und der entputzten Pilaster in der Zifferblatthöhe (1990er Jahre, Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 20: České Budějovice, Rathaus. Hauptfront, Detail der barocken Stuckausschmückung während der letzten Rekonstruktion (1990er Jahre, Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

Abb. 21: České Budějovice, Rathaus. Mittelgiebel vor dem Mittelturm, Detail der Stuckvolute (1990er Jahre, Staatliches Bezirksarchiv České Budějovice).

KNÁLEZU RANĚ GOTICKÉ PODPORY V HRADCI KRÁLOVÉ

MIROSLAV KOVÁŘ – RADEK BLÁHA

On the Finding of the Early Gothic Buttress in Hradec Králové

The article deals with the findings of several fragments of compound pier(s) that prove this type of support in Bohemian Early Gothic architecture that are quite rare to find. The buttresses are characterised by a cylindrical core that connects subtle cylindrical shanks of different diameters. They appear to show the still living response of the classical Gothic style and also document the high standard of the vanished structure. It cannot be ruled out that the elements were set in a mendicant monastery in Hradec Králové perhaps in the second half of the 13th century.

Keywords: Gothic architecture – compound piers – mendicants – Hradec Králové

Příspěvek se zabývá nálezy několika fragmentů svazkových přípor (-y), které jsou jedním s nečetných dokladů tohoto druhu podpor v české raně gotické architektuře. Přípory charakterizuje válcové jádro, se kterým jsou spojeny subtilní válcové drtíky nestejných průměrů. Jsou patrně dokladem dosud živého ohlasu klasické gotiky a současně dokládají vysoký standard zaniklé stavby. Nelze vyloučit, že prvky byly osazeny patrně v průběhu druhé poloviny 13. století v jednom z mendikantských klášterů vysazených v Hradci Králové.

Klíčová slova: architektura gotická – svazkové přípory a pilíře – mendikanté – Hradec Králové

Obr. 1: Hradec Králové. Částečně destruovaný úsek dolní městské hradby mezi čp. 81 a 300 (foto R. Bláha, 2011).

ÚVODEM

V poslední době došlo k výraznému rozhojnění nálezů architektonických detailů, které lze spojovat s gotickou výstavbou v Hradci Králové. Velmi kvalitní a hodnotné jsou především prvky, které souvisí s raně gotickou výstavbou v intravilánu města a jeho suburbii. Zlomky dokládají podobu a kvalitní detail zaniklých objektů, v jejichž formě rezonoval ohlas dobové architektonické produkce. Jejich význam je nadregionální a detaily současně dokládají, že v Hradci Králové působila prvotřídní stavební huť obeznámená s dobovými trendy.

Fragmenty podpory byly objeveny v základech dolní městské hradební zdi nedaleko dnes již zaniklé Pražské brány v Hradci Králové (obr. 1–4).¹⁾ Nápadná je koncentrace dalších raně gotických článků, které byly již dříve nalezeny poblíž místa nálezů uvedených zlomků.²⁾ (obr. 7) Předpokládáme, že prvky (obr. 3, 4) souvisejí s výstavbou mimořádného kláštera dominikánů, jehož architektonický profil odkazuje, pokud můžeme soudit z nalezených zlomků, k vysokému architektonickému standardu, pro který, vyjma kláštera v Opatovicích a snad nedalekých Osic, bychom hledali stěží regionální paralely. Soubor nově nalezených fragmentů hradecké aglomerace byl výběrově publikován, ale k jednotlivým prvkům je třeba se nadále vracet.³⁾

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI

Níže analyzované fragmenty (obr. 3, 4) byly nalezeny v roce 2012 při výzkumu provedeném MVČ (vedoucí výzkumu R. Bláha) v úseku bývalé dolní městské hradby mezi čp. 81 a 300 (Adalbertinum) poblíž bývalé Pražské brány. Výzkum proběhl v souvislosti s přestavbou tohoto úseku bývalé hradební zdi poté, co se roku 2011 částečně zřítla.

Nadzemní části zdiva dolní městské zdi se na této straně historického jádra dochovaly, překryty mladší cihlovou plentou, právě jen v úseku mezi čp. 81 a 300. Zdivo středověkého původu dosahovalo výšky 2,8 m od současného povrchu parkoviště. Šířka zdi činila cca 1,1 m. (obr. 1) Na vnitřní (rubové) straně se nacházely dva pravoúhlé ústupky, které mohou souviset s konstrukcí ochozu. Tlakem svahu byla zeď mírně nakloněna ven. Z tohoto důvodu byla v novější době k vnějšímu líci zdi přizděna na spáru cihlová plenta.

Zhruba 0,2 m pod současnou úrovní terénu (parkoviště) se původní hradební zeď oboustranně rozšiřovala na předzáklad z opuky a velkých pískovců, často druhotně použitých gotických architektonických

Obr. 2: Hradec Králové. Řez zdí zdivem dolní městské hradby. V dolní části snímku patrný základ z druhotně užitých pískovcových architektonických fragmentů (foto R. Bláha, 2012).

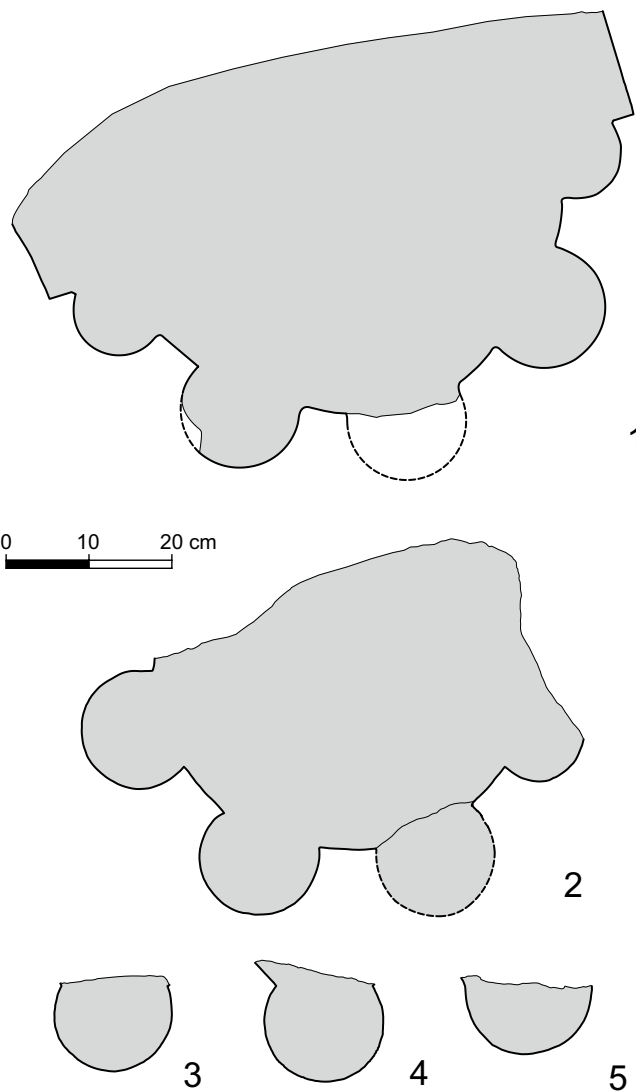

Obr. 3: Hradec Králové. Muzeum východních Čech v Hradci Králové. Fragment pravděpodobně svazkové přípory s válcovým jádrem. Na povrchu je dobře zřetelná původní barevnost (foto M. Beneš).

prvků (obr. 2).⁴⁾ Mezi nimi se nacházely i fragmenty, které jsou předmětem této práce.

STRUČNÝ POPIS PRVKŮ

Nálezy pískovcových fragmentů podpor(y), jsou tvořeny několika zlomky (obr. 3, 4), především téměř zachovalým dílem přízdního článku (obr. 3; 4:1), který dle navazujících krátkých úseků a řazení válcových prutů, byl osazen v rovině zdi. Pojednávaný dílec je vytesán z pískovce a je vysoký 360 mm. Zachována je dvojice ložných ploch člán-

Obr. 4: Hradec Králové. Muzeum východních Čech v Hradci Králové. Tabulka fragmentů asi svazkových přípor s válcovým jádrem. 1 – proměřovaná skica profilace fragmentu na obr. 3 (zaměřil J. Slavík, upravil M. Kovář a M. Semerád, 2021); 2 – zlomek svazkové přípory s válcovým jádrem analogické formy jako na obr. 3, 4:1 (zaměřil M. Kovář, překreslil M. Semerád, 2021); 3 – 5 fragmenty silnějších prutů (viz obr. 4:1 a 4:2) svázaných s válcovým jádrem podpory (zaměřil M. Kovář, překreslil M. Semerád, 2021).

ku, na které ovšem nejsou zřetelné stopy kamenických značek, ani ryté konstrukční linie. Na povrchu článku jsou zřetelné stopy po opracování nástrojem s plochým ostrím. Prvek je tvořen válcovým jádrem, ke kterému přiléhají hustěji řazené válcové dřívky přípor. Přiložené pruty příporek nemají shodné dimenze. Boční pruty, situované nepochybně při stěně, jsou subtilnější než trojice prutů, která je vějířovitě rozložená po povrchu válcového jádra. Silnější pruty pokrývají podstatné zbytky červeného nátěru, který, pokud lze soudit ze sporých fragmentů, se nacházel i na viditelných úsecích dřívku hlavního válcového jádra podpory. Boční subtilní pruty pokrývá nátěr šedozelené barvy, který však nutně nepovažujeme za původní barevnost, neboť zmíněný nátěr pokrýval následně i uvedený červený nátěr. Podstatné je, že zmíněný červený nátěr potlačuje individualizaci silnějších předstupujících válcových dřívků. Toto konstatování má značný význam při klasifikaci a hodnocení prvku. Zcela shodně formovaný a zpracovaný je další fragment, který se od předchozího

Obr. 5: Pivoň (okres Domažlice) – klášter augustiniánů-eremitů. Svazková přípora na rozhraní polí středního chóru (foto M. Kovář, 2016).

liší pouze svou nižší výškou, která činí 410 mm. S dvojicí předchozích prvků úzce souvisí trojice fragmentů válcových dříků (obr. 4:3-5), které svými proporcemi odpovídají masivnějším dříkům přiléhajícím k jádru prvních dvou zmíněných článků. Tyto fragmenty byly součástí uvedené podpory (y). Vzhledem k tomu, že jeden z trojice samostatných dříků má zachovanou plnou výšku, která čítá jen 340 mm, lze předpokládat, že byl součástí dalšího (tedy třetího) bubnu přípory.

STRUČNÝ ROZBOR DETAILŮ

Při hodnocení prvků je třeba předeslat, že jeho klasifikace a slohové zařazení je limitováno faktem, že prozatím nemáme k dispozici bezpečně hlavici, která podporu korunovala a rovněž tíživá je absence patky. Přes uvedené limity je třeba se uvedenými fragmenty podrobněji zabývat, neboť v rámci české architektury 2. poloviny 13. století představují významný a prozatím téměř ojedinělý fenomén (viz níže).

Dosti významnou vypovídající schopnost má vlastní dřík podpory, která byla řešena jako poloviční. Při jeho hodnocení je třeba především zmínit relativně husté řazení prutů válcového jádra a jejich nestejný průměr. Z hlediska klasifikace by nalezené fragmenty dříků odpovídaly nejspíše definici *svazkového podpory*, v našem případě přízdní poloviční přípory, čemuž by odpovídalo zmnožení přípor, odlišné silných, které byly přiloženy k pilířovému jádru.⁵⁾ Zlomky je tedy s opatrností možné klasifikovat jako svazkové.

Významné je také zmíněné barevné pojednání povrchu, které nečiní rozdíl mezi jádrem a přiloženými pruty. Je tedy potlačena jejich individualizace ve prospěch scelení článku. V této souvislosti si zaslouží zmínku, že v pokročilém 12. století se uplatnil v některých regionech pro výrobu přípor tmavý mramor, který současně v jeho užití penetroval do vodorovných prvků stavby. Jde o technologii, jejíž původ je odvozován z regionu v okolí Tournai

a která se v gotice poprvé uplatnila v chórových partiích katedrály v Canterbury (1175–1178).⁶⁾

Bez hodnoty také není fakt, že s válcovým jádrem podpory jsou neoddělitelně spojeny radiálně rozložené dříky prutů. Stejně významnou hodnotu má sdělení, že díly jsou vytesány z jednoho bloku kamene. Uvedené postupy jsou doložitelné u katedrály *Chartres*. Příložky (přípory) zhotovené z jednoho kusu byly v *Chartres* vyzdívány společně s jádrem podle schématu umožňujícího použití jednotlivých šablon.⁷⁾ Takovou racionalizaci výroby kamenických prvků máme doloženo i při novostavbě katedrály v *Soisson*, kde se uplatnila redukce kamenických prvků ve prospěch sériové výroby.⁸⁾

O slohovém charakteru svědčí válcové jádro přístěnné přípory, se kterým, jak již bylo uvedeno, jsou spojeny v jeden celek válcové dříky jednotlivých příporek. V české architektuře nalézáme k tak uspořádaným přízdním příporám poze nevelký počet analogií. Cenné přípory s válcovým jádrem a přiloženými dříky ve středním chóru presbyteria klášterního kostela *augustiniánů-eremitů* v *Pivoni* (obr. 5).⁹⁾ V jeho východní části nalézáme přípory s válcovým jádrem, se kterým jsou svázány válcové dříky subtilních a shodně profilovaných prutů. Výstavba presbytáře byla nejnověji analyzována a navrženo datování do let 1240–1250.¹⁰⁾ K tomu je vhodné podotknout, že středověká architektura je datována především na základě výskytu formálně nejmladšího prvku s tím, že máme k dispozici řadu dokladů komplexního využívání starších forem v mladším období, než kam se hlásí.¹¹⁾

K posledně uvedeným detailům si zaslouží připomenout zajímavou – ale poněkud snad volnější – analogii. Ta je reprezentována přístěnnými příporami v raně gotické lodi (dodatečně následně rozšířené) kostela *sv. Jiljí v Řezně*. K přibližně válcovému jádru se zde pojí nestejně široké dříky příporek, které jsou ovšem odděleny hranami prostupující z válcového jádra. Výstavbu lodi, probíhající mezi lety 1250–1260, realizoval řád německých rytířů přístavbou ke staršímu kostelu.¹²⁾ Není bez zajímavosti,

Obr. 6: Sedlec (okres Kutná Hora). Druhotně zazděný dřík svazkové přípory v areálu Phillip Morris (foto F. Velímský).

že patky a sokly u přípor uplatněné mají svou analogii u svazkových přípor v chóru výše uvedeného pivoňského kláštera. Tato analogie je nám již známa delší dobu¹³⁾ a sluší se připomenout, že (pouze) u dekoru svazkových přípor posledně citované stavby jsou nejnověji shledávány i paralely v rámci pojetí dekoru.¹⁴⁾ Dosud podrobněji nezhodnocen je pozůstatek analogicky utvářeného dříku svazkové podpory s válcovým jádrem, který byl identifikován v *sedleckém cisterciáckém klášteře* (obr. 6).¹⁵⁾ Předpokládá se, že prvek pochází z objektů konventu a nebyl osazen v klášterním kostele.¹⁶⁾

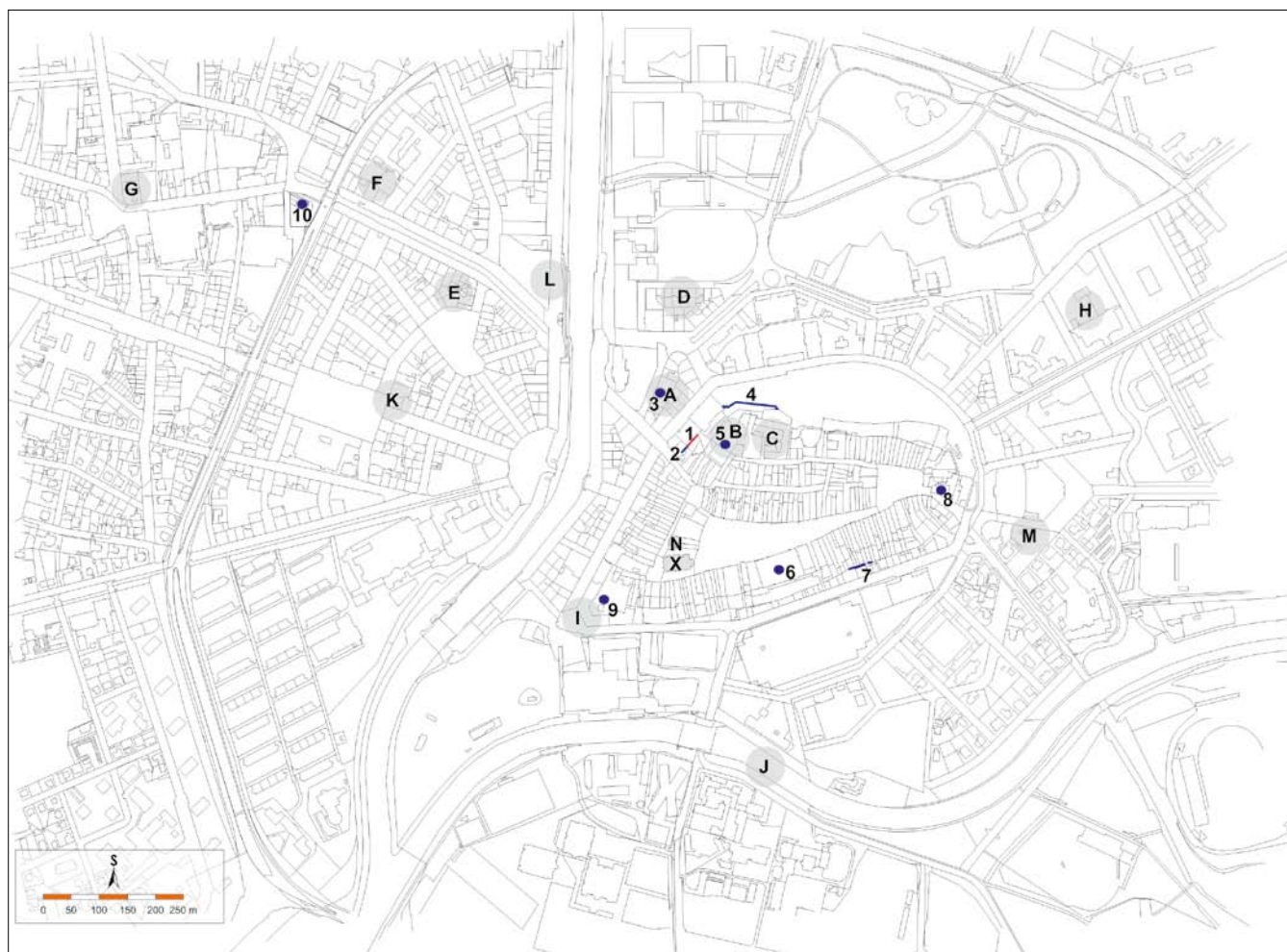
Přízdní přípory, jejichž jádro je tvořeno výsečí válce, se kterým jsou spojeny dříky nestejněho průměru, nalézáme ale i později, například v chóru kostela *Panny Marie v Arnstadtu*, s jehož budováním (s východní částí kostela přibližně od 80. let 13. století)¹⁷⁾ se započalo v 90. letech 13. století od jihozápadu.¹⁸⁾ Již dříve v něm byly shledávány ohlasy francouzského katedrálního stavitelství zprostředkovaného Marburkem.¹⁹⁾

Pokud se poohlédneme do oblasti přilehlého Slezska, tak je vhodné připomenout, že se v nedaleké *Vratislavi* uplatnily zkrácené přístěnné přípory na hranici travě šestiúhelné klenby vnitřního chóru katedrály (běžně intervalově datované do rozmezí let 1244–1272),²⁰⁾ ovšem v tomto případě s polygonálním jádrem, ale rovněž s nestejně silnými válcovými dříky.²¹⁾ Zajímavé je, že uvedený koncept ovšem s přibližně již fasetovaným válcovým jádrem

a připojenými dříky válcových podpor, našel v katedrále své uplatnění v probíhající výstavbě lodi, zahájené snad již v prvním decénium 14. století. Ve střední části, na obvodových stěnách bočních lodí, se uplatnily válcové přípory přiložené k jádru a odsazené, jako v Arnstadtu (chór), od stěn výžlabkem. Válcové přípory již postrádají hlavice, což je patrně nejstarší příklad tohoto řešení ve Slezsku.²²⁾ Jen na okraj připomínáme, že přípory o dvou rozdílných velikostech se uplatnily u východních křížových pilířů²³⁾ u farního kostela v *Ziębicach* ze třetí čtvrtiny 13. století,²⁴⁾ který byl původně ovšem koncipován jako trojlodní bazilika.²⁵⁾

O slohové poloze, které analyzované prvky náleží, svědčí i výše zmíněné i nestejně proporce prutů spojených s válcovým jádrem, ale také relativně husté řazení prutů. V českém materiálu nalézáme svazkový pilíř s válcovým jádrem a nestejně silnými přiloženými dříky prutů později v proslulé kapitulní síni *Vyšebrodského kláštera* (pilíř datován novější literaturou do 60.–70. let 13. století),

při jejíž výstavbě našel ohlas i sasko-durynský prostor a v níž nalézáme též nestejně široké dříky příporek.²⁶⁾ K uvedenému uspořádání profilace podpory je třeba dodat následující. Volně srovnatelné pojetí nacházíme již u časných svazkových válcových pilířů ve východních částech francouzské katedrály v *Bourges* (1195–1214). Jsou u nich zřetelné významné tendence k sjednocení zóny hlavic.²⁷⁾ K uvedeným motivům uplatněným u přípor, je vhodné dále poznamenat, že nestejně silné přípory spojené s válcovým jádrem se uplatnily také již u svazkových pilířů v ochozu katedrály v *Kolíně nad Rýnem* (1260/1265),²⁸⁾ ale zde i později, a též u některých pilířů (po 1261) v západní části lodi *dómu v Halberstadtu*, který prodělal složitý stavební vývoj. V našem případě jsou důležitá západní tři pole lodi, která vyrůstala od poloviny 13. století na místě západního otónského korpusu, ale dokončení této partie se táhlo až k roku 1317.²⁹⁾ Podstatné je konstatování, že tato adaptace stylisticky navazuje na severofrancouzskou vrcholnou gotiku.³⁰⁾ Posledně uvedená řešení se pak poněkud liší od pilířů s válcovým jádrem, se kterým jsou spojeny dříky příporových prutů shodné velikosti. Tyto podpory jsou běžně klasifikovány jako „kantonované“ a známe je například z lodi augustiniánského klášterního kostela *St. Pölten* (adaptace staršího chrámu, těžiště výstavby před svěcením v roce 1228, obnova po požáru 1267).³¹⁾ Základní princip však i v těchto případech zůstává stejný.

Obr. 7: Mapka s dosavadními význačnějšími nálezy druhotně přemístěných (převážně raně gotických) architektonických fragmentů ve vztahu k zaniklým sakrálním i profánním stavbám (údaje z: M. Kovář a kol., *Svědkové zaniklých staveb. Hradec Králové 2008*, s. 5–7, 40).

1 – místo nálezu svazkové přípory mezi čp. 81 a 300; 2 – čp. 81; 3 – čp. 627; 4 – terasy pod bývalým hradem a purkrabstvím; 5 – areál hradu (čp. 90, 230 a 680); 6 – jezuitská kolej; 7 – hradby u zdravotní školy v Komenského třídě; 8 – čp. 126; 9 – areál bývalého pivovaru; 10 – čp. 346; (mimo záběr mapy je místo nálezu souboru prvků v základech bývalé barokní vily „Zámečku“ na Novém Hradci Králové, viz R. Bláha – M. Kovář – J. Slavík, o. c. v pozn. 3); X – městský chrám sv. Duchy; doložené či důvodně předpokládané raně gotické stavby: A – dominikánský klášter; B – královský hrad; C – minoritský klášter; D – kostel sv. Jakuba s farou a špitálem německých rytířů s kaplí sv. Alžběty; E – klášter dominikánek; hypotetické raně gotické stavby: F – kostel sv. Jakuba; G – kostel sv. Mikuláše; H – kostel sv. Václava; I – kostel sv. Vavřince; J – kostel sv. Martina; K – kostel sv. Kříže; (mimo záběr mapy: kostel sv. Štěpána v oblasti křižovatky ulic Kydlinovské a U Fotochemy na Pražském předměstí); stavby doložené od 14. století: L – špitál sv. Anny; M – špitál sv. Antonína; N – kaple sv. Klimenta.

Na závěr je třeba připomenout, že podoba přípor mohla být ovlivněna i jinými aspekty. Není nezajímavé, že někdy odlišné a náročněji utvářené podpory, mohou být i odrazem liturgického provozu.³²⁾ Například „kantonované“ pilíře v lodi světoznámé katedrály v *Laonu* naznačují pozici chóru laiků, který, jako například i u katedrály ve Well-su, byl tak v prvotním plánu akcentován. Čtveřice odlišně formovaných pilířů udává pozici krucifixu a rozhraní mezi partií učenou pro laiky a kleriky (v úrovni východní dvojice „kantonovaných“ pilířů).³³⁾

ZÁVĚREM

Pokud budeme nalezené zlomky spojovat s výstavbou mendikantských klášterů v Hradci, pak představují ne zcela běžně řešené podpory u mendikantů, ale i v české architektuře, kde pro takové formování podpory nacházíme pouze několik příkladů. V každém případě fragmenty svazkové podpory velmi pravděpodobně dokazují (při-

nejmenším) ohlas klasické gotiky, která nalezla v Hradci rychlou odezvu. Studované zlomky, vedle dalších, současně dokládají nadregionální význam hradecké aglomerace v průběhu raně gotiky. Lze jen opětovně litovat zániku zdejších velmi důležitých raně gotických staveb.

MGR. MIROSLAV KOVÁŘ, PH.D.: OSVČ A NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE V HL. MĚSTĚ PRAZE, NA PERŠTÝNĚ 356/12, PRAHA 1

KOVAR.MIROSLAV@NPU.CZ

MGR. RADEK BLÁHA: MUZEUM VÝCHODNÍCH ČECH V HRADCI KRÁLOVÉ, ELIŠČINO NÁBŘEŽÍ 465, 500 03 HRADEC KRÁLOVÉ 3

R.BLAHA@MUZEUMHK.CZ

SEZNAM LITERATURY

- Adamski, J. 2016: Uwagi o chronologii budowy i stylu czternastowiecznego korpusu katedry wrocławskiej, in: R. Kaczmarek – D. Galewski, Katedra Wrocławska na przestrzeni tysiąclecia. Studia z historii architektury i sztuki. Wrocław, s. 79–89.
- Binding, G. 1995: Beiträge zum Gotik-Verständnis. Köln.
- Binding, G. 1998: Der gotische Gliederpfeiler, Wallraf-Richartz-Jahrbuch 59, s. 29–58.
- Binding, G. 2000: Was ist Gotik? Eine Analyse der gotischen Kirchen in Frankreich, England und Deutschland 1140–1350. Darmstadt.
- Binding, G. 2002: Hochgotik. Die Zeit der grossen Kathedralen. Köln.
- Bláha, R. – Kovář, M. – Slavík, J. 2014: Z nových přírůstků lapidária Muzea východních Čech v Hradci Králové, in: M. Novák – P. Burgert red., Sborník k počtě Jiřího Kalfersta. Suppl. 1: Archeologie východních Čech. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, s. 25–35.
- Bláha, R. – Slavík, J. – Zikmund-Lender, L. 2017: Urbanismus a architektura, in: R. Bláha a kol., Hradec Králové. Historie – kultura – lidé. Praha, s. 625–720.
- Bony, J. 1983: French Gothic Architecture of the Twelfth and Thirteenth Centuries. Berkeley.
- Fernie, E. 1984: The Use of Varied Nave Supports in Romanesque and Early Gothic Churches, Gesta 23, s. 107–117.
- Fernie, E. 1987: La fonction liturgique des piliers cantonnés dans la nef de la cathédrale Laon, Bulletin monumental 145, s. 257–266.
- Frdlíková, M. – Cimler, Č. 2020: Stavební historie pivoňského kláštera, in: M. Zemek – Z. Procházka, Hrad Starý Herštein, Pivoň a Vranov v proměnách staletí. Burg Hirschstein, Stockau und Frohnau im Wandel der Jahrhunderte. Domažlice, s. 221–242.
- Grzybowski, A. 2014: Gotycka architektura murowana w Polsce. Warszawa.
- Herrmann, Ch. 2015: Schlesien, in: Ch. Herrmann – D. von Winterfeld edd., Mittelalterliche Architektur in Polen. Romanische und gotische Baukunst zwischen Oder und Weichsel. Petersberg, s. 551–723.
- Jarzewicz, J. 2016: Tradycja i innowacja w gotyckiej architekturze katedry wrocławskiej, in: R. Kaczmarek – D. Galewski, Katedra Wrocławska na przestrzeni tysiąclecia. Studia z historii architektury i sztuki. Wrocław, s. 51–66.
- Kimpel, D. – Suckale, R. 1995: Gotische Architektur in Frankreich 1130–1270. München (2. vydání).
- Kovář, M. 2016: Na okraj k opomíjeným architektonickým formám raně gotického presbytáře augustiniánského (dříve vilemitského) kláštera v Pivoni, Minulosti Západočeského kraje 51, s. 201–221.
- Kovář, M. A. kol. 2008: Svědkové zaniklých staveb. Hradec Králové.
- Kozaczewska-Golasz, H. 1986: Miejskie kościoły parafialne pierwszej połowy XIII. w. na Śląsku, Kwartalnik Architektury i Urbanistyki 31, s. 17–42.
- Kuthan, J. 1994: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Vimperk.
- Leopold, G. – Schubert, E. 1984: Der Dom zu Halberstadt bis zum gotischen Neubau. Berlin.
- Mader, F. 1933: Die Kunstdenkmäler von Bayern. Die Kunstdenkmäler der Oberpfalz XII. Stadt Regensburg II. Die Kirchen der Stadt (mit Ausnahme von Dom und St. Emmeram). München.
- Mertens, K. 1982: Stadtkirchen in Thüringen. Berlin.
- Möbius, F. und H. 1969: Sakrale Baukunst. Berlin (3. Auflage).
- Pospíšil, A. 2015: Sedlec – příběh podivuhodného místa Kutné Hory. Kutná Hora: Nadace Kuná Hora.
- Prix, D. 2010: Vyšší Brod a Naumburg, in: M. Studničková, Čechy jsou plné kostelů. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc. Praha: Lidové Noviny, s. 268–283.
- Recht, R. 1978: L'ancienne église dominicaine de Colmar, Congrès archéologique 136, Paris, s. 9–24.
- Rostás, T. 2008: Zwei gotische Pfeilerformen in Mitteleuropa, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 62, s. 539–564.
- Schurr, M. C. 2007: Gotische Architektur im mittleren Europa: 1220–1340. Von Metz bis Wien. München – Berlin.
- Slavík, J. – Sommer, J. 2001: Nález gotických architektonických článků v Hradci Králové, Zprávy památkové péče 61, s. 195–201.
- Wagner-Rieger, R. 1988: Mittelalterliche Architektur in Österreich. St. Pölten.
- Zieliński, J. 1963: Kościół farny w Ziębicach i jego architektura z XIII. wieku, Roczniki Sztuki Śląskiej 2, s. 5–15.

POZNÁMKY

- 1) K vývoji opevnění viz R. Bláha – J. Slavík – L. Zikmund-Lender, Urbanismus a architektura, in: R. Bláha a kol., Hradec Králové. Historie – kultura – lidé. Praha 2017, s. 644. Prvky byly zjištěny při výzkumu R. Bláhy, který rovněž zajistil jejich deponaci. Zhodnocení a rozbor detailů provedl M. Kovář.
- 2) J. Slavík – J. Sommer, Nález gotických architektonických článků v Hradci Králové, Zprávy památkové péče 61, 2001, s. 195–201.
- 3) R. Bláha – M. Kovář – J. Slavík, Z nových přírůstků lapidária Muzea východních Čech v Hradci Králové, in: M. Novák – P. Burgert red., Sborník k počtě Jiřího Kalfersta. Suppl. 1: Archeologie východních Čech. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2014, s. 32.
- 4) Podrobný popis nálezu situace R. Bláha – M. Kovář – J. Slavík, o. c. v pozn. 3, s. 25–28.
- 5) Takto jsou specifikovány svazkové pilíře např. G. Binding, Was ist Gotik? Eine Analyse der gotischen Kirchen in Frankreich, England und Deutschland 1140–1350. Darmstadt 2000, s. 236; analogicky též, Beiträge zum Gotik-Verständnis. Köln 1995, s. 83; dále srov. též, Der gotische Gliederpfeiler, Wallraf-Richartz-Jahrbuch 59, 1998, s. 29.
- 6) J. Bony, French Gothic Architecture of the Twelfth and Thirteenth Centuries. Berkeley 1983, s. 159.
- 7) D. Kimpel – R. Suckale, Gotische Architektur in Frankreich 1130–1270. München 1995, s. 253 (2. vydání).
- 8) Tamtéž, s. 264.
- 9) Profilaci přípor v podélných zdech chóru publikoval M. Kovář, Na okraj k opomíjeným architektonickým formám raně gotického presbytáře augustiniánského (dříve vilemitského) kláštera v Pivoni, Minulosti Západočeského kraje 51, 2016, s. 219 a 215, obr. 11:1.
- 10) M. Frdlíková – Č. Cimler, Stavební historie pivoňského kláštera, in: M. Zemek – Z. Procházka, Hrad Starý Herštein, Pivoň a Vranov v proměnách staletí. Burg Hirschstein, Stockau und Frohnau im Wandel der Jahrhunderte. Domažlice 2020, s. 232.
- 11) K poslední uvedené výkladu, příznačně pro dnešní dobu kriticky laděnému, se vyjádříme na jiném místě.
- 12) F. Mader, Die Kunstdenkmäler von Bayern. Die Kunstdenkmäler der Oberpfalz XXII. Stadt Regensburg II. Die Kirchen der Stadt (mit Ausnahme von Dom und St. Emmeram). München 1933, s. 3 a obr. 5 na téže straně.
- 13) M. Kovář ji připoměl v dosud nepublikovaném rukopisu pro Lidové Noviny o přehledu architektury mendikantských staveb v Čechách.
- 14) M. Frdlíková – Č. Cimler, o. c. v pozn. 10, s. 230, pozn. 64.
- 15) Za upozornění, zapůjčení dokumentace a svolení k publikaci srdečně děkujeme Mgr. Filipu Velímskému, Ph.D. z ARÚ AV ČR, Praha v. i. který prvek nalezl. Zlomek byl populárně publikován v knize A. Pospíšil, Sedlec – příběh podivuhodného místa Kutné Hory. Kutná Hora 2015, nepag. obrazová příloha.
- 16) Byl nalezen mezi klášterním kostelem a opatskou kaplí.
- 17) K. Mertens, Stadtkirchen in Thüringen. Berlin 1982, s. 150.
- 18) M. C. Schurr, Gotische Architektur im mittleren Europa: 1220–1340. Von Metz bis Wien. München – Berlin 2007, s. 288.
- 19) F. und H. Möbius, Sakrale Baukunst. Berlin 1969, s. 169 (3. Auflage).
- 20) Nověji např. Ch. Herrmann, Schlesien, in: Ch. Herrmann – D. von Winterfeld edd., Mittelalterliche Architektur in Polen. Romanische und gotische Baukunst zwischen Oder und Weichsel. Petersberg 2015, s. 563. K příporám nověji J. Jarzewicz, Tradycja i innowacja w gotyckiej architekturze katedry wrocławskiej, in: R. Kaczmarek – D. Galewski, Katedra Wrocławska na przestrzeni tysiąclecia. Studia z historii architektury i sztuki. Wrocław 2016, s. 60 a obr. 13, na s. 61.
- 21) T. Rostás, Zwei gotische Pfeilerformen in Mitteleuropa, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 62, 2008, s. 560. Tyto podpory jsou klasifikovány jako „kantonované“ pilíře, tedy termínem, který je v novější německé odborné literatuře vyhrazen jinému pojetí podpor.
- 22) J. Adamski, Uwagi o chronologii budowy i stylu czternastowiecznego korpusu katedry wrocławskiej, in: R. Kaczmarek – D. Galewski, o. c. v pozn. 20, s. 86.
- 23) J. Zieliński, Kościół farny w Ziębicach i jego architektura z XIII. wieku, Roczniki Sztuki Śląskiej 2, 1963, s. 6.
- 24) A. Grzybowski, Gotycka architektura murowana w Polsce. Warszawa 2014, s. 55, 56. Jindy je výstavba lodi datována do poslední čtvrti 13. století, viz Ch. Herrmann, o. c. v pozn. 20, s. 575.
- 25) H. Kozaczewska-Golasz, Miejskie kościoły parafialne pierwszej połowy XIII. w. na Śląsku, Kwartalnik Architektury i Urbanistyki 31, 1986, s. 26.

- 26) D. Prix, Vyšší Brod a Naumburg, in: M. Studničková, Čechy jsou plné kostelů. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc. Praha 2010, s. 269.
- 27) J. Binding, Hochgotik. Die Zeit der grossen Kathedralen. Köln 2002, s. 98, 100 a obr. na s. 100, 101.
- 28) Zde jsou chápány jako „kantonované“ pilíř rozšířené o dodatečné přípory, viz M. C. Schurr, o. c. v pozn. 18, s. 83. Odkazuje na analogické prvky v katedrále Amiens a dále v Metách.
- 29) Např. F. und H. Möbius, o. c. v pozn. 19, s. 188, datují výstavbu do rozmezí let 1252–1266. Finalizaci prací na začátku 14. století uvádí také G. Leopold – E. Schubert, Der Dom zu Halberstadt bis zum gotischen Neubau. Berlin 1984, s. 76. Nověji např. M. C. Schurr, o. c. v pozn. 18, s. 309. Mezi zde uplatněnými válcovými pilíři s přiloženými či volně stojícími příporami, se zde uplatnilo (na jižní straně) i řešení pilíře, s připojenými nesterpně širokými dřívky, jehož součástí je ovšem na jedné straně i ondulovaný profil.
- 30) Z hlediska dalšího vývoje profilu není nezajímavé, že válcové dřívky přízedních přípor přiložených k jádru podpory brzy nahradily hruškové pruty, které nacházíme již ve slavné sakristii kolínské katedrály, která byla vysvěcena v roce 1277, viz M. C. Schurr, o. c. v pozn. 18, s. 318. Uvedené řešení je však již další kapitolou v rozvoji poklasických gotických stavebních forem, které se u mendikantů prosadilo v pozoruhodném chóru s linearizovanými příporami dominikánského kostela v Colmaru. K němu např. R. Recht, L'ancienne église dominicaine de Colmar, Congrès archéologique 136, 1978, zejm. s. 14. Zde je uvedena datace až do druhého desetiletí 14. století, tamtéž s. 18. Nyní je uváděna starší datace vztažená ke svěcení oltářů k roku 1291.
- 31) R. Wagner-Rieger, Mittelalterliche Architektur in Österreich. St. Pölten 1988, s. 106; též T. Rostás, o. c. v pozn. 21, s. 557.
- 32) K tomu již E. Fernie, The Use of Varied Nave Supports in Romanesque and Early Gothic Churches. Gesta 23, zejm. s. 109, 112, 113.
- 33) E. Fernie, La fonction liturgique des piliers cantonnés dans la nef de la cathédrale Laon, Bulletin monumental 145, 1987, zejm. s. 257, 260, 262, 265, 266.
- me M. Kovář, Überzeichnung M. Semerád, 2021); 3-5 Fragmente der stärkeren, mit dem zylindrischen Dienstkern verbundenen Stäbe (s. Abb. 4:1 und 4:2 – Aufnahme M. Kovář, Überzeichnung M. Semerád, 2021).
- Abb. 5: Pivoň (Stockau, Bez. Domažlice [Taus]), Augustiner-Eremitenklster. Mittelchor, Bündeldienst zwischen den Jochen (Foto M. Kovář, 2015).
- Abb. 6: Sedlec (Teil von Kutná Hora [Kuttenberg]), Fabriksareal Phillip Morris, ehemaliges Zisterzienserstift. Der sekundär eingemauerte Bündeldienst (Foto F. Velínský).
- Abb. 7: Hradec Králové, Karte der bislang identifizierten bedeutenderen Funde von sekundär translozierten (vor allem frühgotischen) Architekturfragmenten im Bezug zu verschwundenen Sakral- sowie Weltbauten (übernommen aus: M. Kovář u Koll., Svědkové zaniklých staveb [Die Angaben der verschwundenen Bauten], Hradec Králové 2008, S. 5–7, 40):
- 1 – Fundort des Bündeldienstes zwischen den Häusern Nr.-Konskr. 81 und 300;
- 2 – Nr.-Konskr. 81;
- 3 – Nr.-Konskr. 627;
- 4 – Terrassen unter der ehemaligen Burg und dem Burggrafenhaus;
- 5 – ehemalige Burg (Nr.-Konskr. 90, 230, 680);
- 6 – Jesuitenkolleg;
- 7 – Stadtmauer bei der berufsbildenden Schule im Bereich der Gesundheitslehre in der Komenského Str.;
- 8 – Nr.-Konskr. 126;
- 9 – ehemalige Brauerei;
- 10 – Nr.-Konskr. 346.
- (Außerhalb des Kartenausschnitts befindet sich der Fundort von einem Ensemble von Baugliedern im Fundament der verschwundenen Barockvilla „Zámeček“ [Schlößchen] in Nový Hradec Králové /s. R. Bláha-M. Kovář-J. Slavík, Zit. in Anm. 3/)
- X – Stadtpfarrkirche des Hl. Geistes.
- Belegte oder berechtigt vorausgesetzte frühgotische Bauten:
- A – Dominikanerkloster;
- B – landesfürstliche Burg;
- C – Minoritenkloster;
- D – die St. Jakobskirche mit Pfarre und Deutschordensspital mit Kapelle der hl. Elisabeth;
- E – Kloster der Dominikanerinnen.
- Hypothetische frühgotische Bauten:
- F – St. Jakobskirche;
- G – St. Nikolauskirche;
- H – St. Wenzelskirche;
- I – St. Laurentiuskirche;
- J – St. Martinskirche;
- K – Kreuzkirche;
- (Außerhalb des Kartenausschnitts: St. Stephanskirche in der Prager Vorstadt im Bereich der Kreuzung der Straßen Kydlínovská und U Fotochemy);
- Die seit dem 14. Jahrhundert belegten Bauten:
- L – St. Annenspital;
- M – Spital des hl. Antonius;
- N – St. Klemenskapelle.

ZUM FUND DES FRÜHGOTISCHEN DIENSTES IN HRADEC KRÁLOVÉ

Der Beitrag widmet sich etlichen Funden von frühgotischen Bündeldienstteilen aus Hradec Králové (Königgrätz), sehr wahrscheinlich aus der 2. Hälfte (wahrscheinlich dem dritten Viertel) des 13. Jahrhunderts stammend, die wohl einen der wenigen Belege der Bündeldienste in der einheimischen Produktion darstellen. Die Bauglieder charakterisiert der zylindrische Kern, mit dem subtile runde Schäfte ungleicher Durchmesser verbunden sind. Die Funde sind als Fragmente eines oder mehrerer Bündeldienste klassifiziert, der (die) im Innenraum in die Wand eines der verschwundenen Königgrätzer Bauten eingebaut war(en). Es ist nicht auszuschließen, es möge das Dominikanerkloster gewesen sein, mit dem auch weitere frühgotische Bauglieder verbunden sind. In jedem Fall bilden sie Beleg der Intensität des Widerhalls der klassischen Gotik und belegen zugleich den hohen Standard des verschwundenen Baus. Man kann nicht ausschließen, dass sie zu den Details eines der Königgrätzer Bettelordensklöster zählten.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Hradec Králové (Königgrätz). Der zum Teil eingestürzte Abschnitt der unteren Stadtmauer zwischen den Häusern Nr.-Konskr. 81 und 300 (Foto R. Bláha, 2011).

Abb. 2: Hradec Králové. Untere Stadtmauer, Schnitt über das Mauerwerk. In der unteren Partie deutliches Fundament aus sekundär verwendeten Sandstein-Architekturfragmenten (Foto R. Bláha, 2012).

Abb. 3: Hradec Králové, Museum Ostböhmens in Hradec Králové. Fragment wohl von einem Bündeldienst mit zylindrischem Kern, deutliche ursprüngliche Farbigekeit der Oberfläche (Foto M. Beneš).

Abb. 4: Hradec Králové, Museum Ostböhmens. Tabelle der Fragmente von möglichen Bündeldiensten mit zylindrischem Kern: 1 – abgemessene Skizze der Profilierung des Details aus der Abb. 3 (Aufnahme J. Slavík, Gestaltung M. Kovář und M. Semerád, 2021); 2 – Bündeldienstfragment mit zylindrischem Kern von analogischer Form (s. Abb. 3, 4:1 – Aufnah-

Z ODBORNÉHO TISKU

PRŮZKUMY PAMÁTEK V ODBORNÉM TISKU ZA ROK 2020

Monografie

- Bachtík Jakub, Duchek Lukáš, Jareš Jakub (edd.)**, Chrám umění: Rudolfinum. Praha, Česká filharmonie, Národní památkový ústav, Národní technické muzeum, 536 s. První souhrnná publikace věnující se historii budovy Rudolfinu. Na více než pěti stech stranách nabízí přehled stavby, která zaujímá nepostradatelné místo v dějinách české kultury i politiky. Kniha kombinuje historické, uměleckohistorické a muzikologické texty, které z různých perspektiv shrnují dosavadní dílčí vědomosti o Rudolfinu a jeho dějinách, ale v mnoha případech přináší také zcela nové a mnohdy zásadní poznatky.
- Bezáková Jana, Blažková Kateřina, Stolzová Dana**, Poklady středověkých tvrzí a hradek Jesenicka. Průvodce výstavou s příspěvkem o pravěké osídlení. Rakovník, Muzeum T.G.M. Rakovník, 43 s. Publikace přibližující středověká tvziště kruhového půdorysu a další menší typy sídel nižší šlechty, s důrazem na tvziště v Tleskách s nálezem keramické konvice s depotem skleněných kroužků, doplněná o příspěvek o pravěké Jesenicku, aby tak nabídla ucelený pohled na vývoj osídlení oblasti.
- Bezděk Ladislav (ed.)**, Preventivní péče, uložení, instalace a ochrana historického fotografického materiálu v různých typech paměťových institucí. Praha, Národní technické muzeum, 138 s. Praktická metodická příručka zacházení s historickými fotografiemi a dalšími fotografickými materiály.
- Bílek Josef**, Průvodce po technických památkách jižních Čech. Piasek a Strakonicko. České Budějovice, Veduta, 106 s. Průvodce po technických památkách.
- Bobková-Valentová Kateřina, Hnilicová Petra (edd.)**, Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši. Katalog výstavy. Telč, NPÚ, ÚOP v Telči, 439 s. Publikace je katalogem závěrečné výstavy projektu Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši. Spolu s ní si klade za cíl přiblížit široké veřejnosti život Tovaryšstva Ježíšova v prostředí Telče. Do období raného novověku, nepříliš probádané oblasti městské historie, čtenář nahlédne prostřednictvím úvodních odborných studií a katalogových hesel doplněných bohatým obrazovým materiálem.
- Braun Petr, Břicháček Pavel, Čechura Martin**, Letecká archeologie v západních Čechách. Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni, 246 s. Publikace přináší výběr z výsledků letecké archeologie, které se Západočeské muzeum v Plzni věnuje více než 25 let.
- Brodský Pavel, Petr Stanislav, Šedo Ila**, Soupis rukopisných zlomků Západočeského muzea v Plzni. Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni, 107 s. V publikaci jsou představeny tzv. rukopisné zlomky, jež byly částým předmětem sběratelského zájmu koncem 19. a začátkem 20. století.
- Břicháček Karel**, Hrad Starý Herštein, Pivoň a Vranov v proměnách staletí. Burg Hirschstein, Stockau und Frohnau im Wandel der Jahrhunderte. V Domažlicích, ve spolupráci se Štěpánem Zemkem vydal Zdeněk Procházka, nakladatelství Českého lesa, 334 s. K dějinám hradu a ke stavebním dějinám kláštera.
- Bureš Jiří, Pavlíková Marta**, Tatičku, vrať se k nám!. 2 Pomníky velké války na Chomutovsku, Mostecku a Teplicku. Ústí nad Labem, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem, 259 s. Druhý díl ediční řady věnované pomníkům první světové války „Tatičku, vrať se k nám!“ se tentokrát zaměřuje na okresy Chomutov, Most a Teplice.
- Bureš Pavel ed.**, Lidové stavby Středočeského kraje. Praha, Foibos books, 224 s. Představení regionálních typů i lokálních forem lidové architektury ve středních Čechách, použití tradičních stavebních materiálů a konstrukcí, sídelní vývoj v územně-geografických celcích.
- Čiháková Jarmila, Müller Martin**, Malostranská rotunda svatého Václava v Praze. Praha, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Praze, 519 s. Výpravná monografie o jedinečném archeologickém nálezu rotundy sv. Václava na Malé Straně. Text je doprovázen množstvím plánů, fotografií a kreseb, jež po zničení historických terénů nadále slouží jako jediný, i když nepřímý historický pramen pro rekonstrukci historického vývoje tohoto místa v centru tehdejšího města Praha.
- Epsteinová Helen, Iggersová Wilma**, Archivář na kole: Jiří Fiedler. Praha, Židovské muzeum v Praze, 112 s. Publikace připomínající život a neocenitelné dílo překladatele a historika Jiřího Fiedlera.
- Fictumová Iva a kol.**, Práce jako na kostele. Klatovy, Římskokatolická farnost, 151 s. Obrazová publikace věnovaná celkové obnově žeztského kostela.
- Fišer Jiří**, Památník umučených nacisty ve 2. světové válce. V Holýšově, [nakladatel není známý], 13 listů Informační publikace k válečnému památníku.
- Fišer Rudolf**, Čtení o Třebíči: pamětihodnosti a osobnosti. Třebíč, MKS Třebíč, 151 s. Historické čtení o nejvýznamnějších památkách Třebíče.
- Foud Karel a Karel Tomáš**, Hospodářský dvůr Gigant v Záluží: kulturní památka. Plzeň, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 8 nečís. s. Informační publikace ke stavebním dějinám areálu hospodářského dvora.
- Haišnam Jínířich**, Křížem krázem..., Křížovým krajem v doprovodu lampy oblokovky. Plánice, Turistická oblast Pošumaví, z.s., 18 nečís. s. Turistický průvodce.
- Hostičková Anna**, Plzeňské dvorky. Plzeň, Starý most, 191 s. Architektonický průvodce skrytými kouty města.
- Hrachová Hana**, Borek: od první písemné zmínky po současnost. Rokycany, Rokycanští patrioti, 164 s. Jubilejní publikace k dějinám obce.
- Hubatá-Vacková Lada, Nikolenko Valentyna (eds.)**, Vila Jenny a Josefa Winternitzových. Praha, Vysoká škola uměleckoprůmyslová ve spolupráci s Davidem Cysařem, 104 s. Winternitzova vila je jednou z posledních realizací vzniklých z tvůrčí synergie a spolupráce Adolfa Loose a Karla Lhoty mezi lety 1931 a 1932.
- Chodějovská Eva a kol.**, Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech. Josefov, NPÚ, ÚOP v Josefově, 425 s. Kniha se zaměřuje na působení těch, kteří měli potenciál a možnost krajinu kultivovat, využívat a přetvářet – majitelů panství. Vybudování velkých domén dovolilo počínaje 2. polovinou 17. století šlechtě v Čechách a na Moravě uvažovat o svých statcích nejen z hlediska mocensko-politického a hospodářského, ale umožnilo také nahlížet na ně jako na předmět péče dobrého hospodáře a prostředek sebeprezentace.
- Jadlovská Petra, Cink Ondřej**, Metternichové & Kynžvartsko v době Albrechta z Valdštejna. Kynžvart, Národní památkový ústav, 94 s. Pět statí, které kniha obsahuje, zaznělo jako příspěvky odborného kolokvia V době Albrechta z Valdštejna – Metternichové a Kynžvartsko konaného 27. 11. 2020. Jedná se o jeden z dílčích výstupů projektu Valdštejnové – lvi ve slozách císařů z cyklu Po stopách šlechtických rodů. V publikaci se například dozvíte i informace ke klíčovému období historie zámku Kynžvart a příchodu významného šlechtického rodu Metternichů do Českého království. Prezentovány jsou i výsledky prvního archeologického průzkumu hradu Kynžvart.
- Janeček Pavel**, Zimní stadion v Plzni: stavba století Plzeňského kraje. Plzeň, NAVA, 107 s. K realizaci stavby.
- Jiříček Petr**, Hodice : historie obce a šlechtického rodu. Hodice, Obec Hodice, 128 s. Historie obce a šlechtického rodu.
- John Jan, Korený Rostislav, Ryantová Marie**, Poklad z Hrachova. České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích a Hornické muzeum Příbram, příspěvková organizace ve spolupráci se Státním oblastním archivem v Praze – Státním okresním archivem Příbram a Městským muzeem Sedlčany, příspěvkovou organizací, 167 s. Publikace předkládá depot 972 mincí z Hrachova vyražených v rozmezí více než 150 let. Nejmladší částí depotu jsou tzv. kiprové (dlou-

- hěj groše z roku 1622, až na jedinou výjimku cizího původu. Depot jako celek představuje unikátní a důležitou sondu do složení oběživu v Čechách kolem roku 1622.
26. **Jonová Jitka, Martinek Radek**, Liturgické textilie a jejich památková ochrana. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 340 s. Metodika reflektuje přesné vymezení sledované problematiky a přehled dosavadního bádání s důrazem na středoevropské prostředí. Představuje možnou druhovou skladbu dochovaných souborů, uvedení do problematiky základního ználectví textilních technik a materiálů. Dále uvádí umělecko-řemeslný přehled a souvislosti, přehled degradativních vlivů a způsoby jejich prevence, evidenci a způsob vedení dokumentačního popisu.
 27. **Joza Petr**, Josef Lorenz, cestář a fotograf. Děčín, Děčínsko-podmokelská společnost, 216 s. Kniha přináší první ucelený přehled tvorby amatérského fotografa Josefa Lorenza. Díky precizně zpracovaným komentářům k Lorenzovým dochovaným souborům, zároveň unikátním svědectvím o mnohých, dnes již často zaniklých místech severních Čech.
 28. **Kalábová Lenka, Konečný Michal**, Zámek Vizovice. Kroměříž, NPÚ, ÚPS v Kroměříži, 239 s. Publikace Zámek Vizovice z edice „Hrady a zámky“ shrnující historii a i dějiny umění na zámku je tradičně provázena desítkami fotografií, dobových vyobrazení portrétů a plánů.
 29. **Kašpar Jiří**, Markvarec. Plzeň, Petr Mikota ve spolupráci s Obecním úřadem Hřivice, 52 s. Jubilejní publikace k dějinám obce.
 30. **Kilián Jan**, Dějiny města Radnice roku 1850. České Budějovice, Bohumír Němec – Veduta, nakladatelství a vydavatelství, 295 s. Publikace k dějinám města.
 31. **Klempíř Ondřej**, Kříže, křížky, kapličky. Drobné temelínské sakrální objekty. Temelín, Kaliště, Shon, Rozovy. Týn nad Vltavou, Nová Forma, 60 s. Soupis a dějiny drobné sakrální architektury na katastru obce.
 32. **Klenovský Jaroslav**, Venkovské synagogy v českých zemích. Praha, Federace židovských náboženských obcí, 44 s. Publikace představuje soubor venkovských synagog, které vznikaly v českých zemích v městech a vsích v období od vypovězení Židů z královských měst v 16. století do poloviny 19. století, kdy Židé získali občanská práva a většina jich venkov postupně opouštěla.
 33. **Klepsová Eva**, Hradčany 1788–2020. Chlumčany, Obec Chlumčany, 319 s. Přehledová publikace k dějinám obce.
 34. **Klíma Petr, Valdhanová Lucie a Waisserová, Anna**, Adolf Loos: plzeňský architektonický manuál: průvodce po díle Adolfa Loose. Plzeň, Pěstuj prostor, z. s., 39 s. Průvodce po díle architekta a jeho spolupracovníků.
 35. **Koblása Pavel**, Malé dějiny Malého Ratmírova. České Budějovice, Historický spolek Schwarzenberg ve spolupráci s Historicko-vlastivědným spolkem, 64 s. Dějiny obce.
 36. **Koura Pavel a kol.**, Klatovy a jejich tvář. Klatovy eine Stadt und ihre Gesichter. Klatovy and its face. Klatovy, Město Klatovy, 149 s. Fotografická publikace.
 37. **Kovář Daniel**, Trhové Sviny krok za krokem. České Budějovice, Veduta, 139 s. Dějiny města.
 38. **Kovář Daniel, Binder Milan**, Sady, parky, aleje. Historie a současnost veřejné zeleně v Českých Budějovicích. České Budějovice, Milan Binder, 193 s. Soupis a dějiny veřejné zeleně ve městě.
 39. **Kovář Daniel, Štifter Jan**, Ločenice a Nesměň. Minulost v klínu modrých hor. České Budějovice, Jan Štifter, 165 s. Dějiny obcí.
 40. **Krčmář Luděk**, Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti jižního Plzeňska na území plzeňské diecéze. Přestice, Spolek pro záchranu historických památek Přesticka, 159 s. Přehledová publikace.
 41. **Kuneš Václav**, Kapitoly z dějin Horšovského Týna. V Domažlicích, Zdeněk Procházka nakladatelství Českého lesa, 165 s. Publikace k dějinám města.
 42. **Lanc Josef**, Návraty do královského města Most. Praha, Bohemia film, a. s., 383 s. Monografie ukazuje bývalé královské město Most v období 60. a 70. let 20. století. Publikované fotografie začaly vznikat v době, kdy byl Most již rozdělen do demoličních oblastí. Přesto zde ještě dlouho poté, co začala demolice Mostu, do určité míry fungoval život – byly otevřené školy, obchody, a dokonce i divadlo.
 43. **Leiš Martin**, Konec staré Šumavy. Hostivice, Baron, 312 s. Fotografická publikace.
 44. **Mareš Petr**, Stopý času v Konopišti. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 245 s. Publikace k dějinám zámku.
 45. **Martinek Radek, Jonová Jitka**, Ornamenta episcopii. Liturgická roucha olomoucké katedrály. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 366 s. Publikace představuje vývoj katedrály a zvláště dochovaných paramentů v historickém kontextu. Katalog představí vývoj liturgických paramentů největší moravské kolece církevních rouch od 17. stol. do 1. pol. 20. stol., zahrnutý jsou např. i aspekty kulturní výměny mezi českými zeměmi a středoevropským a západoevropským regionem (paramenta byla objednávána např. také z Říma).
 46. **Mencl Václav**, Dějiny evropské architektury 2. Praha, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 496 s. Druhý ze čtyř připravovaných svazků monumentálního díla Václava Mencla, Dějiny evropské architektury. Jde o jeho poslední, dosud nevydanou knihu, v níž předkládá smysluplný vývoj architektury od jejích počátků až do současnosti, zasazený do historických, kulturních i filosofických souvislostí. V druhém dílu nazvaném Umění antického světa Mencl pojednává o řeckém archaickém i klasickém umění a umění helénistických synkresí v různých částech antického světa.
 47. **Menšík Petr a kol.**, Kněžská hora u Katovic: pravěké a raně středověké výšinné sídliště a hradiště v jižních Čechách. Kněžská hora near Katovice: prehistoric and early medieval hilltop settlement and hillfort in South Bohemia. Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni, 307 s. Publikace terénních archeologických výzkumů.
 48. **Mikule Stanislav**, Tajemství žďárských kostelů. Polníčka, Tvář, s. r. o., 187 s. Historická a fotografická kniha seznamuje se zajímavostmi žďárských kostelů.
 49. **Militký Jiří a kol.**, Poklad mincí z doby třicetileté války z Horních Rápotic. Praha, Havlíčkův Brod, Národní muzeum ve spolupráci s Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod, 222 s. Analýza nálezů mincovního pokladu z Horních Rápotic.
 50. **Načeradská Petra**, Po stopách Valdštejnů. Praha, NPÚ, ÚPS v Praze, 168 s. Vizualně atraktivní publikace je určena široké veřejnosti a všem zájemcům o dějiny šlechtických rodů u nás. Z dlouhé historie rodu Valdštejnů od 12. století do roku 1945 sděluje to nejpodstatnější a nejzajímavější. Text je při tom neoddelitelně spjat s obrazovým doprovodem, jehož výpovědní hodnota je nenahraditelná. Popisky katalogového charakteru rozšiřují využití knihy i na odbornou část veřejnosti, která zde může objevit i dosud neznámá díla ze sbírkových fondů Národního památkového ústavu.
 51. **Němeček Milan (ed.)**, František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan. Praha, Artefactum, 439 s. Kniha, která je výsledkem mnohaletého výzkumu týmu historiků umění, historiků a archivářů, představuje první monografické zpracování životních osudů a tvorby Františka Schmoranze staršího a dalších významných osobností jeho rodu zasazené do dobového uměleckého, historického a společenského kontextu.
 52. **Neuberger Karel**, Stříbro je holt Stříbro. Stříbro, Hornicko-historický spolek, 408 s. Obrazová publikace k dějinám hornictví.
 53. **Občanské sdružení Grypspek pro obnovu kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích**, Město Kralovice: Kostel sv. Petra a Pavla. Kralovice, Město Kralovice, 1 složený list, 6 s. Informační publikace Občanského sdružení Grypspek.
 54. **Paprčka Milan a Hošková Martina**, Rokycansko z nebe. Rokycany region from heaven. Zlín, Creative Business Studio, 141 s. Publikace leteckých fotografií.
 55. **Paulus Filip, Steinová Šárka a kol.**, Krajina a urbanismus na rukopisných plánech z 18. století. Translokační plány židovských obydlí v zemích Koruny české v letech 1727–1728. Praha, Národní archiv, 446 s. Interdisciplinární monografie prezentuje dochované plány židovského osídlení z let 1727–1728. Budovy a objekty zobrazené na plánech vytvářely a dodnes sehrávají výraznou roli při představě obrazu kulturní krajiny v 18. století.
 56. **Paulusová Jaroslava a kol.**, Šimanov: ves pod Strážníkem: historie a současnost obce. Šimanov, Obec Šimanov, 511 s. Historie a současnost obce.
 57. **Pavelec Petr, Gaží Martin, Hajná Milena (edd.)**, Ve znamení Merkura. Šlechta českých zemí v evropské diplomacii. České Budějovice, NPÚ, ÚPS v Českých Budějovicích, 824 s. Kolektivní monografie se zabývá evropskou diplomacií v dlouhém časovém období od středověku do druhé poloviny 20. století. Jejimi protagonisty jsou příslušníci šlechtických rodů, kteří vlastnili panství na území českých zemí a vystupovali v roli zástupců panovníka či státu. V knize jsou zmíněny především ty osobnosti, jež po sobě zanechaly kromě významného otisku v politické historii také umělecké, architektonické, písemné či osobní památky související se jejich zahraničním působením.
 58. **Peerová Tereza, Leibl Jan**, Jiřikov – Drobné památky II. Starý Jiřikov, Nový Jiřikov. Jiřikov, Město Jiřikov, 48 s. Publikace mapující a popisující sakrální památky na území Jiřikova.
 59. **Pixová Jaroslava**, Mlýny na Závěšinském potoce s jeho přítoky a v Blatné. Putim, Blanice, 288 s. Historie mlýnů.
 60. **Pixová Jaroslava**, Zámečky a tvrze jižních Čech, aneb, Jak se na nich žije dnes 3. Putim, Blanice, 280 s. Historie drobných šlechtických sídel a jejich obyvatel.
 61. **Prášil Petr**, Nýřany v proměnách času. Hostivice, Baron, 324 s. Publikace k dějinám města.
 62. **Procházka Zdeněk**, Cestami poutníků, aneb, Kostely, kostelíky a kaple okresu Domažlického. V Domažlicích, Zdeněk Procházka, nakladatelství Českého lesa, 335 s. Publikace věnující se sakrálním pa-

mátkám na Domažlicku.

63. **Radostová Šárka (ed.), Baštyřová Hana, Gaudek Tomáš, Wells Magdalena (co-eds.)**, Ad unicum. Selected Works of Gothic, Renaissance and Mannerist Art from the National Heritage Institute, Czech Republic. Praha, NPÚ, generální ředitelství, 496 s. *Anglickojazyčná monografie je věnována uměleckým dílům od gotiky k manýrismu ve fondech Národního památkového ústavu. Navazuje a dále čerpá z prvních českých vydaných svazků edice Ad unicum. S dílčími korekturami tak byla převzata úvodní studie věnovaná provenienčnímu výzkumu mobiliárních fondů hradů a zámků ve správě NPÚ*
64. **Razím Vladislav**, Středověká opevnění českých měst. 2. díl – katalog Čechy. Praha, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 1152 s. *Druhý, tentokrát dvousvazkový díl knihy, kterou Národní památkový ústav vydává z praktických důvodů postupně v letech 2019–2021 (3. díl – katalog pro území Moravy a Slezska 2019, 2. díl – katalog pro území Čech 2020, 1. díl – výklad – systematický souhrn 2021). Kromě přehledu dějin, popisu a nástinu stavebně-historického vývoje hradů v jednotlivých městech se hesla katalogu skládají z historických a současných plánových, obrazových a fotografických příloh, které z velké části dosud nikdy nebyly publikovány.*
65. **Roháček Jiří, Müller Karel, Chlábek Jan, Slavík Jiří**, Sepulkrální památky v praxi památkové péče. Josefov, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově, 111 s. *Metodika poskytující základní přehled o sepulkrálních památkách, jejich podobě, vývoji, metodách dokumentace a péče o ně.*
66. **Roučková Jaroslava a Hošková Hedvika**, Příběh Kařízka a jeho domů: 5. část Příběhů mýtských domů. Mýto, 135 s. *Přehledová publikace historických fotografií.*
67. **Roučková Jaroslava a Hošková Hedvika**, Příběhy nejstarších mýtských domů. 1. část Plzeňská ulice, Vojtěšská ulice. Mýto, 186 s. *Přehledová publikace historických fotografií.*
68. **Rovnaníková Pavla, Bydžovský Jiří, Dufka Ámos, Sedlmajer Martin**, Památkový postup: Obnova poškozeného betonu ŽB konstrukcí. Brno, VUT v Brně – Fakulta stavební, 25 s. *K obnově poškozeného betonu.*
69. **Rovnaníková Pavla, Cikrle Petr, Bydžovský Jiří, Anton Ondřej, Dufka Ámos**, Památkový postup: Stanovení materiálových charakteristik betonu ŽB konstrukcí na vzorcích odebraných z konstrukce. Brno, VUT v Brně – Fakulta stavební, 24 s. *Pro stanovení složení betonu a zjištění jeho specifických vlastností je nezbytné provedení komplexu fyzikálně-chemických a chemických analýz. Na základě materiálových charakteristik byl vytvořen postup pro návrh obnovy betonu betonových nebo železobetonových konstrukcí a s možností využít také pro opravy solitních objektů, jakými jsou např. umělecká díla.*
70. **Rovnaníková Pavla, Cikrle Petr, Bydžovský Jiří, Anton Ondřej, Dufka Ámos**, Památkový postup: Vizuální prohlídky a nedestruktivní metody stanovení materiálových charakteristik betonu ŽB konstrukcí. Brno, VUT v Brně – Fakulta stavební, 35 s. *Památkový postup je zaměřen na diagnostiku stavu betonu objektů z 2. poloviny 20. století, jako jeden z podkladů šetrné obnovy těchto staveb. Navržený postup začíná podrobnou vizuální prohlídkou celého objektu, jsou vytipována místa nedestruktivních zkoušek na konstrukci a na základě těchto výsledků pak určen optimální počet míst odběru vzorků pro laboratorní testy.*
71. **Ruda Zdeněk**, Tajemství hradu Rabí. Plzeň, Starý most, 157 s. *Ke stavebnímu vývoji a k dějinám hradu.*
72. **Růžicková Renáta, Bartoš Štěpán**, Židovské památky v Královéhradeckém kraji. Pardubice, Štěpán Bartoš, 47 s. *Reprezentativní publikace přibližující významné židovské památky, synagogy, hřbitovy dochované na území Královéhradeckého kraje.*
73. **Sadílek Jaroslav, Štohandlová Jitka**, Bobrová: pohledy do historie. Žďár nad Sázavou, Tváře, s. r. o., 191 s. *Knihy zachycuje vývoj území Horní a Dolní Bobrové, v roce 1950 spojené v obec Bobrovou.*
74. **Schinko Jan**, Putování městem České Budějovice 3. České Budějovice, KOPP, 220 s. *Dějiny města.*
75. **Skřebská Renata**, Oslava všedního dne. Architektonická plastika s atributy práce, dopravy, obchodu a penězi. Ostrava, NPÚ, ÚOP v Ostravě, 352 s. *Publikace vznikla jako výsledek dlouhodobého výzkumu architektonické plastiky s tematikou práce, které nebylo v rámci České republiky dosud komplexně zpracováno. Na základě podrobného terénního výzkumu a dokumentace se ukázalo, že většina stěžejních sochařských realizací s tematikou práce vznikla mezi dvacátými až padesátými léty minulého století a jedním z cílů publikace je umožnit poznat kvalitu a hodnotu těchto děl a podnítit a podpořit občanské snahy o jejich ochranu a zachování.*
76. **Staňková Lucie**, Horažďovice: Vítáme Vás!. Horažďovice, Město Horažďovice, 11 nečís. s. *Informační publikace*
77. **Steinová Iva**, Even zikaron. Paměť židovských náhrobních kamenů. Mladá Vožice. Mladá Vožice, Město Mladá Vožice, 47 s. *Historie, náhrobky a pohřbené osobnosti ze židovského hřbitova pro Mladou Vožici ležícího na katastrálním území obce Bělč, založeného před rokem 1723, v 19. století rozšířeného a v 21. rekonstruovaného s dochovanými 180 náhrobky.*
78. **Sutnar Josef a kol.**, Sto let hradu Radyně ve správě města a státu: sto let od založení Spolku na zácharanu Radyně a Hůrky. Starý Plzeňec, OSHR, 75 s. *Jubilijní publikace k dějinám hradu.*
79. **Svoboda Petr, Šolc Martin (edd.)**, Následovníci Adolfa Loose: práce v českých zemích. Brno, Národní památkový ústav, Metodické centrum moderní architektury v Brně, 156 s. *Publikaci uvádí několik studií, které shrnují dosavadní výzkum v poznávání staveb Adolfa Loose a jeho následovníků na území Čech, Moravy a Slezska, mapují dějiny soukromé architektonické školy Adolfa Loose a zamýšlí se i nad vývojem a interpretací raumplanu.*
80. **Svobodová Anna, Ehrlich Marek, Kadeřábková Vitochová Kateřina**, Objevujeme krajinu společně s památkáři. Katalog výstavy. České Budějovice, NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, 148 s. *Publikace je katalogem závěrečné výstavy Objevujeme krajinu společně s památkáři vědeckovýzkumného projektu Identifikace a prezentace památkového potenciálu historické kulturní krajiny České republiky. Publikace je určena čtenářům, kteří se zajímají o problematiku edukace a interpretace v oblasti kulturního dědictví, zejména historické kulturní krajiny. Najdou zde inspiraci průvodci, památkoví, muzejní nebo školní pedagogové, správci památkových a paměťových institucí, edukační pracovníci obcí, státních i neziskových organizací aj.*
81. **Šanda Martin**, Anton Erhard Martinelli (1684–1747). Vídeňský architekt ve schwarzenberských službách. České Budějovice, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 359 s. *Osobnost barokního architekta a jeho dílo.*
82. **Šroněk Michal, Horníčková Kateřina, Ivanega Jan**, Zbožnost, účelnost, reprezentace. Zařizování kostelů na schwarzenberských panstvích v 17. a 18. století. České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 229 s. *Pořizování vnitřního vybavení kostelů ve světle archivních pramenů.*
83. **Štěpánek Jan (ed.)**, Malý poklad z velkého světa. Polná, Městské muzeum Polná, 75 s. *Hrobka rodu Zejdliců v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Polné a její obsah.*
84. **Šternová Petra, Rataj Tomáš**, Jakob Schmeissner. Z mého života a tvorby. Liberec, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Liberec, 343 s. *Kritické vydání vzpomínek Jakoba Schmeissnera (1874–1955) s katalogem tuzemské i zahraniční tvorby přináší komplexní pohled na život a dílo tohoto norimberského architekta.*
85. **Tóthová Jolana, Tichý Marek, Sedláková Radomíra, Kurfürstová Magdaléna**, Volmanova vila – klenot české meziválečné architektury. Praha, Argo, 155 s. *Volmanova vila je fenomenálním příkladem české meziválečné architektury i dokladem společenské ambice první československé republiky. Publikace, kromě podrobného popisu stavby, předkládá doposud neuveřejněné dobové plány a fotografie doprovázené historickými komentáři a vysvětlením technik použitých při rekonstrukci objektu. Část textů je věnována autorům vily, době jejího vzniku i dílu významného českého podnikatele Josefa Volmana.*
86. **Vrabelová Renata (ed.)**, Architektura 60. a 70. let v České republice. Praha, Národní památkový ústav, 608 s. *Kritický dvousvazkový katalog s názvem Architektura 60. a 70. let v České republice jako doprovodná publikace výstavy To nejlepší z architektury 60. a 70. let v ČR patří k hlavním výsledkům projektu „Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století jako součástí národní a kulturní identity ČR“, realizovaného Národním památkovým ústavem v rámci programu NAKI II.*
87. **Vrabelová Renata, Goryczková Naďa, Popelová Lenka, Sedláková Radomíra, Šenberger Tomáš, Škranc Pavel, Urlich Petr**, Metodika hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století. Brno, NPÚ, generální ředitelství, 117 s. *Metodika je určena zejména pracovníkům odborné i výkonné složky státní památkové péče, tzn. odborným pracovníkům Národního památkového ústavu a úředníkům výkonné složky státní památkové péče na krajských úřadech a pověřených obcích s přenesenou působností státní správy v oblasti památkové péče, tedy těch, kteří podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů, vykonávají péči o památkový fond na území České republiky. Publikace poslouží zejména k odbornému posouzení a formulování hodnot moderní architektury sledovaného období.*
88. **Výbiral Zdeněk, Smrčka Jakub**, Tábor. O městě-pevnosti. Tábor, Město Tábor, 149 s. *Dějiny a kultura města v období 15.-20. století.*
89. **Waisser Pavel a kol.**, Renesanční štuková díla zámku v Telči v kontextu dějin umění, technologie a restaurování. Pardubice, Univerzita Pardubice, 242 s. *Mezioborová monografie se zabývá renesančními štukaturami telčského zámku a štukatérstvím v římské antice a v evropském umění 16. století.*
90. **Waldová Monika, Lexa Petr**, Zámeček Poříčí v Boršově nad Vltavou.

Malá historicko-genealogická práce. České Budějovice, Josefina z. u., 347 s. *Dějiny zámku a jeho obyvatel*.

91. **Zajícová Jitka**, Malovali Tábor. Tábor, Husitské muzeum v Táboře, 71 s. *Výstavní katalog pohledů na město z období 19.-20. století od autorů zastoupených v muzejních sbírkách*.
92. **Zeinerová-Brachtlová Michaela**, Tvář průmyslové doby. Poldi – lidé a jejich továrna. Praha, Národní technické muzeum, 367 s. *Publikace představuje výběr z fotografických archivů Poldiny huti v Kladně*.
93. Horažďovicko pod Práchní. Horažďovice, Dobrovolný svazek obcí Horažďovicko, 193 s. *Vlastivědná publikace sestavená na základě výzkumu odborných pracovníků z regionu Plzeňského kraje*.
94. *Industry open: průvodce industriálním Plzeňského kraje*. Plzeň, Turismus, 48 s. *Průvodce po průmyslových muzeích*.

ČASOPISY A SBORNÍKY

101. **ab**, Kostel svatého Kříže, DKČ 4, s. 17. *Historie kostela postaveného jako jednolodní podélná sálová stavba s klenutou apsidou ve stylu klasicismu v letech 1816–1824, podle projektu Jiřího Fischera stavitelem Jindřichem Hausknechtem*.
102. **Adamcová Kateřina**, Scenography and Visual Wit: Two Aspects of the Sculptural Decorations in the Garden of Troja Palace, Umění 1, s. 41–60. *Restaurování dvou kamenosochařských děl nacházejících se v areálu zámku v Troji: dvojice kašen na horní terase zahrady a monumentálního schodiště přisazeného k jižní fasádě zámku, odkrytí vybraných reliéfních prvků po dlouhou dobu schovaných pod vrstvou nečistot a biokoroze, jejich interpretace*.
103. **Andrš Pavel**, Asanace a stavební obnova Karlových Varů po 2. světové válce, ZA 11, s. 159–172. *Asanace a nová výstavba v poválečných Karlových Varech*.
104. **Augustínková Lucie**, Zámecká kaple archanděla Michaela v Křavčích, VL 1–2, s. 39–40. *Fakta ohledně datace výstavby zámecké kaple a její osudy*.
105. **Baláček Jan, Kracík Matyáš**, Nově prohlášené národní kulturní památky na území hl. m. Prahy v roce 2019, SP 1, s. 159–162. *Přehled a charakteristika zapsaných objektů*.
106. **Baláček Jan, Kracík Matyáš**, Nově prohlášené nemovité kulturní památky na území hl. m. Prahy v roce 2019, SP 1, s. 163–165. *Přehled a charakteristika zapsaných objektů*.
107. **Balík Michael**, NKP Invalidovna v Praze – návrh sanace rozsáhlého barokního areálu, Stav 12, s. 48–55. *Pražská Invalidovna, návrh sanace s ohledem na zjištěný stav vlhkosti a salinity jejího zdiva, a také o složení a vlastnostech původních materiálů použitých pro její výstavbu*.
108. **Balík Michael**, Sanace kláštera ve Svatém Janu pod Skalou, Stav 1–2, s. 30–35. *Klášter ve Svatém Janu pod Skalou, realizace opatření vedoucích k odstranění poruch zdiva kláštera vzniklých v důsledku nadměrné vlhkosti*.
109. **Barcal Vojtěch**, „Non estre quies in hoc mundo.“ Nápis nad jihovýchodním portálem zámku ve Světlé nad Sázavou, Hláška 3, s. 42–43. *„Není pokoj na tomto světě“. Užití osobní devízy Buriana III. Trčků z Lípy v jeho sídle ve Světlé nad Sázavou na portálech, dveřích, na zvonu, ale též na pamětních medailích, které razil*.
110. **Barcal Vojtěch**, Nápisová deska a párová heraldická prezentace na bráně zámku v České Kamenici, Hláška 4, s. 57–58. *Nápisová deska z roku 1631 s erby Vchynských a Trčků na bráně zámku v České Kamenici, reprezentující rod Trčků mimo tradiční Trčkovský region*.
111. **Barcal Vojtěch**, Projevy reprezentace Trčků z Lípy na hradě Lipnici nad Sázavou, Hláška 2, s. 17–18. *Symboły moci a symboły zbožnosti – projevy reprezentace Trčků z Lípy ve výzdobě interiéru hradu Lipnice nad Sázavou*.
112. **Barták Jan**, Před 85 lety byla slavnostně otevřena sokolovna v Hronově, RK 60, s. 23–25. *Stavba sokolovny v Hronově v roce 1935 podle projektu architekta Františka Průši z Volyně (1892–1957)*.
113. **Barták Jan**, Školní budova ve Velkém Dřevíči slouží výuce již 140 let, RK 61, s. 26–29. *140 let budovy školy ve Velkém Dřevíči*.
114. **Bartoš Ladislav, Kalousková Kristina, Knotová Kateřina, Piskáčková Anna, Semerád Matouš**, Stavebněhistorické a operativní průzkumy a dokumentace provedené NPÚ ÚOP v Praze v roce 2019, SP 2, s. 155–163. *Prezentace osmi akcí v historickém jádru Prahy*.
115. **Bartošková Andrea**, Budeč – přínos archeologie k poznání procesu budování raného českého státu, CMP 21, s. 81–96. *Príspevok na príkladu Budeče poukazuje na smysuplnosť kritického preskúmania již zverejňovaných výsledků starších archeologických výzkumů na lokalitách spjatých s utvářením raného českého státu*.
116. **Bartůňková Lucie, Michalová Zdeňka, Tišlová Renata, Kovářik Zdeněk**, Interdisciplinární průzkum a restaurování epitafu rodiny

95. Město Bor: vítejte! : herzlich Willkommen!. Bor, Infocentrum, 10 nečísl. s. na 1 slož. 1. *Informační publikace*.
96. Městské muzeum Horažďovice a zámek. Horažďovice, Městské muzeum Horažďovice, 1. slož. 1. *Informační publikace*.
97. Městské muzeum Kozlany. Kozlany; Plzeň-sever, Městské muzeum Kozlany a Informační centrum, 1 slož. 1. *Informační publikace*.
98. Od Západu nefouká?: současná architektura v Plzni. Plzeň, Pěstuj prostor, z. s., 44 s. *Katalog výstavy*.
99. Pačejov: vesnice Plzeňského kraje roku 2019. Pačejov, Obec Pačejov, 31 s. *Informační publikace k dějinám a vlastivědě obce*.
100. Rozhledna Tochov Vysoká. Tachov, Město Tachov, 1 slož. 1. *Informační publikace*.
117. **Bartůška Jan**, Zajímavý náhrobek na neznašovském hřbitově, Výběr 2, s. 116–118. *Popis náhrobku, medailony pochovaných*.
118. **Bartůšková Alice**, Nové poznatky k barokním kapucínským jesličkám v kostele Panny Marie Andělské na Hradčanech. Kapucínský kněz Oliver Steigerle jako činný umělec, SP 1, s. 68–77. *Príspevok se zabývá jesličkami z doby po r. 1725 a identifikuje jejich autora*.
119. **Bečková Kateřina**, Hledání venkovského kostelíka v Podbabě, respektive mlýna u Sárky, Z deníčku badatelky, ZSP 3, s. 12–19. *Ikono-graphické prameny, kresby, grafiky, fotografie a dohledávání staveb na nich zobrazených – Podbabský mlýn a zbořená kaplička z roku 1877 v Praze-Podbabě*.
120. **Beková Martina**, Předchůdci těžebních společností v maseckém lomu a problematika ojedinělých nálezů broušené industrie na Rychnovsku, OHP 1–2, s. 39–52. *Soubor kamenných broušených nástrojů z lokality Masty, v poloze Na Zákouti; seznam nálezů neolitické a eneolitické broušené kamenné industrie na Rychnovsku*.
121. **Belis Jiří**, Domovní znamení hospody „U studánky“, PÚV 22, s. 10–13. *Domovní znamení hospody „U termálního pramene“ postavené v roce 1911 jako součást souboru dnes již zbořených osmnácti patrových činžovních domů v ulici Na Nivách v Ústí nad Labem*.
122. **Bělohávek Tomáš, Ichová Lenka**, Ochránit a zpřístupnit. Digitalizace rukopisů a ochrana starých tisků v ŽMP, Roš chodeš prosinec, s. 16. *Digitalizace židovských rukopisů a starých tisků ze sbírek Židovského muzea v Praze a jejich uveřejňování v on-line prostředí pro další studium; ukládání rukopisů a starých tisků v archivu a knihovně ŽMO*.
123. **Beneš Pavel**, Barokní náhrobní kříže, VSPI 4, s. 16–21. *Historie barokních náhrobních křížů umístěných v západním ambitu probošství u kostela Zvěstování Panny Marie v Mariánské Týnici, sbírka Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici*.
124. **Beneš Pavel**, Kaple sv. Jana Křtitele v Hodyni, VSPI 1, s. 22–25. *Kaple sv. Jana Křtitele v Hodyni – její historie, architektura, výzdoba a mobiliář*.
125. **Beneš Pavel, Moučka Ladislav**, Santiniho geometrie posvátného prostoru, VSPI 3, s. 15–17. *K výstavě díla Jana Blažejše Santiniho Aiche-la*.
126. **Bernát Jiří**, Záchraný archeologický výzkum bývalé Svatopropokské huti v Sázavě., Pod Blánkem 1, s. 18. *Nález pozůstatků první Kavalírovky sklářské huti z let 1836–1837, Svatopropokské huti zvané „Babička“, jejíž asanace proběhla před půl stoletím*.
127. **Bíbrle Petr**, 650 let je stará první písemná zmínka o obci Litobor, RK 60, s. 18–20. *650 let od první zmínky o obci Litobor a zaniklá tvrz Turýň, sídlo pánů z Litoborů*.
128. **Bíbrle Petr**, Chlístov u Hoříček oslavil před dvaceti lety 600 let, RK 61, s. 17–19. *600 let od první zmínky obce Chlístov u Hoříček v erecké knize s opisy arcibiskupem vydaných listin, ke dni 1. 10. 1400*.
129. **Bílková Jitka**, Tematika jižního Plzeňska v časopise Mladá stráž, JP 18, s. 17–44. *Časopis Mladá stráž, články o osobnostech a místech jižního Plzeňska*.
130. **Bílková Milena**, Vyznání víry v obrazech: nástěnné malby z roku 1614 ve františkánském kostele Čtrnácti sv. pomocníků v Kadani, PPŽ 52, s. 73–118. *Kostel Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani a jeho nástěnné malby z roku 1614 zhotovené podle soudobých grafických listů jako nástroj reprezentace i vyjádření katolické zbožnosti zdejších františkánů-observantů i fundátorů z bílinské větve Lobkoviců*.
131. **Bláha Jiří**, Rekonstrukce nástěnných maleb v interiéru jídelny Li-bušín na Pustevnách, Valašsko 2, s. 39–41. *Rekonstrukce maleb na*

- stěnách Libušína jako součást složitějšího procesu obnovy vyhořelého objektu.
- 132. Bláha Radek,** Nálezy 13. století z Pálenécké ulice a Čejkovy cesty v Kuklenách, AVČ 19, s. 162–172. Rozsáhlý soubor především keramického materiálu z 13. století získaný v souvislosti s výkopem pro kabelové vedení.
- 133. Bláha Radek,** Sto let od narození Jana Tomského (1920–1994), AVČ 19, s. 3–6. 100 let od narození Jana Tomského, významného představitele nejen východočeské archeologie.
- 134. Bláha Radek, Horník Pavel, Novák Miroslav,** Přírůstky archeologické sbírky AO MVČ v letech 2018 a 2019, AVČ 19, s. 187–223. 169 přírůstků archeologické sbírky zapsaných v letech 2018 a 2019.
- 135. Bláha Radek, Kovář Miroslav,** Raně gotický článek v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Osicích (okr. Hradec Králové) a jeho lokální význam, VSH 38, s. 5–21. Druhotně osazený raně gotický článek s motivem válcového prutu ostění s diamantováním v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Osicích z poloviny 13. století a s jednou regionální paralelou z Hradce Králové.
- 136. Blažková Gabriela, Křížová Šárka,** Raně novověké a novověké nálezy skel ze dvou odpadních jímek z vnitřního dvora Salmovského paláce v Praze, SP 2, s. 95–119. Výsledky analýzy souboru skel z 2. poloviny 17. a 18. století.
- 137. Blažková Lenka,** Horník malířem amatérem. Václav Lexa (1853–1927), Podbrdsko 27, s. 97–110. Václav Lexa, malíř amatér dokumentující vesnice na Příbramsku a jejich architekturu, ale též práci horníků v příbramských dolech.
- 138. Boček Petr,** Historie a současnost Státního okresního archivu Chrudim. (1. část), CHLV 2, s. 11–18. Předchůdci Státního okresního archivu Chrudim: Městské archivy v Chrudimi, v Hlinsku, v Heřmanově Městci, v Hrochově Týnci, v Chrástě, v Chroustovicích, v Luži, v Nasavrkách, v Proseči u Skutče, v Ronově nad Doubravou, v Seči, v Skutči, v Slatiňanech a v Trhové Kamenici a Okresní archiv v Hlinsku.
- 139. Boček Petr,** Historie a současnost Státního okresního archivu Chrudim. (2. část), CHLV 3, s. 3–10. 65 let Státního okresního archivu v Chrudimi, od založení 5. října 1955 do současnosti.
- 140. Boček Petr,** Historie a současnost Státního okresního archivu Chrudim. (3. část), CHLV 4, s. 3–12. Státní okresní archiv v Chrudimi, hlavní úkoly, skladba spravovaných fondů, prezentace.
- 141. Boháčová Ivana,** Znovu nalezené archeologické „kuriozity“ a jejich svědectví. Solitérní zlomky raně a vrcholně středověké keramiky z pražských výzkumů, AP, s. 215–229. Prezentace keramických nálezů 10. století z Betlémského náměstí a zlomků leštěného džbánku z 2. poloviny 13. století z Husovy ulice.
- 142. Boháčová Zuzana,** Možnosti poznání geneze raného státu na základě archeologického studia jeho (historicky známých) center. Příklad historického jádra Čech, CMP 21, s. 35–60. Příspěvek chce poukázat na skutečnost, že archeologie může přispět k poznání sociálně ekonomické reality přispět definici některých jednoznačných a přitom obecných společenských jevů, jejichž nástup či proměny lze pozorovat na výpovědi archeologických pramenů v čase dlouhého trvání.
- 143. Böhme Mario,** Záchrana kostela sv. Kateřiny v Medvědicích, ČG 3, s. 13. Gotický, renesančně a barokně přestavěný kostel sv. Kateřiny v Medvědicích, příprava obnovy kostela po jeho bezplatném převodu městu Třebenice.
- 144. Bolina Pavel, Klimek Tomáš,** Komunikační souvislosti hradiště Vinohr (Příspěvek k počátkům českého přemyslovského státu), CMP 21, s. 121–143. Rozbor, který představuje jeden z možných pokusů o rozšíření stávajících informací o Vinohr a naznačuje, že prostor této lokality hrál v různých dobách dosti významnou komunikační roli.
- 145. Boljuk Oleh, Fedorčuk Olena, Pohunek Jan, Valášková Naďa,** Lidová kultura Ukrajinců rakousko-uherské monarchie v etnografické sbírce Františka Řehoře z 80. a 90. let 19. století, ČL 1/107, s. 71–92. Článek přináší předběžné výsledky analýzy v odborných kruzích málo známé etnografické sbírky českého etnografa-samouka Františka Řehoře. Týká se oblasti východní Haliče a Bukoviny v rámci rakousko-uherské monarchie a dokumentuje lidovou kulturu obyvatel dnešní Ukrajiny převážně v posledních desetiletích 19. století. Sběrka se nachází v Etnografickém oddělení Historického muzea a při Národním muzeu v Praze a její studium probíhá ve spolupráci českých etnologů a ukrajinských uměnovědných odborníků.
- 146. Bönschová Barbora,** Pozůstalostní praxe královédvorských měšťanů v pozdním středověku, SArP 1, s. 7–26. Pozdně středověká městská společnost ve Dvoře Králové nad Labem optikou nejstarších královédvorských testamentů, na příkladu nejstarších dochovaných městských knih – tzv. Pergamenové a Papírové knihy.
- 147. Borovec Petr,** Dobrou chuť aneb co baštili naši předkové na Pardubicku před 100 lety, ZKPP 11–12, s. 447–449. Každodennost stravování na Pardubicku na přelomu 19. a 20. století.
- 148. Borovec Petr,** Náhony (strouhy) a průplavy (kanály) na Pardubicku před 100 lety aneb výprava do labyrintů vodních cest, ZKPP 5–6, s. 168–178. Historie náhonů, lidskou rukou vytvořených vodních cest pro přívod vody na mlýnská kola a průplavů, stavebních kanálů spojujících vodní toky, na Pardubicku.
- 149. Borovička Josef, Mikušek Eduard,** Můj učitel Max Dvořák, SArP 2, s. 499–558. Neznámý, poprvé publikovaný text věnovaný M. Dvořákovi z pera Josefa Borovičky, žáka Maxe Dvořáka na vídeňském Institutu pro ruskou dějepis.
- 150. Bouda Jiří,** Nález kachle s motivem Ferdinanda I. na zámku Hradiště u Blovic, JP 18, s. 68–70. Archeologický výzkum v suterénech východního a severního křídla zámku Blovice a nález zlomku keramické kachle s portrétem Ferdinanda I. Habsburského (1503–1564).
- 151. Brádle Vojtěch,** Poznámky k numismatickým sbírkám muzeí Rychnovska I (Městské muzeum v Kostelci nad Orlicí), OHP 1–2, s. 147–156. Dějiny numismatické sbírky Městského muzea v Kostelci nad Orlicí, která byla po zrušení muzea v roce 1963 umístěna v Rychnově nad Kněžnou a v současné době je uložena v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.
- 152. Brandejs Pavel,** Dolování Vincence Regnera na Hronovsku I., RK 61, s. 42–43. Zahájení těžby uhlí v Hronově v letech 1850 a báňský inženýr a podnikatel Vincenc Regner (1807–1855).
- 153. Bravermanová Milena, Březinová Helena, Víchová Jana Bureš,** Textilie z tumbly sv. Václava, AH 1, s. 293–327. Prezentace souboru textilií z 11.–15. století.
- 154. Brožková Helena, Sedláčková Hedvika,** Středověké sklo ve sbírce Vojtěcha Lanny v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, SP 2, s. 37–59. Zpracování více než pěti desítek skleněných artefaktů 10.–16. století zahrnuje tzv. islámské sklo a sklo evropského původu včetně skleněných medailonů patrně z Benátek i českých výrobků.
- 155. Brtek Josef,** Barokní boží muka v Lokti nad Ohří, DKČ 1, s. 17. Historie sloupkových barokních božích muk z Lokte, vztyčených v roce 1719.
- 156. Břicháček Pavel, Metlička Milan,** Plochy žárovy hrob z doby halštatské z Lomničky (okr. Tachov), AzČ 1–2, s. 34–43. Nález plochého žárového hrobu z počátku doby halštatské, překrytý plochými kameny, obsahujícího minimálně 11 keramických nádob.
- 157. Bubna-Litic Monica, Kunštát Miroslav,** Monica Bubna-Litic, Miroslav Kunštát: Beuronské umění v kostele Božského srdce Páně v Opavě, ZSP 3, s. 40–43. Publikace podrobně a zasvěceně představující jednu z dochovaných památek tvorby výjimečné beuronské umělecké školy v českých zemích – kostel Božského Srdce Páně, který je součástí klášterního komplexu Marianum v Opavě.
- 158. Bukačová Irena,** Panna Maria Deštová, VSPI 3, s. 18–20. Panna Marie Deštová v západních Čechách a úcta k ní v dobových záznamech a zprávách.
- 159. Bukačová Irena,** Sto let od zřícení kupole kostela v Mariánské Týnici, VSPI 1, s. 13–16. Kostel v Mariánské Týnici a 100 let trvající proces jeho záchran, obnovy a dostavby.
- 160. Bureš Michal, Pařez Jan,** Archeologické doklady osídlení historického Zábřanska ze Sokolovské ulice v Praze-Karlíně, AP, s. 300–326. Doklady osídlení 2. poloviny 14. – poloviny 17. století jsou rozděleny do tří horizontů s nálezy zahloubených objektů.
- 161. Bürger Stefan,** Die Himmelfahrtskirche in Most/Brüx zwischen böhmischer und sächsischer Baukultur – Weiterführende Überlegungen zu den Erkenntnissen von Heide Mannlová, Příběh Most 2020, s. 51–68. Heide Mannlová Raková a její výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě – zásadní předmět jejího bádání a přínos pro vzájemné ovlivňování se české a saské stavební tradice.
- 162. Bürger Stefan,** Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě mezi českým a saským stavitelstvím – úvahy rozšiřující poznatky Heide Mannlové, Příběh Most 2020, s. 33–49. Heide Mannlová Raková a její výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě – zásadní předmět jejího bádání a přínos pro vzájemné ovlivňování se české a saské stavební tradice.
- 163. Bursák Daniel, John Jan, Korený Rastislav, Miček František,** Podmočky (okr. Příbram) – nová laténská Viereckschanze?, AVČ 1, s. 153–177. Popis lokality, nálezové okolnosti, soupis nálezů, výsledky analýzy.
- 164. Cenková Pavla, Homola Aleš,** Od města k předměstí. Obytná výstavba v Brně-Králově Poli v letech 1919–1925, ZPP 2, s. 147–165. Stavební formování Králově Pole, do roku 1919 samostatného města, v první polovině 20. století.
- 165. Cermanová Iveta, Putík Alexandr,** The Prague Jewish Museum and Its Role in Jewish History Research between 1945 and 2019, JB 1, s. 99–130. Židovské muzeum v Praze, odborná práce v letech 1945 až 2019 – publikační výstupy, monografie, sborníky, časopisy, odborné příspěvky, výstavy a katalogy výstav.
- 166. Cigánek Radim, Štědrová Martina,** Obnova svatoprotekopské Sáza-vy, Pod Blaníkem 2, s. 18–19. Projekt a realizace obnovy Svatoprotekopské Sáza-vy, Pod Blaníkem 2, s. 18–19. Projekt a realizace obnovy Svatoprotekopské Sáza-vy, Pod Blaníkem 2, s. 18–19.

- ského poutního areálu kolem kostela v centrální části Sázkavského kláštera. Oprava kostela sv. Prokopa a gotického torza, oprava fary a parturu v předpolí kostela sv. Prokopa.
- 167. Cinková Veronika**, Zpráva k vybraným akcím restaurování za rok 2019, SbPce, s. 86–106. *Vybrané akce restaurování plastik, obrazů, reliéfů a předmětů uměleckého řemesla realizované v Pardubickém kraji v roce 2019.*
- 168. Crkal Jaromír**, 800 let Ratměřic (I. část), Pod Blaníkem 4, s. 15–17. 800 let od první zmínky Ratměřic na listině z roku 1220 uvádějící jméno Dalebora z Ratměřic, historie Ratměřic od založení do konce 17. století
- 169. Crkal Jiří**, Zaniklé kostely sv. Martina v Rusové, PPŽ 52, s. 41–49. Gotický kostel sv. Martina a jeho následovník, secesní kostel sv. Martina v obci Rusová na Chomutovsku a jejich zánik ve druhé polovině 20. století.
- 170. Crkal Jiří, Derner Kryštof, Kovář Miroslav**, Gotický vstupní portál a datace staršího kostela sv. Martina v Rusové, PPŽ 52, s. 50–56. Kamenný hrotitý portál gotického kostela sv. Martina v Rusové nalezený v jeho ruinách – datování do období po roce 1300.
- 171. Cronan Todd**, The Secrets of the Material. Contingency and Normativity in Adolf Loos, Umění 3, s. 271–277. Význam architektury pro Adolfa Loose nespočíval ve vlastních materiálech, ale pokládal ho za historický, proměnlivý a závislý na kontextu. Loosův normativní přístup k architektonickému významu byl v přímém protikladu ke vzestupu afektivního pojetí architektury, které v architektonickém myšlení a praxi začalo převládat v prvních desetiletích 20. století.
- 172. Cukrová Hana**, Budějovická hráčská společnost Schwedelzunft, Výběr 4, s. 249–257. Popis spolkové truhly, zprávy o dotčeném spolku v archivních pramenech, ostatní dochované spolkové předměty.
- 173. Culek Filip, Provaz Lukáš**, Připomínka kutnohorských obětí z května 1945, KM 2020/2, s. 4–8. Příspěvek k dějinám druhé světové války – připomínka padlých v květnu 1945.
- 174. Čáp Jaroslav**, 60 let Státního okresního archivu Náchod aneb stručně z jeho historie, RK 61, s. 32–35. Státní okresní archiv v Náchodě a Městské archivy Broumov, Červený Kostelec, Česká Skalice, Hronov, Jaroměř, Josefov, Náchod, Nové Město nad Metují, Police nad Metují, Stárkov, Teplice nad Metují a Okresní archivy Broumov, Jaroměř a Náchod.
- 175. Čapek Ladislav**, Zlomek obličejové nádoby z Českých Budějovic v kontextu středověkých až novověkých picích nádob s antropomorfní výzdobou, AVJČ 1, s. 227–246. Popis lokality, nálezné okolnosti, popis nálezu, datace, srovnání.
- 176. Čapek Ladislav, Petr Libor**, Středověká až novověká keramika ze zaniklých vsí Prochod a Žďár ve Velechvinském poli a problematika datování zániku osídlení na základě pylového záznamu, AVJČ 1, s. 247–271. Popis lokalit, popis nálezů, výsledky analýz, interpretace zániku osídlení.
- 177. Čapský Martin**, Bedřich ze Strážnice a husitské posádky ve Slezsku, TH 26, s. 9–23. Husité, husitské vojenství a Slezsko v letech 1428 až 1435 – a role husitského kněze, vrchního duchovního správce a hejtmana Bedřicha ze Strážnice.
- 178. Čehovský Petr**, Die Devise Verbum domini manet in aeternum und die Konfessionalisierung der Architektur Niederösterreichs und Mährens im 16. Jahrhundert, Umění 1, s. 70–80. Biblický verš Verbum domini manet in aeternum (Slovo Páně zůstává navěky) byl poprvé použit ve funkci devízy protestantů v roce 1522 na dvoře saského kurfiřta Friedricha Moudrého na mincích a oděvech a analýza stavebních památek Dolního Rakouska a Moravy, zdobených touto devízou.
- 179. Čech Petr**, „Velkomoravský“ a mladší raně středověký horizont v Žatci (sumarizace dosavadního výzkumu), CMP 21, s. 97–105. Sumarizace dosavadního výzkumu raně středověké aglomerace v Žatci.
- 180. Čech Petr**, Německý válečný hrob nad Telnicí, PUV 22, s. 32–35. Náhodný nález německého válečného hrobu z doby II. světové války – invalidy s protézou levé ruky.
- 181. Čech Zdirad J. K.**, Erb Lancknechtův se svatojiřskými řády, OT 2, s. 12–13. Popis erbů a řádových dekorací.
- 182. Čechák Petr**, Ojedinělý doklad přítomnosti bošácké skupiny v Mokrovousech (okr. Hradec Králové), AVČ 19, s. 151–161. Objekt s keramickým materiálem pravděpodobně bošácké skupiny bádenské kultury středního eneolitu.
- 183. Čechák Petr**, Tahle země není po starý paleolit: revize a problematika nejstarších nálezů z východních Čech, AVČ 19, s. 9–38. Staropaleolitické artefakty na území východních Čech, vývoj názorů na nejstarší kamennou industrii a revize východočeských artefaktů řazených v literatuře do starého paleolitu.
- 184. Čechová Blanka**, Dobrá Mysl – ten dům mezi rybníky. Po stopách zaniklého rožmberského zámku u obce Klec, VSDJT 1, s. 131–145. Rožmberský letohrádek v archivních pramenech, inventář vybavení z konce 16. století.
- 185. Čechura Jaroslav**, Adam II. – poslední mužský Švamberk († 1664), JSH 1, s. 43–72. Životopis šlechtice, spory o dědictví rodových majetků.
- 186. Čechura Martin**, Počátky kostrového pohřbívání v době laténské v jihozápadních Čechách. Doklad migrace nebo stavu výzkumu?, AzČ 1–2, s. 44–50. Ojedinělý hrob keltské dívky se šperky s analogiemi v SV Francii a v Porýní, dokládající postupné pronikání historických Keltů na území západních Čech.
- 187. Černý Jaroslav**, Postavíme znovu mariánský sloup?, OT 1, s. 16–20. Stručná historie mariánského sloupu na pražském Staroměstském náměstí, zpráva o znovupostavení sloupu.
- 188. Černý Petr**, Mlýn v obci Rohovládova Bělá, ZKPP 1–2, s. 53–55. Mlýn v obci Rohovládova Bělá, jeho historie a majitelé.
- 189. Červinka Vladimír**, O jednom zmizelém kříži na pomezí západních a jižních Čech, PZH 4, s. 11–15. Zničený kříž z roku 1722 tvořený kamenným podstavcem a kovovým křížem, umístěný původně při silnici z Kasejovic do Lnář; nalezení kamenného podstavce v druhotném užití pod sochou sv. Vojtěcha v Újezdě u Kasejovic.
- 190. Čížinská Helena**, Kříž nad Huascaránem. Vzpomínka na tragédii expedice Peru 1970, SP 2, s. 166–179. V rámci uvedené vzpomínky je prezentován příběh osazení repliky kříže na štítu hlavního průčelí kostela sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně.
- 191. Čížinská Helena**, Stopy členů rodiny von Galen v Praze, ZSP 3, s. 8–11. Sourozenci biskupa Clemense Augusta von Galen, Paula Antonie Helene von Galen (1876–1923) a Wilhelm Emanuel von Galen (1870–1949) a jejich působení v pražských benediktinských klášterech beuronské kongregace – v Emauzském na Novém Městě a sv. Gabriela na Smíchově.
- 192. Čurda Tomáš**, Pardubičky, Pardubice – argumenty oprávněné, či zpozdlé?, SbPce, s. 7–19. Diskuse k článku Františka Šebka Spor o nejstarší dějiny Pardubic, Východočeský sborník historický 34, 2018.
- 193. Daniček Jiří**, Venkované z Oseku. Vesnice, kde žil praděd, děd a otec Franze Kafky, Roš chodeš září, s. 8–9. Osek, místo původu otce Franze Kafky a jeho předků, historie zdejší židovské čtvrti a hřbitova; památky připomínající život otce slavného spisovatele.
- 194. Daniček Jiří**, Všechno má svůj konec neboli Slavnostní otevření synagogy v Polici u Jemnice, Roš chodeš srpen, s. 10. Rekonstrukce a nové využití synagogy v Polici.
- 195. Davidová Tereza, Kovačiková Lenka**, Ohlédnutí za jídelníčkem obyvatel Komorního Hrádku v novověku prostřednictvím archeozoologické analýzy, Pod Blaníkem 3, s. 16–18. Výsledky archeologického výzkumu v prostorách zámku Komorní Hrádek a výsledky archeozoologických analýz nalezenných zvířecích kosterních pozůstatků, na jejichž základě lze rekonstruovat jídelníček zdejšího panstva.
- 196. Dienstpierová Jana**, Švehlův pomník v Liblíně, VSPÍ 3, s. 12–15. Socha Antonína Švehly sochaře A. Gause v Liblíně, odstraněná německou správou za okupace Československa a zničená v poválečném období za komunismu, jejíž podstavec v poloze „Na bambuli“ nad Liblínem je jediným jejím pozůstatkem.
- 197. Doležal Jakub**, Restaurování Meidingerových kamen – značka H. Heim, PUV 22, s. 7–9. Kamna značky H. Heim, tzv. školská nebo Meidingerová, a jejich restaurování v roce 2020.
- 198. Doležalová Eva**, Současný pohled na vývoj středověké církevní organizace ve střední Evropě, CMP 21, s. 237–246. Současný stav znalostí a názorů, terminologie, možnosti a metody studia tématu.
- 199. Doležalová Kristýna**, Osud příbramské rodiny Edelsteinovy, Podbrdsko 27, s. 111–125. Židovská rodina Edelsteinových v Příbrami a její osudy od roku 1860 do současnosti.
- 200. Dosoudil Daniel**, Daniel Stolz von Stolzenberg (* asi 1600 † po 1644), zapomenutý a věčně putující alchymista, KM 2020/1, s. 4–6. K osobnosti alchymisty 17. století.
- 201. Doubek František, Lutovský Michal**, Starohradištní sídlištní objekt z Velkého Zboží u Poděbrad, ASČ 2, s. 579–584. Prezentace nálezu objektu z 8. století.
- 202. Doubravský Zdeněk**, Petr Horecký z Horky na Bludově a otázka vzniku bludovské tvrže, SM, s. 3–12. Otázky vzniku bludovské tvrže při Čadovském dvoře 1573–1578.
- 203. Drnoský Pavel, Milo Peter, Tencer Tomáš**, Zaniklá středověká vesnice Habřinka u Hoříněvsi (okres Hradec Králové). Analýza a interpretace povrchových sběrů a geofyzikálního měření, AH 1, s. 123–129. Výsledky a vyhodnocení prospekce na lokalitě 14.–17. století.
- 204. Dufková Alena**, Z muzejních depozitářů. Porcelán z Královské manufaktury v Kodani, CHLV 2, s. 19–20. Soubor 15 kusů porcelánu z Královské manufaktury v Kodani zakoupený v roce 1908 pro Regionální muzeum v Chrudimi.
- 205. Dvořáček Daniel**, Archeologický výzkum na Staré Kouřimi v letech 1948–1957, AH 2, s. 733–743. Shrnutí průběhu výzkumu v diskusi upozorňuje na možné odlišné interpretace od tradičního pohledu.

- 206. Dvořáková-Hendrychová Soňa, Kremer Jan**, Padesát let výzkumu sázavského kláštera, AH 2, s. 745–763. *Rekapitulace průběhu výzkumu se stručnou charakteristikou nálezů.*
- 207. Dvořáková Helena, Kropáček Libuše**, Vlachovbřežské židovské společenství, ZS 1, s. 309–341. *Dějiny židovské komunity ve městě, historie synagogy, špitálu a hřbitova.*
- 208. Ebelová Ivana**, Aspekty migrace a emigrace židů z Českých zemí se zřetelem k období tzv. úředního antisemitismu 18. století a vypovězení pražských židů ve čtyřicátých letech, SARp 2, s. 304–434. *Migrace a emigrace Židů v českých zemích od konce 13. století až do období vlády císaře Josefa II.*
- 209. Edl Jan, Šimková Lucie**, Příběh poškozené knihy, ZA 11, s. 13–16. *Restaurování účetních knih z fondu Archivu města Tachov.*
- 210. Eichhorn Dietmar**, Třípanské kameny a Lichtenštejnův, Mandava, s. 86–93. *Třípanský kámen z roku 1734 stojící na pomezí tří panství: panství Oberland, panství Liechtenstein a majetku města Rumberk; soupis třípanských kamenů rozmístěných v bezprostředním okolí.*
- 211. Eigner Jan, Metlička Milan, Kausek Petr, Řezáč Milan, Smetana Jiří**, Paleolitické a mezolitické osídlení v povodí horní Radbuzy (Domažlicko), AzČ 1–2, s. 5–22. *Soupis a vyhodnocení archeologických nalezišť a nálezů z paleolitu a mezolitu z povodí horní Radbuzy, v okrese Domažlice.*
- 212. Eigner Jan, Řezáč Milan**, Čedičový štípaný kamenný nástroj ze Slatiny u Chebu, NspjČ 4, s. 11–20. *Nález štípaného nástroje u Slatiny na Chebsku; využívání bazaltoidů od paleolitu po eneolit v Čechách a pseudoartefakty z těchto hornin.*
- 213. Ernée Michal, Smejtek Lubor**, Mladobronzový depot(?) z Pyšel I, Pod Blánkem 1, s. 12–15. *Analýza souboru deseti bronzových předmětů (nástrojů, šperků i zbraní) – části depotu z mladší doby bronzové a jeho nálezových okolností.*
- 214. Ernée Michal, Smejtek Lubor**, Mladobronzový depot(?) z Pyšel II, Pod Blánkem 2, s. 12–17. *Analýza souboru deseti bronzových předmětů, nástrojů, šperků i zbraní, části depotu z mladší doby bronzové a jejich nálezových okolností, interpretace nálezů a datování. Pokračování.*
- 215. Fák Jiří**, Odznak sokolského sletu v Horní Bríze, VSPI 2, s. 18–21. *Přiležitostné sokolské odznaky ve sbírce Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.*
- 216. Fetterová Dagmar**, Park pod kostelem – Farská zahrada a Na Hrádku v Tišnově, ZPK 2, s. 16–17. *Svažitá plocha pod kostelem sv. Václava sloužící od poloviny 13. století jako zahrada domů okolních ulic, proměněná na park skládající se ze dvou nezávislých lokalit „Na Hrádku“ a „Farská zahrada“.*
- 217. Fišera Zdeněk**, K problematice lokalit s názvem Hrádek, Hradiště a podobně v oblasti severní části východních Čech, AVČ 19, s. 224–259. *Vybrané lokality z oblasti severní části severovýchodních Čech s pomístními názvy Hrádek a Hradiště, které by bylo možné spojovat s existenci opevněného sídla.*
- 218. Fišera Zdeněk**, Martinice, Hlaska 4, s. 54–55. *Obec Martinice poprvé zmiňovaná v roce 1492 a nově zjištěné turziště – středověké blatné lokality z doby počátků Martinic, podobné turzišti Solec na Mladoboleslavsku, nebo Čínov u Jenišovic.*
- 219. Foltýnová Marie**, Půl století péče o pomník sv. Václava na Václavském náměstí, SP 1, s. 26–44. *Rekapitulace ošetřování pomníku včetně vytvoření digitálního 3D modelu.*
- 220. Foud Karel**, Datování domu čp. 77/E5 v Dolní Lukavici, PZH 1, s. 15–16. *Roubený dům čp. 77/E5 v Dolní Lukavici datovaný dendrochronologicky do 17. století a jeho architektonické a konstrukční řešení.*
- 221. Foudová Klára**, Ing. Vendelín Dvořák, ZKPP 3–4, s. 104–109. *Život a dílo architekta Vendelína Dvořáka (1847–1948).*
- 222. Fridrichová Marie, Šmolíková Miroslava**, Raně středověký hrob z Bohdanečské ulice v Praze-Vinoři, AP, s. 195–209. *Prezentace hrobu z 9.–10. století.*
- 223. Fröhlich Jiří**, Archeologické nálezy z břehů Orlické přehrady, NspjČ 4, s. 21–28. *Výsledky povrchových sběrů na březích Orlické přehrady uskutečněných na přelomu let 2019 a 2020, kdy hladina Orlické přehrady poklesla o 10 metrů.*
- 224. Fröhlich Jiří**, Archeologie bojiště z roku 1420 u Sudoměře, Výběr 1, s. 3–9. *Přehled nálezů z prostoru bojiště.*
- 225. Fröhlich Jiří**, Relikty vojenského tábora z roku 1945 u Držova na Písecku, AVJČ 1, s. 273–280. *Popis lokality a nálezů.*
- 226. Fröhlich Jiří**, Výzkumy v Čechách 2001–2012. *Rejstřík jihočeských lokalit, AVJČ 1, s. 312–326. Rejstřík lokalit.*
- 227. Fröhlich Jiří, Michálek Jan**, Hrádek u Smrkovic nedaleko Písku, AVJČ 1, s. 201–211. *Popis lokality, soupis nálezů.*
- 228. Frolík Jan, Kozáková Romana, Musil Jan, Vaňurová Kateřina**, Mezi sklem a keramikou. Středověká jímka 962 z Chrudimi – Hradební ulice, AH 1, s. 445–481. *Prezentace nálezů z jímky s dvěma časovými horizonty výplně – 14. a 16. století.*
- 229. Frolíková Drahomíra, Ottenwelter Estelle, Barčáková Ludmila**, A child burial with a necklace from the Triangle cemetery in Prague-Střešovice, AR, s. 260–290. *Příspěvek se zaměřil na nejbohatší hrob z pohřebiště z 10. století, obsahující kolekci šperků z pražské šperkařské dílny.*
- 230. Frolíková-Kaliszová Drahomíra**, Archeologie o Uherském Hradišti v době velkomoravské – výzkumy, lidé, povodně (40 let od zahájení plošných výzkumů), AH 2, s. 785–807. *Detailnější přehled výzkumů v centru města konstatuje dva zásadní horizonty osídlení – předvelkomoravský a velkomoravský.*
- 231. Frolíková-Kaliszová Drahomíra**, Nový příspěvek ke šperkařské produkci pražské dílny, AH 1, s. 45–65. *Nálezy z pohřebiště Triangl jsou přiřazeny k produkci pražské šperkařské dílny 10. století.*
- 232. Fučík Přemysl, Morkus Jan st.**, O hodické vile a lidech kolem ní, VST 1, s. 59–80. *Historie vily a osudy rodiny majitele Z. Müncha.*
- 233. Fučík Petr**, Revitalizace budovy Muzea východních Čech v Hradci Králové, Stav 11, s. 50–55. *Revitalizace budovy Muzea východních Čech v Hradci Králové, exteriéru a interiéru a restaurování sochařské a malířské výzdoby.*
- 234. Gabriel František**, Tři artefakty úštěckého hradu a problémy jejich interpretace, AH 1, s. 329–345. *Prezentace několika objektů zjištěných při archeologickém výzkumu lokality.*
- 235. Garkisch Miloš**, Aloisie Linhartová. Beroun a knířlíková aféra z roku 1915, SSH 2020/1, s. 43–52. *Příspěvek k dějinám Berouna.*
- 236. Gaží Martin, Lavička Roman**, Vznik a rozvoj barokního poutního místa Klokoty u Tábora, PJČ 1, s. 113–140. *Historie poutního místa, stavební vývoj.*
- 237. Gelnar Michal**, Sklářská toponyma u Jetřichovic, DVZ 1–2, s. 42–47. *Dvě kreslené mapy lesního revíru dnešního katastrálního území obce Studený u Kunratic na Českokamenicku z let 1796 a 1833 se dvěma toponymy upozorňujícími na výsoce pravděpodobnou přítomnost dokladů zaniklých sklářských hutí.*
- 238. Grill Janátová Markéta**, Liturgický textil a jeho restaurování. Příspěvek k počátkům restaurování textilu v období od sklonku 50. do počátku 70. let 20. století, ZPP 2, s. 174–184. *Odborné restaurování liturgických textilií v socialistických Čechách 50. až 70. let 20. století.*
- 239. Grossová Anna**, památky slezského zlatnictví 17. a 18. století, PP 1/2020, s. 59–72. *Text je příspěvkem k celkovému oborovému srovnání – k tvorbě slezských zlatníků 17. a 18. století.*
- 240. Grossová Anna**, Poznámky ke vzniku křížové cesty Dušana Jurkoviče na sv. Hostýně a problémy její obnovy, PP 2/2020, s. 147–166. *Studie je shrnutím řady dosud nepublikovaných skutečností, nastalých při její výstavbě, nalezených v souvislosti s odborným dohledem restaurování Kholerových mozaikových obrazů této křížové cesty.*
- 241. Guzik Hubert**, Lidové mínění, glasnost a soutěž na dostavbu pražské Staroměstské radnice, Umění 2, s. 139–153. *Přestože soutěž na dostavbu pražské Staroměstské radnice z roku 1987 nepřinesla průlomové architektonické vize, vyvolala vyjatou veřejnou debatu. Článek rozebírá politické kontexty této debaty a zkoumá proměny vztahu mezi architekty a laiky na sklonku reálné socialistického Československa.*
- 242. Hájek Pavel**, Památkový fond jižních Čech v posledních třech desetiletích I., PJČ 1, s. 11–35. *Vývoj památkové péče v jižních Čechách po roce 1989, proměna vesnic a lidové architektury.*
- 243. Hájek Václav**, Obnova čakovské fary, PJČ 1, s. 168–171. *Popis oprav.*
- 244. Haničák Ondřej – Jež Radim**, Knížecí dům v Jablunkově. K historii, stavebnímu vývoji a architektonickým souvislostem objektu, Těšínko 2, s. 19–58. *Příspěvek k historii, stavebnímu vývoji a architektonickým souvislostem objektu.*
- 245. Hansová Jarmila**, Barokní lázně Elbančice a co po nich zbylo, PJČ 1, s. 46–94. *Stručná historie obce, historie areálu zámku a lázní, stavební vývoj.*
- 246. Hanzlíček Tomáš, Hofman Jiří**, Historické souvislosti výroby pevnostní cihly (technologické poznámky), ZPP 2, s. 209–215. *Pozornost této stati je zaměřena na technologické možnosti stavitelů pevností Tezeřína a Josefova z hlediska výroby fortifikačních cihel.*
- 247. Hasil Jan, Profantová Naďa, Levá Kateřina**, Kovové artefakty jako klíč ke krajíně a společnosti předpřemyslovských Čech, AH 1, s. 15523. *Součástí práce je katalog interpretačně význačných kovových nálezů ze 7. – 1. třetiny 9. století z Čech.*
- 248. Hasil Jan**, Duces bohemianorum předpřemyslovského období jako interpretační problém, 21, s. 61–79. *Příspěvek přináší teze představující pokus o řešení jednoho konkrétního problému nejstarších českých dějin, které jsou zároveň vedeny snahou přispět k širěji pojaté dekonstrukci Kosmova líčení coby vůdčího narativu nejstarších českých dějin.*
- 249. Hečková Petra, Kovařík Zdeněk, Kuneš Petr**, K památkovým aspektem a revizi poznání jindřichohradeckého Rondelu, ZPP 3–4, s. 342–353. *Analýza archivních materiálů, spisové dokumentace a zjiš-*

- tění z probíhajících restaurátorských průzkumů jako základ pro poznání rozsahu intervencí do interiéru jindřichohradeckého Rondelu; interpretace zjištění v kontextu soudobých památkářských koncepcí i ve vztahu k možnostem budoucího památkového zásahu.
- 250. Hentschelovi Hana a Werner,** Drobné sakrální památky v Lipové a Lišči a jejich oprava v letech 2019 a 2020, DVZ 1–2, s. 24–32. *Dokončení oprav a obnov drobných sakrálních památek, kaplí, soch a sousoší v krajině, božích muk a křížů, v obcích Lipová a Liščí.*
- 251. Hieke Václav,** Kaplička sv. Antonína Paduánského na Vlčí Hoře, DVZ 1–2, s. 56–57. *Kaplička sv. Antonína Paduánského z roku 1721, zbořená v 70. letech 20. století, nově postavená Klubem českých turistů v letech 2019 až 2020.*
- 252. Hladíková Věra,** Obecní dům v Novosedlicích-Kramolech, resp. ve Střekově, PÚV 22, s. 14–17. *Novobaroční radnice obcí Novosedlice, Kramoly a Střekov vystavěná v letech 1907 až 1908 v Střekově, jedna z nejhodnotnějších slohové analýzy do doby kolem roku 1430.*
- 253. Hlasek Daniel,** Praveká minulost hradiště Holý vrch u Albrechtic nad Vltavou, AVJČ 1, s. 45–57. *Popis lokality, výsledky lidarových analýz, soupis průzkumů a nálezů, výsledky analýz nálezů, datace lokality.*
- 254. Hlobil Ivo,** Hlava Krista zaniklé kamenné piety z Hradce Králové – pozdní krásný sloh, Umění 1, s. 61–69. *Kamenná Hlava Krista ve sbírkách Muzea východních Čech v Hradci Králové, nově datovaná na základě precizní slohové analýzy do doby kolem roku 1430.*
- 255. Hložek Josef, Menšík Petr,** Vybrané artefakty z hradu ve Vimperku. Materiál z výzkumu Tomáše Durdíka v roce 2010, AVJČ 1, s. 213–226. *Přehled výzkumů, soupis vybraných artefaktů, vyhodnocení.*
- 256. Hložek Josef, Větrovec Michal,** Nedostavěný hrad u Strašína (okr. Klatovy), v kontextu nedokončených hradních areálů v Čechách, VSMŠ sv. 11, s. 77–86. *Příspěvek k nedostavěnému hradu u Strašína na Klatovsku.*
- 257. Hlubek Lukáš,** Nové nálezy kadlubů a přechodného pozitivu určeného k výrobě kachlů z Loštice (okres Šumperk), AH 1, s. 431–443. *Prezentované nálezy jsou dokladem hrnčířské dílny z konce 15. a 1. poloviny 16. století.*
- 258. Hnilica Ondřej, Sekanina Adam,** Sochařská galerie Na dlázkách v Telči, ZPP 1, s. 76–88. *Shrnutí veškerých známých poznatků o souboru exteriérových soch lemujících stezku z jádra města Telče ke starobylému mariánskému poustnímu kostelu ve Starém Městě v Telči.*
- 259. Hnilica Ondřej, Zářecká Klára,** Kaple Povýšení sv. Kříže v Kníněcích, PP 2/2020, s. 105–118. *Cílem příspěvku je představit finální syntézu nově získaných poznatků stavebněhistorického průzkumu kaple realizovaného s použitím nedestruktivních metod a podpořeného systematickým studiem archívních pramenů, upozornit na umělecký a duchovní význam kaple v každodenním životě místních obyvatel.*
- 260. Hoblová Alena,** Zakladatelka textilních dílen Marie Hoppe Teinitzerová, DKČ 2, s. 10. *Život a dílo Marie Hoppe Teinitzerové, textilní a průmyslové výtvarnice, spoluzakladatelky sdružení Artěl a zakladatelky a majitelky dnešních Jindřichohradeckých gobelínových dílen.*
- 261. Hochel Marian,** Daň za modernitu: okolnosti kolaudace a zpřístupnění pavilonu pro Reinerovu fresku v zámecké zahradě v Duchcově v letech 1982–1983, MC, s. 61–78. *Duchcovský pavilón architektka Sokola pro umístění barokní Reinerovy fresky ze zbořeného špitálu; jeho výstavba, kolaudace a následné zpřístupnění v letech 1982 až 1983.*
- 262. Holub Aleš,** Černousy od Heyneka z Černoc podnes, DKČ 2, s. 20–21. *Černousy, historie a pamětihodnosti, zámecký dvůr se zbořeným zámekem Clam-Gallasů a barokní kaple sv. Jana Nepomuckého.*
- 263. Holub Petr,** Cihelný most na ostrov Portz, Intro 13, s. 106–109. *Cihlový most k bývalému ostrovu Portz se zámekem Portz, barokní obloukový most, jeho historie, archeologický a stavebněhistorický výzkum a obnova v roce 2020.*
- 264. Holý Vladimír,** Z minulosti Strašína a nejbližšího okolí, VSMŠ sv. 11, s. 195–204. *K historii obce.*
- 265. Honsnejmanová Dagmar,** Překladatel mayovek Emil Musil-Daňkovský žil v Mokrém a Kutné Hoře, KM 2020/1, s. 13–14. *Článek k osobnosti překladatele mayovek Emila Musila-Daňkovského, zakladatele knihovny v Mokrém, který odešel na odpočinek do Kutné Hory, kde zemřel 8. 2. 1941.*
- 266. Honys Vít,** Restaurování varhan kostela Nejsvětější Trojice v Klášterci nad Ohří, MC, s. 53–60. *Monumentální varhany Ferdinanda Müllera z Nepomyšle v kostele Nejsvětější Trojice v Klášterci nad Ohří a jejich restaurování v letech 2014 až 2019.*
- 267. Horník Pavel, Kmošek Jiří,** Spony z doby římské z Třebechovic pod Orebem (okr. Hradce Králové), AVČ 19, s. 106–116. *Ojedinelé nálezy dvou spon z 2.–4. století v katastru Třebechovic pod Orebem.*
- 268. Horová Eva,** Architekt a stavitel Karel Tobrman (1906–1977), PZH 1, s. 17–21. *Architekt Karel Tobrman, jeho život a dílo.*
- 269. Hostek Jiří, Moudrý Josef,** Vídeňský stavitel Šebek a pražský mecenáš Hlávka, DKČ 1, s. 18–19. *Spojené osudy stavitele Františka Šebka (1814–1862) a mecenáše Josefa Hlávky (1831–1908).*
- 270. Hostek Jiří, Moudrý Josef,** Vídeňský stavitel Šebek a pražský mecenáš Hlávka, Pod Blaníkem 3, s. 23–25. *Spojené osudy stavitele Františka Šebka (1814–1862) a mecenáše Josefa Hlávky (1831–1908).*
- 271. Hrubý Petr,** K otázce autorství náhrobníku Václava Hasištejnského z Lobkovic, MC, s. 5–18. *Dílna sochaře Ulricha Creutze jako místo vzniku náhrobníku Václava Hasištejnského z Lobkovic a Jana Hasištejnského z Lobkovic.*
- 272. Hubáček Adam,** Mariánský sloup v Odrách byl restaurován, Poodří 2, s. 75. *Zpráva o průběhu restaurování mariánského sloupu.*
- 273. Hubková Jana,** Příběh terezínských poukázek a zapomenutého autora jejich návrhu, PÚV 21, s. 14–17. *Soubor papírových platidel vydaných pro ghetto Terezín, oficiálně platných v letech 1943 až 1945, ve sbírkě Muzea města Ústí nad Labem.*
- 274. Huncovský Tomáš,** Stavební vývoj kostela narození Panny Marie ve Strašíně, VSMŠ sv. 11, s. 27–46. *Ke stavebnímu vývoji sakrální památky.*
- 275. Hůrková Jindra,** Soubor kachlů za zásypu suterénu zámku Týnec u Klatov, AzČ 1–2, s. 184–209. *Nálež několika desítek keramických komorových kachlů objevených v roce 2006 při vybírání zásypu suterénu barokního zámku Týnec u Klatov.*
- 276. Hůrková Jindra,** Sušice ve výpovědi archeologických pramenů. 3. část – středověké a novověké nálezy z Horního předměstí, VSMŠ sv. 11, s. 47–75. *Příspěvek k dějinám města Sušice na základě archeologických nálezů.*
- 277. Hynčica Pavel,** Vesnická výstavba ne Sedlčansku a Sedlecku na starých pohlednicích, Podbrdsko 27, s. 274–292. *Vybrané dochované i zaniklé objekty menších obcí na Sedlčansku a Sedlecku zobrazené na starých historických pohlednicích.*
- 278. Chlíbec Jan, Roháček Jiří,** Šlechtické nekropole doby jagellonské a raného novověku – jejich význam a funkce: Bechyně a Němčice, ZPP 2, s. 200–208. *Stát srovnává umělecko-historickou a epigrafickou úroveň dvou jihočeských středověkých šlechtických nekropolí – vyšší šlechty v klášterním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Bechyni a nižší ve farním kostele sv. Mikuláše v Němčicích.*
- 279. Chmelenský Jiří,** Pražské elektrárny konce 19. až počátku 20. století. Co po něm v Praze zůstalo, SP 1, s. 45–67. *Přehledné shrnutí významných pražských elektrárnských staveb a jejich památkové hodnoty.*
- 280. Chotěbor Petr,** 400. výročí třetí pražské defenestrace, ČSPS 4, s. 246–249. *Průběh pražské defenestrace a památníky připomínající tuto událost a záchranu královských místopředsí a písaře Fabricia.*
- 281. Chotěbor Petr,** Architekt Kamil Hilbert a jeho práce pro katedrálu sv. Víta, ČSPS 2, s. 107–114. *Architekt Kamil Hilbert, pokračovatel Josefa Mockera při dostavbě katedrály sv. Víta v letech 1899 až 1929, k tisíciletému milénium smrti sv. Václava, kdy byla katedrála nově vysvěcena.*
- 201. Chotěbor Petr,** Dvojice portálů v interiéru Vladislavského sálu Pražského hradu, jejich podoba a datování, ČSPS 3, s. 129–136. *Nové zhodnocení dvojice na první pohled stejných portálů Vladislavského sálu, renesančního a barokního, na základě průzkumů z let 2019 až 2020.*
- 283. Chotěbor Petr,** Kamenická značka na střílně Pražské věže (Mihulky) v severním parkánovém opevnění Pražského hradu, ČSPS 4, s. 209–211. *Nález první a doposud jediné kamenické značky z období jagellonské přestavby na Pražské věži Mihulce, dělové věži severního parkánového opevnění Pražského hradu.*
- 284. Chotěbor Petr,** Valdštejnské hospodářské dvory na panství Mnichovo Hradiště, ČSPS 3, s. 178–183. *Valdštejnské hospodářské dvory, nejrychleji chátrající a zanikající kategorie památek České republiky, v okrese Mladá Boleslav.*
- 285. Chvojka Ondřej,** Nové ojedinelé nálezy kamenné broušené industrie z Československa, NspHČ 4, s. 29–34. *Nové nálezy kamenné industrie neolitického stáří na třech lokalitách v jižních Čechách.*
- 286. Chvojka Ondřej, Benes Jiří, John Jan, Šálková Tereza, Průchová Erika,** Pohřební a sídlíšní areály střední a mladší doby bronzové v okolí Březnice u Bechyně, AVJČ 1, s. 59–151. *Soupis lokalit a nálezů, výsledky analýz, zhodnocení nálezů, datace.*
- 287. Chvojka Ondřej, John Jan, Parkman Marek, Šálková Tereza,** Dva nové depoty doby bronzové ze střední Šumavy, AVJČ 1, s. 25–44. *Soupis lokalit a nálezů, nálezy okolností, výsledky analýz a datování.*
- 288. Chvojka Ondřej, Zavřel Petr,** Archeologické výzkumy v trase dálnice D3 na Československu, Výběr 3, s. 176–189. *Přehled výzkumů a lokalit, shrnutí výsledků.*
- 289. Jadlovska Petra,** Zámek Kynžvart a jeho sbírky, ZA 11, s. 17–28. *Historický mobiliář, knihovna a sbírky knížete Klementa Metternicha (1773–1859) na zámku Kynžvart.*
- 290. Jakubec Ondřej, Waisser, Pavel,** Renesanční a manýristické štu-

- katérství v Čechách a na Moravě: možnosti a metody výzkumu, dosa-
vadní stav poznání, ZPP 3–4, s. 262–270. *Metodické trendy dějin umění*
v rámci bádání o renesančním umění, do nichž je zasazen současný
zvýšený zájem o dekorativní techniky architektury a plastické štukové
dekorace.
- 291. Janáč Jiří**, Proměny vodního režimu ve 20. století jako symbol po-
kroku, VCP 3, s. 20–23. *Vodní stavby industriální modernity, proměny*
české krajiny a vody od poloviny 19. století, hydroenergetika, víceúčel-
ové přehrady a vodohospodářské plány.
- 292. Jančo Milan**, Kohoutí útok. Kopie obrazu Paula de Vos ze sběrný
Fondů národní obnovy v Půjčovni ulici v Praze II, ZPP 2, s. 233–237.
Příspěvek ke svazům historického mobiliáře Fondu národní obnovy na
státním zámku Hořovice, nově identifikovaná kopie obrazu Paula de Vos
z majetku odsunutých Němců.
- 293. Jančo Milan**, Parochet z Nového Sedliště. Příběh jedné dobře ukry-
té synagogální opony, Roš chodeš červenec, s. 16–17. *Identifikace ba-
rokní synagogální opony z roku 1769 ze synagogy v Novém Sedlišti,*
později v Tachově, která nebyla zničena během celofišského pogromu
v roce 1938 a po přesunu do Prahy se jako předmět „ze staré židovské
radnice“ stala součástí sbírek dnešního Židovského muzea v Praze.
- 294. Jančo Milan**, Základní evidence mobiliárních fondů ve správě Ná-
rodního památkového ústavu a zámek Červený Hrádek u Sedlčan, ČSPS 2, s. 91–103. *Portrét a veduta s vazbou na zámek Červený Hrádek*
u Sedlčan ze svazů Fondu národní obnovy spravovaných Národním pa-
mátkovým ústavem.
- 295. Jančo Milan**, Zřícenina hradu Talmberk na obraze Antonína Wal-
dhausera z mobiliárních fondů zámku Hořovice, ČSPS 3, s. 142–148.
Malíř Antonín Waldhauser a jeho nově identifikovaný obraz hradu Talm-
berk ve svazech Fondu národní obnovy na zámku Hořovice.
- 296. Jankulíková Alžběta**, Základní škola v Zárybech na konferenci
Propamátky – obnova a využívání škol, PSČ 1/2020, s. 65–68. *Zpráva*
informuje o příspěvku předneseném dne 7. 11. 2019 v Městské knihovně
v Písku na konferenci o obnově a využívání historických školních bu-
dov.
- 297. Janovská Viktorie, Klír Tomáš**, Nedestruktivní výzkum zaniklé
Havraně (okres Nymburk). Příspěvek k podobě raně středověkých
center nižšího řádu, AH 1, s. 67–91. *Prezentace výsledku analytických*
povrchových sběrů a geofyzikálního průzkumu na lokalitě 10.–15. stole-
tí.
- 298. Jarošek Radim, Šádek Jan**, Zámek v Bartošovicích v 1. polovině
20. století, Poodří 2, s. 37–44. *Osudy zámku, popis interiéru, zámecký*
park.
- 299. Jehlík Jan, Plos Jiří, Cikán Miroslav**, K výzkumu památkových
hodnot historických měst České republiky, ZPP 1, s. 3–9. *Seznámení*
s cíli a dosavadními výsledky pětiletého výzkumného projektu *Původ*
a atributy památkových hodnot historických měst České republiky.
- 300. Jelínek Martin**, Dlouho hledaný snímek. O nálezu fotografie za-
chycující transport v pražských ulicích, Roš chodeš květen, s. 13.
Identifikování unikátních fotografií zachycujících transport židovských
obyvatel do Terezína v ulicích U Smaltovny a Veletržní v pražských Ho-
lešovicích.
- 301. Ježek Josef, Wolters Stefam**, Příspěvek k desetiletému výročí His-
torického parku Bärnau-Tachov, AzČ 11/1–2, s. 210–218. *Příspěvek*
k desetiletému výročí archeologicko-edukační instituce.
- 302. Jílek Jan, Joštová Kateřina**, Osídlení z doby římské v Úhrčticích,
okr. Chrudim, VSH 37, s. 5–99. *Materiálová studie představující, da-
tující a interpretující nálezy z doby římské v Úhrčticích na Chrudim-
sku.*
- 303. Jílek Petr**, „Tento malý oheň udělá oheň velký“ pravil zjara roku
1689 náčelník žhářů, a tím rozpoutal peklo, DKČ 4, s. 20–21. *Požár*
pražského Židovského města, severní části pražského Starého Města
a přilehlé části Nového Města dne 21. června 1689
- 304. Jílek Petr**, Stalo se před 400 lety: Bílá Hora a její mužové, DKČ 3,
s. 6–9. *Bitva na Bílé hoře a její dopady na České země, příčiny a ná-
sledky.*
- 305. Jirásek Václav**, O svatoňovickém Šichtamtu, který byl založen před
220 lety roku 1800, RK 60, s. 36–39. *Počátky uhelného hornictví v ob-
lasti Jestřebích hor; chalupa čp. 9 Horního úřadu náhodského panství*
(Šichtamt) v Malých Svatoňovicích a její historie až do jejího zániku v ro-
ce 1930.
- 306. Jirásek Václav**, Za tajemstvím kamenných pražců zaniklé „rtyňské
koňky“, RK 61, s. 44–46. *Kamenné pražce zaniklé úzkokolejky od Što-
ly Ida do Malých Svatoňovic – rekonstrukce vzhledu kolejíště zaniklé*
„rtyňské koňky“.
- 307. John Jan**, Sekera plná oblaků aneb vzácný doklad využívání lokál-
ního sillimanitu v jižních Čechách?, NspjČ 4, s. 35–38. *Sillimanitová*
sekera z Trhových Svin a lokální zdroje sillimanitu jako suroviny pro
zhotovení obdobných sekýr nacházených v Horním Rakousku.
- 308. John Jan**, Tři ojedinělé nálezy pozdně avarských opaskových ko-
vání z jižních Čech, AVJČ 1, s. 179–187. *Popis nálezů, výsledky ana-
lýz.*
- 309. Joza Petr**, Otavovická sklárna v korespondenci sekvestra Fridricha
Hofbauera, SSH 2020/1, s. 13–42. *K Otavovické sklárně ve světle do-
chované korespondence.*
- 310. Kábrt Vojtěch**, 100 let trutnovského gymnázia, RK 61, s. 29–32.
100 let gymnázia v Trutnově.
- 311. Káčerík Aleš**, Objev ojedinělého ohrazeného sídliště z mladší doby
bronzové při archeologickém výzkumu ve Skorotcích u Ústí nad La-
bem, PÚV 21, s. 35–41. *Sídelní areál ohrazený sypaným valem v kom-
binaci s palisádou a pozorovacími (strážnými) věžemi z mladší až pozd-
ní doby bronzové ze Skorotců u Ústí nad Labem.*
- 312. Káčerík Aleš**, Přírodní prostředí a datace pravěkého sídelního are-
álu ve Skorotcích. Výpověď přírodovědných metod, PÚV 22, s. 26–31.
Datování opevněného areálu zjištěného ve Skorotcích do doby laténské
a do doby římské.
- 313. Kalábová Lenka, Krontorád Matěj**, Bývalý vodní mlýn v Hrubší-
cích u Ivančic, PP 2/2020, s. 119–130. *Na základě archivního výzkumu*
stavebních dějin vyplývajících z nálezových situací a dendrochronologie
bylo možné nejstarší dochovanou fázi výstavby mlýna datovat rokem
1613, kdy panství patřilo pánům z Lipé.
- 314. Kalina Pavel**, Heide Mannlová Raková a děkanský kostel Panny
Marie v Mostě. Příběh Most 2020, s. 69–80. *Heide Mannlová Raková*
a její výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě, znamenající pro
ní zásadní předmět bádání.
- 315. Kamenář Jan**, Spravedlnost podle dekretu v Kutné Hoře – případ
Karla Svobody, KM 2020/2, s. 14–16. *Příspěvek k poválečným událos-
tem v Kutné Hoře – k případu mimořádného lidového soudu s Karlem*
Svobodou.
- 316. Kastl Petr**, Obytné věže (donjony) vybudované ve 14. století a mož-
nosti jejich stavebního provedení na příkladech šlechtických hradů
v Plzeňském kraji, CB 19, s. 57–90. *Pět donjonů tvořících součást zříc-
enin středověkých hradů v jihozápadní části Plzeňského kraje, detail-
ní pohled na jejich architekturu a výslednou (předpokládanou) podobu*
jejich exteriérů a interiérů.
- 317. Kazlepka Zdeněk**, Mezi benátskými malíři. Nově identifikované ob-
razy ze sbírky hraběte Humprechta Jana Černína, Umění 2, s. 193–201.
Nově objevená díla bývalé černínské obrazárny, dnes v sbírkách zámku
Jindřichův Hradec, Strahovského kláštera a zámku Dobříš a v soukromé
sbírce Patrika Šimona.
- 318. Kerdová Lenka**, 1920 s and 1930 s Prague Architecture with Spe-
cial Focus on the German Cultural Circle: Adolf Foehr, Fritz Lehmann,
Rudolf Hildebrand, Umění 4, s. 365–377. *Meziválečná pražská archi-
teктонická scéna byla velmi heterogenním prostředím, kde se nejen se-
tkávali, ale také měli především čeští, němečtí a židovští architekti.*
Studie se zaměřuje na německojazyčné prostředí, které v Praze vytvá-
řelo dosti výjimečnou a komplikovanou strukturu.
- 319. Knápek Aleš**, Zpřístupnění zámku Nová Horka pro veřejnost, VSN,
s. 133–134. *Rekonstrukce zámku a jeho zpřístupnění veřejnosti.*
- 320. Kobetič Pavel**, Chrudim – domovská obec Ing. Rudolfa Resslera [k 60.
výročí úmrtí pravnuka vynálezce lodního šroubu Josefa Resslera], CHLV
1, s. 3–5. *Životní osudy potomků vynálezce lodního šroubu Josefa Res-
slera.*
- 321. Kobetič Pavel**, Chrudimské muzeum a retrospektivní regionální
bibliografie historické a vlastivědné literatury, CHVS 24, s. 185–197.
Všeobecná a speciální bibliografie vypracované pracovníky chrudim-
ského muzea za celou dobu jeho existence – od doby Průmyslového mu-
sea pro východní Čechy v Chrudimi k současnému Regionálnímu muzeu
v Chrudimi.
- 322. Kobetič Pavel**, Na co navazují Chrudimské vlastivědné listy a Chru-
dimský vlastivědný sborník, CHLV 6, s. 8–11. *Předchůdci časopisu*
Chrudimské vlastivědné listy a sborníku Chrudimský vlastivědný sbor-
ník: Kronikář, Kronikář Chrudimska a Chrudimsko.
- 323. Koblasa Pavel**, Dědický spor o landštejnské panství a era Sternba-
chů, VSDJT 1, s. 27–40. *Přehled majitelů panství, popis panství z po-
lovin 19. století, soupis panských budov na území panství.*
- 324. Koblasa Pavel**, Deskový statek Česká Olešná za posledních šlech-
tických majitelů, VSDJT 1, s. 39–49. *Historie a vývoj obce.*
- 325. Koblasa Pavel**, Jak Pejdlůva Rosička ke svému názvu přišla, OT 2,
s. 35–38. *Stručná historie obce.*
- 326. Koblasa Pavel**, Jan Rudolf hrabě Černín jako držitel jindřichohra-
deckého dominia, Výběr 2, s. 104–108. *Přehled jindřichohradeckého*
panství na konci 18. a v průběhu 19. století, okolnosti převzetí panství.
- 327. Koblasa Pavel**, Lesní objekty na novohradském panství za Jana
Nepomuka hraběte Buquoye, OT 1, s. 26–29. *Organizační správa pan-
ství, soupis mysliven a hájoven.*
- 328. Koblasa Pavel**, Novogotická myslivna v Záluží jako součást lamber-
ského svěřenství, Výběr 1, s. 23–26. *Přehled panských budov v zicho-
vickém panství, stručná historie myslivny.*

- 329. Koblasa Pavel**, Panský dvůr v Hostějvesi, Výběr 4, s. 268–269. *Stručná historie dvora.*
- 330. Koblasa Pavel**, Rudolecké panství za krátkého působení hrabat Buttlerů, OT 2, s. 47–49. *Přehled majitelů panství, ocenění panství na počátku 19. století, dobový popis zámku.*
- 331. Kocina Jan, Zemanová Gabriela**, Archeologický výzkum při kostele Narození sv. Jana Křtitele v Dešné u Dačic, VSDJT 1, s. 5–18. *Stavební historie kostela, průběh a výsledky záchranného archeologického průzkumu, vybavení odkrytých hrobů.*
- 332. Kočárová Romana, Kočár Petr**, Analýza uhlíků ze střední doby hradištní získaných v lokalitě Kotouň (okr. Plzeň-jih), „U rybníka Zrkel“, NspjhČ 4, s. 39–40. *Analýzy uhlíků ze střední doby hradištní získaných v lokalitě Kotouň (okr. Plzeň-jih) „U rybníka Zrkel“ a jejich výsledky.*
- 333. Kohout Michal, Jahodová Šárka, Peňázková Veronika**, Změny způsobu využití historického jádra, ZPP 1, s. 24–32. *Význam, klasifikace a možnosti sledování různých způsobů využití městských jader, především v urbanistickém měřítku.*
- 334. Kokošková Věra**, „Staré Město“ v Přesticích, PZH 3, s. 9–16. *Přestické „Staré Město“ (Altstadt), naposledy uváděné na mapě stabilního katastru z roku 1837 – architektura, obyvatelé a jejich obživa, práce a každodennost.*
- 335. Kokošková Věra**, 160 let přestického špitálu, PZH 4, s. 16–17. *Bývalý špitál v Přesticích vystavěný z podnětu přestického kaplana Emanuela Václava Řičáka v roce 1860.*
- 336. Kokošková Věra**, Sběratelé místních pověstí, PZH 1, s. 22. *Sběratelé místních pověstí, písmáci a učitelé působící v Přesticích a na Přestítku.*
- 337. Kokošková Věra**, Zábavy hraběte Schönborna a jeho dětí, PZH 3, s. 17–18. *Každodenní život rodiny hraběte Schönborna na příchovickém zámku zachycený v rukopisu z pozůstalosti profesora Václava Šrámka.*
- 338. Kolář Petr**, Z Tachova až do Paříže. Augustin Němec a knížecí rod Windischgrätzů, ZA 11, s. 70–82. *Tachovský malíř Augustin Němec, jeho život a dílo.*
- 339. Kolářová Eva**, Ukřižování ze Svaté Barbory: paní Šenoldová prodává obraz (1887–1888), JSH 1, s. 280–287. *Okolnosti nákupu deskového obrazu do dnešní Národní galerie.*
- 340. Kolářová Šárka**, Renesanční krypta a malovaná erbovní galerie ku poctivosti a věčné památce rodu pánů z Vrábí v kostele sv. Jana Křtitele ve Stražišti u Břežnice, PP 2/2020, s. 35–66. *K architektonickému vývoji sakrálního areálu.*
- 341. Kolářová Zdeňka**, Studna ve sklepení hradu Landštejn. Průběžná zpráva o archeologickém výzkumu, PJČ 1, s. 162–165. *Okolnosti a průběh výzkumu, interpretace náleзовé situace.*
- 342. Komendová Jitka**, Marxismus a kulturní dějiny středověké Rusi. Koncept ruské předrenesance., CMP 22, s. 181–192. *K sovětské historiografii 20. století.*
- 343. Konečný Karel**, Středočeská krajská organizace Československé strany lidové v období pražského jara a na začátku normalizace (1968–1972), SSH 2020/2, s. 83–102. *Príspevek k politickým dějinám středních Čech v období pražského jara a na začátku normalizace (1968–1972).*
- 344. Kopecká Iva**, Podmalby na skle ze sbírek Regionálního muzea v Chrudimi, CHLV 5, s. 18–20. *Soubor 69 podmaleb z dílen Kaiserwalde v Kladsku, ze severních Čech a z jihočesko-rakouského pohraničí v sbírkách Regionálního muzea v Chrudimi.*
- 345. Kopecká Iva**, Výstava Uprostřed Koruny české, CHLV 1, s. 20. *Výstava seznamující s málo známým fondem středověké a rané renesanční výtvarné kultury východočeského regionu.*
- 346. Kopecká Iva, Musil Jan**, Pozvánka na výstavu. Víra v umění – umění ve víře. Výtvarná kultura Chrudimska ve středověku, CHLV 5, s. 2. *Středověké výtvarné umění regionu Chrudimska.*
- 347. Körner, Milan**, Historické a regionální souvislosti vývoje českých měst, UUR 2, s. 5–14. *Vývoj českých měst od 13. století ve středoevropském kontextu, rozložení historických měst a souvislosti vývoje měst s regionálním uspořádáním (správním i církevním).*
- 348. Körnerová Chládková Michaela**, Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řady IX. část, VSDJT 1, s. 17–26. *Historie cechů ve městě.*
- 349. Körnerová Chládková Michaela**, Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řady X. část, VSDJT 1, s. 33–38. *Historie cechů ve městě.*
- 350. Kos Luděk**, Fortifikační řešení předhradí raně středověkého Žatce, CMP 21, s. 107–120. *Príspevek se zaměřuje na shrnutí nejvýznamnějších poznatků zjištěných novými výzkumy P. Čecha v letech 2003, 2004 a 2008, a na interpretaci odkrytých situací.*
- 351. Kotyk Jiří**, Josef Gočár, ZKPP 7–8, s. 264–266. *140 let od narození architekta Josefa Gočára. Jeho život a dílo.*
- 352. Kotyk Jiří**, Morové nákazy v Pardubicích roku 1680 a 1758, ZKPP 7–8, s. 259–261. *Morové nákazy v Pardubicích roku 1680 a 1758 a jejich dopady na město a jeho obyvatele.*
- 353. Kotyk Jiří**, Viktorin Kornel ze Všehrd – 500 let od smrti, VLPK 4, s. 31. *Život a dílo Viktorina ze Všehrd, od jehož úmrtí uplynulo 500 let.*
- 354. Kotýnek Michal**, Laténské depoty železných předmětů ve střední Evropě, AzČ 1–2, s. 51–76. *Ukládání železných depotů v období střední až pozdní doby laténské v oblasti střední Evropy; katalog publikovaných nálezů a analýza.*
- 355. Koubková Hana**, Sběratelské perličky – stojánky na zápalky, Výběr 1, s. 27–36. *Typologický přehled stojánků.*
- 356. Kovář Daniel**, Doklady o stavební podobě zaniklých tvrzí v Machovicích na Českobudějovicku, CB 19, s. 91–102. *Dvě zaniklá sídla, tvrzíště I. a tvrzíště II. v Machovicích, shrnutí poznatků o jejich stavební podobě, konstrukcích a vybavení.*
- 357. Kovář Daniel**, Doklady o stavební podobě zaniklých tvrzí v Machovicích na Českobudějovicku, Cb 19, s. 91–102. *K architektuře, výstavbě a účelu dvou tvrzí.*
- 358. Kovář Daniel**, Drobná zjištění z jihočeských hradů Kuklajtu a Ostrolovského Újezda, ČSPS 1, s. 1–6. *Výsledky povrchového průzkumu dvojice menších hradů po plošném odštěpení lesního porostu v roce 2017, který je zcela zakrýval.*
- 359. Kovář Daniel**, Glosy k české gotické sakrální architektuře I. Tochovice (okr. Příbram), kostel sv. Martina, ČSPS 3, s. 137–141. *Gotický kostel sv. Martina v Tochovicích a netypický lichoběžníkový tvar operádků jeho presbyteria.*
- 360. Kovář Daniel**, Kříž mezi modříný. Pomník majora Bernharda Zodla (1792–1865) před kostelem Nejsvětější Trojice u Trhových Svinů, Výběr 1, s. 42–47. *Medailon vojenského důstojníka, okolnosti vzniku pomníku.*
- 361. Kovář Daniel**, Nálezy středověkých fragmentů z kostela Navštívení Panny Marie v Horní Polici (okr. Česká Lípa), ČSPS 2, s. 104–106. *Nálež zlomků kamenné křtitelnice nebo kazatelny dokládající středověký původ kostela Navštívení Panny Marie v Horní Polici.*
- 362. Kovář Daniel**, Nobilitační listiny z let 1548–1900 ve fondech českobudějovického archivu, SARP 1, s. 126–200. *Nobilitační diplomy ve formě originálů nebo opisů ve fondech Státního okresního archivu v Českých Budějovicích – edice panovnických listin, jimiž je příjemce povyšován do šlechtického stavu, je mu udělován, nebo polepšován erb.*
- 363. Kovář Daniel**, Otázky šlechtického sídla v Cepu na Třeboňsku, VSDJT 1, s. 19–32. *Archivní záznamy o spekulovaném panském sídle, možné lokality sídla, vyhodnocení.*
- 364. Kovář Daniel**, Pisemnosti z let 1647–1708 (1887), nalezené na varhanním měchu v kostele Nejsvětější Trojice u Trhových Svinů, JSH 1, s. 255–274. *Edice nalezených listin.*
- 365. Kovář Daniel**, Povážlivý stav raně novověkého popraviště u Rožmberka nad Vltavou, PJČ 1, s. 159–161. *Historie a popis popraviště, nálezy z povrchových sutí.*
- 366. Kovář Daniel**, Tři kapitoly z dějin archeologického poznání Trhových Svinů, AVJČ 1, s. 281–292. *Historie archeologických výzkumů ve městě a okolí.*
- 367. Kovář Daniel**, Tři písemné zmínky o zaniklé heraldické výzdobě kostelů – Rudolfův a Dubné u Českých Budějovic, sv. Jakub na Starém Městě pražském, ČSPS 1, s. 39–41. *Tři archivní zmínky o znakové výzdobě sakrálních prostor, která již v současné době neexistuje, ale může být při budoucí rekonstrukci objevena.*
- 368. Kovář Daniel**, Zámeček a Strážný vrch – dvě pseudolokality u Přídolí (okres Český Krumlov), AVJČ 1, s. 293–298. *Historie a popis lokality.*
- 369. Kovář Daniel**, Zaniklý most přes Vltavu u Březi na Českobudějovicku, Výběr 4, s. 258–267. *Historie mostu.*
- 370. Kovář Daniel, Ladislav Langwail**, Zlatá stoka v Českých Budějovicích. Půl tisíciletí od vzniku umělého napájecího kanálu pro městské rybníky, PJČ 1, s. 37–45. *Historie výstavby napájecí stoky, popis trasy a dochovaných reliktů.*
- 371. Kovář Miroslav**, První patro Velkopřevorského paláce na plánu z let 1725–1726, SP 2, s. 164–165. *Prezentace plánu významného pro poznání vývoje johanitské komendy.*
- 372. Kovář Miroslav, Cymbalak Tomasz**, K raně gotické architektuře kostela Panny Marie pod řetězem v Praze, PP 1/2020, s. 111–121. *Stručný příspěvek se zabývá nálezem fragmentů gotického kružbového okna, které lze spojovat s raně gotickou přestavbou románského konventního kostela, jehož stavba byla dokončena k roku 1182.*
- 373. Kovář Miroslav, Vaněk Vojtěch**, K poznání středověké architektury kostela sv. Jakuba Většího ve Slušticích. K výpovědní schopnosti farních kostelů ve východním okolí Prahy, PSC 2/2020, s. 20–34. *K historii a stavebnímu vývoji pozoruhodného kostela ve Slušticích u Říčana.*
- 374. Kovařík Zdeněk, Michalová Zdeňka, Tišlová Renata**, Renesanční vytlačovaný štuk na příkladu památek z oblasti česko-moravsko-

- rakouského pomezí, ZPP 3–4, s. 313–329. *Nové poznatky k renesanční technice vytlačovaného štku získané interdisciplinárním výzkumem.*
- 375. Kožusznikova Andrea,** Zámek Nová Horka – památková obnova a zpřístupnění veřejnosti, Poodří 1, s. 50–54. *Historie zámku a průběh projektu obnovy zámekového areálu.*
- 376. Krajíc Rudolf,** Zaniklé středověké město Sezimovo Ústí, AH 2, s. 765–783. *Rekapitulace průběhu výzkumů a shrnutí jeho výsledků.*
- 377. Králová Markéta,** Music of Festive Days in 18th Century Český Krumlov. Depiction of Festivities in an 18th Century Monastic Chronicle, TH 26, s. 137–156. *Festivity na knížecím dvoře Schwarzenbergů v Českém Krumlově v 18. století zaznamenané v Liber magistratis I-V vedených v letech 1678 až 1948 v českokrumlovském klášteře minoritů u kostela Božího těla.*
- 378. Krátký Ján,** Historie Rutvasu, aneb exkurz do života lidí na základě účetních knih obce, SbPce, s. 32–41. *Historie obce Bílé Vchynice a jejich obyvatel zachovaná v účetních knihách z počátku 20. století nalezených na půdě jednoho z domů v Bílé Vchynici.*
- 379. Krátký Ján,** Krajina Kladrub nad Labem na seznamu světového dědictví UNESCO, SbPce, s. 42–43. *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem jako jedinečný doklad ferme ornée, tedy krajinné tvorby využívající postupů francouzské zahrady, anglické zahrady a vrcholné krajinářské zahrady v monofunkční zemědělské krajině na seznamu světového dědictví UNESCO.*
- 380. Krátký Ján, Papáček Aleš,** Národní hřebčín v Kladrubech nad Labem z ptáčích perspektivy, SbPce, s. 44–50. *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem jako jedinečný doklad ferme ornée, tedy krajinné tvorby využívající postupů francouzské zahrady, anglické zahrady a vrcholné krajinářské zahrady v monofunkční zemědělské krajině.*
- 381. Krátký Matouš,** Překvapivý objev artefaktů ze starověkého Egypta ve sbírce muzea v Přelouči, SbPce, s. 26–31. *Soubor sedmi drobných egyptských plastik zhotovených z keramiky a pískovce rozpoznáný v staré archeologické sbírce přeloučského muzea, kam se dostaly někdy na přelomu 19. a 20. století.*
- 382. Kratochvíl Vilém,** Hrádečnice, PN 28, s. 55–58. *Pomístní název Hrádečnice – historická cesta spojující dva konkrétní hrady, Potštejn a Litice.*
- 383. Kratochvílová Zdenka,** Z historie obce Smrček, SbPce, s. 20–25. *Dějiny obce Smrček od založení ve 13. století k roku 1945.*
- 384. Kratošková Hana,** Miloslav Klement, nejen stavitel mostů (a monolitu na Pražském hradě), JP 18, s. 71–96. *Život a dílo Miloslava Klementa, stavebního inženýra, konstruktéra, statika a stavitele monolitu na Pražském hradě*
- 385. Kreisslová Sandra, Nosková Jana,** „Domorodci“ ne/známého „domova“. Cesty německých vyhnanců a vysídlenců do Československa a jejich percepce místního obyvatelstva ve vysídlečných periodikách, ČL 4/107, s. 439–468. *Příspěvek ke zkoumání domovského turismu Němců nuceně vysídlených z Československa, který tvoří významnou součást zkoumání turismu ve střední a východní Evropě.*
- 386. Krofta Tomáš, Šnobl Jan,** Zlomky keramického aquamanile z Vacíkova, okres Příbram, ASČ 1, s. 259–266. *Příspěvek se věnuje zlomku aquamanile 13.–14. století, získaného povrchovým sběrem patrně v prostoru zaniklé vsi Měřetín.*
- 387. Krömer Tomáš, Jirásek Zdeněk,** Nerealizované návrhy dostavby výstavní budovy Slezského zemského muzea z let 1923–1924, AH, s. 149–172. *Studie popisuje nerealizovaný návrh dostavby výstavní budovy Slezského zemského muzea z 1923–1924 v kontextu postupu státní administrativy, bohemizace a ambiciózních politických programů.*
- 388. Kroupa Pavel,** Svorník s raně gotickým rostlinným dekorem v kostele sv. Vavřince v obci Vavřinec, PSČ 2/2020, s. 62–64. *Stručný příspěvek ke svorníku, který patrně pochází původního gotického kostela zbořeného v letech 1876–1877, nacházejícího se na místě dnešního novogotického kostela sv. Vavřince.*
- 389. Kroupa Pavel, Varhaník Jiří, Zavřel Jan,** Nález fragmentu kamenné raně gotické křtitelnice v obci Křešín, PP 2/2020, s. 131–134. *Stručný příspěvek k dataci a zařazení fragmentu kamenné křtitelnice.*
- 390. Krsek Martin,** S pajcemer do sutin pro duši zaniklé čtvrti, PUV 22, s. 18–25. *Demolice historické zástavby v Ústí nad Labem, Novém městě a záchrana drobných památek, které budou tuto zaniklou čtvrtí připomínat ve sbírkách Muzea města Ústí nad Labem.*
- 391. Křivská Alena,** Donace dvou mší Mikuláše Bohumírova z Trutnova, RK 61, s. 10–12. *660 let výročí donace dvou mší Mikuláše Bohumírova z Trutnova – nejstarší zamýšlené, ale po dlouhý čas neuskutečněné měšťanské donace z doby vlády císaře a krále Karla IV.*
- 392. Kubínová Lidmila,** Hronovský rodák Ing. arch. Jindřich Freiwald, RK 60, s. 50–53. *Život a dílo architekta Jindřicha Freiwalda, žáka Jana Kotěry a asistenta Antonína Balšánka, od roku 1921 v společném atelieru Freiwald a Böhm s architektem Jaroslavem Böhmem*
- 393. Kudla Ludvík, Kudla Lotar, Jarošek Radim,** Bývalý hostinec ve Sladké díře ve Studénce, Poodří 2, s. 18–25. *Historie budovy sloužící jako hostinec v lokalitě zvané Sladká díra.*
- 394. Kudrna Milan,** 85 let od otevření Prokopova mostu přes Chrudimku, ZKPP 9–10, s. 380–381. *85 let od otevření železobetonového mostu přes Chrudimku, zhotoveného podle návrhu Ing. Bechyně, nahrazujícího starší most z roku 1910.*
- 395. Kuklíková Anna,** Vlašimský pivovar, Pod Blaníkem 4, s. 18–24. *Vlašimský pivovar, jeho architektura a historie vaření piva ve Vlašimi.*
- 396. Kuneš Petr, Tišlová Renata,** Fenomén renesančního štku a jeho reflexe v současnosti, ZPP 3–4, s. 259–261. *Seznámení s výzkumným projektem Renesanční a manýristické štukatérství v Čechách a na Moravě.*
- 397. Kvapilová Alena,** Digitalizace Graduálu tzv. „Mosteckého nešťastného kancionálu“, PoHn 4, s. 22–23. *Digitalizace Graduálu, tzv. Mosteckého nešťastného kancionálu, sepsaného Jakubem z Plzně v letech 1537 až 1544 – zabezpečení dat, jejich ochrana a zpřístupnění veřejnosti.*
- 398. Kypta Jan, Marounek Jiří,** K podobě vojenských táborů pozdního středověku. Nové poznatky o obléhání Konopiště (1467–1468), PSČ 2/2020, s. 11–19. *Prezentace nového a přesného zaměření daných terénních úprav, což představuje nahrazení publikovaného plánu vytvořeného Petrem Medunou.*
- 399. Kypta Jan, Nachtmannová Alena, Veselý Jan, Neustupný Zdeněk,** Geneze barokní sýpky v Drážkově. K pozdně gotickým prvkům v architektuře selských usedlostí Sedlčanska, PSČ 1/2020, s. 1–25. *Článek přináší prezentaci poznatků hloubkového průzkumu spolu s výsledky archivní rešerše.*
- 400. Kypta Jan, Laval Filip, Neustupný Zdeněk, Marešová Barbara,** K stavebním proměnám venkovského domu v pozdním středověku a raném novověku: příklad ze Zbečna u Křivokláta, AR, s. 607–648. *Archeologický výzkum v obytné části Hamouzova statku z 16. století odkryl pozůstatky tří starších středověkých staveb s dispozicí odpovídající dochované.*
- 401. Lacina Martin, Musil Jan,** Aktuální stav poznání hradu Rabštejna (okr. Chrudim) a jeho hmotné kultury, CB 19, s. 5–56. *Seznámení s aktuálním stavem poznání hradu na základě archeologických výzkumů probíhajících od roku 2013, s přihlédnutím k starším výzkumům a k doposud nezpracovaným a nepublikovaným nálezům.*
- 402. Laněk Bohuslav,** Varhany v kostele sv. Máří Magdaleny ve Čkyni, ZS 1, s. 363–381. *Historie a popis varhan.*
- 403. Lauro Jan,** Záchrana a zpřístupnění paláce na Helfštýně, StřM 50, s. 127–136. *Průběh projektu „Záchrana a zpřístupnění paláce na hradě Helfštýn“.*
- 404. Lavička Roman,** Kostel sv. Michaela archanděla v Pacově. Nový pohled na stavební vývoj a podobu farního kostela do roku 1512., PP 1/2020, s. 17–44. *Studie přináší na základě analýzy archivních pramenů nový pohled na stavební vývoj a stáří jednotlivých částí pacovského kostela.*
- 405. Leibl Jan, Zubík Martin,** Drobné památky obce Mírkov a osady Blansko, MC, s. 79–95. *Soupis drobných památek, kaplí a křížů, existujících i zaniklých, na katastrálním území Mírkov včetně osady Blansko.*
- 406. Lhoták Jan, Košina Jan,** Pustevny – zaniklá barokní kaple U Doletšího Krušce, VSMŠ sv. 11, s. 391–403. *K historii a stavebnímu vývoji zaniklé barokní kaple.*
- 407. Líbal Martin,** František Troniček, spolutvůrce pražské city. Moderní stavitel a architekt moderny, SP 1, s. 2–25. *Přehled díla s důrazem na pražské realizace.*
- 408. Líbal Patrik,** Bohuslav Schnirch – život a dílo v září italského slunce, ČSPS 2, s. 115–121. *Bohuslav Schnirch, jeho tvorba ovlivněná antikou, italskou renesancí a barokem.*
- 409. Líbal Patrik,** Mlýnské životy v Šubertově ulici, ČSPS 3, s. 149–168. *Dům čp. 1353/XII v Šubertově ulici v Praze na Vinohradech a jeho obyvatelé a jejich životy.*
- 410. Iih,** Bruselská restaurace EXPO 58 v Letenských sadech, DKČ 2, s. 24. *Pražské Letenské sady a architektura pro pobavení a odpočinek Pražanů.*
- 411. Lipenská Kristina,** Šumperský sen architekta Georga Bergergera, SM, s. 13–25. *Podíl architekta G. Bergergera na architektonické podobě Šumperka – Německý spolkový dům, radnice, bytové a obchodní domy, vily v zahradách a další veřejné projekty.*
- 412. Lisá Lenka, Kolařík Václav,** Dokáže mikromorfologie v archeologickém kontextu odpovědět na otázku využití zahloubených prostor ve středověké vesnici? Příkladová studie Brno-Královo Pole, AH 2, s. 925–940. *Konkrétní příklad určuje prověřovaný zahloubený prostor jako sklípek na skladování potravin.*
- 413. Liseč Vítězslav,** Matouš Ornyš z Lindperka, ČG 2, s. 7. *420 let od úmrtí královského geometra a jednoho z nejvýznamnějších iluminátorů*

- své doby, Matouše Ornyse z Lindperka, který se výrazně zapsal do třebenických dějin autorstvím Třebeňického graduálu.
- 414. Lněničková Jitka**, Zikmund Lichtenberger – několik dat k životu barokního řezbáře a sochaře, JSH 1, s. 275–279. Život barokního umělce v archivních pramenech.
- 415. Lorenc Libor**, Neuskutečněný projekt místní dráhy Staňkov-Přeštice-Nepomuk, PZH 3, s. 4–8. K zamýšlenému spojení již vybudovaných železničních tratí.
- 416. Losos Ludvík**, Křižíkova elektrická lokomotiva na dole Julius V, PoHn 4, s. 4–5. Křižíkova elektrická lokomotiva na dole Julius V určená k zasypávání propadlin vzniklých zřícením stropů vyrubaných komor po odtěžení uhlí.
- 417. Lukas Jiří, Starec Petr**, Raně středověká mincovní falza z archeologického výzkumu v Husově ulici v Praze v roce 1992, AP, s. 230–236. Prvková analýza při revizi mincovních nálezů, dosud datovaných do 2. poloviny 10. století, je určuje jako dobová falza.
- 418. Lunga Radek**, Kdo je autorem gotického zvonu v Chrudimi?, CHLV 6, s. 3–8. Zvon Dominik z Chrudimi a příspěvek k málo známé, byť početné skupiny východočeských pozdně gotických zvonů z poslední čtvrtiny 15. století, jejichž autorem byl dosud anonymní zvonař, který jako tovaryš přišel z Kutné Hory do Hradce Králové.
- 419. Lunga Radek**, Zajímavé anonymní zvony na Pelhřimovsku: Rynárec, Žirovnice, Pelhřimov, Pošná, VSP, s. 121–131. Analýza pěti anonymních zvonů na Pelhřimovsku z 15.–17. století.
- 420. Lunga Radek**, Zvony v Kostelci u Jihlavy, Volříšově a Domašově – zdařilé anonymní práce velkomeziříčských renesančních dílen, ZPP 2, s. 237–241. Tři příklady renesančních zvonů zhotovených v nejvýznamnějším moravském centru jejich výroby, ve Valašském Meziříčí, a možnosti jejich autorského určení.
- 421. Luštiněc Jan**, Otevření nových expozic v Jilemnici Kostel sv. Alžběty a Jan hrabě Harrach a zahradnictví, VLH 42, s. 111–113. Nová expozice Krkonošského muzea v Jilemnici přibližující gotický kostel sv. Alžběty, který vyhořel v roce 1788 a následně byl na jeho místě zbudován zahradní domek; Jan hrabě Harrach a jeho působení v oboru zahradnictví.
- 422. Lutovský Michal a kol.**, Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2019, ASČ 2, s. 619–642. V rámci přehledu 65 záchranných akcí je evidováno 37 výzkumů, týkajících se středověkého a novověkého období.
- 423. Lyčka Daniel**, Hadersfeld s hradem Greifenstein a Liechtenstein-Sparbach. Historie dolnorakouských parků za Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina, PP 1/2020, s. 79–110. K dalším krajinářským počínům Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina.
- 424. Mach Jiří**, Svatý Jan Nepomucký v krajině Orlických hor a Podorlicka, PN 28, s. 3–25. Dvanáct kostelů a kaplí zasvěcených sv. Janu Nepomuckému a 68 soch světce v obytných sídlech a krajině Orlických hor a Podorlicka.
- 425. Macků Pavel, Pilná Veronika**, Vrcholně středověký nánosník z mobiliárního fondu státního zámku Kozel jako příklad prvních archeologických výzkumů a možnosti jeho interpretace, AH 1, s. 391–402. Militárie ze 3. čtvrtiny 14. století je komparována s analogickým jedincem z hradu Ronovec.
- 426. Malina Ondřej, Zeman Petr, Kavalír Jan, Brzák Přemysl**, Od vody k větru šestnáctiletá cesta za jedním z nejvýznamnějších objevů kutnohorského podzemí., KM 2020/4, s. 3–7. Příspěvek k novým objevům v kutnohorském podzemí.
- 427. Maráz Karel**, Dosud nejstarší pečeť města Dačic a její datace, VSDJT 1, s. 5–16. Datace pečetě, popis a analýza.
- 428. Marciniak-Kajzer Anna**, Motte-Bailey Castles and Problems With Dating Their Origins in Poland, Cb 19, s. 169–175. K problematice datace opevněných hradů.
- 429. Mareček Jiří**, Odcházení schopných je stínem minulosti našeho oboru, ZPK 2, s. 12–14. Životní osudy krajinářů a zahradních architektů Františka Thomayera, Josefa Vařky, Bohumila Kafky, Jaromíra Scholze a Ivana Otruby.
- 430. Mareček Jiří**, Rozvoj zahradní architektury v Hradci Králové v letech 1918–1949, ZPK 4, s. 12–14. Šest věcných a souběžných proudů formování systému a forem rozvoje města Hradec Králové v pevné vazbě na utváření soustavy městské zeleně a nejvýznamnější sadové úpravy realizované v Hradci Králové v letech 1918 až 1949.
- 431. Marek Jan**, Lidské legendy, jejich osudy, sídla, pády i vzestupy. Kadaň. Klášter františkánů, Lobkovicové z Hasištejna, DKČ 2, s. 11–16. Město Kadaň, klášter františkánů u kostela Zvěstování Panny Marie a Čtrnácti svatých pomocníků a rodina Lobkoviců z Hasištejna.
- 432. Marek Jan**, Lidské legendy, jejich osudy, sídla, pády i vzestupy. Pernštejn – Klášterec nad Ohří. Šumburkové, Fictumové, Thunové, DKČ 3, s. 11–16. Klášterec nad Ohří, zřícenina hradů Egenberg, Perštejn, Šumburk, zámek Klášterec nad Ohří a jejich historie a historie jejich vlastníků.
- 433. Marek Jan**, Lidské legendy, jejich osudy, sídla, pády i vzestupy. Přerov, Brandýs nad Orlicí. Karel starší ze Žerotína, Jan Amos Komenský, DKČ 4, s. 11–16. Přerov, Brandýs nad Orlicí a osudy jejich majitelů pádu ze Žerotína.
- 434. Maršálková Švandová Lenka**, Dva rukopisné graduály ze sbírek Regionálního muzea v Chrudimi, CHLV 3, s. 17–20. Latinský graduál z roku 1530 a Český graduál z roku 1570 ve sbírkách Regionálního muzea v Chrudimi.
- 435. Martínek Zdeněk a kolektiv**, Metodika k archivnímu zpracování fondů typu „Archiv města“, SARP Supplementum 3, s. 1–336. Metodika stanovující minimální obecné zásady pro zpracování archivních fondů typu Archiv města.
- 436. Marxová Alice**, Jak se žije ve Varech, Roš chodeš únor, s. 10–11. 150 let historie Židovské náboženské obce v Karlových Varech.
- 437. Marxová Alice**, Modlitebna v obyváku. V Podmoklech u Sušice se opravuje barokní synagoga, Roš chodeš srpen, s. 16–17. Obnova barokní synagogy v Podmoklech u Sušice, po roce 1900 postupně adaptované k bytovým účelům; záchrana židovského hřbitova a dokumentace jednotlivých náhrobků.
- 438. Marxová Alice**, Plány, kresby, veduty. Krajina a urbanismus na rukopisných plánech z 18. století, Roš chodeš listopad, s. 10–12. Rukopisné translokační plány židovských obydlí v zemích Koruny české z let 1723 až 1728 a jejich přínos pro poznání urbanismu obcí s židovským obyvatelstvem, jejich zástavby a krajiny kolem nich.
- 439. Marxová Alice**, Zločin a trest. O expozici a Santiniho kapli v Panenských Břežanech, Roš chodeš leden, s. 8–9. Kaple sv. Anny v Panenských Břežanech vystavěná podle plánu J. B. Santiniho a barokní Horní zámek, v němž po náročné rekonstrukci vznikl Památník národního útlaku a odboje s expozicí zachycující historii České republiky v letech 1938 až 1945.
- 440. Mařík Antonín**, Rašeliníště Soos a jeho využití v lázeňské praxi Karlových Varů, ZA 11, s. 54–69. Historie léčby rašelinou v Karlových Varech, budovy a technické zařízení zajišťující provoz, rašelinové koupele a léčení.
- 441. Mařík Tomáš**, Hostouň (okr. Domažlice) – archeologie poddanského města v letech 2018–19, AzČ 1–2, s. 165–183. Výsledky archeologických dozorů v intravilánu města Hostouně v letech 2018 až 2019.
- 442. Mařík Tomáš, Zelenka Antonín**, Záchranný archeologický výzkum ve vnitřním parkánu hradu Preitensteinu – předběžné sdělení, Hláška 3, s. 44–46. Základní a předběžné sdělení k záchranné sondáži ve vnitřním parkánu hradu Preitenstein.
- 443. Maříková-Kubková Jana**, Kostel nebo funerální kaple? Revizní výzkumy kostela Panny Marie na Pražském hradě, ČSPS 3, s. 169–177. Interpretace archeologického nálezu funerální kaple, později kostela Panny Marie na Hradčanech, zpracováním dosavadních archeologických výzkumů.
- 444. Matoušek Václav, Kočárová Radka, Kočár Petr, Makoj Tomáš**, Interdisciplinární výzkum zaniklých uhlířských pracovišť v prostoru polohy Hrad na Radečské vrchovině, k. ú. Sklená Huť, okr. Rokycany, ASČ 1, s. 267–282. Prezentace výsledků výzkumu dvou ze 71 uhlířských plošin, identifikovaných dálkovým laserovým 3D snímáním a povrchovým průzkumem, dokládá výrobu dřevěného uhlí od středověku do 20. století na lokalitě a patrně i těžbu železné rudy.
- 445. Mazura Vladimír**, Obnova, rekonstrukce a modernizace elektrárny Hučák na Labi, Stav 4, s. 24–28. Příkladná obnova malé vodní elektrárny Hučák vystavěné v letech 1909–1912 v secesním stylu podle návrhu architekta Františka Sandera.
- 446. Meduna Ludvík**, Židé v Polici, Roš chodeš srpen, s. 8–9. Historie Židovské náboženské obce v Polici a její synagoga.
- 447. Menoušková Dana**, Sedmdesát let archeologických výzkumů středohradištních lokalit na Uherskohradištsku a současný stav poznání tzv. ostrova sv. Jiří, AH 2, s. 809–829. Stručná rekapitulace výzkumů a jejich výsledků se více zaměřuje na centrum dnešního města.
- 448. Menšík Josef**, „Zapomenutý“ raně středověký (?) mohylník na Vitanově hoře u Milevska, NspHČ 4, s. 41–44. „Opomíjené“ mohylové pohřebiště na katastru obce Božetice na Písecku, raně středověký mohylník na Vitanově hoře; historie bádání, popis a soupis objektů.
- 449. Menšík Petr, Stránil Daniel**, Broušená kamenná industrie ze sbírek muzea v Mariánské Týnici, okr. Plzeň-sever, NspHČ 4, s. 45–50. Nálezy broušených kamenných nástrojů nalezených na severním Plzeňsku, uložené ve sbírkách muzea v Mariánské Týnici.
- 450. Merta David, Tvrzníková Michaela**, Nicolaiova sbírka je online, ZPP 2, s. 247–248. Zpráva o online zpřístupnění Nicolaiovy sbírky map a plánů, původně zvědného materiálu pro armádu vytvořeného v 16. a 17. století, obsahujícího mimo jiné i relativně podobná zobrazení středoevropských zámků, paláců, hradů a dalších občanských, technických a vodních staveb i zahrad.
- 451. Metlička Milan**, Poničená mohyla ze střední doby bronzové z Doubřavy (okr. Plzeň-sever), AzČ 1–2, s. 23–33. Výsledky záchranného ar-

- cheologického výzkumu mohly č. 16 ze střední doby bronzové na lokalitě „Za Černým lesem“ v Doubravě, poničené v roce 2018, s dvojicí pohřbů mohylové kultury.
- 452. Michálek Jan,** Několik nových kamenných artefaktů z neolitu/eneolitu a starší doby bronzové z Písecka a Strakonicka. Příspěvek k poznání kamenné industrie starší doby bronzové v jižních Čechách, AVJČ 1, s. 5–24. *Soupis lokalit a nálezů, zhodnocení nálezů.*
- 453. Michalová Zdeňka, Bartůňková Lucie, Tišlová Renata,** Renesanční štukové sochy Adama a Evy na zámku v Telči, ZPP 3–4, s. 354–365. *Nová zjištění ke vzniku a proměnám štukových soch Adama a Evy z výklenku arkádového loubí východního křídla hlavního nádvoří telčského zámku.*
- 454. Michalová Zdeňka, Vojtěchovský Jan, Krajčířová Lucia,** Císařský sál zámku Bučovice ve 20. století – dokumentace, restaurování a prezentace, ZPP 1, s. 64–75. *Příspěvek se na základě archivního a restaurátorského průzkumu pokouší o zhodnocení restaurátorských zásahů na renesanční malířské a štukatéřské výzdobě Císařského sálu zámku Bučovice v 50. až 80. letech 20. století.*
- 455. Mikešová Pavla,** Obrazárna Památníku odboje v letohrádku Hvězda v letech 1921–1930. Pohled administrativní a sbírkotvorný, Umění 4, s. 414–429. *Po vzniku Československé republiky prosadili legionáři zřízení instituce, jež měla připomínat jejich odbojovou činnost. V květnu 1919 byl za tímto účelem založen Památník odboje, připomínající odbojovou činnost legionářů a vytvořena umělecká sbírka umístěná a vystavená v letech 1923 až 1930 v letohrádku Hvězda.*
- 456. Mikoláš David,** Jevín. Příspěvek k dějinám drobné šlechty na Podřipsku, Hláška 2, s. 19–22. *Terénní relikty a zbytky zdí opevněného objektu Jevín na ostrožně nad Jevíněvsi, hypotézy vzniku, zániku a pokus o rekonstrukci podoby sídla.*
- 457. Míkule Václav,** Remesla a rekonstrukce historické budovy Národního muzea v Praze, Stav 6–7, s. 12–17. *Obnova Národního muzea v Praze a restaurování jeho interiéru, pevně zabudovaných děl uměleckého řemesla a historického mobiliáře.*
- 458. Míňák Ivan,** Mluvíci hrobka děkana Svobody v Kolíně – Zálabí, PSC 1/2020, s. 55–61. *Příspěvek k zapomenuté neogotické rodinné hrobce někdejšího kolínského děkana a regionálního historika Jana Svobody, která byla nalezena v roce 2019 při dokumentaci zrušeného hřbitova.*
- 459. Míček Leoš,** Dvě zaniklé sarkanderovské památky v Olomouci: Kaple sv. Vavřince a Všechny svatých mučedníků, StřM 49, s. 39–56. *Připomínka zaniklých kaplí při příležitosti čtyřsetletého výročí umučení sv. Jana Sarkandera.*
- 460. Míček Leoš,** K dílu olomouckého stavitele Antonína Morbitzera, OAS, s. 119–127. *Olomoucký stavitel A. Morbizer a jeho dílo.*
- 461. Moravec Jaroslav,** Co předcházelo příjezdu prvního vlaku do Třebenic v adventu I. p. 1898?, ČG 4, s. 16–19. *Třebenice, zprovoznění železniční tratě a příjezd prvního vlaku v roce 1898.*
- 462. Moravec Jaroslav,** František Pettrich a Ferdinand Pettrich – nástin životního příběhu dvou sochařů, ČG 3, s. 16–19. *Život a tvorba sochařů Františka Pettricha, rodáka z Třebenic působícího v Drážďanech, a jeho syna Ferdinanda, narozeného v Drážďanech a působícího v Itálii a v Římě.*
- 463. Moravec Jaroslav,** Od Paříka ke Křenkovi, od sbírky starožitností k muzeu, ČG 2, s. 11–13. *Václav Pařík, Karel Křenek a jejich podíl na založení trebenického muzea.*
- 464. Moudrý Josef,** Málo známý, a přesto významný český houslař z Domašína, DKČ 4, s. 10. *220 let od narození tvůrce mistrovských hudebních nástrojů Jana Kulíka (1800–1872).*
- 465. Mrvík Vladimír Jakub,** Aktuální stav areálu bývalé tvrze hospodářského dvora v Bylanech a nová zjištění z jeho historie, PSC 1/2020, s. 69–71. *Současný stav, nová zjištění a proměna areálu oproti stavu k roku 2013, kdy byl uveřejněn podrobný stavebněhistorický průzkum bývalé tvrze.*
- 466. Mücke Petr,** Jak „Maffie“ zachránila Kunětickou horu, ZKPP 1–2, s. 20–27. *100 let od zakoupení hradu Kunětická Hora a pardubického zámku Muzejním spolkem v Pardubicích.*
- 467. Mücke Petr,** První stolpersteiny v Pardubicích, ZKPP 11–12, s. 398–401. *Památky na vyražbě židovské obyvatele v Pardubicích zapsané na stolpersteinech umístěných před domy, ve kterých tito naposledy bydleli před svým transportem do Terezína.*
- 468. Mudra Aleš,** K branám ráje a Jeruzaléma. Významy reliéfu na portálu klášterního kostela v Plasích, Umění 4, s. 350–364. *Západní portál baziliky kláštera cisterciáků v Plasích s reliéfním tympanonem z 12. století; ikonografie a výtvarné zdroje v souvislostech typologie byzantských a italských artefaktů 7.–12. století s přesahy do imperiální symboliky starověkého Říma.*
- 469. Müller Jan,** Padesát významných osobností Českého Krumlova: 1780–1990, Výběr 2, s. 75–87. *Přehledový katalog osobností spojených s městem.*
- 470. Müller Jan,** Výběrový katalog výtvarníků, uměleckých řemeslníků, fotografů a restaurátorů: Český Krumlov 1780–1990, Výběr 3, s. 137–154. *Přehledový katalog osobností spojených s městem.*
- 471. Musil Jan,** Dvakačovice čp. 89 – archeologická sonda do minulosti vesnice, VSH 37, s. 101–148. *Zpracování archeologických nálezů od přelomu 9.–10. století po 20. století zjištěných v planýřce smetiště u domu čp. 86 v Dvakačovicích; středověké osídlení na katastru obce.*
- 472. Musil Jan,** Soubor středověkých seker ze sbírek Regionálního muzea v Chrudimi, AVČ 19, s. 117–147. *Soubor 19 seker z archeologické sbírky Regionálního muzea v Chrudimi; předměty ze staré sbírky a nové archeologické přírůstky.*
- 473. Musílek Martin,** Majitelé – nájemníci – podnájemníci. Topografické, hospodářské a sociální souřadnice nájemního bydlení ve středověké Praze, SP 2, s. 2–36. *Problematika nájemního bydlení ve 14.–15. století v historickém jádru Prahy je nahlížena z různých aspektů.*
- 474. Myšíčka Martin,** Děkanský kostel v Mostě v archívních pramenech, Příběh Most 2020, s. 81–89. *Výzkum Heide Mannlové Rakové a dějiny kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě zaznamenané v archívních pramenech.*
- 475. Nachtmannová Alena,** Kostel v Nových Dvorech a jeho vnitřní vybavení jako obraz barokní spirituality, PSC 1/2020, s. 34–54. *Příspěvek se věnuje typickým dobově podmíněným projevům spirituality a jejich otisku na konkrétní stavbě. Autorka se snaží postihnout vztah šlechtičny – donátorky k jejímu dílu – rodovému kostelu, který sama založila, obdarovala a o nějž celý život pečovala a krásila jej.*
- 476. Nachtmannová Alena,** Lovecký zámek Kuncberk: od letohrádku ke stavbě, „jež žádného užitku nepřináší“, PSC 2/2020, s. 35–51. *Příspěvek přináší dějiny pozoruhodné památky na základě dosud nevyužitých archívních pramenů, plánové a především fotografické dokumentace, kterou pořídil těsně před zničením stavby místní nadšenec lékárník z Křince Antonín Stifter.*
- 477. Navrátil Vojtěch,** „Experiment“ s přednostním hlasováním v obecních volbách v letech 1933–1938 na příkladu okresů Český Brod, Kolín a Poděbrady, SSH 2020/1, s. 77–90. *Příspěvek k politickým dějinám předválečných středních Čech.*
- 478. Navrátilová Hana, Bubna-Litic Monica, Kunštát Miroslav,** Otázky nad opomíjeným arcidílem. Minulost a současnost kláštera sv. Gabriela na pražském Smíchově, Arch+ 24, s. 94–97. *Beuronský novorománský klášter sv. Gabriela na Smíchově s kostelem sv. Gabriela, jeho architektura, umělecká výzdoba a hledání nového využití po dlouhodobě nevyužívaný klášter.*
- 479. Nečada Václav, Polakovič Daniel,** Copies of Inscriptions on Medieval Jewish Tombstones from Znojmo (Znaim) made by the Moravian Historian Joseph Edmund Horky in 1819, JB 2, s. 53–68. *Moravský historik Josef Edmund Horký (1790–1844) a jeho popis pěti středověkých náhrobků, macev, nalezených na židovském hřbitově ve Znojme v roce 1804, a to včetně přepisu jejich hebrejských nápisů, z nichž se dochoval pouze fragment jednoho datovaný do roku 1413.*
- 480. Nechvátal Bořivoj,** Zvony, zvonce a zvonnokohra na Vyšehradě, AH 1, s. 279–291. *Přehled zvonařské problematiky Vyšehradu od nejstarších dob do současnosti.*
- 481. Němcová Jana, Kejval Pavel, Jílek Jan, Sůvová Zdeňka, Kmošek Jiří, Kočár Petr, Kočárová Romana,** Osada z pozdní doby římské v Chornicích, okr. Svitavy, AVČ 19, s. 54–105. *Sídlisko z pozdní doby římské zkoumané několika záchrannými archeologickými výzkumy – doklady každodenního života, nálezy keramiky zhotovené v ruce i na kruhu a římských výrobků.*
- 482. Netušilová Ludmila,** Rudolf Jenatschke a jeho fotografie v knihách, PUV 22, s. 52–53. *Fotografie Rudolfa Jenatschke zachycující město a lidská sídla v publikacích o Ústí nad Labem a Ústecku.*
- 483. Nikrmajer Leoš,** Anabáze kolem budování divadla v Českých Budějovicích v letech 1945–1946, Výběr 1, s. 10–22. *Provoz divadla po bombardování na konci války, plánovaná přestavba kina na divadlo.*
- 484. Nikrmajer Leoš,** Horské pastviny v majetku města České Budějovice v letech 1946–1949, Výběr 2, s. 109–113. *Správa vysídlených ploch v pohraničí po druhé světové válce.*
- 485. Nodl Martin,** Husitství jako raně buržoazní revoluce, CMP 22, s. 159–179. *Příspěvek k jednomu z nejvýraznějších marxistických vkladů do interpretace dějiny středověku – k pokusu českého filosofa Roberta Kalivody přisoudit husitské revoluci charakter revoluce raně buržoazní.*
- 486. Nová Eliška, Nový Miroslav,** Hadi lázně, klenot klasicistní lázeňské architektury Teplic., MC, s. 19–36. *Dějiny, architektura, stavební vývoj a proměny objektu teplických Hadích lázní v 19. a 20. století.*
- 487. Novák Antonín,** Ars sine Scientia? Praktická geometrie středověkého obrazu., PP 1/2020, s. 143–156. *Ambivalence konstrukčního řádu a volné imaginace je sledována nejprve z hlediska praktické pomocné geometrie, u samotné kompozice obrazového pole však autor zdůrazňuje, že jde o systém vyššího řádu.*
- 488. Novák Jakub,** Kopcovité útvary z hlíny a kamene jako prostředek k vymezení hranic území v písemných pramenech kláštera Hradisko

- u Olomouce, AH 1, s. 255–277. *Prezentace výsledků terénní prospekce identifikující tzv. hraniční kopce, doložené v historických falzech konce 13. a 1. poloviny 14. století v převápivém počtu 27.*
- 489. Novák Zdeněk, Zámečník Roman,** Krajina koní, ZPK 1, s. 11–15. *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem jako jedinečný doklad ferme ornée, tedy krajinné tvorby využívající postupů francouzské zahrady, anglické zahrady a vrcholné krajinné zahrady v monofunkční zemědělské krajině.*
- 490. Nováková Lenka, Ondřejka Zbyšek, Pavelková Ilona,** Příběh Historické budovy Muzea Těšínska, Těšínsko 1, s. 15–48. *Osudy historické budovy Muzea Těšínska a průběh kompletní rekonstrukce, která byla dokončena v roce 2020.*
- 491. Nováková Stanislava,** Osudný požár Jindřichova Hradce v roce 1801, VSDJT 1, s. 162–177. *Okolnosti a důsledky požáru, seznam zemřelých při požáru.*
- 492. Nováková Stanislava,** Zakládací listina jindřichohradeckého probošství z roku 1625. Pátrání po ztraceném originálu zakládací listiny probošství z 18. srpna 1625, VSDJT 1, s. 153–158. *Historie sporů mezi proboštvím a jezuitu v Jindřichově Hradci.*
- 493. Nováková Zuzana,** Knihovni centrum U Vokolků oživilo historickou část Pardubic, VLPK 4, s. 8–11. *Obnova nevyužívané budovy v předpolí Zámku Pardubice (na tzv. Přehrádku) a její adaptace na Knihovni centrum u Vokolků; muzejní expozice věnovaná rodině Vokolků a historii domu na Přehrádku.*
- 494. Novotný David,** O knížecí svatbě, památkové péči a všímavých učitelích. K osudům mobiliáře zámku Chroustovice a hradu Rychmburk v letech 1919–1929, CHLV 5, s. 3–10. *Rodina knížat Thurn-Taxis na Chrudimsku v období 1. republiky, převoz rodového mobiliáře ze zámku Chroustovice a z hradu Rychmburk do rodového sídla v Řežně.*
- 495. Novotný David,** Poškození soch v Heřmanově Městci v popřevratovém roce 1919, CHLV 1, s. 6–14. *Zničení barokních soch v Heřmanově Městci považovaných za symbol monarchie a všeho špatného, co podle ničitelů zaniklý státní útvar přinesl, na přelomu jara a léta 1919.*
- 496. Novotný Martin,** Tradiční hlíněná architektura v Íránu a způsoby její revitalizace, ČL 3/107, s. 351–373. *Předložená stať se zabývá v české etnologii, ale i v oborech stavební technického charakteru, málo frekventovaným tématem, a to tradiční hlíněnou architekturu v Íránu. Jedná se o problematiku, k níž v České republice a vůbec v Evropě existuje velmi málo publikovaných výstupů, o které by se zájemce o studium místní stavební tradice mohli opřít.*
- 497. Nožička Petr,** Neznámá tvrziště v Dobřenicích (Rohoznici), Hláška 4, s. 62–64. *Príspevek se věnuje dvěma neznámým tvrzištím identifikovaným na Královéhradecku a Břeclavsku.*
- 498. Nusek Jindřich,** K „znovunalezenému“ náhrobníku v Křešíně, Pod Bláníkem 3, s. 19–21. *Nález epitafu s erbem Lukaveckých z Lukavce zazděného v bývalém vstupu do areálu hřbitova u kostela v Křešíně, pocházejícího ze starého křešínského kostela sv. Bartoloměje zbořeného v roce 1875.*
- 499. Nusek Jindřich,** Zámek Vlašim od poloviny 18. do počátku 19. století. Realizované i neuskutečněné úpravy auerspergské rezidence, PSČ 2/2020, s. 52–61. *Článek sleduje snahy o úpravu zámku Vlašim od poloviny 18. do počátku 19. století na nenovouskouskou rezidence Auerspergů jako předního dvorského rodu.*
- 500. Nyklíčková Marie,** Strípky z historie Obce Provodova-Šonova, RK 60, s. 7–9. *Dějiny obcí Šonov, Provodov, Kleny, Šeřeč a Václavice a katastru zaniklé vsi Domková, zbořených při stavbě přehradní nádrže Rozkoš.*
- 501. Olivová Lucie,** Rozmanitost čínských tapet. K výzdobě interiérů v 18. a 19. století, ZPP 2, s. 185–199. *Autentické čínské tapety, které v 18. a 19. století zdobily interiéry vybraných českých a moravských šlechtických sídel.*
- 502. Orna Jiří, Dudková Veronika,** Přínos denáru Boleslava III. K otázce polohy a vzniku kostelů sv. Václava a sv. Martina ve Staré Plzni, AH 1, s. 205–215. *Prezentace nálezu je provázena úvahou o lokalizaci jen písemně doložených středověkých sakrálních staveb.*
- 503. Orna Jiří, Dudková Veronika,** Poznání kožedělné produkce královského města Plzně v období pozdního středověku a raného novověku na základě nálezů kožených artefaktů z odpadních jímek, AH 1, s. 483–503. *Přehled produktů kožedělných řemesel z 15.–17. století.*
- 504. Ortlita Zdeněk,** Stará tvrz v Nové Hore, VSN, s. 23–29. *Príspevek k historii tvrže, popis dochovaného inventáře z roku 1717 sepsaný komisaři biskupského lenního dvora.*
- 505. Otradovec Josef,** Třebeňsko ve výtvarném umění – část 3, ČG 3, s. 10–11. *Krajina a pamětihodnosti Třebeň a Třebeňicka v obrazech, kresbě a grafice autorů konce 19. století a 20. století.*
- 506. Otradovec Josef,** Třebeňsko ve výtvarném umění – část 4: Vzpomínka na malíře Dana Richtera, ČG 3, s. 3. *Krajina a pamětihodnosti Třebeň a Třebeňicka v obrazech, kresbě a grafice autorů konce 19. století a 20. století.*
- 507. Otradovec Josef,** Třebeňsko ve výtvarném umění. Díl II., ČG 2, s. 14–15. *Krajina a pamětihodnosti Třebeň a Třebeňicka v obrazech, kresbě a grafice autorů konce 19. století a 20. století.*
- 508. Otradovec Josef,** Výtvarné umění s motivy krajiny kolem Třebeň, ČG 1, s. 20–21. *Krajina a pamětihodnosti Třebeň a Třebeňicka v obrazech, kresbě a grafice autorů konce 19. století a 20. století.*
- 509. Ourodová Ludmila,** Šest drobných portrétů členů rodu Hessenských v obrazové sbírce hradu Rožmberk, JSH 1, s. 233–254. *Stručné popisy portrétů, okolnosti vzniku.*
- 510. Pachner Jaroslav,** Komenda řádu německých rytířů v Chomutově před 16. březnem 1421, PPŽ 52, s. 57–71. *Stavební podoba komendy řádu německých rytířů v Chomutově před rokem 1421 a skutečný rozsah škod způsobených husitskými vojsky při útoku na Chomutov v březnu 1421.*
- 511. Pachner Jaroslav,** Mokrosuky. Renesanční perla Pošumaví, VSMŠ sv. 11, s. 9–26. *Ke stavebnímu vývoji a rekonstrukci zámku.*
- 512. Pálková Naděžda, Havlíček Jiří,** Průzkum a obnova solnice v Českých Budějovicích, PJČ 1, s. 172–174. *Popis oprav, výsledky archeologického průzkumu.*
- 513. Panáček Jaroslav,** Anselm a Předbora z Ronova – ale ze kterého?, CB 19, s. 103–118. *Přehledy životů Anselma a Přebora z Ronova, sestavené z dnes známých pramenů, dokládajících, že největší část života bratří je spojena s Lužicí, Žitavskem a hradem Ronovem u Hirschfeldu, který Anselm získal v léno a po němž se oba bratři psali, nikoli po hradu Ronov u Stvolínku.*
- 514. Parkman Marek, Šálková Tereza, Kovačková Lenka, Vobejda Libor,** Príspevek k nejstarším dějinám Volar a Zlaté stezky, ZS 1, s. 15–71. *Soupis lokalit a archeologických nálezů, přehled písemných pramenů o stavbě kostela, počátky Volar z hlediska archeologie, zhodnocení nálezů, výsledky archeologických analýz.*
- 515. Pařík Arno,** Synagoga pod horami. Město Jirkov dokončuje obnovu cenné židovské památky, Roš chodeš říjen, s. 8–9, 15. *Židé v Jirkově a klasicistní synagoga z let 1846–1847, po válce využívaná jako skladiště a sběrna – její obnova a adaptace pro kulturní využití.*
- 516. Pátková Hana,** Soupis drobných sakrálních objektů v obvodu hořovického děkanství z 50. let 19. století, Podbrdsko 27, s. 54–76. *Evangelie kaplí, křížů a soch v obvodu hořovického děkanství vycházející ze soupisu z poloviny 30. let 19. století; stav dochování jednotlivých sakrálních objektů v současnosti a jejich osudy.*
- 517. Paukert Václav,** Vybrané akce restaurování v roce 2019, SbPce, s. 71–82. *Vybrané akce restaurování kamenosochařských děl, soch, sousoší, renesančního portálu, bronzové plastiky kašny, nástěnné výzdoby kaple a reliéfní výzdoby vily realizované v Pardubickém kraji v roce 2019.*
- 518. Paukert Václav, Cinková Veronika,** Patrimonium pro futuro, SbPce, s. 118–123. *Ceny Patrimonium pro futuro pro Východočeský kraj v roce 2019.*
- 519. Pavlíček Martin,** Sousoší sv. Jana Nepomuckého v Oseku a fenomén multiplikací maleb a grafik v barokním sochařství, ZPP 3–4, s. 390–392. *Reliéfni výzdoba sousoší sv. Jana Nepomuckého v Oseku jako doklad transformace výsostně malířsky citěných grafických předloh do média reliéfu.*
- 520. Pavlíček Tomáš,** Poznámka k urbanistickému a architektonickému vývoji královského města Mostu a okolí od počátku 17. století do 20. století se zvláštním zřetelům k vývoji v barokní éře, Příběh Most 2020, s. 91–102. *Heide Mannlová Raková – její studium a výzkum urbanistického a architektonického vývoje města Most a jeho bohaté historické ikonografie pro zachování paměti na zničené město; proměna historické urbanistické krajiny královského města Most.*
- 521. Pečinka Jiří,** Křížová cesta z kaple Panny Marie v Roku u Sušice a její restaurování, VSMŠ sv. 11, s. 409–418. *Príspevek k historii, vzniku a restaurování křížové cesty na Sušicku.*
- 522. Peksa Vojtěch, Crkal Jiří,** Středověké osídlení v povodí Lužického potoka na Kadaňsku, AzČ 11/1–2, s. 77–113. *Príspevek k rané středověkému osídlení povodí Lužického potoka na Kadaňsku.*
- 523. Peksa Vojtěch, Crkal Jiří,** Středověké osídlení v povodí Lužického potoka na Kadaňsku, AzČ 1–2, s. 77–113. *Shrnutí archeologického bádání o osídlení v povodí Lužického potoka na Kadaňsku v severozápadních Čechách.*
- 524. Pelcová Hana,** Historie kostela sv. Jakuba v Jindřichově Hradci II. část, VSDJT 1, s. 53–72. *Historie kostela a přilehlé křížové cesty, stavební historie, soupis pohřbených členů rodu Czernínů z Chudenic.*
- 525. Plešmíd Stanislav, Foud Karel,** Autentické výplně stavebních otvorů v roubených stavbách na příkladech Plzeňska a Klatovska, PP 2/2020, s. 135–146. *K detailům roubených staveb.*
- 526. Pochobradský Václav,** Rok na statku, CHVS 24, s. 3–70. *Život venkovského obyvatelstva prostřednictvím jedné zemědělské usedlosti – popis činnosti lidí na konkrétním statku v roce 1938 se zaměřením na používané, dnes už neznámé nářadí, stroje a pracovní postupy.*

- 527. Podholová Varyšová Eliška**, Výstavní kolonie Werkbundu jako předmět památkové ochrany, ZPP 1, s. 33–45. *Historie, současnost a památková ochrana výstavních kolonií Werkbundu, postavených na přelomu 20. a 30. let 20. století ve Stuttgartu, Brně, Vratislavě, Zürichu, Vídni a v Praze.*
- 528. Pokorný Radek a kolektiv**, Metodika k archivnímu zpracování fondů typu „Farní úřad“, SARp Supplementum 1, s. 1–221. *Metodika stanovující minimální obecné zásady pro zpracování archivních fondů typu farní úřad nebo děkanský úřad.*
- 529. Preislerová Ivana**, První pozemková reforma a její výsledky v Nespěkách a Městečku, Pod Bláníkem 1, s. 20–22. *Pozemková reforma v roce 1921 a její dopady na jižní oblasti Dolního Posázaví; obec Nespěky a její místní část Městečko; Velkostatek Konopiště a Pyšelský velkostatek.*
- 530. Prix Dalibor**, Barokní kostel sv. Šebestiána v Třemešné na Osoblažsku, ČSZM/B 2, s. 95–114. *Nástin historie barokního kostela sv. Šebestiána v Třemešné.*
- 531. Prixová Dvorská Hana**, Bílá/černá místa památkové péče, PSČ 1/2020, s. 62–64. *Krátké zamyšlení nad osudem památek místního významu, jakožto ohrožené skupiny kulturně-historického nemovitého dědictví. Jedná se o stavby, které z nejrůznějších důvodů nejsou kulturními památkami, a jejich zákonná ochrana tedy neexistuje.*
- 532. Procházka Zdeněk**, Opevnění u Svaté Kateřiny, Hláska 4, s. 58–59. *Opevnění u Svaté Kateřiny nepředstavující relikt zabezpečení během války o španělské dědictví, nýbrž část opevnění z 2. světové války a torzo valu kdysi železná a betonové opony kolem socialistického Československa.*
- 533. Profantová Naďa**, Archeologie elit v Čechách, CMP 21, s. 147–170. *Nejstarší archeologické doklady přítomnosti elit – popis, rozbor, okolnosti nálezů, souvislosti.*
- 534. Profantová Naďa, Křivánek Roman, Fikrle Marek, Zavřel Jan**, Tismice jako produkční a nadregionální centrum Čech 8. a 9. století, PA, s. 193–271. *Na základě kompletního geofyzikálního měření a dílčího archeologického výzkumu je konstatována funkce lokality jako sídla elity v 8. a 9. století s doklady šperkařství, kovotectví a kovolitectví.*
- 535. Profantová Naďa, Plevová Anna**, Motiv postavy tančící v podřepu na ozdobě z 8. století ze severního okraje Prahy, SP 2, s. 60–69. *Prezentace náhodného nálezu kování opasku v Dolních Chabrech.*
- 536. Prokopová Zdeňka**, „Kájovská matko milosti, mor, drahotu odvrát od nás!“ Nález barokních dokumentů a devocionálií ve věži poutního kostela v Kájově, PJČ 1, s. 141–157. *Historie poutního místa ve druhé polovině 17. století, popis nálezů.*
- 537. Provaz Lukáš**, Emanuel rytíř Pelz, prezident kutnohorského soudu, KM 2020/1, s. 9. *Krátký příspěvek věnující se významné kutnohorské osobnosti.*
- 538. Provaz Lukáš**, Emanuel a Henrich Mitschovi – otec šepmistr, syn hutní podnikatel, KM 2020/1, s. 7–9. *Příspěvek se věnuje kutnohorským osobnostem v hutním podnikání.*
- 539. Provaz Lukáš**, JUDr. Boleslav rytíř Plaček a jeho rodina, KM 2020/1, s. 11–12. *Krátký příspěvek k životu rakouského a českého právníka a politika, na přelomu 19. a 20. století poslance Českého zemského sněmu a Říšské rady.*
- 540. Provaz Lukáš**, Ředitel vídeňské mincovny Josef Muller, KM 2020/1, s. 9–10. *Krátký příspěvek k životu kutnohorského rodáka, numismatika a politika.*
- 541. Provaz Lukáš**, Strípky z archivu (X) – Hrob von Schorlemerů, KM 2020/4, s. 15–16. *Další pokračování oblíbené rubriky – nad osudy kutnohorských rodů a jejich náhrobníků a hrobek.*
- 542. Provaz Lukáš**, Tzv. národní hosté a internovaní Němci v Kutné Hoře 1945–1946, KM 2020/2, s. 8–11. *Příspěvek k poválečným událostem v Kutné Hoře.*
- 543. Psíková Jiřina**, Kronika Václava Hucka. Všední i nevšední události v Třeboni 1885 (14. pokračování opisů kronikářských zápisů učitele a zakladatele treboňských lázní), VSDJT 1, s. 159–177. *Přepis kronikářských zápisů.*
- 544. Psíková Jiřina**, Kronika Václava Hucka. Všední i nevšední události v Třeboni 1886–1887 (15. pokračování opisů kronikářských zápisů učitele a zakladatele treboňských lázní), VSDJT 1, s. 178–197. *Přepis kronikářských zápisů.*
- 545. Pták Martin, Ptáková Michaela**, Nová stopa raně středověkého osídlení z Litochovic, okr. Strakonice, AVJČ 1, s. 189–199. *Popis lokality, nálezy, okolnosti, výsledky analýz, datace a srovnání.*
- 546. Pták Martin, Ptáková Michaela**, Podivuhodný nález kamenné sekery z Volyně, NspjČ 4, s. 51–54. *Náhodný „nález“ broušené neolitické sekery mezi brousky v Kovošrotu ve Volyni.*
- 547. Purin Bernhard**, Silver Judaica from Two Workshops in Boskowitz (Boskowitz): The Goldsmiths Josef Ruhmann (1800–1885) and Emanuel Eisler (1838–1914), JB 1, s. 83–97. *Stříbrné pokladničky na almužnu, obřizkové soupravy, chanukové svícny, kořenky a štíty na Tóru z dílen Boskovických mistrů Josefa Ruhmanna a Emanuela Eslera, přehled a soupis značených a identifikovaných výrobků v sbírkách muzeí a v soukromém držení.*
- 548. Radek David**, Mezi nacionalismem a marxismem. Slezská knížata pozdního středověku optikou poválečné polské historiografie., CMP 22, s. 205–233. *Příspěvek se pokouší nastínit, jak přistupovala polská historiografie k slezským knížatům pozdního středověku.*
- 549. Ramešová Michaela**, Ostatky sv. Markéty v Telči, JSH 1, s. 25–42. *Historie ostatků patronky města, popis slavností sv. Markéty.*
- 550. Ramešová Michaela, Valecký Štěpán**, Autoři výročních zpráv jezuitské koleje v Telči v 17. století, TH 26, s. 111–135. *Periodické záznamy o chodu sídla Tovaryšstva Ježíšova, literae annuae; pokus o určení autorství narážející na skutečnost, že se jedná o komunitní díla, k nimž patřila anonymní autorů.*
- 551. Razím Vladislav**, K účelu výklenku v přízemí bergfritu hradu Vizmburka, PP 1/2020, s. 122–129. *Stručný příspěvek k účelu výklenku, který se stal předmětem odborné diskuse.*
- 552. Red.,** Mladá historie přemístění kamenného kříže v Krajkově, DKČ 1, s. 10. *Historie obce Krajková a jejich božích muk a kamenného kříže.*
- 553. Renčín Miloslav**, Chaty turistů na Luckém a Suchém vrchu, VLPK 3, s. 23–28. *Historie turistických chat u obce Telecí na Českomoravském pomezí a Suchém vrchu u Orlicek v Orlických horách za Luční boudou v Krkonoších.*
- 554. Renčín Miloslav**, Na Presích ještě jednou a jinak, VLPK 1, s. 22. *Les Na Presích darovaný v roce 1390 kostelu litomyšlskému a jeho hledání v lokalitě s pomístním jménem „Na Presích“.*
- 555. Renčín Miloslav**, Návštěva Zdenky Braunerové v Řetově, VLPK 2, s. 32–34. *Malířka Zdeňka Braunerová a její kořenky v obci Řetová na Orlickoústecku.*
- 556. Richrer David**, Přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi v letech 1873–1880 ve světle písemných pramenů, CHVS 24, s. 145–184. *Okolnosti novogotické přestavby kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi v letech 1873–1880, kterou vedl architekt František Schmoranz st.*
- 557. Richter David**, Bibliografie historických a vlastivědných neperiodických publikací pro území východních Čech za rok 2019, VSH 38, s. 129–134. *Výběrová bibliografie z historických a vlastivědných neperiodických publikací vydávaných odbornými institucemi východních Čech, pro rok 2019.*
- 558. Richter David**, Bibliografie příspěvků k dějinám východních Čech v periodických publikacích vydávaných východočeskými institucemi v roce 2019, VSH 37, s. 193–200. *Výběrová bibliografie regionálně-historické a vlastivědné periodické produkce odborných institucí působících na území východních Čech pro rok 2019.*
- 559. Rosenkranc Milan**, Barokní kaple sv. Anny v Děčíně, DVZ 1–2, s. 52–55. *Barokní kaple sv. Anny, původně stojící v Děčíně na rohu Riegrový a Anenské ulice, v roce 1901 rozebraná a následně opět vystavěná jako přístavba děčínského kostela sv. Václava a Blažej.*
- 560. Rosová Romana**, Dřevěný kostel sv. Petra a Pavla v Hněvošicích, Hlučinsko 2, s. 33–35. *Historie dřevěného kostela, několik etap renovací interiéru, zásadní rekonstrukce kostela z let 2006–2009.*
- 561. Rothbauer Tom**, Drobné sakrální stavby na Třebenicku, ČG 3, s. 12. *Boží muka a kříže v Třebenicích a v jejich okolí.*
- 562. Roubíčková Dita (ed.)**, Památky středních Čech v odborném tisku (rok 2019), PSČ 2/2020, s. 65–72. *Bibliografie odborného tisku s tematikou památek středních Čech za rok 2019.*
- 563. Rožmberský Petr**, Dvě šlechtická sídla jménem Makov na Klatovsku, Hláska 3, s. 35–39. *Poplužní dvůr Makov u Měcholup a zaniklá vesnice a poplužní dvůr Makov u Nemilkova – historie dvou šlechtických sídel se stejným jménem na Klatovsku.*
- 564. Rožmberský Petr**, Dvě vysoké pece v Mítově, JP 18, s. 61–67. *Doklady výroby a zpracování železa ve vsi Mítov.*
- 565. Rožmberský Petr**, Petr Rožmberský – bibliografie 2012–2019, Hláska 1, s. 3–5. *Bibliografie archeologa, autora příruček o archeologických a historických památkách a kronikáře zemědělského Petra Rožmberského za roky 2012 až 2019.*
- 566. Rožmberský Petr**, Plán zámku v Seči, Hláska 2, s. 22–24. *Půdorys tvrze a později zámku v poplužním dvoře v Seči – součást protokolu, který se týkal pronájmu obytných a hospodářských budov schönbornských poplužních dvorů Letín, Nový dvůr a Seč (součást velkostatku Dolní Lukavice) z 1. června 1854.*
- 567. Rožmberský Petr**, Šlechta a její sídla ve Výrově, Hláska 2, s. 25–26. *Vesnice Výrov a její šlechtí majitelé v 16. a v 17. století.*
- 568. Rožmberský Petr**, Tvrz ve Svaté Dobrotivě, Hláska 4, s. 49–52. *K panskému sídlu nazývanému také tvrzí ve Sv. Dobrotivě zřízenému v jižním křídle konventu zdejšího augustiniánského kláštera.*
- 569. Rožmberský Petr**, Zuklín – poplužní dvůr s tvrzí a zámkem v lesích, Hláska 1, s. 5–9. *Vesnice a poplužní dvůr Zuklín s tvrzí, zámek a pivovarem, jejich historie, vlastníci a jejich stavebněhistorický vývoj.*

- 570. Rožmberský Petr, Stráník Daniel**, Registra mezní lesův k městu Plzni náležitých. Přepis a vysvětlivky. Nspjč 4, s. 55–76. Přepis rukopisu jedné z plzeňských městských knih a její prezentace v textové podobě vhodné pro další doplňování a bádání, stručný popis v ní obsažených zápisů.
- 571. Rubeš Marek**, Ploskovice – komenda rytířského řádu johanitů a osudy následných sídel, Hláška 1, s. 10–13. Hledání předpokládané bývalé komendy johanitů v Ploskovicích za situace, kdy se z ní nedochovala žádná písemnost a hmotné pozůstatky.
- 572. Rubeš Marek, Novotný Josef**, Peripetie při záchraně hradní zříceniny – hrad Blansko, Hláška 4, s. 60–62. Průběžná konzervace hradní ruiny Blansko a akce pořádané s cílem propagovat zříceninu v řadách široké laické veřejnosti.
- 573. Rubešová Apolinarie**, Morové sloupy v Českých zemích – symboly naděje, DKČ 2, s. 5–7. Historie vytváření barokních morových sloupů, symbolů naděje v českých a moravských městech.
- 574. Rybánský Josef**, Z průmyslové historie Varnsdorfu – firma August Jungmichl's Sohn, Mandava, s. 125–130. Dějiny varnsdorfské firmy August Jungmichl's Sohn věnující se až do svého zániku v roce 1932 tkaní a potisků látek.
- 575. Rybářik Václav**, Kamenosochařská výzdoba pražských staveb dvacátého století. 1. Staré město a Josefov, ZSP 1–2, s. 60–71. Kamenosochařská výzdoba budov pražského Starého Města a Josefova – sochy, sousoší, reliéfy.
- 576. Rybářik Václav**, Kamenosochařská výzdoba pražských staveb dvacátého století. II. Dolní Nové město, ZSP 3, s. 20–27. Kamenosochařská výzdoba budov pražského Nového Města (dolního Nového Města) – sochy, sousoší, reliéfy.
- 577. Rýpar Vít**, Struktura a tvar. Morfometricko-topologický pohled na urbanistickou strukturu – jak popsat její charakter?, ZPP 1, s. 17–23. Prostorové uspořádání stavebních prvků města a jejich vliv na uživatelský vnímatelný kvalitu; možnosti kvantitativního vyhodnocení urbanistické struktury v Geografickém informačním systému.
- 578. Rypka Luboš, Wiesnerová Eliška**, Činnost archeologického oddělení v roce 2019, PUV 21, s. 30–34. Archeologické výzkumy zajišťované archeologickým oddělením Muzea města Ústí nad Labem v roce 2019.
- 579. Řeháček Jan**, 55 let Klubu přátel Pardubicka, VLPK 2, s. 14–21. Klub práce Pardubicka, členská základna, akce pořádané klubem, publikační činnost.
- 580. Řeháček Jan**, Pardubice v první polovině 19. století, VLPK 3, s. 18–20. Každodennost města Pardubice a jeho obyvatel v první polovině 19. století.
- 581. Řeháček Jan**, Pardubice ve válečném roce 1866, VLPK 4, s. 12–14. Pardubice a Prusko-rakouská válka 1866.
- 582. Řeháček Jan**, Pardubice za Marie Terezie a Josefa II., VLPK 2, s. 10–13. Pardubice v období vlády Marie Terezie a jejího nástupce Josefa II.
- 583. Řeháček Jan**, Pardubice za napoleonských válek, VLPK 3, s. 16–17. Pardubice v období napoleonských válek, dopady válek na obyvatelstvo města a jejich každodenní život.
- 584. Řeháček Jan**, Pardubice za třicetileté války a po ní, VLPK 1, s. 8–12. Pardubice v období třicetileté války, dopady války na město a jeho obyvatelstvo.
- 585. Řehouňková Jana**, Obnova vnějšího pláště budovy č. 2 na Bělobranském náměstí v Pardubicích, SbPce, s. 117. Zpráva o obnově budovy č. 2 na Bělobranském náměstí v Pardubicích.
- 586. Řepa Tomáš**, Kámen pomazání při kalvářském vrchu v Jaroměřích u Jevíčka, VSH 38, s. 51–59. Kámen pomazání v jeruzalémském chrámu Božího hrobu; jeho „přenos“ do českého prostředí barokních exteriérových křížových cest; historie a ikonografie a obrazové a textové zdroje umožňující další šíření Kamene pomazání a uctívání; Kámen pomazání v Jaroměři u Jevíčka a jeho vztah k jeruzalémské předloze.
- 587. Řepková Hana**, Nenápadný půvab panelů aneb regenerace sídlišť z pohledu památkové péče, ZPP 1, s. 46–63. Cesta československých panelákových sídlišť od šedi k dnešní barevné kakofonii a hledání koncepčních přístupů k regeneraci sídlišť a jejich uplatnění v podmínkách České republiky.
- 588. Řepková Hana**, Panelové soubory a vývoj jejich barevnosti na příkladu sídlišť Praha 6 a 8. Petřiny, Invalidovna, Červený vrch, Dáblice, Kobylisy, Bohnice, Čimice, SP 1, s. 100–137. Práce sleduje vývoj barevnosti panelových souborů a připomíná důležitost dokumentace poměrně mladých situací.
- 589. Řezníčková, Veronika**, Štukové dekorativní systémy ve vzájemné symbióze. Recepce italských vzorů na Moravě, ZPP 3–4, s. 304–312. Dva specifické typy geometrických štukatur, které spojuje návaznost na antické a renesanční italské vzory a které se na Moravě uplatňovaly od konce 16. století.
- 590. Sankot Jiří**, Příběh ztracených nákovadel Jiříka Markvarta z Hrádku, PZH 1, s. 4–6. Turz v Řenčích u Preštic odprodán Jiříkem Markvartem v roce 1571 Kryštofu Loubskému z Lub a příběh dvou nákovadel z majetku turze, daných Jiříkem Markvartem do zástavy.
- 591. Savická Pavla**, Sociální a ekonomické aspekty sochařské tvorby v Praze v 17. a 18. století, Umění 2, s. 126–138. Nástin širokého okruhu otázek a možností výzkumu zaměřeného na sociální a hospodářské postavení pražských sochařů s orientačními přesahy do jiných českých a moravských měst i do zahraničí.
- 592. Schneiderwinklová Pavlína**, Plzeň, Perlová ulice čp. 66/67. Nálevkové soubory zaniklých tří studní/jímek., AzČ 1–2, s. 114–132. Nálevkový soubor keramiky ze studny/jímky 03 získaný záchranným archeologickým výzkumem v Perlové ulici čp. 66/67 v Plzni.
- 593. Sedláček August**, Košťálov hrad, ČG 2, s. 16–17. Košťálov, zřícenina hradu donjonového typu ze 14. století, pohledem Augusta Sedláčka.
- 594. Sedláček Petr**, Jazykové české listiny východočeských archivů z doby Václava IV., VLH 42, s. 75–86. Sumarizace poznatků dřívějších prací zabývajících se jazykově českými listinami východočeských archivů z doby vlády krále Václava IV.; diplomatický a paleografický rozbor, srovnání písemností v oblasti lingvistické a vyvození závěrů.
- 595. Seifert Ondřej**, Obnova a údržba památky UNESCO, KM 2020/3, s. 6–7. Zpráva o stavu Kutné Hory jako památky UNESCO.
- 596. Seiner Zdeněk**, Mechanický betlém se po půlstoletí vrací do Svitav, VLPK 4, s. 24–25. Svitavský mechanický betlém z let 1828 až 1942 a jeho restaurování poté, co byl po 40 let ukryt v krabicích ve sklepeních Východočeského muzea v Pardubicích a v Muzeu ve Svitavách.
- 597. Seiner Zdeněk**, Proseč je domovinou českých dýmek, VLPK 4, s. 18–19. Rukodělná výroba dýmek v Proseči u Skutče od poloviny 19. století, průmyslová výroba od 80. let 19. století.
- 598. Sejk Michal**, Kolik staletí Benešova?, Pod Blaníkem 4, s. 12–14. První zmínka o městě Benešov na pergamenovém privilegii krále Přemysla Otakara I. z let 1219 až 1222 jeho počátky jsou však starší, z první poloviny 12. století.
- 599. Semerád Matouš, Taibl Pavel, Musílek Martin**, Vývoj zástavby na parcele domu čp. 887/II v ulici Nekázanka jako příklad sekundární parcelace jednoho z bloků Nového Města pražského, SP 2, s. 120–142. Rekapitulace komplikovaného stavebního vývoje na parcele na základě archeologického a stavebněhistorického průzkumu.
- 600. Setvák Jan**, 150 let železnice na Mostecku a Chomutovsku, PoHn 4, s. 6–7. Dějiny železniční dopravy na Mostecku a Chomutovsku.
- 601. Síchálek Jakub**, Genealogie české středověké prózy o Jozefovi a Ase-neth, SMB 11/2019, č. 1, s. 7–20. Studie sleduje dous málo objasněné literárněhistorické otázky: původ staročeského díla, jeho vztah k latinské předloze a její textové tradici. Zároveň představuje a třídí rukopisná a tisková dochování českého textu.
- 602. Sidenberg Michaela**, Intimate Galleries: Photographic Albums from the Collection of the Jewish Museum in Prague, JB 2, s. 69–80. Fotografická alba ve sbírce Židovského muzea v Praze, portrétní fotografie, zobrazené osoby, fotografické ateliéry, historie sbírky portrétních fotografií.
- 603. Šimet Pavel**, Krátce o vzniku válcoven v Chomutově, PPŽ 52, s. 125–136. Krušnohorská železářská a ocelářská společnost v Chomutově založená v roce 1875 a její historie do konce II. světové války.
- 604. Škofepová Eva**, František Ferdinand d'Este a neobarokní přestavba zámku v Chlumu u Třeboně, VSDJT 1, s. 88–104. Stručná historie neobarokního slohu, historie zámku, medailon architekta Heinricha Gerla.
- 605. Škupien Marek**, Příspěvek k historii farnosti Šilheřovic na Opavsku do počátku 18. století, ČSZM/B 1, s. 1–22. Svatostánky v Šilheřovicích ve sledovaném období.
- 606. Sláma Jiří**, Způsob vlády a její proměny v rané středověkých Čechách, CMP 21, s. 11–22. Krátká studie věnující se způsobům vlády v rané středověké společnosti na našem území.
- 607. Slavíková Aneta**, Kouzelná Zichpil, Zálesí 4, s. 2–4. Historie zástavby místní části Humpolce.
- 608. Slavíková Aneta, Kluchová Dagmar**, Dokonalý pár: Medova vila a tatiček Masaryk patří k sobě, stejně jako patří k Humpolci, Zálesí 10, s. 2–4. Historie Medovy vily a sochy T. G. Masaryka v Humpolci.
- 609. Smetana Jiří**, Jeden drobný nálezy z Křimic (okr. Plzeň-město), Nspjč 4, s. 77–82. Křimický nálezy pravěké broušené kamenné sekerky s navrtaným týlem pro možné druhotné užití k zavěšení někdy v mladší části doby železné.
- 610. Smetana Jiří**, Záchranný archeologický výzkum při výstavbě rodinného domu na parcele č. 324/7 v Plzni-Bukovci (okr. Plzeň-město), Nspjč 4, s. 83–86. Nález objektu z mladší doby bronzové, jednoho z posledních zbytků dokládajících existenci zdejšího sídliště zničeného v minulosti činností pískovny.
- 611. Smolová Věra**, Příbramské pivovarnictví po třicetileté válce, Podbrdsko 27, s. 5–53. Příbramské pivovary a osudy jejich vlastníků v období po třicetileté válce.
- 612. Smrčka Vít, Smrška Aleš**, Národopisná vesnice z roku 1895. Ztra-

- cené dědictví prvního středoevropského muzea v přírodě, NV 2, s. 87–112. *Národopisná vesnice vytvořená pro Národopisnou výstavu československou v Praze v roce 1895 – nejstarší středoevropský skanzen fungující stejným způsobem, jako současná muzea s objekty lidového stavitelství, zanikající „beze stopy“ dřevokaznými houbami v roce 1901.*
- 613. Sobková Marie,** Další důkaz o tom, kde stálo pravé Staré bělidlo, RK 60, s. 9–10. *Hledání původního místa, kde stálo Staré bělidlo, s pomocí mapy vojenského (josefského) mapování z roku 1780 zhotovené podle mapy Jana Kryštofa Müllera z roku 1720.*
- 614. Sokol Lumír,** Stavitel Antonín Many, ZKPP 3–4, s. 110–115. *Život a tvorba stavitele Antonína Many (1853–1911).*
- 615. Sokol Lumír,** Stavitelská rodina Kašparů, ZKPP 9–10, s. 345–352. *Rodina stavitelů Kašparů na Pardubicku, jednotliví členové rodiny, jejich životy a díla.*
- 616. Solpera Jan,** Cesta k pramenům omylů z historie Nové řeky, VSDJT 1, s. 146–161. *Historie Nové řeky v archivních pramenech.*
- 617. Solpera Jan,** Paradox Wittmannovských rybníků a taky o Štěpánkovi, Krčínovi a dalších, JSH 1, s. 140–193. *Vznik a vývoj jedné ze skupin rybníků na Třeboňsku.*
- 618. Solpera Jan,** Wagnerův seznam rybníků na Třeboňsku, Výběr 4, s. 231–239. *Seznam rybníků řazený dle datace.*
- 619. Sommer Petr,** „Christianisace, pokřesťanění; christianisovati, obracet na křesťanství“, CMP 21, s. 227–236. *Zamyšlení nad prameny k tématu, historiografický náhled.*
- 620. Sommer Petr,** Století archeologického výzkumu ostrovského kláštera (k.ú. Davle), AH 2, s. 713–731. *V rámci přehledu zkoumání lokality je publikována řada především půdorysných plánů a nastíněn dnešní pohled na stavební vývoj kláštera.*
- 621. Soukup B. Michal,** Nápisové památky Mostecky, PoHn 4, s. 21. *Seřadí mapující vybrané epigrafické památky Mostecky. Epitaf, který nechal své milované manželce Anně, zesnulé v roce 1569, zhotovit Ludvík Bech.*
- 622. Soukup B. Michal,** Panoráma starého Mostecky, PoHn 4, s. 32–34. *Projekt Panoráma starého Mostecky, jehož cílem je představit široké veřejnosti tisící fotografických snímků v podobě pozitivů i negativů, zhotovovaných od 50. let 19. století do současnosti, zachycujících dnes již neexistující Most a krajinu Mostecky.*
- 623. Spitzer Ostřanská Ivana,** Jak šel čas se zámek Kinských ve Valašském Meziříčí-Krásné, Valašsko 1, s. 48–50. *Historie a rekonstrukce zámku.*
- 624. Spitzer Ostřanská Ivana,** Strýčky z pokračující rekonstrukce krásenského zámku, Valašsko 2, s. 46–48. *Stavební a rekonstrukční práce na budově krásenského zámku.*
- 625. Srpová Růžena,** Křížová cesta v Kozlanech, VSPI 3, s. 9–10. *K obnove drobné církevní památky.*
- 626. Stach Jiří,** Bohumil Palma – zapomenutý malíř kraje Al. Jirásky, B. Němcové a bratří Čapků, RK 60, s. 48–50. *Zapomenutý malíř Bohumil Palma a jeho obrazy zachycující vesnice, městečka a krajinu Náchodska.*
- 627. Starec Petr, Kuželka Vítězslav, Světlík Ivo, Kovačiková Lenka,** Nález hrobu v Mikulandské ulici před novým objektem čp. 135/II, AP, s. 237–262. *Prezentace hrobu z 2. poloviny 10. století, náležejícího zřejmě ke známému pohřebišti v Bartolomějské ulici.*
- 628. Starý Václav,** Zikmund Turnovský z Turnštejna, ZS 1, s. 217–237. *Osobnost prachatického rektora městské školy v archivních pramenech.*
- 629. Steinová Iva,** Místři kameníci. Kamenické značky jihočeských židovských náhrobků, Roš chodeš červenec, s. 14–16. *Kamenické dílny zhotovující náhrobky pro židovské hřbitovy v jižních Čechách; výsledky průzkumu 48 jihočeských židovských hřbitovů s více než 10.000 dochovanými náhrobky.*
- 630. Steinová Iva,** Židovský hřbitov v Dubu u Prachatic, PJČ 1, s. 95–112. *Historie židovského osídlení v obci a okolí, historie hřbitova, popis vybraných náhrobků.*
- 631. Steinová Iva,** Židovský hřbitov v Nové Včelnici, VSDJT 1, s. 41–52. *Historie židovského osídlení v obci a okolí, historie hřbitova, popis vybraných náhrobků.*
- 632. Sterneck Tomáš,** Komplot pomstychtivého pleticháře? Ke kontroverzím vzniku česko-budějovického regulovaného magistrátu v roce 1787, JSH 1, s. 73–120. *Historie a okolnosti vzniku regulovaného magistrátu, fungování nového úřadu v archivních pramenech.*
- 633. Strašnov Jindřich,** Východní nádraží jako nádraží, východní nádraží jako tělocvična. Malá úvaha o velké stavbě, DVZ 1–2, s. 4–23. *Budova Východního nádraží v Děčíně, jeho historie a hledání nového smysluplného využití ve 20. a 21. století.*
- 634. Strubel Michal, Valenta pavel,** Kamenné kříže na Pelhřimovsku: ohlédnutí po 20 letech, VSP, s. 61–102. *Seznam kamenných křížů na Pelhřimovsku s popisem a vyobrazením.*
- 635. Svoboda Jan E.,** Někteří pražští židovští architekti dvacátých a třicátých let 20. století a jejich doložené i možné stavby, SP 1, s. 137–158. *Přehled díla osmi architektů pokrývá podstatnou část Prahy.*
- 636. Svoboda Jiří,** Vysušené rybníky v Čechách a jejich objem, VCP 2, s. 25–28. *Budování rybníční sítě v Čechách a rozloha rybníční plochy po etapách od roku 1300 do současnosti; vysušování rybníků v minulosti, dopady vysušování na krajinu a současná obnova rybníční sítě.*
- 637. Synek Jiří,** Tvrz Pitárné, Hláška 1, s. 13–14. *Objev opevněného půlkruhového areálu na zalesněné ostrožně nad obcí Vysoká-Pitárné, datovaného rámcově do doby první písemné zprávy o obci Vysoká.*
- 638. Šantrůčková Markéta, Medková Lucie,** Sázavsko jako krajina svatého Prokopa I, Pod Bláníkem 1, s. 16–17. *Asociativní krajina a znaky, které ji definují – památníky, sakrální stavby, přírodní dominanty, významné solitérní stromy, stavby, pozůstatky terénních úprav, menhiry, vyhlídková místa a toponyma s vazbou na pověsti a báje.*
- 639. Šantrůčková Markéta, Medková Lucie,** Sázavsko jako krajina svatého Prokopa II, Pod Bláníkem 2, s. 20–21. *Život sv. Prokopa a projevy úcty k němu na Sázavě a v krajině kolem Sázavy.*
- 640. Šantrůčková Markéta, Medková Lucie,** Sázavsko jako krajina svatého Prokopa III, Pod Bláníkem 3, s. 10–15. *Toponyma vztahující se ke sv. Prokopovi v krajině mezi Sázavou a Chotouňí s propojením zvaným Čertova brázda.*
- 641. Šavra Vladimír,** Pomník americkému vojákovi v Čechelovicích, Výběr 3, s. 201–202. *Okolnosti vzniku pomníku padlého vojáka.*
- 642. Šenk Filip,** Očista ke cti Kotěry, Arch+ 22, s. 8–17. *Zpráva o rekonstrukci Školy architektury Akademie výtvarných umění v Praze, díla architekta Josefa Gočára.*
- 643. Šimek Rudolf,** Sv. Jan z hlíny uplácán, Podbrdsko 27, s. 254–257. *Terakotová plastika sv. Jana Nepomuckého dochovaná v obci Strýčkovy, v níž bývalé správní budovy statku březnických jezuitů.*
- 644. Šimková Jitka, Rak Pavel,** Legionář František Kočárník (1894–1918) a osud ztracené pamětní desky, KM 2020/1, s. 19–20. *Příspěvek k dějinám Hlízova.*
- 645. Šimša Martin,** Krejčovské cechy a jejich vliv na formování mužského venkovského oděvu ve střední Evropě 16. a 17. století., ČL 3/107, s. 259–307. *Studie je výstupem projektu „Městský a venkovský oděv střední Evropy v raném novověku, na základě studia cechovních knih krejčovských střihů“*
- 646. Šimunek Robert,** „Dobrá vrchnost“ a její rezidenční město. Mladá Boleslav kolem roku 1500, SSH 2020/2, s. 11–82. *Příspěvek k raně novověkým dějinám Mladé Boleslavi.*
- 647. Šitnerová Ivana, Beneš Jaromír, Kottová Blanka, Bumerl Jiří, Majerovičová Tereza, Janečková Kristina,** Archeologický výzkum plůžin a zemědělských teras jako fenomén historické krajiny České republiky, AH 1, s. 141–165. *Přehled problematiky založený na poznatcích krajinné archeologie a krajinné ekologie.*
- 648. Škoda Jan,** Objev dvojice dosud neznámých pramenů k počátkům osídlení a dějinám výroby skla na horním toku Divoké Orlice. díl II. gruntovní kniha Zelenky (Grünbornu) 1613–1699, OHP 1–2, s. 53–93. *Gruntovní kniha Zelenky (Grünborn) 1613–1699, edice pramenů.*
- 649. Škúrek František,** Synagoga v Klatovech, VSMŠ sv. 11, s. 307–312. *K dějinám klatovské synagogy.*
- 650. Škvřňák Jan,** Rod erbu lekna z Mrdic a Heřmanova Městce. K polozapomenuté genealogické souvislosti, CHLV 5, s. 11–17. *Rod erbu lekna, příbuzní moravských Cimburků, majitelé mrdického, rychmburského a rosického panství v Čechách a poloviny panství Vraní Lhota na Moravě od počátku 14. století až do období po husitských válkách.*
- 651. Šlajnsa Jiří,** Hrabě Jeroným František Tadeáš Michael Maria z Klebelsbergu na Thumburgu, PoHn 4, s. 10–12. *Politik, ekonom, přírodovědec a sběratel hrabě František z Klebelsbergu, zapomenutá osobnost českých kulturních dějin první poloviny 19. století, spoluzakladatel Národního muzea a zakladatel Pražské konzervatoře.*
- 652. Šloufová Kučerová Hana,** 54 let snah o výstavbu divadla v Kolíně, SSH 2020/1, s. 53–76. *K historii pokusů o výstavbu kolínského divadla.*
- 653. Šnajdrová Evženie,** Práce pražských puškařů v Národním muzeu, ČSPS 4, s. 212–245. *Pušky pražských puškařů ve sbírkách Národního muzea, představení souborů podle jednotlivých puškařů.*
- 654. Šolcová Alena,** Předseda České astronomické společnosti JUDr. Kazimír Pokorný, KM 2020/1, s. 14–15. *Příspěvek k životu významné osobnosti kutnohorska.*
- 655. Šopák Pavel,** Klasicismus zámku v Rosicích a inženýr Jan Tebich, PP 1/2020, s. 73–78. *Text vznášá hypotézu, proč Tebich pořídil dokumentaci stávajícího stavu: majitel panství Simon Georg von Sina patrně hodlal realizovat modernizační budovy, z níž sešlo.*
- 656. Šopák Pavel,** Kostel svatého Jana Křtitele ve Skřipově (okr. Opava) a sakrální architektura českého Slezska a Moravy v první polovině 19. století, ČSZM/B 3, s. 207–216. *Historie a stavební vývoj kostela.*

- 657. Šopák Pavel**, Oltářní architektura Johanna Nitsche, ČSZM/B 3, s. 278–280. *Dílo Johanna Nitsche – oltář farního kostela v Hradci nad Moravicí.*
- 658. Šopák Pavel**, Svinov – architektonicko-unibanistický vývoj v letech 1850–1950, Ostrava, s. 111–135. *Architektonické a urbanistické proměny Svinova po zprovoznění železniční stanice Svinov 1847.*
- 659. Špaček Josef**, Úprava ohlaví plavební komory Hořín, Stav 12, s. 22–29. *Obnova a úprava plavební komory Hořín, díla architekta Františka Sandera z let 1902 až 1905, kdy bylo uvedeno do provozu.*
- 660. Špinarová Michaela, Bloch Jiří**, Dřevěná rámová konstrukce v českokrumlovském měšťanském domě. K průzkumu v Rooseveltově ulici čp. 29 po požáru, PJČ 1, s. 175–187. *Popis a výsledky průzkumů fasád, popis a srovnání nálezu hrázdné konstrukce, výsledky dendrochronologie nálezu.*
- 661. Šrámek Josef**, Město v poutech hradebních? K otázce vnímání pevnostní éry Hradce Králové v období 19. a 20. století, VSH 38, s. 81–125. *Obyvatelé Hradce Králové a jejich vztah k opevnění města.*
- 662. Šrejberová Jitka**, Bibliografie Heide Mannlové Rakové, Příběh Most 2020, s. 104–107. *Bibliografie Heide Mannlové Rakové, její odbornou práci lze rozdělit do tří hlavních zájmových skupin: starý Most a Mostec-ko, výtvarné umění ve vazbě na sbírku mosteckého muzea a heraldika a genealogie; přehled výstav a expozic, které Mannlová Raková vytvořila či se na nich podílela.*
- 663. Šrejberová Jitka**, Příběh starého Mostu a Heide Mannlové Rakové, Příběh Most 2020, s. 9–32. *Propojení soukromého i profesního života historičky Heide Mannlové Rakové s osudem města Most.*
- 664. Šrek Robert**, Stavební rozvoj Karlovy Studánky ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století, ČSZM/B 3, s. 217–234. *Stavební rozvoj lázní, architektura sloužící k ubytování, hospodářským a společenským účelům.*
- 665. Šťastná Tereza**, Skenování lebky Magdaleny Fictumové z Kolovrat, MC, s. 97–98. *Dokumentace a skenování lebky Magdaleny Fictumové z Kolovrat, objevené v její hrobce v klášteře františkánů u kostela Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani.*
- 666. Štědra Milan**, Svatopropokská huť Františka Kavalíra v Sázavě, Pod Blánkem 1, s. 19. *Historie Svatopropokské hutě Františka Kavalíra v Sázavě, od výstavby v letech 1836–1837 ke zboření v 70. letech 20. století.*
- 667. Štefan Ivo, Zavřel Jan, Taibl Pavel**, Středověké sídliště u Suchomast na Berounsku: k proměně sídelní struktury a práci s nezeleznými kovy ve venkovském prostředí, AR, s. 102–145. *Povrchová prospecta a následný výzkum odhalily rozsáhlé sídliště z přelomu 9. a 10. – závěru 15. století s doklady metalurgických aktivit 12.–13. století (zlo- mek zvonu).*
- 668. Štěch Adam**, Dům Františka a Františky Ludíkových, Arch+ 25, s. 92–96. *Meziválečná funkcionalistická dvougenerační vila v Kojetíně.*
- 669. Štěch Adam**, Strossova vila Liberecký parník, Arch+ 23, s. 86–89. *Liberecká Strossova vila, pozoruhodná a unikátní architektura z 20. let 20. století, reprezentativní dům ve svém konceptu říčního parníku vyjadřující nautické tendence německé architektury své doby – celková rekonstrukce.*
- 670. Štěch Adam**, Vystřkov. Modernistická utopie rekreace komunistické elity, Arch+ 20, s. 98–101. *Na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století byl na březích Orlícké přehrady zbudován tajný rekreační komplex, soubor hotelů a patnáctí vil, pro potřeby nejvyšších představitelů komunistické moci. Na jeho výstavbě se podíleli v té době komunistickou ideologií perzekuováni architekti.*
- 671. Štěpán Jan**, Kaple ve Staměřicích z roku 1904, StřM 49, s. 100–103. *Sakrální památky ve Staměřicích a historie kaple.*
- 672. Štěpán Jan**, Panská sídla ve Velké Střelně, OAS, s. 57–69. *Otázky existence panských sídel ve Velké Střelně.*
- 673. Štěpánková Lenka**, Historie a principy památkové ochrany výstavního areálu na příkladu brněnského výstaviště, ZPP 2, s. 166–173. *Na příkladu brněnského výstaviště, které jako stavební soubor představuje významnou památku moderní architektury 20. století v Československu, jsou naznačeny některé problémy související s památkovou ochranou urbanistického celku.*
- 674. Štětina Jan**, Středověká podoba hradu v Kvasicích, PP 2/2020, s. 5–34. *Ke středověké podobě hradu zbudovaného zřejmě v polovině 14. století pány z Benešova.*
- 675. Štorková Jana**, Výběr z kulturních památek nově prohlášených v roce 2018, PJČ 1, s. 188–191. *Výběrový přehled nových památek.*
- 676. Šustková Jaroslava**, Helfštýnské etudy (dokončení), OV 3–4, s. 73–79. *K historii zříceniny hradu Helfštýn.*
- 677. Šustková Jaroslava**, Helfštýnské etudy 1. Helfštýn, OV 1–2, s. 11–21. *Zřícenina šlechtického hradu – historie a stavební úpravy, Hefais-ton.*
- 678. Šustková Jaroslava**, Příspěvek k historii hostince u poutního mis-ta Panny Marie ve Skále (Mariastein), OV 3–4, s. 61–73. *Historie vý- letního hostince.*
- 679. Šustková Jaroslava, Kašpar Pavel**, Hilbrovice (Amerika), osada obce Lipná – pohledy do minulosti, OV 1–2, s. 1–11. *Osudy tří selských usedlostí v osadě Hilbrovice v obci Lipná.*
- 680. Švácha Rostislav**, Proč je podle pana Skalického přestavba Máje přípustná, ZSP 1–2, s. 8–14. *Obchodní dům Máj, dílo architektů Johna Eislera, Miroslava Masáka a Martina Rajniša, a jeho navrhovaná de- vastační přestavba.*
- 681. Švácha Rostislav, Bachtík Jakub**, Balada Máje, aneb tragický ro- mán v dopisech, ZSP 1–2, s. 15–29. *Korespondence Klubu za starou Prahu s ministrem kultury a pražským primátorem ve věci přestavby obchodního domu Máj.*
- 682. Švanda Richard**, Svobodní zednáři a Náchodsko, RK 60, s. 11–13. *Působení svobodných zednářů na Náchodsku od 17. do 30. let 20. stol.*
- 683. Švandová Maršálková Lenka**, „Ma santé est mauvaie actüelle- ment...“. Osvícenec a jeho zdraví. Část první: vztah ke zdraví a nemo- ci na příkladu Václava Antonína z Kounic-Rietbergu a jeho blízkých, TH 26, s. 157–189. *Václav Antonína z Kounic-Rietbergu, jeho zdravotní stav a léčba zachycené v dobových pramenech a jeho pohled na vlastní zdraví, léčbu a lékaře – typický projev šlechtice jeho postavení nebo jen výjimečný případ jednotlivce?*
- 684. Švaříčková Slabáková Radmila**, Vzpomínání na druhou světovou válku v generační perspektivě. Od narativu národního k narativu globálnímu a abstraktizovanému, ČL 2/107, s. 189–210. *Cílem této studie je porozumět lépe české kolektivní paměti druhé světové války, a to na základě generačního vzpomínání.*
- 685. Švec Jiří**, Rudoltice čp. 5, SbPce, s. 83–85. *Rekonstrukce obytného domu čp. 5 v Rudolticích a jeho příkladná adaptace na obecní dům s kni- hovnou a klubovnou.*
- 686. Taibl Pavel, Tryml Michal**, K počátkům osídlení u sv. Benedikta na Starém Městě pražském, AP, s. 263–299. *Revize zpracování výzkumu na staveništi OD Máj klade dvě nejstarší fáze osídlení do 2. poloviny 12. století včetně kvádrkového domu a zahloubeného objektu s kamen- nou plentou.*
- 687. Tejček Michal**, Autor mramorových oltářů chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Prešticiích nalezen – Adam Fridrich Aigner (1746–1783), PZH 2, s. 1–4. *Nález kamenické značky Adama Fridricha Aignera na většině oltářů a kazatelně chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Prešticiích; potvrzení jeho předpokládaného autorství.*
- 688. Tejkl Josef**, Heřmanoměstské cechy ve světle urbáře panství Heř- manův Městec a Stolany z 1658, CHVS 24, s. 71–101. *Urbář panství Heřmanův Městec a Stolany, který si nechala vyhotovit majitelka panství Heřmanův Městec paní Anna Marie Křyslová. Urbář obsahuje opisy ce- chovních privilegií a artiklů, řady řemesla řeznického, řemesla krejčov- ského a postřiháčského, řemesla pekařského a mlynářského, řemesla kovářského, zámečnického, kolářského a bednářského, řemesla ševcov- ského a řemesla tkalcovského.*
- 689. Tichá Jana**, „Kopalova“ sklárna v Mnichově Hradišti. Růst a pád české továrny „na všechny druhy surovin potřebných pro sklářský průmysl jablonecký“, ZPP 1, s. 89–100. *Příběh sklárny v Mnichově Hra- dišti vystavěné i zrušené ve 20. století, vývoj a typologie staveb a výrobních areálů skláren.*
- 690. Tinková Daniela**, Hřbitovní vzpoury Odpor k pohřbívání sebevra- hů a pojetí „nečistoty“ na českém a moravském venkově od pozdního 17. po první polovinu 19. století, ČL 2/107, s. 167–188. *Cílem této stu- die je poukázat na základě vybraných archivních materiálů z období od konce 17. do první poloviny 19. století na kolektivní postoje venkovské komunity k těmto sebevrahům a zasadit tyto postoje do širšího kontextu vnímání „nečistého“.*
- 691. Tlustý Jaromír**, Dittrichovo Košířské zahradnictví. K historii vý- znamné rodiny pražských zahradníků, ZSP 1–2, s. 51–59. *Dynastie rodiny Dittrichů jako příklad pražské zahradnické rodiny, ve které se řemeslo předávalo po několik generací od 19. století k počátku 20. sto- letí.*
- 692. Trnka Jan, Trnka Robert**, Křemence z okolí Horní Břízy (okr. Plzeň- sever), NspjČ 4, s. 97–104. *Shrnutí poznatků o výskytu a využívání třetihorních křemenců z okolí Horní Břízy z hlediska archeologie, histo- rie a geologie; pseudoindustrie severočeských křemenců v okolí Horní Břízy.*
- 693. Trnka Robert, Trnka Jan**, Hradiště Milíkov a výšinné sídliště Ob- ora, NspjČ 4, s. 105–116. *Pourchové sběry a kontrola narušených míst v areálech pravěkých výšinných poloh : hradiště Milíkov u Stříbra a vý- šinné sídliště Obora u Kaznějova; interpretace nových zjištění*
- 694. Trnková Věra**, Jak jsem hledala příbuzné aneb Židovský hřbitov na Malvazinkách, Roš chodeš prosinec, s. 12. *Nový židovský hřbitov v Praze na Smíchově založený v roce 1903, jeho historie, osobnosti na něm pohřbené a současná snaha o záchranu hřbitova a cenných hrobek a náhrobků.*

- 695. Trojánková Olga, Kovačiková Lenka, Frolík Jan, Starec Petr, Čiháková Jarmila,** Chov prasat ve středověku prizmatem stabilních izotopů uhlíku a dusíku, AH 1, s. 167–183. *Rozšíření poznatků o středověkém chovu prasat na základě analýzy nálezů ze tří pražských lokalit 9.–4. století.*
- 696. Tryml Michal,** Poznámky k výstavbě opevnění Většího (Starého) Města pražského, ČSPS 2, s. 65–73. *Výstavba hradeb Starého Města pražského před polovinou 13. století a časová posloupnost výstavby jednotlivých částí opevnění.*
- 697. Tryml Michal,** Raně středověká fáze pohřebiště u kostela sv. Benedikta na Starém Městě pražském, ASČ 2, s. 585–618. *Pozornost je věnována hrobům ze dvou nejstarších fází zdejšího pohřebiště, tj. předkostelního a hřbitova u románského kostela.*
- 698. Tůma Miloslav,** Druhý otisk dačické středověké pečeti, VSDJT 1, s. 126–130. *Srovnání dochovaných otisků, edice historické listiny.*
- 699. Tůmová Jitka,** Lehmannův pomník, Mandava, s. 187–188. *Obnova Lehmannova pomníku padlým z roku 1757, vybudovaného v roce 1906 v Horní Lísce.*
- 700. Tůmová Jitka,** Obnova pomníčku U Zabitého, Mandava, s. 184–186. *Obnova pomníčku na Studence připomínajícího tragickou smrt mladého sedláka Valentina Frinda ze Studeného, kterého v roce 1897 při svážení dřeva zabil blesk.*
- 701. Turková Helga,** Smíchovský klášter sv. Gabriela se mění na Gabriela Loci, ZSP 3, s. 4–7. *Nejisté osudy smíchovského kláštera u kostela sv. Gabriela ve 21. století a hledání jeho nového smysluplného využití.*
- 702. Tykal Roman,** Harnachové na Malinci, PZH 1, s. 7–9. *Zaniklá tvrz a zámek v Malinci a rod Harnachů, který se zde usadil v roce 1725 a setrval zde do počátku 19. století.*
- 703. Tykal Roman,** Zajímavosti ze starých matrik, PZH 2, s. 27. *Zmínka o působení italských zedníků v polovině 17. století v Žinkovech, v matrice římskokatolické fary v Žinkovech z let 1650 až 1683.*
- 704. Uhlářová Martina,** Záchranný archeologický výzkum v areálu bývalého kláštera alžbětinek v Jablunkově, Těšínsko 1, s. 85–94. *Nástin historie objektu, výsledky záchranného archeologického výzkumu při rekonstrukci uvnitřního dvora kláštera alžbětinek s kaplí sv. Rodiny.*
- 705. Uličný Petr,** A Difficult Mission: The Building of St. Vitus's Cathedral in the Time of Ferdinand I and Anna Jagiellon (1526–1547), Umění 2, s. 172–192. *Pokusy o dostavbu katedrály sv. Víta za Ferdinanda I. a Anny Jagellonské (1526–1547) a dílčí stavební úpravy provedené za jejich životů a po jejich smrti, v souvislosti s jejich pohřby.*
- 706. Uličný Petr,** Kaple Božího Těla na Karlově náměstí v Praze. Forma, funkce, význam, SP 2, s. 70–94. *Rekapitulace dílčích poznatků přináší některé nové hypotézy o funkci stavby.*
- 707. Úlovec Jiří,** Stará vyobrazení Roupova do roku 1850, ZA 11, s. 50–53. *Soupis vyobrazení hradu Roupov 17. století až poloviny 19. století a jejich interpretace.*
- 708. Úlovec Jiří,** Zaniklé památky na rod Cílů ve Svojsčicích, ZA 11, s. 38–49. *Rod Cílů ve Svojsčicích a zaniklá výzdoba jejich tvrze a místního kostela sv. Jana Křtitele, dochovaná v archívních pramenech a ve fragmentech na obou těchto stavbách.*
- 709. Ulrychová Eva,** Archeologické sbírky malých muzeí okresu Jičín, ČSPS 1, s. 7–38. *Sbírky archeologických nálezů a mincí z místních muzeí v okrese Jičín, které převzalo Regionální muzeum a galerie v Jičíně; jejich zpracování standardním způsobem muzejní evidence.*
- 710. Vágner Michal, Škvrňák Jan, Dresler Petr,** Nové poznatky k ohrazeným středověkým vesnicím na jižní Moravě z pohledu dálkového průzkumu Země, AH 1, s. 93–121. *S pomocí digitálních ortofotosnímků byly identifikovány doklady ohrazení zaniklých středověkých vesnic v části jižní Moravy.*
- 711. Váchová Michaela,** Řeč materiálu chebské reliéfní intarzie, JSH 1, s. 194–232. *Vybraní mistrí intarzie, popis technologie, náměty a předlohy intarzií, analýza reliéfu.*
- 712. Valášek Jakub,** Clementina Bauer-Pezellen (1897–1979) – malířka, grafika, tvůrkyně reklamních plakátů, her a ilustrátorka dětských knih, Výběr 3, s. 203–216. *Medailon malířky, tematické členění uměleckých děl.*
- 713. Valášek Jakub,** Zapomenuté poklady Clementiny Bauer-Pezellen (1897–1979) ve sbírce Muzea Jindřichohradecka, VSDJT 1, s. 185–207. *Medailon malířky, přehled uměleckých děl ve sbírkách muzea, seznam nákupů a akvizic muzea.*
- 714. Valsová Alice,** Svatý Isidor už zase shlíží na Sedlec-Prčici, Pod Bláníkem 2, s. 22–23. *Obnova kaple sv. Jana Nepomuckého v Jetřichovicích s terakotovou sochou svěťce a zrestaurování pískovcové barokní sochy sv. Isidora poškozené pádem stromu v roce 1988.*
- 715. Vaněčková Jana,** Básník Václav Jaromír Pícek ve světle archívních dokumentů ve Státním okresním archivu Kutná Hora (150 let od úmrtí), SSH 2020/1, s. 91–96. *Historie života a díla regionálního básníka.*
- 716. Varhaník Jiří,** Zemní bašta na hradě Džbán, Hláška 4, s. 52–54. *Pozůstatky hradu Džbán existujícího jen krátce ve druhé polovině 13. století a nález zemní bašty v jeho severní části, která mohla vzniknout teprve v 15. století.*
- 717. Vařeka Pavel,** Archaeology of the St. Nicolas church in demolished village of Libkovic (Liquitz) – excavations in 1995–1996 (North Bohemian brown coal mining area). A contribution to the research of medieval village churches in Bohemia, AH 1, s. 185–202. *Výzkum kostela z 19. století zaznamenal pozůstatky raně gotické svatyně z 13. století a možná i starší dřevěnou sakrální stavbu.*
- 718. Vazač Jakub, Vazač Jan,** Opevnění Starý zámek u Nové Vsi u Dolních Kralovic, Hláška 1, s. 14–15. *Lokalita Starý zámek, jehož podobu zaznamenal August Sedláček ve 12. dílu Hradů – možné interpretace funkce opevněné polohy.*
- 719. Vazač Jakub, Vazač Jan,** Zaniklá tvrz v Kožlí, Hláška 3, s. 33–35. *Historie a popis zcela zaniklé tvrze v Kožlí.*
- 720. Večeřa Jan,** Stavební vývoj kaple Nejsvětější Trojice ve Švařci u Štěpánova nad Svatkou, PP 2/2020, s. 45–58. *Článek popisuje stavební historii kaple ve Švařci o níž lze předpokládat, že zabezpečovala duchovní službu horníkům, kteří v okolí dolovali zejména stříbrnou rudu.*
- 721. Velfl Josef,** Z historie vojtěšské úpravy rud, Podbrdsko 27, s. 235–253. *Úprava rudy na dolu Vojtěch v Příbrami-Březových horách zaraženém v roce 1779.*
- 722. Velkoborský Karel,** Zpráva o valech a příkopech u Svaté Kateřiny, Hláška 2, s. 26–27. *Nález valů a příkopy tesané do skalního podloží vybudované snad v souvislosti s obranou hranice během válek o španělské dědictví v letech 1701 až 1714*
- 723. Veselý Jan, Kypta Jan, Nachtmannová Alena,** Dějiny a stavební podoba barokního zájezdního hostince v Lukově v dolním Poohří, PP 2/2020, s. 83–104. *Hlavním účelem článku je prezentace závěrů stavebněhistorického průzkumu barokního hostince ve středoevropské vsi Lukově.*
- 724. Větrovská Barbora,** Mauzoleum rodiny Dittrichů v Krásné Lípě – hrobka textilních velikanů se snaží povstat jako Fénix z popela, Mandava, s. 18–29. *Hrobka rodiny Dittrichů v Krásné Lípě, její vznik, architektura, malířská, mozaiková a sochařská výzdoba; připravovaná obnova – záchrana těžce poškozené památky.*
- 725. Veverka Lukáš,** Větrníci a volavky v Kutné Hoře, KM 2020/3, s. 11–16. *Príspevek k plastikám a sochařským dílům v rámci veřejného prostoru – umění 60.–90. let 20. století.*
- 726. Vích David,** Drobné záchranné výzkumy Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě v roce 2019, AVČ 19, s. 173–186. *Drobné záchranné archeologické výzkumy realizované Regionálním muzeem ve Vysokém Mýtě v okrese Ústí nad Orlicí v roce 2019, na lokalitách vrcholného středověku a novověku.*
- 727. Vích David,** Příspěvek k poznání hradu u Boršovce na Moravskotřebovsku, AH 1, s. 347–361. *Výsledky detektorového průzkumu prokázaly dobývání hradu ve 13. – 14. století.*
- 728. Vích David,** Rozoráný depot ze Zářecké Lhoty a další nálezy kovové industrie dobové z Chocenské, AVČ 10, s. 39–53. *Nálezy kovových artefaktů z doby bronzové, včetně orbou rozrušeného depotu, dokládající, že okolí Chocně patřilo k standardním sídelním regionům mladší a pozdní doby bronzové.*
- 729. Vicherková Veronika,** Máj... ještě stojí, ZSP 1–2, s. 4–7. *Obchodní dům Máj, dílo architektů Johna Eislera, Miroslava Masáka a Martina Rajniša – cesta k jeho realizaci, památkové ochraně a navrhované devastáční přestavbě.*
- 730. Vichta Jiří,** Digitalizace a dálkové zpřístupňování matrik Státního oblastního archivu v Praze v letech 2006–2020, SSH 2020/2, s. 121–138. *Ke stavu a postupu digitalizace a dálkového zpřístupňování pramenů Státního oblastního archivu v Praze.*
- 731. Vinařová Alena,** Obnova pláště a krovu poutního kostela v Kájově, PJČ 1, s. 166–167. *Popis oprav, výsledky dendrochronologie.*
- 732. Višek Zdeněk,** 100. výročí stržení barokního sloupu ve Slaném, DKČ 3, s. 10, 17. *Připomenutí stržení sloupu Nejsvětější Trojice ve Slaném dne 5. 7. 1920 na základě dobových autentických pramenů, kronik, deníkových záznamů, novinových článků a úředních hlášení a pozdějších vzpomínek pamětníků v kontextu československých a českých dějin.*
- 733. Višek Zdeněk,** 100. výročí stržení sloupu Nejsvětější Trojice ve Slaném, SO 28, s. 17–41. *Připomenutí stržení sloupu Nejsvětější Trojice ve Slaném dne 5. 7. 1920 na základě dobových autentických pramenů, kronik, deníkových záznamů, novinových článků a úředních hlášení a pozdějších vzpomínek pamětníků v kontextu československých a českých dějin.*
- 734. Višek Zdeněk,** Architekt Josef Hoffmann a Dům hostů Poldiny hutě v Kladně, SO 28, s. 67–77. *Architekt Josef Hoffmann a jeho kladenská realizace, Dům hostů Poldiny hutě v Kladně, historie po roce 1918 a současnost.*
- 735. Vitner David,** Rytířský statek Malá Bukovina. K výročí 500 let od první písemné zmínky, RK 61, s. 21–26. *500 let od první písemné zmín-*

- ky o rytířském statku Malá Bukovina; historie Malé Bukoviny od první písemné zmínky k roku 1798, kdy se stává součástí panství Náchod.
- 736. Vlčková Alena,** Historie štěnovické synagogy, PZH 1, s. 10–14. Historie štěnovické synagogy poprvé zmiňované v roce 1795, zničené po nástupu normalizace v roce 1970; její historie, architektura a vnitřní vybavení.
- 737. Vlčková Alena,** Kostel bez věže, PZH 4, s. 8–10. Historie pozdně barokního kostela sv. Prokopa ve Štěnovicích, s plánovanou, ale nevystavěnou kostelní věží.
- 738. Vlčková Alena,** Kostel bez věže, PZH 4, s. 8–10. Ke stavebním dějům a úpravám památky z pol. 18. století.
- 739. Vlčková Alena,** Štěnovická kaple Svaté Trojice, PZH 2, s. 17–18. Barokní kaple Svaté Trojice ve Štěnovicích na návisi zbořená v roce 1925 a její mobiliář uložený ve sbírkách Národopisného muzea v Plzni.
- 740. Vlčková Alena,** Štěnovická kaple Svaté Trojice, PZH 2, s. 17–18. Příspěvek k zaniklé kapli.
- 741. Vlčková Alena,** Židovská historie ve Štěnovicích, VSMŠ sv. 11, s. 313–319. K zaniklým židovským památkám.
- 742. Vodochodská Eva,** Tištěné novověké prameny k poznání reálné komunity na příkladu břevnovsko-broumovských benediktinů, VSH 37, s. 149–167. Tištěné novověké prameny, které mohou být využitelné pro bádání o klášterních komunitách na příkladu břevnovsko-broumovské opatství a břevnovsko-broumovských benediktinů.
- 743. Vojtková Eva,** Výstavba nového kláštera Alžbětinek s nemocnicí v Jablunkově, SSOAFM, s. 93–106. Historie budovy kláštera, výstavba nemocnice kláštera v letech 1925–1927, kaple kláštera.
- 744. Vojtěchovský Jan, Škrabalová Adéla, Říhová Vladislava,** Restaurátorský průzkum a zásah na mozaice Panny Marie Růžencové na průčelí klášterní budovy kongregace petrinů v Českých Budějovicích, PP 1/2020, s. 129–142. K restaurátorskému průzkumu mozaiky.
- 745. Volfová Kateřina, Profantová Naďa,** Sonda do agrárního osídlení dlouhodobého trvání. Raně středověké sídliště v Dřetovicích, okr. Kladno, ASČ 2, s. 483–578. Prezentace nálezů ze sedmi určených fází osídlení 7.–15. století.
- 746. Vomáčka Petr,** Kaplička „U rybízu“ – Památka roku 2019, VLPK 4, s. 22. Obnova barokní nástěnných maleb kapličky „U rybízu“ v Zadním Arnošově u Jevíčka, která se stala Památkou roku 2019.
- 747. Vomáčka Petr,** Lázně svaté Anny v Litomyšli, VLPK 2, s. 26. Poutní kaplička nad studánkou sv. Antonína jako jediný pozůstatek bývalé obory Vrátička v Nedošíně u Litomyšle upravené počátkem 19. století Jiřím Josefem z Valdštejna a Vartenberka na park s četnými pavilony a templi.
- 748. Vomáčka Petr,** Stopy Lichtenštejnů pod Bukovou horou a Suchým vrchem, VLPK 1, s. 28–29. Hraniční kameny panství knížecího rodu Lichtenštejnů v Přírodním parku Suchý vrch – Buková hora.
- 749. Vorlík Petr,** Kouzlo improvizace: beton v architektuře osmdesátých let, Intro 12, s. 104–108. Osmdesátá léta 20. století a normalizační sídliště stavěná z betonu – ambiciózní projekty a pozoruhodné výtvarné experimenty době fádnosti a sterility navzdory.
- 750. Vorlík Petr,** Ornament není zločin: cihly a keramika v architektuře osmdesátých let, Intro 13, s. 110–115. Stavby ze železobetonu a jejich kultivované detaily zhotovené z cihelného zdiva a keramických obkládacích materiálů.
- 751. Vošahlik Arnošt,** Nejvýznamnější osobnosti novodobého příbramského pivovarnictví, Podbrdsko 27, s. 258–273. Nejvýznamnější osobnosti novodobého pivovarnictví v Příbrami – od počátku 19. století až do 20. let 20. století.
- 752. Vošta Karel,** MUDr. Edvard Beneš (1866–1892), Výběr 1, s. 48–55. Médailon lékaře židovského původu, popis náhrubku na radeninském hřbitově.
- 753. Vošta Karel,** Zánik židovské komunity v Babčicích u Tábora, Výběr 3, s. 190–198. Historie židovské obce v 19. století.
- 754. Vrla Radim,** Hrad Rabštejn u Bedřichova, PP 1/2020, s. 3–16. Článek sumarizuje starší, ale především nové poznatky zjištěné v areálu zříceniny hradu Rabštejna u Bedřichova (okres Šumperk).
- 755. Vyšehlid Martin,** První etapa archeologického výzkumu v areálu Masarykova nádraží v Praze, ČSPS 1, s. 42–44. Výsledky archeologického výzkumu dokumentující proměny prostoru kolem ulice Na Florenci od založení Nového Města za Karla IV. až do 19. století.
- 756. Wagner Antonín,** Obnova rajského dvora kláštera Emauzy, ZPK 4, s. 54–57. Zpráva o rehabilitaci a obnově rajského dvora kláštera Emauzy, zničeného během bombardování Prahy v únoru 1945.
- 757. Waisser, Pavel,** Ještě jednou k výzdobě tzv. Soudnice zámku v Bechyni, ZPP 3–4, s. 292–303. Ikonografie tzv. Soudnice zámku v Bechyni – zásadní doplněk k tezí Milady Lejskové Matyášové z roku 1973.
- 758. Waisserová Jana, Poeta Milena,** Poznatky k historii štukatérství ze skript Francesca Carradoriho, ZPP 3–4, s. 282–291. Lingvistický výklad štukatérské terminologie ve skriptech pro studenty sochařství florentské akademie, sepsaných Francescem Carradorim na počátku 19. století.
- 759. Waldbott Marietheres,** Co jsem tak milovala. Ze vzpomínek Marietheres Waldbott na dětství a mládí v Polici. Roš chodeš leden, s. 16–18. Vzpomínky vnučky barona Alfréda Wraždy vyrůstající na zámku v Polici na každodenní život až do odsunu v roce 1945.
- 760. Wanková K. Veronika, Tišlová Renata, Majoroš Peter, Krajíček Vojtěch,** Technologické poznatky ke štukové výzdobě Císařského pokoje v Bučovicích, ZPP 3–4, s. 330–341. Zpřesnění technologických postupů jako příspěvek k lepšímu pochopení procesu vzniku štukové výzdoby bučovického zámku a renesančního štku obecně.
- 761. Wasik Bogusz,** Monumental castle architecture in Teutonic's Prussia. Development and Building Techniques, Cb 19, s. 119–144. Příspěvek k architektuře hradů Řádu německých rytířů.
- 762. Wasik Bogusz, Wiewióra,** Lipienek i Starogród – wyniki badań archeologiczno-architektonicznych przeprowadzonych w 2018 roku, Cb 19, s. 145–167. K výsledkům výzkumů středověkých hradů.
- 763. Wiesnerová Eliška,** Neuvěřitelný svět prvních zemědělců, PÚV 21, s. 64–69. Výstava dokumentující neolitické osídlení na území dnešního okresu Ústí nad Labem.
- 764. Willerthová Petra, Stíbrl Karel,** „Přístupmež blíže!“ K umělecké kritice Miroslava Tyrše, Umění 4, s. 399–413. Uměleckokritická činnost Miroslava Tyrše, který je nejvíce veřejnosti znám jako jeden ze zakladatelů tělocvičné jednoty Sokol, ale také velmi zasáhl také do dějin českého výtvarného umění.
- 765. Woloszyn Marcin,** Červeňské hrady – stav a perspektivy výzkumu. Příspěvek k problematice formování východní hranice piastovské monarchie, CMP 21, s. 171–200. Tématem tohoto příspěvku jsou dvě hradištní aglomerace v okolí obcí Czermno a Gródek, které spojujeme s tzv. Červeňskými hrady (lokalizace těchto a jiných významnějších lokalit východního Polska).
- 766. Zámečník Roman,** Naše zahrady a parky z doby totalitních režimů, ZPK 3, s. 8–11. Seznámení s projektem Zahradně-architektonická tvorba v období totalitních režimů v letech 1939–1989 na území České republiky, jehož cílem je vyhodnotit tehdejší zahradní a krajinářskou architekturu s přesahem do souvisejících oborů.
- 767. Zapletalová Jana,** Giovanni Vanetti, Fabián Václav Harovník a nástěnné malířství v Čechách po třicetileté válce, Umění 1, s. 26–40. Článek přináší nová zjištění o původu Giovanniho Vanettiho, který pocházel z Arogna v dnešním Ticinu, o jeho známých realizacích v Náchodě, Neuzelle a v Muskau u Chotěbuze.
- 768. Zapletalová Jana,** Newly Discovered Drawings by Architect Filiberto Lucchese, Umění 4, s. 389–398. Tři kresby připisované Filibertu Lucchesemu, klíčové osobě architektury ve střední Evropě kolem poloviny 17. století, jejichž objednavatelem byl Karel Eusebius kníže Liechtenstein (1611–1684), přičemž přinejmenším jedna z nich představovala návrh výzdoby interiéru hlavního sálu lichtenštejnského zámku v Úsově.
- 769. Zapletalová Jana,** Štukatér Antonio Melana a migrace umělců z Arogna, ZPP 3–4, s. 271–281. Souhrnné informace o štukatérovi Antoniu Melanovi z Arogna a jeho působení v Čechách v rámci činnosti dalších umělců z Arogna a blízkého okolí.
- 770. Závodský Jan,** Jak evangelici v Přelouči stavěli kostel, ZKPP 9–10, s. 353–360. 115 let od vysvěcení evangelického kostela v Přelouči – vzpomínky paní Kláry Klapušové, vdovy po evangelickém faráři Františku Klapušovi, na výstavbu přeloučského evangelického kostela.
- 771. Zázvorka Petr,** Evžen Linhart, I. díl, Stav 9, s. 8–10. Architekt Evžen Linhart, jeho život a architektonická tvorba.
- 772. Zázvorka Petr,** Evžen Linhart, II. díl, Stav 10, s. 8–10. Architekt Evžen Linhart, jeho život a architektonická tvorba. Druhý díl.
- 773. Zázvorka Petr,** František Kavalír, I. díl, Stav 8–11, s. 8–11. Jan Kavalír, český architekt, majitel stavební firmy, stavitel a publicista, žák Jana Kotěry, jeho život a architektonická tvorba.
- 774. Zázvorka Petr,** František Kavalír, II. díl, Stav 8, s. 10–13. Jan Kavalír, český architekt, majitel stavební firmy, stavitel a publicista, žák Jana Kotěry, jeho život a architektonická tvorba. Druhý díl.
- 775. Zázvorka Petr,** František Roith, Stav 4, s. 8–11. Architekt František Roith, žák architekta Josefa Žitka a Otto Wagnera, jeho život a architektonická tvorba.
- 776. Zázvorka Petr,** Josef Kalous, I. díl, Stav 11, s. 8–11. Josef Kalous, architekt, sochař, žák Jana Kotěry, jeho život a architektonická tvorba.
- 777. Zázvorka Petr,** Josef Kalous, II. díl, Stav 12, s. 12–14. Josef Kalous, architekt, sochař, žák Jana Kotěry, jeho život a architektonická tvorba. Druhý díl.
- 778. Zázvorka Petr,** Kroha Jiří, Stav 1–2, s. 8–11. Architekt, malíř, sochař, scénograf, spisovatel a pedagog Jiří Kroha, jeho život a architektonická tvorba.
- 779. Zázvorka Petr,** Michael Thonet a jeho synové, Stav 5, s. 8–11. Thonetové a jejich ohýbaný nábytek; technologie ohýbání a její vylepšení, továrny na Moravě, špičkové výrobky Thonetů, spolupráce s umělci.

- 780. Zázvorka Petr**, Richard Ferdinand Podzemný, Stav 3, s. 8–13. *Architekt Richard Ferdinand Podzemný, žák Pavla Janáka, jeho život a architektonická tvorba.*
- 781. Zbela Martin**, Pražský chorobinec na Karlově a jeho správa v letech 1862–1929 (v kontextu dobových zařízení sociální péče), SARP 2, s. 247–307. *Dějiny a správa chorobince zřízeného v roce 1789 ze zrušené kanonie augustiniánů na Karlově v Praze v letech 1862 až 1929.*
- 782. Zdráhalová Jana**, Využití topologické analýzy uliční sítě při péči o urbanistickou hodnotu měst, ZPP 1, s. 10–16. *Metoda Space syntax a definování míst s potenciálem pohybových a pobytových aktivit v historických sídlech.*
- 783. Zelenka Antonín**, Planá u Mariánských Lázní, okr. Tachov – záchranný archeologický výzkum na ppč. 3824/1 v Tylově ulici. Příspěvek k dataci městského opevnění, AzČ 1–2, s. 133–164. *Dosavadní stav archeologického poznání podoby městského opevnění v Plané u Mariánských Lázní s důrazem na publikování záchranného archeologického výzkumu při stavbě rodinného domu na ppč. 3824/1 v Tylově ulici.*
- 784. Zelenka Antonín, Trnka Robert**, Pravěké stopy zpracování železa v Horní Bříze, okr. Plzeň-sever, NspjČ 4, s. 117–130. *Seznámení, na příkladu lokality Horní Bříza – Za Prostřední jámou, s typy informací, které lze získat pomocí podrobného GPS zaměření v prakticky zaniklé lokalitě.*
- 785. Zeman Václav**, Kostel sv. Šimona a Judy v Lipové na Šluknovsku v období novověku ve světle archivních pramenů, MC, s. 37–52. *Stavební vývoj kostela sv. Šimona a Judy v Lipové na Šluknovsku mezi lety 1690 až 1945 na základě zpracování dochovaného fondu písemných pramenů.*
- 786. Zemanová Petra**, Hrnčířské pece z mladší doby hradištní v Praze-Košířích. Předběžná zpráva, ASČ 1, s. 243–258. *Prezentace nálezu dvou dvoupřístorových hrnčířských pecí z 11. století, v jednom případě i se vsádkou*
- 787. Zilyskyj Bohdan**, Požár v Kozojedech v květnu 1844 a dva čeští spisovatelé, VSPÍ 1, s. 19–21. *Požár v Kozojedech v květnu 1844 a jeho zachycení v dobové literatuře, v díle Jana Jindřicha Marka (Jana z Hvězd) a Václava Jaromíra Picka.*
- 788. Zvonařová Alexandra**, Dokumentace lidových zvyků a řemesel jižních Čech, VSDJT 1, s. 106–125. *Lidové tradice podle ročních období na území jižních Čech, seznam zachycených zvyků.*
- 789. Žák Miroslav**, Tolarové ražby Schwarzenbergů k nám stále promlouvají, OT 1, s. 48–54. *Výběrový soupis tolarových ražeb, popis mincí.*
- 790. Žákovský Petr, Hošek Hláš, Bárta Patrick, Fojtík Adam, Popelka Miroslav**, Románský meč z Hoštic na Kroměřížsku, AH 1, s. 363–389. *Prezentace detektorového nálezu meče s iniciálovým nápisem ze 12. století.*
- 791. Žižka Jan**, Malý pohled na povrchové úpravy historických staveb při vzpomínce na paní doc. Ing. arch. Miladu Radovou, CSc., PSČ 2/2020, s. 1–10. *Příspěvek charakterizuje několik autentických příkladů dochovaných povrchů renesančních a abrokních staveb, jak z hlediska podoby, tak způsobu provádění.*
- 792. Žižka Jan**, Prání Jana Václava Kunáše z Machovic. O barokní přestavbě kostela sv. Alžběty Durynské ve Svatém Poli u Dobříše, PSČ 1/2020, s. 26–33. *Příspěvek se věnuje drobné, ale pozoruhodné epizodě z barokních Čech, která naznačuje rozmanitost vlivů podílejících se na utváření podoby soudobé venkovské architektury, a kdy vyniká zásadní úloha stavebníka.*
- 793. Žurek Václav**, Receptce šachového traktátu Paulina z Benátek v pozdně středověkých Čechách, SMB 11/2019, č.1, s. 21–43. *Pojednání o Paulinově literárním díle s bližší pozorností zaměřenou na šachový traktát a jeho rukopisné dochování. Představení autora a zasazení do historického kontextu.*
- 794.** 680 let města Pardubice, VLPK 4, s. 15–16. *680. výročí, kdy 29. 12. 1340 odkázal písemně Arnošt z Hostýně, držitel Pardubic, pardubickou tvrz s městem novým svým synům.*
- 795.** Archeologické objevy na zámku, ZKPP 7–8, s. 254–258. *Nález základů mohutné opukové zdi tvořící ve 14. století obytnou věž, donjon, na nádvoří pardubického zámku.*
- 796.** Restaurace Maxmiliánka (a Koliba) v Roztokách, DKČ 4, s. 24. *Výletní restaurace na začátku Tichého údolí v Roztokách u Prahy pojmenovaná podle mexického císaře Maxmiliána a její historie od výstavby v letech 1897–1898 do zániku požárem v roce 2011.*
- 797.** Šlechtova restaurace ve Stromovce, DKČ 3, s. 24. *Pražská Stromovka a Šlechtova restaurace ve Stromovce – od barokního letohrádku k zahradní restauraci.*
- 798.** Výstava Příběh starého Mostu na památku Heide Mannlové Rakové, Příběh Most 2020, s. 122–127. *Výstava Příběh starého Mostu, kterou pro Oblastní muzeum a galerii v Mostě autorsky připravila Jitka Šrejberová a která seznamuje s osobností historičky Heide Mannlové Rakové a její odbornou prací.*
- 799.** Zámeček v Letenských sadech, DKČ 1, s. 24. *Pražské Letenské sady a architektura pro pobavení a odpočinek Pražanů.*

ZKRATKY ZPRACOVANÝCH ČASOPISŮ A SBORNÍKŮ

- AFFZČU** : Acta Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, roč. 12 – 1, 2/2020. Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni.
- AH** : Archaeologia historica, 45/1, 2. Brno, Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Archeologický ústav AV ČR Brno, Archeologický ústav SAV Nitra, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Pamiatkový ústav Slovenskej republiky.
- AHUSO** : Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 13. Opava, Slezská univerzita, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historických věd.
- AR** : Archeologické rozhledy, LXXII. Praha, Archeologický ústav AV ČR.
- Arch+** : Architect+, Revue pro prezentaci české a slovenské architektury. – Revue for the presentation of Czech and Slovak architecture. 2020/20–25. Praha, Architect plus, s. r. o.
- ASČ** : Archeologie ve středních Čechách, 24/1–2. Praha, Ústav archeologické památkové péče středních Čech.
- AVČ** : Archeologie východních Čech, sv. 19/2020. Hradec Králové, Muzeum východních Čech v Hradci Králové.
- AVJČ** : Archeologické výzkumy v jižních Čechách, 2020, č. 33. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích.
- AzČ** : Archeologie západních Čech, roč. 11, sv. 1–2/2020. Plzeň, Západočeské muzeum.
- CB** : Castellologica bohemica, roč. 19/2019. Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni.
- CHLV** : Chrudimské vlastivědné listy, roč. 29, č. 1–6/2020. Chrudim, Regionální muzeum v Chrudimi.
- CHVS** : Chrudimský vlastivědný sborník, sv. 24/2020. Chrudim, Regionální muzeum v Chrudimi.
- CMP** : Colloquia mediaevalia pragensia, Raný český stát 10. století 21,22/2020. Praha, Filosofický ústav AV ČR.
- ČG** : Český granát, Zpravodaj Občanského sdružení Český granát a Městského úřadu v Třebenicích sv. 1–4/2020. Třebenice, Občanské sdružení Český granát.
- ČL** : Český lid, Etnologický časopis 107/1–4. Praha, Etnologický ústav AV ČR.
- ČSPS** : Časopis Společnosti přátel starožitností, Recenzovaný časopis pro historickou vlastivědu a národní kulturní dědictví. roč. 128, č. 1–4/2020. Praha, Společnost přátel starožitností s podporou Ministerstva kultury.
- ČSZM** : Časopis Slezského zemského muzea série B, Vědy historické 69/2. Opava, Slezské zemské muzeum.
- DKČ** : Dědictví Koruny české, Časopis ochránců a přátel našeho kulturního dědictví roč. XXIX, 1–4/2020. Praha, Spolek Karel IV.
- DVZ** : Děčínské vlastivědné zprávy, Sborník pro vlastivědu Děčína a Šluknovska ročník XXX, č.1–2. Děčín, Oblastní muzeum v Děčíně.
- ERA 21** : ERA 21, O architektuře víc! – More on Architecture! 2020/20/01, 02, 03, 04, 05, 06. Brno, Era Média, s. r. o.
- Hláška** : Hláška, zpravodaj klubu Augusta Sedláčka 2020, roč. 31. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka.
- Hlučínsko** : Hlučínsko, Vlastivědný časopis Muzea Hlučína 10/2. Hlučín, Muzeum Hlučína.
- Intro** : Intro, 2020/11, 12, 13 + Speciál. Hradec Králové, Vega, s. r. o.
- JB** : Judaica Bohemiae, roč. 55, 1, 2. Praha, Židovské muzeum v Praze.
- JP** : Jižní Plzeňsko, Historický sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicech roč. 18/2020. Blatná, Muzeum Jižního Plzeňska v Blovicech.
- JP** : Jižní Plzeňsko, Historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicech 2020, sv. 18. Blatná, Muzeum jižního Plzeňska v Blovicech.
- JSH** : Jihočeský sborník historický, 2020, č. 89. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích.

- KM** : Krásné město, časopis přátel Kutné Hory 2020/1–4. Kutná Hora, Město Kutná Hora.
- LA** : Lanškrounsko, Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun roč. 17/2019. Lanškroun, Městské muzeum Lanškroun.
- Mandava** : Mandava, Vlastivědné čtení z Varnsdorfu a šluknovského výběžku, Ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf 2019–2020 2020. Varnsdorf, Kruh přátel muzea Varnsdorf.
- MC** : Monumentorum custos 2019, Časopis pro památky severozápadních Čech 2019. Ústí nad Labem, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně a Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem.
- MVP** : Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce, roč. 58, 1, 2, 2020. Praha, Národní muzeum.
- NspjhČ** : Na stopě (pre)historii jihozápadních Čech, Sborník přátel k životnímu jubileu Vladimíra Prokopa 2020, sv. 4. Plzeň, nakladatelství ing. Petr Mikota.
- NV** : Národopisný věstník, Bulletin d'ethnologie roč. XXXVII (79), 2020/1, 2020/2. Praha, Česká národopisná společnost, z. s., za grantové podpory Akademie věd České republiky, v. v. i.
- OAS** : Olomoucký archivní sborník, 18. Opava, Olomouc, Zemský archiv v Opavě, Státní okresní archiv v Olomouci.
- OHP** : Orlické hory a Podorlicko, Přírodou, Dějinami, Současností, Sborník vlastivědných prací sv. 27/1–2, 2020. Rychnov nad Kněžnou, Muzeum a galerie Orlických hor.
- Ostrava** : Ostrava, Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 34. Ostrava, Statutární město.
- OT** : Obnovená tradice, 31/2020, č. 61, 62. České Budějovice, Historický spolek Schwarzenberg v Českých Budějovicích.
- OV** : Oderské vrchy, Vlastivědný zpravodaj XXXV/1–2, 3–4. Spálov, Vlastivědný kroužek Oderských vrchů.
- PA** : Památky archeologické, CXI/2020. Praha, Archeologický ústav AV ČR.
- PBL** : Pod Blánkem, Vlastivědný časopis Benešovska, Vlašimska, Voticka, Českého Meránu a Dolního Posázaví ročník XXXIII (XLVI), sv. 1–4/2020. Vlašim, Podblanické ekocentrum ČSOP a Muzeum Podblanicka.
- PJČ** : Památky jižních Čech, 2020, č. 10. České Budějovice, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích.
- PN** : Panorama, Z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří sv. 28/2020. Dobré, Eva Kučerová, SEN, Hlinné ve spolupráci s městskými úřady v Dobrušce, Opočně a Rokytnici v Orlických horách, obecními úřady v Dobrušce a ve Skuhrově nad Bělou a zapsaným spolkem LIBRI v Dobrušce.
- Podbrdsko** : Podbrdsko, 27/2020. Příbram, Státní oblastní archiv v Praze, Státní okresní archiv Příbram, Hornické muzeum v Příbrami, Městské muzeum Sedlčany.
- PoHn** : Pod Hněvínem, Historií a přírodou Mosteck. Časopis Oblastního muzea v Mostě č. 4/2020. Most, Oblastní muzeum a galerie v Mostě.
- Polensko** : Polensko, Kulturně-historický a vlastivědný sborník 29. Polná, Klub za historickou Polnou.
- Poodří** : Poodří, Časopis obyvatel Horní Odry 23/1,2. Ostrava, Společnost přátel Poodří.
- PP** : Průzkumy památek, XXVII/1,2. Praha, NPÚ, ÚOP STC v Praze.
- PPŽ** : Památky, příroda, život, Časopis Oblastního muzea v Chomutově roč. 52/2020. Chomutov, Oblastní muzeum.
- PSC** : Památky středních Čech, 2020/1,2. Praha, NPÚ, ÚOP STC v Praze.
- PÚV** : Příspěvky k ústecké vlastivědě, sv. 21/2020, sv. 22/2020. Ústí nad Labem, Muzeum města Ústí nad Labem.
- PZH** : Pod Zelenou Horou, Vlastivědný sborník jižního Plzeňska roč. 23 (35), 1–4, 2020. Přeštice, Město Nepomuk a Přeštice.
- RHS** : Rakovnický historický sborník, XVII/2020/1. Rakovník, Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Rakovník.
- RK** : Rodným krajem, Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráka, Boženy Němcové a bratří Čapků sv. 60/2020, sv. 61/2020. Červený Kostelec.
- Roš Chodeš** : Roš Chodeš, Věstník židovských náboženských obcí v Českých zemích a na Slovensku roč. 82, leden – prosinec/2020. Praha, Federace židovských obcí v ČR.
- SArP** : Sborník archivních prací, roč. 70, 1–2 /2020; Supplementum 1/2020, 2/2020, 3/2020. Praha, Odbor archivní správy Ministerstva vnitra.
- SbPce** : Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích za rok 2019, 2019. Pardubice.
- SM** : Severní Morava, Vlastivědný sborník 64/106. Šumperk, Muzeum.
- SMB** : Studia Mediaevalia Bohemica, 11/2019, č. 1. Praha, Filosofický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, Centrum mediévistických studií AV ČR a UK v Praze.
- SO** : Slánský obzor, Ročenka Společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně roč. 28 (128), rok 2020. Slaný, Společnost Patria s finanční pomocí Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně.
- SOAŠ** : Státní okresní archiv Šumperk, Sborník 12. Šumperk, Státní okresní archiv.
- SP** : Staletá Praha, 36/1–2. Praha, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze.
- SSH** : Středočeský sborník historický, 1,2/2020, ročník 46. Praha, Státní oblastní archiv v Praze.
- SSOAFM** : Sborník státního okresního archivu Frýdek-Místek, 16. Opava, Frýdek-Místek, Zemský archiv v Opavě, Státní okresní archiv Frýdek-Místek.
- Stav** : Časopis Stavebnictví, Časopis stavebních inženýrů, techniků a podnikatelů. 2020/XIV. Praha, Informační centrum ČKAIT, s. r. o.
- StřM** : Střední Morava, Vlastivědná revue 49,50. Olomouc, Memoria.
- Těšínsko** : Těšínsko, Vlastivědný časopis 63/1,2. Český Těšín, Muzeum Těšínska.
- TH** : Theatrum historiae, Sborník prací Katedry historických věd FF Univerzity Pardubice sv. 26/2020. Pardubice, územní odborné pracoviště v Pardubicích.
- Umění** : Umění, Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky – Journal of the Institut of Art History Czech Academy of Sciences 2020/LXVIII. Praha, Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i.
- UUR** : Urbanismus a územní rozvoj, 2020/XXIII/1, 2, 3, 4, 5, 6. Brno, Ústav územního rozvoje.
- Valašsko** : Valašsko, Vlastivědná revue 44/1,2. Vsetín, Muzeum regionu Valašsko.
- VCP** : Vodní cesty a plavba, Časopis pro ekologické, ekonomické a technické aspekty vodní dopravy a vodních cest v ČR, Evropě a na jiných kontinentech 2020/1–4. Praha, Plavba a vodní cesty.
- VL** : Vlastivědné listy, Časopis pro dějiny, umění, přírodu a dnešek 46/1–2. Opava, Matice slezská.
- VLH** : Východočeské listy historické, sv. 42/2019, sv. 43/2020. Hradec Králové, Univerzita Hradec Králové, Historický ústav Filozofické fakulty.
- VLPK** : Vlastivědné listy Pardubického kraje, roč. 17, 1–4/2020. Pardubice, Sdružení přátel Pardubického kraje.
- VSDJT** : Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třebońska, 2019, č. 31, 32. Jindřichův Hradec, Muzeum Jindřichohradecka.
- VSH** : Východočeský sborník historický, sv. 37/2020, sv. 38/2020. Pardubice, Východočeské muzeum v Pardubicích.
- VSMŠ** : Vlastivědný sborník Muzea Šumavy, 2020, sv. 11. Sušice, Muzeum Šumavy.
- VSN** : Vlastivědný sborník Novojičínska, 70. Nový Jičín, Muzeum Novojičínska.
- VSP** : Vlastivědný sborník Pelhřimovska, 26. Pelhřimov, Muzeum Vysočiny Pelhřimov.
- VSPI** : Vlastivědný sborník, Čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska roč. 30, č. 1–4/2020. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska.
- VST** : Vlastivědný sborník Třeště a okolí, 2020. Třešť, Muzejní spolek v Třešti.
- Výběr** : Výběr, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 56/2019, č. 1–4. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích.
- ZA** : Západočeské archiv, 2020, sv. 11. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni.
- Zálesí** : Zálesí, Měsíčník pro kulturu, historii, sport a společenský život 57. Humpolec, Městské kulturní a informační středisko.
- ZKPP** : Zprávy Klubu přátel Pardubicka, roč. 55/, 1–12 /2020. Pardubice, Klub přátel Pardubicka.
- ZPK** : Zahrada – park – krajina, roč. XXX, 1–4/2020. Praha, Společnost pro zahradní a krajinnářskou tvorbu.
- ZPP** : Zprávy památkové péče, roč. 80, 1–4/2020. Praha, Národní památkový ústav.
- ZS** : Zlatá Stezka, Sborník Prachatického muzea 2020, č. 27. Prachatic, Prachatické muzeum.
- ZSP** : Za starou Prahu, Věstník Klubu Za starou Prahu roč. L (XXI), č. 1–2, 3. Praha, Klub Za starou Prahu.
- ZVČ** : Zprávy včely čáslavské, sv. 4/2019. Čáslav, Včela čáslavská.

REJSTŘÍK LOKALIT

Albrechtice nad Vltavou (okres Písek)	253	České Budějovice	38, 74, 172, 175, 347, 355, 362, 370, 483, 512, 587, 632, 744, 773
Albrechtice u Lanškrouna (okres Ústí nad Orlicí)	726	Českobrodsko	477
Babčice (okres Tábor)	753	Český Krumlov	377
Bárnau (Horní Falc, Bavorsko)	301	Dačice (okres Jindřichův Hradec)	427, 698
Bartošovice (okres Nový Jičín)	298	Damník (okres Ústí nad Orlicí)	726
Bechyně (okres Tábor)	278, 757, 769	Děčín	27, 559, 633
Bedřichov (okres Šumperk)	754	Dešná (okres Jindřichův Hradec)	331
Bělá nad Radbuzou (okres Domažlice)	211	Dětenice (okres Jičín)	709
Běleč (okres Tábor)	77	Dobruška (okres Rychnov nad Kněžnou)	133
Benátky nad Jizerou (okres Mladá Boleslav)	354	Dobřenice (okres Hradec Králové)	497
Benešov	598	Dobříš (okres Příbram)	317
Beroun	235	Doksany (okres Litoměřice)	791
Bezděkovice (okres Strakonice)	354	Dolany (okres Chomutov)	522
Bílý Újezd-Masty (okres Rychnov nad Kněžnou)	120	Dolejší Krušec (okres Klatovy)	406
Blansko (okres Ústí nad Labem)	405, 572	Dolní Kamenice (okres Domažlice)	211
Blovce (okres Plzeň-jih)	150, 384	Dolní Lukavice (okres Plzeň-jih)	220
Bludov (okres Šumperk)	202	Domašín (okres Benešov)	464
Bobrová (okres Žďar nad Sázavou)	73	Domašov (okres Brno-venkov)	420
Bohdalovice (okres Český Krumlov)	354	Domašov u Sternberka (okres Olomouc)	488
Bolechovice (okres Příbram)	277	Domažlice	211
Bor (okres Tachov)	95	Draženov (okres Domažlice)	211
Borek (okres Rokycany)	19	Dražic (okres České Budějovice)	308
Boršov nad Vltavou (okres České Budějovice)	90	Drážkov (okres Příbram)	399
Boršov, osada na katastru obce Moravská Třebová (okres Svitavy)	727	Drnholecko, Břeclavsko	710
Boskovice (okres Blansko)	547	Držov (okres Písek)	225
Božetice (okres Písek)	448	Dřetovice (okres Kladno)	745
Brandýs nad Orlicí (okres Ústí nad Orlicí)	433	Dub u Prachatic (okres Prachatic)	630
Bratřejov (okres Příbram)	277	Dubicko (okres Šumperk)	354
Brloh-Kuklov (okres Český Krumlov)	358	Dubovice (okres Příbram)	277
Brno	347, 412, 429, 527, 573, 673, 766, 775, 777, 778	Dubné (okres České Budějovice)	367
Brno-Královo Pole	164, 412	Duchcov (okres Teplice)	261
Brodek u Konice (okres Prostějov)	488	Dvakačovice (okres Chrudim)	471
Broumov (okres Náchod)	742	Dvůr Králové nad Labem (okres Trutnov)	146
Břeclav	497	Elbančice (okres Tábor)	245
Břeží (okres České Budějovice)	369	Habrovany (okres Ústí nad Labem)	578
Břeží (okres Domažlice)	211	Habřinka, zaniklá ves na katastru obce Račice nad Trotinou (okres Hradec Králové)	203
Březnice (okres Tábor)	286	Havlíčkův Brod	750
Bučovice (okres Vyškov)	454, 760	Havlovice (okres Domažlice)	211
Buchlovice (okres Uherské Hradiště)	354	Havransko, hradiště na katastru obce Vestec nad Mrlinou (okres Nepomuk)	297
Bylany (okres Kolín)	465	Heřmanův Městec (okres Chrudim)	138, 495, 650, 688
Bystřice pod Hostýnem (okres Kroměříž)	779	Hlinsko (okres Chrudim)	138
Býšovec-Smrček (okres Žďar nad Sázavou)	383, 518	Hlízov (okres Kutná Hora)	644
Cep (okres Jindřichův Hradec)	363	Hluboká nad Vltavou (okres České Budějovice)	308
Český Krumlov	469, 470, 660	Hnátnice (okres Ústí nad Orlicí)	517
Český Rudolec (okres Jindřichův Hradec)	116, 330	Hněvkovice-Nová Ves u Dolních Kralovic (okres Havlíčkův Brod)	718
Český Těšín	490	Hněvošice	560
Česov (okres Jičín)	709	Hněvousice (okres Mladá Boleslav)	284
Čiňov (okres Jablonec nad Nisou)	218	Hodice (okres Jihlava)	24, 232
Čkyně (okres Prachatic)	402	Holýšov (okres Plzeň-jih)	14
Cheb	711	Horažďovice (okres Klatovy)	76, 96
Chlum u Třeboně (okres Jindřichův Hradec)	604	Horažďovice (okres Klatovy)	93
Chlumčany (okres Plzeň-jih)	33	Horní Bříza (okres Plzeň-sever)	215, 692, 784
Chocet (okres Ústí nad Orlicí)	726, 728	Horní Kamenice (okres Domažlice)	211
Chocerady (okres Benešov)	195	Horní Police (okres Česká Lípa)	361
Chomutov	9, 510, 600, 603	Horní Rápotice (okres Pelhřimov)	49
Chornice (okres Svitavy)	481	Horšovský Týn (okres Domažlice)	41, 211
Chotělice (okres Hradec Králové)	354	Hořice (okres Jičín)	773
Chrast (okres Chrudim)	138	Hoříčky-Chlístov (okres Náchod)	128
Chroustovice (okres Chrudim)	138, 494	Hořín (okres Mělník)	659
Chrudim	51, 138, 139, 140, 167, 204, 228, 320, 321, 322, 344, 345, 346, 353, 418, 434, 472, 556, 573	Hořovice (okres Beroun)	292, 295, 516
Chrudimsko (oblast)	322, 346	Hostějeves (okres Jindřichův Hradec)	329
Chudenín-Svatá Kateřina (okres Klatovy)	532, 722	Hostouň (okres Domažlice)	441
Chvalčov (okres Kroměříž)	354	Hostýn (okres Kroměříž)	240
Chvalkovice-Malá Bukovina (okres Náchod)	735	Hoštice (okres Kroměříž)	790
Chyšky (okres Příbram)	277	Hrachov (okres Příbram)	25
Cvrčovice (okres Praha-východ)	791	Hradec Králové	72, 134, 233, 254, 345, 347, 351, 384, 418, 430, 445, 587, 661
Čakov (okres České Budějovice)	243	Hradec Králové-Kukleny (okres Hradec Králové)	132
Čečelovice (okres Strakonice)	641	Hradec nad Moravicí (okres Opava)	657
Čečín (okres Domažlice)	211	Hradec u Kadaně (okres Chomutov)	522
Čechy	26, 32, 55, 247	hrádek Radeč na katastru obce Sklená Huť (okres Rokycany)	444
Čelákovice (okres Praha-východ)	85	Hradisko, klášter na katastru Olomouce	488
Černousy (okres Liberec)	262	Hranice na Moravě (okres Píseň)	178
Česká Kamenice (okres Děčín)	27, 110		
Česká Kamenice-Liska (okres Děčín)	699		
Česká Olešná	324		

Hrochův Týnec (okres Chrudim)	138	Kravaře (okres Opavy)	104
Hronov (okres Náchod)	112, 152, 392	Kroměříž	766
Hronov-Velký Dřevíč (okres Náchod)	113	Kryštofovy Hamry-Rusová (okres Chomutov)	169, 170
Hrubšice (okres Brno-venkov)	313	Křepeň (okres Příbram)	791
Humpolec (okres Pelhřimov)	607, 608	Křešín (okres Pelhřimov)	389, 498
Írán	496	Křimice (okres Plzeň-město)	609
Jablonné nad Orlicí (okres Ústí nad Orlicí)	748	Křinec (okres Nymburk)	476, 791
Jablunkov (okres Frýdek-Místek)	244, 704, 743	Křivoklátsko	10
Jáchymov	777	Kšice-Lomnička (okres Tachov)	156
Jaroměřice (okres Sviravy)	586	Kunratice-Studený (okres Děčín)	237
Jesenec (okres Prostějov)	488	Kutná Hora	154, 173, 200, 315, 418, 426, 537, 538, 541, 542, 573, 595, 725
Jesenice (okres Příbram)	277	Kutnohorský	10
Jesenice (okres Rakovník)	2	Kvasice (okres Kroměříž)	674
Jetřichovice (okres Děčín)	237	Kynžvart (okres Cheb)	22, 278
Jetřichovice (okres Příbram)	714	Lanškroun (okres Ústí nad Orlicí)	517, 553, 748
Jevíčko (okres Svitavy)	167, 746	Lázně Bělá (okres Jičín)	709
Jeviněves (okres Mělník)	456	Lestkov (okres Chomutov)	432
Jihlava	347	Lhotice (okres Mladá Boleslav)	284
Jihočeský kraj	60, 181, 185, 226, 242, 326, 618, 629, 675, 788, 789	Libáň (okres Jičín)	709
Jilemnice (okres Semily)	421, 775	Liberec	669
Jindřichův Hradec	249, 260, 317, 348, 349, 491, 492, 524, 712, 713, 769	Libkovic (okres Most)	717
Jirkov (okres Chomutov)	515	Liblín (okres Rokycany)	196
Jiříkov (okres Děčín)	58	Lichkov (okres Ústí nad Orlicí)	167
Kadaň (okres Chomutov)	130, 271, 431, 523, 665	Lidice (okres Kladno)	766
Kájov (okres Český Krumlov)	536, 731	Lipany (okres Kolín)	354
Kamenný Újezd (okres České Budějovice)	284	Lipienek (Kujavsko-pomořské vojvodství, Polsko)	762
Karlova Studánka (okres Bruntál)	664	Lipná (okres Písek)	679
Karlovy Vary	103, 347, 436, 440	Lipnice nad Sázavou (okres Havlíčkův Brod)	111
Karlštejn (okres Beroun)	154	Lipník nad Bečvou (okres Písek)	676, 677
Kařížek (okres Rokycany)	66	Lipová (okres Děčín)	250, 785
Kasejovice (okres Plzeň-jih)	189	Lipová (okres Prostějov)	488
Kasejovice-Újezd u Kasejovic (okres Plzeň-jih)	189	Liščí (okres Děčín)	250
Kbel-Malínec (okres Plzeň-jih)	702	Litice (okres Ústí nad Orlicí)	382
Kladno	92, 734	Litoboř (okres Náchod)	127
Kladruhy nad Labem (okres Pardubice)	379, 380, 489	Litochovice (okres Strakonice)	545
Kladruhy nad Labem-Bílá Vchynice (okres Pardubice)	378	Litoměřice	573
Klášteřec nad Ohří (okres Chomutov)	266, 432	Litomyšl (okres Svitavy)	587, 747
Klášteřínská Skalce (okres Kolín)	791	Litovel (okres Olomouc)	178, 573
Klatovsko	525	Litvínov (okres Most)	772
Klatovy	13, 36, 649	Ločnice (okres České Budějovice)	39
Klec (okres Jindřichův Hradec)	184	Loket nad Ohří (okres Sokolov)	155
Klokoty (okres Tábor)	236	Loštice (okres Šumperk)	257
Kněží hora u Katovic (okres Strakonice)	47	Loučka (okres Písek)	354
Knínice (okres Jihlava)	259	Louny	587
Kňovice (okres Příbram)	277	Luháčovice (okres Zlín)	750, 775
Kočí (okres Chrudim)	526	Lukov (okres Kladno)	723
Kojetín (okres Písek)	668	Luže (okres Chrudim)	138
Kokořínsko	10	Lužnice (okres Domažlice)	211
Kolín	354, 652	Machovice (okres České Budějovice)	356, 357
Kolín-Záblaví	458	Majdalena (okres Jindřichův Hradec)	339
Kolínsko	477	Makov (okres Klatovy)	563
Kolný (okres České Budějovice)	176	Malé Svatoňovice (okres Trutnov)	305, 306
Komorní Hrádek (okres Benešov)	195	Malý Ratmírov (okres Jindřichův Hradec)	35
Konice (okres Prostějov)	488	Mariánská Týnice (okres Plzeň-sever)	125, 449
Konopiště (okres Benešov)	44, 398	Markvarec (okres Louny)	29
Kopidlno (okres Jičín)	709	Martinice v Krkonoších (okres Semily)	218
Koryčany (okres Kroměříž)	779	Mašovice (okres Domažlice)	211
Kosmonosy (okres Mladá Boleslav)	791	Meclov (okres Domažlice)	211
Kostelec (okres Jihlava)	420	Medvědice (okres Litoměřice)	143
Kostelec nad Labem (okres Mělník)	791	Mikulov (okres Břeclav)	263
Kostelec nad Orlicí (okres Rychnov nad Kněžnou)	151	Mikulovice (okres Pardubice)	615
Košátky (okres Mladá Boleslav)	791	Mikulovsko	710
Kotouň (okres Plzeň-jih)	332	Miletín (okres Jičín)	709
Kounice (okres Nymburk)	791	Milíkov (okres Tachov)	693
Kozárovice (okres Příbram)	670	Mířkov (okres Ústí nad Labem)	405
Kozel, zámek na katastru obce Štáhlavy (okres Plzeň-jih)	425	Mířetín, zaniklá ves na katastru obce Vacíkov (okres Příbram)	386
Kozojedy (okres Plzeň-sever)	787	Mířkov (okres Domažlice)	211
Kožlany (okres Plzeň-sever)	97, 625	Mladá Boleslav	646, 778
Kožlany-Hodyně (okres Plzeň-sever)	124	Mladá Vožice (okres Tábor)	77
Kožlí (okres Havlíčkův Brod)	719	Mladoboleslavsko	10
Krajčův (okres Sokolov)	552	Mnichov (okres Domažlice)	8
Králiky (okres Ústí nad Orlicí)	748	Mnichovo Hradiště (okres Mladá Boleslav)	689
Kralovice (okres Plzeň-sever)	53, 186	Mokrosuky (okres Klatovy)	511
Kralovice-Mariánská Týnice (okres Plzeň-sever)	159	Mokrovousy (okres Hradec Králové)	182
Kralovice-Mariánská Týnice, okres Plzeň-sever	123	Morava	26, 32, 55, 589
Krásná Lípa (okres Děčín)	724	Moravany (okres Pardubice)	167
Krásná Lípa-Vlčí Hora (okres Děčín)	251	Moravská Třebová (okres Svitavy)	517
Krásno (okres Vsetín)	624	Moravský Beroun (okres Bruntál)	488

Most.....	9, 42, 161, 162, 314, 397, 416, 474, 520, 600, 621, 622, 662, 663, 798	Podolí (okres Písek)	354
Mostecko (oblast)	622	Podorlicko	424
Mrákov (okres Domažlice)	211	Podražnice (okres Domažlice)	211
Mutějovice (okres Rakovník)	716	Polabí	10
Mýto (okres Rokycany)	67	Poláky (okres Chomutov)	522
Náchod	174, 626, 682, 767	Police (okres Třebíč)	194, 446, 759
Nasavrky (okres Chrudim)	138	Polička (okres Svitavy)	517, 518, 573
Nechvalice (okres Příbram)	277	Polná (okres Jihlava)	83
Němčice (okres Prachatice)	278	Polsko	428
Německo	761	Posázaví	10
Nepomuk (okres Plzeň-jih)	415	Pošná (okres Pelhřimov)	419
Nesměň (okres České Budějovice)	39	Potštejn (okres Rychnov nad Kněžnou)	382
Nespeky (okres Benešov)	529	Prachatice	628
Netolice (okres Prachatice)	769	Praha.. 1, 12, 105, 106, 114, 118, 136, 141, 153, 160, 187, 190, 279, 219, 222, 229, 231, 238, 260, 269, 318, 347, 371, 392, 407, 408, 417, 429, 457, 473, 480, 527, 535, 587, 588, 591, 599, 627, 635, 686, 695, 697, 706, 749, 764, 766, 778, 786	
Netřeb (okres Domažlice)	316	Praha 1-Hradčany	114, 118, 136, 281, 282, 280, 283, 317, 384, 443, 573, 705
Neznašov (okres České Budějovice)	117	Praha 1-Josefov	122, 165, 303, 407, 575, 602
Nová Bystřice (okres Jindřichův Hradec)	414	Praha 1-Malá Strana	11, 114, 371, 372, 407, 473, 635, 695
Nová Horka (okres Nový Jičín)	319, 375, 504	Praha 1-Nové Město	101, 114, 191, 219, 303, 407, 473, 576, 599, 627, 635, 653, 680, 681, 706, 729, 755
Nová Včelnice (okres Jindřichův Hradec)	631	Praha 1-Pražský hrad	153, 695
Nové Dvory (okres Kutná Hora)	475	Praha 1-Staré Město	106, 114, 141, 241, 293, 303, 304, 367, 407, 417, 473, 573, 575, 686, 695, 696, 697, 775
Nové Hradý (okres České Budějovice)	327	Praha 2-Karlovy	781
Nové Městečko u Nečtin (okres Plzeň-sever)	442	Praha 2-Nové Město	105, 407, 473, 635, 756
Nové Mitrovce-Mítov (okres Plzeň-jih)	564	Praha 2-Vinohrady	105, 407, 409, 635, 774
Nové Sedliště (okres Tachov)	293	Praha 2-Vyšehrad	480, 776
Nový Herštein (okres Domažlice)	316	Praha 3-Vinohrady	635
Nymburk	775	Praha 3-Žižkov	105, 635
Nýřany (okres Plzeň-sever)	61	Praha 4-Braník	635
Nýřany-Doubrava (okres Plzeň-sever)	451	Praha 4-Hodkovičky	635, 635
Odry (okres Nový Jičín)	272	Praha 4-Michle	776
Ohnišovice (okres Domažlice)	211	Praha 4-Nusle	407, 635
okres České Budějovice	288	Praha 4-Podolí	106, 635, 780
okres Český Krumlov	484	Praha 5-Hlubočepy	635
okres Domažlice	62	Praha 5-Košíře	691, 786
okres Jindřichův Hradec	616, 617	Praha 5-Smíchov	20, 105, 191, 478, 635, 694, 701
okres Písek	4, 452	Praha 6-Břevnov	588, 742
okres Příbram	223	Praha 6-Bubeneč	407, 635
okres Strakonice	4, 59, 452	Praha 6-Dejvice	119, 268, 407, 588, 635, 771, 772, 774, 780
Olomouc	45, 347, 459, 460, 573	Praha 6-Liboc	455
Opava	154, 157, 387	Praha 6-Řepy	304
Osek (okres Strakonice)	193	Praha 6-Střešovice	229, 231, 776
Osek (okres Teplice)	519	Praha 7-Bubeneč	407, 797
Osice (okres Hradec Králové)	135	Praha 7-Holešovice	279, 300, 407, 410, 612, 635, 642, 750, 777, 799
Ostrava	778	Praha 7-Troja	635
Ostrava, Moravský Písek (okres Hodonín)	750	Praha 8-Bohnice	588
Ostrolovský Újezd (okres České Budějovice)	358	Praha 8-Čimice	588
Ostrov u Lanškrouna (okres Ústí nad Orlicí)	726	Praha 8-Dáblice	588, 750
Ostrov, zaniklý klášter na katastru obce Davle (okres Praha-západ)	620	Praha 8-Dolní Chabry	535
Otryby (okres Kutná Hora); Vinařice (okres Mladá Boleslav)	791	Praha 8-Karlín	107, 160, 190, 588
Otovice (okres	309	Praha 8-Kobylisy	588
Pacov (okres Pelhřimov)	404	Praha 8-Troja	102
Pačejov (okres Klatovy)	99	Praha 9-Vinoř	222
Pajrek (okres Klatovy)	316	Praha 10-Hostivař	771
Panenské Břežany (okres Praha-východ)	439	Praha 10-Vršovice	635, 772
Pardubice..... 147, 148, 192, 351, 352, 394, 466, 467, 493, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 615, 750, 794, 795		Praha 15-Zbraslav	774
Pardubicko	147	Praha 20-Koloděje	106
Pecka (okres Jičín)	709	Proseč u Skutče (okres Chrudim)	138, 597
Pejdlova Rosička (okres Jindřichův Hradec)	325	Provodov (okres Zlín)	354
Pelhřimov	419, 634	Provodov-Šonov (okres Náchod)	500
Perštejn (okres Chomutov)	432	Průhonice (okres Praha-západ)	429
Petrovice u Sušice-Svojšice (okres Klatovy)	708	Předhradí (okres Chrudim)	517
Písek (okres)	223	Předhradí (okres Chrudim)	494, 650
Pivoň (okres Domažlice)	8	Předslav-Makov (okres Klatovy)	563
Planá nad Lužnicí (okres Tábor)	752	Přelouč (okres Pardubice)	381, 770
Planá u Mariánských Lázní (okres Tachov)	783	Prerov	433
Plánice (okres Klatovy)	17	Přeštice (okres Plzeň-jih)	334, 335, 336, 415, 687
Plasy (okres Plzeň-sever)	468	Přezetice (okres Chomutov)	522
Ploskovice (okres Litoměřice)	571	Příbram	137, 199, 611, 751
Plzeň..... 7, 18, 23, 34, 40, 98, 158, 268, 338, 503, 565, 570, 573, 592		Příbram-Březové Hory (okres Příbram)	721
Plzeň-Bukovec (okres Plzeň-město)	610	Přídolí (Český Krumlov)	368
Plzeňsko	525	Příchovice (okres Plzeň-jih)	337
Plzeňsko jižní	129	Přílepy (okres Kroměříž)	354
Plzeňský kraj	94	Příšimasy (okres Kolín)	791
Podbrdsko	10	Průvotec (okres Domažlice)	211
Poděbradsko	477		
Poděbrady (okres Nymburk)	408		
Podmokly (okres Klatovy)	437		
Podmokly (okres Příbram)	163		

Přívrat (okres Ústí nad Orlicí)	554	střední Čechy	422
Pustevny (okres Vsetín)	131	Stříbro (okres Tachov)	52, 693
Pušperk (okres Klatovy)	316	Studenec (okres Děčín)	700
Pyšely (okres Benešov)	213, 214	Stvolínky (okres Česká Lípa)	513
Rabí (okres Klatovy)	71, 316	Suchomasty (okres Beroun)	667
Rabštejská Lhota (okres Chrudim)	401	Sudoměř (okres Strakonice)	224
Ráby (okres Pardubice)	167, 466	Sušice (okres Klatovy)	276
Radenín (okres Tábor)	752	Svatá Dobrotivá (okres Beroun)	791
Radnice (okres Rokycany)	30	Svaté Pole u Dobříše (okres Příbram)	792
Radyně (okres Plzeň-město)	78	Svatý Jan pod Skalou (okres Beroun)	108
Rakousko	423	Světlá nad Sázavou (okres Havlíčkův Brod)	109
Ratibořice (okres Náchod)	613	Svinov (okres Ostrava)	658
Ratměřice (okres Benešov)	168	Svitavy	167, 517, 596
Rohovládova Bělá (okres Pardubice)	188	Šilheřovice (okres Opava)	605
Rok u Sušice (okres Klatovy)	521	Šimanov (okres Jihlava)	56
Rokycansko	54	Štěchovice (okres Praha-západ)	384
Ronov nad Doubravou (okres Chrudim)	138	Štěnovice (okres Plzeň-jih)	736, 737, 739, 740, 741
Ronovec, zřícenina hradu na katastru obce Břevnice (okres Havlíčkův Brod)	425	Štěnovice (okres Plzeň-jih)	738
Rosice (okres Brno-venkov)	655	Šternberk (okres Olomouc)	573
Rosice (okres Chrudim)	650	Šumava	43
Roupov (okres Plzeň-jih)	707	Šumperk	411
Roztoky u Prahy (okres Praha-západ)	796	Švařec (okres Žďár nad Sázavou)	720
Rožmberk nad Vltavou (okres Český Krumlov)	365, 509	Tábor	88, 91
Rožmítal pod Třemšínem-Strýčkovy (okres Příbram)	643	Tachov	209, 293, 301, 338
Ruda nad Moravou (okres Šumperk)	748	Talmberk (okres Kutná Hora)	295
Rudolfov (okres České Budějovice)	367	Telč (okres Jihlava)	89, 258, 453, 549, 550
Rudoltice (okres Ústí nad Orlicí)	685	Telecí (okres Svitavy)	553
Rudoltice u Lanškrouna (okres Ústí nad Orlicí)	726	Telnice (okres Ústí nad Labem)	180
Rumburk (okres Děčín)	210	Temelín (okres České Budějovice)	31
Rynárec (okres Pelhřimov)	419	Teplice	9, 486, 573, 750
Řenče (okres Plzeň-jih)	590	Terezín (okres Litoměřice)	246, 273
Řetová (okres Ústí nad Orlicí)	555	Tismice (okres Kolín)	534
Sádek (okres Svitavy)	167	Tišnov (okres Brno-venkov)	216
Sázava (okres Benešov)	126, 166, 638, 639, 640, 666	Tochovice (okres Příbram)	359
Sázava (okres Kutná Hora)	206	Trhová Kamenice (okres Chrudim)	138
Seč (okres Chrudim)	138	Trhové Sviny (okres České Budějovice)	37, 307, 360, 364, 366
Seč (okres Plzeň-jih)	566	Trutnov	310, 391
Sedlčansko	10	Třebechovice pod Orebem (okres Hradec Králové)	267
Sedlčany (okres Příbram)	277	Třebešovice (okres Litoměřice)	413, 461, 462, 463, 505, 506, 507, 508, 561, 593
Sedlčany-Červený Hrádek (okres Příbram)	294	Třebíč	15
Sedlec (okres Příbram)	277	Třebívlice (okres Litoměřice)	651
Sedlec-Prácheň (okres Příbram)	714	Třeboň (okres Jindřichův Hradec)	543, 544
Semošice (okres Domažlice)	211	Třemešná (okres Bruntál)	530
severní Čechy	84	Třísos (okres Český Krumlov)	308
severovýchodní Čechy	217	Týn nad Bečvou (okres Píseň)	403
Sezimovo Ústí (okres Tábor)	154, 376	Týnec (okres Klatovy)	275
Skalkov (okres Benešov)	791	Týnec nad Sázavou (okres Benešov)	384
Skalná (okres Karlovy Vary)	440	Uherské Hradiště	230
Skorotice (okres Ústí nad Labem)	311, 312, 578	Uherské Hradiště	447
Skřipov (okres Opava)	656	Úhřetice (okres Chrudim)	302
Skuteč (okres Chrudim)	138	Újezd u Svatého Kříže (okres Domažlice)	211
Sladká díra (okres Nový Jičín)	393	Úsov (okres Šumperk)	768
Slánsko	10	Ústí nad Labem	121, 197, 347, 390, 482, 578, 763, 766
Slaný (okres Kladno)	732, 733	Ústí nad Labem-Střekov	252
Slatina (okres Cheb)	212	Úštěk (okres Litoměřice)	234
Slatiňany (okres Chrudim)	51, 138	Vacík (okres Příbram)	386
Slezsko	177, 239	Valašské Meziříčí (okres Vsetín)	260, 623
Slušticích (okres Praha-východ)	373	Valečov (okres Mladá Boleslav)	284
Smrkovice (okres Písek)	227	Varnsdorf (okres Děčín)	574
Soběsuky nad Ohří (okres Chomutov)	354	Vavřinec (okres Kutná Hora)	388
Sobotka (okres Jičín)	709	Velká Střelná (okres Olomouc) zaniklá obec	672
Solec (okres Mladá Boleslav)	218	Velké Meziříčí (okres Žďár nad Sázavou)	420
Soleček (okres Mladá Boleslav)	284	Velké Opatovice (okres Blansko)	354
Spálov (okres Nový Jičín)	678	Velké Zboží (okres Nymburk)	201
Staměřice (okres Píseň)	671	Vícov (okres Plzeň-jih)	268
Staňkov (okres Domažlice)	415	Vimperk (okres Prácheň)	255
Stará Kouřim, hradíště na katastru obce Kouřim (okres Kolín)	205	Vinoř (okres Praha-východ)	144
Stará Skřeneň (okres Hradec Králové)	791	Vizmburk (okres Trutnov)	551
Staré Hradý (okres Jičín)	709	Vizovice (okres Zlín)	28
Staré Město (okres Uherské Hradiště)	447	Vlachovo Březí (okres Prácheň)	207
Staré Město pod Landštejnem (okres Jindřichův Hradec)	323, 341	Vlastec-Temešvár (okres Písek)	354
Starogród (Kujavsko-pomořské vojvodství, Polsko)	762	Vlašim (okres Benešov)	269, 270, 395, 464, 499
Starý Plzeň (okres Plzeň-jih)	502	Vlkov (okres České Budějovice)	284
Stolany (okres Chrudim)	688	Volary (okres Prácheň)	287, 514
Stradonice (okres Beroun)	354	Volříšov (okres Jindřichův Hradec)	420
Strašín (okres Klatovy)	256, 264, 274	Volyně (okres Strakonice)	546
Strašín-Zuklín (okres Klatovy)	569	Vranov (okres Domažlice)	8
Stražiště (okres Příbram)	340	Vrchnice (okres Chomutov)	522

Vřesník (okres Jičín)	709	Zbečno (okres Rakovník)	400
Vsetín	779	Zbytiny (okres Prachatice)	287
Všemina (okres Zlín)	354	Zelenka (okres Rychnov nad Kněžnou)	648
východní Čechy	183, 557, 558, 594	Zlín	587
východní Polsko	765	Znojmo	479
Výrov (okres Plzeň-sever)	567	Zvěrkovice (okres České Budějovice)	284
Vysoká (okres Tachov)	100	Žáky (okres Kutná Hora)	791
Vysoká-Pitárné (okres Bruntál)	637	Žatec (okres Louny)	179, 350, 573
Vysoké Mýto (okres Ústí nad Orlicí)	726	Žďár nad Sázavou	48
Zadní Arnoštov (okres Svitavy)	517	Železná (okres Beroun)	791
Zaječov (okres Beroun)	568	Železnice (okres Jičín)	709
Záluží (okres Klatovy)	328	Žinkovy (okres Plzeň-jih)	703
Záluží (okres Plzeň-jih)	16	Žirovnice (okres Pelhřimov)	419
Zámorsk (okres Ústí nad Orlicí)	726	Žitín (okres Plzeň-jih)	703
západní Čechy (oblast)	6	Žlutice (okres Karlovy Vary)	573
Záryby (okres Praha-východ)	296	Žumberk (okres Chrudim)	517
Zářečká Lhota (okres Ústí nad Orlicí)	728		

KOLEKTIV AUTORŮ: ZDENĚK DRAGOUN, JAKUB DROZDA, MILAN JANČO, BRONISLAVA MOLLEROVÁ,
IRENA NOVÁKOVÁ, ZDENKA PROKOPOVÁ, VANDA SVOBODOVÁ
EDITOR: DITA ROUBÍČKOVÁ

Nabídka titulů vydaných Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze

Tituly z naší produkce si můžete objednat a pouze přímo zakoupit na adrese: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Sabinova 5, pošt. schr. 45, 130 11 Praha 3, e-mail: roubickova.dita@npu.cz, nesmerakova.hana@npu, tel. 274 008 201 (publikace nezasíláme), nebo na webové adrese www.npu.cz/e-shop. Zde při zasílání poštou se k ceně publikací připočítává poštovné. Publikace naleznete také v prodejně a infocentru NPÚ Na Perštýně 12, Praha 1.

Středověká opevnění českých měst, 2. díl, Čechy **Vladislav Razím**

Praha, NPÚ ÚOP SČ, 2020, 1152 s. (2 svazky), bohatá obrazová dokumentace. 978-80-88339-03-8 2 000 Kč

Do rukou čtenáře se dostává druhý svazek knihy, kterou Národní památkový ústav vydává z praktických důvodů postupně v letech 2019–2021 (1. díl – výklad, systematický souhrn vyjde v r. 2021).

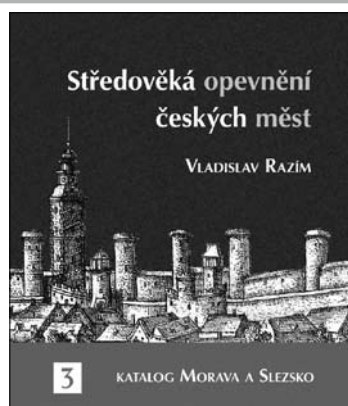
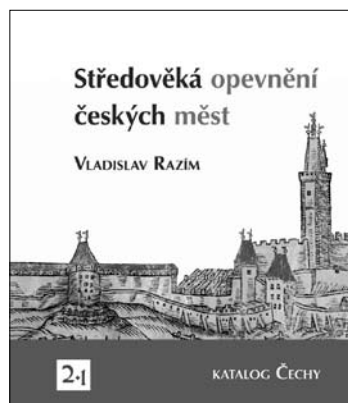
Kromě přehledu dějin, popisu a nástinu stavebněhistorického vývoje hradeb v jednotlivých městech se hesla katalogu skládají z historických a současných plánových, obrazových a fotografických příloh, které z velké části dosud nikdy nebyly publikovány. Poprvé lze v katalogu nalézt také plánky s vyznačením k dnešku dochovaných, různě rozsáhlých zbytků opevnění každého města. Katalog tak poskytuje zejména komplexní představu o celkovém charakteru a stavebních proměnách uvedených městských fortifikací ve středověku (asi do poloviny 16. století) a zároveň ulehčuje dnešnímu zájemci nalézt jejich pozůstatky v často složitém a nepřehledném organismu městské zástavby. Mezi celkem 172 lokalitami dvousvazkového katalogu Čech však najdeme také města, v nichž se z hradeb nad dnešní úroveň terénu nic nedochovalo, ale jejich existence je doložena prameny. Další poznatky z výzkumu jednotlivých opevnění budou využity v prvním, souhrnném dílu v rámci srovnávacího studia.

Knihy se pokouší splatit dlouhodobý badatelský dluh, který vynikal zvláště při srovnání s bohatou historií výzkumu a prezentace středověkých hradů. Je určena především zájemcům o historická města a středověkou fortifikační architekturu, může však být přitažlivá i pro další milovníky historie a jejich hmotných odkazů.

Středověká opevnění českých měst, 3. díl, Morava a Slezsko

Praha, NPÚ ÚOP SČ, 2019, 504 s., bohatá obrazová dokumentace. 978-80-88339-03-8 1 200 Kč

Třetí, závěrečný svazek knihy – katalog pro území Moravy a Slezska. Kromě přehledu dějin, popisu a nástinu stavebněhistorického vývoje hradeb v jednotlivých městech se hesla katalogu skládají z historických a současných plánových, obrazových a fotografických příloh, které z velké části dosud nikdy nebyly publikovány. Poprvé lze v katalogu nalézt také plánky s vyznačením k dnešku dochovaných, různě rozsáhlých zbytků opevnění každého města. Katalog tak poskytuje zejména komplexní představu o celkovém charakteru a stavebních proměnách uvedených městských fortifikací ve středověku (asi do poloviny 16. století) a zároveň ulehčuje dnešnímu zájemci nalézt jejich pozůstatky v často složitém a nepřehledném organismu městské zástavby. Mezi celkem 88 lokalitami katalogu Moravy a Slezska však najdeme také města, v nichž se z hradeb nad dnešní úroveň terénu nic nedochovalo, ale jejich existence je doložena prameny. Další poznatky z výzkumu jednotlivých opevnění budou využity v prvním, souhrnném dílu v rámci srovnávacího studia.

Václav Mencl: Dějiny evropské architektury I. **Helena Soukupová, ed.**

Praha, NPÚ ÚOP SČ, ve spolupráci s PÚ SR, 2019, 208 s., bohatá obrazová dokumentace, ISBN 978-80-88339-05-2 660 Kč

Téměř po padesáti letech od vzniku rukopisu vychází první ze čtyř připravovaných svazků monumentálního díla Václava Mencla, Dějiny evropské architektury. Jde o autorovo poslední, dodnes nepublikované dílo, v němž zúročil své celoživotní zkušenosti a podal dosud neobsáhlejší výklad vývoje architektury, zasazený do slohových, historických i filosofických souvislostí. Jednotlivé díly knihy budou vycházet postupně v letech 2019–2022.

První díl pojednává o architektuře nejstarších civilizací v Mezopotámii a v Egyptě, přibližuje umění Kréty, řeckého kmene Dóru i umění Chetitů a vrcholí v době achaimenovských králů v Persii. Druhý díl tohoto díla vyjde v roce 2020, III. díl v roce 2021 a IV. díl v roce 2022. Knihu obohacují Menclovy autor-ské fotografie.

Knihy vychází ve spolupráci Národního památkového ústavu a Památkového úřadu Slovenské republiky

Václav Mencl: Dějiny evropské architektury II. **Helena Soukupová, ed.**

Praha, NPÚ ÚOP SČ, ve spolupráci s PÚ SR, 2020, 496 s., bohatá obrazová dokumentace, ISBN 978-80-88339-68-3 1 000 Kč

S odstupem jednoho roku vychází druhý ze čtyř připravovaných svazků monumentálního díla Václava Mencla, Dějiny evropské architektury. Jde o jeho poslední, dosud nevydané dílo, v němž předkládá smysluplný vývoj architektury od jejích počátků až do současnosti, zasazený do historických, kulturních i filosofických souvislostí.

Druhý díl navazuje na první, v němž autor přiblížil umění starověkých říší v Předním orientu a v Egyptě včetně Kréty, Mykén i achaimenovských paláců v Persii. Ve druhém dílu nazvaném Umění antického světa Mencl pojednává o řeckém archaickém i klasickém umění a umění helénistických synkresí v různých částech antického světa: v Malé Asii, na Apeninském poloostrově, ve východních provinciích (Malé Asii a Sýrii) a v perské Mezopotámii. Dále přibližuje umění v době římského císařství, sásánovské paláce v Persii a rané křesťanské umění v latinském světě a ve Východořímské říši. Knihu uzavírá středověké umění národů v Byzantské říši, zahrnující umění řecké ortodoxní církve, arménských synkresí, ruské umění a umění nástupnických národů po rozpadu Západořímské říše.

Vydáním Menclovy monumentální práce splácíme dluh významnému evropskému badateli, jehož dílo dosud nebylo plně doceněno.

Knihy vychází ve spolupráci Národního památkového ústavu a Památkového úřadu Slovenské republiky.

ISSN 1212-1487

9 771212 148002

